İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

FATİH İLÇESİ'NDE YENİ AYA KAPI HAMAMI RESTORASYON PROJESİ

100935

100935

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar İmre ÖZBEK EREN
F0297Y404

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5Haziran 2000
Tezin Savunulduğu Tarih : 21 Haziran 2000

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet ERSEN
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY (İ.T.Ü.)
Doç. Dr. Oğuz CEYLAN (M.S.Ü.)

HAZİRAN 2000

4.1.1.Ölçüm İçin 34
4.1.3.Tarihi Araştırma İçin 34

5. HALİÇ ÖLÇEĞİNDE BÖLGENİN GEÇİRDİĞİ DÖNEMLER 36
5.1.Bizans Dönemi 37
5.1.1.Haliç Surları 37
5.1.2.Yangınlar 42
5.1.3.Depremler 42
5.2.Osmanlı Dönemi 42
5.2.1.Surlar 46
5.2.2.Yangınlar 49
5.2.3.Depremler 52
5.3.Türkiye Cumhuriyeti Dönemi 53
5.3.1.Haliç Kıyıları İle İlgili İmar Çalışmaları 53
5.3.2.Yangınlar. 54

6. AYA KAPI HAMAMI 56
6.1.Yapının Konumu 56
6.2.Yapının Mimarı 58
6.3.Yapının Tarihçesi 59
6.3.1.Yapının İnşaatı ile İlgili Bilgiler 59
6.3.2.Yapının Tarihsel Gelişimi 59
6.4.Yapının Çevresel Tanımlaması 59
6.5.Yapının Tanımlaması 59
6.5.1.Mekansal Tanımlama 73
6.5.1.1.Soyunmalık 74
6.5.1.2.Ilıklık(soğukluk) 93
6.5.1.3.Sıcaklık 93
6.5.1.4.Külhan. 114
6.5.2.Cephe Tanımlamaları 116
6.5.2.1.Kuzey Cephesi. 116
6.5.2.2.Batı Cephesi 121
6.5.2.3.Güney Cephesi 124
6.5.2.4.Doğu Cephesi 129
6.5.3.Strüktürel Özellikler 132
6.5.3.1. Temeller 132
6.5.3.2. Duvarlar 133
İç Duvarlar 133
Dış Duvarlar 135
6.5.4.Malzeme ve Yapım Tekniğine Ait Özellikler 147
6.5.4.1.Harç-Derz-Hatıl 147
6.5.4.2.Taş 148
6.5.4.3.Tuğla 148
6.5.5.Yapı Bileşenlerine Ait Özellikler 150
6.5.5.1.Pencereler 150
6.5.5.2.Kapılar 151
6.5.5.3.Kemerler 151
6.5.5.4.Geçiş Elemanları 156
6.5.5.5.Örtü Elemanları 156
6.5.5.6.Döşeme 160

6.5.6.Tesisat 160
6.5.7.Aydınlatma 161
6.5.8.Bezeme 161

7.YAPIDAKİ BOZULMA NEDENLERİ 163
7.1.İç nedenler 163
7.1.1.Zemin ve Temel İlişkileri Nedenli Bozulmalar 163
7.1.2.Strüktürel Bozulmalar 166
7.1.3.Malzemeye Bağlı Bozulmalar 166
7.2.Dış Nedenler 166
7.2.1.Zamana Bağlı Uzun Süreli Bozulmalar(Yapının Yaşlanması) 166
7.2.2.Fizikokimyasal 167
7.2.3.Mikrobiyolojik ve Biyolojik (Botanik) Bozulmalar 167
7.2.4.Doğal Afetler 168
7.2.5.İnsanın Neden Olduğu Bozulmalar 169
7.2.5.1.Yapının Terki 169
7.2.5.2.Yanlış İşlevden Kaynaklanan Bozulmalar 169
7.2.5.3.Yanlış Restorasyon ve Tamirden Kaynaklanan Bozulmalar 170
7.2.5.4.Trafikten Kaynaklanan Bozulmalar 170

8. RESTİTÜSYON 172
8.1.Yapıdan Elde Edilen Veriler 172
8.2.Yapı Dışından Elde Edilen Veriler 173
8.2.1. Yazılı ve Sözlü Kaynaklar 173
8.2.2. Analojik Yaklaşımlar 173
8.2.2.1.Mimar Sinan'ın Hamamlarında Görülen Mimari Kompozisyon Özellikleri 174
Plan Şemasındaki Mekansal Öğelere Göre Kompozisyon Özellikleri 174
Cephe Kuruluşu Özellikleri 178
Yapım Tekniği ve Malzeme Açısından Mimari Özellikler 196
8.3.Kütle ve Arazideki Konumu Açısından 196
8.4.Plan Şeması Açısından 205
8.5.Mekansal Öğeler Açısından 206
8.5.1.Soyunmalık(Camekan) 206
8.5.1.1.Rüzgarlık 206
8.5.1.2.Soyunmalık 207
Hava Bacası 209
Havuz 210
Soyunmalık Sekileri 211
8.5.2.Soğukluk(Ilıklık) 211
8.5.2.1.Temizlik Yerleri 212
8.5.2.2.Tuvaletler 212
8.5.3.Sıcaklık 214
8.5.3.1.Halvetler 215
8.5.3.2.Eyvanlar 216
Korkuluklar 217
. Kurnalar 218
8.5.3.3.Orta Sofa 219
.Göbek Taşı 220
8.5.4.Külhan 221

8.5.4.1.Su Deposu 222
8.5.4.2.Külhan Kapağı 224
8.5.4.3.Külhan Bacası 226
8.5.5.Odunluk 228
8.6.Cephe Düzenlemesine Göre 228
8.6.1.Kuzey Cephesi 229
8.6.2.Batı Cephesi 232
8.6.3.Güney Cephesi 236
8.6.4.Doğu Cephesi 238
8.7.Strüktürel Öğeler Açısından 241
8.7.1.Temeller 241
8.7.2.Duvarlar 243
8.7.2.1.İç Duvarlar 243
8.7.2.2.Dış Duvarlar 243
8.8.Malzeme ve Yapım Tekniğine Ait Özellikler 247
8.8.1.Harç-Derz-Hatıl 247
8.8.2.Taş 248
8.8.3.Tuğla 248
8.9.Yapı Bileşenlerine Ait Özellikler 250
8.9.1.Pencereler 250
8.9.1.1.Pencere Kemer Alınlıkları 252
8.9.1.2.Pencere Parmaklık ve Şebekeleri 252
8.9.2.Kapılar 254
8.9.2.1.Dış Kapılar 254
8.9.2.İç Kapılar 255
8.9.3.Örtü Elemanları 257
8.9.3.1.Kubbe 258
Kubbe Feneri 258
Kubbe Kasnağı 258
8.9.3.2.Tonoz 259
8.9.3.3.Saçak Kornişi 260
8.9.4.Döşeme 261
8.10.Tesisat 262
8.10.1.Temiz su Tesisatı 262
8.10.1.1.Şadırvan 263
8.10.1.2.Kurna Teknesi ve Musluklu Ayna Taşı 264
8.10.1.3.Musluklar 265
8.10.2.Pis su Tesisatı 265
8.10.3.Isıtma Tesisatı 265
8.11.Aydınlatma 266
8.12.Bezeme 267
8.13.Restitüsyon Kararları 269
8.13.1.Mekan Kararları 269
8.13.1.1. Soyunmalık 269
8.13.1.2. Ilıklık 270
8.13.1.3. Sıcaklık 271
8.13.1.4. Külhan, Su Deposu ve Odunluk İlişkisi 272
8.13.2.Cephe Kararları 272
8.13.2.1. Kuzey Cephesi 272
8.13.2.2. Batı Cephesi 273

8.13.2.3. Güney Cephesi 274
8.13.2.4. Doğu Cephesi 275

9. RESTORASYON ÖNERİSİ 277
9.1.Mevcut Durum Analizi 277
9.2.Yapının Rehabilitasyonu İle İlgili Öneriler 278
9.2.1.Yapının Çevre İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi 279
9.2.2.Yeni Kullanıma İlişkin Öneri 279
9.2.2.1.Yeni İşlev Programı 280
9.2.2.2.Yeni İşlev Programının Yapının Fiziksel, Hacimsel ve Teknik Kapasitesine Uygunluğu 281
9.2.3.Yapının Donanımı ile İlgili Değerlendirilmesi 282
9.2.3.1.Kütle Kararları 283
9.2.3.1.İç Donanım Kararları 285
9.3.Restorasyon Önerileri 286
9.3.1.Strüktürel Onarımlar 286
9.3.1.1.Temeller 286
9.3.1.2.Döşeme ve Tesisat 287
9.3.1.3.Duvarlar ve Duvar Bileşenleri 288
9.3.1.4.Örtü ve Örtü Bileşenleri 290
9.3.2.Mekan Onarımları 291
9.3.2.1.Soyunmalık 292
9.3.2.2.Ilıklık 293
9.3.2.3.Sıcaklık 295
9.3.2.4.Su Deposu 297
9.3.2.5.Külhan 297
9.3.3.Cephe Onarımları 299
9.3.3.1.Kuzey Cephesi 299
9.3.3.2. Batı Cephesi 300
9.3.3.3.Güney Cephesi 300
9.3.3.4.Doğu Cephesi 300

10.SONUÇ VE ÖNERİLER 302

KAYNAKLAR 303

EKLER 314

Ek A Hamam Folkloru 314
Ek B Aya Kapı Hamamı'nın Vakfiyesi 318
Ek C Anıtlar Kurulu Belgeleri 320
Ek D Kronolojik Analiz Paftaları 321
Ek E Yapıdaki Pencere Tipleri 334
Ek F Analoji çalışmaları 340
Ek G 2. Beyazıd Su Yolları Şebekesi 361
Ek H Restorasyon Analiz Paftaları 362

ÖZGEÇMİŞ 366

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 3.1 : Anadoluhisarı Zarif Mustafa Paşa Yalısı Hamamı Çizimleri, Sedad Hakkı Eldem, Türk Evi Osmanlı Dönemi 2 7
Şekil 3.2 : 19. Yüzyıl Sonunda Saray Hamamında Sultan'ın yıkanışı 8
Şekil 3.3 : Dolmabahçe Sarayı Hünkar Hamamı, Tülay TAŞÇIOĞLU, Türk Hamamı, 1998 8
Şekil 3.4 : 19. Yüzyıl Sonunda Bir Deniz Hamamı, Tülay TAŞÇIOĞLU, Türk Hamamı, 1998 9
Şekil 3.5 : Sitti Radviyye Hamamı, Mardin (Artuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları 10
Şekil 3.6 : Yenikapı Hamamı, Mardin (Artuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları 11
Şekil 3.7 : Sultan Hamamı, Konya (Selçuklular Dönemi), Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 13
Şekil 3.8 : Huand Hatun Hamamı, Kayseri (Selçuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları 13
Şekil 3.9 : Meram Hamamı, Konya (Beylikler Dönemi) Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 14
Şekil 3.10 : Abid Çelebi Hamamı, Konya (Beylikler Dönemi) Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 14
Şekil 3.11 : Orhan Gazi Hamamı, Bursa, Kemal Ahmet Aru, Türk Hamamları Etüdü, 1949 15
Şekil 3.12 : Girçık Hamamı, Bursa, Kemal Ahmet Aru, Türk Hamamları Etüdü, 1949 16
Şekil 3.13 : Eski Kaplıca, Bursa, Kemal Ahmet Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949 16
Şekil 3.14 : Çukur Hamam, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 18
Şekil 3.15 : Mahmut Paşa Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 18
Şekil 3.16 : Ayasofya Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 19
Şekil 3.17 : Cağaloğlu Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970 19
Şekil 3.18 : Havlu Kurutma Ocağı, Kemal Ahmet Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949 20
Şekil 3.19 : Soyunmalık Bölümündeki Şirvan 21
Şekil 3.20 : Soyunmalık Bölümündeki Sekiler K. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949 22
Şekil 3.21 : Ilıklık Kapısı Üstündeki BacaK. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949 22
Şekil 3.22 : Hamamın Sıcaklık Bölümü, Thomas Allom 19. Yüzyıl Hamam Gravürü 23

Şekil 3.23 : Hamamın Sıcaklık Bölümündeki Filgözü Detayı,
K. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949 23
Şekil 3.24 : Külhan Şeması, K. A. Aru Türk Hamamı Etüdü, 1949 24
Şekil 3.25 : Cehennemlik Şeması, K. A. Aru Türk Hamamı Etüdü 25
Şekil 3.26 : Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip, Semavi EYİCE,
Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994 27
Şekil 3.27 : Yıldızvari Plan Şemasına Örnek Semavi EYİCE,
Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994 27
Şekil 3.28 : Kare sıcaklık mekanı etrafında dizilmiş halvet hücreli tip
Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne
İstanbul Ansiklopedisi, 1994 28
Şekil 3.29 : Çok kubbeli sıcaklıklı tip Semavi EYİCE,
Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994 29
Şekil 3.30 : Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip,
Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne
İstanbul Ansiklopedisi, 1994 29
Şekil 3.31 : İsmail Bey Hamamı, İznik, Semavi EYİCE,
Hamam Maddesi, İslam Ansiklopedisi 30
Şekil 5.1 : İstanbul Planı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,
İstanbul Maddesi, 1994 36
Şekil 5.2 : 4. Ve 15. Yüzyıllara Arasında Kent, Doğan KUBAN,
Bir Kent Tarihi 38
Şekil 5.3 : Haliç Surları 14. Yüzyıl Ernest MAMBOURY,
İstanbul Touristique, 1950, Paris 40
Şekil 5.4 : Haliç Surlarının bir Kısmı Feridun DİRİMTEKİN
Fetihten önce Haliç Surları, İstanbul 1956 40
Şekil 5.5 : Piri Reis Haritası, Dünden Bugüne
İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, 1994 41
Şekil 5.6 : Bizans, 1422, Ernest MAMBOURY,
İstanbul Touristique 1950, Paris 41
Şekil 5.7 : Osmanlı Dönemi, 1479, Ernest MAMBOURY,
İstanbul Touristique 1950, Paris 43
Şekil 5.8 : 1453-1520 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN,
Bir Kent Tarihi 44
Şekil 5.9 : İstanbul, 1537-8, Matrakçı NASUH,
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, 1994 44
Şekil 5.10 : 1520-1603 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi 45
Şekil 5.11 : 16. Yüzyılda Fener Bölgesi, Feridun DİRİMTEKİN,
Fetihten önce Haliç Surları, İstanbul, 1956 46
Şekil 5.12 : 16. Yüzyılda İstanbul, Salomon SCHWEİGGER 47
Şekil 5.13 : 1603-1730 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN,
Bir Kent Tarihi 48
Şekil 5.14 : 1730-1789 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN,
Bir Kent Tarihi 48
Şekil 5.1 : 19. Yüzyılda İstanbul, Jean BARTELEMOU 1880-1890 49
Şekil 5.16 : 1980'den Sonra Haliç Görünümü 55
Şekil 6.1 : Vaziyet Planı, Fatih Belediyesi Haritası, Ölçeksiz 56
Şekil 6.2 : Yapının Yakın Çevresini Gösteren Vaziyet Planı,
Fatih Belediyesi Haritası Ölçeksiz 57

Şekil 6.3 : Aya Kapı Hamamı'nın Kitabesi,
Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi, 1960 60
Şekil 6.4 : Aya Kapı Hamamı ve Yakın Çevresindeki Önemli Anıtlar 61
Şekil 6.5 : Cibali Tütün Fabrikası 62
Şekil 6.6 : Aya Kapı ve Yanındaki Çeşme 63
Şekil 6.7 : Gül Cami Planı, W. Müller WİENER,
Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977 65
Şekil 6.8 : Gül Cami 65
Şekil 6.9 : Küçük Mustafa Paşa Hamamı Planı,
Mehmet Nermi HASKAN, İstanbul Hamamları, 1995 67
Şekil 6.10 : Küçük Mustafa Paşa Hamamı 67
Şekil 6.11 : Aya Nikola Kilisesi 68
Şekil 6.12 : Aya Kapı Kilisesi'nin Bugünkü Durumu 70
Şekil 6.13 : Aya Kapı Kilisesi'nin 1950 Yılındaki Durumu,
Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi 70
Şekil 6.14 : Aya Kapı Kilisesi Planı, Müller WİENER,
Bildlexikon Zur Topographie İstanbuls, 1977 71
Şekil 6.15 :Aya Kapı Çeşmesi 72
Şekil 6.16 : Sinan Paşa Mescidi'nin 20. Yüzyıldaki Durumu,
Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi 73
Şekil 6.17 : Hamamın Cümle Kapısının (K11) İç Görünüşü 75
Şekil 6.18 : Rüzgarlık Bölümü Batı Duvarındaki Pencereler(P11, P12) 75
Şekil 6.19 : Rüzgarlık Bölümü Güney Duvarındaki Niş (N6) 76
Şekil 6.20 : Rüzgarlık Bölümü Kuzey Duvarındaki Kapı (K12) 76
Şekil 6.21 : Rüzgarlık Bölümü Doğu Kemerinin Güney Ayağı 77
Şekil 6.22 : Rüzgarlık Bölümünün Üzerindeki Ahşap Döşeme 78
Şekil 6.23 : Rüzgarlık Bölümü Batı Duvarındaki Pencere (P22) 79
Şekil 6.24 : Rüzgarlık Bölümü Güney Duvarındaki Pencere(P214) 80
Şekil 6.25 : Rüzgarlık Bölümü Kuzey Duvarındaki Pencere(P214) 80
Şekil 6.26 : Rüzgarlık Bölümü Örtüsü (Güneydeki Aynalı Tonoz) 81
Şekil 6.27 : Rüzgarlık Bölümü Örtüsü Ortadaki Kubbedeki Delik 81
Şekil 6.28 : Soyunmalık Bölümü Güney Duvarındaki Niş(N5 82
Şekil 6.29 : Soyunmalık Bölümü Güney Duvarındaki Nişler ve Set 83
Şekil 6.30 : Soyunmalık Bölümü Doğu Duvarındaki Geçit(K13) ve Niş(N3) 84
Şekil 6.31 : Soyunmalık Bölümü Kuzey Duvarındaki Pencereden Detay(P14) 85
Şekil 6.32 : Soyunmalık Bölümü Kuzey Duvarı Genel Görünüm 85
Şekil 6.33 : Sıcaklık Üst Kotunda Soyunmalığa
Geçilen Kapı ve Duvarı(soyunmalık doğu duvarı 86
Şekil 6.34 : Soyunmalık Üst Kotunda Batı Kemeri ve Üstündeki Taş Kasnak 87
Şekil 6.35 : Soyunmalık Güney Duvarı 88
Şekil 6.36 : Soyunmalık Güney Duvarındaki Nişin(N4) Kemeri 88
Şekil 6.37 : Soyunmalık Güney Duvarındaki Nişin(N5) Kemeri 88
Şekil 6.38 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarı 89
Şekil 6.39 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarında P28'in
Kuzeyindeki Tüteklik izi 90
Şekil 6.40 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarındaki P210 90
Şekil 6.41 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarı 91
Şekil 6.42 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarı
Doğu Duvarı ile Birlikte 91

Şekil 6.43 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarındaki Pencerelerin (P25, P27)Lentosu 92
Şekil 6.4 : Soyunmalık Kubbe Pandantifi Üzerindeki Delikler 92
Şekil 6.45 : Soyunmalık Kubbesindeki Kubbe Feneri Boşluğu 93
Şekil 6.46 : Soyunmalık ile Ilıklık Arasındaki Geçit 94
Şekil 6.47 : Ilıklık Örtü İzleri 94
Şekil 6.48 : Ilıklık Duvarları İçindeki Betonarme Kirişler ve Kolonlar 95
Şekil 6.49 : Ilıklık Batı Duvarındaki Güney Nişi (N13 96
Şekil 6.50 : Ilıklık Batı Duvarındaki Kuzey Nişi(N7 96
Şekil 6.51 : Ilıklık Batı Duvarındaki Kemer Altında Görülen Delikler ve Kemerler 97
Şekil 6.52 : Ilıklık Güney Hücresindeki Güney Duvarındaki Niş(N12 97
Şekil 6.53 : Ilıklık Güney Hücresindeki Tromplar 98
Şekil 6.54 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişler 99
Şekil 6.55 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişlerin Üstündeki Kemerler 99
Şekil 6.56 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişlerin Üstündeki Kemerler 100
Şekil 6.57 : Ilıklık Örtü İzleri, Tonoz ve Kubbelerin Kemeri 101
Şekil 6.58 : Sıcaklık Kuzeybatı Halveti Görünüşü 102
Şekil 6.59 : Sıcaklık Güneybatı Halveti Görünüşü 103
Şekil 6.60 : Sıcaklık Güneybatı Halvetindeki Batı Duvarı Üzerindeki Nişler(N11 103
Şekil 6.61 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Güney Duvarındaki Niş(N10 104
Şekil 6.62 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Güney Duvarındaki Niş(N10) Tonozu 104
Şekil 6.63 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Doğu Duvarındaki Niş (N9 105
Şekil 6.64 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Kuzeydoğu-Güneybatı Aksındaki Niş(N8 105
Şekil 6.65 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Örtü İzleri 106
Şekil 6.66 : Sıcaklık Batı Eyvanı Kemeri 107
Şekil 6.67 : Sıcaklık Batı Eyvanı Kemerinin Kuzeydeki Ayağı 108
Şekil 6.68 : Sıcaklık Batı Eyvanı Işıklığı 108
Şekil 6.69 : Sıcaklık Kuzeybatı Halveti ve Ofis 109
Şekil 6.70 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarındaki Tonozlu Bölüm 109
Şekil 6.71 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarındaki Tonozlu Bölüm 110
Şekil 6.72 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarının Kuzeyindeki Tonozlu Bölüm 110
Şekil 6.73 : Sıcaklık Güney Duvarı 111
Şekil 6.74 : Sıcaklık Güney Duvarı Üzerinde Görülen Tromplar 112
Şekil 6.75 : Sıcaklık Batı Duvarı 112
Şekil 6.76 : Batı Eyvanına Ait Olanı Duvar Kuzey-Güney Aksında Olmak Üzere, Diğeri De Güneydoğu-Kuzeybatı Aksı Üzerinde Olan Duvarlar, Kemerler Ve Üzerindeki Eğrisel Form 113
Şekil 6.77 : Sıcaklık Güney Duvarındaki İzler 113
Şekil 6.78 : Külhan Doğu Duvarı 114
Şekil 6.79 : Külhan Güney Duvarı 115
Şekil 6.80 : Külhanın Güney Duvarı Üzerindeki Oyuklar 115

Şekil 6.81 : Külhanın Kuzeyindeki Yeni Bölüm ve Bugünkü Giriş 116
Şekil 6.82 : Kuzey Cephesi 117
Şekil 6.83 : Kuzey Cephesinde Batıdaki Kapı (K12) ve Üstündeki Pencere(P24) 119
Şekil 6.84 : Kuzey Cephesindeki Pencereler(P13, P14 119
Şekil 6.85 : Kuzey Cephesinde Doğudaki Pencerenin Kenarı(P14 120
Şekil 6.86 : Batı Cephesi ve Yanındaki Bina 122
Şekil 6.87 : Batı Cephesindeki Ek Yapı 122
Şekil 6.88 : Batı Cephesinde Güneydeki Pencereler(P11, P21 123
Şekil 6.89 : Batı Cephesinde Üst Kottaki Pencereler(P21, P22, P23 124
Şekil 6.90 : Güney Cephesi ve Geçit İçinde Kalan Duvar 125
Şekil 6.91 : Güney Cephesindeki Pencereler(P211, P212, P213 126
Şekil 6.92 : Güney Cephesindeki Ilıklık Kubbesi 127
Şekil 6.93 : Güney Cephesinde Bahçe Duvarından Doğuya Doğru Hamama Ait Kalıntılar 128
Şekil 6.94 : Güney Cephesinde Külhan Tonozu 129
Şekil 6.95 : Yapının Doğu Köşesi 129
Şekil 6.96 : Doğu Cephesindeki Külhan Tonozu 130
Şekil 6.97 : Soyunmalık Doğu Duvarındaki Kemerler 131
Şekil 6.98 : Soyunmalık Doğu Cephesindeki Kubbe, Saçak Silmesi ve Tüteklik 131
Şekil 6.99 : Soyunmalıktaki Döşemeye Ait Parça 132
Şekil 6.100: Soyunmalıktaki P213'ün Altında Görülen Duvar Dokusu 133
Şekil 6.101: Külhan Duvar Detayı 134
Şekil 6.102: Kuzey Cephesi Duvarı 137
Şekil 6.103: Kuzey Cephesi Duvarı(D1-D2 137
Şekil 6.104: Kuzey Cephesi Duvarı(D3-D4) 138
Şekil 6.105: Kuzey Cephesi Duvarı(D5-D6) 139
Şekil 6.106: Kuzey Cephesi Duvarı(D7-D8) 140
Şekil 6.107: Kuzey Cephesi Duvarı(D9) 141
Şekil 6.108: Batı Cephesi Duvarı 142
Şekil 6.109: Batı Cephesi Duvarı(P11'in Altı 142
Şekil 6.110: Batı Cephesi Duvarı Çizimi 143
Şekil 6.111: Güney Cephesi Duvarı 146
Şekil 6.112: Güney Cephesi Duvarı Çizimi 143
Şekil 6.113: Aya Kapı Hamamı Tuğla ve Harç Analizleri 149
Şekil 6.114: Hamamdaki Strüktürel Kemerler 153
Şekil 6.115: Hamamdaki Biçimsel Kemerler 155
Şekil 6.116: Soyunmalık Kubbe Kasnağı 158
Şekil 6.117: Doğu Cephesindeki Kubbe Kasnağı 158
Şekil 6.118: Batı Cephesindeki Saçak Tuğlaları 159
Şekil 6.119: Güney Cephesindeki Saçak Tuğlaları 159
Şekil 6.120: Soyunmalık Pandantifindeki Bezeme İzleri 162
Şekil 7.1 : Haliç'in Zemin Durumu, Hamdi. PEYNİRCİOĞLU- İ. Hakkı AKSOY.-, Kemal ÖZÜDOĞRU, Mayıs 1978, Eminönü- Süleymaniye- Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi, Teknik rapor No.31, İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi 164
Şekil 7.2 : Haliç'in Zemin Durumu Hamdi. PEYNİRCİOĞLU- İ. Hakkı AKSOY.-, Kemal ÖZÜDOĞRU, Mayıs 1978, Eminönü- Süleymaniye- Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve

Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi, Teknik rapor No.31,
İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi 165
Şekil 7.3 : Soyunmalık Kubbesindeki Botanik Bozulmalar 168
Şekil 8.1 : Ayasofya Hamamı, İstanbul 175
Şekil 8.2 : Süleymaniye Hamamı, İstanbul 175
Şekil 8.3 : Sokollu Hamamı, Edirne 176
Şekil 8.4 : Hüsrev Kethüda Hamamı, İzmit 176
Şekil 8.5 : Mimar Sinan'ın Cephe Kompozisyon Anlayışı 181
Şekil 8.6 : Ayasofya Hamamı, İstanbul 182
Şekil 8.7 : Ayasofya Hamamı Şematik Cephe Anlatımı 183
Şekil 8.8 : Atik Valide Hamamı, Üsküdar 184
Şekil 8.9 : Atik Valide Hamamı Şematik Cephe Anlatımı 184
Şekil 8.10 : Çinili Hamam, Zeyrek,1966 Yılındaki Durumu,
W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977 .. 185
Şekil 8.11 : Çinili Hamam, Zeyrek 185
Şekil 8.12 : Çinili Hamam Şematik Cephe Anlatımı 186
Şekil 8.13 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane 187
Şekil 8.14 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane 187
Şekil 8.15 : Kılıç Ali Paşa Hamamı Şematik Cephe Anlatımı 188
Şekil 8.16 : Küçük Ayasofya Hamamı, Kadırga 189
Şekil 8.17 : Küçük Ayasofya Hamamı, Kadırga 189
Şekil 8.18 : Küçük Ayasofya Hamamı Şematik Cephe Anlatımı 190
Şekil 8.19 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı 191
Şekil 8.20 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı 191
Şekil 8.21 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı 192
Şekil 8.22 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye 193
Şekil 8.23 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye 193
Şekil 8.24 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye 194
Şekil 8.25 : Yeşil Direk Hamamı, Azapkapı 195
Şekil 8.26 : Yeşil DirekHamamı, Azapkapı 195
Şekil 8.27 :Yeşil Direk Hamamı Şematik Cephe Anlatımı 196
Şekil 8.28 :1812 Tarihli Su Yolu Haritası, Prof. Dr. Kazım ÇEÇEN,
2. Bayazıd Su Yolları Haritası, 1991, İstanbul 197
Şekil 8.29 :1875 Tarihini Gösteren Ekrem Hakkı AYVERDİ Haritası 198
Şekil 8.30 :17. Yüzyılda Bölgenin Topoğrafik Durumu,
W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977 .. 200
Şekil 8.31 :Yapının Yakın Çevresi, W. Müller WİENER,
Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977 201
Şekil 8.32 : Yapının Yakın Çevresi, Deutsches Syndikat Für
Stadterbauliche Arbaiten in Der Türkai- Konstantinopel 201
Şekil 8.33 : Yapının 1929 Yılındaki Yakın Çevresi, Jaques PERVİTİTİCH 202
Şekil 8.34 : 20. Yüzyılın Başlarında Yapının Kubbesini ve
Etrafındaki Dokuyu Gösteren Fotoğraf, Alman Arkeoloji
Enstitüsü Fotoğraf Arşivi 203
Şekil 8.35 : 20. Yüzyılın Başlarında Bölgedeki Çalışmalar Sonucu
Yapıların Durumu, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi 204
Şekil 8.36 : Hava Fotoğrafı, 1960, Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi 205
Şekil 8.37 : Süleymaniye Hamamı Ahşap Soyunmalık Kabinleri 208
Şekil 8.38 : Çinili Hamam Soyunmalık Hava Bacası,
M. Nermi HASKAN, İstanbul Hamamları, 1995 209

Şekil 8.39 : Süleymaniye Hamamı Soyunmalık Hava Bacası 209
Şekil 8.40 : Sokollu Hamamı (Edirne) Soyunmalıktaki Havuz,
Ali Saim ÜLGEN 210
Şekil 8.41 : R. E. Koçu'nun 1947 Yılına Ait Eskizi,
İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları , 1982..214
Şekil 8.42 : Süleymaniye Hamamı Halvet İçindeki Yıkanma Nişi 216
Şekil 8.43 : Süleymaniye Hamamı Eyvan Korkuluğu 217
Şekil 8.44 : Süleymaniye Hamamı Kurnaları 218
Şekil 8.45 : Ayasofya Hamamı Kurnaları 218
Şekil 8.46 : Ayasofya Hamamı Kurnaları 219
Şekil 8.47 : Yapının 1960 Yılındaki Sıcaklık Bölümü,
Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi 220
Şekil 8.48 : Ferruh Kethüda Hamam Külhanı,
Ali Saim ÜLGEN, Mimar Sinan Albümü 221
Şekil 8.49 : Atik Valide Hamamı(Üsküdar) Külhanı, Ali Saim ÜLGEN,
Mimar Sinan Albümü 221
Şekil 8.50 : Süleymaniye Hamamı Külhanına İçten Giriş,
İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi 223
Şekil 8.51 : Süleymaniye Hamamı Su Deposu,
İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi 223
Şekil 8.52 : Sülaymaniye Hamamı Külhanı Kapağı
İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi 224
Şekil 8.53 : Tahtakale Hamamı Külhanı Ocak Ağzı,
Doç.Dr. İlknur AKTUĞ, Yard. Doç. Dr. Ahmet ERSEN,
Bir 15. Yüzyıl Yapısı Olan Tahtakale Hamamında Uygulanan
Bazı Yapım Teknikleri 225
Şekil 8.54 : Tahtakale Hamamı Külhanı Planı Doç.Dr. İlknur AKTUĞ,
Yard. Doç. Dr. Ahmet ERSEN, Bir 15. Yüzyıl Yapısı Olan
Tahtakale Hamamında Uygulanan Bazı Yapım Teknikleri 225
Şekil 8.55 : Süleymaniye Hamamı Külhan Bacası (İçten Görünüş),
İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi 226
Şekil 8.56 : Külhan Bacası Çeşitleri, Şirin AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale
Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri
[1453-1702], Doktora Tezi,İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul..227
Şekil 8.57 : Atik Valide Hamamı (Üsküdar) Külhan Bacası 227
Şekil 8.58 : Kuzey ve Batı Cepheleri Üstüste Bindirilmiş.....231
Şekil 8.59 : R. E. Koçu'nun 1947 Yılına Ait Eskizi 232
Şekil 8.60 : Yapının Batı Cephesi, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi 233
Şekil 8.61 : Kılıç Ali Paşa Cami (Tophane) Ahşap Saçağı.....235
Şekil 8.62 : Mihrimah Sultan Cami (Üsküdar) Ahşap Saçağı 235
Şekil 8.63 : Yapının Güney Cephesi, 1960, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi.....237
Şekil 8.64 : Yapının Doğu Cephesi ve Külhan Cephesi, 1960,
Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi 240
Şekil 8.65 : Süleymaniye cami temelleri kesiti, İ. H. AKSOY243
Şekil 8.66 : Yüzyıllara göre Taş Ve Tuğla Boyutlarının Değişimi.....249
Şekil 8.67 : Sinan Dönemi Pencere Tipleri.....251
Şekil 8.68 : Sinan Dönemi Alt Pencere Parmaklık Bağlantısı, Ş. AKINCI,
İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde
Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi,
İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 252

Şekil 8.69 : Pencere Ahşap Kepenk Detayı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 253
Şekil 8.70 : Sinan Dönemi Pencere Tiplerinde Kullanılan Revzenler Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 254
Şekil 8.71 : Molla Çelebi Camii Kapı Kanadı, M.S.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi 255
Şekil 8.72 : Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın (1557) Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 255
Şekil 8.73 : Beyazıd Hamamı(1506-7) Halvet Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 256
Şekil 8.74 : Beyazıd Hamamı(1506-7) Halvet Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü,İstanbul 257
Şekil 8.75 : Sinan Dönemi Hamamlarındaki Kubbe Fenerleri Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 259
Şekil 8.76 : Süleymaniye Hamamı 260
Şekil 8.77 : Küçük Ayasofya Hamamı Saçağı 260
Şekil 8.78 : Tuğla Kirpi Saçak Detayı Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 261
Şekil 8.79 : Döşeme Detayı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 262
Şekil 8.80 : Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Hamamı Üzerindeki Cam Fanus Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 266
Şekil 8.81 : Pandantif Bezemesi 268
Şekil 8.82 : Pandantif Bezemesi 268
Şekil 8.83 : Pandantif Bezemesi 268
Şekil 8.84 : Pandantif Bezemesi 268
Şekil 8.85 : Pandantif Bezemesi, Refik YÜKSEK, Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri ve Geçirdiği Onarımlar, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996, İstanbul 269
Şekil 9.1 : Restorasyon Döşeme Detayı 284
Şekil 9.2 : Kurşun Kaplama Detayı, Ş. Akıncı 291
Şekil D.1 : +- 0.00 Kotu Planı 322

Şekil D.2 : + 3.00 Kotu Planı 323
Şekil D.3 : A- A Kesiti 324
Şekil D.4 : B- B Kesiti 325
Şekil D.5 : C- C Kesiti 326
Şekil D.6 : D- D Kesiti 327
Şekil D.7 : E- E Kesiti 328
Şekil D.8 : F- F Kesiti 329
Şekil D.9 : G- G Kesiti 330
Şekil D.10 : Kuzey Cephesi 331
Şekil D.11 : Batı Cephesi 332
Şekil D.12 : Güney Cephesi 333
Şekil E.1 : Pencere Tipleri, Tip 1 335
Şekil E.2 : Pencere Tipleri, Tip 2 336
Şekil E.3 : Pencere Tipleri, Tip 3 337
Şekil E.4 : Pencere Tipleri, Tip 4 338
Şekil E.5 : Pencere Tipleri, Tip 5 339
Şekil F.1 : Ayasofya Hamamı 345
Şekil F.2 : Valide Sultan Hamamı, Topkapı 346
Şekil F.3 : Fındıklı Hamamı 346
Şekil F.4 : Valide Sultan Hamamı, Üsküdar 347
Şekil F.5 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane 347
Şekil F.6 : Haseki Bostan Hamamı 348
Şekil F.7 : Beykoz Hamamı 348
Şekil F.8 : Ağa Hamamı, Samatya 349
Şekil F.9 : Yeşil Direk Hamamı 349
Şekil F.10 : Küçük Hamam, Altımermer 350
Şekil F.11 : Atik Valide Hamamı, Toptaşı 350
Şekil F.12 : Rüstem Paşa Hamamı, Sapanca 351
Şekil F.13 : Küçük Ayasofya Hamamı 351
Şekil F.14 : Çinili Hamam 352
Şekil F.15 : Süleymaniye Hamamı 353
Şekil F.16 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı 353
Şekil F.17 : Kızlarağası Hamamı, Aksaray 354
Şekil F.18 : Macuncu Hamamı, Çapa 354
Şekil F.19 : İbrahim Paşa Hamamı, Topkapı Sarayı 355
Şekil F.20 : Çemberlitaş Hamamı 355
Şekil F.21 : Sokollu Hamamı, Edirne 356
Şekil F.22 : Paşa Hamamı, Merzifon 357
Şekil F.23 : Çatma Mescid Hamamı 357
Şekil F.24 : Hüsrev Kethüda Hamamı, Çatalca 358
Şekil F.25 : Hüsrev Kethüda Hamamı, Ortaköy 359
Şekil F.26 : Ayazma Hamamı, Üsküdar 359
Şekil F.27 : Cerrahpaşa Hamamı 360
Şekil H.1 : Arazi Kullanım Durumu Analiz Paftası 363
Şekil H.2 : Mülkiyet Durumu Analiz Paftası 364
Şekil H.3 : Ulaşım Durumu Analiz Paftası 365

FATİH İLÇESİ'NDE YENİ AYA KAPI HAMAMI RESTORASYON PROJESİ

ÖZET

Bu tez çalışmasında, yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlere mekan teşkil etmiş olan İstanbul'da ve bu şehrin en çok yaşanılmış yeri olan Haliç'te konumlanmış olan Yeni Aya Kapı Hamamı, tarihi ve fiziksel yönlerden incelenmiştir. Yapı, kentin en önemli merkezlerinden biri olan Haliç kıyılarında ve dönemindeki deniz surları içinde kalacak şekilde, Valide Sultan tarafından Mimar Sinan'a 1582 yılında inşa ettirilmiştir. Yapı, 2182 numaralı adada ve 2 numaralı parselde yer almaktadır. Bugün özgünlüğünü kaybetmiş ve çeşitli nedenlerle tarihten silinme noktasına kadar gelmiş olan yapının rölöve çalışmaları ile bugünkü durumunun tespiti, ulaşılabilen kaynaklar ve analojik yöntemlerle özgün halinin ortaya çıkarılması ve bu veriler ışığında yapının yeniden işlevlendirilerek bugünkü fiziksel ve sosyal çevresi içinde yaşatılması esasına dayanarak tez çalışması yürütülmüştür.

Tezin birinci bölümünde, çalışmanın amacı ve kapsamı anlatılmıştır.

İkinci bölümde, hamamların genel olarak izahı ve tarihte bu yapı tipinin gelişimi anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türk Hamamı adı altında, geçmişten günümüze kadar hamam binalarının tarihsel ve mekansal gelişimi, mekan tanımlamaları ile birlikte ele alınmıştır. Bu tanımlama yanında, hamam binalarını var eden ve yaşatan sosyolojik boyuttan bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde, yapının bugünkü durum tespiti yani rölöve ve tarihteki özgün durumunun ortaya çıkarılması için yapılmış olan çalışmalar özetlenmiştir.

Beşinci bölümde, yapının konumlandığı Haliç bölgesi için, tarihi araştırmalar anlatılmıştır. Buradaki amaç, yapının tarih içinde geçirdiği aşamaların, sosyal, fiziksel ve tarihi açıdan tespit edilmesi, böylelikle, bugün yapıdan gelen ve çok az olan verilerin bu çalışmalarla desteklenerek, yapının daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesini sağlamaktır.

Çalışma konusu olan Yeni Aya Kapı Hamamı altıncı bölümde ele alınmıştır. Yapı, konumu, tarihsel gelişimi, mekan, cephe, strüktür, form ve malzeme analizleri ile ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır.

Yedinci bölümde ise, yapının bozulma nedenleri araştırılmıştır. Bu bozulmalar, iç etkenler ve dış etkenler olarak iki başlık altında olmak üzere, strüktürel bozulmalar, malzeme bozulmaları, afetlerden kaynaklanan doğal bozulmalar ve insandan kaynaklanan bozulmalar şeklinde ele alınmıştır.

THE RESTORATION OF "YENI AYA KAPI BATH" IN FATIH

SUMMARY

In this dissertation thesis study, New Aya Kapı Bath which is located in Haliç, the mostly lived part of İstanbul. The building was researched from the standpoint of history and physical evidence. This building had been constructed Haliç which is one of the most important regions of the city, and in 1582 it had been built by Mimar Sinan by the order of Valide Sultan aiming to stay inside the city walls in that time. The detailed description of the building which has lost its authentic design and forms and becoming almost a ruin. The dissertation thesis aimed to inspect and record the existing and surviving remmants of the original fabric and to re-integrate and reconstruct the missing parts as to reconstitute it and re-use it.

In the first chapter of the thesis the aim and the scope of the research has been mentioned.

In the second chapter of the thesis the description of the baths was mentioned.

In the third chapter of the thesis, we can read the improvements of the bath buildings from past to now from the persrectives of history and residence, the descriptions of residence. Also the soshological factors that had created the constuctions and made them alive, has been mentioned.

In the fourth chapter, recording the existing fabric the measuring and the researches aiming to identify the authentic forms had been mentioned.

In the fifth chapter, the historical researche for the region Haliç had been mentioned. Here the aim is to determinate the authentic forms of the buildingre from the perspectives of social, physical, and historical.

So that it can easily be searched and better understood inspite of the very limited data dated now.

The study subject Yeni Aya Kapı Bath has been mentioned in the sixth part. The construction has been analized with details including the setting, historic development, facade designs and forms, constuction techiniques, of materials.

In the seventh chapter , the causes of deterioration has been categorised. These deteriorations has been mentioned as intrinsic and extrinsic causes of decay.

In the eighth chapter, knowing that this contruction the art of Mimar Sinan, because of the necessity of these informations, it has been mentioned as an analogical study for comparative analyis and analogy for the reconstruction some bath buildings. By

knowing the given information below, the information about the original building has been mentioned in the same part.

In the nineth chapter, the necessary interventions for the reintegration, reconstruction and adaptive use had been mentioned. In this chapter, there are proposals for re-use and social and economic conditions of the region for the rehabilitation of the building and the urban historic site, Aya Kapı, and integrate the building to the economic needs and projections of the neighbourhood.

1. GİRİŞ

1.1.Amaç

İstanbul'un tarih boyunca çeşitli medeniyetlere mekan teşkil etmiş olan en güzide yerlerinden biri olan Haliç kıyılarında, Fatih ilçesine bağlı Aya Kapı semtinde yer alan ve 1582 tarihli bir Mimar Sinan eseri olan Yeni Aya Kapı Hamamı, tez konusu olarak seçilmiştir.

Haliç bölgesi, milattan öncesine dayanan bir mirasa sahiptir. Çeşitli efsanelerle anlatılarak yaşatılmış olan İstanbul, uzun dönem Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Özellikle Haliç bölgesi, kentin en önemli ticaret ve sanayi merkezi olmuştur. Özellikle deniz ticareti açısından adeta kenti yaşatan bir merkez olmuştur. En son Türkler tarafında alınarak Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına giren kent, o günden bugüne kadar aynı önemini korumuştur. İşte bu tablo içinde yer alan Aya Kapı Hamamı, çevresi ve sahip olduğu bu tarihi miras açısından ve ayrıca bir Mimar Sinan eseri olması açısından önemli bir yapıdır. Ayrıca günümüzde yok olmaya yüz tutmuş olan hamam binalarından biri olması açısından da önemlidir.

Tarihte bu kadar çok dönemin bir arada yaşandığı bir bölgede yer alan hamamın bugünkü durumunun belgelenmesi ve geçmişteki özgün biçiminin ortaya çıkarılarak, bugün için tekrar yaşanır bir mekan haline gelmesi için proje hazırlanması tezin amacını oluşturmaktadır.

1.2.Kapsam ve Yöntem

Tezin konusu, Yeni Aya Kapı Hamamı'nın konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri incelenerek, yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasını içermektedir.

Tezle birlikte rölöve çalışmalarına, 1998 yılının Aralık ayında başlanmıştır. Yapı, bugün oldukça harap durumdadır ve bugünkü sahipleri tarafından ahşap kereste deposu olarak kullanılmaktadır. Bu depolama işlevi yüzünden bazı yerlerde, ölçü alınamamıştır. Ayrıca, bugün ikinci bir kat olarak ilave edilen, sıcaklık ve ılıklık üst kotunda, zemin ahşap kirişleme ile oluşturulduğu için bu kotta çalışmak oldukça zor olmuştur. Yine soyunmalı bölümüne eklenen ara katın, rüzgarlık bölümünde devam etmemesi yüzünden burada ölçü alınamamıştır. Plan ölçümleri için 5m. ve 10m.'lik çelik metreler kullanılmıştır.

Kesit ve cephe ölçümleri için, öncelikle bina içinde ve dışında nivo ile bir sıfır kotu belirlenmiş ve düşey ölçümler bu kota göre alınmıştır. Yetersiz kalınan noktalarda ise fotoğraflar yardımıyla oranlar çıkarılmıştır. Yapının, çalışmalar sırasındaki durumu fotoğraflar yardımıyla tespit edilmiş ve çizimlerle de bu tespitler desteklenmiştir.

Yapının restitüsyon çalışması, tezin en yoğun bölümünü oluşturmuştur. Yapının restitüsyonu için, yapıdan gelen fiziksel verilerden, tarihi belge ve fotoğraflardan ve yetersiz kalınan noktalarda ise analojik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Yapının restorasyonunda ise temel ilke, şehirde bugün hala önemli bir konuma sahip olan ve Haliç siluetinde yer alan hamamın, özgün mimari değerlerine kavuşturularak tekrar yaşanır bir mekan olması ve gelecek kuşaklara tarihi bir miras olarak aktarılmasıdır.

2. HAMAM

2.1.Tanım

Arapça'da ısıtmak, sıcak olmak anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam kelimesinin sözlük anlamı, ısıtan yer demek olup, yıkanma yeri manasında kullanılmaktadır[1].

Hamam, suyun ısıtılması suretiyle insanların yıkanması için yapılmış tesistir. Yer altından çıkan, içinde kimyasal bazı mineraller bulunduran suların kullanıldığı yapılara da bazen hamam denilmekle beraber bunlara Türkçe'de kaplıca veya suyun yer altından sıcak çıkması dolayısıyla ılıca denmiştir. Kaplıcaları hamamdan ayıran en önemli özellik, yıkanma mekanının içinde bulunan havuzdur(2].

2.2.Tarihi Süreç İçinde Hamam Gelişimi

İnsanlığın varlığıyla birlikte ortaya çıkan temizlenme ihtiyacı, tarih içinde çeşitli din ve inanışların ışığında hamam binaları olarak Şekillenmiş ve bugüne kadar gelmiştir.

Elimizdeki kaynaklara göre [3], Pakistan'ın batısında Sind'de yapılan kazılarda ortaya çıkan ve M.Ö. 2500-1500 yıllarına tarihlenen su ve kanalizasyon sistemleri, burada eskiden bir hamam anlayışı içinde inşa edilmiş binalar olduğunu göstermektedir.

Eski Mezopotamya'da yapılan kazılarda, en eski hamam binası olarak kabul edilen, M.Ö.859-824 yıllarına ait, Asur hükümdarları için yapılmış bir yıkanma tesisi bulunmuştur.

Mısır'da da yine eski hamam yapılarına rastlanmıştır. Bugünkü Türkiye-Suriye sınırında Viranşehir'de, M.Ö. 3. yüzyıla ait şehir kalıntılarında evlerde banyo yapmak için tasarlanmış özel mekanlara rastlanmıştır.

İslam medeniyetinin olduğu yerlerdeki hamam gelişimine baktığımızda, pek çok ilk çağ hamamının İslamiyet'in Yakındoğu'ya gelmesiyle birlikte varolmaya başladığını görürüz.

Eski Yunan medeniyetinde, büyük ölçülerde genel hamamlara rastlanmaz. Ancak çeşitli sporların yapıldığı "gymnasion"ların içinde sporcular için tasarlanmış yıkanma yerlerine rastlanmıştır. Peloponez'de M.Ö.2. binyıla ait olan bir sarayda hamam mekanına rastlanmıştır.

Roma döneminde ise ilk kez halka açık hamam mimarisi ortaya çıkmıştır. M.ö.1. yüzyıla doğru yaşadığı sanılan Sergius Orata adlı bir mimarın ilk kez sıcak hava ile merkezi ısıtma sistemini oluşturduğu kabul edilir. Roma hamamı çeşitli bölümlerden oluşmakta idi. Genellikle binanın önünde sütunlu bir avlu bulunurdu ki bu avlu daha çuk sosyal ve sportif amaçlı faaliyetler için kullanılırdı. Avludan geçince girilen ilk mekanın adı, soyunma yeri anlamında "apoditerium"du. Bu soyunma mekanından sonra "frigidarium" denilen soğuk su ile yıkanma yeri olan mahale geçilirdi. Burada çoğu kez büyük yüzme havuzları bulunurdu. Bu mekandan ise "tepiderium" denilen ılıklık bölümüne geçilirdi. Hamamın en sıcak yeri ise bundan sonra gelen "caldarium" denilen sıcaklık bölümü idi. Bu mekanın içinde ise daha da sıcak olan, Türk hamamındaki halvetlere denk gelen "sudatorium"lar bulunurdu. Sıcak suyun ve havanın oluşturulduğu yerlere ise "praefurnium" denilirdi.

Bizans dönemine geldiğimizde, yine hamam kültürünün bu kez hıristıyanlık anlayışı içinde yine devam ettiğini görürüz. Bu dönemde de yine hamam binaları sosyal amaçlı kullanılan yerler olmaya devam etmiştir.[4]

3. TÜRK HAMAMI

3.1.Tanım ve Tarihçe

Türk'lerin din olarak İslamiyet'i seçmesiyle birlikte bu dinin gerektirdiği temizlik anlayışı ve şartı içinde en başından itibaren hamam mimarisi Şekillenmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde hamamların sayısında oldukça hızlı bir artış görülmüştür. Bunun iki ana sebebi vardır. Birincisi, hamamların iyi gelir getirmeleri sebebiyle hayır amacıyla yapılmış binalara gelir kaynağı olarak vakfedilmeleridir, ikincisi ise hamamların ait oldukları yapı bütününün merkezi durumunda olan camilere cemaat çekmeleridir.[5]

Türk hamamları özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda şehir hayatında önemli rol oynamışlardır. Özellikle toplumsal kültür açısından şehir nüfusundaki tabakalaşmaların yansıdığı mekanlar olmuşlardır. İstanbul'da ise bu durum Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ışığında daha net bir görünüm kazanmıştır ve toplumsal yapılaşmanın ipuçlarını vermektedir. Öyle ki bazı hamamlar, kendisine sürekli olarak devam eden insan gruplarının adı ile anılır olmuşlardır. Mesela bazı hamamlar, bostancılara, bazıları hekimlere, imamlara, sazendelere, şairlere ve buna benzer Şekilde pek çok gruba ayrılmıştır[6].

Bu yapılar gelir getirdikleri sürece kullanılmışlardır. Fakat özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal yaşantıdaki değişimler yüzünden ve de evlerdeki banyo anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte gözden düşmeye başlamışlardır. Gelir getirici özelliklerinin kaybolmasıyla birlikte ve de Osmanlı döneminde uzun yıllar boyunca kişilere kiralanmış olmalarının getirdiği bir sonuç olarak korunamamaya başlamışlar ve de büyük oranda yok edilmişlerdir[7].

Hamam binaları içe dönük yapılar oldukları için, mimarileri de oldukça sade ve gösterişsiz olarak düşünülmüştür. Bu binaların tasarımında başlıca etkenler dinin tesiri ile olanlardır.

Evliya Çelebi'nin 1640 tarihinde verdiği bilgilere göre, İstanbul'da 168 genel, 4385 özel hamam bulunmaktadır. Bu hamamlar konumlarına göre üçe ayrılmaktadır[8]:

Ev ve Konak Hamamları

Türkler için temizlik çok önemli olduğundan, her evde, bugünkü kullanımıyla banyonun yerini tutan bir gusülhane mutlaka bulunurdu. Türk evi plan şeması içinde, ayrı bir yatak odası kavramı yoktur. evin ortak mekanları olan sofa ve eyvanlar dışında, her aile birimi tarafından yaşama mekanı olarak kullanılan odaların giriş bölümlerinde, yüklük tabir edilen derin dolaplar yer alır. Bu derin dolabın bir bölümü ise, içi, metal kaplı ve bir pis su gider bağlantısı olan bir yıkanma nişi olarak kullanılırdı. Bu mekana gusülhane denirdi.[9]

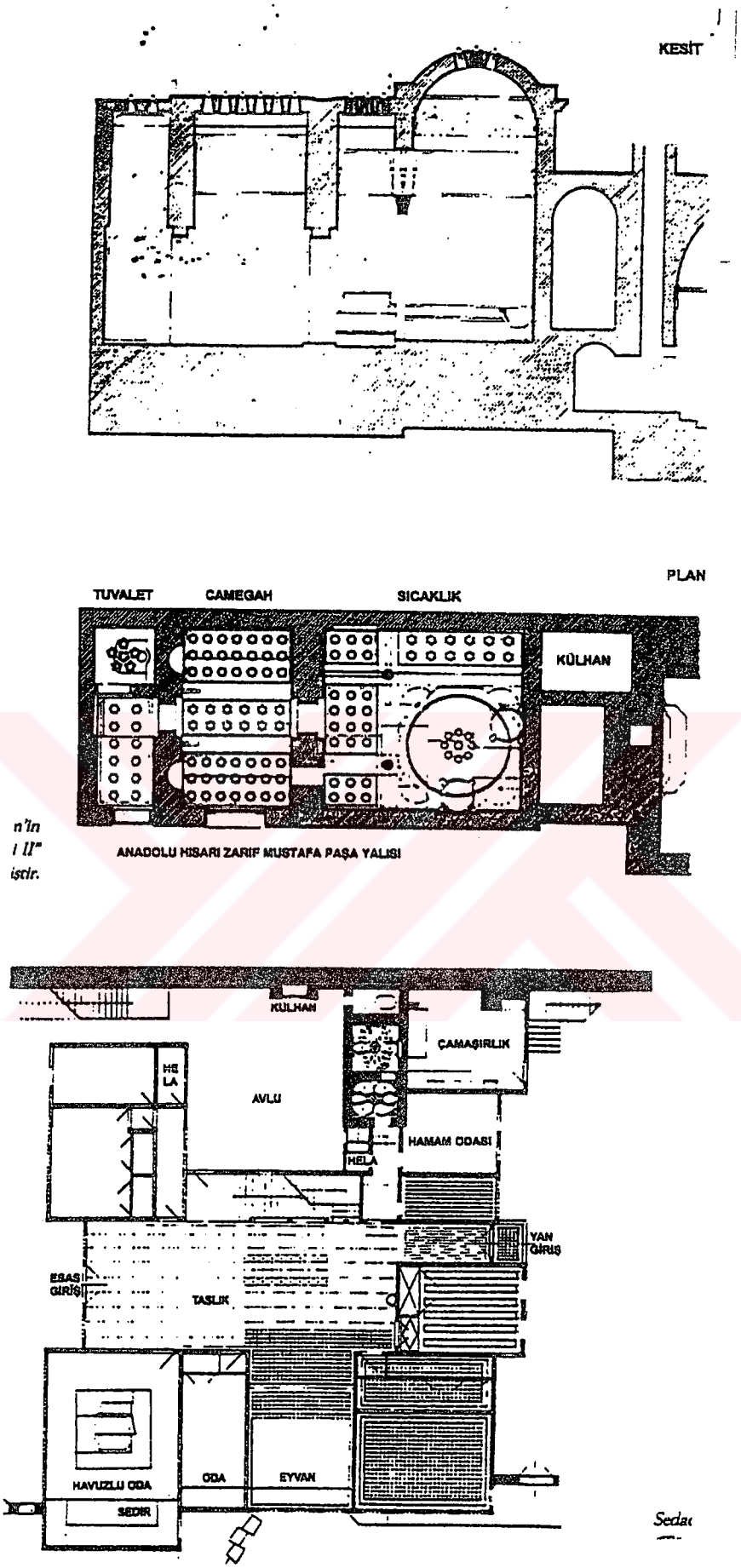
Zengin evlerinde ve konak ve yalıların bahçe veya bodrum katlarında müstakil hamamlar bulunurdu. Bu hamamların camegah denilen bir soyunma mahalli, abdesthane ve birkaç kurnadan oluşan sıcaklık bölümleri olurdu. Evin bahçesinde ise bu hamama hizmet eden bir külhan ve su deposu olup sürekli işler durumda olurdu(Şekil 3.1).

Saray Hamamları

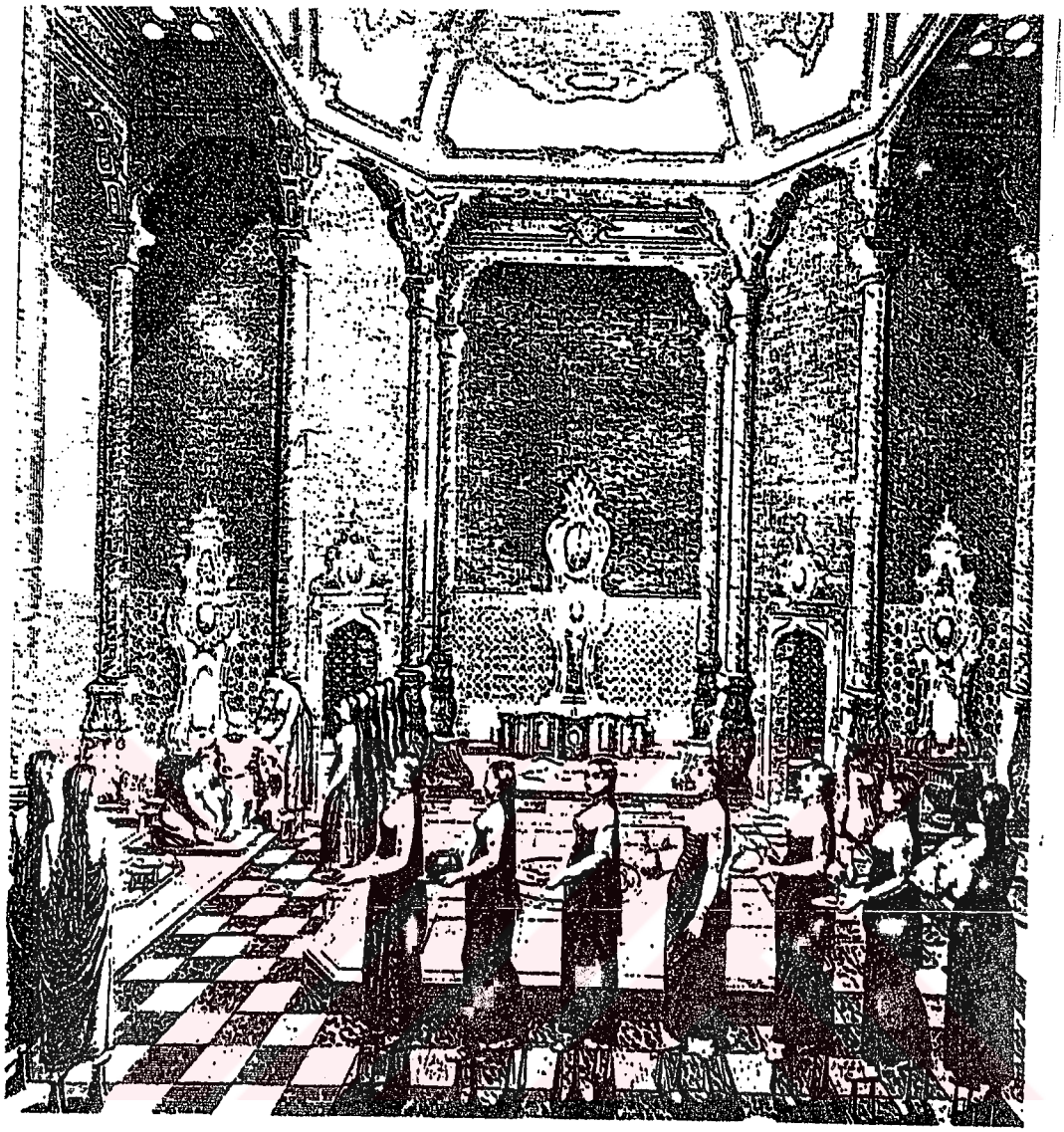
Saray hamamları, sıfatları ile uyumlu olacak Şekilde yapılırdı. Hamamın ortasında Sultan'a ait bir yıkanma yeri ve kenarlarda da gözdelerin mekanları bulunurdu(Şekil 3.2). Saraylar kullanım amaçlarına göre farklılık gösterirdi. Padişah için yapılan hünkar hamamından başka, önem derecesine göre, harem kadınlarının ve saray görevlilerinin kullandığı hamamlar sıralanırdı.[10]

Kurnaları mermerden ve muslukları altın ve gümüştendi. Topkapı Sarayı'ndaki Hünkar Hamamı bu tipe ait güzel bir örnektir(Şekil 3.3).

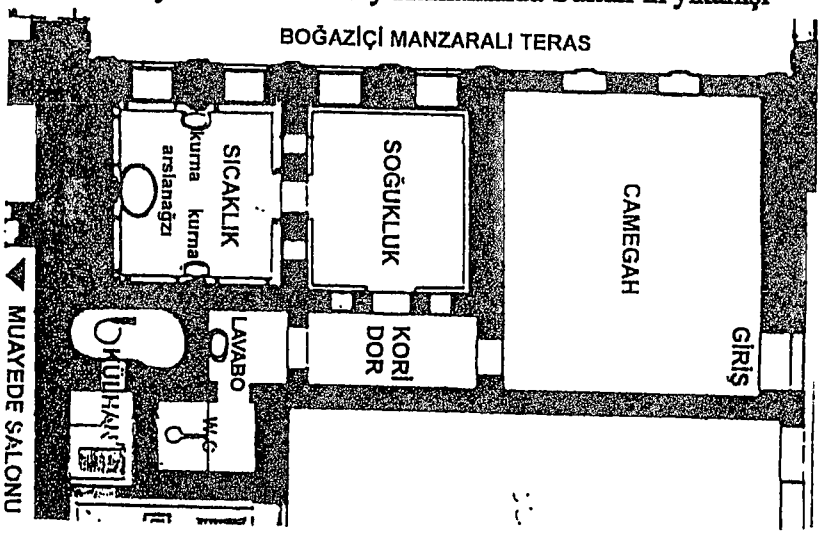
Bu tip hamamlar, soyunmalık ve sıcaklık veya tek halvetle, tuğla kanallarla oluşmuş basit bir ocağı olan külhan ve su haznesini içermektedir.

Şekil 3.1 : Anadoluhisarı Zarif Mustafa Paşa Yalısı Hamamı Çizimleri, Sedad Hakkı Eldem, Türk Evi Osmanlı Dönemi 2

Şekil 3.2 : 19. Yüzyıl Sonunda Saray Hamamında Sultan'ın yıkanışı

Şekil 3.3 : Dolmabahçe Sarayı Hünkar Hamamı, Tülay TAŞÇIOĞLU, Türk Hamamı, 1998

Halk (Çarşı) Hamamları

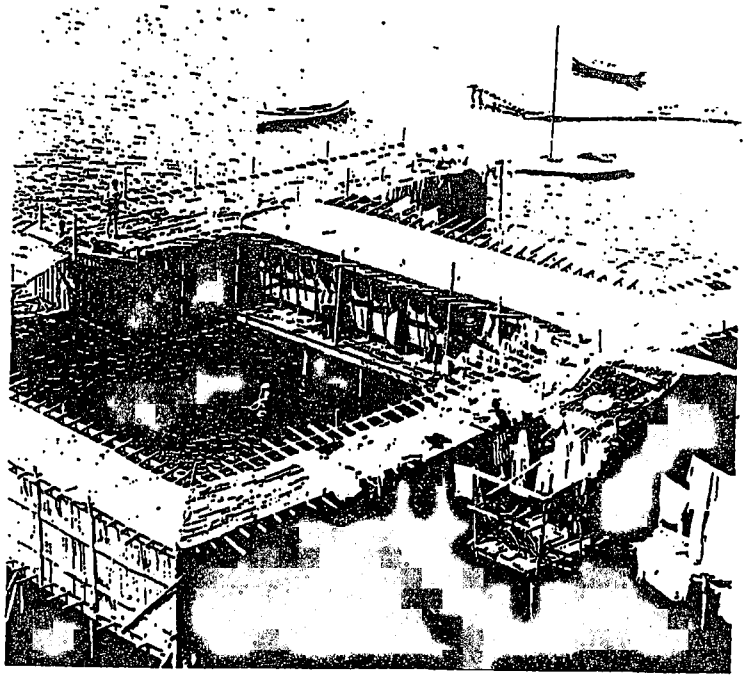
Halk hamamları halka açık olarak yapılmış tek yapı veya külliye içinde yapılmış olan hamamlar şeklidedirler. Ancak külliye hamamları, 17. Yüzyıldan sonra azalmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise külliye inşasının azalmasıdır. Ayrıca hamam mimarisi de giderek daha küçük oranlarda ele alınmaya başlamıştır[11].

Şehir merkezlerinde yer alan çarşı gibi ortak toplanma mekanları içinde, ortak bir ısıtma sistemi kurularak, hem kadınlara hem de erkekler hizmet eden umumi hamamlardır. Bu tip hamamlar genellikle erkelere hizmet veren, fakat haftanın belirli günlerinde veya günün belirli saatlerinde kadınlara ayrılan tek hamamlar şeklinde, veya aynı anda her iki cinse de hizmet verecek Şekilde yapılmış çifte hamamlar şeklinde olurdu [12].

Deniz Hamamları

19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren , deniz üzerinde kurulan kapalı plajlara, deniz hamamı denmiştir(Şekil 3.4). Akıntılı sahillerde, kıyıdan 15-20 metre açıkta, bir iskele ile ulaşılabilen bu yapılar, yaz başında kurulur ve yaz sonunda da sökülürdü. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı kurulan bu havuzlar, birbirlerine ses ulaşmayacak mesafede kurulurdu[13].

Suya dayanıklı, sağlam ahşap kazıklar deniz dibine çakılır, üzerlerine yapılan ahşap platform da denizi bir havuz haline getirerek sarardı. Bu platformda, yiyecek, içecek yerleri, tuvaletler, soyunma kabinleri ve yönetimle ilgili bir birim olurdu[14].

Şekil 3.4 : 19. Yüzyıl Sonunda Bir Deniz Hamamı, Tülay TAŞÇIOĞLU, Türk Hamamı, 1998

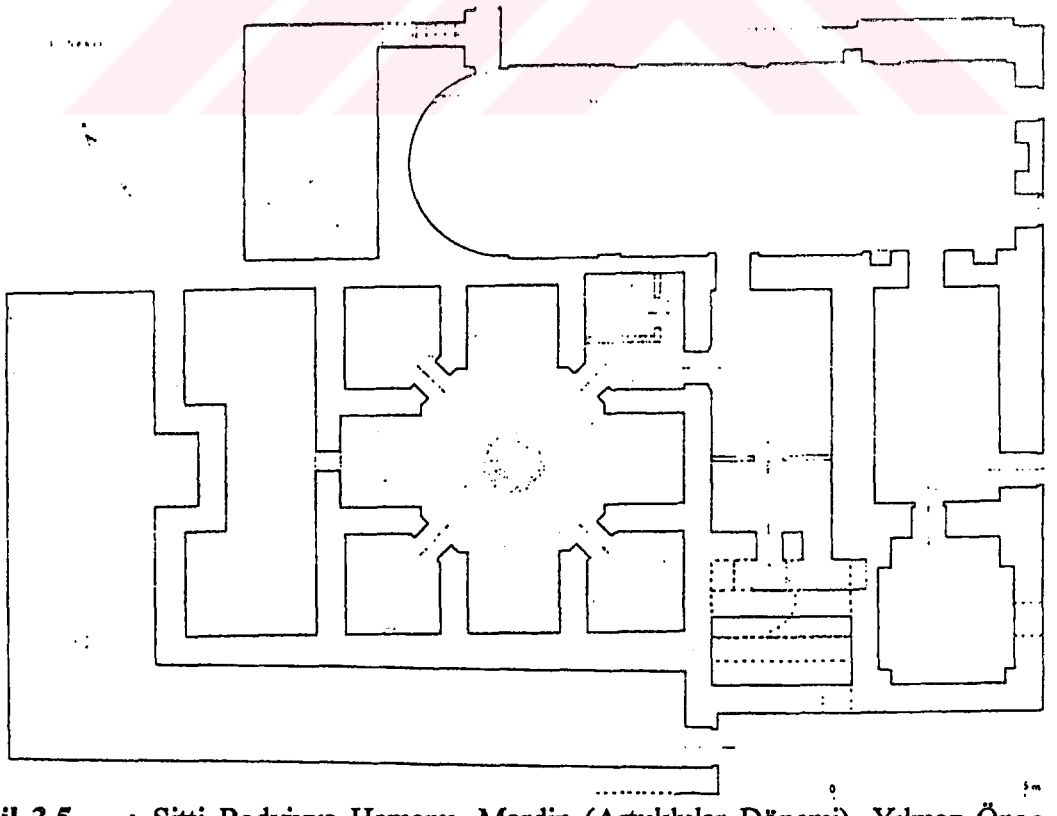
3.1.1.Osmanlı Öncesi

Orta Asya'dan gelen Türk'ler, bu temizlik anlayışı içinde basit binalar inşa etmeye başlamışlardır. 11.Yüzyılın sonlarından itibaren Türk'ler, Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte, hamam ihtiyaçlarını çoğunlukla eski dönemlere ait hamam binalarını tamir ederek veya mevcut eski hamam temellerini kullanarak yeni hamamlar yapma yoluyla gidermişlerdir. Bu uygulama Selçuklular döneminde de devam etmiştir[15].

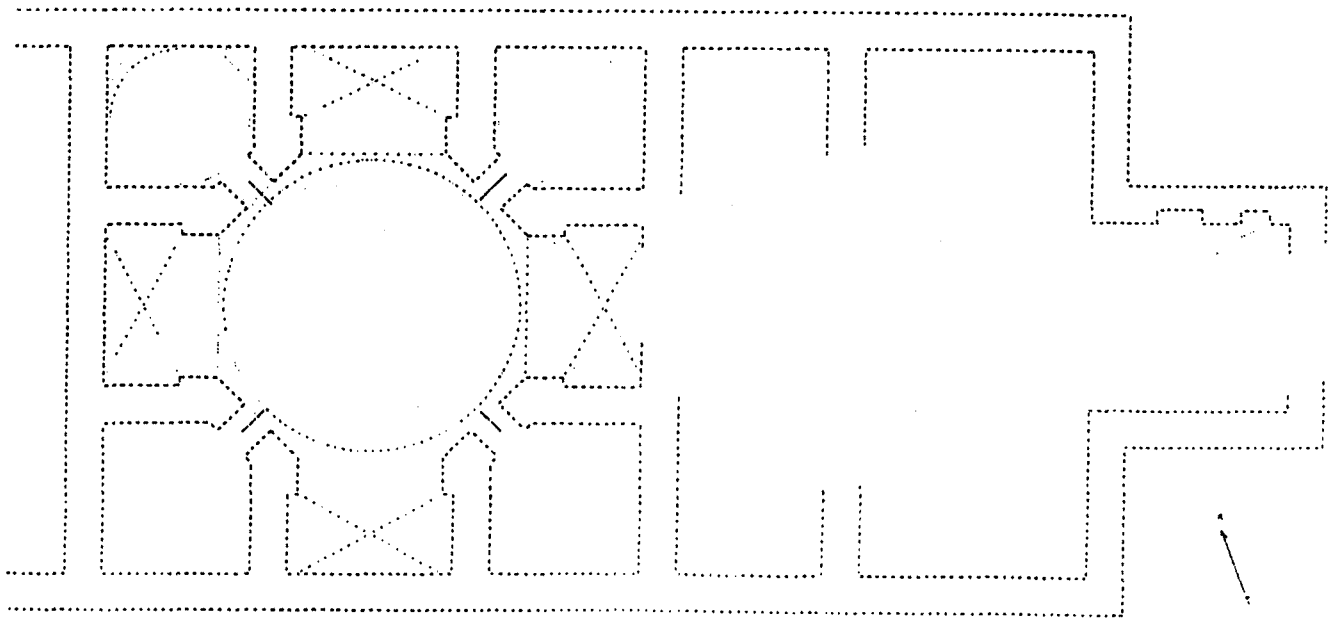
Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce inşa ettikleri hamamlar hakkında çok az bilgimiz vardır. İran'da Kirman'ın güneyinde bulunan Büyük Selçuklulardan kalma hamam, mimari kompozisyonu ile Anadolu Türk hamamlarına benzerlik gösterir.

3.1.1.1.Artuklular Dönemi

Anadolu'da bilinen Selçuklu hamamları dışında, erken devir yapıları olmaları yanında gösterdikleri plan şemaları ile de dikkati çeken Artuklu hamamlarının ortak özellikleri, gerek sıcaklık ve soyunmalık kısımları arasındaki mekanların, gerekse de ilk giriş yerlerinin dolaylı biçimde birbirine bağlı olmalarıdır[16]. Bu döneme ait olarak, Mardin'deki Sitti Radviyye ve Yeni Kapı Hamamları örnek gösterilebilir(Şekil 3.5, Şekil 3.6).

Şekil 3.5 : Sitti Radviyye Hamamı, Mardin (Artuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları

Şekil 3.6 : Yenikapı Hamamı, Mardin (Artuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları

3.1.1.2.Selçuklular Dönemi

Anadolu'daki antik hamam örneklerinden etkilenen, kubbeli merkezi bir mekan etrafında radyal biçimde sıralanan eyvan ve halvetlerden oluşan ışınsal düzenli sıcaklık şeması ile kubbeli merkezi bir mekan etrafında aksiyal olarak düzenlenmiş eyvanlar köşe halvetlerinden oluşan haçvari sıcaklık şeması Selçuklular döneminden başlayarak, zaman içinde sık olarak uygulanmıştır[17].

Selçuklu döneminin çifte hamamlarının plan şeması, aradaki aks boyunca ve her iki kısımda da ardarda sıralanan soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve bunların sonunda ortak olarak yer alan su deposu ve külhandan oluşur.

Cümle kapısından girilen soyunmalık, sağır ve yüksek duvarlı bir mekandır. Duvarları üst kısmındaki küçük mazgal pencereler ve tavan örtüsünün ortasında yer alan ışıklıklar ya da fenerler ile aydınlatılmıştır. Soyunmalık, içeride ahşap direklerle ya da kargir kemerlerle desteklenen, ahşap kirişleme tavanlarla ya da kargir tonozlarla örtülmüştür. Sadece soyunmalık bölümünde mermer döşeme kullanıldığı görülmektedir.

Selçuklu hamamlarında ılıklık bölümünde, kurna ya da musluk izine rastlanmaması, bu mekanın dinlenme ve soyunma yeri olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sıcaklıkta, eyvanlarda ve halvetlerdeki musluk bağlantı taşlarının etrafı bazen sıvalı düzgün bir yüzey halinde bırakılmış, bazen de basit bir ayna şeklinde düzenlenmiştir. Musluğun altına ise dairevi ya da poligonal planlı kurna tekneleri yerleştirilmiştir.

Bu döneme ait olarak Konya Sultan Hamamı ve Kayseri Huand Hatun Hamamları örnek gösterilebilir[18], (Şekil 3.7, 3.8).

3.1.1.3.Anadolu Beylikleri Dönemi

Bu dönemde de Selçuklu dönemindeki çifte hamamlarında kullanılan plan şeması kullanılmaya devam etmiş, 15. ve 16. yüzyılda da tekrarlanmıştır[19].

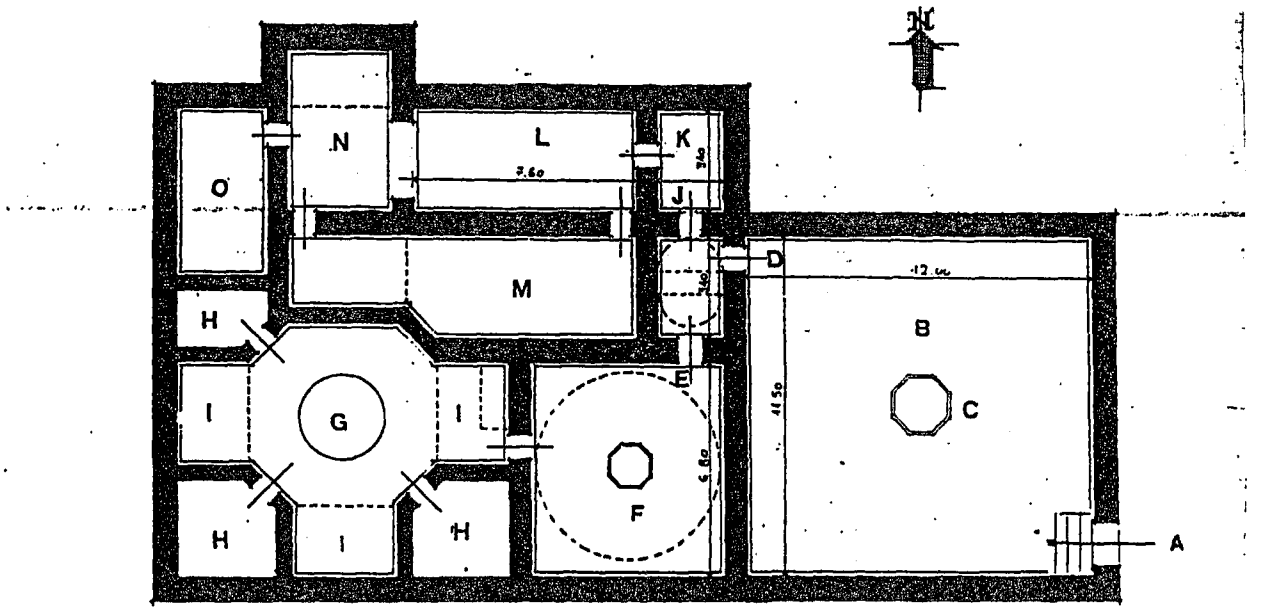
Türk hamamında soyunmalığın plan şeması devirler boyu değişmeden kullanılmıştır. Farklı olarak bu dönemden itibaren cümle kapısı önüne revak yerleştirilmeye başlanmıştır. Ve yine bu dönemden itibaren soyunmalıkta üst örtü elemanı olarak kubbe kullanılmaya başlamıştır.

Selçuklu hamamlarındaki soğukluk mekanı, beylikler döneminde de devam etmiştir. Fakat soğukluk mekanının boyutları daha küçük tutulmuştur.

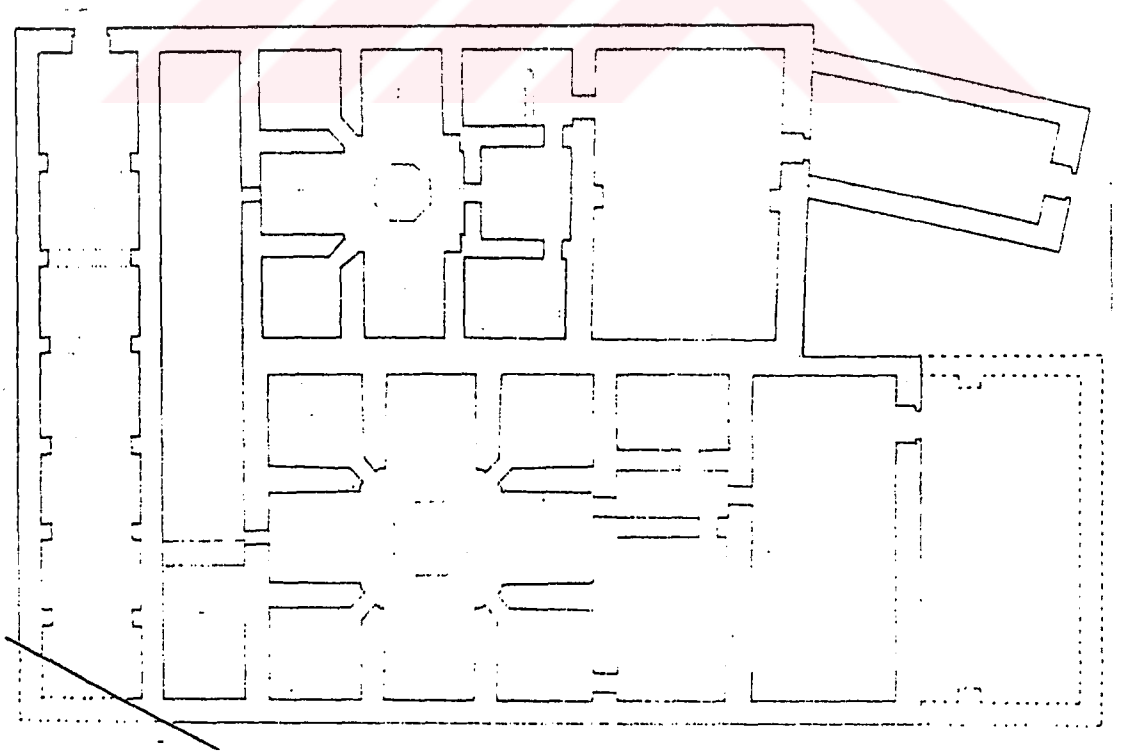
Sıcaklık bölümü plan şeması yine aynen kullanılmıştır. Beylikler döneminden itibaren, kurna musluklarının takıldığı bağlantı taşlarının üzerleri motif ve yazılarla bezenmiş mermer ya da ayna taşları haline geldiği görülür. Selçuklu döneminde görülmeyen mermer yer döşemesi bu dönemden itibaren oldukça sık kullanılmıştır.

Bu dönem hamamlarının tonoz ve kubbe örtülerinde sıva ile yapılmış mukarnaslı süsleme, duvarlarda çini kaplamalar ve kalem işi süslemeler görülmektedir[20].

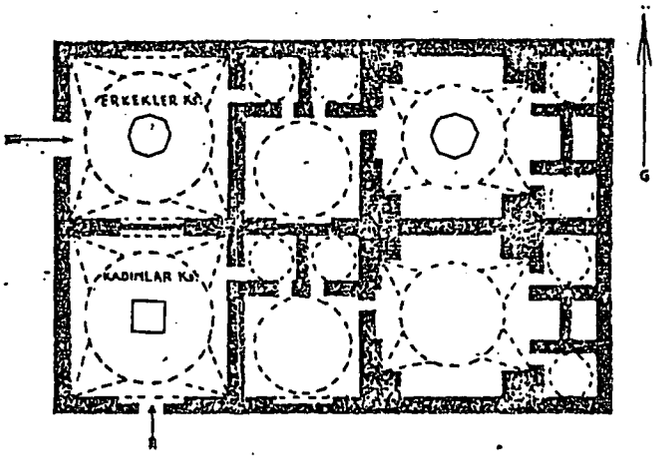
Bu döneme ait olarak Konya Meram Hamamı ve Konya Abid Çelebi Hamam'larını örnek verebiliriz(Şekil 3.9, 3.10).

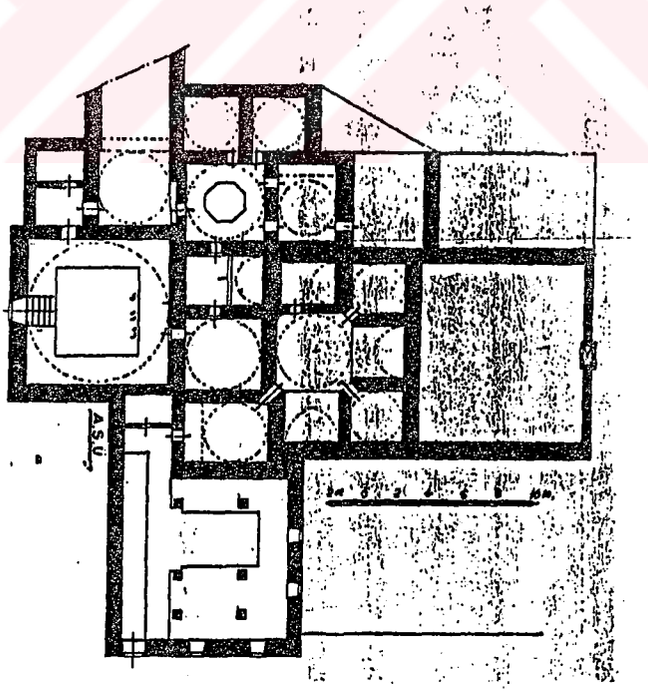
Şekil 3.7 : Sultan Hamamı, Konya (Selçuklular Dönemi), Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

Şekil 3.8 : Huand Hatun Hamamı, Kayseri (Selçuklular Dönemi), Yılmaz Önge Anadolu'da 12. Ve 13. Yüzyıl Türk Hamamları

Şekil 3.9 : Meram Hamamı, Konya (Beylikler Dönemi) Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

Şekil 3.10 : Abid Çelebi Hamamı, Konya (Beylikler Dönemi) Celal Esat Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

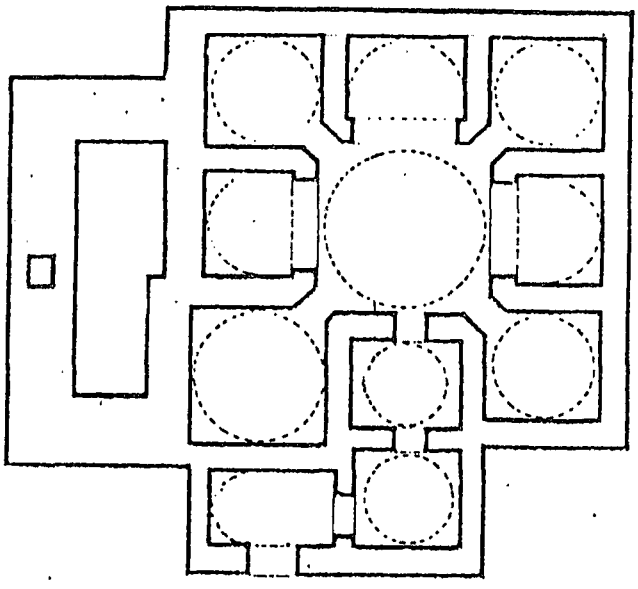
3.1.2.Osmanlı Dönemi

Osmanlılar döneminde hamam binaları oldukça fazla sayıda inşa edilmişlerdir. Büyük hamam binaları özellikle Fatih'in İstanbul'u fethiyle başlar. Fakat 18. yüzyıldan itibaren şehirde aşırı derecede su ve odun tüketimine yol açtıkları için hamam sayısının artışını önlemeye yönelik tedbirler alınmıştır[21].

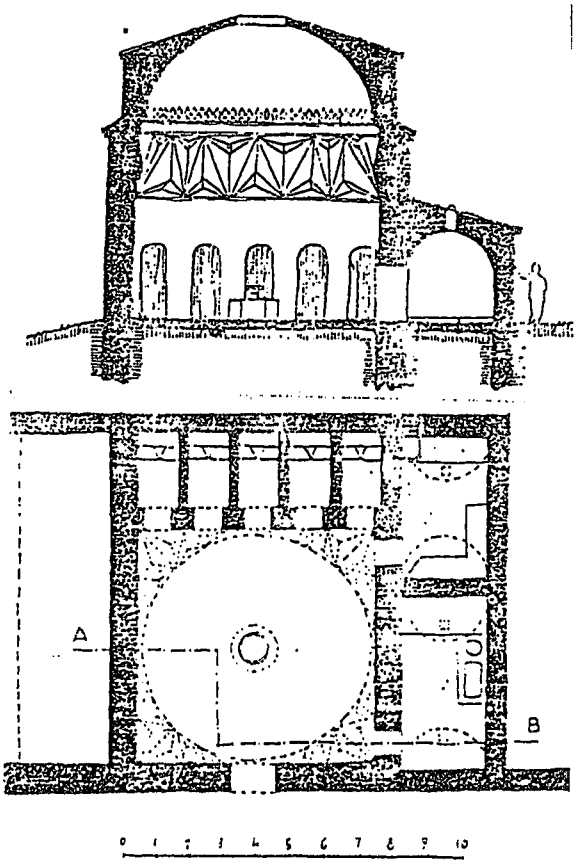
3.1.2.1.Erken Dönem(1299-1453)

Su ve ısıtma sistemi açısından Anadolu'daki eski örneklerin plan şemasını kullanmış olan Anadolu Türk hamamlarının ilk plan şemaları, daha önce camii, ev, medrese, tekke gibi yapıların planlarında uygulanmış olan aksiyal eyvanlı, köşe halvetli ve haçvari planlı şemalar göstermektedir. Çift hamamlar için uygulanmış olan ortada bir duvar boyunca sıralanmış ardarda mekanlar şeklindeki uygulama devam etmiştir[22].

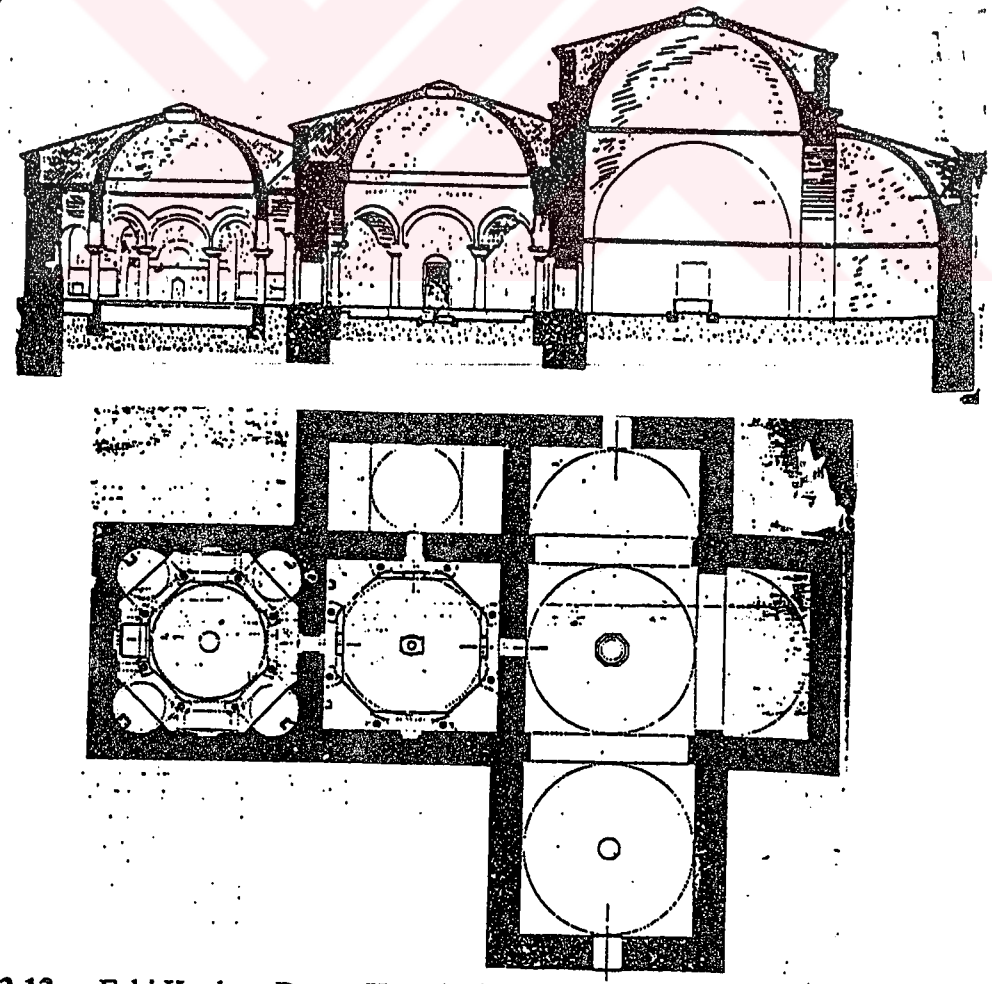
Bu dönemde birbirinden farklı örtü sistemleri yoğun Şekilde denenmiştir.Genel hamamlarda, 14. yüzyıldan itibaren soyunmalık mekanının üzeri büyük ve tek bir kubbe ile örtülmeye başlanmıştır. Eyvanların üzeri ise Anadolu'daki örneklerde sivri tonoz, değirmi tonoz, çapraz tonoz iken, bu yüzyıldan itibaren tekke tonoz, mukarnaslı tonoz ve kubbe gibi değişimler göstermeye başlar[23]. Bursa Orhan Gazi Hamamı, Bursa Girçık Hamamı ve Bursa Eski Kaplıca bu döneme örnek gösterilebilir. (Şekil 3.11, 3.12, 3.13).

Şekil 3.11 : Orhan Gazi Hamamı, Bursa, Kemal Ahmet Aru, Türk Hamamları Etüdü, 1949

Şekil 3.12 : Girçık Hamamı, Bursa, Kemal Ahmet Aru, Türk Hamamları Etüdü, 1949

Şekil 3.13 : Eski Kaplıca, Bursa, Kemal Ahmet Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949

3.1.2.2.Klasik Dönem(1453-1703)

Erken dönem hamamlarında boyutlar küçük ve planlar asimetrik iken, klasik dönemde bu durum farklılaşır. Simetrik ve çifte hamamlar yoğunluk kazanır ve boyutları da giderek büyür[24].

Bezeme erken dönemde de olduğu gibi kullanılmaya devam etmiştir ve örtü sistemleri giderek çeşitlenmiştir[25].

Erken dönem mimarisinde önemli bir özellik olan aralık mekanı, giderek küçülmüş ve 16. yüzyıldan itibaren yerini soğukluk mekanına bırakmıştır[26].

Soyunmalığın üzerinin kubbe ile örtülmesi ise 15. yüzyıldan itibaren gelenek haline gelmiştir. Yine bu mekandaki duvarlara, altta dikdörtgen, üstte ise kemerli formda birkaç sıra pencere açılması 16. yüzyılda başlamıştır. Soğukluk mekanının boyutları giderek küçülmüş ve küçük kubbe ve tonozlarla örtülen bir ara mekan haline gelmiştir.

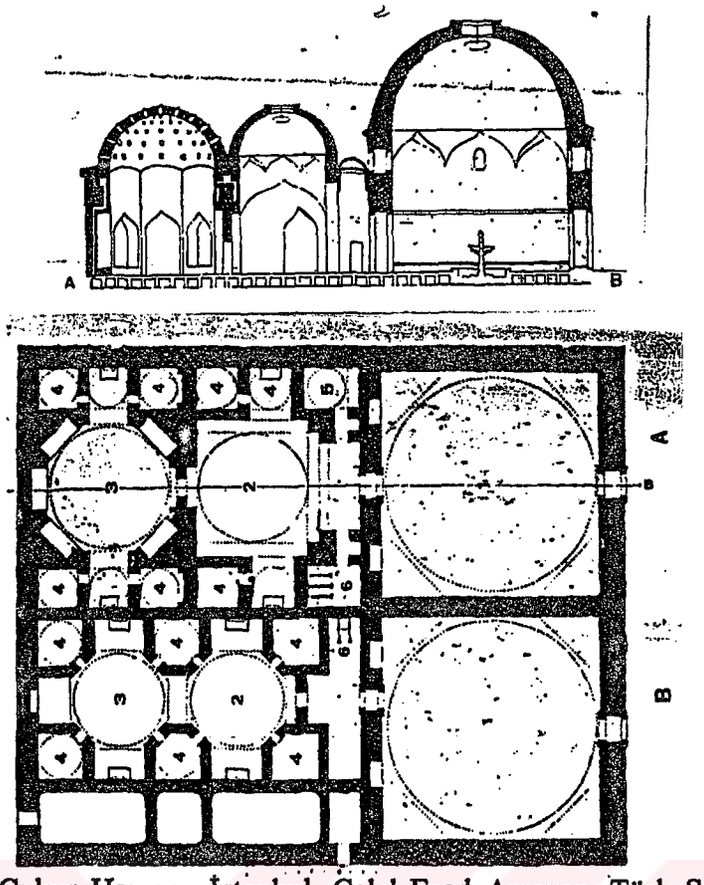
Erken dönem hamamlarında, halvetler genellikle kare mekanlardır ve üzerleri kubbe ya da tonoz ile örtülmüştür. Bu plan şeması klasik dönemde de devam ettirilmekle birlikte, 16. yüzyıldan itibaren dikdörtgen, altıgen, sekizgen, üç yanı eyvanlarla derinleştirilen haçvari planlı halvetler de kullanılmaya başlamıştır.

Klasik dönem hamamlarında, erkekler bölümünün cümle kapısı bir özellik göstermektedir. Detaylı bir taş işçiliğinin yanında, mimari elemanlar, nişler, tonoz ve kubbe etekleri, profilli silmeler ve mukarnaslarla dolu süslemeler dikkat çekmektedir. Fakat bu süslemeler erken dönemdeki süslemelere göre daha sadedir[27]. Çukur Hamam, Mahmut Paşa Hamamı ve Ayasofya Hamamı bu döneme örnek verilebilir.(Şekil 3.14, .3.15, .3.16)

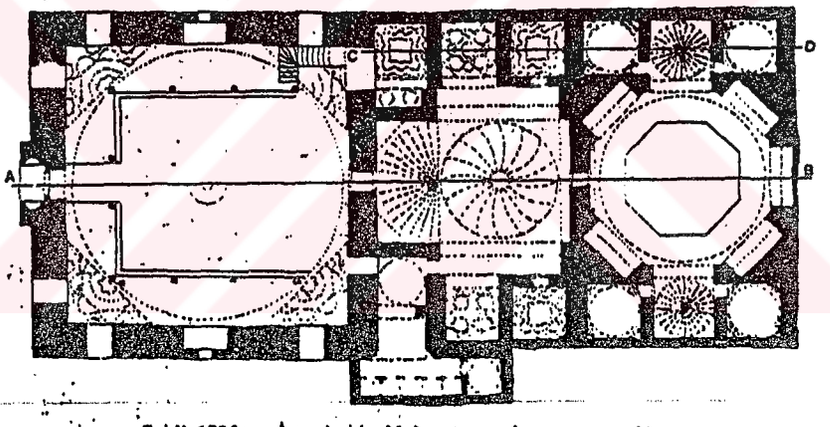
3.1.2.3.Klasik Dönem Sonrası(1703-1922)

16.Yüzyılda tüm diğer yapı türlerinde olduğu gibi, hamamlarda da daha az örnek ve denemenin yapıldığı görülmektedir. Bu denemden sonra yapılan hamamlar daha çok klasik dönemdeki hamamların geliştirilmesi esasına dayanmaktadır. Plan şeması merkeziyetini kaybeder ve barok, rokoko ve ampir üsluplarının etkileri görülür[28].

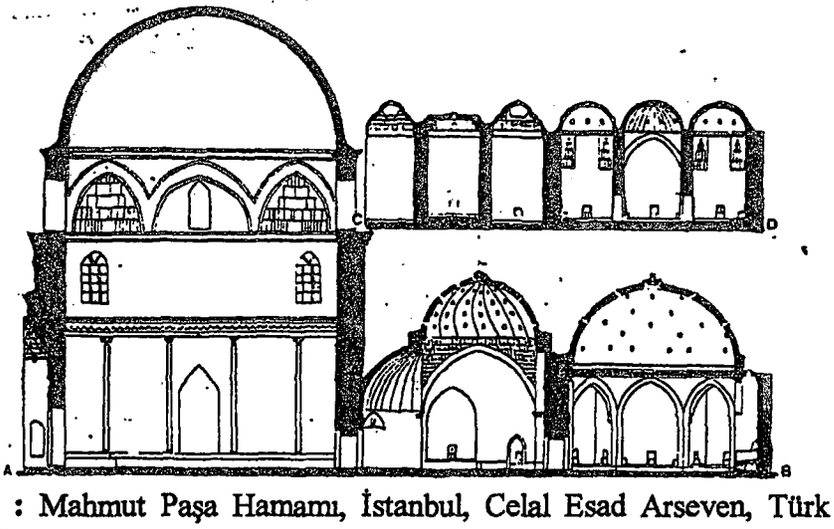
Osmanlı hamamları içinde en son anıtsal örnek Cağaloğlu Hamamıdır(Şekil 3.17).

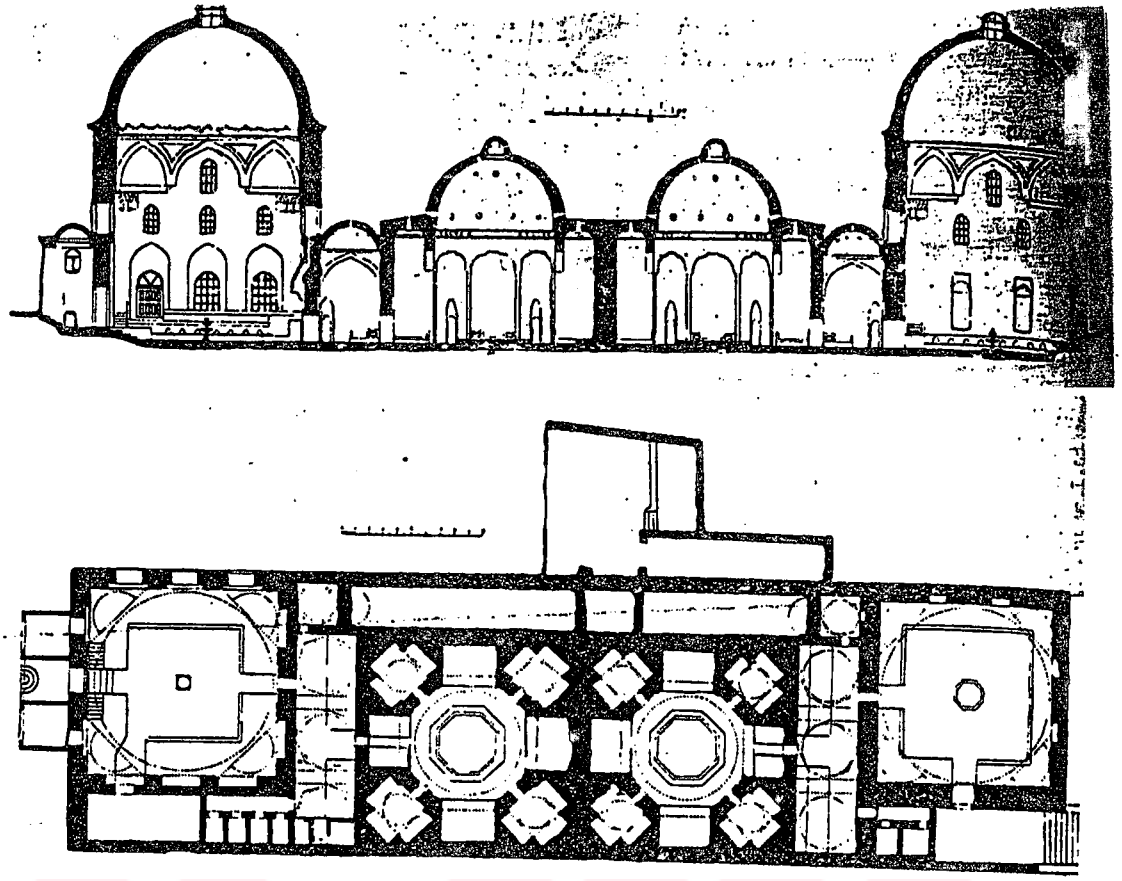
Şekil 3.14 : Çukur Hamam, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

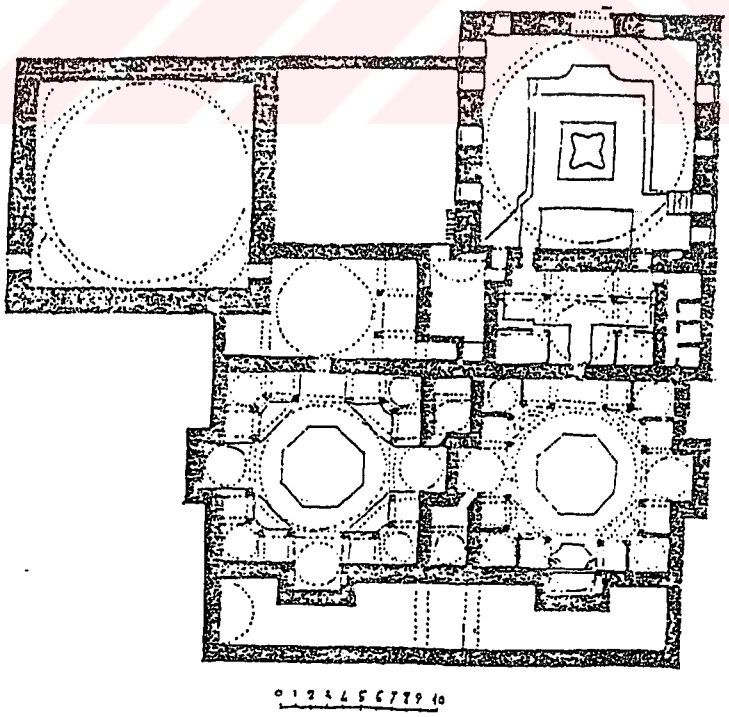
Şekil 1026 — İstanbulda Mahmutpaşa hamamının plânı.

Şekil 3.15 : Mahmut Paşa Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

Şekil 3.16 : Ayasofya Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

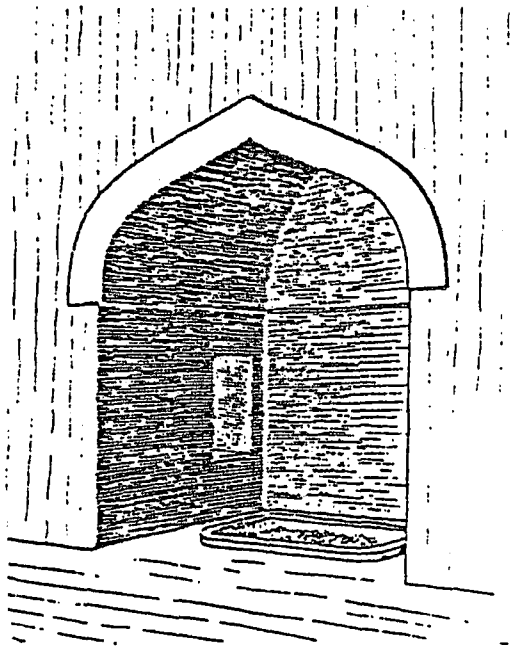
Şekil 3.17 : Cağaloğlu Hamamı, İstanbul, Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi 2, 1970

3.2.Bölümler ve İşlevler

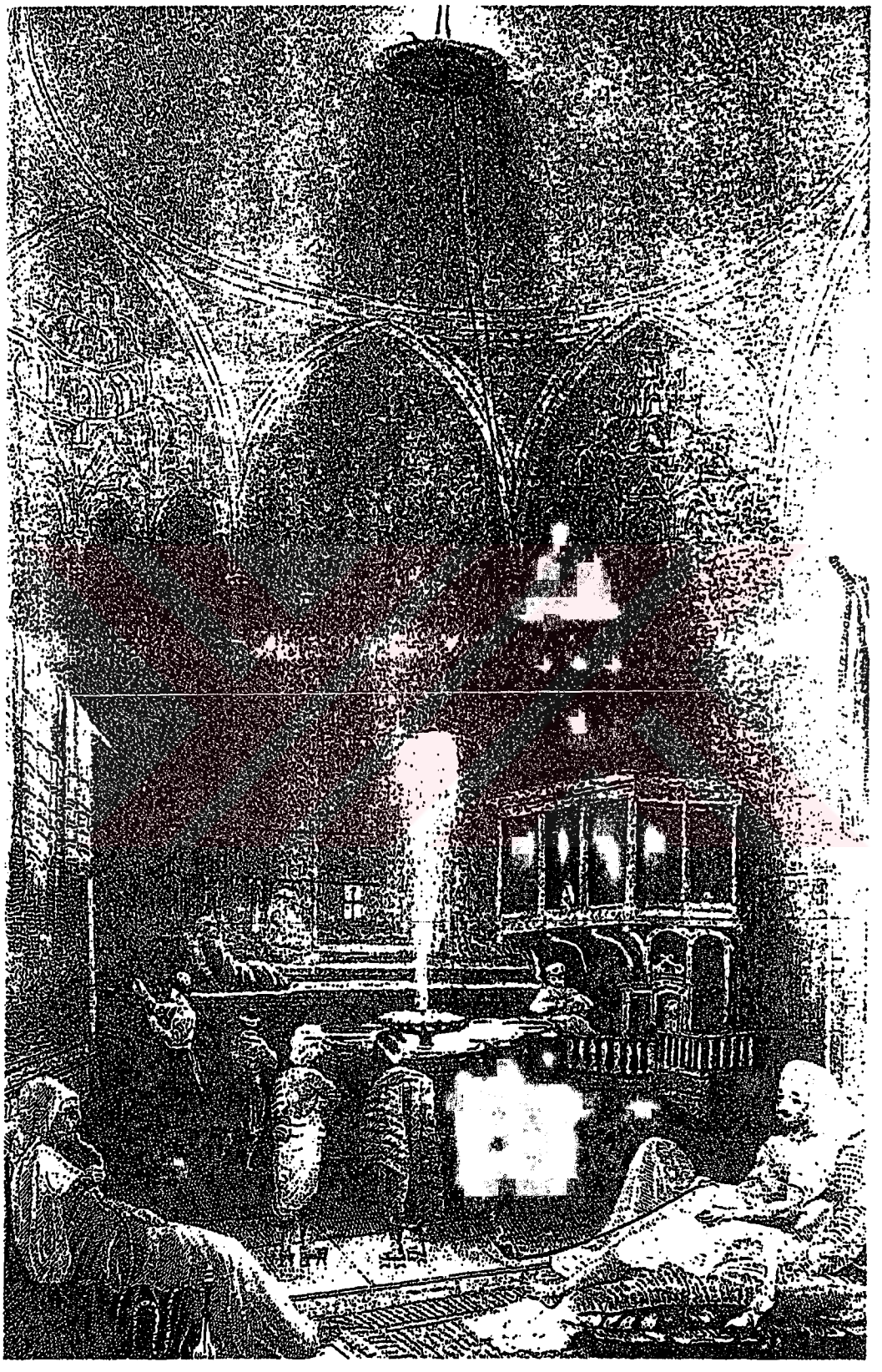
3.2.1.Soyunmalık veya Camekan

Hamama gelen insanların dinlenmesi ve üzerlerini değiştirmesi amacıyla kullanılan bu mekana, camekan da denilmektedir[29]. Hamamın, cümle kapısından girilen ilk bölümüdür. Hamamın bu kısmında, ısıtma sistemi veya sıcak su tesisatı yoktur. Bazı örneklerde kubbedeki tepe camı ile içerideki buharın dışarı atıldığı görülür. Kışları burayı ısıtmak için mangallar kullanılmıştır. Bazı örneklerde ise bir kenarda kemerli bir niş içinde bir ocak bulunurdu. Bu ocaklar aynı zamanda havlu kurutmak için de kullanılmıştır (Şekil 3.18). Halk hamamları gibi büyük hamamlarda, soyunmalığın ortasında ve tepedeki aydınlık fenerinin hemen altında, genellikle fiskiyeli bir şadırvan veya kuyu bulunurdu. Yine bazı örneklerde, ahşap dikmeler üzerinde soyunma odalarının yer aldığı "şirvan" denilen bir galeri katına rastlanır(Şekil 3.19). Soyunmalığın, kenarlarında genellikle dinlenmek üzere tertip edilmiş sedirler ve oturma yerleri bulunur. Bu oturma yerleri genellikle mermer den yapılırdı[30]. Bu sedir veya sekiler, yerden 100-125 cm. yüksekliğinde ve 150-250 cm. genişliğindedir. 16. Yüzyıldan itibaren bu taş sekilerin alınlıklarına ayakkabıları koymak için küçük gözler yapılmıştır.[31], (Şekil 3.20)

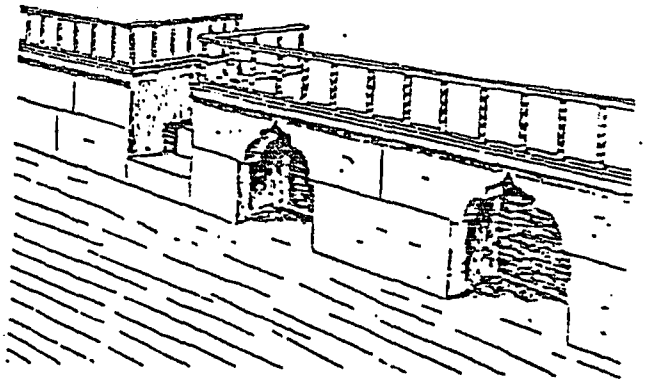
Soyunmalıktan ılıklığa geçilen kapının üstünde, sıcaklıktan gelen buharlı havanın, bu bölüme geçmesini önlemek amacıyla, ılıklık kapısının üstünde genellikle yaşmaklı bir baca bulunurdu[32], (Şekil 3.21).

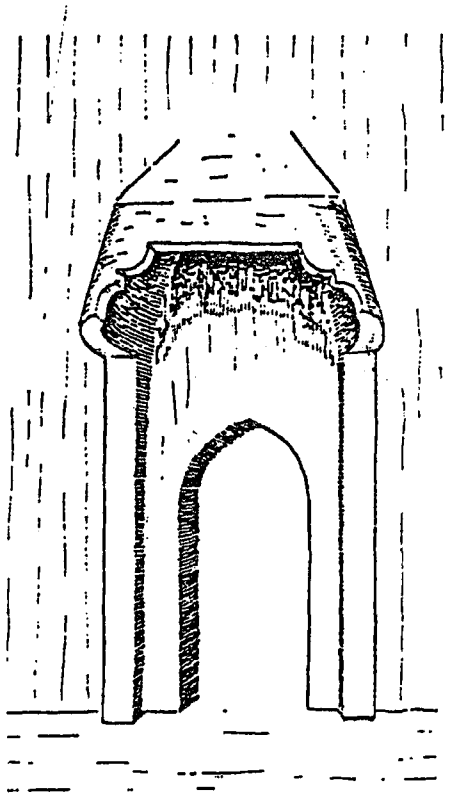
Şekil 3.18 : Havlu Kurutma Ocağı, Kemal Ahmet Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949

Şekil 3.19 : Soyunmalık Bölümündeki Şirvan

Şekil 3.20 : Soyunmalık Bölümündeki Sekiler
K. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949

Şekil 3.21 : Ilıklık Kapısı Üstündeki Baca
K. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949

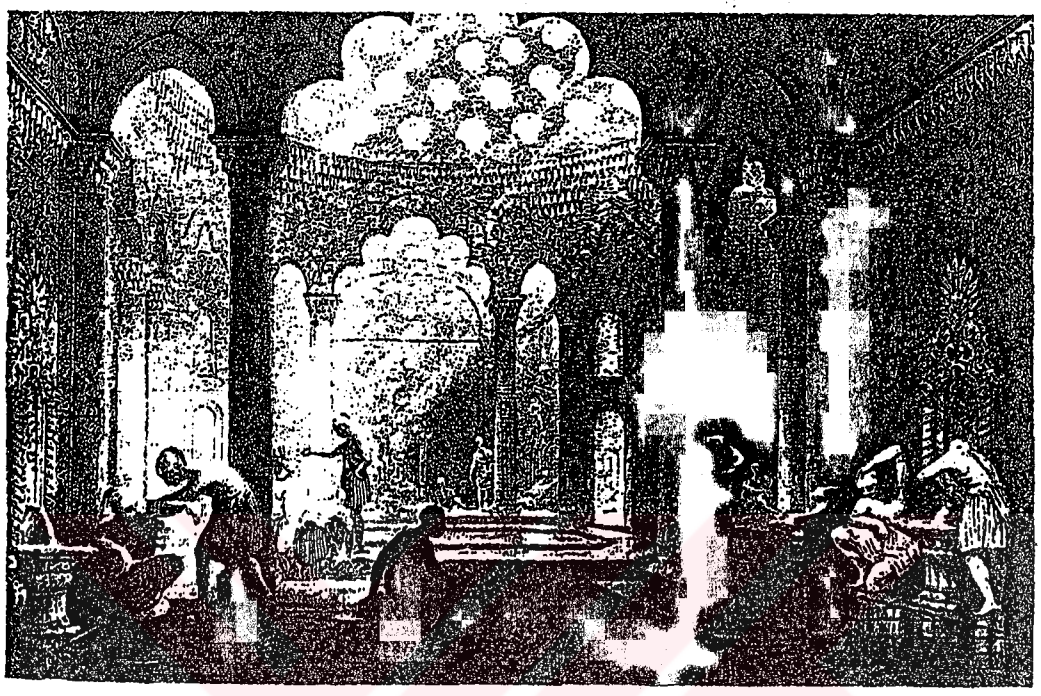
3.2.2.Soğukluk veya Ilıklık

Hamama gelenlerin ilk temizlik işlerini yaptıkları bölümdür. Aynı zamanda, fazla sıcağa dayanamayanların yıkanma yeri olarak kullandıkları mekandır. Ilıklık mekanı genellikle soyunmalık duvarını kendine uzun kenar teşkil edecek Şekilde tasarlanmıştır. Külhandan çıkan sıcak havanın, sıcaklığı geçen kanallar aracılığıyla döşeme ve duvarlarından ısıtılan ve sıcak su tesisatı olan bu mekanda, yıkanan insanların dinlenmesi veya yeni gelenlerin sıcağa alışması için kullandıkları mermer sekiler ve ahşap kerevetler vardır. Ayrıca bu mekana açılan, dini ve kişisel temizlikler için kullanılan temizlenme odaları anlamında kullanılan "ot tutma" hücreleri vardır[33].

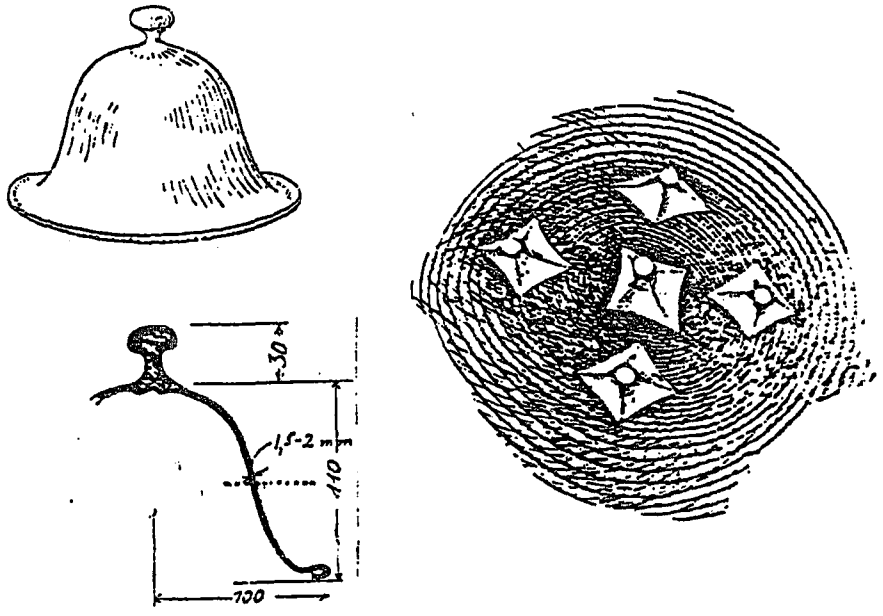
3.2.3.Sıcaklık

Hamamın en sıcak bölümü olan ve içinde herkesin topluca yıkandığı yerdir. Açık bölümlü kurnalar bulunur. Ortada bulunan göbek taşı, mekanın genellikle merkezindedir ve yerden 45-50 cm yüksekliktedir. Hamamdakiler üzerine yatarlar, otururlar veya yıkanırlar[34],(Şekil 3.22).

Hamamın bu bölümünde , mahremiyetten dolayı cephelerde pencere olmadığı için aydınlatma tepedeki kubbe veya tonozlara yerleştirilen "filgözü" denilen deliklerden sağlanmıştır[35],(Şekil 3.23).

Şekil 3.22 : Hamamın Sıcaklık Bölümü, Thomas Allom 19. Yüzyıl Hamam Gravürü

Şekil 3.23 : Hamamın Sıcaklık Bölümündeki Filgözü Detayı, K. A. Aru Türk Hamamları Etüdü, 1949

3.2.4.Halvet

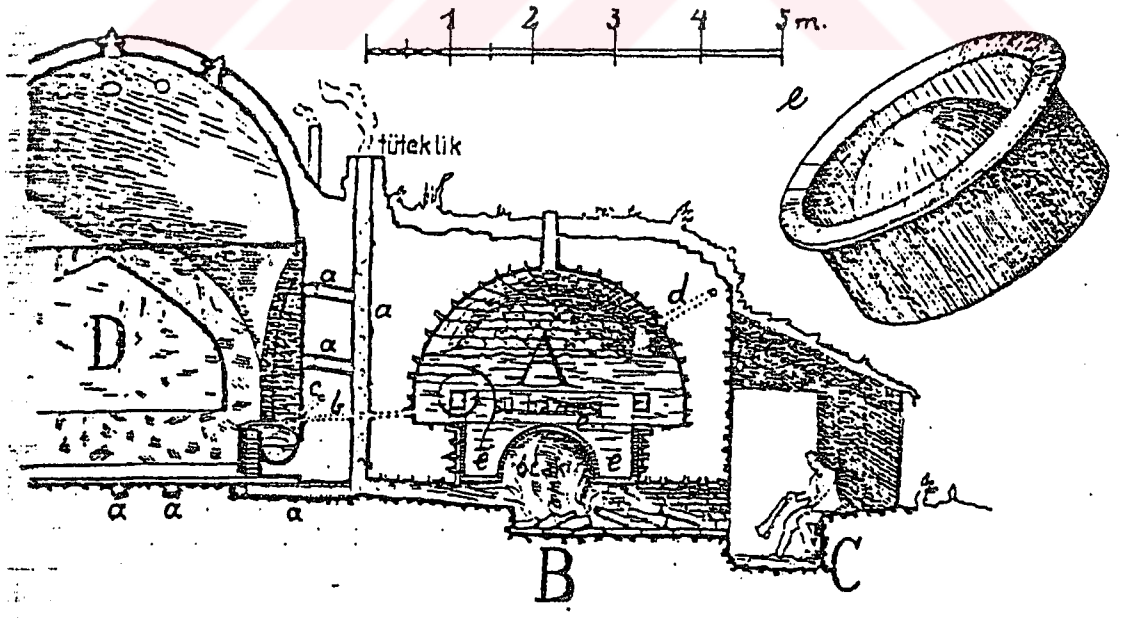
Bu mekanlar, külhana en yakın olan ve dolayısıyla en sıcak olan bölümlerdir. Tek, çift veya üç kurnalı olan tipleri vardır. Özel olarak yıkanmak isteyen kimseler bu hücreleri tercih ederlerdi. Bu hücrelerin duvar kenarlarında yerden 20 cm. yükseklikte ve 70-100 cm. genişliğinde mermer sedirler yer alırdı. Bu sedirlerde sıcak ve soğuk su tesisatının olduğu kurnalar bulunurdu[36].

3.2.5.Külhan

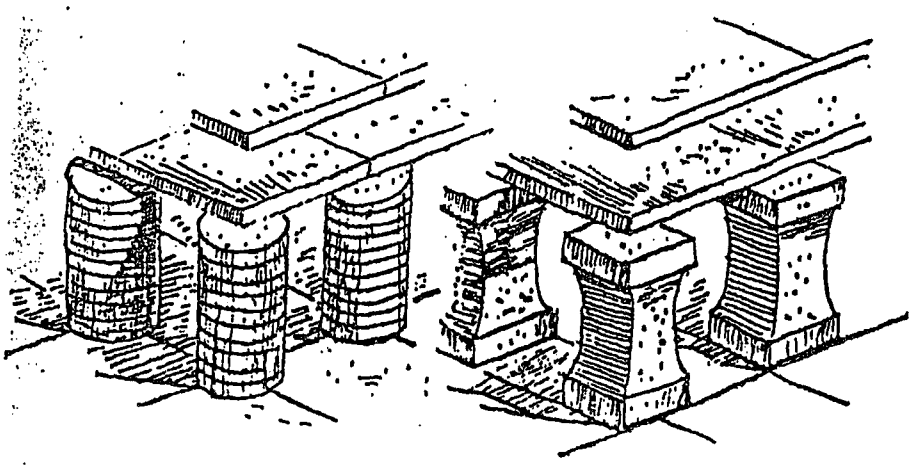
Hamamın bu kısmı içinde ateş yakılan ve hamamın suyunun ve içinin ısınmasını sağlayan bölümdür[37]. Yakıt ve külhancı odaları vardır[38] ve şu bölümlerden oluşmaktadır(Şekil 3.24):

Ateşlik:Külhanın ocak denilen bölümüdür ve ağzı odunluğa açılır.

Cehennemlik: Roma hamamlarında 'hypocaust' denilen bölümdür ve soyunmalık hariç hamamın diğer mekanları altında dolaşan ve cehennemlik kolonlarından oluşan bölümdür(Şekil 3.25).

Şekil 3.24 : Külhan Şeması, K. A. Aru Türk Hamamı Etüdü, 1949

Şekil 3.25 : Cehennemlik Şeması, K. A. Aru Türk Hamamı Etüdü

Su haznesi: Ocağın üzerinde yer alan metal kazandır. Suyun içinde bulunduğu bu kazanın iki yanında alçak birer duvar vardır ve ısınan su yükselirken, bu duvarlarda bırakılmış olan menfezlerden soğuk su aşağıya iner.

Tüteklik: Ocaktan çıkan alev ve dumanlar döşeme altında dolaştıktan sonra yanlardaki duvar içinde bırakılmış tüteklik denen bacalardan çıkarak havaya karışır.

Gerek özel gerekse de genel hamamlarda, su deposunun gerisinde yer alan külhan, uzunluğu sıcak su deposunun boyuna eşit, üstü genellikle beşik tonozla örtülü bir depo ve tesisat yeridir. Külhanın zemin kotu genellikle küçük hamamlarda, cehennemlik seviyesinde tutulmuş, genel hamamlarda ise takriben su deposu hizasında olup, ancak cehennemlik seviyesindeki ocak ağzının açıldığı kısıma basamaklarla inilmiştir. Yalnızca genel hamamlarda, külhandaki ocak ağızlarının, su deposu duvarında, sivri kemerli derince bir niş içine alındığı ve ocak kapağı açıldığında, geri tepen ateşin külhancıyı yakmaması için yapılmış, büyük bir alev bacasının bu nişin tavanından itibaren yükseltildiği görülmektedir. Külhan ortalama 180-350 cm. arasında değişen kalınlıkta ve fırına benzeyen daire şeklinde inşa edilmiş ve üstüne bakır bir kazan konmuştur. Kazanın derinliği fazla değilse de, ateş ile temasının arttırılması için, tabanı mümkün olduğunca kubbelendirilmiştir. Bu ocağı içinde yanan ateş, bir taraftan suyu ısıttığı gibi alev ve dumanları da hamamın döşemesi ve duvarları içindeki tüteklik kanallarında dolaşarak hamamı ısıtır. Ateşin

dumanı, tüteklik denilen bacalarla dışarıya atılır. Hamam döşemeleri genellikle 70-150 cm. yükseklikte, 40-50 cm2. ayaklar üzerine oturtulmuştur. Sıcak havanın dolaştığı kanallara "cehennemlik" denir. Suyun ısıtılmasına yarayan bakır kazan, tonoz ile örtülü olan su haznesine bağlıdır.Burası, hemen yanındaki soğuk su deposundan biraz yükseğe konulmuştur ki, sıcak ve soğuk su arasında devamlı bir akım olsun ve haznedeki suyun sıcaklığı hep aynı olsun. Ocağın tavanında kazanın tabanı bulunur ve suyu ısıtır. Sıcak su yıkanma yerlerine iki Şekilde taşınır. Isınan su ya doğrudan hamamın içindeki musluklara gider veya odunluğun üstündeki bir depoya götürülerek buradan içeriye dağıtılır. Bu dağılım, duvarların alt kısmın hafif eğimle yerleştirilmiş toprak borular içinden geçirilerek yapılır. Su deposu ile hamamın ilişkisi yoktur. Sadece bazen sıcaklık döşemesinin 200-250 cm. yüksekliğinde bazı yerlerde tamir için, su haznesinden, bir menfez bırakılmıştır ki bu depoya bir ip veya merdivenle inilir[39].

3.3.Osmanlı Hamamları Üzerine Gruplama

Bu konuda ilk tipoloji denemesi Semavi Eyice tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırma sıcaklık ve halvetlerin birbirleriyle olan ilişki düzenine göre yapılmıştır. Buna göre hamamlar plan şemasına göre altı ana grupta toplanır[40]

3.3.1.Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip

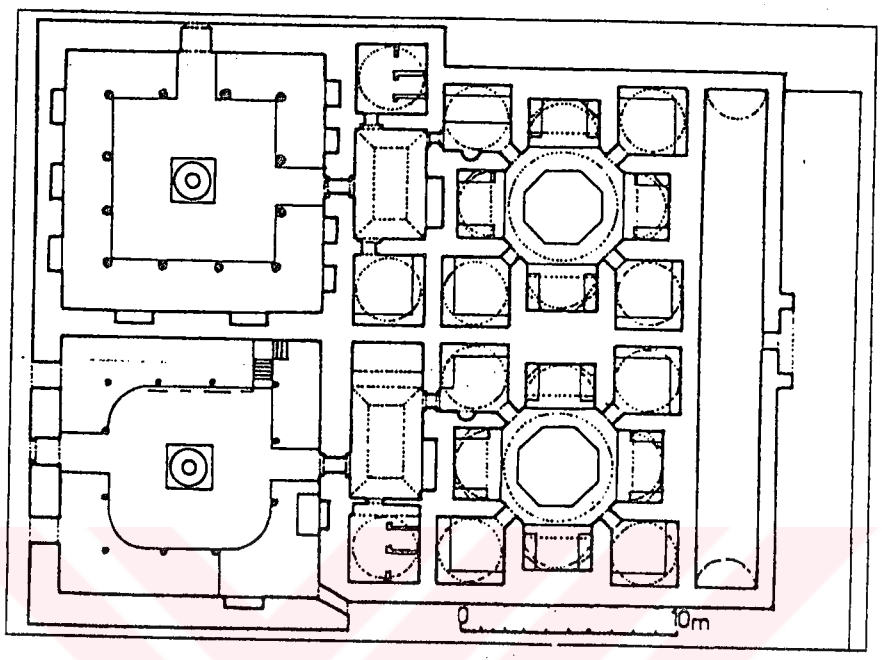
Oldukça sık örneğine rastlanan bu tip hamamların, ortasında kubbeli bir sıcaklık bölümü vardır. Dört yönden eyvanlarla genişleyen bu sıcaklık, bir haç şeklinde olup, bu haç formunun köşelerini halvet odaları tutar(Şekil 3.26). Hamamın ölçüleri veya topoğrafyanın getirdiği şartlara bağlı olarak halvet hücrelerinin sayısı bazen üçe hatta ikiye düşebilir.Anadolu'nun en eski hamamlarında da sıkça kullanılmış olan bir plan tipidir[41]. Edirnekapı Mihrimah Sultan Hamamı bu tipe örnek verilebilir.

Tezin konusu olan Aya Kapı Hamamı bu tipe dahildir.

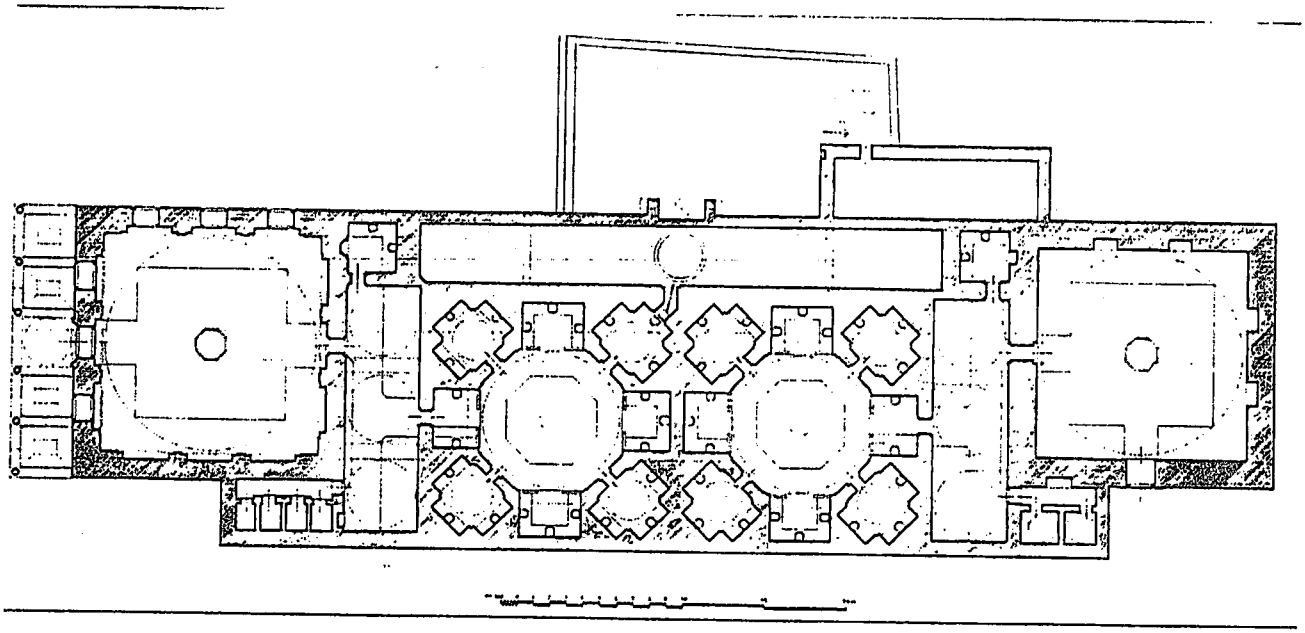
3.3.2.Yıldızvari sıcaklıklı tip

Bu plan tipinde, sıcaklık sofasının etrafını altılı, yedili veya sekizli bir çokgen biçimde olduğu, etrafında genellikle duvar kalınlığı içinde tonozlu nişlerin

sıralandığı bir plana sahiptir. İslam ve Türk mimarisindeki kaplıcalarda yine çokça kullanılmış olan plandır[42], (Şekil 3.27). Ayasofya Hamamı bu tipe örnektir.

Şekil 3.26 : Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip, Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994

Şekil 3.27 : Yıldızvari Plan Şemasına Örnek Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994

3.3.3.Kare sıcaklık mekanı etrafında dizilmiş halvet hücreli tip

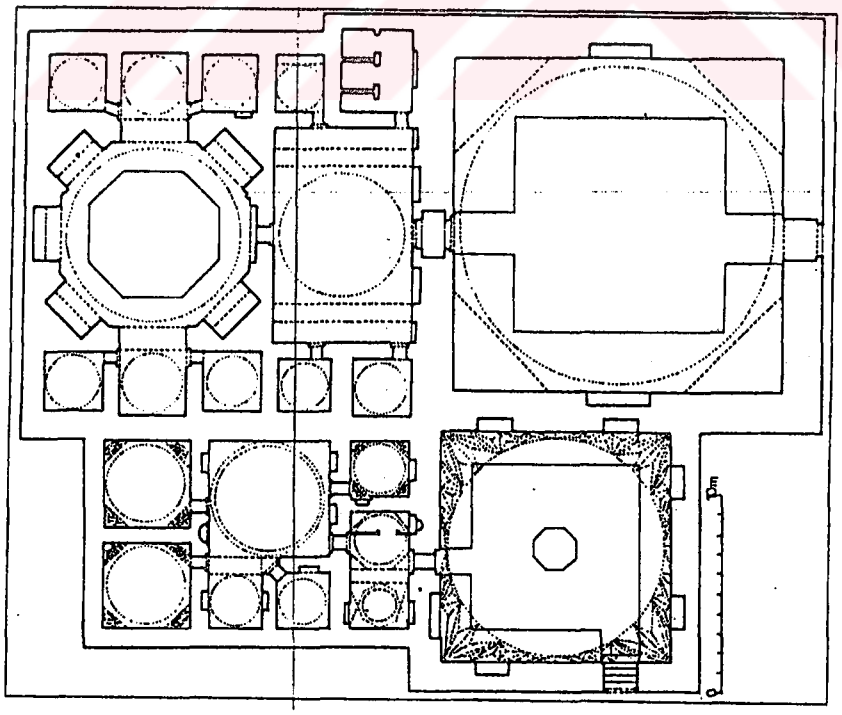
1. ve 2. tipe nazaran daha sade ve basit olan bir plan şemasıdır. Ortadaki dörtgen veya kare olan sıcaklık mekanına, bir, iki veya üç kenarına bitişik olarak sıralanan halvet hücreleri açılır[43], (Şekil 3.28). Tahtakale Hamamı bu tipe örnektir.

3.3.4.Çok kubbeli sıcaklıklı tip

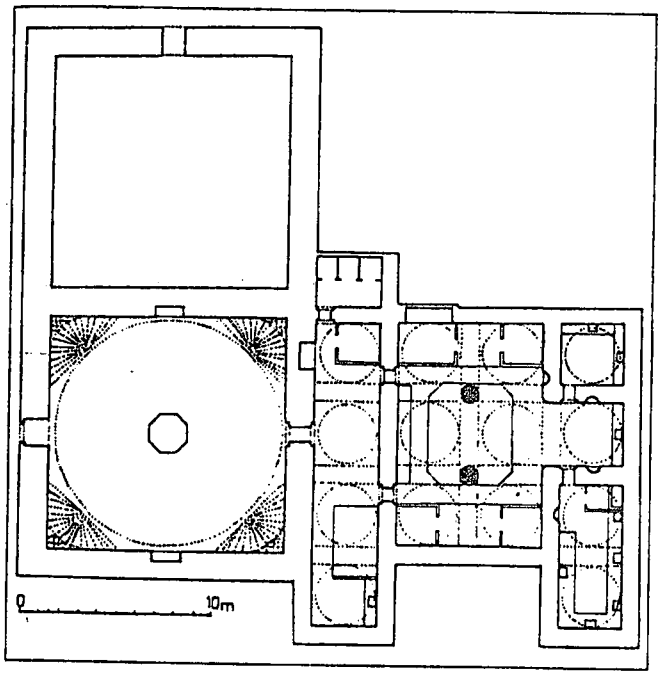
Bu plan tipinde, sıcaklık kemerlerin yardımıyla eşit bölümlere ayrılmış ve bu bölümlerin üzeri eşit kubbelerle örtülmüştür. Ortada, kemerleri serbest ayaklar taşımaktadır.Büyük kubbe altında diğerlerinde olduğu gibi göbek taşı bölümü yoktur. Bu tip oldukça az uygulanmıştır[44], (Şekil 3.29). Haseki Hamamı bu tipe örnektir.

3.3.5.Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip

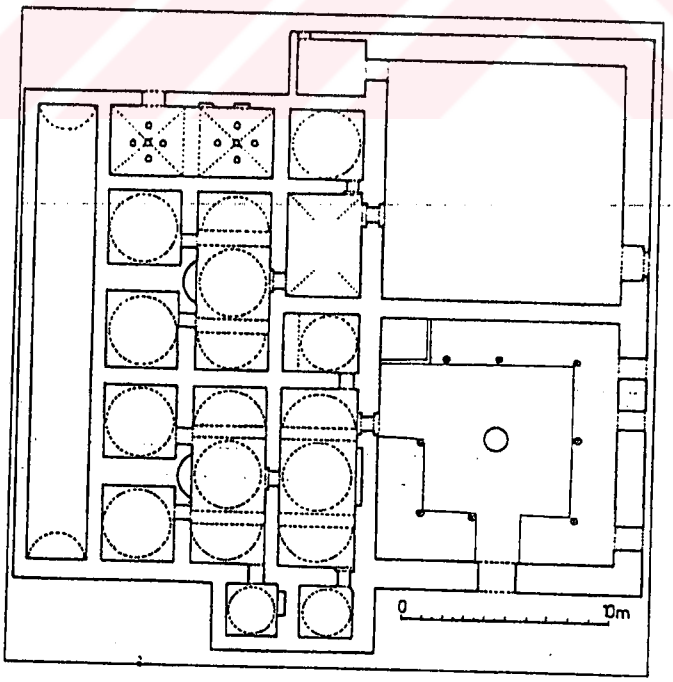
Bu plan tipinde, sıcaklık mekanı dar ve enlemesine uzanan bir dikdörtgen iken, halvet hücreleri bu dörtgene açılır. Üç bölümlü olan bu mekanın orta mekanı kubbe ile örtülmüştür. Buradan yan yana olan iki halvet hücresine geçilir[45], (Şekil 3.30). İbrahim Paşa Hamamı bu tipe örnektir.

Şekil 3.28 : Kare sıcaklık mekanı etrafında dizilmiş halvet hücreli tip Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994

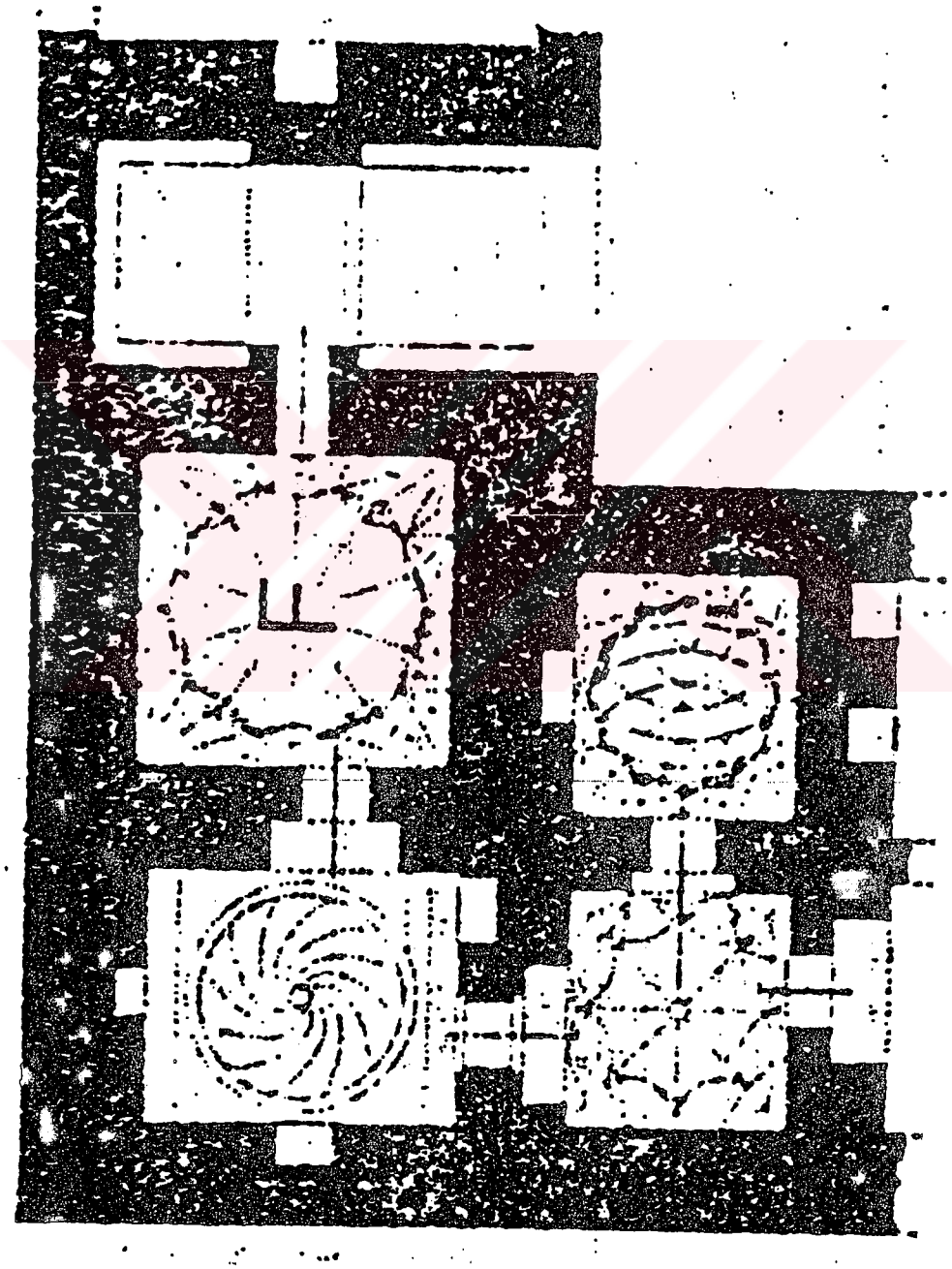
Şekil 3.29 : Çok kubbeli sıcaklıklı tip Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994

Şekil 3.30 : Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip, Semavi EYİCE, Hamam Maddesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994

3.3.6.Soğukluk, sıcaklık ve halveti eş odalar şeklinde olan tip

Bu tipte, soğukluk, sıcaklık ve halvetler eşit mekanlar olarak tasarlanmıştır. Bütün mekanlar birbirleri ile bağlantılıdır ve üzerleri kubbe ile örtülüdür. Küçük ölçülerdeki genel ve özel hamamlarda uygulanmış olan tiptir[46], (Şekil 3.31). İznik İsmail Bey Hamamı bu tipe örnektir.

Şekil 3.31 : İsmail Bey Hamamı, İznik, Semavi EYİCE, Hamam Maddesi, İslam Ansiklopedisi

3.4.Hamam Folkloru

Osmanlı hamamının mimari özelliklerini toplumun hayat tarzından ve geleneklerinden ayrı tutmak mümkün değildir, mimari ve yaşantı içiçe geçmiş gibidir. Özellikle Fetihten sonra İstanbul'un kültür coğrafyasını Şekillendiren toplum tabakalarının cami, tekke, çarşı üçgeni içinde yaşadıkları gündelik hayat, zamanla sınırlarını genişleterek, kendisine hamam ve kahvehane gibi mekanlar oluşturarak yeni yaşam biçimleri getirmiştir[47]. Bu sebeple hamamlar, temizlenmek ve yıkanmak için kullanıldığı gibi, uzun bir süre Türklerin sosyal hayatında önemli bir yer tutmuştur ve buna bağlı olarak da halka özgü deyişler ve bir hamam folkloru oluşmuştur[48].

Hamamdaki fonksiyon şeması genelde şu Şekildedir: Soyunmalığa gelen müşteriyi, hamamcı karşılar ve soyunma mekanında hamam kıyafetleri olan peştemal, tülbent ve takunyalarla giyildikten sonra ılıklığa girilir. Soyunmalıktan girilen hamamda, ılıklıkta bir süre vücut sıcağa alıştırılır. Buradan sıcaklığa geçilir. Sıcaklıkta, vücut, sıcağa alışınca halvete geçilir. Daha sonra halvette vücut derisi iyice kabarana kadar yatılır. Ardında da sabunlanma ve keselenme gelir. Tellağın yorduğu beden, dinlendirilmek için daha sonra soğukluğa geçilir ve son masajdan sonra kerevetlerin üzerinde dinlenmeye başlanır. Hamamdan çıkanların ortak kanısı 'bir kuş kadar hafif'lendiği yolundadır[49].

Osmanlı toplum hayatında kadın ve erkeğin yaşantıları oldukça farklı idi. Erkeklerin aksine, kadının zorunluluklar dışında sokağa çıkması olağan değildi. Dolayısıyla, kadınların kendi aralarında aradıkları birtakım eğlenceler ve toplantılar vardı. Buna en çok cevap veren aktivitelerden belki de en önemlisi hamamla ilgili olanı idi. Kadının bu konumundan dolayı kadınlar hamamı adeta bir eğlence ve kültür merkezi olarak kullanmışlardır. 10-15 günde bir gittikleri bu hamam günlerinde, yemekler, şerbetler yenilir, içilirdi. Bu yemek kültürünün yanında, hamama ilişkin giyimle ilgili de bir kültür oluşmuştur. Hamam bohçasının içinde ipekli fita, peştemal, lif, kese, kına, rastık, tarak, sabun, hamam tası ve diğer temiz çamaşırlar bulunurdu. Bu bohçalar aynı zamanda bir sosyal statü ifadesi olarak da kullanılırdı ve bunlar evden hamama bir adam aracılığı ile gönderilirdi. Bu adamı tanıyan hamamcı, hanımlar için bir soyunma yeri ve halvet hazırlatırdı. Her ailenin bir natırı ve ana kadını olurdu. Yıkanma işlemi tamamlanınca, öğlende göbek taşı üzerinde yemekler yenirdi.

Bu olağan hamam günleri dışında bir de, kırk hamamı, gelin hamamı, lohusa hamamı, sünnet hamamı, asker hamamı, damat hamamı, adak hamamı, bayram hamamı ve tulumbacılar hamamı gibi özel amaçlı hamam günleri de olurdu. Bunlardan gelin hamamı, düğünden bir- iki gün önce yapılırdı ve bu davete damadın bütün akrabası gelirdi. Tüm tanıdıkları karşılayan gelin, daha sonra eşlik halinde yıkanırdı.

Lohusa veya kırk hamamı ise yeni doğan bebeğin kırkı tamamlanınca düzenlenen bir adet idi. Önce lohusa olan kadın, bir takım adetler eşliğinde yıkanır ve daha sonra da ebe çocuğu yıkardı.

Sünnet hamamı da yine sünnet olacak çocuğun, sünnetten evvel temizlenmesi, bilgilenmesi ve eğlenmesi amacıyla yapılırdı.

Damat hamamı da, gelin hamamı gibi düğünden bir gün evvel, damat için yapılan bir törendi.

Asker hamamı ise askere gidecek kişinin bir şölenle uğurlanması amacı taşırdı.

Bayram hamamı da bayram arefesinde temizlik ve ibadet amacıyla yapılan bir törendi.

Tulumbacılar hamamı ise yangından dönen tulumbacıların temizlenmesi amacıyla yaptıkları toplu törendi.

Toplumsal olarak bakıldığında, hamamın temizlik ve kadınlar için bir kültür merkezi olması niteliği dışında bir de günümüzün sağlık ve güzellik merkezlerinin yerini tutan bir nitelikte olduğunu da görürüz.

Hamamlar aynı zamanda birer şifa kaynağı olarak da kabul edilmişlerdir. Özellikle İstanbul'da bazı önemli kişilerin mezarlarının bulunduğu semtlerdeki hamamların suları şifalı kabul edilirdi[50].

3.5. Hamam İşletmesi

Hamamların çalıştırılması, gelenekler ve dini hükümlere bağlı olarak yürürdü. Hamamla ilgili dini hükümler doğrudan doğruya fıkhın konusuna girerdi. Buna göre, hamamcı, hamam çalışanları ve müşteri hak ve görevleri çeşitli hükümlere

bağlı olarak kadılara bağlı idiler[51]. Bunun alt grubunda ise, hamamların toplum hayatındaki çalışma düzenini belirleyen kurum ise esnaf loncası ve bu mekanizmayı denetleyenler de muntesiplerdir. Bu kişilerin görev alanları geniş olup, hamamların genel edep ve sorumluluklarını denetlerlerdi. Örneğin hamamdaki genel ahlak düzeyi bu kişilerin denetiminde olurdu[52]

Hamamcı, hamamın sahibi veya kiracısı olan kişidir. Kadınlar hamamında buna hamam anası denirdi. Tellaklar ise müşteriyi yıkamak ve masaj yapmakla görevli idi. Bu tellaklar yanında, peştemalci, meydancı, çıkmacı, kahveci gibi, hamam uşakları denen bir grup daha yer alırdı. Bunlardan, meydancı denen kişi, kadın hamamlarında, natır veya kahya olarak da adlandırılırdı ki, müşteriyi yıkayan, keseleyen kişi idi. Yanaşma ise, soyunmalıkta giyinen müşterinin ayakkabılarını silen, düzelten kişiye denirdi. Çıkmacı ise, sıcaklıktan çıkan müşteriye peştemal tutan kişi idi. Bunlardan başka, hamamın tesisatıyla ilgili olarak çalışan kişiye de külhancı denirdi.[53], (Ek A)

4.YAPININ ARAŞTIRILMASI

4.1.Kullanılan Yöntemler

4.1.1.Ölçüm İçin

Bina ile ilgili rölöve çalışmalarında, binanın içindeki yatay ölçümlerde, metre, metrenin yetmediği mesafelerde, ip kullanılmıştır. Düşeyde ise, sabit bir +-0.00 kotu elde etmek için, nivo kullanılmıştır. Bu suretle, binanın çeşitli yerlerine konulan 0.00 kotu işaretine bağlı olarak düşey ölçümler yapılmıştır. Ancak, soyunmalığın ana kubbe kotu çok yüksek olduğu için, bu kota erişilememiştir ve binanın dışından yapılan ölçümlere ve de fotoğraflardaki cephe oranlarından yola çıkarak, ulaşılamayan noktalar için kotlar verilmiştir. Bina dışında ise, yine benzer yöntemler kullanılmıştır. Binanın parsel sınırları için, özellikle kuzey ve batı cephelerinde, trafikten dolayı sabit bir nokta bulma zorluğu olduğu için, çaprazlama ölçülendirmede kullanılan sabit noktalar münferit olarak seçilmiştir.

4.1.2.Tarihi Araştırma İçin

Tarihi araştırma safhasına, önce İstanbul'un, Haliç'in ve buna bağlı olarak Aya Kapı,'nın geçirdikleri süreçlerden başlanmıştır. Daha sonra ise yapının kendi ölçeğindeki- yapıldığından bu yana geçirdiği- tarihi süreçler ele alınarak araştırılmıştır.

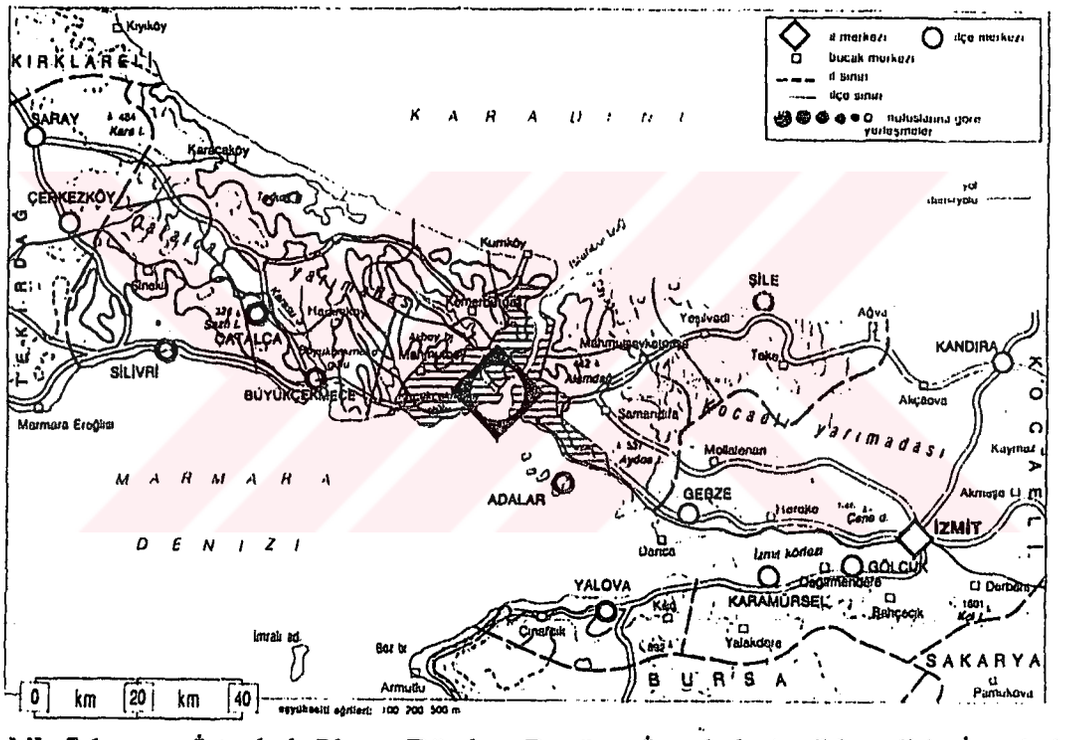
Bu anlamda teze yardımcı olacağı düşünülen her türlü çalışma yapılmıştır. Bölge ölçeğindeki tarihi araştırmalar için, Atatürk Kitaplığı, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Kitaplığı, Mimar Sinan Üniversitesi Kitaplığı, Yıldız Teknik Üniversitesi Kitaplığı, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kitaplığı, Arkeoloji Müzesi Kitaplığı'ndan ve bu kitaplıkların harita ve fotoğraf arşivleri bölümlerinden yararlanılmıştır.

Fotoğraf, gravür, bilgi ve grafik anlatımlı araştırmalar için, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kitaplığı, IRCICA ve Arkeoloji Müzesi'nin fotoğraf arşivinden faydalanılmıştır.

Tarihi yazma niteliğindeki belgeler için ise İstanbul Anıtlar Kurulu arşivinden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (Ankara) arşivinden yararlanılmıştır.

5. HALİÇ ÖLÇEĞİNDE BÖLGENİN GEÇİRDİĞİ DÖNEMLER

İstanbul'un Çatalca Yarımadası'nın güneydoğu ucunda Boğaziçi'nin girişinde denizin yaptığı haliç, İstanbul ve Beyoğlu platolarını birbirinden ayırır(Şekil 5.1). Denizin kendisine ulaşan akarsu yatağının bir bölümünü istila etmesiyle meydana gelen yapının jeomorfolojik adı olan Arapça haliç sözcüğü, İstanbul halicinin kent açısından taşıdığı önemden dolayı Osmanlılar döneminden bu yana bir özel isim haline gelmiştir[54] .

Şekil 5.1 : İstanbul Planı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, 1994

Haliç'in oluşumu Boğaziçi'ninkiyle aynı zamanlıdır. 2 ve 3. zamanlarda meydana gelen tektonik olaylar sonucunda Boğaziçi gibi Haliç yatağı da kırılmış ve bir akarsu vadisine dönüşmüştür. 4. zamanda son buzul çağı sonrasında denizler yükselince sular derin vadiyi doldurmuş ve İstanbul halici oluşmuştur.

Haliç'in adı antik Yunan efsanelerine dayanır. Bu efsaneye göre Olimpos'un çapkın tanrılar tanrısı Zeus, tanrılardan birinin kızı İo'yla olan kaçamağından sonra, onu karısı Hera'nın öcünden korumak için beyaz bir inek şekline sokar. İo, -Bizans

(Osmanlı) adlarıyla söylersek- Barbios (Kağıthane) ve Kidaros (Alibeyköy) dereleri arasındaki tepe üzerinde bir kız çocuğu doğurur ve adını Keroessa koyar. Semestra adlı bir su perisi tarafından büyütülen bu kızın denizler tanrısı Poseidon'dan bir olan oğlu Bizas'ın kurduğu kent, zaman içinde Bizantion'a dönüşür. Keras'ın anlamı boynuz olduğu için, sözcüğün mitolojideki simgelerinden bereket boynuzundan ileri geldiğini öne sürenler vardır. Boynuz sözcüğü zamanla Hrisokeras (Altınboynuz) olmuştur. Araplar ve Osmanlılar ise buraya Halic-i Konstantiniyye adını vermişlerdir[55].

Haliç'te, Alibeyköy'de M.Ö. 2.yüzyıla ait, Küçükköy'de ise M.Ö. 4 yüzyıla ait bazı kalıntılar bulunmuştur[56].

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere merkez olmuş olan İstanbul halici, pek çok dönemin izlerini taşır. Burada haliç dönemleri, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi olmak üzere üç dönemdeki kentsel değişimleri ele alınmıştır.

5.1.Bizans Dönemi, 4. Ve 15. Yüzyıllar Arası (Şekil 5.2)

Bu dönemdeki kentin durumuna ait daha çok surlar ile ilgili bilgiler vardır.

5.1.1.Haliç Surları

Kentin ilk surları sayılabilecek Septimus Severus surları, bugünkü Bahçekapı mevkiinden başlayarak güneye doğru inşa edilmiştir[57].

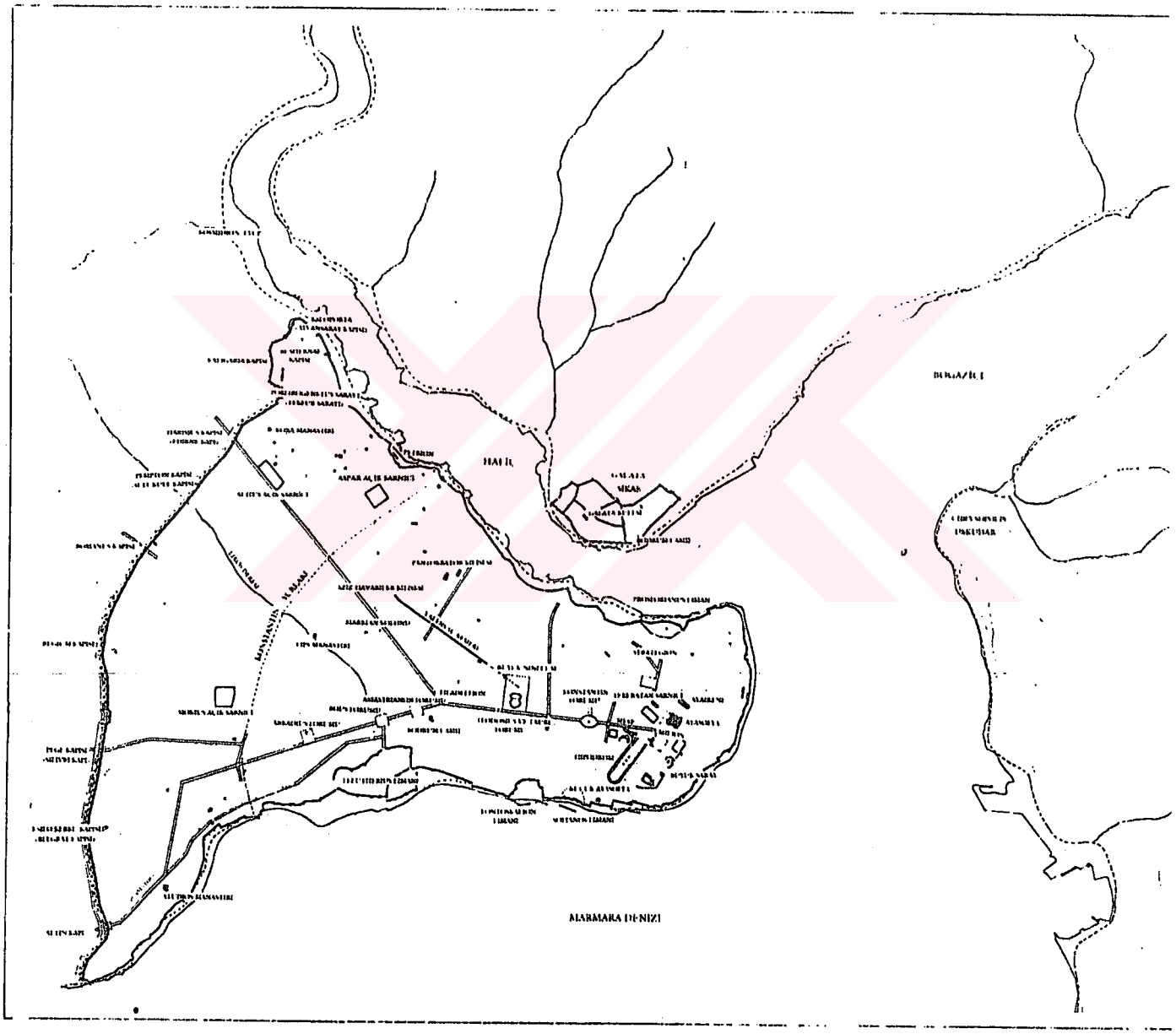
Daha sonra 4. yüzyılda imparator Constantinus (306-337), bugünkü Unkapanı'nın biraz kuzeyinden başlayıp bir yay çizerek, Samatya-Davutpaşa arasında, muhtemelen bugün Etyemez semtine denk gelen yerde biten surları ördürdü[58].

5.Yüzyılda ise 2. Teodosios (408-450), kentin bugünkü kara surlarını Yedikule ile Ayvansaray arasına yaptırırken, Marmara kıyısın da deniz surlarını inşa ettirmiş ve onların devamında depremde yıkılmış olan Haliç surlarını onarmıştır[59]. Janin'e göre bu dönemdeki sur kapıları şunlardır[60]: 1)Evgenias Kapısı, 2)Veteris Rectoris Kapısı, 3)Hikanatissa Kapısı, 4)Nerion Kapısı, 5)Saint Marc Kapısı, 6)Perama Kapısı, 7)Cornibuslu Saint Jean Kapısı, 8)Drungariu veya Viglae Kpaısı, 9)Platca Kapısı, 10)Ispigas Kapısı, 11)Ayazma Kapısı, 12)Ayia Teodosia Kapısı, 13)Degsiokratus Kapısı, 14)Stropulos Kapısı, 15)Petriu Kapısı, 16)Diplonoriu

Kapısı, 17)Basileusun Kapısı, 18)Saint Jean Baptis Kapısı, 19)Ayia Anastasia Kapısı, 20)Kliomene Kapısı.

5. Yüzyıldan itibaren bu surların içinde kaldığından Haliç'te adı geçen surların ötesinde yaşam pek yoktu.

6. yüzyılda Blahernai'de surların hemen dışında 1. İustinianos zamanında Meryem'e ithafen yapılmış üç kilise vardı. Yine Eyüp semti civarında bir manastır vardı[61].

Şekil 5.2 : 4. Ve 15. Yüzyıllara Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi

Haliç'in karşı yakası ise bir Cenova sömürgesi olmasından dolayı Galata adını almıştır.Constantinus kentin merkezini surlarla çevirirken, karşı burunda, içinde hamamlar, çarşı, forum, evler v.b. gibi oldukça hareketli bir merkez vardı. Bugünkü

Karaköy ile Tophane arasında Kastellon olarak bilinen yer ile Eugenios Kapısı'nın hemen kuzeyindeki Kentenarios burcu arasında kalın demir bir zincir vardı. Bu zincir yüzyıllar boyunca kenti istiladan korumuştur.

2. Teodosios'un 439'da inşa ettirdiği kara suru, Blahernai, tekfur Sarayı-Anremas Zindanı'nı içine alan küçük yerleşim sitesini çevereleyen 14. Bölge surları ile birleştirilerek-ve bu surları Haliç'e bağlamak için Pteron suru yapılmıştır. Kara surları tamamlandıktan sonra, Konstantinus zamanında inşa edilmiş olan deniz surlarını da gerek Haliç, gerekse Marmara kıyılarında tamamlamak zorunluluğu doğmuştu. Kara surunun kuzey ucunda Herakleios'un yaptırdığı surun önüne daha sonra(813) 5. Leon ikinci bir tahkimat suru inşa ettirecek, nihayet Teofilos eke bir surla bu bölümü tamamlayacaktı[62].

Haliç surları ise Bizans döneminde, imparator 3.Tiberios (698-705), 2. Anatasios (713-715), 2. Mihael Komnenos ile oğlu Teofilos'un hükümdarlık yıllarında(820-842) onarıldı. Bu arada, depremden yıkılmış olan Kentenarios burcu da(Eugenios) yapıldı ve Haliç'in ağzından zincirin güneydeki ucu buraya raptedildi

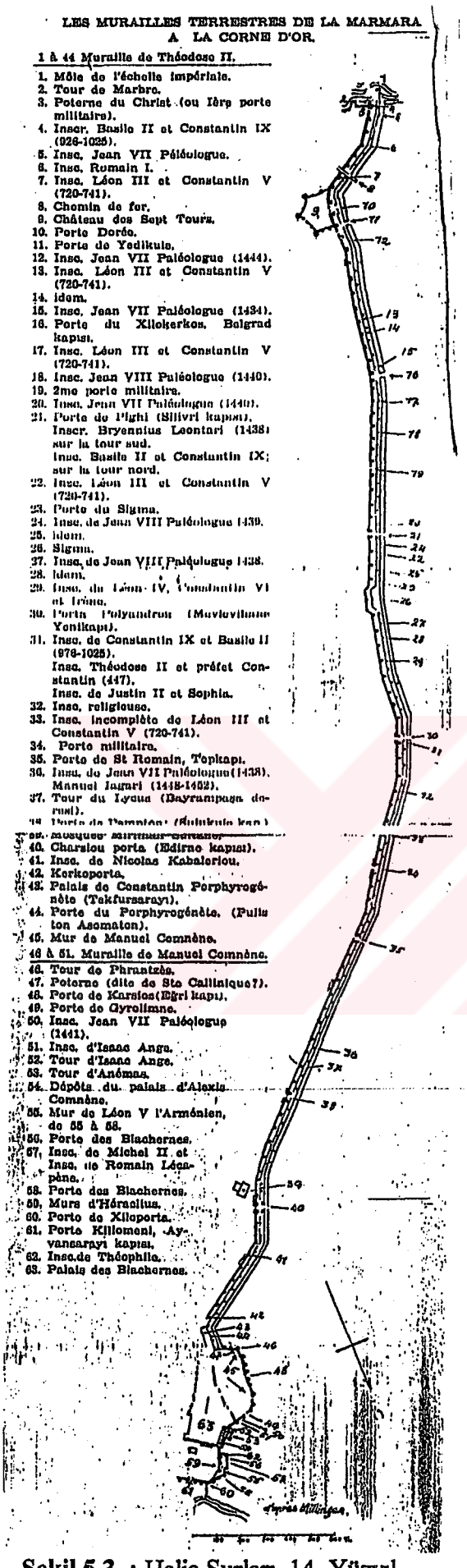
6. İoannes Kantakuzenos döneminde (1347-1354) Haliç surları yeniden tamir gördü. Haliç tarafindaki surların Bizanslılar tarafından son onarımı son Osmanlı kuşatmasının(1453) hemen öncesine rastlar[63].

9. yüzyılda bugünkü Azapkapı ile Kasımpaşa bölgesi hala yerleşimin uzağında olan yerlerdi. Hasköy ile Kağıthane arasındaki sırtlarda da bir silah deposu ve bir manastır vardı[64].

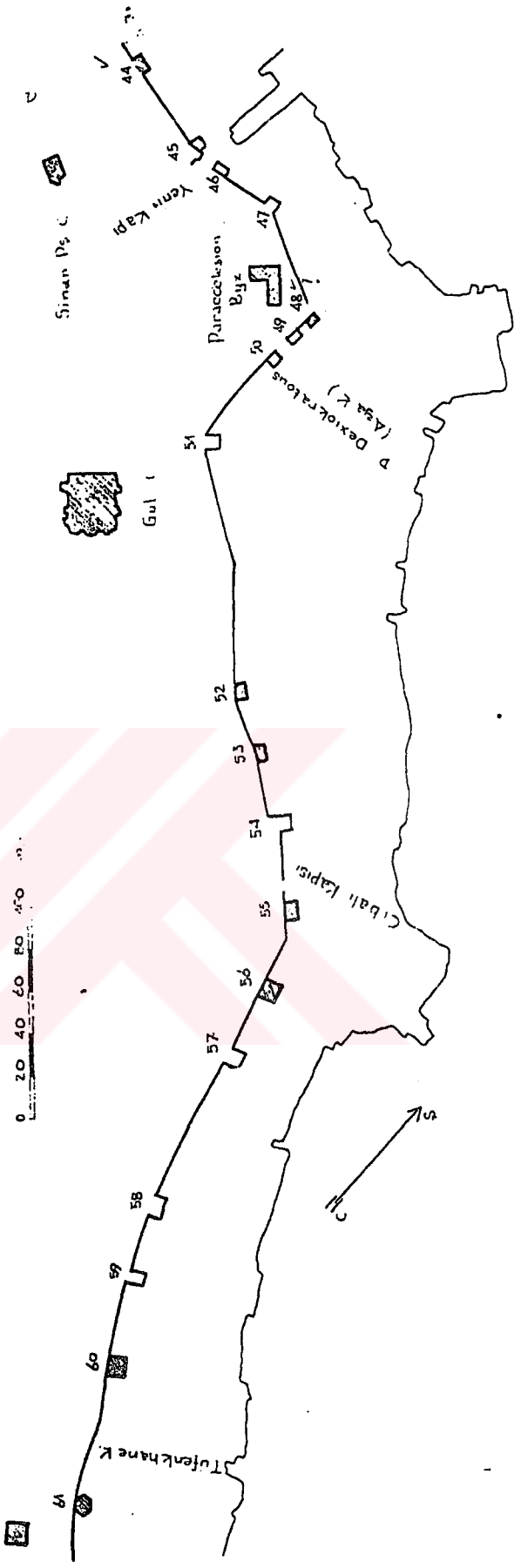
Haliç'in güney ucunu oluşturan Sirkeci, Bahçekapı, Eminönü ve Unkapanı, Bizans döneminde bir deniz ticaret merkezi olmuştur. Bu yörede Venedik, Cenova, Pisa, Amalfi, Ankola gibi Latin kolonileri ve Yahudiler yaşamıştır.

Konstantinopolis kenti çok kez kuşatmış ancak üç kez fethedilebilmiştir. Bunlardan birincisi, 1203'deki haçlı ordularının seferi, ikincisi, Latinlerin seferi ve üçüncüsü de Fatih'in kuşatması ve fethidir.

Haliç surlarının, kara surlarının kuzey ucundaki Pteron ile Topkapı arasında 123 burç vardır[65]. Yeni kapı ile Tüfenkhane kapısı arasında ise 17 burç vardır(Şekil 5.3, 5.4).

Şekil 5.3 : Haliç Surları 14. Yüzyıl
Ernest MAMBOURY, İstanbul Touristique 1950, Paris

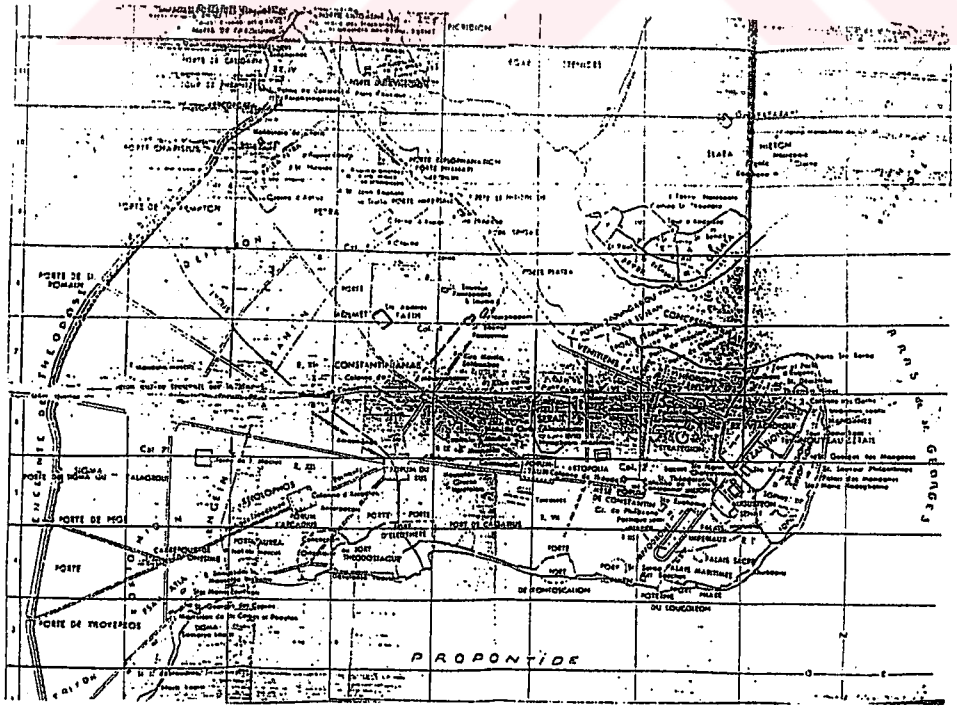

Şekil 5.4 : Haliç Surlarının bir Kısmı
Feridun DİRİMTEKİN Fetihten önce Haliç Surları, İstanbul1956,

Bizans dönemine ait olarak Haliç'in durumuna ilişkin çok az belge vardır. Bunlardan bazıları, bu dönemlerde İstanbul'u dolaşmış olan yabancı gezginlerin anlatımları ve gravürleridir. Harita olarak ise çok az belge vardır. En eski harita olarak Piri Reis'in haritasını alabiliriz[66, Şekil 5.6]. Yine Mamboury'nin haritası 1422'de kentin durumunu gösterir(Şekil 5.5).

Şekil 5.5 : Piri Reis Haritası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, 1994

Şekil 5.6 : Bizans, 1422, Ernest MAMBOURY, İstanbul Touristique 1950, Paris

5.1.2.Yangınlar

İstanbul, tarih boyunca yangınlardan ve doğal afetlerden çok büyük zarar görmüştür. Alınan çeşitli tedbirlere rağmen ki binaların birbirlerine belirli bir mesafeden daha az yaklaşamayacağı hususundaki tedbirler gibi, yine de şehirde suyun az olması ve düzgün bir itfaiye teşkilatı olmaması gibi sebeplerden dolayı, şehir bu yangınlardan çok zarar görmüştür[67]. Bizans döneminde kenti etkileyen yangınların tam olarak verdiği tahribata dair elimizde fazla veri yoktur. Ancak kentte şu tarihlerde büyük yangınlar olmuştur:461, 476, 509, 1290, 1344, 1434 [68].

- **5.1.3.Depremler**

398'de ilk büyük deprem olmuştur

417'de tekrar bir deprem olmuştur. Ve kent surlarında hasar olmuştur.

532 yılında da büyük bir deprem olmuştur.

556'deki depremde Ayasofya zarar görmüştür.

740'daki depremde ise Arkadius'un sütunu yıkılmıştır[69].

5.2.Osmanlı Dönemi

İstanbul'un 1453'de Türklerin eline geçmesiyle birlikte şehir, farklı gelişmelere sahne olmuştur. Kısa sürede savaş gemileri için bir barınak ve ticaret gemileri için de bir liman vazifesi görmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerle birlikte kıyı şeridi de değişimlere uğramıştır. Kasımpaşa deresi kenarında bir tersane kurulmuştur. Kıyıdan yukarılara doğru da gemi gözleri, mahzenler, ambarlar gibi bu amaca hizmet eden yan faaliyetler başlamıştır[70, Şekil 5.7].

Kent özellikle 16. Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşamasına bağlı olarak daha da gelişmiştir[71, Şekil 5.8]. Bu dönemde kenti tasvir eden en önemli belgelerden birisi Matrakçı Nasuh'un gravürüdür(Şekil 5.9).

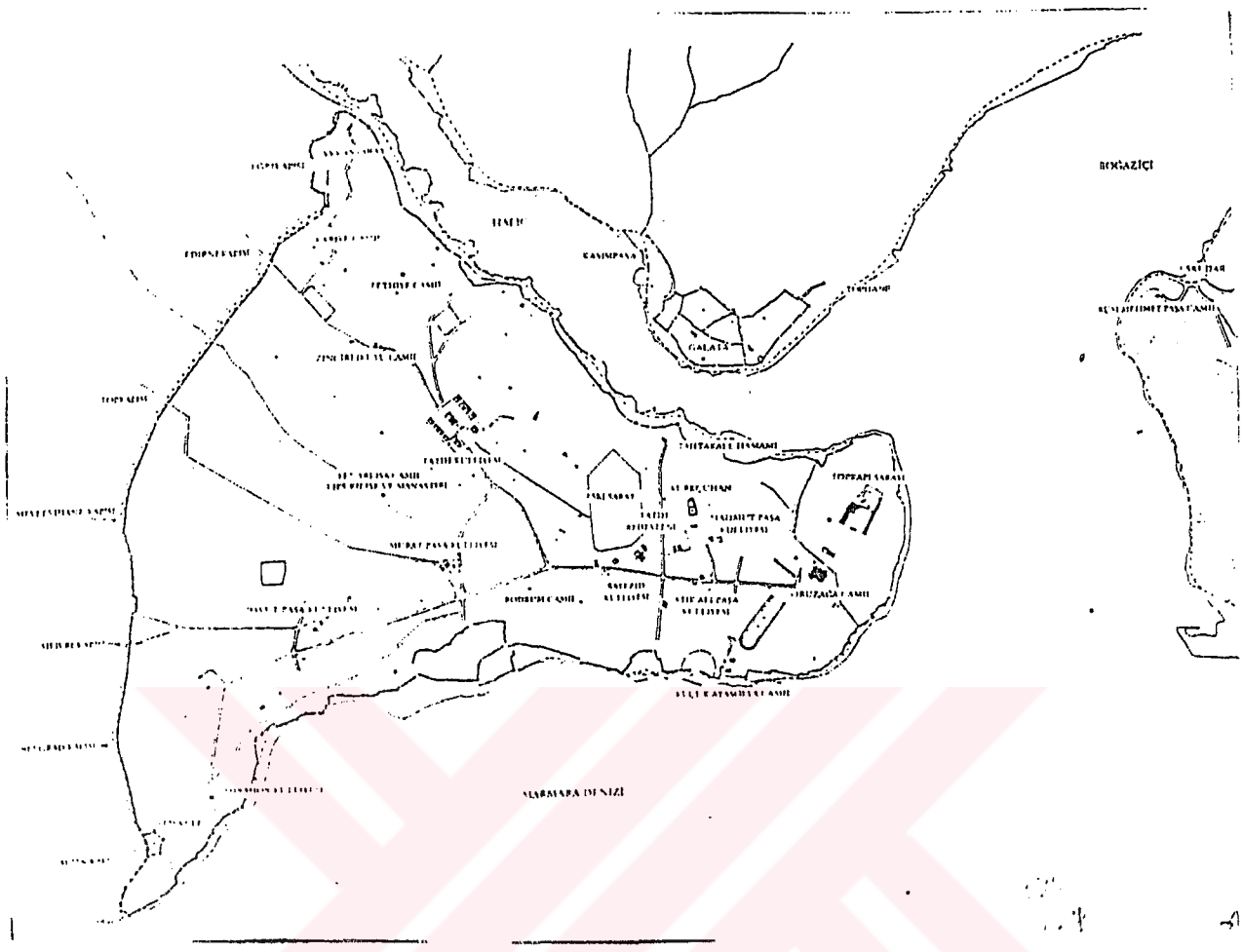
17 Yüzyılda ticaret alanı Haliç'in iki yanında Kuzeyde Karaköy-Kasımpaşa, Güneyde ise Eminönü-Unkapanı arasında yoğundur. Aynı dönemde yapılan bir sayıma göre kentin büyüklüğünü vermesi açısından önemlidir, 485 cami ve 4492

mahalle cami vardır. Mahallelere göre etnik grup dağılımı ise şöyledir: Asıl İstanbul'da 9990 Müslüman Mahallesi, 304 Rum mahallesi, 657 Yahudi mahallesi, 17 Frenk mahallesi ve 27 Ermeni mahallesi vardır[72].

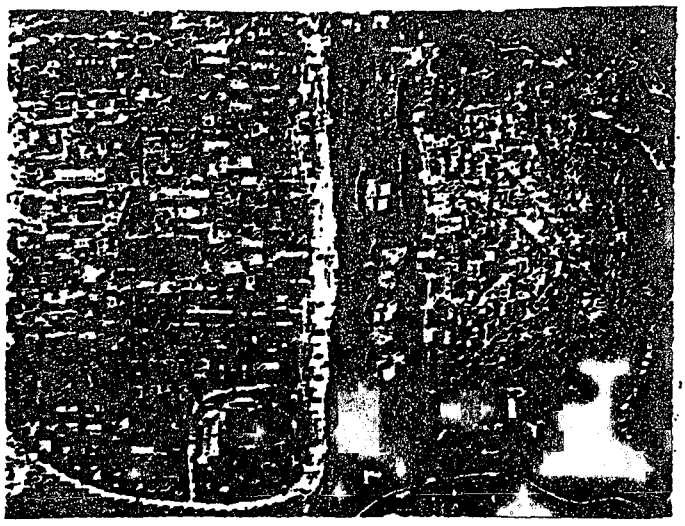
Daha sonra ise 18.yy. sonlarına doğru, yine aynı bölgede kışla kurulmuştur[73]. Böylelikle şehir, hem bir liman hem de donanma üssü olması açısından çok önem kazanmıştır.

Şekil 5.7 : Osmanlı Dönemi, 1479, Ernest MAMBOURY, İstanbul Touristique 1950, Paris

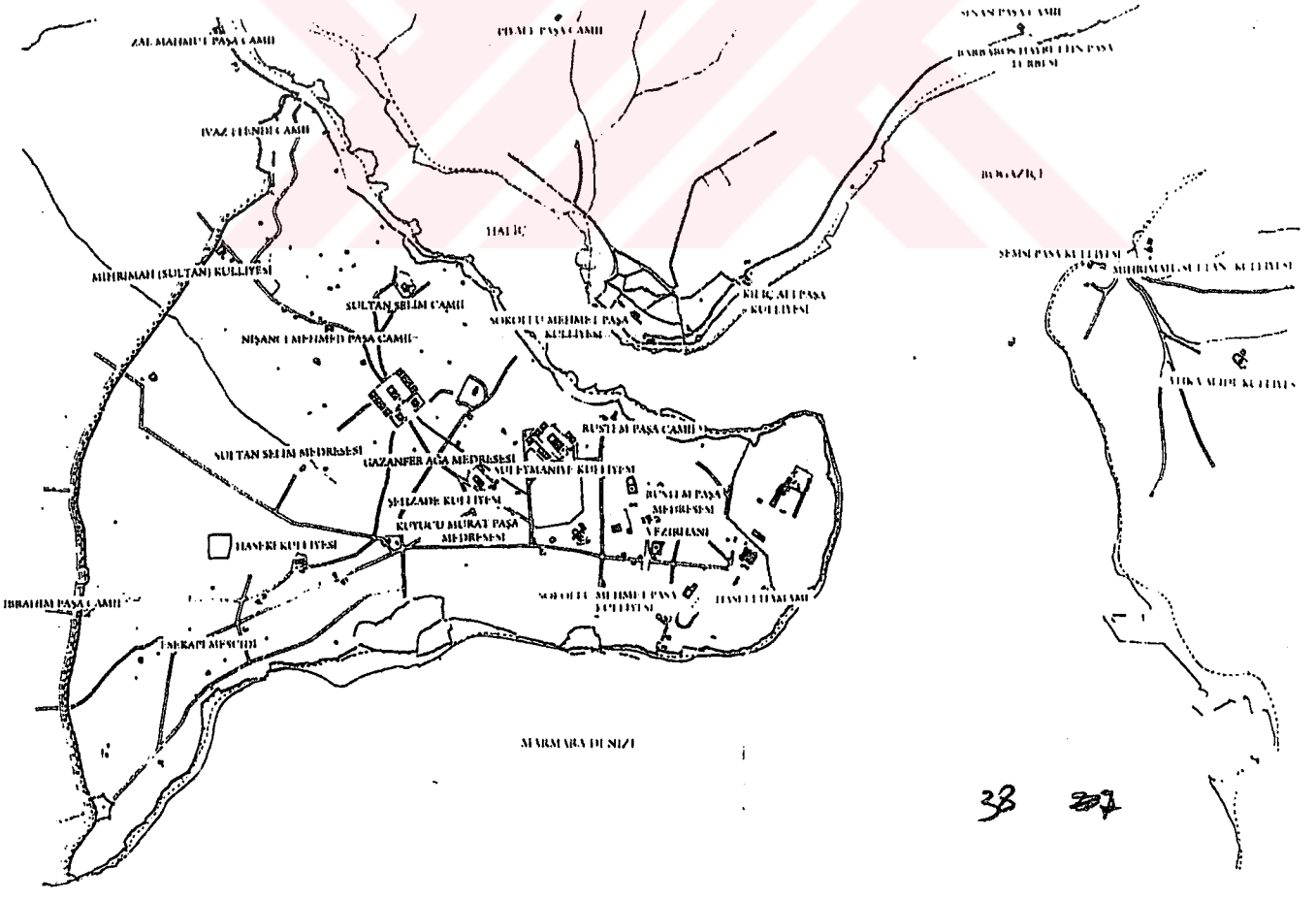
Şekil 5.8 : 1453-1520 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi

Şekil 5.9 : İstanbul, 1537-8, Matrakçı NASUH, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, 1994

Bununla birlikte, elverişli kıyıları ve kolay ulaşımı sebebiyle Haliç kıyıları ticaret için de vazgeçilmez bir bölge olmaya başlamıştır. Böylelikle Haliç'in güney kıyılarında da bu hareketler başlamıştır. Eminönü, Unkapanı, Odun İskelesi gibi kıyılar, deniz yolu ile gelen malların boşaltıldığı, depolandığı, alış-verişin olduğu birer liman bölgeleri haline gelmişlerdir[74].

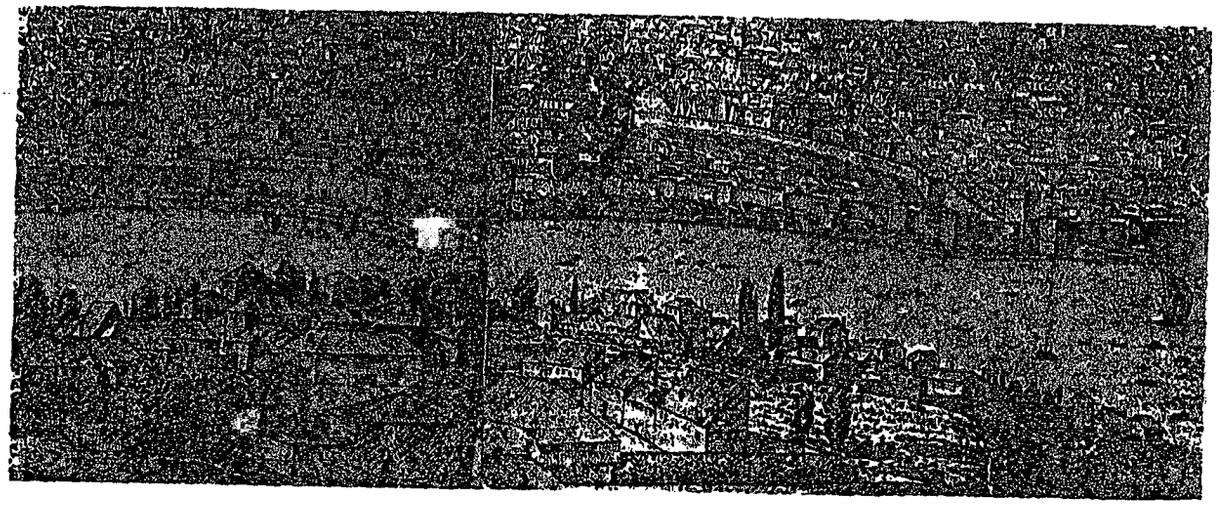
Fatih Sultan Mehmet'in, kenti aldıktan sonra, buradaki yerleşik halk ile Türkler'in kaynaşması için çeşitli semtlere belirli gruptan insanları yerleşime amacıyla başlayan yerleşim hareketi, bu ticari gelişmeyle birlikte, Haliç'in güney kıyılarından Ayvansaray'a doğru devam etmiştir. Bu tür yerleşimin artmasıyla birlikte Haliç'te çeşitli mesire ve eğlence bölgeleri de gelişmeye başlamıştır. Özellikle Lale devrinde sadabat eğlenceleri, kayık gezileri Haliç'in belirgin faaliyetlerinden biri olmuştur[75]. (Şekil 5.10).

Şekil 5.10 : 1520-1603 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi

5.2.1.Surlar

Fetihten sonra, 2. Süleyman zamanında 1563'teki ölçüme göre Haliç surlarının üzerinde 172 burç ve 32 tanesi kapalı olmak üzere 44 kapı bulunmaktadır(Şekil 5.11, 5.12). Haliç burçlarının başlangıç noktası kabul edilen kuzey ucu ile Topkapı arasındaki kapılar şunlardır[76]: 1) Ksiloporta veya Dideban Kapısı ya da Eyyüp El-Ensari Kapısı, 2)Kliomenes Kapısı(Ayvansaray Kapısı, 3)Ayia Anastasia Kapısı(Atik Mustafa Paşa K.), 4)Ayios İoannes Kapısı(Balat K.), 5)Kinegion Kapısı, 6)Basileos Kapısı(İmparatorluk K.), 7)Porta Diplofaros Kapısı, 8)Porta Faros(Fener Kapısı), 9)Petri Kapısı, 10)Profitu Prodoromu Kilisesi Kapısı, 11)Yeni Aya Kapısı (1.Süleyman zamanında, 1520-1566, zamanında açılmıştır.[77]), 12)Ayios Teodosios Kpaısı(Aya Kapısı), 13)Porta İspigas Kapısı(Cibali K.), 14)Tüfenkhane Kapısı(2. Mehmet zamanında açılmıştır), 15)Porta Platea Kapısı(unkapanı), 16)Porta Agisma Kapısı(Ayazma Kapısı), 17)Porta Drangariu(Odunkapısı), 18)Zindan Kapı(Yemiş İskelesi K.), 19)Porta Perametes(Balık Pazarı K.), 20)Yeni Cami Kapısı, 21)Porta Neorion(Bahçekapı, Çıfıtkapı), 22)Porta Veteris Rectoris (Sirkeci), 23)Yalı Köşkü Kapısı(2. Mehmet zamanında açılmıştır), 24)Eugenios(Kentenarios Kapısı), 25)Uğrak Kapı(Osmanlı döneminde açılmıştır).

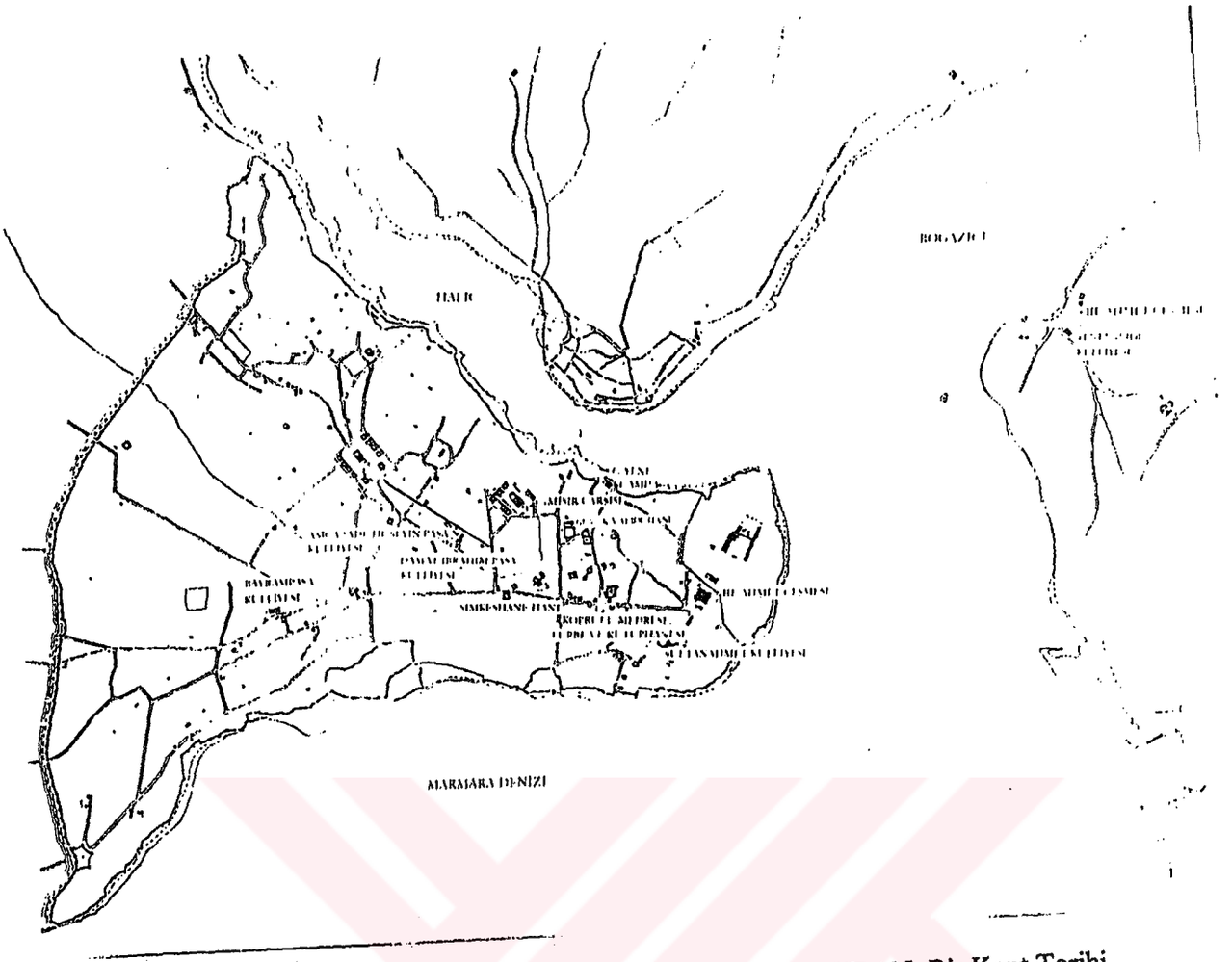
Şekil 5.11 : 16. Yüzyılda Fener Bölgesi, Feridun DİRİMTEKİN, Fetihten önce Haliç Surları, İstanbul, 1956

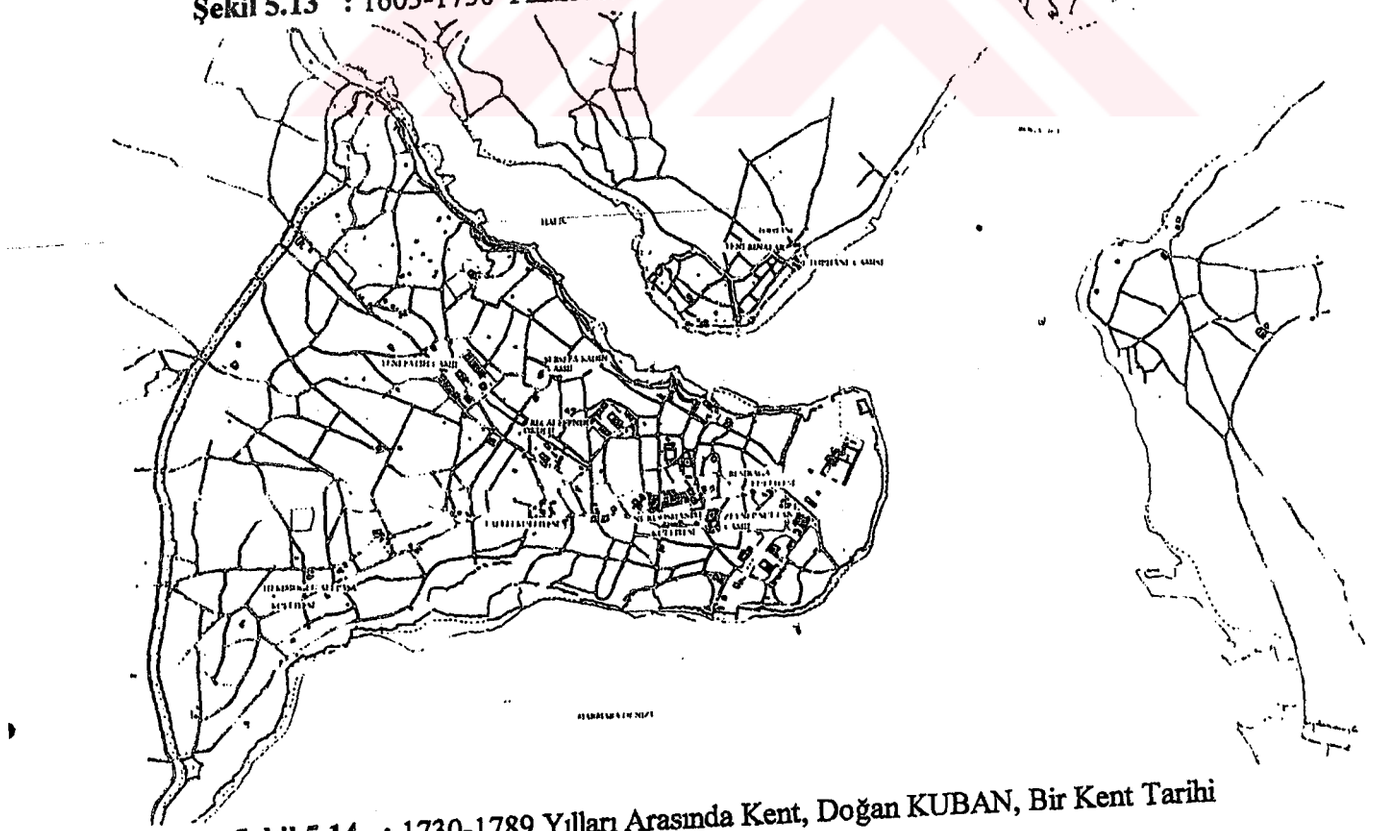
Şekil 5.12 : 16. Yüzyılda İstanbul, Salomon SCHWEİGGER

Kent, fetihten sonra sürekli gelişmiştir. Deniz ticaretinin ve donanma ile iligil birimlerin kurulmasıyla birlikte sürekli ticaret ve nüfus yoğunluğu artan şehirde, var olan sur kapılarına ek olarak bazı noktalarda yeni kapılar daha eklenmiştir[78, Şekil 5.13].

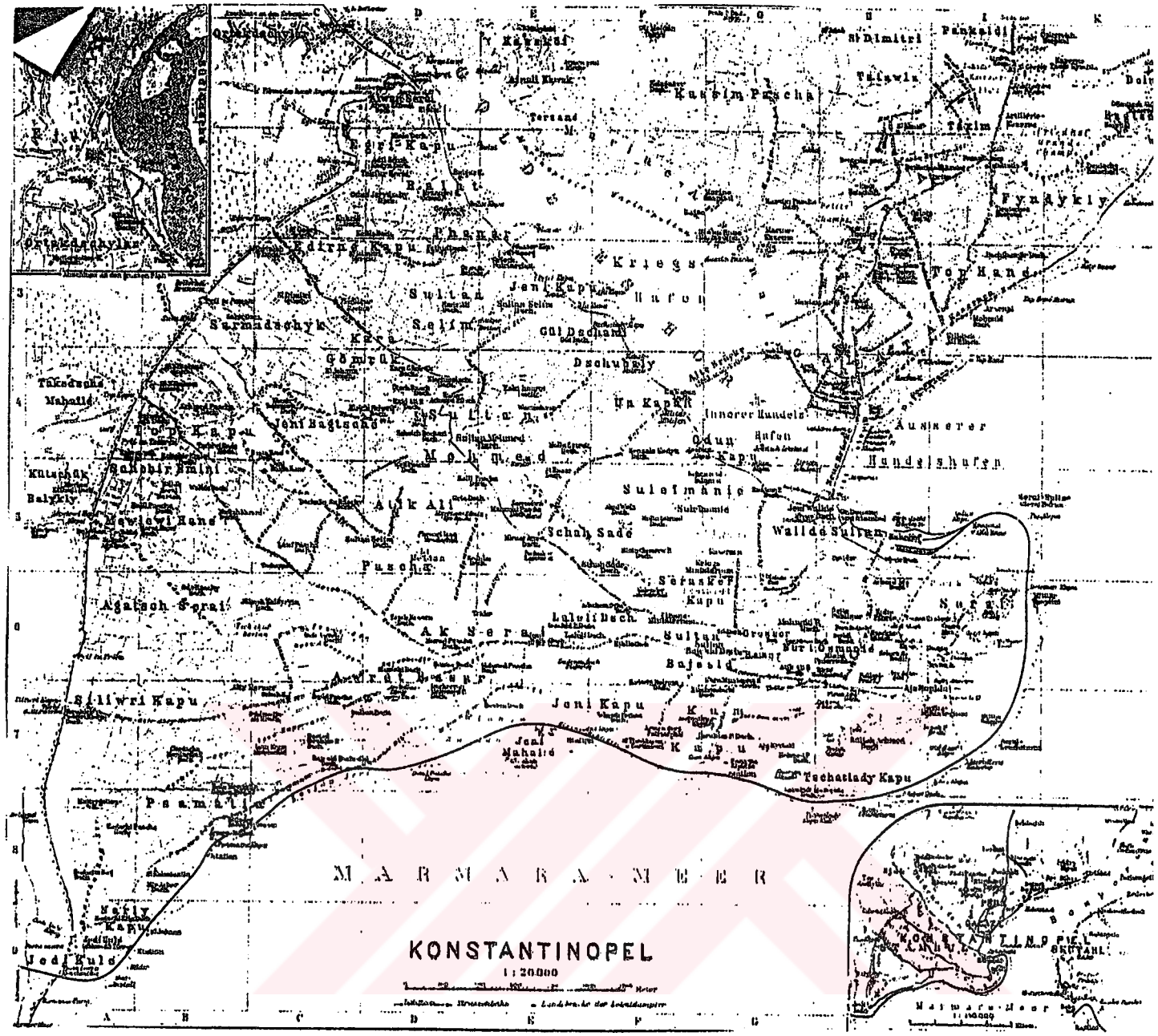
Sultan Abdülmecid zamanında yani 1839-1860 yılları arasında yapılmış olan tespitlere göre ise şehirde 31 faal kapı vardır[79]. Bu kapılar, bekçiler tarafından korunur ve akşamları da kapatılırdı. Bu kapılar şunlarıdır:1)Yeni Cami Kapısı, 2)Yeni Cami'de İhtisap Kapısı, 3)İncili Kapı, 4)Topkapısı, 5)Yalıköşkü Kapısı, 6)Yedikule Kapısı, 7)Mevlevihane Kapısı, 8)Silivrikapısı, 9)Unkapanı Kapısı, 10)Cibali Kapısı, 11)Edirne Kapısı, 12)Balıkpazarı Kapısı, 13)Eğrikapı, 14)Balat Kapısı, 15)Fener kapısı, 16)Petro Kapısı, 17)Cedit Kapı, 18)Çatladı Kapı, 19)Kum Kapısı, 20)Ayazma Kapısı, 21)Narlı Kapı, 22)Zindan Kapı, 23)Yenilanga Kapı, 24)Samatya Kapısı, 25)Topkapısı, 26)Aya Kapısı, 27)Ahır Kapı, 28)Balıkhane Kapısı, 29)OdunKapısı, 30)Bağçe Kapı, 31)Ayvansaray Kapısı.(Şekil 5.14, 5.15)

Şekil 5.13 : 1603-1730 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi

Şekil 5.14 : 1730-1789 Yılları Arasında Kent, Doğan KUBAN, Bir Kent Tarihi

Şekil 5.15 : 19. Yüzyılda İstanbul, Jean BARTELEMOU 1880-1890

5.2.2.Yangınlar

Bu başlık altında İstanbul'da olan fakat daha çok Haliç'i ve Aya Kapı bölgesini etkilemiş olduğu düşünülen yangınlar ele alınmıştır.

Yapılan araştırmalara göre, İstanbul yangınlarıyla ilgili olarak elde edilen en eski vesika 15. Yüzyıla aittir[80]. Fakat bunun da tam olarak senesi tespit edilememiştir. İstanbul yangınlarının çoğu Haliç ve etrafında olmuştur. Buna sebep olarak en başta kundaklama olayları yer alır. Bir başka sebep ise, bu bölgedeki imalathanelerin, odun satış yerlerinin, tersanelerin-ki dolayısıyla çalışanların isyan edebileceği noktalardır- ve zindanların-özellikle Baba Cafer Zindanı- yoğunlukta olduğu yerler olmasıdır. O

1721'de Küçükmustafapaşa yangını fazla büyümeden söndürülmüştür.

1724'te yine Küçükmustafapaşa'da çıkan yangın aynı adlı hamamın çevresinde olmuştur.

1729'da Balat'da çıkan ve bütün gün süren yangın, Eyüp ile Edirnekapı arasını etkilemiştir ve şehrin 1/8'ini tahrip etmiştir.

1733 yılında da Aya Kapı'da küçük çapta bir yangın çıktığı kayıtlıdır.

1754 yılında Cibali'de çıkan başka bir yangı da yine büyük zarar vermiştir.

1756 yılında yine Cibali'de çıkan bir yangın kayıtlıdır.

1766' Haliç'te yanan bir caminin ateşi Cibali'yi de sarmıştır.

1780'de Nişanca'da başlayan yangın kısa sürede Cibali'ye kadar yayılmıştır.

1782 yılında Gül Cami civarında başlayan bir yangın, iki gün boyunca sürmüş ve Haliç kıyısındaki çok sayıda yapının yanmasına yol açmıştır. Kaynaklarda bu sayının 20.000 olduğu kayıtlıdır. Bu yangın Cibali semtini etkileyen 1633 yangınından sonraki en büyük yangınlardan biridir.

1792'de Odunkapısı'nda başlayan yangın, Uzunçarşı'ya kadar uzanmıştır.

Cibali yangınlarından bir yenisi 1833 yılında, buradaki Tüfekhane'de başlamıştır.

2.Dönem;1854-1876 arası

Bu tarihler arasında da yine Küçükmustafpaşa, Cibali ve Fener bölgesini etkileyen büyük yangınlar olmuştur.

3.Dönem;1876-1920 arası

Bu döneme ait yangınların ilki 1878 yılındaki büyük Çırçır yangınıdır ki bu yangında da çok sayıda bina tahrip olmuştur.

1908 yılından sonra şehremaneti, askeri itfaiye örgütüne kamyonlar tahsis etmiştir.

1911 yılındaki yangında ki bu yangın da tarihe büyük Balat yangını olarak geçmiştir, çok sayıda bina tahrip olmuştur.

1918'de yine Sultan Selim'de çıkan yangın Fatih'e kadar ilerlemiştir[83].

5.2.3.Depremler

İstanbul, deprem kuşağı üzerinde yer aldığı için tarih boyunca çeşitli yıkımlara uğramıştır.Bu depremlerle ilgili eski kayıtlar çok fazla yoktur. Ancak, Osmanlı döneminde ilk büyük depremin 15. Yüzyılda meydana geldiği bilinmektedir[84].

16 Ocak 1489 tarihli deprem çeşitli binalarda büyük hasara yol açmıştır.

Ancak 22 Ağustos 1509 yılındaki deprem şiddetinin çok yüksek olduğu ve İstanbul'da çok fazla tahribata yol açtığı bilinmektedir ve literatürde 'Kıyamet-i Suğra' yani küçük kıyamet olarak geçmiştir.Şehirde 109 caminin ve 1070 evin yıkıldığı kayıtlıdır.

30 Nisan 1557 tarihinde yine büyük bir deprem olmuş ve Fatih Cami de bu depremde hasar görmüştür.

28 Haziran 1648 de olan depremde de yine hasar fazla olmuştur.

Yine 6 Şubat 1659 yılındaki depremde de birçok eve ve surların büyük bölümü zarar görmüştür.

11 Temmuz 1690 tarihli deprem de yine şehre oldukça zarar vermiştir.

24 Mayıs 1719 tarihli deprem de keza aynıdır.

30 Temmuz 1752 de olan depremde bazı binalar tamamen yıkılmış, çok sayıda bina da hasar görmüştür.

3 Eylül 1754 tarihli deprem de keza aynıdır

22 Mayıs 1766 tarihli deprem şehrin geçirdiği en önemli depremlerden birisidir. Bu depremde Fatih Cami tamamen yıkılmıştır, Kapalı Çarşı, Surlar, Tophane, kışlalar gibi birçok önemli binanın yanında birçok cami, ev yıkılmış veya büyük hasar görmüştür.

Temmuz 1790, Şubat 1806 ve 1837 tarihlerindeki depremler de yine zarar verici olmuşlardır.

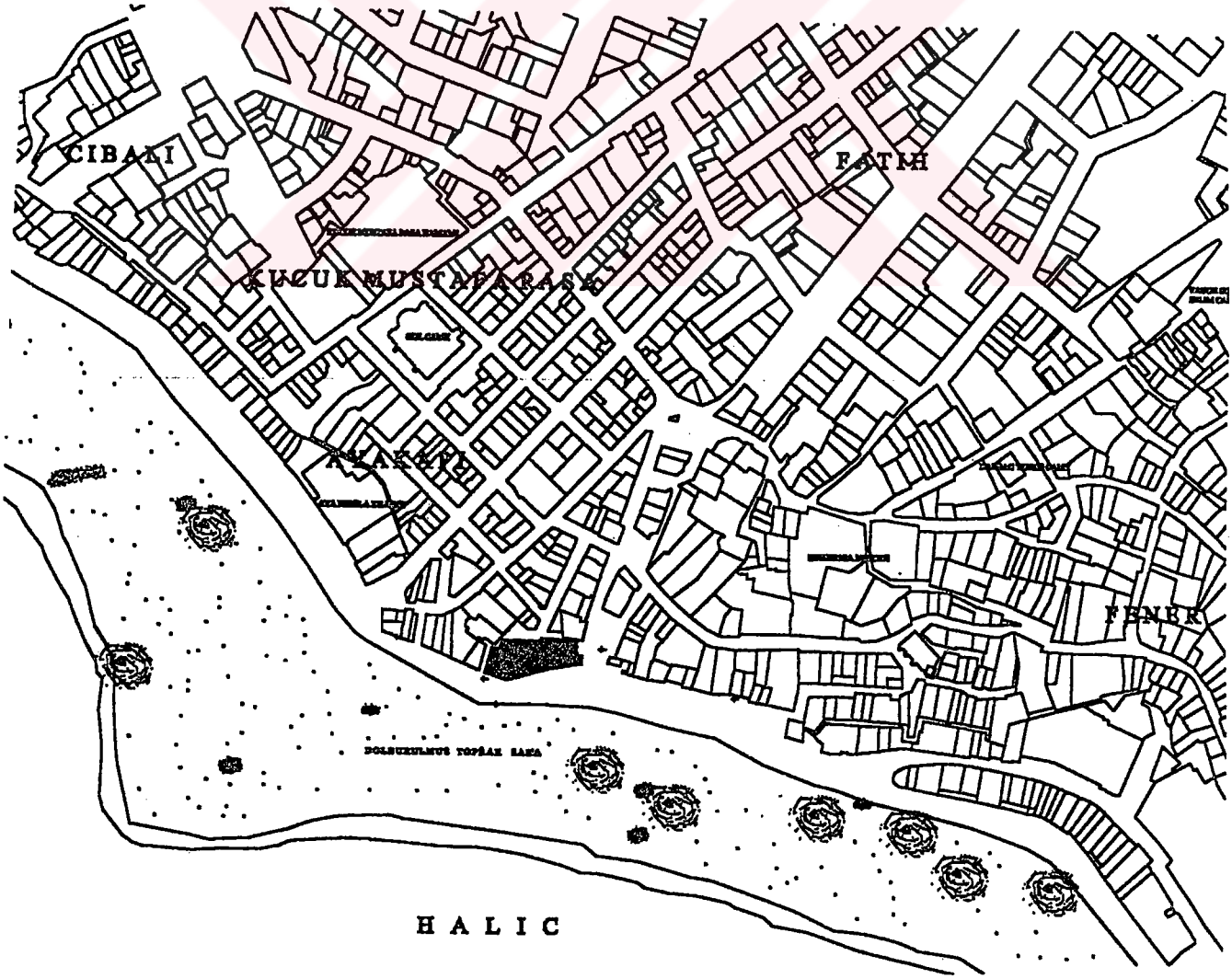
Şekil 5.16 : 1980'den Sonra Haliç Görünümü

6. AYA KAPI HAMAMI

6.1.Yapının Konumu (Pafta No1)

Aya Kapı Hamamı, İstanbul'un Haliç kıyısındaki Cibali ile Balat semtleri arasında kalan Aya Kapı semtinde yer almaktadır. Semt, Fatih İlçesi'ne bağlıdır. Semtin kuzeyinde Haliç, batısında Fener, güneyinde Fatih ve doğusunda da Cibali semtleri yer almaktadır(Şekil 6.1).

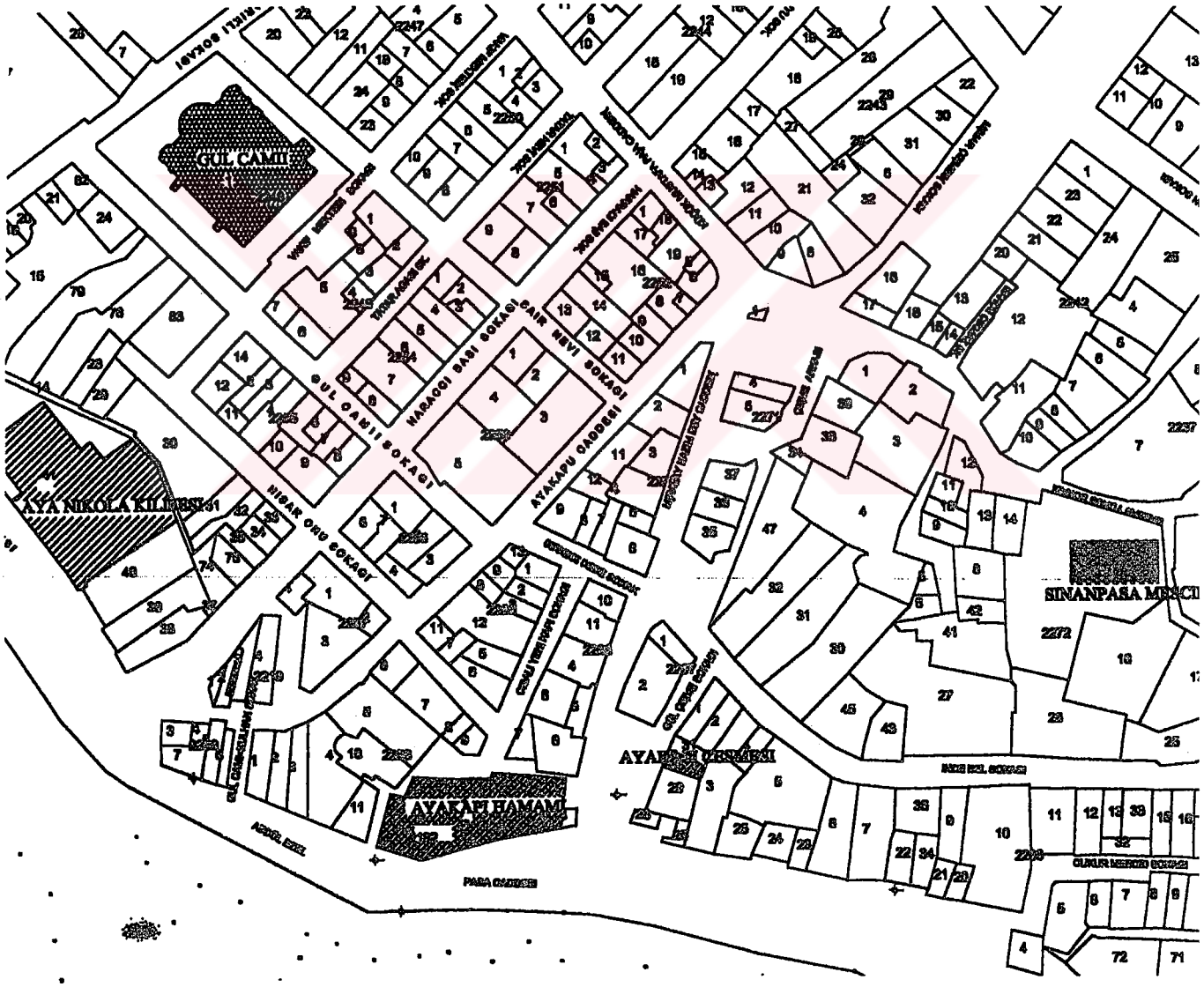
Yapı bugün kuzeyde Abdülezel Paşa Caddesi ve batıda ise Miralay Nazım Bey Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alır(Şekil 6.2). Yapının güneyinde ise Cibali Yenikapı Sokağı vardır.

Şekil 6.1 : Vaziyet Planı, Fatih Belediyesi Haritası, Ölçeksiz

Hamam kaynaklarda, Valide Sultan hamamı, Havuzlu hamam, Gül Camii hamamı, Yenikapı hamamı, Aya Kapı Hamamı gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır[92]. Elimizdeki belgelere göre Aya Kapı'nın açılışı, hamamın ve çeşmenin konumuna bağlı olarak halktan gelen talep üzerine gerçekleşmiştir[93].

Bina, uzunlamasına aksı boyunca doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Hamamın kuzey cephesi, bugün Abdülezel Paşa Caddesi boyunca açık bir biçimde uzanmaktadır.

Şekil 6.2 : Yapının Yakın Çevresini Gösteren Vaziyet Planı, Fatih Belediyesi Haritası Ölçeksiz

6.2.Yapının Mimarı

Aya Kapı Hamamı'nın mimarı Mimar Sinan'dır[94].

Sinan'ın doğum tarihi kesin olmamakla birlikte yaygın olan görüşe göre 1489-1491 yılları olduğu şeklindedir. Kapadokya'lı olan Sinan, Yavuz Sultan Selim döneminde, 1512 yılında devşirme olarak yeniçeri ocağına alınmıştır.

Sinan'ın taşra hizmeti ile acemi oğlanlık dönemi 1512 ile 1521 yılları arasında olmak üzere dokuz yıl sürmüştür. 1521 yılında Kapı'ya çıkarak Belgrad Sefer-i Hümayununa yeniçeri ünvanıyla katılmıştır. Bu sıfatla 17 yıl çalışan Sinan 1538 yılında başmimarlığa atanmıştır. Bu makamda ölünceye kadar elli yıl kesintisiz çalışan Sinan, Kanuni Süleyman, 2. Selim ve 3. Murat zamanlarında mimarlık yapmıştır[95].

Ölüm tarihi konusunda da kesin bir belge olmamakla beraber, kendisine yazılan en son hüküm tarihinin 28 aralık 1587 olmasından yola çıkarak, 1588 yılı olduğu sonucuna varılmaktadır[96]

Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri ile ilgili olarak 6 kaynak vardır. Bunlar, Tezkiret ül-Bünyan, Tezkiret ül-Ebniye, Tuhfet ül-Mimarin, Risalet ül-Mimariye, Adsız Risale ve Selimiye Risalesi'dir[97].

Mimar Sinan'ın, kayıtlı belgelere göre adı geçen hamamları ve tez konusu hamamın kayıtları şöyledir[98]:

- Tezkiret'ül-Ebniye'de "10 Cebe-Ali Kapusu'nda Valide Sultan Hamamı"
- Tuhfet ül-Mimarin'de kayıtlı 40 haham vardır ve 'İstanbul-Yenikapı'da adı geçenin hamamı(Atik Valide Sultan Hamamı)' olarak geçmektedir.
- Risalet ül-Mimariye'de kayıtlı 45 hamam vardır ve 'Cebe Ali Kapısı yakınında Valide Sultan (Aya Kapı) Hamamı' olarak geçmektedir.
- Adsız Risale'de "Cebeali kapusu kurbünde yine Valide Sultan Hamamı" diye kayıtlıdır.

6.3.Yapının Tarihçesi

6.3.1.Yapının İnşaatı ile İlgili Bilgiler

Aya Kapı Hamamı, 2. Selim'in karısı, 3. Murat'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından, Üsküdar'daki Atik Valide Cami'ne gelir getirmesi amacıyla yaptırılmıştır.[99], (Ek B).

Hamam, Mimar Sinan'ın bir eseri olup tek hamamdır. Fakat yapıya verilen yanlış isimler nedeniyle uzun zaman Sinan'ın eseri olduğu bilinmemiştir.

Miralay Nazım Bey Sokağı üzerindeki giriş kapısı üzerinde yer alan, fakat bugün okunamayan kitabeyi, Ayvansaryi Hüseyin Efendi, Mecmua-i Tevarih'te şöyle vermektedir[100, Şekil 6.3];

Bi-hamdilillah bu cay-ı hurrem-abad
Hezaran sa'y ile çün buldu itmam
Bu ali menzile denildi tarih
Ki yüzü suyudur şehrin bu hamam - 990 (1582)

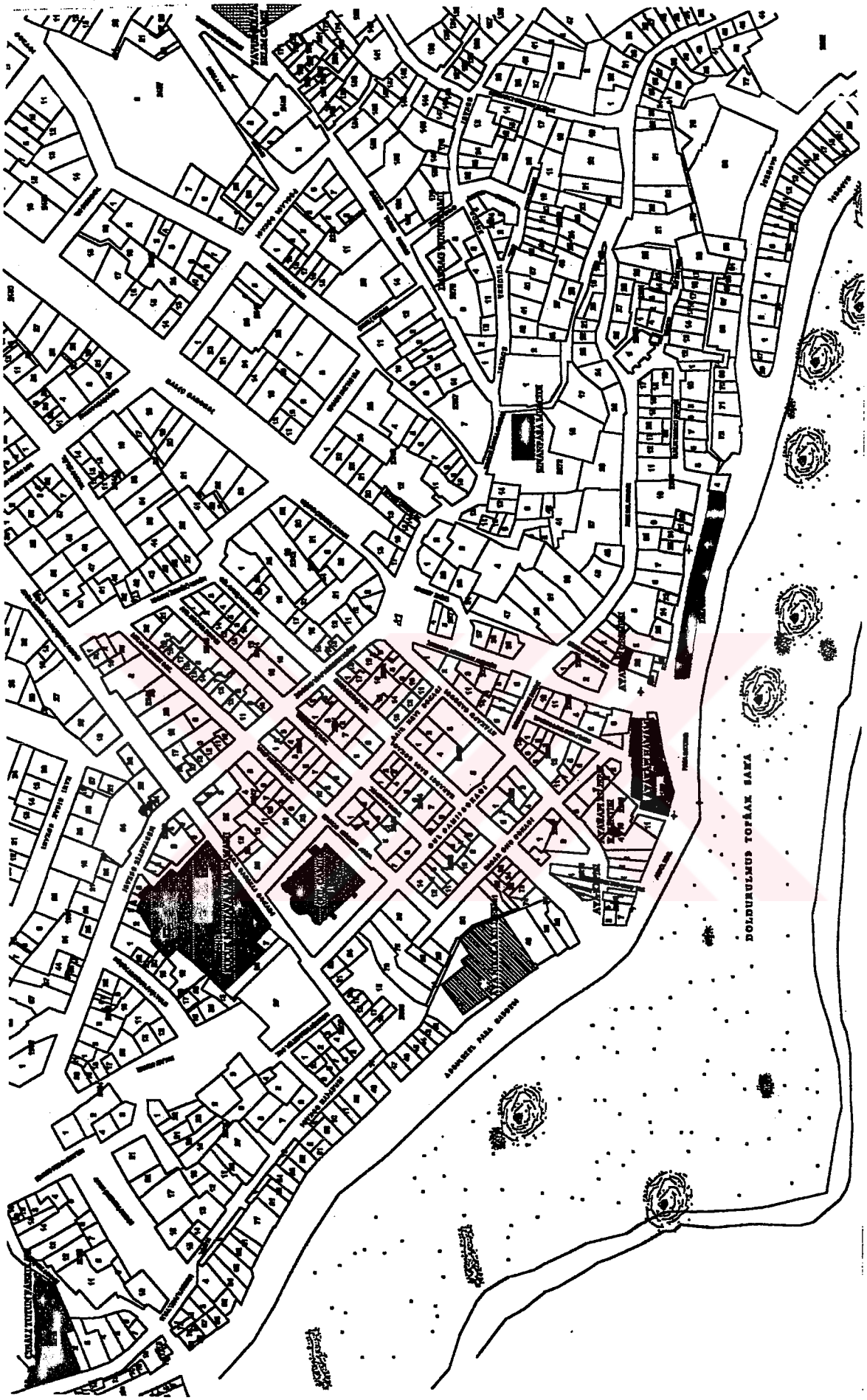
Hamam, kitabesinde belirtildiği üzere 1582 yılında tamamlanmıştır.

6.3.2.Yapının Tarihsel Gelişimi

Aya Kapı Hamamı'nın inşa olduğu tarihten bugüne geçirmiş olduğu müdahalelerle ilgili olarak elimizde bir belge yoktur. Ancak Anıtlar Kurulu arşivinde, yaklaşık 45 yıl öncesinden başlayan ve Aya Kapı Hamamı ile ilgili müdahalelerin kayıtlı olduğu bir dosya bulunmaktadır. Bu dosyanın bir kopyası elde edilmeye çalışılmıştır. Anacak, kurul bünyesinde çıkan birtakım sorunlar sonucu ancak birkaç sayfası elde edilebilmiştir. Fakat buradaki bilgiler de yakın zaman ait olduğu için bize bu konuda fazla ışık tutamamaktadır(Ek C).

6.4.Yapının Çevresel Tanımlanması

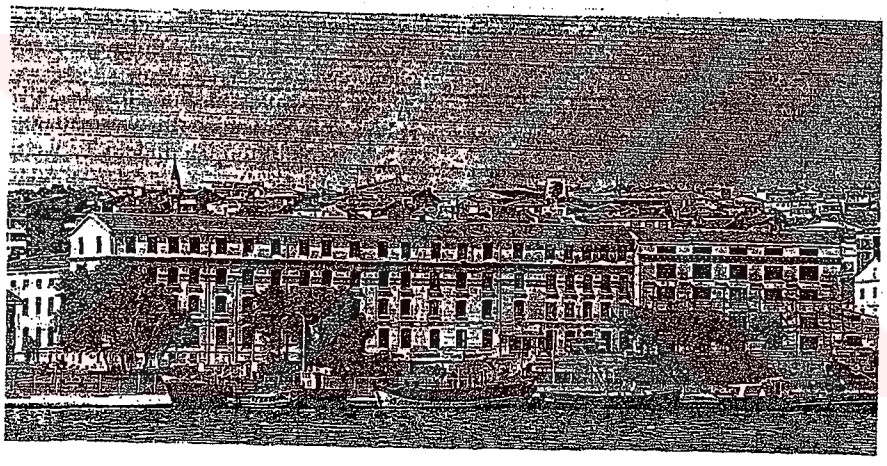
Aya Kapı Hamamı'nın bugünkü fiziksel çevresi daha çok yeni yapılaşmalarla doludur. Yapının bugün kuzeyinde Abdülezel Paşa Caddesi ve Haliç, batısında Miralay Nazım Bey Caddesi, güneyinde Cibali Yenikapı Sokağı ve doğusunda da

Şekil 6.4 : Aya Kapı Hamamı ve Yakın Çevresindeki Önemli Anıtlar

CİBALİ TÜTÜN FABRİKASI

Tütünün anavatanı olan Amerika'dan çıkarak dünyaya yayılmasıyla birlikte, 16. Ve 17. Yüzyıllarda da Osmanlı ülkesine girmiştir. Başlarda ithalat ile karşılanmaya çalışılan bu tütün ihtiyacı zamanla mali ve iktisadi bazı sebeplerden dolayı, ülkede de bir tütün fabrikası kurulması ihtiyacını gündeme getirmiştir.Buna bağlı olarak 1884 yılında Cibali Tütün Fabrikası kurulmuştur. Başlarda sadece tütün işlenirken, zamanla 1900'lü yıllarda sigara imalatı başlamıştır. 1946 yılında ilk puroyu, 1959 yılında da "Samsun" sigarasını üretmiştir. [101], (Şekil 6.5)

Şekil 6.5 : Cibali Tütün Fabrikası

AYA KAPI

Bizans döneminde kentin yedi tepesinden beşincisi olan ve üzerine daha sonra Sultan Selim Külliyesi'nin yapıldığı tepenin kuzeydoğu yamacının, Haliç'le birleştiği düzlükte kurulu olan Aya Kapı semti,adını Hagia Theodosia Kapısı'ndan almaktadır. Bugünkü haliyle semt de, kapı da Aya Kapı adıyla anılır.

Aya Kapı Hamamı'nın yaklaşık 50 m. kadar doğusunda yer alan kapı, bugün surla olan ilişkisini kaybetmiş ve tek başına kalmıştır. Bugünkü haliyle iki ayağın üzerine oturtulmuş mermer bir lento ve bu lentonun yükünü hafifletmek için yapılmış olan tuğla kemerden ibarettir. Yapıldığı zamanlarda, gerek ayağın gerekse de lentonun dış yüzeyinde bazı yuvarlak veya dikdörtgen çerçeveler içinde yer alan bazı figürler varken, bugün bunlar seçilemez durumdadırlar.Kapının içinden geçen araç yolu anıttaki tahribatı arttırmaktadır. Ayrıca asfalt yenileme çalışmalarında her yeni eklemenin alttaki asfaltın kaldırılmadan yapılmasıyla birlikte, kapının özgün yüksekliği değişmektedir. [102], (Şekil 6.6)

Kapının hemen yanında yer alan çeşme de yine harap durumdadır[103].

Şekil 6.6 : Aya Kapı ve Yanındaki Çeşme

GÜL CAMİ

Aya Kapı semtinde yer alan bu yapı, esasında bir Bizans kilisesinin çeşitli müdahalelerden geçtikten sonra cami haline gelmiş şeklidir.

Bu yapının daha önce esasen ne zaman ve hangi adla yaptırıldığı bilinmemektedir. J. Pargoire tarafından, kilisenin aslında Hagia Euphemia adına yapıldığı ve ancak 13.

yüzyılın sonunda Theodosia'ya dönüştürüldüğü öne sürülmüştür ki her ikisi de azize olup kutsal kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Bu kilisenin yanında bir de manastır bulunduğu bilinmektedir. 1. Basileios döneminde (867-886) yapılan veya daha eski bir kilisenin onarılması suretiyle oluşan bu dini yapı, imparatorluk ailesinin mezar yeri olmuştur.[104]

13. Yüzyılda şehrin Latinler tarafından işgal edilmesiyle meydana gelen tahribattan sonra, kilise büyük ölçüde onarım görmüştür.

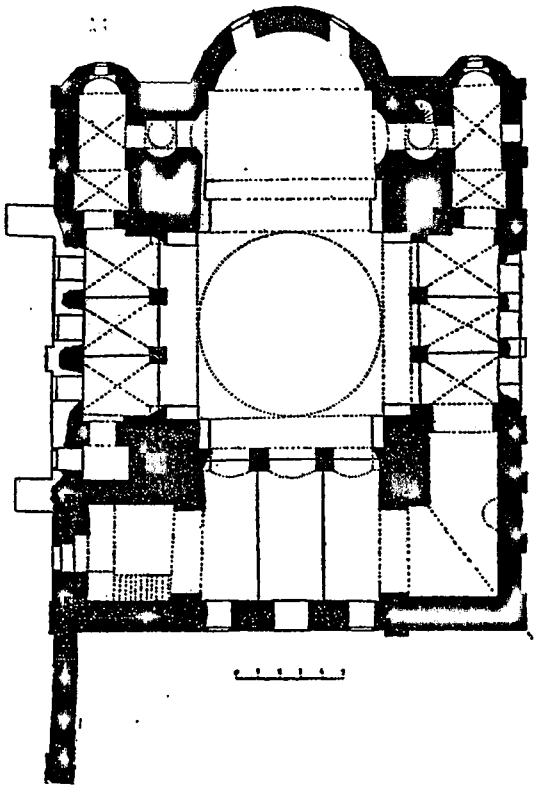
İstanbul'un Türkler tarafından işgal edildiği gün, aynı zamanda kilisenin de yortu günü olduğu ve kilise güllerle donatılmış olduğu için, Türkler bu binaya Gül Cami adını vermişlerdir.

Fetihten sonra , kilisenin altındaki mahzen, Haliç'teki gemilerin malzemelerini depoladıkları bir ambar haline gelmiştir.

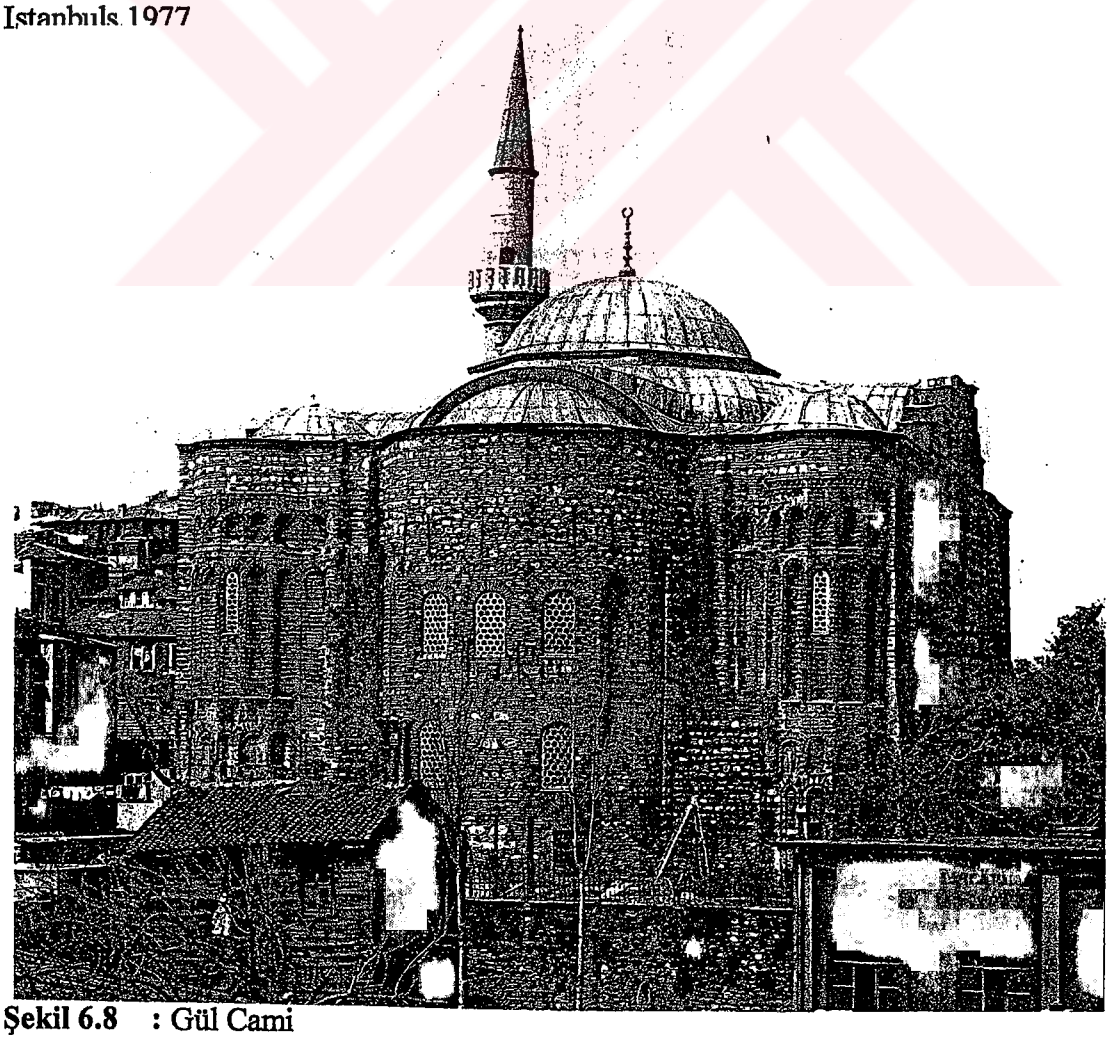
Bazı kaynaklarda kilisenin, 2. Selim döneminde camiye dönüştürüldüğü yer alsa da, çeşitli vakıf kaynaklarında yer alan bilgilere göre Nisan 1499 yılında kilisenin camiye dönüştürülme çalışmalarına başlanmıştır.

1559 Yılında İstanbul'un bir gravürünü yapan Melchior Lorichs'in panoramasında, bu bina üstü ahşap çatılı ve minareli bir cami olarak çizilmiştir. Ki buradan da binanın tamirat geçirdiği anlaşılmaktadır. Caminin hünkar mahfili ise, 2 Mahmut tarafından 1808-1839 tarihleri arasında yapılmış olan tamirat sırasında eklenmiştir.

Gül Cami, esası kapalı haç planına dayanır. Bugün ise sadece bir duvarı kalmış olan narteks bölümünü takip eden esas mekanı, dört kolu beşik tonozlarla örtülü bir haç şeklindedir. Binanın doğu tarafında üç apsis vardır. Türklerin eline geçtikten sonra iki yan cephesi bol pencereli olarak tasarlanmıştır. Kubbesi ise yine Türk mimarisinin klasik dönemine ait form göstermektedir. Minare ise barok üslubu ile 1766 depreminin ardından yapılan çağdaş minarelerin benzeridir.[105], (Şekil 6.7, 6.8).

Şekil 6.7 : Gül Cami Planı, W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls 1977

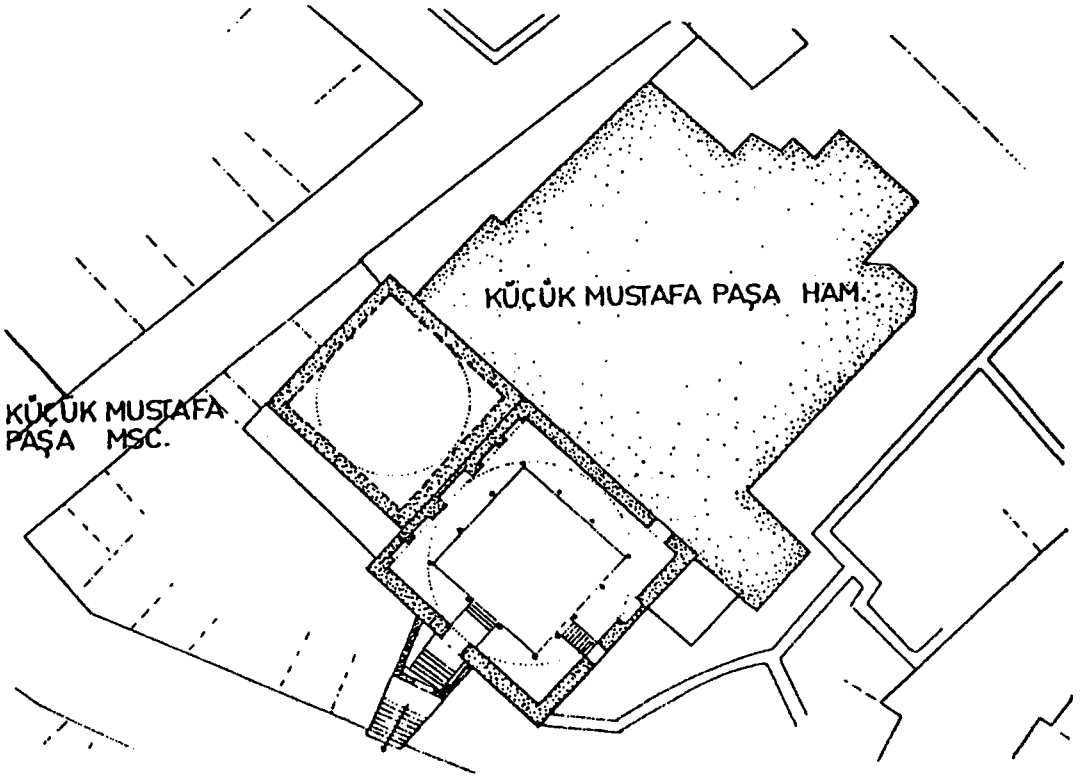
Şekil 6.8 : Gül Cami

KÜÇÜKMUSTAFAPAŞA HAMAMI

Aya Kapı civarında, Küçük Mustafa Paşa'da ve Müstantik Sokağı İle Kara Sarıklı Sokağı'nın birleştiği yerde ve birinci sokağın sol köşesindedir.Halen çalışmakta olan bu hamam Mustafa Paşa'nın vakfıdır ve çifte hamamdır. Kabri Bursa'da Muradiye'nin batısındaki türbesindedir.1477 tarihli vakfiyesinde hamamın adı geçmektedir[106].

Hamama caddeden 14 basamakla inilir. İnerken sağda bir dinlenme nişi vardır. Camekan ise büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Ortasında da mermer bir fiskiye vardır. Camekan çatı fenerinden ve cephelerdeki alt – üst pencerelerden bol ışık alır. Kubbe köşe tromplu olduğu için dıştan sekiz yüzlü bir kasnağa oturtulmuştur. Kasnağın bazı yüzlerinde pencere bulunmaktadır. Dış kapı solundaki bir taş merdivenle üst kat soyunma odalarına çıkılır. Odaların önü ahşap parmaklıklıdır. Ayrıca camekanın dört tarafında da odalar bulunmaktadır. Camekanın sağ tarafındaki merdivenden de külhanın bulunduğu bahçeye gidilmektedir. Alçak bir kapıdan ılıklığın antresine girilir. Sağda dar bir koridorun nihayetinde iki ayrı yerde hela vardır ki ikisi de kubbe ile örtülüdür. Antrenin sağında ve hela koridorunun solunda, ikisinde de birer kurna olan iki göz hücre vardır. Antrenin solunda kesecilere mahsus, kubbeli ve üç kurnalı bir bölüm vardır. Bugün burası terkedilmiş ve kapısına da demir bir parmaklık konulmuştur. Sıcaklığa açılan kapının sağında küçük bir çeşme vardır. Ilıklık ise düzgün olmayan bir biçimde ikiye ayrılmıştır. Büyük bölüm kubbeli, iki göz hücrenin üzeri ise beyzi kubbelidir. Ilıklığın sol köşesindeki kapıdan sıcaklığa girilir. Burada solda bir sofa vardır. Burası üç kurnalı olup, sofanın iki kenarı orijinal mermer korkulukludur. Üzeri iri istalaktitli yarım kubbe ile örtülmüştür ki bu stalaktitler, İstanbul'daki hiçbir hamamda yoktur.Bu sofanın yanında bir halvet vardır. Üzeri kubbeli ve dört kurnalıdır.Kubbe eteği baklava desenlidir ve stalaktitler gibi devrinden kalmadır. Bu halvetin yanında üç kurnalı bir sofa bulunmaktadır.Sofa geniş bir kemerin altında olup bu kemere ışık fanusları konmuştur.Bunun solunda aynı biçimde, dört kurnalı bir halvet, bunun solunda yine aynı biçimde bir sofa ve bunun da solunda sekiz kurnalı ve kubbeli bir halvet bulunmaktadır. Halvetlerin kubbeleri köşe tromplarına oturtulmuştur. Halvet kapıları sivri kemerli olup, üzerinde de bir kemer şekli yapılmıştır.

Hamamın kadınlar kısmı da aynı olup, 1993 yılında hamam kullanıma kapatılmıştır. [107], (Şekil 6.9, 6.10).

Şekil 6.9 : Küçük Mustafa Paşa Hamamı Planı, Mehmet Nermi HASKAN, İstanbul Hamamları, 1995

Şekil 6.10 : Küçük Mustafa Paşa Hamamı, W. Müller WIENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977

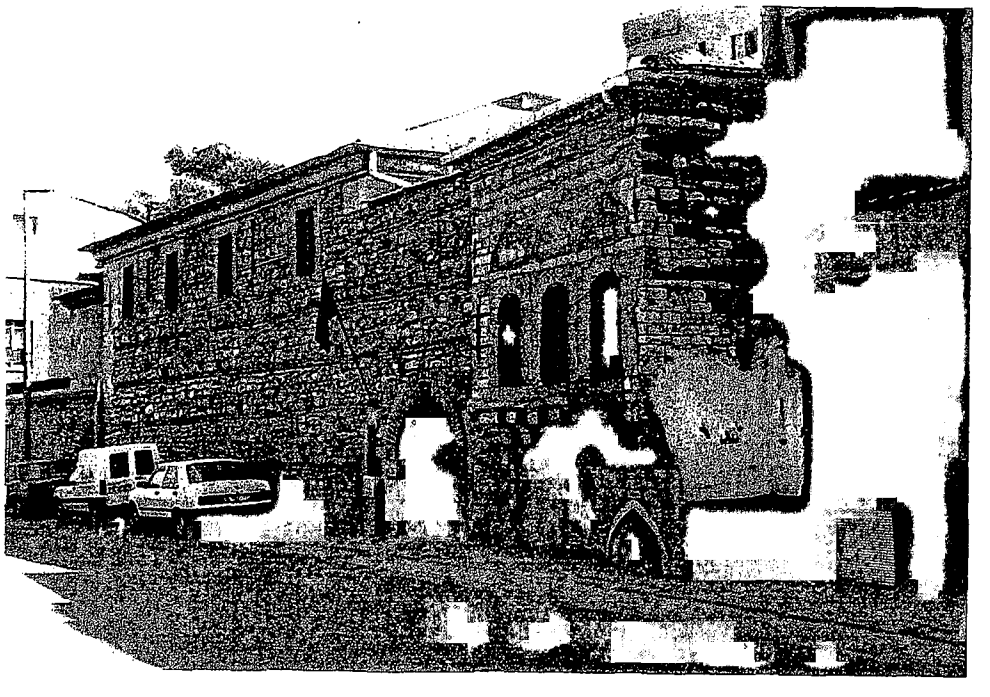
AYA NİKOLA KİLİSESİ (Nikolaos Ayios)

18. Yüzyılda Yapılmış olan Aya Nikola Kilisesi, Abdülezel Paşa Caddesi üzerinde ve Aya Kapı'nın 100 m. kadar doğusundadır.

Bu yapı esasen biri küçük iki kiliseyi birleştiren bir de ayazması olan bir yapı grubundan ibarettir. 1576da ayine katılan bir kişi kilisenin Haliç'te sur dışında ve denize yakın olduğunu anlatır[108]. Aya Nikola, batıdaki inanışa göre, denizcilerin koruyucu azizidir. Bu yüzden Aya Nikola kiliseleri genellikle denize yakın yerlere yapılmıştır. Kilisenin narteks tavanında asılı olan kalyon modeli de bu inanışın bir ifadesidir[109].

Kilse, 1633 Cibali yangınında oldukça zarar görmüştür ve 1720 yılında tekrar yapılmıştır. Tekrar yanan yapı, en son bugünkü haline 1837'de kavuşmuştur[110, Şekil 6.11].

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğuda eksende dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı dışta iki eğimli kırma çatı ile örtülüdür.Kuzeybatı ve güneybatıdaki çıkıntıları piramidal çatılar örter.Dışta sıvaları dökülmüş olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde ise kesme taş kullanılmıştır. Düzensiz Taş-tuğla sıraları görülen yapıda yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır[111].

Şekil 6.11 : Aya Nikola Kilisesi

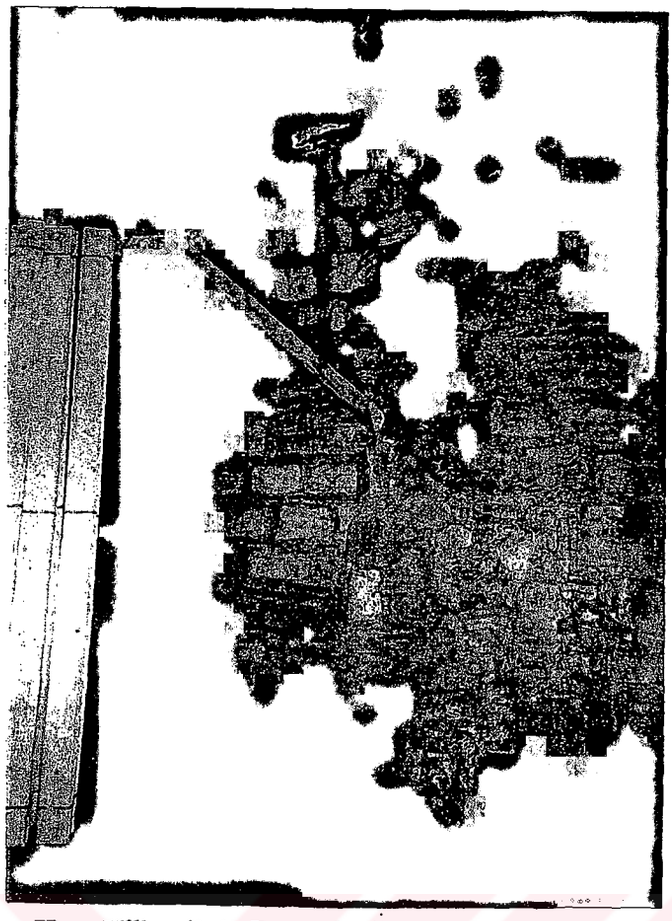
Bazilikal plan tipindeki kilisenin naosu üç neflidir. Naosa açılan üç girişten biri batı ekseninde, ikisi kuzey ve güneydedir. Kuzey ve güneyde yer alan altışar pencere karşılıklı ve eşit aralıklıdır. Üstte yanlardaki galeri çıkıntılarında, kuzeyde dört, güneyde iki pencere vardır. Doğu ve batıda orta nef hizasında üstte karşılıklı üç pencere yer alır. Doğuda apsiste üç pencere, yan nefler hizasında birer pencere, batıda eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer pencere vardır[112].

AYA KAPI KİLİSESİ

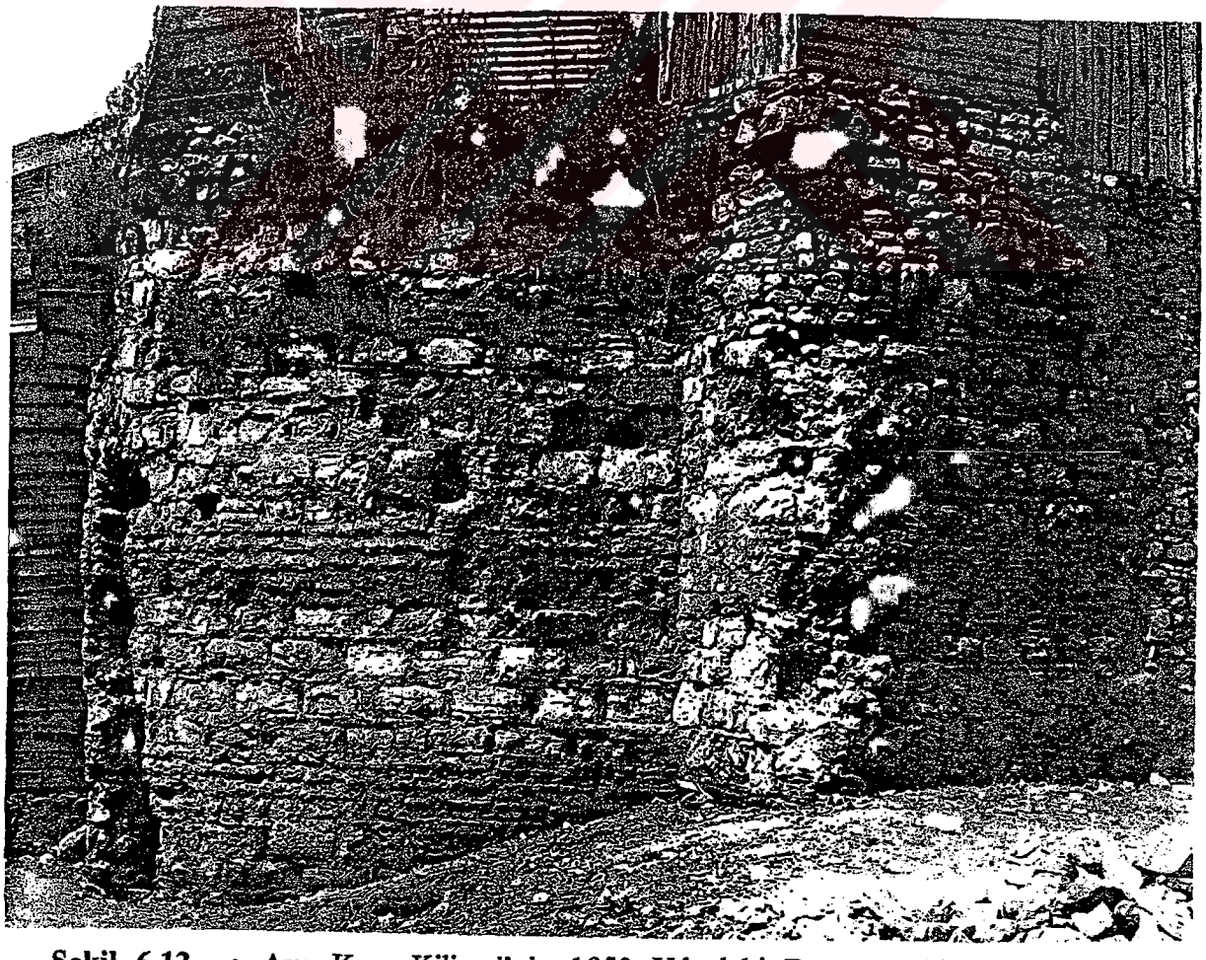
Haliç surlarından Aya Kapı'nın iç tarafında eski bir Bizans şapeli bulunuyordu. Kentin bu bölgede oldukları bilinen kiliselerden birinin kalıntısı olmasına ihtimal verilir[113]. Bu yapıdan ilk bahseden Dr. Mordtmann, bunun Petrion Mahallesi'ndeki Aya İuliane Kilisesi veya onun bir parçası olabileceğini öne sürmüştür. Başka Şekilde yorumlar da vardır. Ancak kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Yapı, uzun süre boş durmuş, geçen yüzyıl içinde ise Aya Kapı Hamamı'nın odun deposu olarak kullanılmıştır. Eksik bir planı ilk defa A. M. Schneider tarafından 1935'de yayınlanmıştır.1947 yılında, S. Eyice tarafından Hamam incelendiğinde, harabenin güneyinde Schneider'in planında görülmeyen, tonozlarla örtülü mekanlar halinde tuğladan büyük bir ek binanın varlığı tespit edilmiştir[114].

1935'de bu harabenin üstünde ahşap bir ev bulunuyordu. 1947'de ise bu ev ortadan kalktığında kilise iyi bir durumda bulunuyordu. Daha sonra 1993 yılında bu kilise, yeni bir yapının altında temel duvarı olarak kalmıştır. Bugünkü haliyle yapı, kent topoğrafyasından silinmiş durumdadır(Şekil 6.12).

Aya Kapı Kilisesi, aralarında tuğla hatıllar olan taş sıralarından inşa edilmişti. Alt kısımlarda, taşların arasında dikine konulmuş tuğlalar da bulunmakta idi. Taşları tuğlalar ile çerçeveleme tekniği Bizans yapı sanatında 11. Yüzyıldan itibaren görülür. Ayrıca tuğla ve harç kalınlığı oranı da 11. Ve 12. Yüzyıl duvar örgüsüne işaret etmektedir.[115], (Şekil 6.13)

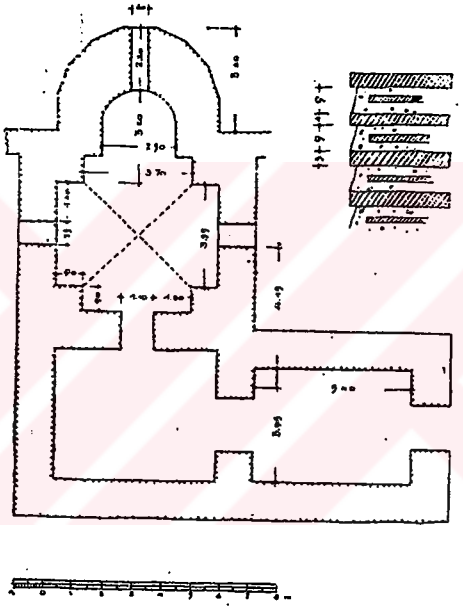

Şekil 6.12 : Aya Kapı Kilisesi'nin Bugünkü Durumu

Şekil 6.13 : Aya Kapı Kilisesi'nin 1950 Yılındaki Durumu, Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

Plan olarak esas mekan, üstü çapraz tonozlarla örtülü, haç biçiminde bir odadan ibaret olup doğu tarafında, ortasında penceresi olan yarım yuvarlak bir apsis şeklinde dışarıya taşıyordu. Duvarın bir köşesindeki izden, sur duvarı tarafında bir devamı olduğu anlaşılıyordu. Apsisli mekanın batısında birbirine geçit veren dikdörtgen planlı iki mekan daha vardı. Bunların güneyinde ise, 1935'de herhalde görülemediği için Schneider'in planında olmayan tonozlu odalar, üstteki sokağın kenarına kadar uzanıyordu.[116], (Şekil 6.14)

Şekil 6.14 : Aya Kapı Kilisesi Planı, Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie İstanbuls, 1977

AYA KAPI ÇEŞMESİ

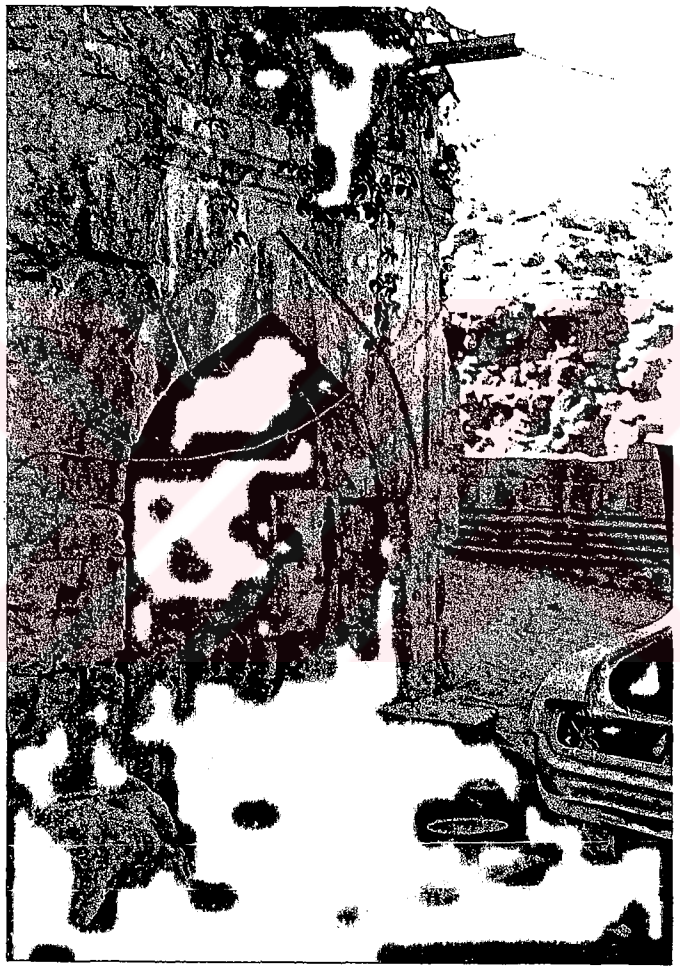
Miralay Nazım Bey Caddesi üzerinde ve hamamın batı cephesinin hemen karşısında yer alan çeşme, kitabesindeki yazıya göre 994/1585 tarihlidir, fakat yaptıranı ve yapanı belli değildir.

Kesme küfeki taşı ile klasik üslupda yapılmış olan çeşmenin cephesi, silmelerle çevrilmiş ve sivri kemerli bir nişle donatılmıştır. Mermer ayna taşı üzerinde süs

olarak kabartma bir rozet ve silme görülmektedir.Ayna taşının üst köşelerinde yine kemerlerin taçlandırdığı bir su tası nişi ve ayna taşı ile sivri kemer arasında da çeşmenin kitabesi yer almaktadır[117].

Reşad Ekrem Koçu yazısında, bu çeşmenin önünde salkım ağacı ile çevrelenmiş bir sundurma olduğunu ve hamam ile bir bütünlük oluşturduğunu anlatır.

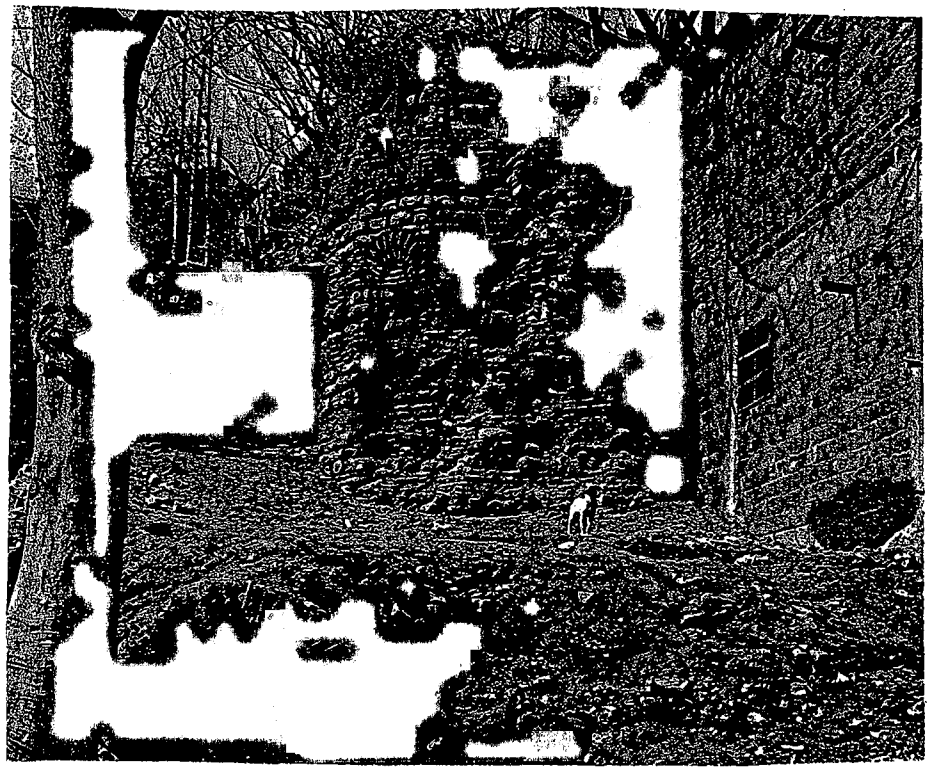
Bugün ise çeşme harap ve kullanılmaz durumdadır. Cadde üzerinde kalmış olması ise tahribatı her geçen gün arttırmaktadır. [118], (Şekil 6.15)

Şekil 6.15 : Aya Kapı Çeşmesi

SİNAN PAŞA MESCİDİ

Tuğlalarının renginden dolayı Kızıl Mescid olarak da bilinen Sinan Paşa Mescidi, son yıllarda kaybolmaya yüz tutan Bizans eserlerinden biridir. Haliç kıyısında Aya Kapı'nın iç tarafında bulunan mescidin hangi Bizans yapısına bağlı olduğu bilinmemektedir. 13. veya 14. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir[119, Şekil 6.16].

Şekil 6.16 : Sinan Paşa Mescidi'nin 20. Yüzyıldaki Durumu, Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

6.5. Yapının Tanımlaması (Ek D)

6.5.1.Mekansal Tanımlama

Bu bölümde, binanın var olan öğeleri, konumları,bugünkü yapısal durumları ve bu öğeye ait bileşenleri, form, malzeme ve boyutları ile ve mekandaki yeri itibariyle örtü, duvarlar ve yer döşemesi şeklindeki bir sıralamayla ele alınarak tanımlanmıştır.

Bugün binanın orijinal girişi değil, kuzey cephesinde yer alan ve yola açılan cephesindeki yeni kapı giriş olarak kullanılmaktadır. Mekan tanımlamaları bugüne göre değil, özgün halinde batı cephesi üzerindeki cümle kapısına göre ele alınmıştır.

Mekan kod isimleri, soyunmalıktan başlayarak verilmiştir. Mekan içlerindeki, kapı, pencere ve nişlerin kodlaması ise saat yönünde dolaşarak verilmiştir. Ayrıca, pencere ve nişler için alt açıklık ve üst açıklık olmak üzere iki farklı kotta yeniden adlandırılmıştır. Örneğin, zemin katta P11'den başlayan pencere kodlaması bu kat içinde tüm açıklıklar için devam etmiştir ve üst açıklıklar da yine kendi kotları içinde tekrar P21'den başlayarak kodlanmıştır. Bu noktada alt açıklıklar ve üst açıklıklar ayrımına dikkat edilmelidir. P11, birinci kattaki 1. pencereyi, P21, ikinci kattaki 1. pencereyi ifade etmektedir.

6.5.1.1.Soyunmalık (Camekan)

Binanın soyunmalık bölümü, Miralay Nazım Bey Caddesi ile Abdülezel Paşa Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır. Hamamın özgün giriş kapısı (cümle kapısı), bugün cephede görünmemekle birlikte, içerden algılandığı biçimiyle Miralay Nazım Bey Caddesi üzerindedir. Simetrik sayılabilecek bir cephe düzenlemesi içinde ortada yer alan kapı ile girilen soğukluk bölümü, iki kısımdan oluşmaktadır. Bu farklılık, binaya girdikten sonra bir rüzgarlık bölümü ve ardından gelen soyunmalık bölümü şeklindedir.

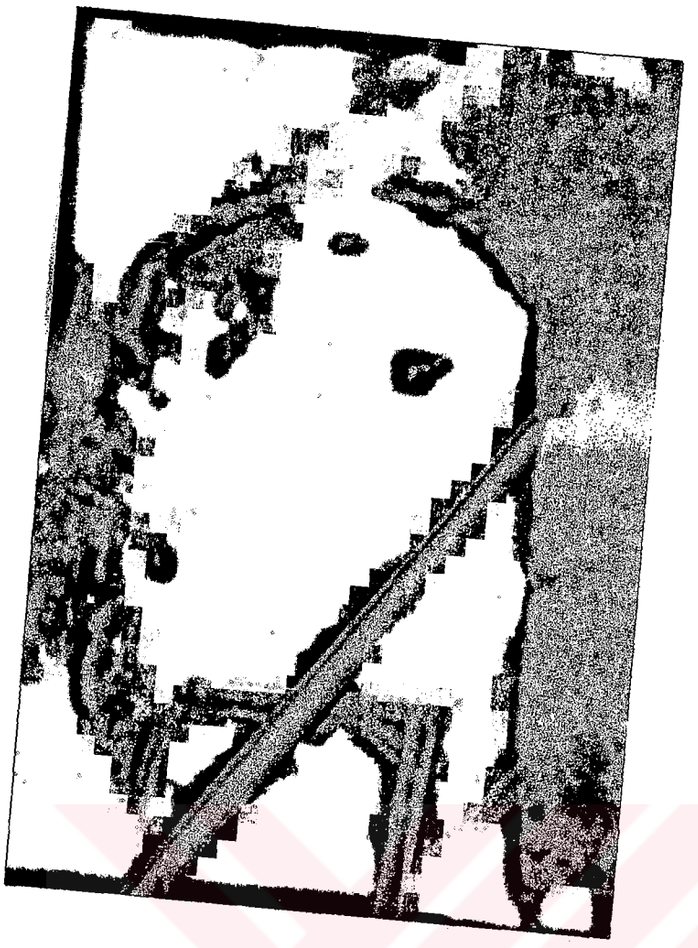
Rüzgarlık (Mekan No 1)

+-0.00 KOTU (Pafta No 3)

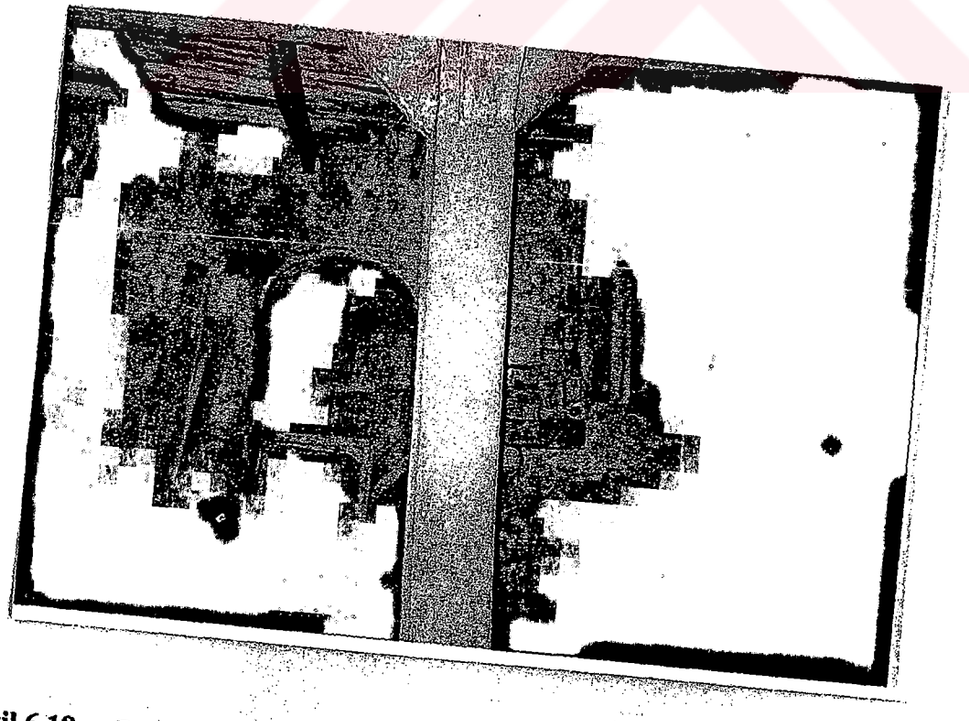
Dikdörtgen formundaki ve 2.68x9.20 m. boyutlarında olan rüzgarlık bölümüne, batı cephesinde yer alan ve yapıya ait tek orijinal kotun bulunduğu mermer eşiği ile mevcut bulunan, fakat batı cephesi üzerinde bugün görülemeyen, ama içerden ahşap olduğu anlaşılan kapıdan (K11, Şekil 6.17) girilir. Kapının özgün kanatları olmadığı için, birtakım ahşap elemanlarla örtülmüş durumdadır.

Giriş kapısının yer aldığı batı cephesi boyunca uzanan duvar, iç mekanda 9.10 cm. uzunluğundadır ve yer yer dökülmüş olmakla beraber çimento sıvalıdır. Üzerinde bulunan ve dışarıya açılan, dikdörtgen formunda ve boyutları 1.17x2.00 m. olan iki adet pencere mevcuttur (P11, P12). Bunlardan girişin güneyinde olanının (P11) alt kotu +1.70, üst kotu ise +3.50 dir. Diğer pencere de bununla aynı kotlar arasındadır. Bu pencerelerin ikisi de bugün içerden sıvanmak suretiyle dışarıya kapatılmış durumdadır(Şekil 6.18). Bunlardan sadece güneyde olanı bugün dışarıdan görülebilmektedir. Diğeri ise, binaya eklenmiş yapının arkasında kaldığı için cepheden okunamamaktadır.(Pafta No 14)

Mekanın kısa kenarlarından biri olan güney duvarı, binanın ahşap kereste deposu olarak kullanılmasından dolayı, duvar önündeki ahşap kereste yığını sebebiyle ölçülememiştir. Fakat bu güney duvarı üzerinde yer alan dikdörtgen formunda ve 1.20 kotundan başlayan bir niş (N6) izlenmektedir(Şekil 6.19). Bu nişin üst kotu +2.20 dir.

Şekil 6.17 : Hamamın Cümle Kapısının (K11) İç Görünüşü

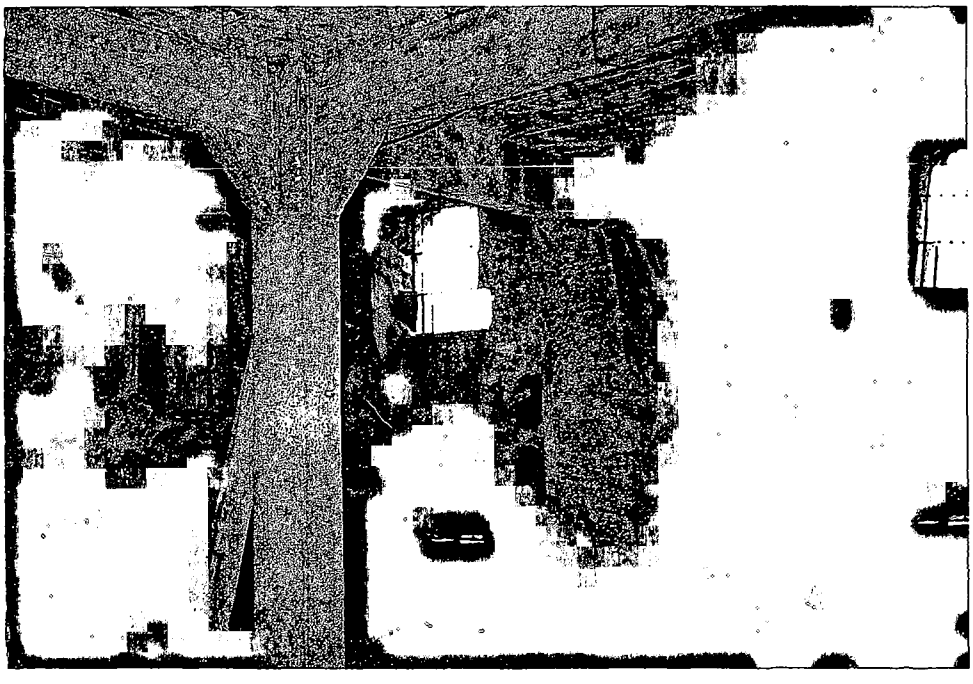

Şekil 6.18 : Rüzgarlık Bölümü Batı Duvarındaki Pencereler (P11, P12)

Şekil 6.19 : Rüzgarlık Bölümü Güney Duvarındaki Niş (N6)

Diğer kısa kenar ki kuzey duvarıdır, 3.06 cm. olarak ölçülmektedir ve üzerinde deforme olmuş dikdörtgen formunda ve zemine kadar inen bir açıklık vardır(K12). Bu açıklığın kenarları düzgün değildir ve genişliği dar olan noktasında 1.35 m. dir ve yüksekliği de +4.25 kotundadır. Abdülezel Paşa Caddesi üzerine açılan bu geçit, demir doğramalarla kapatılmış durumdadır(Şekil 6.20).

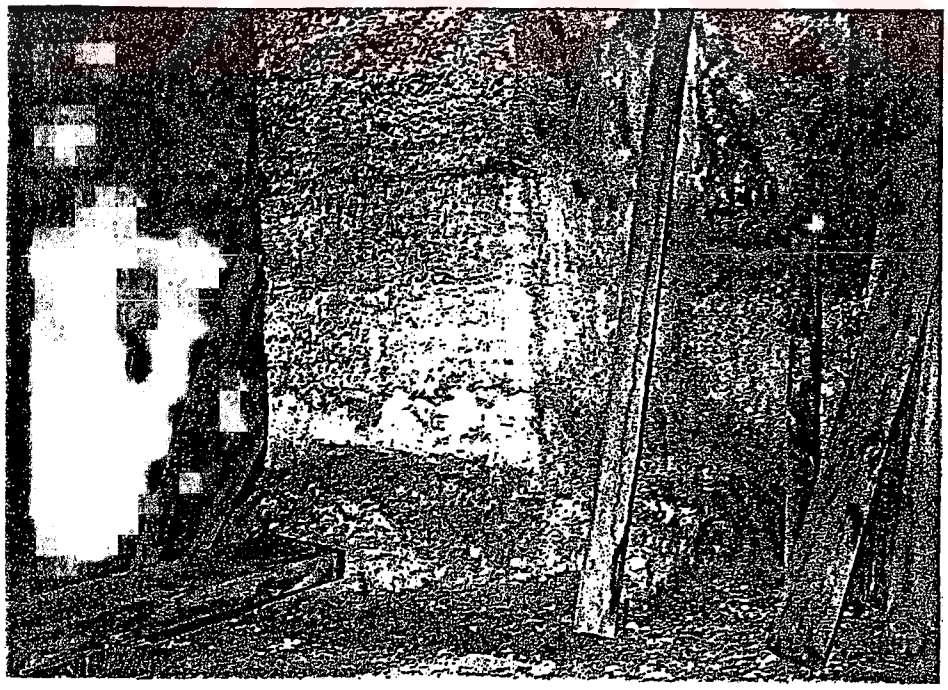

Şekil 6.20 : Rüzgarlık Bölümü Kuzey Duvarındaki Kapı (K12)

Mekanın diğer uzun kenarı, yani rüzgarlığı doğu kenarı, soyunmalık ana mekanına açık olarak bağlıdır. Arada sadece soyunmalık kubbesini taşıyan kubbe askı kemerinin, dikdörtgen formundaki iki ayağı vardır ve özgün tuğla dokusunu göstermektedir. Bu ayaklardan kuzey duvarına yaslananının genişliği 0.87 m.dir, güney duvarına dayanan ayak ise kereste yığınlarından dolayı ölçülememiştir. Ayrıca bu ayağın zemin ile birleştiği yerde +0.12 kotunda kemerin ayağından daha geniş bir taban bulunmaktadır. Bu tabanın duvardan taşma mesafesi her yönde yaklaşık olarak 0.20 m. dir(Şekil 6.21).

Mekanın zemini, diğer bölümlerde de olduğu gibi toprak ve yer yer betonarme zemin karakterindedir. Özgün döşemeye ilişkin bir veri bulunamamıştır. Ancak giriş kapısının mermer eşiği, binaya ait tek orijinal kotu vermektedir ve bina içindeki tüm kotlama işlemleri bu noktaya göre verilmiştir(+-0.00 kotu).

Soyunmalık bölümüne ait olan bu rüzgarlık kısmının üzeri bugün ahşap bir kirişleme ile geçilmiştir(Şekil 6.22). Bu döşemenin üst kotu +3.80 dir ve soyunmalığı bugün iki ayrı kota bölen aradaki betonarme döşemenin devamı şeklindedir.

Şekil 6.21 : Rüzgarlık Bölümü Doğu Kemerinin Güney Ayağı

Şekil 6.22 : Rüzgarlık Bölümünün Üzerindeki Ahşap Döşeme

+3.80 KOTU (Pafta No 5, Mekan No1)

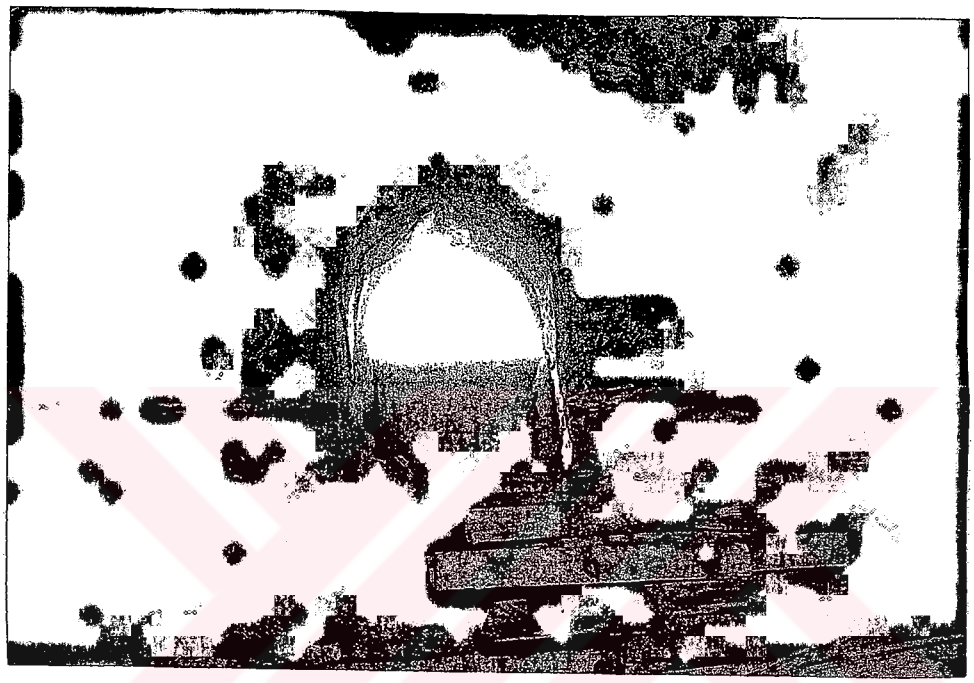
Rüzgarlık olarak nitelendirdiğimiz bu bölüme ait bu +3.80 kotu, ahşap döşeme ile oluşturulmuştur fakat ahşap kirişlemelerin sağlam olmamasından ve kerestelerin yoğunluğundan dolayı bu bölümde ölçü alınamamıştır.

Hamamın orijinal giriş cephesi olan batı cephesi duvarında, bu kotta, üzeri sivri kemer formunda alınlıksız üç adet pencere görülmektedir (P21, P22, P23). Bu pencerelerin kemerleri tuğladır. Ortadakinin (P22) üstünde iç mekanda, yine tuğla teğet sivri kemer formunda bir kemer vardır. Bu kemer, mekanın üzerindeki örtülerin askı kemerlerine kadar devam etmektedir(Pafta No 14, Şekil 6.23).

Yaklaşık olarak simetrik bir cephe düzeni içinde yer alan bu pencerelerin bugün doğramaları mevcut değildir. Bu açıklıkların boyutları bu noktada ölçü alınamamasından dolayı batı cephesindeki diğer açıklıklarla oranlanmak suretiyle

elde edilmiştir. Buna göre bu açıklıkların boyutları 0.90x1.55 m. dir. Bu açıklıkların yer aldığı batı duvarında, duvar dokusu eski haliyle durmakta ve tuğlalar izlenebilmektedir.

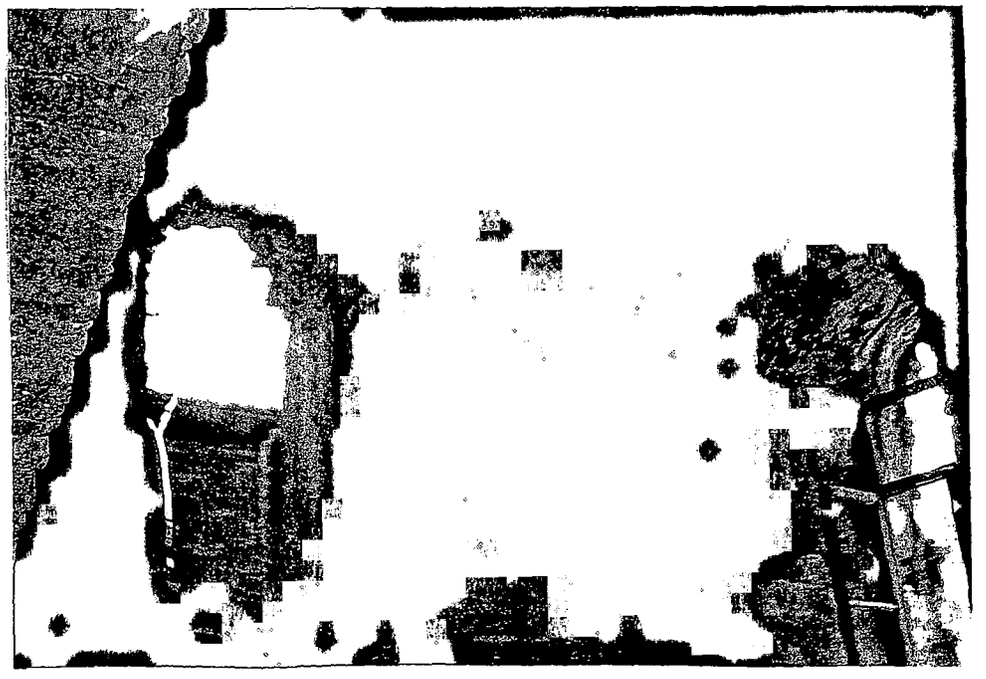
Ortadaki pencerenin (P22) altında kuzey-güney aksında bir yatay oyuk görülmektedir.

Şekil 6.23 : Rüzgarlık Bölümü Batı Duvarındaki Pencere (P22)

Bu mekanın güney duvarında, yine doğraması olmayan ve batı duvarında yer alan diğer pencerelerle aynı formda olan fakat boyut olarak 0.90x1.55 m. ölçülerine sahip tek bir açıklık mevcuttur(P214, Şekil 6.24, Pafta No 10). Bu pencerenin alt kotu +6.45, üst kotu ise +8.15 dir. Aynı şekilde kuzey cephesinde de bir açıklık vardır ve bu da yine P214 ile aynı özellikleri taşımaktadır(P24). Ancak bu pencerenin alt kotu +5.15, üstü ise +7.23 kotundadır(Şekil 6.25, Pafta No 9).

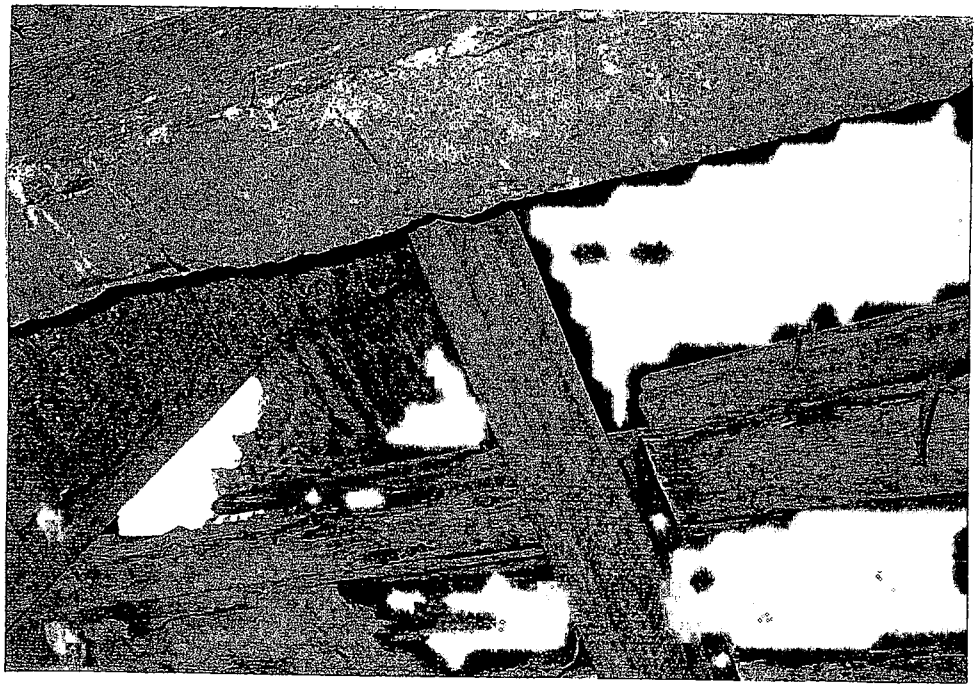
Bu bölümün üzeri, merkezde bir kubbe ile ve iki yanlarda yer alan aynalı tonozlarla örtülmüştür(Şekil 6.26). Aralarında ise kemerlerle geçişler sağlanmıştır). Bu kemerler tuğladır ve kemer karın kalınlıkları yaklaşık olarak (ölçüm yapılamadığı için) 0.40 m. dir. Ortada yer alan beşik kubbenin ortasında bir aydınlatma boşluğu vardır(Şekil 6.27).

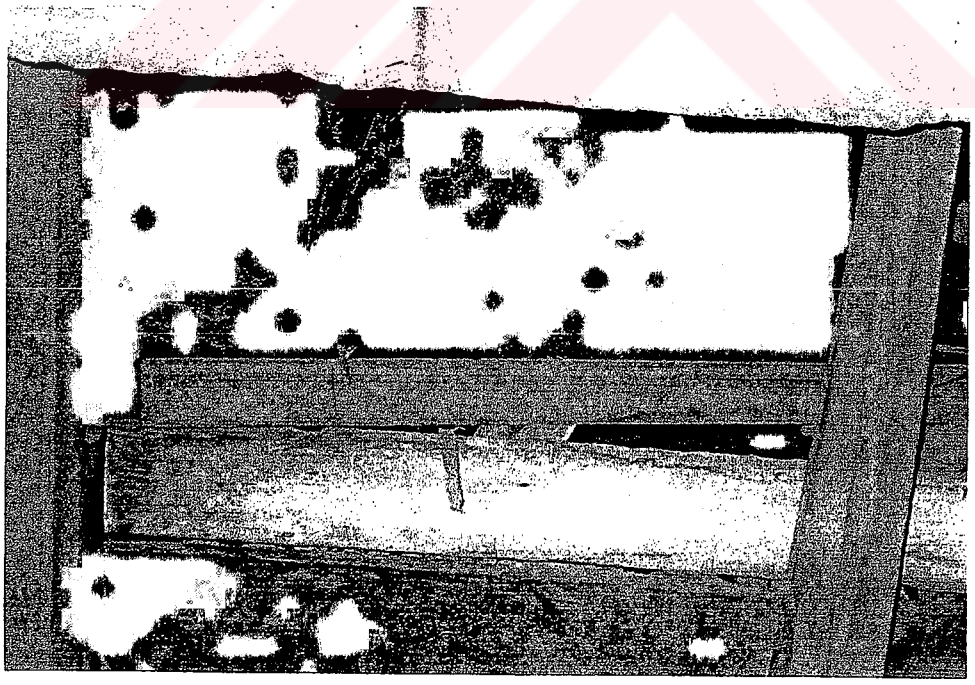
Şekil 6.24 : Rüzgarlık Bölümü Güney Duvarındaki Pencere(P214)

Şekil 6.25 : Rüzgarlık Bölümü Kuzey Duvarındaki Pencere(P214)

Şekil 6.26 : Rüzgarlık Bölümü Örtüsü (Güneydeki Aynalı Tonoz)

Şekil 6.27 : Rüzgarlık Bölümü Örtüsü Ortadaki Kubbedeki Delik

Soyunmalık (Pafta No 3, Mekan No2)

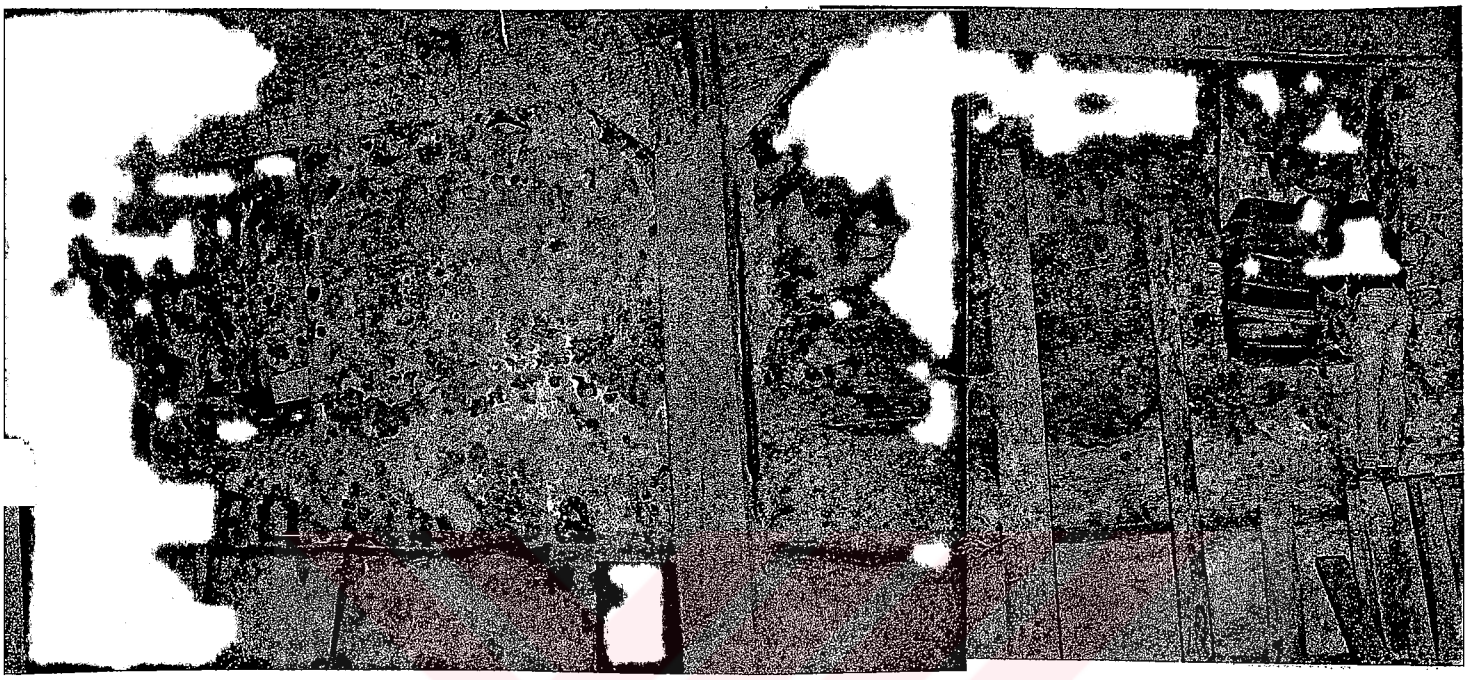
+- 0.00 KOTU

Bugün, rüzgarlık bölümü ile arasında hiçbir bölüntü bulunmayan soyunmalık mekanına doğrudan girilmektedir. Mekan, bugün iki farklı kotta kullanılmaktadır. Araya atılmış olan betonarme döşeme, kubbenin bu kottan izlenmesine engel olmaktadır. Ayrıca döşemeyi taşıyan betonarme kolon ve kirişler, tarihi binayı oldukça fazla hem fiziksel hem de görsel olarak bozmaktadır

Mekanın, 9.90 cm. olarak ölçülen güney duvarında bugün, iki niş bulunmaktadır(N4, N5, Şekil 6.28). Bu nişlerden batıda olanı (N5), kubbe askı kemerinin güneydeki ayağından doğuya doğru 1.32 m. sonra başlamaktadır. Nişin genişliği 1.15 m., derinliği ise 0.57 m. dir. Diğer niş (N4) ise bunun 5.20 m. doğusundadır. Genişliği 0.95 m., derinliği ise 0.58 m. dir. Nişlerin alt kotu +1.21, üst kotu ise +3.95 dir. Bu iki nişin üstünde tuğla kemerleri vardır. Ancak bu kemerler, aradaki betonarme döşeme yüzünden bu kotta tam olarak görülememektedir(+3.80 kotunda anlatılacaktır). Ancak, mekanın bugün üst kotu durumunda olan +3.77 kotunda, betonarme döşemenin hemen üstünde bu kemerlerin kalıntıları görülmektedir(Pafta No 10). Yine aynı duvar üzerinde, duvar boyunca yerden yüksekliği yaklaşık olarak 0.74 m. olarak ölçülen ve düzgün olmayan bir sete rastlanmaktadır. Bu setin üst kotu +0.60 dır. Bu set ile nişler arasındaki mesafe ise ortalama 0.60 m.dir ve setin duvardan itibaren genişliği yaklaşık 0.12 m. dir. Ayrıca betonarme döşemeyi taşıyan kolonlar ve kirişler de bu duvara yaslanmaktadır(Şekil 6.29).

Şekil 6.28 : Soyunmalık Bölümü Güney Duvarındaki Niş(N5)

Şekil 6.29 : Soyunmalık Bölümü Güney Duvarındaki Nişler ve Set

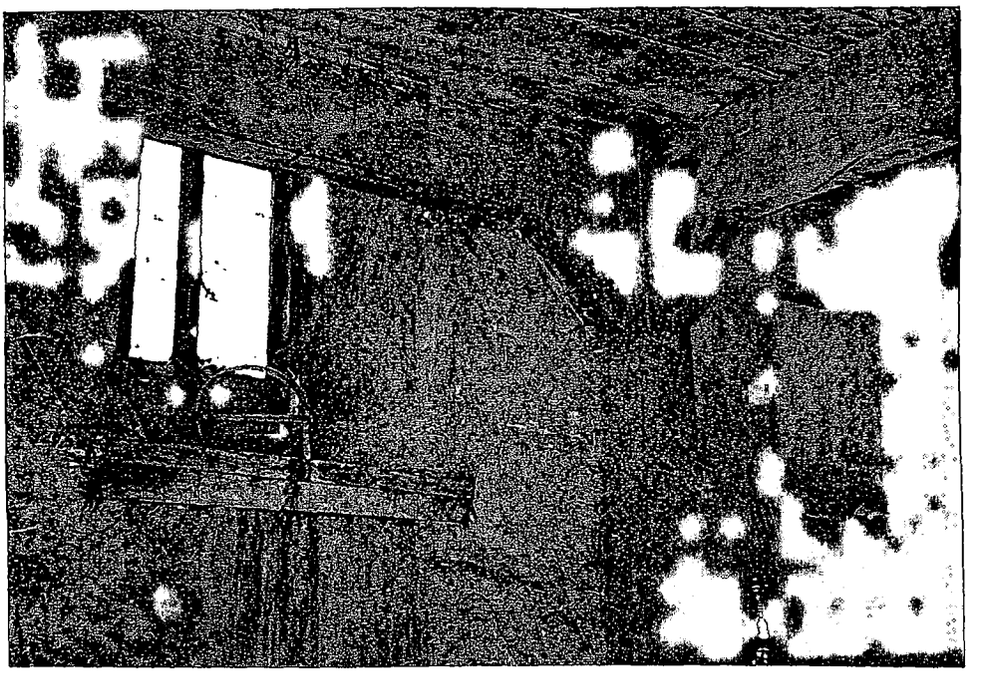
11.59 m. olarak ölçülen doğu duvarında bugün, güney duvarından kuzeye doğru 6.92 m. sonra başlayan ve zemine kadar inen ve yerden yüksekliği yaklaşık 1.65 m.(+1.64 kotu) olan dikdörtgen formunda bir niş vardır(N3). Bu nişin derinliği 0.37 m. dir. Bu nişin kuzeyinde ise yerden yüksekliği 1.915 m.(+2.10 kotu) olan ve üzeri deforme olmuş bir yuvarlak form biçiminde kapanan bir geçit bulunmaktadır(K13). Soğukluk ile soyunmalık mekanını bugün bağlayan geçit de budur. Bu geçitin üzerinde duvarda kemer formunda bir iz ve devamında da bir oluk şeklinde olan bir iz görülmektedir(Şekil 6.30). Duvar boyunca devam eden betonarme döşemenin kolon ve kirişleri bu duvara yaslanmaktadır ve bu izler, aradaki döşeme ile kesilmektedir(Pafta No 8)

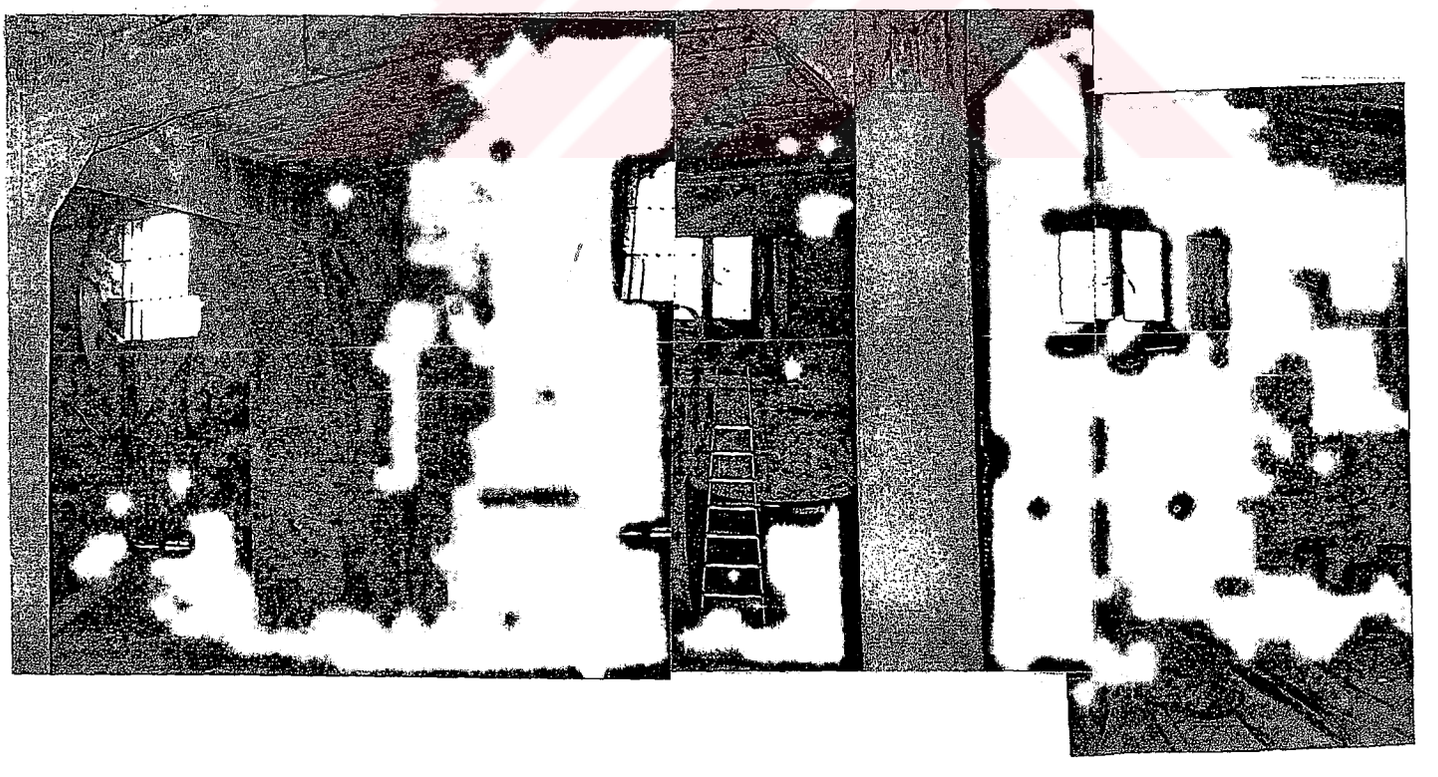
Şekil 6.30 : Soyunmalık Bölümü Doğu Duvarındaki Geçit(K13) ve Niş(N3)

Soyunmalık kısmının kuzey duvarı ise bugün 10.10 m. olarak ölçülmüştür(Pafta No 9). Duvar üzerinde yerden yüksekliği 2.15 m. (+2.02 kotu) olan iki pencere (P13, P14) ve yerden yüksekliği 1.55 m. olan (+1.46 kotu) iki adet niş (N1, N2), ki bunların derinlikleri 0.40 m. dir, yer almaktadır. Bu kotlar pencerelerin ve nişlerin iç mekandan ölçülen alt sınırlarının kotlarıdır. Çünkü açıklıkların iç ve dışta farklı kotları vardır. Doğramalar ise bundan yaklaşık 0.35 m. daha yukarıdadır(Şekil 6.31). Aradaki döşeme yüzünden pencereler bu kotta kesintiye uğramıştır. Simetrik bir düzen içinde yerleşmiş olan bu boşluklar, iki yanda nişler ve ortada ise pencereler şeklindedir(Şekil 6.32).Duvar boyunca yine kolon ve kirişler yer almakta ve mekanı zedelemektedir.

Soyunmalık bölümünde hiçbir orijinal döşeme izine rastlanmamıştır. Zemin, dolgu toprak, ahşap kaplama ve yer yer de betonarme döşeme ile geçilmiştir. Girişteki doğal eşik kotu ile arasındaki fark, 0.15 m. ile 0.19 m. arasında değişmektedir.

Şekil 6.31 : Soyunmalık Bölümü Kuzey Duvarındaki Pencereden Detay(P14)

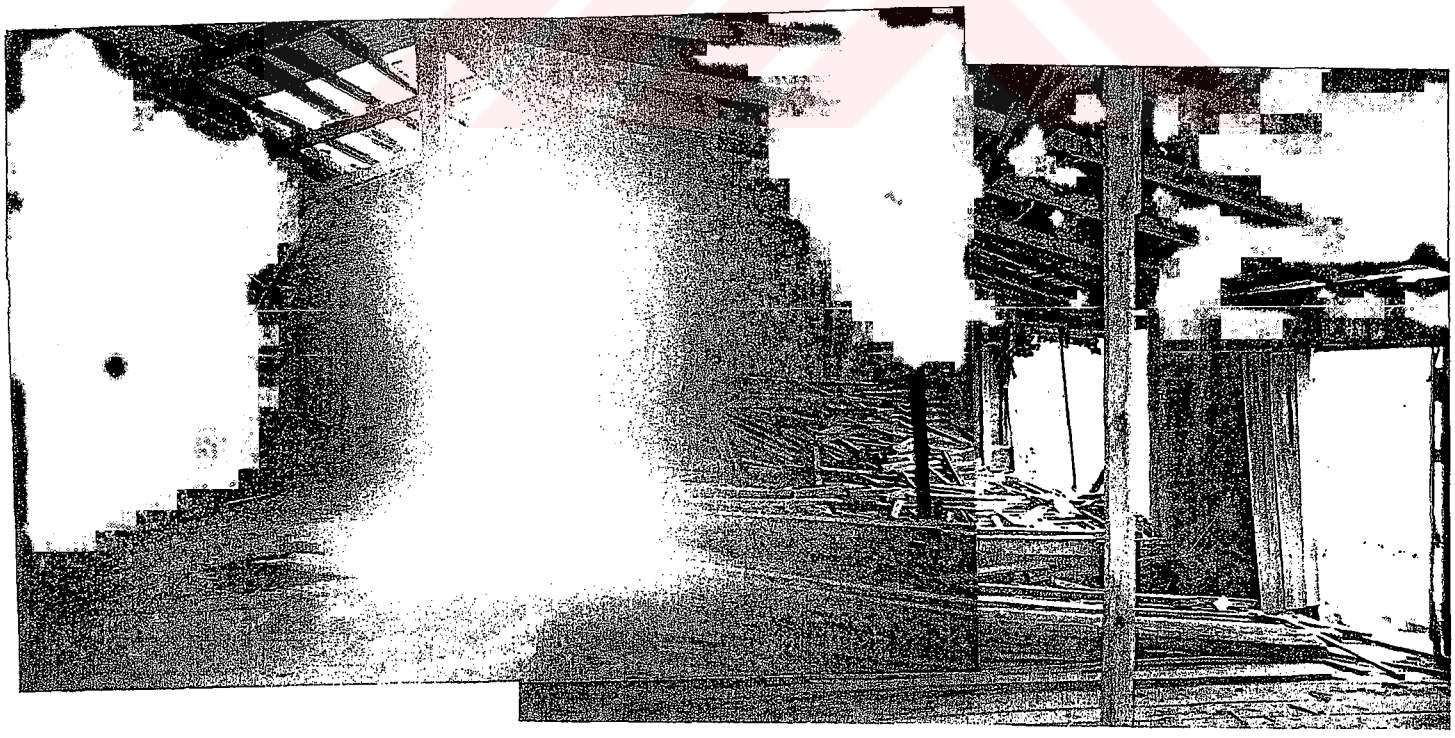

Şekil 6.32 : Soyunmalık Bölümü Kuzey Duvarı Genel Görünüm

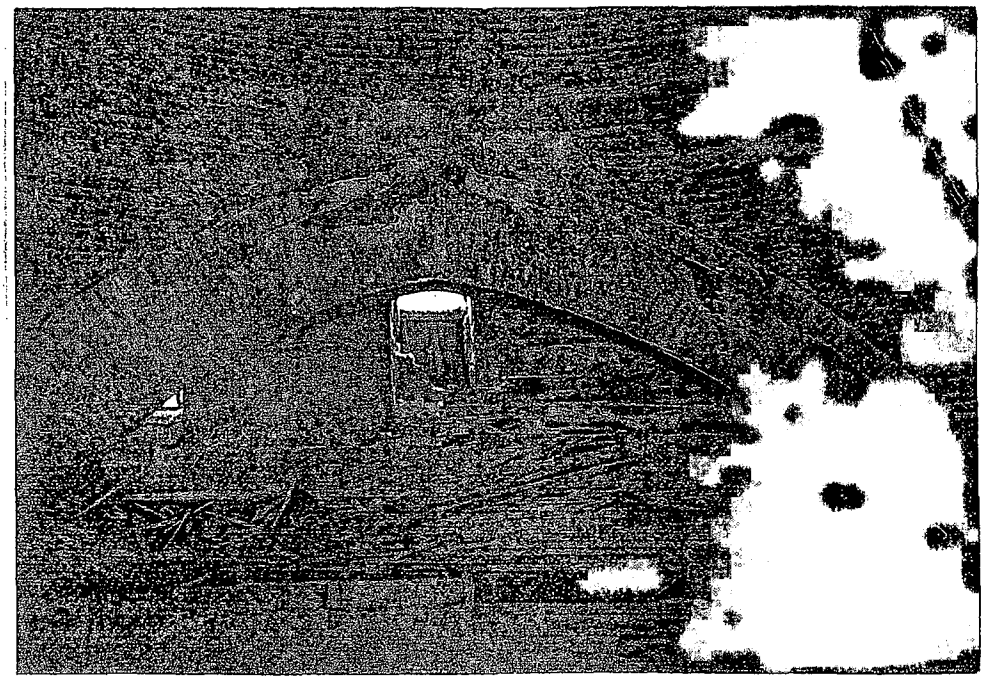
+3.80 KOTU (Pafta No 5, Mekan No 1)

Bugün bu kota, depo olan sıcaklık bölümündeki ofis bölümünün güney tarafındaki ahşap bir gemici merdiveni ile çıkılmaktadır. Bu kot aynı zamanda, sıcaklık mekanlarının üzerini örten kubbe ve tonozlarının üstü olan yaklaşık +3.90 kotuna isabet etmektedir. Ancak, burada kereste yığınlarının zemine dağılmış olmasından dolayı zemin düzgün değildir ve kesin kot ancak, soyunmalıktaki betonarme döşeme üzerinden yapılabilmiştir. Diğer yerlerde ise, kotlar değişkendir. Sıcaklığın üzerine denk gelen bu mekandan, soyunmalık üst kotuna, soyunmalık doğu duvarında açılmış olan bir geçit ile geçilmektedir.(P28, Şekil 6.33, Pafta No 12)

Mekanın batısında bugün kubbe askı kemeri ve gerisinde de rüzgarlık bölümü yer almaktadır(Pafta No 6). Bu kubbe askı kemerinin alt kotu +6.45 dir. Kemer, iki sıra tuğladan oluşmaktadır ve yüksekliği 0.80 m.dir. Bu +7.22 kotundan itibaren ise bu kubbe askı kemerinin üstünde yer alan biçimsel kemer yer almaktadır. Bu kemerin kalınlığı ise 0.19 m. dir. Bu noktadaki kot +7.40 dır. Bu kottan sonra +7.97 kotunda biten kasnağa ait taş sırası görülmektedir. Bu taş kasnak, tek sıra taştan oluşmaktadır ve kalınlığı yaklaşık 0.18-0.20 m. dir(Şekil 6.34).

Şekil 6.33 : Sıcaklık Üst Kotunda Soyunmalığa Geçilen Kapı ve Duvarı (Soyunmalık Doğu Duvarı)

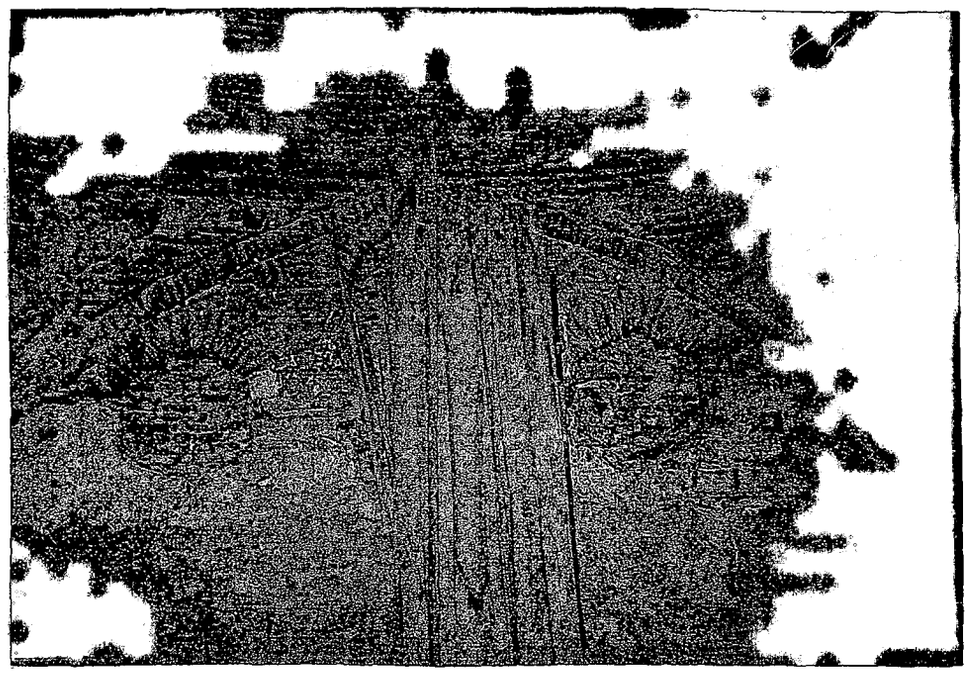

Şekil 6.34 : Soyunmalık Üst Kotunda Batı Kemeri ve Üstündeki Kubbe Eteği Silmesi

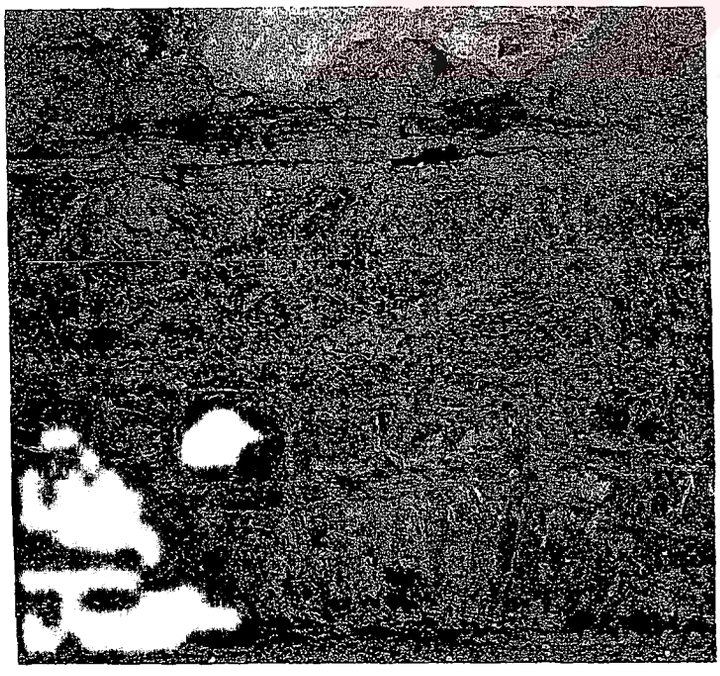
Mekanın güney duvarı da yine benzer bir kuruluş göstermektedir. İnce olan biçimsel kemerin altında simetrik bir anlayış içinde ele alınmış olan, iki farklı kotta üç ayrı pencere yer almaktadır(P211, P212, P213). Bu pencereler de yine deforme olmuş bir beşgen formunda olup, bugün yine tuğla ile doldurulmuş durumdadır. Kemerin aksında yer alan üst kottaki pencerenin(P212) alt kotu +4.55 dir. Diğer iki alçak pencerenin kotu ise+5.45 dir. Bu duvarda da yine, alt kattan gelen sıvanın devamı izlenmekte, fakat alçak olan pencerelerin alt hizasında sona ermektedir. Sıvanın yer yer kalktığı noktalarda ve yine kemerin üstünde kalan bölgede orijinal taş ve tuğla dokusu görülmektedir(Şekil 6.35, Pafta No 9).

Kemerin aksına göre, doğuda kalan pencerenin (P211) alt hizası tamamen bozulmuş durumdadır. Üstteki kemer sırası ise iyi durumdadır. Kemerin aksındaki üst kottaki pencere de yine benzer durumdadır. Aksın batısındaki diğer pencere (P213) ise nispeten formunu korumuştur. Bu pencerenin altında, dökülen sıvanın altından birkaç sıra taş dokusu görülmektedir.

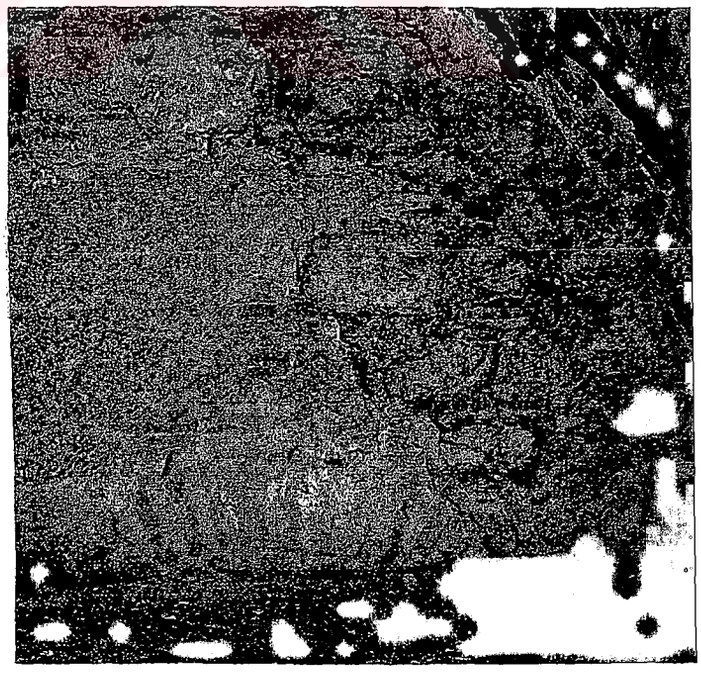
Bu iki pencerenin(P211, P213) akslarında olmak üzere, alttaki nişlerin (N4, N5) yuvarlak tuğla kemerleri görülmektedir. Bu kemerlerin bir kısmı aradaki betonarme döşemenin arkasında kalmaktadır(Şekil 6.36, 6.37).

Şekil 6.35 : Soyunmalık Güney Duvarı

Şekil 6.36 : Soyunmalık Güney Duvarındaki Nişin(N4) Kemeri

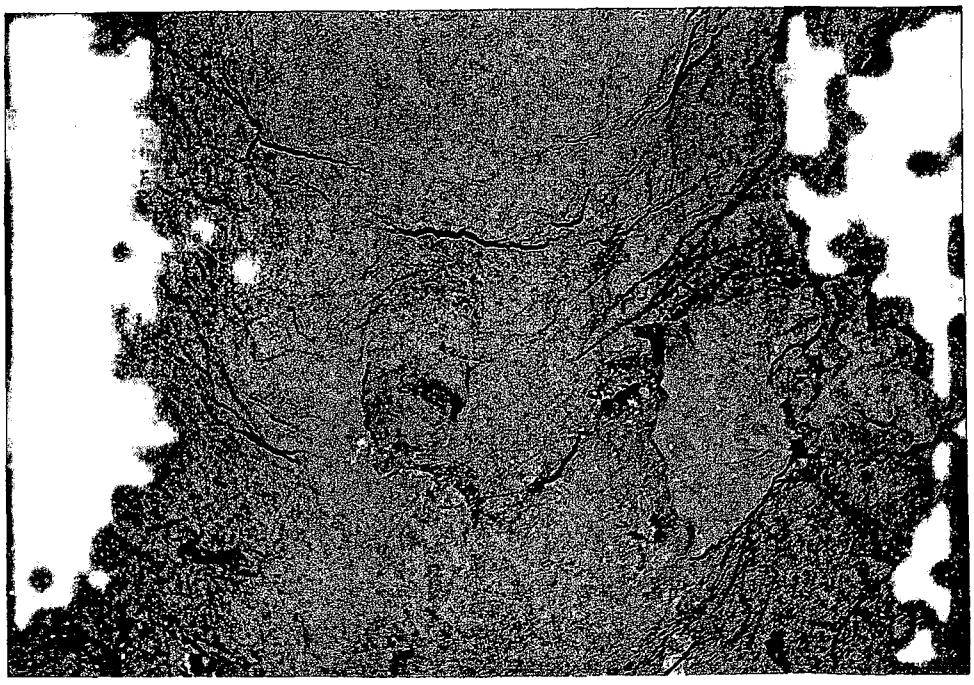
Şekil 6.37 : Soyunmalık Güney Duvarındaki Nişin(N5) Kemeri

Soyunmalığın doğu duvarında üzerinde, soyunmalık kubbesini taşıyan kubbe askı kemeri ve bu kemer altında simetrik bir düzen içinde yer alan üç adet pencere izi görülmektedir(P28, P29, P210, Şekil 6.38, Pafta No 7). Bugün bu pencereler kapatılmış durumdadırlar. Bu pencerelerden kuzeyde olanı bugün deforme olmuş bir dikdörtgen formundadır ve sıcaklıktan soyunmalığa geçişi sağlayan geçit de budur(P28). Bu geçitin üst kotu +6.36 dır. Bu geçitin üzerinde deforme olduğu için formu tam anlaşılamayan tuğla bir kemer vardır. Bu kemerin üst kotu ise +6.53 dür. Ayrıca bu geçitin kuzeyinde duvar içinde, alt kottan gelen bir tüteklik izi bulunmaktadır(Şekil 6.39).

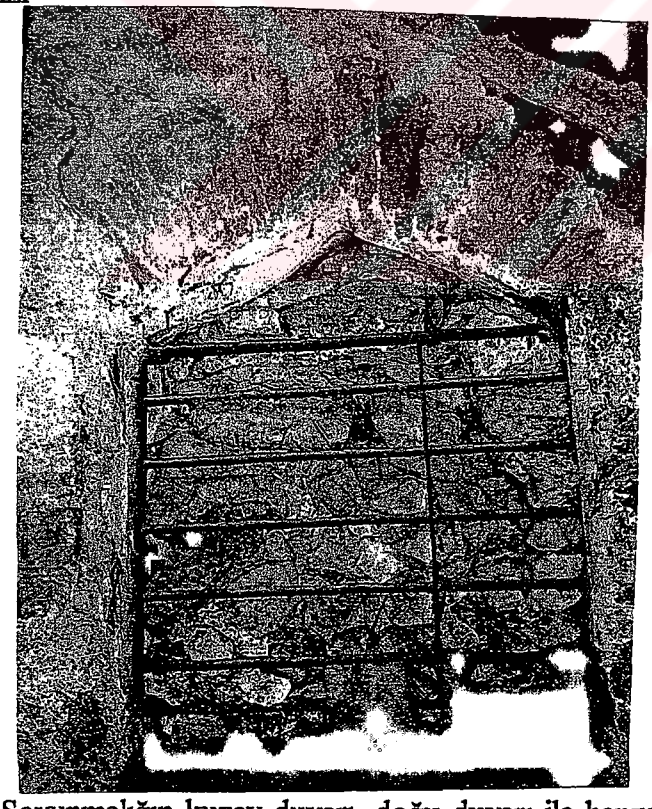
Döşemeden yüksekliği 1.26 m. olarak ölçülen ve kemerin aksında yer alan sivri kemerli pencerenin (P29) içi tuğla ile doldurulmuş bir niş durumundadır. Üstündeki tuğla kemer dizisi açık olarak görülmektedir. Bu pencerenin, girişe göre güneyinde kalan diğer altıgen pencere de (P210) yine orijinal formunu kaybetmiş durumdadır ve yerden yüksekliği 1.10 m. olarak ölçülmüştür. Pencerenin alt hizasında ki altıgeni tamamlayan iki kenar düzeltilmiştir. Bu pencerenin de içi yine tuğla ile örülmüş ve üzeri demir korkuluklarla kapatılmıştır(Şekil 6.40)

Şekil 6.38 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarı

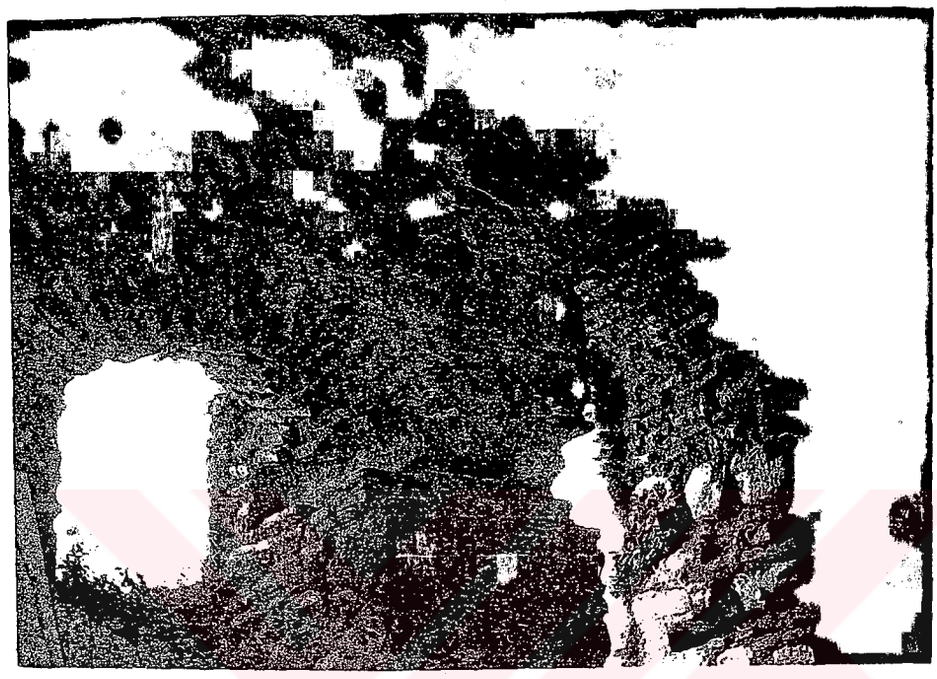
Şekil 6.39 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarında P28'in Kuzeyindeki Tüteklik izi

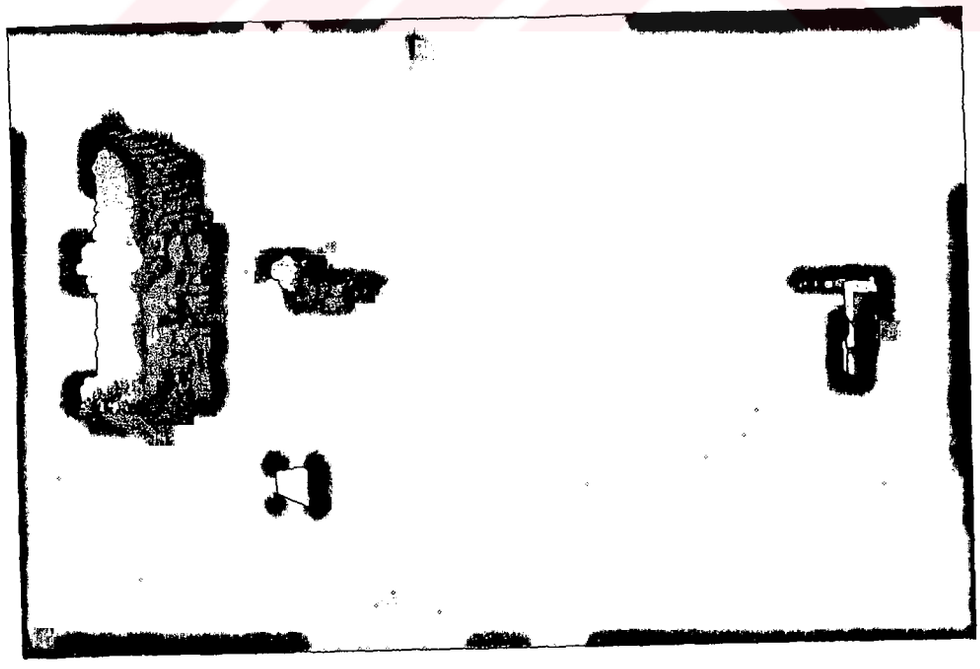
Şekil 6.40 : Soyunmalık Üst Kotunda Doğu Duvarındaki P210

Soyunmalığın kuzey duvarı, doğu duvarı ile benzer bir kuruluş göstermektedir(Pafta No 9). İnce (0.20 m.) kemerin altında bir cephe kuruluşu gösteren bu duvardaki düzen, kemer aksında yer alan sivri kemerli bir pencere (P26) ve iki yanda yer alan iki küçük pencere şeklindedir(P25, P27). Ortada yer alan pencerenin (P26) yerden (+3.77 kotu) yüksekliği 0.90 m. dir. Doğramaları ve diğer detayları mevcut olamayan

pencere oldukça harap bir vaziyettedir. Bu pencerelerden P26 ve P27'nin dış kenarlarında, pencerenin iç boşluğundan zemine doğru yaklaşık 0.80 m. Sarkma yapan tuğla kemer görünmektedir. Bu pencerenin iki kenarındaki diğer küçük pencereler ise yuvarlak bir biçim almışlardır ve yerden yükseklikleri 1.45 m dir(Şekil 6.41, 6.42).

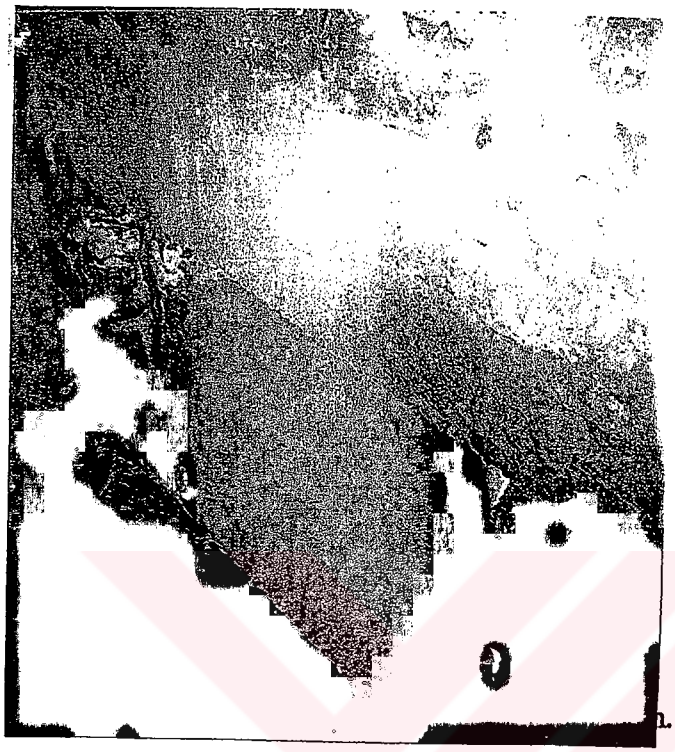

Şekil 6.41 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarı

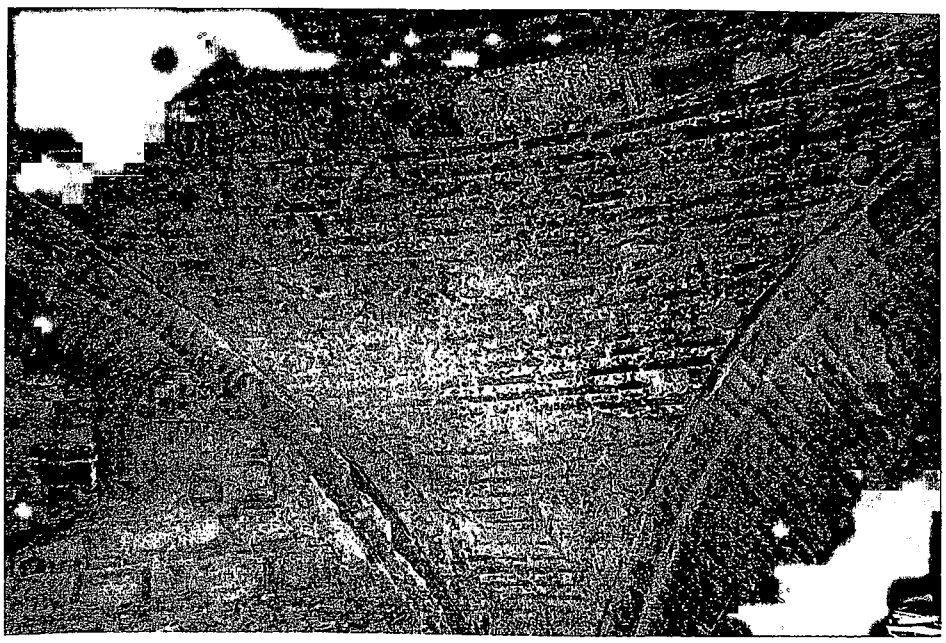
Şekil 6.42 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarı Doğu Duvarı ile Birlikte

Bu duvar üzerinde ayrıca, alt kattaki iki pencerenin(P13, P14) devamı da görülmektedir. Döşeme üzerinden itibaren, pencerelerin bu kata taşan mesafesi 0.65 m. dir. Bu pencereler de yine duvarın simetrisi içinde yerlerini almışlardır. Ayrıca bu pencerelerin üstünde, duvar içine yerleştirilmiş lento olarak yapılmış birer demirli

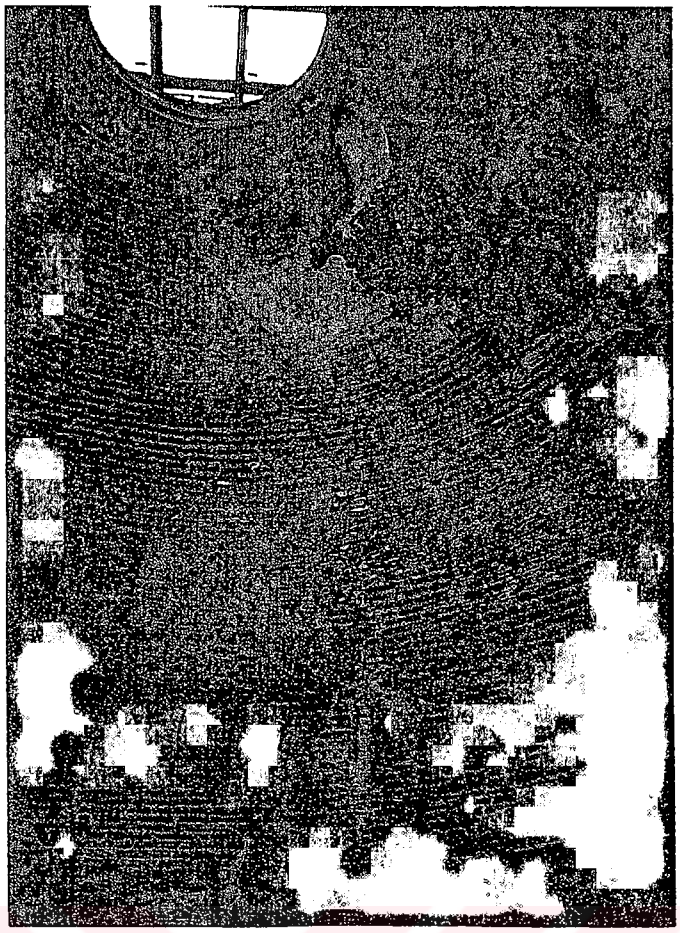

Şekil 6.43 : Soyunmalık Üst Kotunda Kuzey Duvarındaki Pencerelerin (P25, P27)Lentosu

n. çapında dairesel formda deliklere rastlanmıştır(Şekil 6.44). Kubbenin tepe noktası ile döşeme arasındaki mesafe 8.00 m.dir. Kubbenin tepe noktasında yer alan çatı feneri bugün mevcut değildir.Yerinde ise kafes şeklinde birbirine geçmiş ahşap elemanlar vardır. Üzeri ise açıktır(Şekil 6.45).

Şekil 6.44 : Soyunmalık Kubbe Pandantifi Üzerindeki Delikler

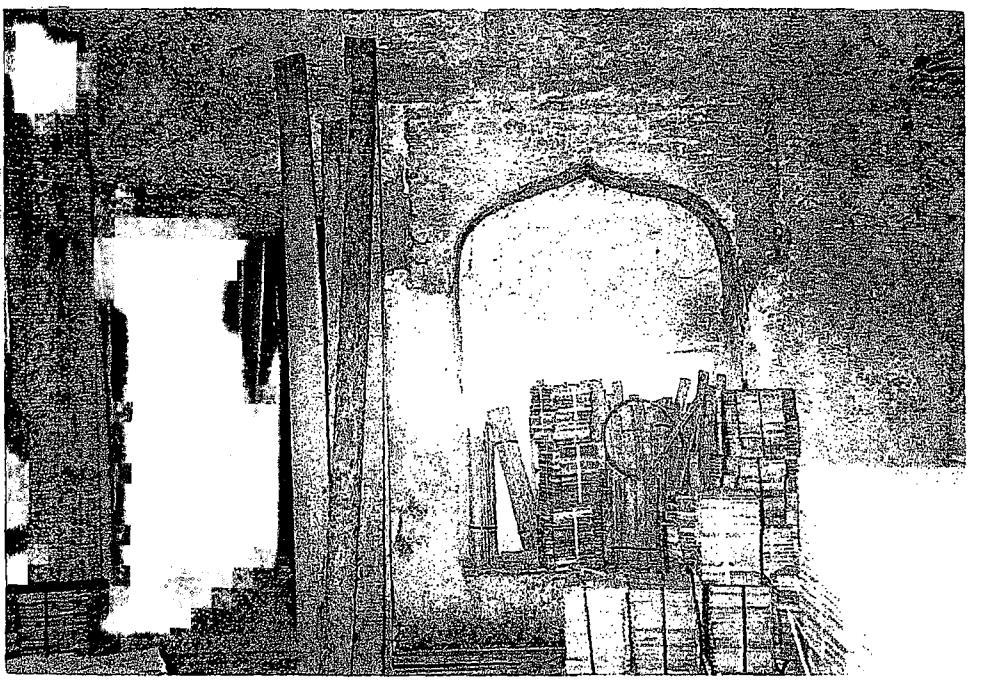
Şekil 6.45

6.5.1.2.Ilıklık (Soğukluk) (Pafta No 3, 12, Mekan No 3, 4)

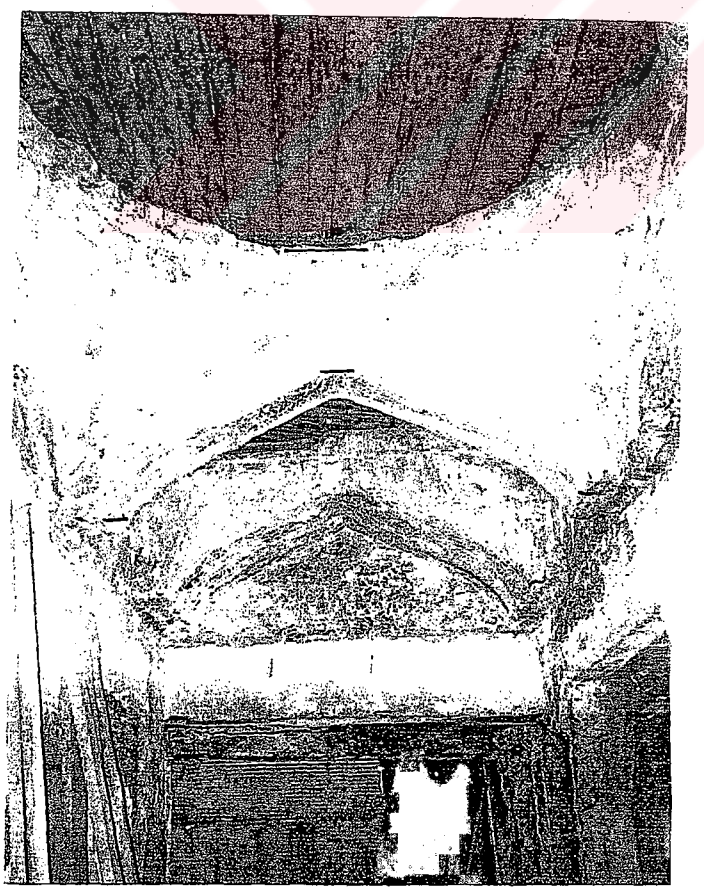
Mekan No 3

Ilıklık mekanına bugün, soyunmalık bölümünün doğu duvarında açılmış olan bir geçitten geçilerek ulaşılmaktadır(K13). Sıcaklık bölümü ile bugün arasında, güney halvetinin(Mekan No4) kuzey duvarından başka hiçbir bölüntü yoktur. Soyunmalık mekanından bu bölüme, geçitin, soyunmalığa göre doğusunda yer alan 0.20 m.lik bir kot farkı ile inilerek ulaşılmaktadır(Şekil 6.46).

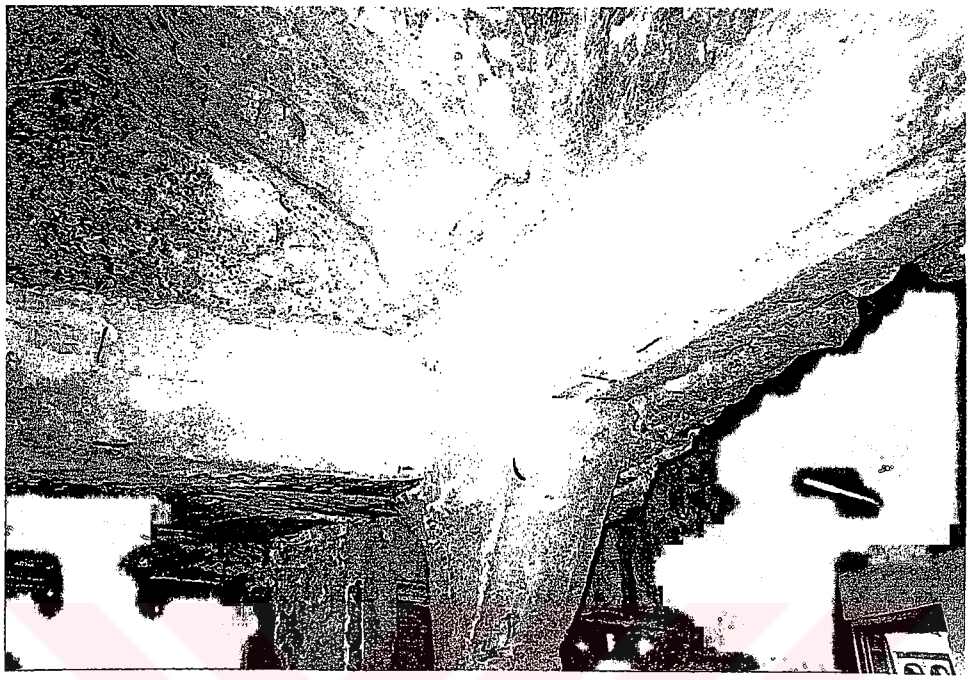
Mekanın üzerinde, iki kubbe ve iki tonoz örtüsüne ait üzengiler vardır(Pafta No 12). Ancak bugün bu elemanların hiçbirisi mevcut değildir. Sadece kasnak hizalarına (+4.25 kotu) kadar varlığını koruyabilmiş olan bu elemanların üzerleri bugün, ahşap kirişler ve kaplamalarla geçilerek üst kat için bir zemin oluşturulmuştur(Şekil 6.47). Bu örtü, bugün yerden yüksekliği 2.70 m. olan bir yükseklikte eski doku içine yerleştirilmiş olan betonarme kirişler ile düz bir satıh vermektedir(+2.37 kotu). Bu betonarme kirişlerin üst kotu (+3.02 kotu) aynı zamanda, eski dokunun buradaki alt kotunu vermektedir. Bu kirişler ile orijinal duvarın arasındaki mesafe 0.57 m. olarak ölçülmüştür. Bu kirişlerin alt noktasından, kubbe üzengilerine kadar olan mesafe ise 0.90 m dir(Şekil 6.48).

Şekil 6.46 : Soyunmalık ile Ilıklık Arasındaki Geçit

Şekil 6.47 : Ilıklık Örtü İzleri

Şekil 6.48 : Ilıklık Duvarları İçindeki Betonarme Kirişler ve Kolonlar

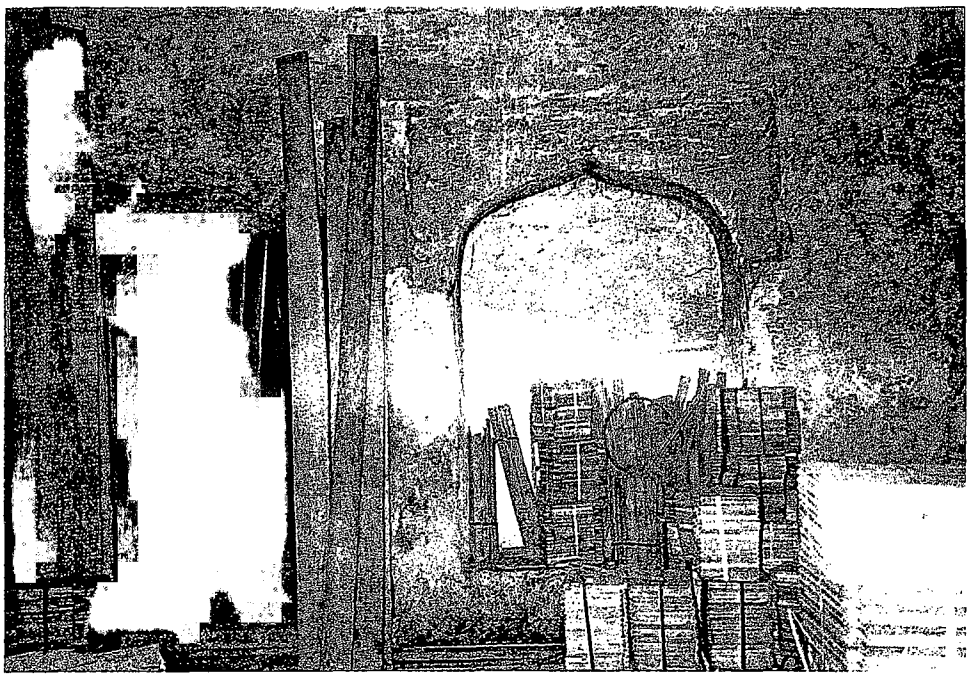
Bu mekana açılan geçit (K13), ılıklığın kuzeydeki örtüsü olan tonozun altında yer almaktadır. Soyunmalık bölümüne yaslanan batı duvarı bugün 12.90 m. olarak ölçülmektedir. Geçitin kendi yüksekliği döşemeden itibaren bu bölümde 2.14 m. olarak ölçülmüştür(+2.10 kotu). Bu duvar üzerinde, bu geçite göre kuzeyde düz atkılı dikdörtgen formunda bir niş yer almaktadır(N7). Bu nişin yerden yüksekliği 0.29 m. dir(-0.12 kotu) (Şekil 6.49). Geçitin güneyinde ise, güneydeki hücrenin (Mekan No 4) kubbe aksında yer alan bir niş (N13) vardır. Bu nişin yerden yüksekliği ise yine 0.29 m. dir(Şekil 6.50, Pafta No 9).

Bu duvar boyunca yatayda, güneydeki mekanın (Mekan No 4) başladığı yere kadar ve düşeyde de betonarme kirişlerin başladığı noktaya kadar (+2.37 kotu) olan bölge sıva kaplanmıştır. Bu betonarme kirişlerin yüksekliği 0.57 m. dir. Bu kiriş hizası üzerinde duvarda kemerler vardır. Ve bu kemerlerin her birisi, ait olduğu örtünün altında, +3.05 ile +4.08 kotu arasında görülmektedir(Pafta No 12). Bu kemerler ılıklığın tüm duvarları boyunca devam etmektedir. Kemerin hemen üzerinde ise 0.02 m.lik bir çıkıntı ile kubbe veya tonoz üzengi kotu başlamaktadır. Bunun yüksekliği

ise 0.12 m. dir. Betonarme kiriş altından, kubbe ve tonoz kasnağının üst noktasına (+4.25) kadar olan mesafe 1.88 m.dir. Betonarme kirişlerin bitimi ile örtü arasında +3.15 kotunda duvar yüzeyinde, ılıklığın orta aksının olduğu yerde iki adet delik vardır. Aynı deliklerden daha büyük olarak yine ılıklığın kuzeyindeki tonoz boşluğuna denk gelen yerde iki tane daha vardır(Şekil 6.51).

Şekil 6.49 : Ilıklık Batı Duvarındaki Güney Nişi(N13)

Şekil 6.50 : Ilıklık Batı Duvarındaki Kuzey Nişi(N7)

Şekil 6.51 : Ilıklık Batı Duvarındaki Kemer Altında Görülen Delikler ve Kemerler

Mekan No 4

Ilıklığın güneyinde bugün ayrı bir bölüm olarak bu mekan yer almaktadır. Mekanın güney duvarı, bugün 2.96 m. olarak ölçülmüştür. Duvar üzerinde yerden yüksekliği 1.32 m. olan ve üzeri kemerli bir niş vardır(N12). Bu nişin kendi yüksekliği 0.87 m., alt kotu +0.97, üst kotu ise +1.85 dir(Şekil 6.52). Bu kemer üzerinde, kubbeyi taşıyan tromplar ve kemer yer almaktadır. Bu geçiş elemanlarının alt kotu +2.52 dir. Bunun üzerinde ise kubbenin kasnağı görülmektedir(Şekil 6.53). Bu duvar, kendi tuğla ve taş dokusunu yer yer göstermektedir. Küçük nişin hemen altında iki sıra fayans kaplaması görülmektedir.

Şekil 6.52 : Ilıklık Güney Hücresindeki Güney Duvarındaki Niş(N12)

Şekil 6.53 : Ilıklık Güney Hücresindeki Tromplar

Doğu duvarı olarak nitelenen kısım, sadece sıcaklığın güneybatı halveti (Mekan No 7) ile ılıklığın güney hücresi (Mekan No 4) arasındaki duvardır. Bu duvarın boyu 4.95 m. dir. Üzerinde sadece kubbeyi taşıyan tromplar vardır. Bunun dışında, duvar dokusu güney duvarı gibidir. Aynı fayans kaplaması bu duvarda da devam etmektedir.

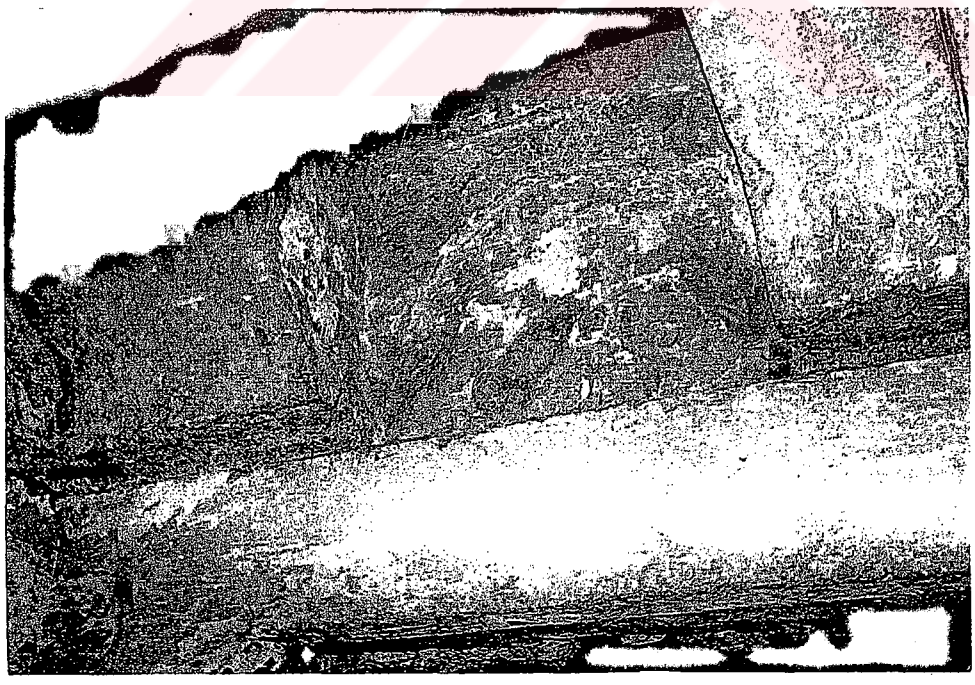
Ilıklığın güney hücresinin kuzey duvarı bugün mevcut değildir. Sadece +2.37 kotundaki betonarme kirişler ve bunun üzerinde +3.05 kotundan başlayan ve +4.25 kotuna kadar olan bölüm vardır.

Ilıklığın doğu duvarının kuzeye doğru olan devamı, sıcaklık bölümü ile birleşmiş durumdadır. Duvar izi boyunca devam eden betonarme kirişler ve bu kirişlerin içine oturduğu eski duvar dokusu görülmektedir(Şekil 6.54). Bu kirişlerin kalınlığı yaklaşık 0.35 m. dir. Bu kirişlerin içine oturduğu eski duvar dokusu ise daha geniştir ve yaklaşık 0.50 m. kalınlığındadır, yüksekliği ise 0.57 m.dir. Bu kiriş hizası üzerinde duvarda kemerler vardır. Ve bu kemerlerin her birisi, ait olduğu örtünün altında, +3.05 ile +4.08 kotu arasında görülmektedir. Bu kemerler ılıklığın tüm duvarları boyunca devam etmektedir. Kemerin hemen üzerinde ise 0.02 m.lik bir

çıkıntı ile kubbe veya tonoz üzengi kotu başlamaktadır. Bunun yüksekliği ise 0.12 m. dir. Betonarme kiriş altından, kubbe ve tonoz kasnağının üst noktasına (+4.25) kadar olan mesafe 1.88 m.dir(Şekil 6.55,6.56).

Şekil 6.54 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişler

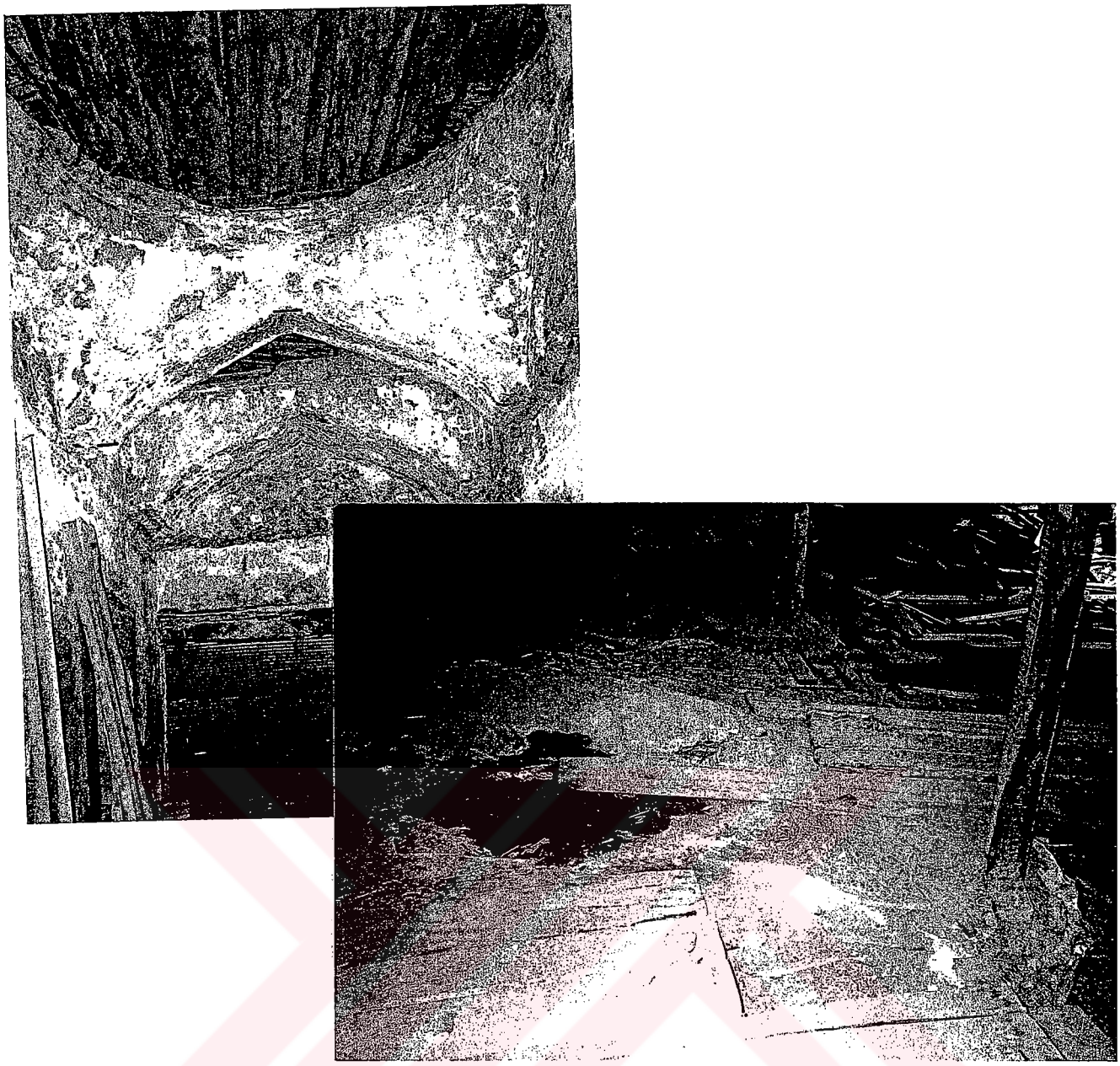
Şekil 6.55 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişlerin Üstündeki Kemerler

Şekil 6.56 : Ilıklık Doğu Duvarı İçine Yerleştirilmiş Betonarme Kirişlerin Üstündeki Kemerler

Mekan üzerindeki kubbe ve tonozlardan güneydekinin, kuzey- güney aksına dik doğrultudaki boyu 2.95 m. dir. Yanındaki kirişin kalınlığı 0.71 m.dir. Bu kiriş, eski duvarın içine oturtulmuştur ve yerden yüksekliği 2.65 m. olarak ölçülmüştür. Bu kirişin hemen yanındaki tonozun genişliği, yine aynı doğrultuda olmak üzere 1.48 m. dir. Yanındaki ikinci kubbe ile arasındaki kiriş kalınlığı 0.50 m.dir. Kubbe ise, diğer ile aynıdır ve 2.95 m.dir. Hemen yanındaki kiriş 0.52 m.dir. Devamındaki tonoz genişliği 1.55 m.dir. Bu tonozdan sonra üstteki simetri değişmekte ve kemerli bir kiriş yer almaktadır. Bu kemerin kalınlığı 1.10 m. dir ve üzerinde çapları 0.15 m. olan üç adet tüteklik yer almaktadır. Bu kemerin yüksekliği 1.50 m. olarak ölçülmüştür. Bu kemerden sonra ise yeni kirişler gelmekte ve düşey düzlemdeki yeni doğramalar ise birleşmektedir(Şekil 6.57).

Bu ılıklık mekanında, zemin yine heterojen bir karakter gösterir. Toprak ve beton karışımı bir niteliktedir. Kuzeydeki cadde ile mekan içinde kot farkı vardır ve içerisi yoldan daha alçaktır. Bu kot farkı 0.50 m. dir.

Şekil 6.57 : Ilıklık Örtü İzleri, Tonoz ve Kubbelerin Kemerleri

6.5.1.3.Sıcaklık (Pafta No3, Mekan No 8)

Bugün, sıcaklık ile soğukluk mekanları arasında net bir bölünme yoktur. Mekanlar birbiri içine girmiş durumdadır. Ilıklığın doğu duvarı, bugün mevcut değildir. Sadece sıcaklıktaki köşe halvetlerinden güneybatıda (Mekan No 7) olanı ayaktadır ve soğukluk ile sıcaklık arasındaki bölücü tek duvar bu halvetin batı duvarıdır. Bu iki bölüm arasında bugün üst kattaki döşemeyi taşıyan betonarme kolonlar ve kirişler vardır. Bu kolon ve kirişler, sıcaklığın duvarları izinde yapılmıştır. Ve sıcaklık bölümünün bugünkü izi bunlarla başlamaktadır.

Sıcaklığın kuzeybatı halvetine dair ise, ancak kubbe kasnağının kuzey parçasının doğu- batı aksları arasındaki yarım kalmış bölümü vardır.(Şekil 6.58, Pafta No 12).

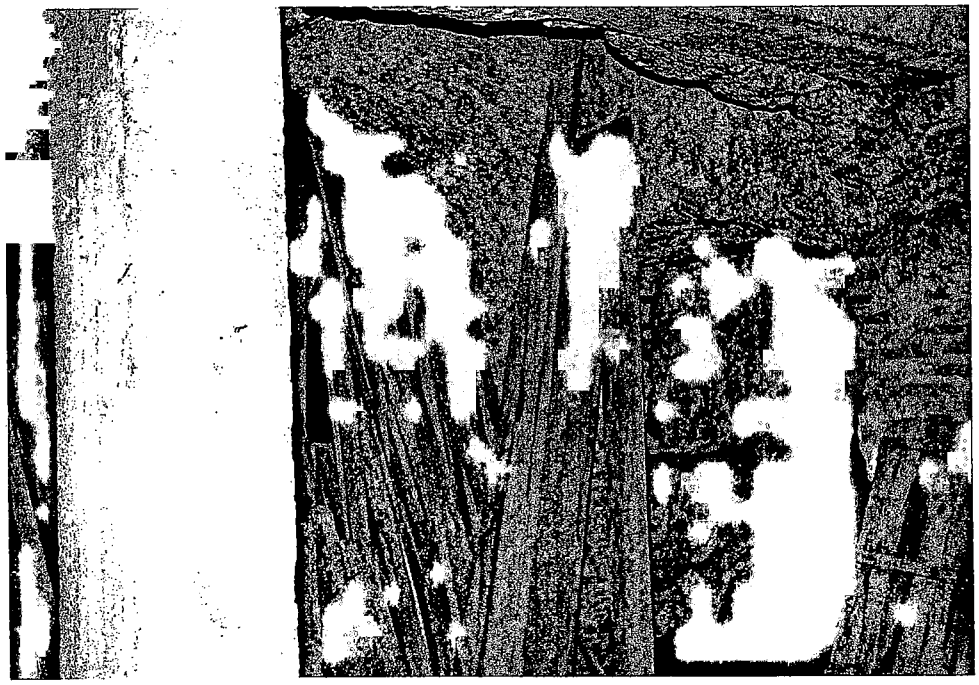

Şekil 6.58 : Sıcaklık Kuzeybatı Halveti Görünüşü

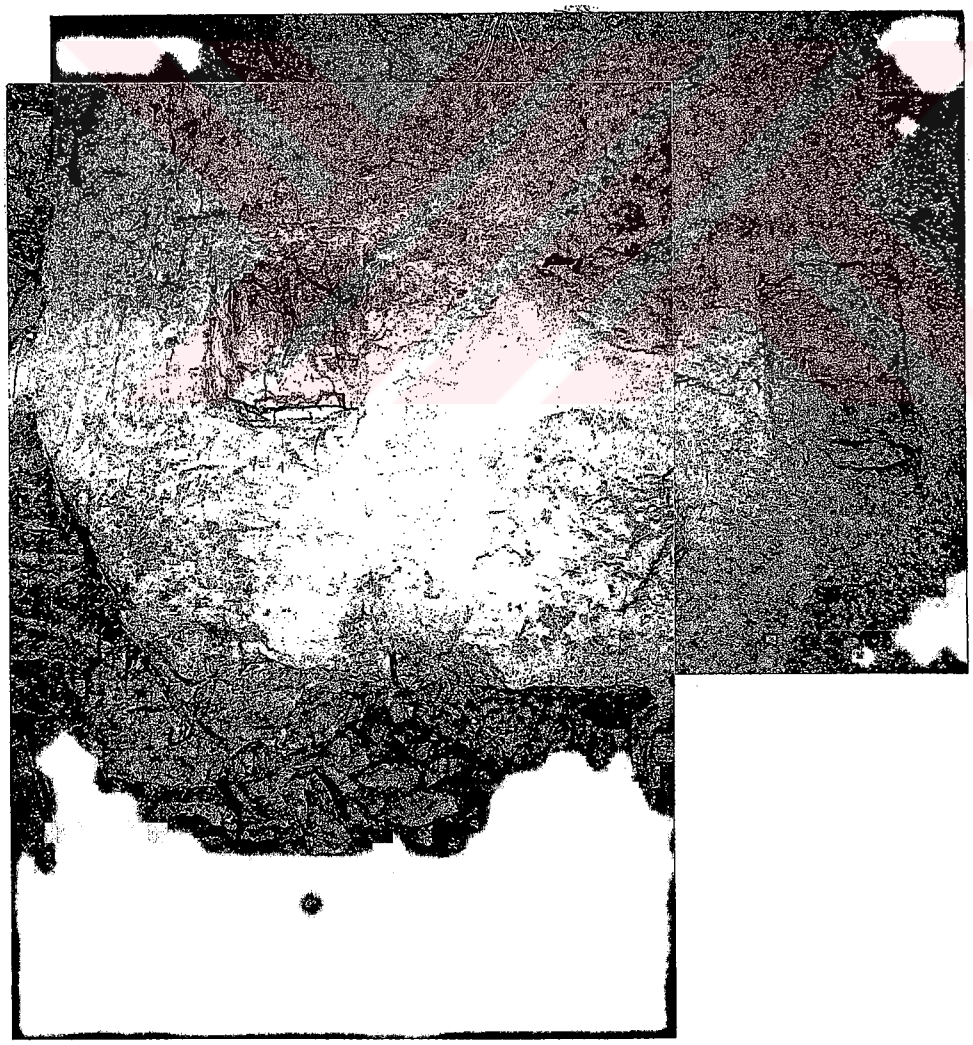
Mekan No 7

Sıcaklığın batı tarafındaki köşe halvetlerinden bugün sadece, güneyde olanı ayaktadır. Bu halvetin kuzey duvarında bir geçit vardır ve mekana bugün bu geçitten girilmektedir(K15). Bu geçitin genişliği en dar yerinde 1.80 m. olarak ölçülmüştür. Halvetin doğu-batı duvarları arasındaki genişlik ise 2.90 m. olarak ölçülmektedir. Duvarın kendi kalınlığı ise 0.70 m. olarak ölçülmüştür(Şekil 6.59).

Halvetin batı duvarı kuzey-güney doğrultusunda yine 2.90 m. dir. Bu batı duvarı üzerinde, güney duvarından 0.75 m. kuzeye doğru, yerden yüksekliği 1.50 m. olan kare formunda bir niş vardır(N11). Bu nişin yine kuzeye doğru 0.73 m. ötesinde bu nişe benzeyen fakat kapatılmış bir oyuk izi vardır(Şekil 6.60).

Şekil 6.59 : Sıcaklık Güneybatı Halveti Görünüşü

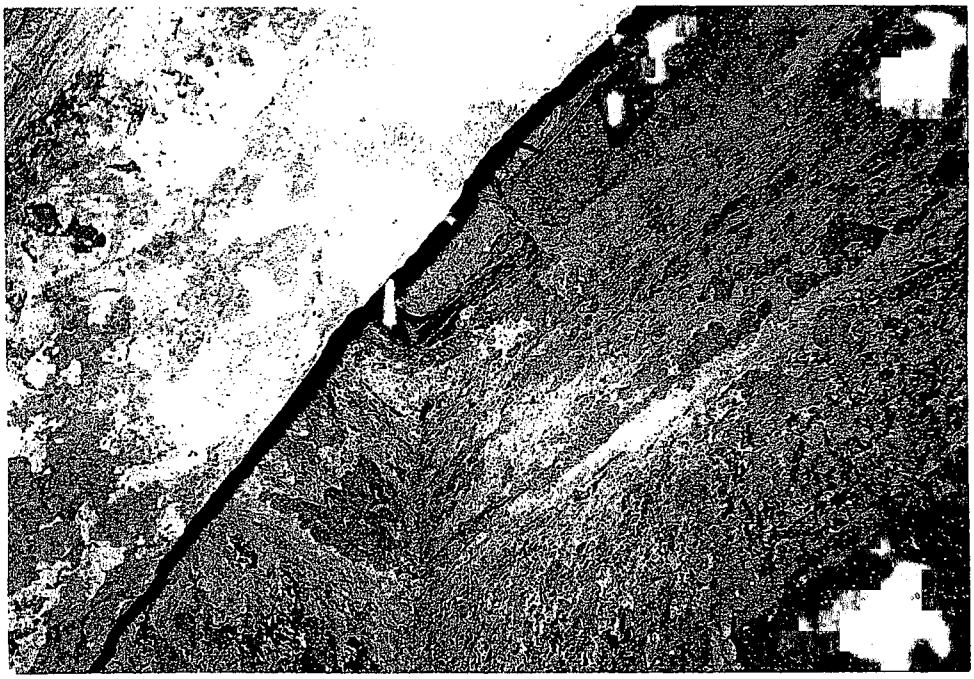

Şekil 6.60 : Sıcaklık Güneybatı Halvetindeki Batı Duvarı Üzerindeki Nişler(N11)

Halvetin güney duvarının uzunluğu 2.83 m. dir. Duvar üzerinde doğu ve batı duvarlarından mesafesi 0.36 m. olan ve tepe noktasının yerden yüksekliği 2.60 m. olan teğetli sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Bu kemerin derinliği 0.40 m. dir. Kemerin arkasında ise derinliği 1.10 m. olan bir girinti vardır. Bu girintinin yüksekliği ise kubbe hizasına kadar ulaşmaktadır. Üzerinde ise iki adet deforme olmuş dairesel formda delik vardır. Bu nişin üst örtüsü bugün yoktur. Ancak yine diğer örtülerde olduğu gibi kasnak kotuna kadar olan kısmı ayaktadır(Şekil 6.61, 6.62, Pafta No 10).

Şekil 6.61 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Güney Duvarındaki Niş(N10)

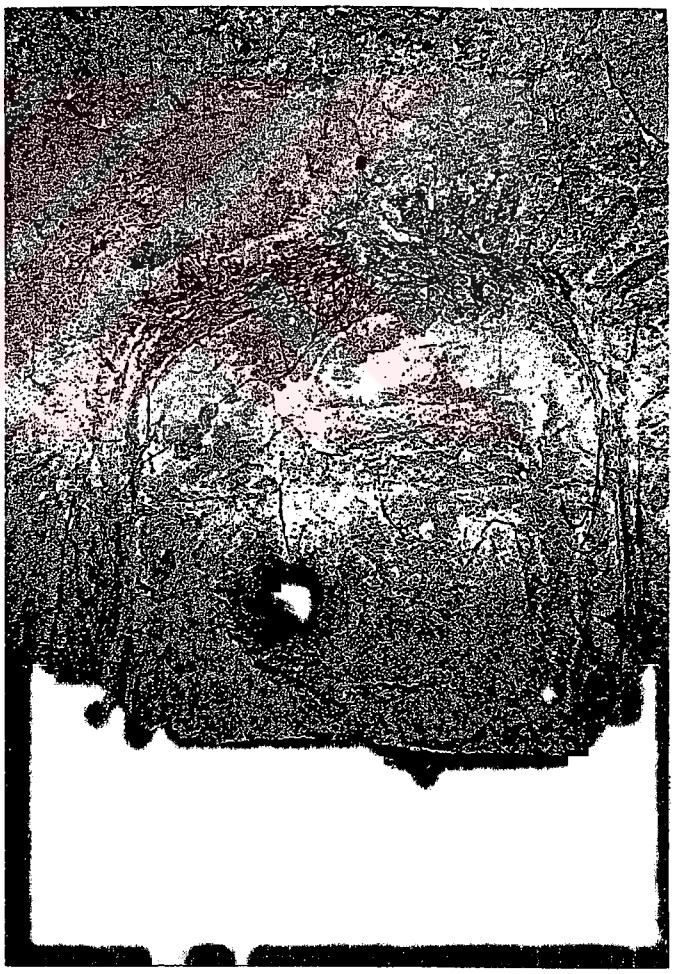

Şekil 6.62 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Güney Duvarındaki Niş(N10) Tonozu

Mekanın doğu duvarı 2.10 m. dir. Duvar üzerinde güney duvarından mesafesi 0.85 m., genişliği 1.05 m. ve yerden yüksekliği ise 1.24 m. olan bir niş yer almaktadır(N9). Bu nişin ortasındaki bir delikten ki duvarın hasar görmesiyle açılmış bir deliktir, sıcaklığın doğusundaki diğer bölümleri gözükmektedir.(Şekil 6.63) Doğu duvarının kuzeydeki bitiminde bir kırılma vardır. Bu kırılma noktasından sonra duvar 1.15 m. kadar uzunlukta kuzeybatı-güneydoğu aksında devam etmektedir. Bu kırılma yaklaşık olarak yatayla 45 derecelik bir açı yapmaktadır. Bu duvar parçası üstünde üst kotu +1.75 olan kemerli bir niş vardır(N8). Bu nişin derinliği 0.29 m. dir(Şekil 6.64, Pafta No 10).

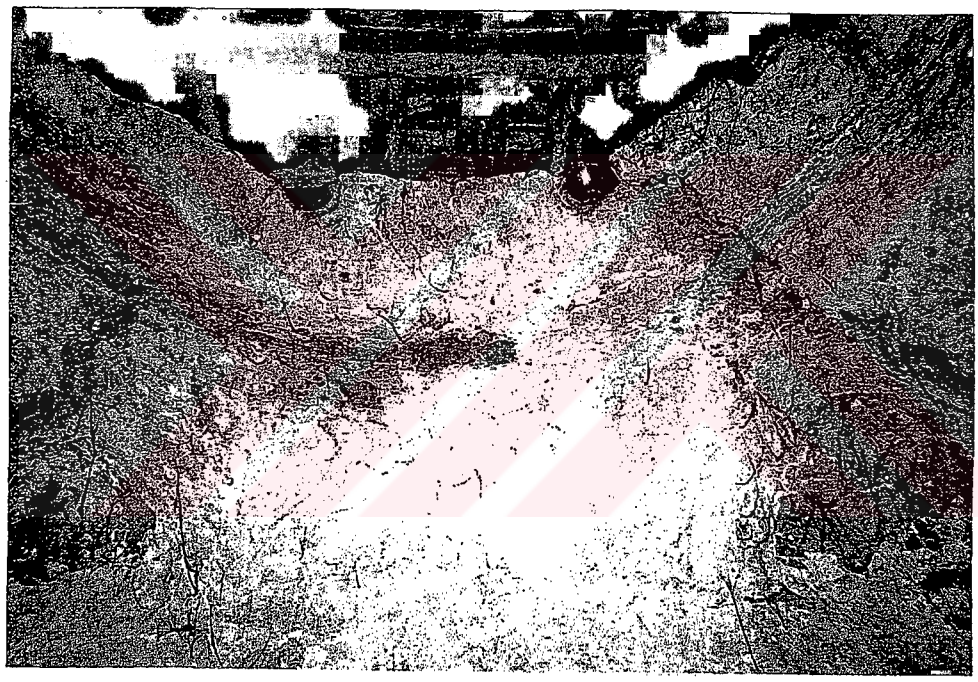
Şekil 6.63 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Kuzeydoğu Güneybatı Aksındaki Niş(N8)

Şekil 6.64 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Doğu Duvarındaki Niş (N9)

Zemin kaplaması toprak ve taş karışımı homojen olmayan bir özellik gösterir.

Mekanın örtüsü ise bugün mevcut değildir. Soğukluk bölümünün kubbeleri gibi, kasnak hizasına kadar olan kısım durmakta, diğer bölümler ise yok olmuş durumdadır. Ancak örtünün güneydoğu köşesinde, kasnak üzerinden yaklaşık 0.20-0.25 m. kadar yukarıda kubbe üzerindeki filgözü deliklerinden üçünün başlangıçları okunabilmektedir. Duvarlarda kubbe bitimlerinde tromplar yer almaktadır. Bu tromplar duvar yüzeyinden yaklaşık 0.05 m. sonra başlamaktadır ve yarı çapı 0.38 m. olan bir yarım daire biçimindedirler. Üst kotu ise +3.05 dir(Şekil 6.65)

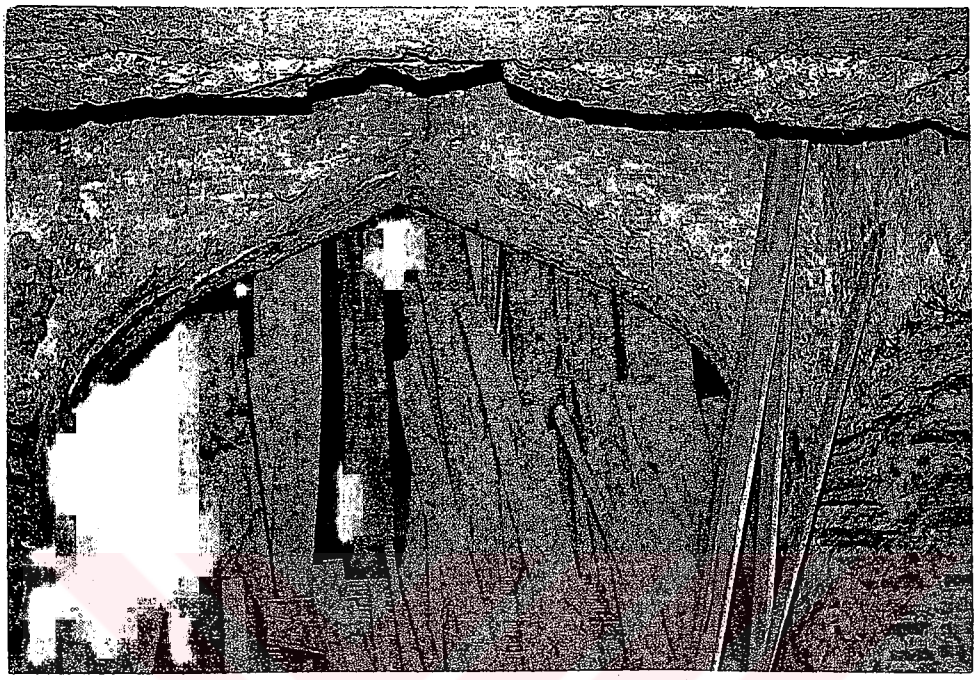

Şekil 6.65 : Sıcaklık Güneybatı Halvetinin Örtü İzleri

Mekan No 6

Bu köşe halvetinin kuzeyinde, sıcaklığın girişindeki batı eyvanı yer almaktadır. Bugün bu eyvan orijinal biçimini büyük ölçüde kaybetmiştir. Mekanın batı tarafı, yeni betonarme elemanlarla çevrilmiştir. Güney duvarında ise güneybatı halvetinin bugünkü girişi (K15) vardır. Doğu tarafında ise yerden yüksekliği 3.24 m. olan kemerli bir geçit vardır (K14), ancak bu geçit bugün kereste yığınlarından dolayı kapanmış durumdadır. Bu kemer esasında hamamın sıcaklık bölümüne geçişte yer

alan eyvanın kemeridir. Bugün ise fonksiyonel olarak anlamını yitirmiştir. Bu kemerin açıklığı 2.90 m., kemer kalınlığı ise 70 cm.dir(Şekil 6.66, Pafta No 10).

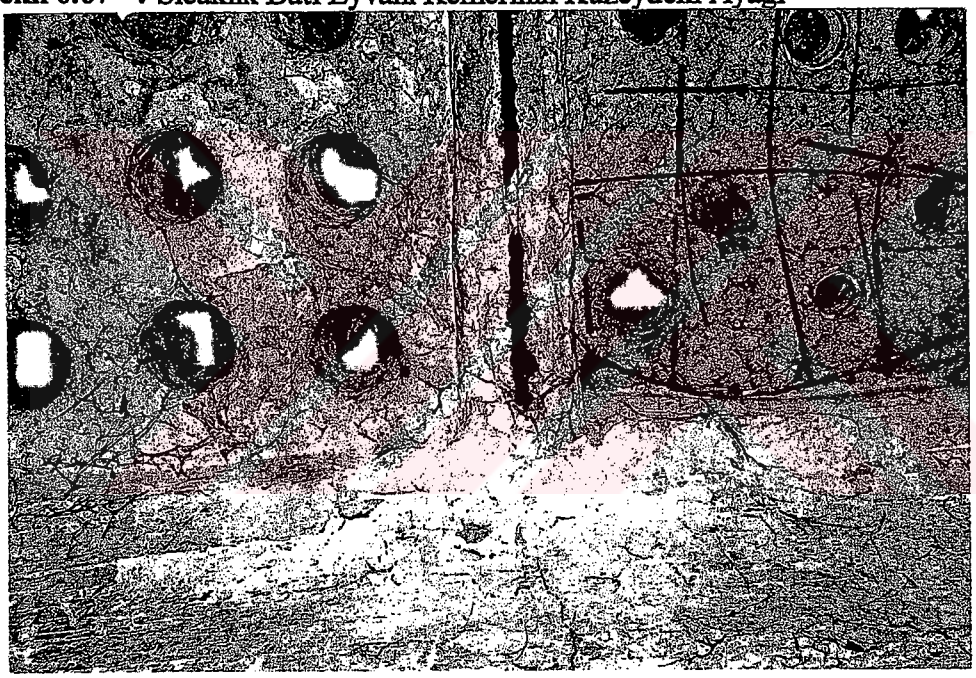
Şekil 6.66 : Sıcaklık Batı Eyvanı Kemeri

Kemerin halvete bağlandığı kısımda oldukça fazla hasar vardır. Diğer ayağı ise kenarları düzgün olmayan bir duvar parçasına dayanmaktadır. Bu duvar parçası esas olarak diğer köşe halvetinin giriş eyvanı ile birleşimidir. Fakat bugün bu elemanlardan hiçbirisi mevcut olmadığı için, bu ayak yalnız kalmıştır. Söz konusu bölümlerle olan mevcut tek bağlantısı, düşey düzlemdeki betonarme kirişlerdir. Bu kirişlerin içi de ayrıca betonarme kirişlerle zedelenmiş ve büyük hasar görmüştür. Eyvanın kuzeyindeki kiriş, bu orijinal duvar parçasına doğu-batı aksında yer alan kolonla bağlanmaktadır. Bu noktadaki kiriş kalınlığı 0.90 m. ye kadar ulaşmaktadır. Yeni kiriş ise 0.30 m. dir. Bu kirişin bağlandığı kolonun boyutları 0.30x.0.35 m. dir(Şekil 6.67).

Eyvanın üzeri tonoz ile geçilmiştir ve üzerinde 18 adet simetrik yerleşimli ışıklık vardır. 9 Tanesi bir bölümde , 9 tanesi de diğer bölümde olmak üzere aralarında 0.25 m. lik bir kiriş vardır(Şekil 6.68).

Şekil 6.67 : Sıcaklık Batı Eyvanı Kemerinin Kuzeydeki Ayağı

Şekil 6.68 : Sıcaklık Batı Eyvanı Işıklığı

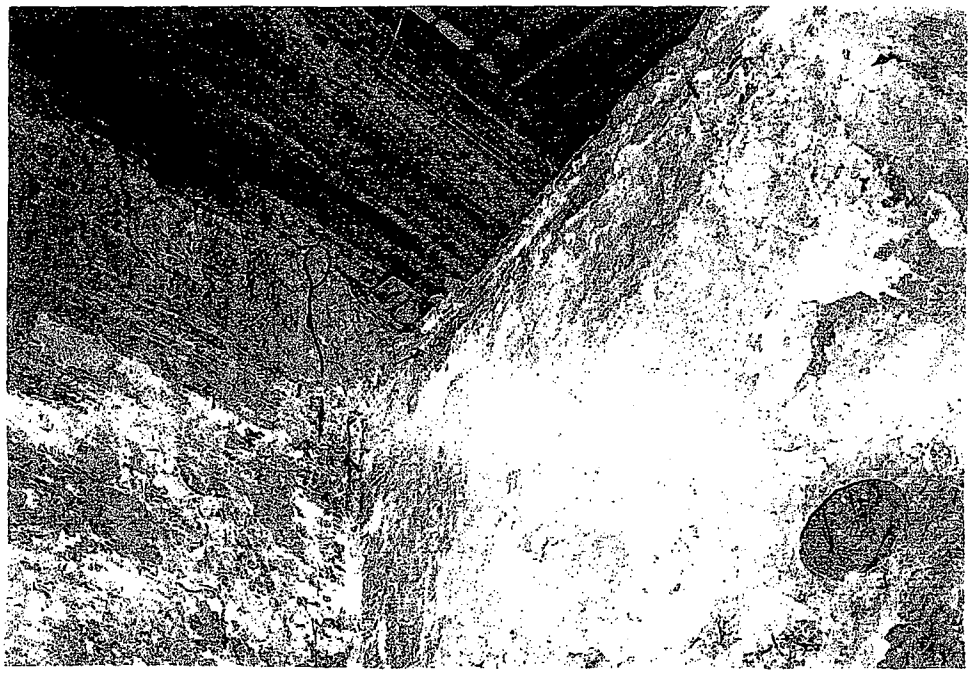
Mekan No 5

Eyvanın kuzeyinde, bugün mevcut olmayan diğer köşe halveti yer almaktadır ki bunun konumu da kuzeybatıdır. Bu halvetin yerinde, yatay düzlemde bugün pek bir şey yoktur. Kuzeyde yer alan Abdülezel Paşa Caddesi ile arasında, cepheyi kapatan demir doğrama vardır. Mekanın örtüsüne dair izler çok zayıftır. Sadece eyvanın devamındaki kubbe izlerinin içbükey olarak devam ettiği gözlenmektedir. Bu izler, halvetin orijinal kubbe hattını takip etmektedir. Üzeri ise yer yer ahşap döşemelerle geçilmiştir. Arta kalan alanlar ise boştur(Şekil 6.69).

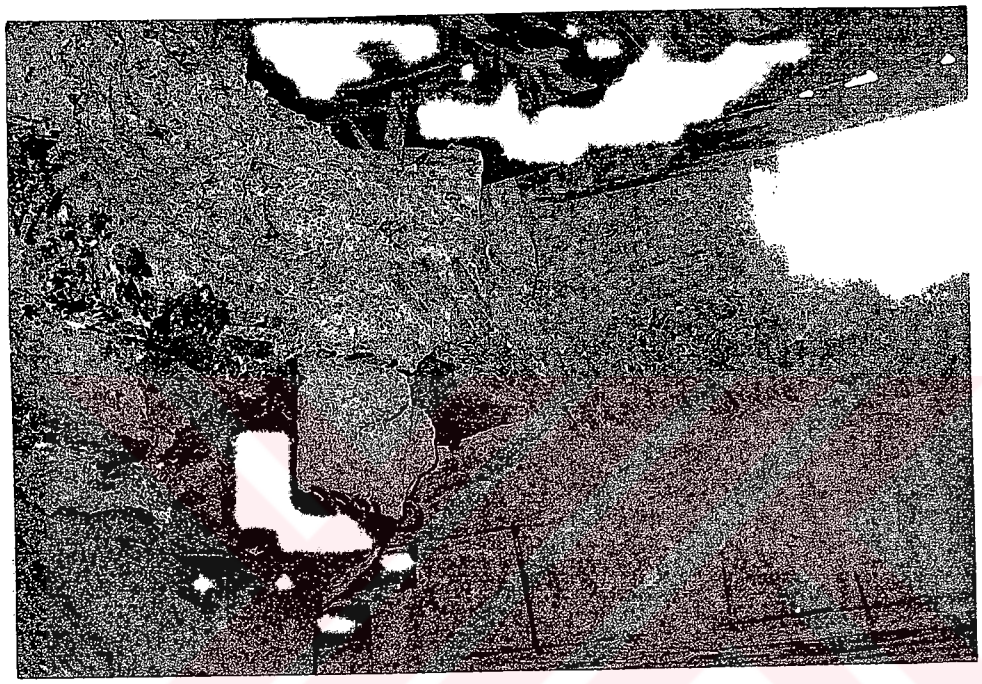
Şekil 6.69 : Sıcaklık Kuzeybatı Halveti ve Ofis

Sıcaklığın kuzey kenarı üzerinde +2.42 kotundan başlayan ve +2.70 kotuna kadar görülen betonarme bir kiriş vardır. Bu kirişin üstünde de eski taş duvar dokusu görülmektedir(Şekil 6.70).

Şekil 6.70 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarındaki Tonozlu Bölüm

Sıcaklığın kuzeybatı halvetinin batıdaki bitiminden başlayarak, batıya doğru 1.20 m. kadar derinlikle devam eden bir tonoz parçası yer almaktadır. Bu tonozun alt kotu +2.47, üst kotu ise +2.80 dir. Bu beşik tonoza ait kemer tuğlaları görülmektedir. Tonozun çapı 0.82 m dir. Bu tonoz batıya doğru daralmaktadır. Ancak bu noktaya ulaşılamadığı için bu daralma noktasındaki tonozun çapı ölçülememiştir.(Şekil 6.71, 6.72, Pafta No 10, 12).

Şekil 6.71 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarındaki Tonozlu Bölüm

Şekil 6.72 : Sıcaklık Kuzeybatı Halvetinin Batı Duvarının Kuzeyindeki Tonozlu Bölüm

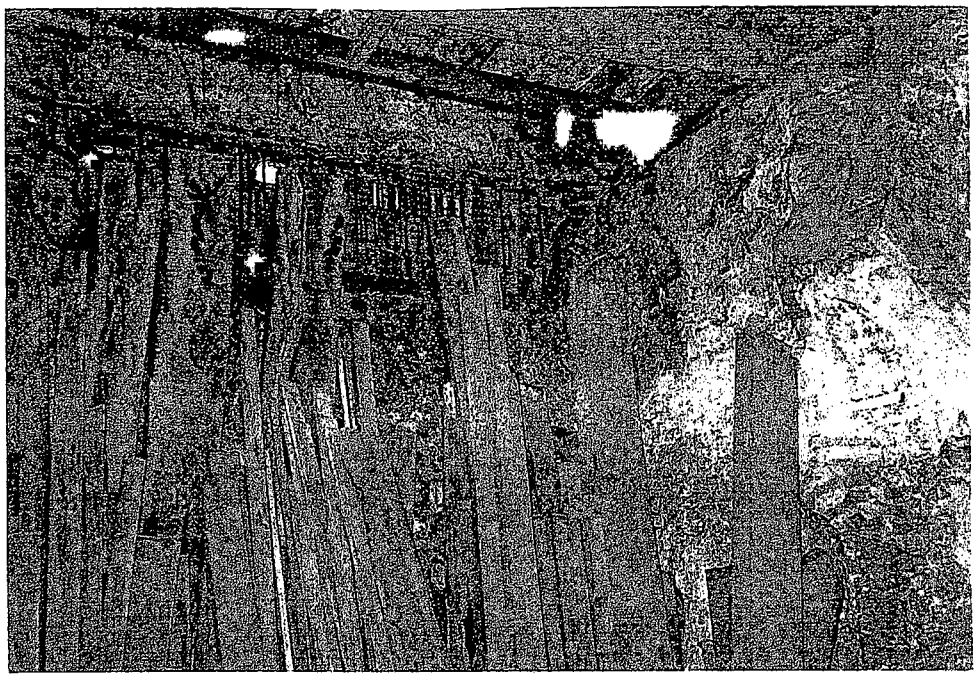
Mekan No 10

Sıcaklığın kuzey duvarı boyunca devam edildiğinde, binada ofis olarak kullanılmak üzere yapılmış olan yapı görülür(Mekan No 10). Bu kargir yapının, kuzey duvarı ile kesiştiği noktada, yine eski bir duvar kalıntısına rastlanmaktadır. Bu duvar parçasının genişliği 1.37 m. dir. Düşeyde ise, bu duvarın üzerindeki betonarme kirişler ile kesilmekte, sonra ise devamındaki eski kalıntılarla birleşmektedir.

Ofis bölümünün batı duvarı 5.97 m.dir. Bu duvarın önünde ortada bir betonarme kolon vardır ve bu kolona bağlanan kirişler soğukluk ve sıcaklık mekanları boyunca uzanmaktadır. Bu ofisin güney cephesi, sıcaklığın orta mekanına denk gelmektedir. Bu güney duvarının uzunluğu 6.45 m. olarak ölçülmüştür.

Mekan No 8

Bu ofisin kuzeyinde, diğer köşe halvetinin izleri mevcuttur. Burası aynı zamanda hamamın, bugün büyük kısmı toprak altında kalmış olan güney cephesini teşkil etmektedir(Pafta No 9). Bu güney duvarı, güneydeki mevcut halvetin doğu duvarından başlayıp, külhan bölümünü de içine alan tek yüzeyli bir duvar halini almıştır(Mekan No 8). Ancak duvar üzerinde, bu duvardaki halvet ve eyvan izlerine rastlanmaktadır(Şekil 6.73). Bunlardan halvete ait olanı, kubbeye geçiş elemanları ile oldukça belirgindir. Trompları ve kubbe başlangıcı çok az görülmektedir(Şekil 6.74).

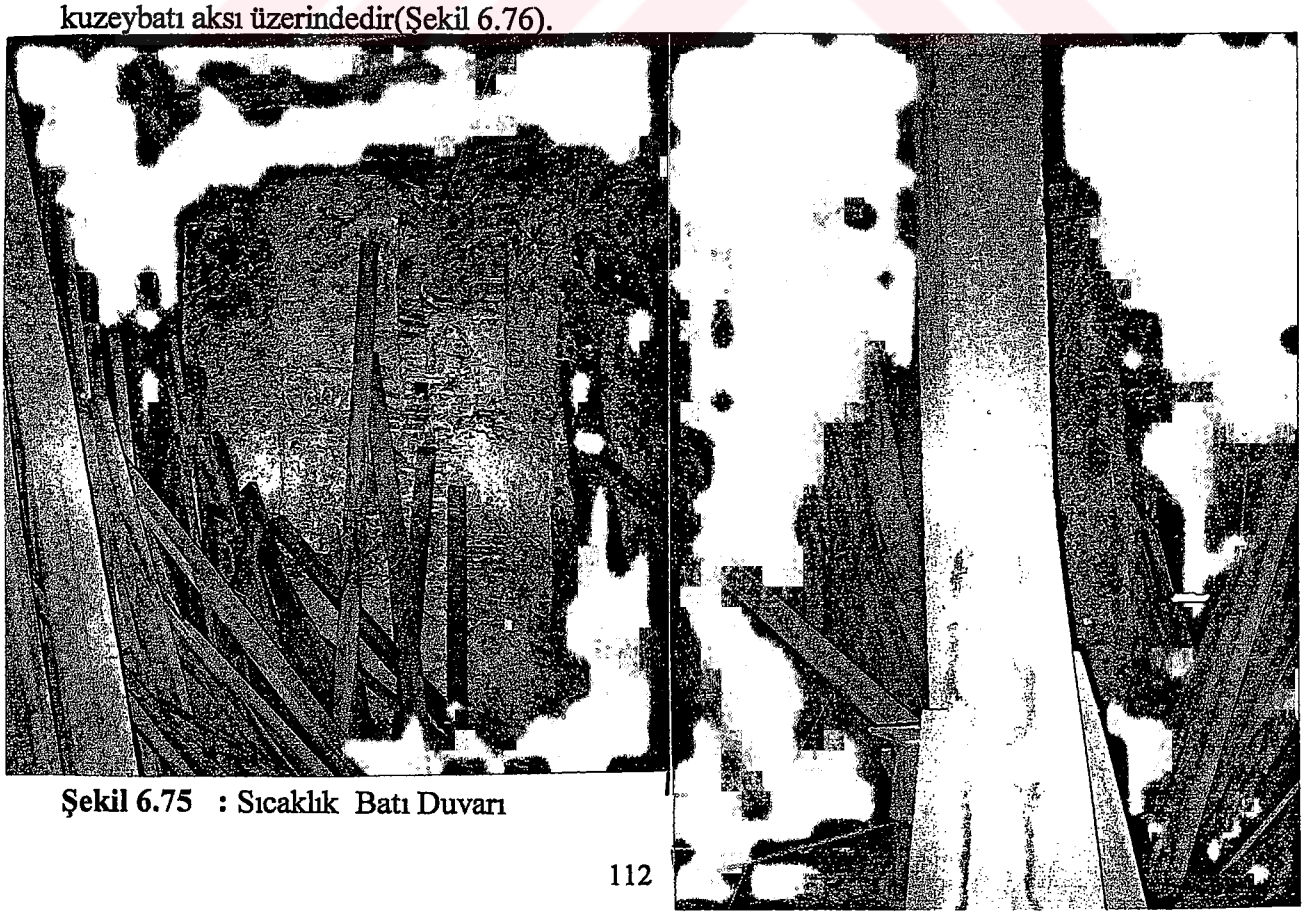

Şekil 6.73 : Sıcaklık Güney Duvarı

Şekil 6.74 : Sıcaklık Güney Duvarı Üzerinde Görülen Tromplar

Güneybatı halvetinin ve batı eyvanının bu mekana bakan tarafında, yani sıcaklığın batı duvarı üzerinde(Şekil 6.75) üst kotu +4.00 olan bir eğrisel form vardır. Bu formun altında birisi batı eyvanının bu taraftaki kemeri olmak üzere, diğeri de sıcaklık güneybatı halvetinin N8 nişinin üstündeki kemer olmak üzere iki kemer vardır. Bu eğrisel formun altında, bu kemerlerin yer aldığı duvar düzlemlerinden, batı eyvanına ait olanı kuzey-güney aksında olmak üzere, diğeri de güneydoğu-kuzeybatı aksı üzerindedir(Şekil 6.76).

Şekil 6.75 : Sıcaklık Batı Duvarı

Şekil 6.76 : Batı Eyvanına Ait Olanı Duvar Kuzey-Güney Aksında Olmak Üzere, Diğeri De Güneydoğu-Kuzeybatı Aksı Üzerinde Olan Duvarlar, Kemerler Ve Üzerindeki Eğrisel Form

Güneybatı halvetinin duvarından itibaren, son noktaya kadar ölçülen mesafe 9.50 m. dir. Yine aynı noktadan itibaren 3.26 m. de genişliği 0.73 m. olan bir duvar kalıntısı vardır ki bu parça, güneydeki eyvanın parçasıdır. Daha sonra bu noktanın devamında 2.80 m. sonra genişliği yine 0.73 m. olan bir duvar kalıntısına daha rastlanmaktadır ki bu da eyvanın diğer duvarıdır(Şekil 6.77). Bu noktadan 1.94 m. sonra ise duvar içbükey bir formla sonlanmaktadır.

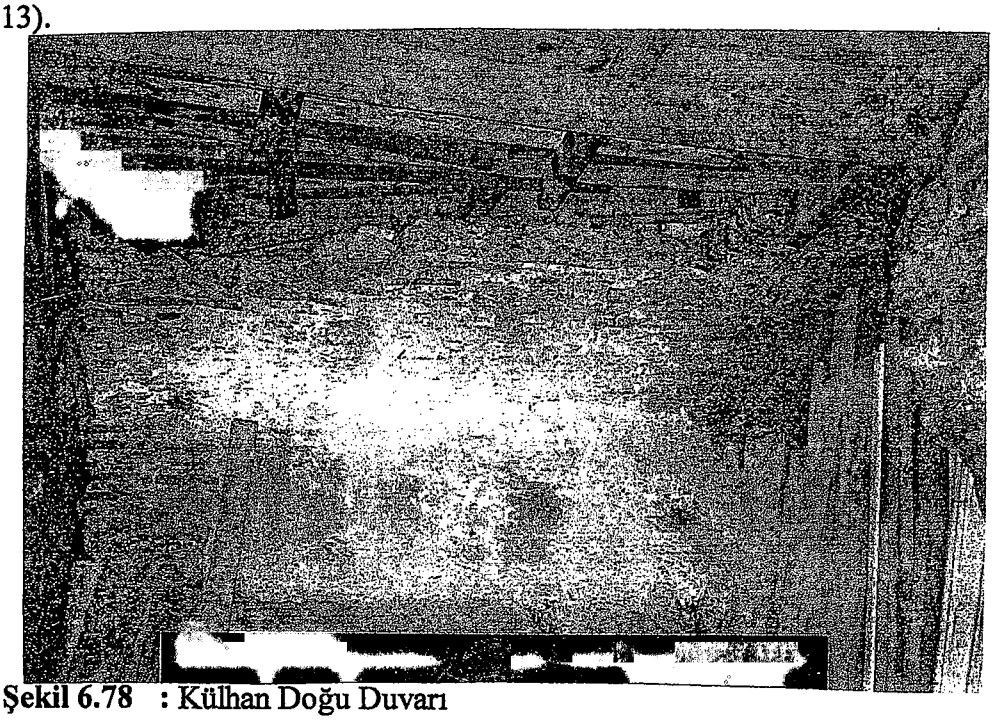

Şekil 6.77 : Sıcaklık Güney Duvarındaki İzler

6.5.1.4.Külhan (Mekan No 8, 9)

Hamamın içinde bugün, külhan bölümüyle ilgili olarak çok az iz vardır. Binanın doğusunda sıcaklık ile arasında hiçbir mekansal bölüntü kalmamış olan külhan kısmına dair tek kalıntı izi, doğuda ve kuzey-güney doğrultusunda, uzunluğu 3.85 m. olan duvar parçası ve güney duvarı üzerindeki bazı izlerdir (Pafta No 10). Doğu duvarı üzerinde yerden yüksekliği 4.75 m. olan (+3.75 kotu) noktada, bir tonoz başlangıcı izlenmektedir. Bu tonoz düşey doğrultuda yaklaşık 0.25 m. kadar devam etmektedir. Bu tonozun güney duvarındaki izi ise çapı 1.95 m. olan bir yarım daire formudur. Bu yarım dairenin içi bugün, bazı demir doğramalarla kapatılmış durumdadır. Külhanın izi bu tonozla bitmektedir(Şekil 6.78, 6.79). Ancak aynı duvar üzerinde yerden yüksekliği 1.10- 1.20 m. (+0.33 kotu) arasında değişen noktalarda bazı bozulmalar yer almaktadır. Bunlar daha çok duvar yüzeyinde derinlemesine oyuklar şeklindedir ve derinliği yer yer, duvar yüzeyinden itibaren 0.20 m. içeriye kadar uzanmaktadır. Bu kalıntılar, özgün duvar dokusundadırlar(Şekil 6.80).

Bu bölümden sonra hamamın doğu kısmı, tamamen betonarme sistemle kurulmuş bir mekan durumdadır ve herhangi bir eski doku izine rastlanmamaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş 4 adet kolon ve bunların dik doğrultusunda yerleştirilmiş 4 adet kolon daha vardır. Bu kolonları bağlayan kirişler hamamın soğukluk bölümüne kadar uzanmaktadır. Bu bölümün batısında yer alan ofisin hemen doğusundaki kapı ile de dışarıyla bugünkü bağlantı kurulur(Şekil 6.81, Pafta No 8, 13).

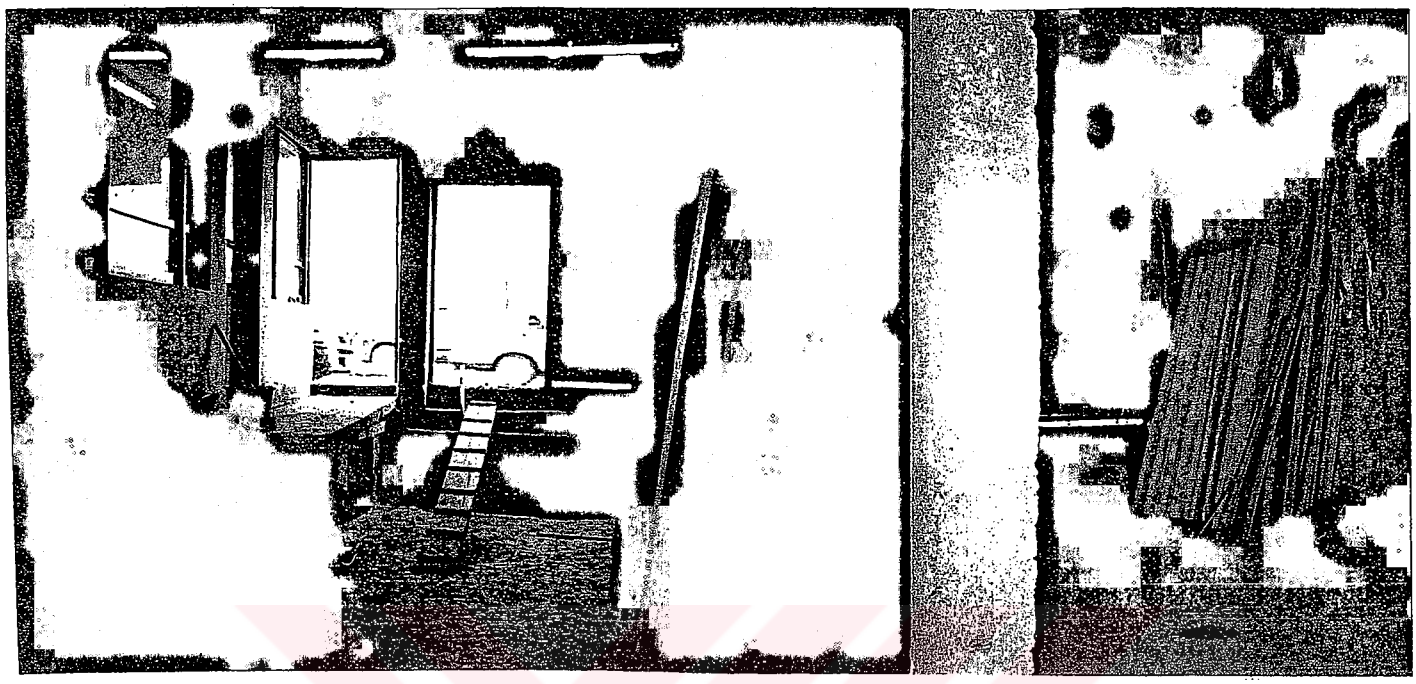
Şekil 6.78 : Külhan Doğu Duvarı

Şekil 6.79 : Külhan Güney Duvarı

Şekil 6.80 : Külhanın Güney Duvarı Üzerindeki Oyuklar

Şekil 6.81 : Külhanın Kuzeyindeki Yeni Bölüm ve Bugünkü Giriş

6.5.2.Cephe Tanımlamaları

6.5.2.1.Kuzey Cephesi (Pafta No 13)

Hamamın kuzey cephesi Abdülezel Paşa Caddesi üzerinde uzanmaktadır. Binanın cephe olarak ayakta duran bölümleri, iç mekanda bulunan verilere oranla daha azdır. Miralay Nazım Bey Caddesi ile kesişen soyunmalık bölümü, binadaki en sağlam kısımdır. Buradan başlayarak soğukluk ve soyunmalık bölümlerine doğru doğu yönünde ilerledikçe bina kimlik değiştirmekte ve nihayet külhan kısmı ile birlikte eski binaya dair hiçbir iz görülememektedir. Yapı kuzey cephesi itibariyle adeta iki farklı bina şeklinde görülmektedir(Şekil 6.82).

Hamamın kuzeybatı köşesinde yer alan ek bir yapı vardır. Bu yapı bugün, iki katlı, alüminyum kaplamalı bir ek bina şeklindedir ve oto tamircisi olarak kullanılmaktadır. Bu fonksiyon zaten harap durumda olan binayı daha çok zedelemekte ve tamire gelen araçlar tarafından görsel olarak engellenmekte ve kirletilmektedir.

Şekil 6.82 : Kuzey Cephesi

Binanın soyunmalık bölümü bugün dışarıdan 16.15 m. olarak ölçülmektedir. Yüksekliği ise yerden, saçak altına kadar yaklaşık olarak 7.05 m. (+8.20 kotu) olarak ölçülmektedir. Yatayda ise kuzeybatı köşesinden itibaren doğuya doğru 4.24 m. kadar olan mesafe içinde soyunmalığın rüzgarlık bölümü yer almaktadır. Bu ayırım cephedeki doluluk- boşluk oranlarından ve üst örtüdeki farklılaşmayla gözlenmektedir. Yani, soyunmalık ana mekanının üzerini örten ana kubbe bu noktada bitmekte, batıda daha farklı bir örtü görülmektedir.

Binanın kuzeybatı köşesinden doğuya doğru 1.62 m. doğuda boyutları düzgün olmayan, genişliği 1.37 m. ve üst kotu 4.25 olan bir boşluk vardır.(K12) Bu boşluk daha çok bir geçit niteliğindedir fakat bugün aradaki demir doğramalar yüzünden kullanılmaz durumdadır. Boşluğun +3.49 kotundan itibaren genişliği artmakta ve yuvarlak bir form almaktadır. Bu geçitin doğu kenarında çimento harçlı 0.20 m. lik beton esaslı bir söve vardır. Bu boşluğun üzerinde, alt kotu +5.15 olan ve batı köşesinden doğuya doğru 1.93 m. ilerde genişliği 0.90 m., yüksekliği ise 2.05 m. olan sivri kemerli bir pencere vardır.(P4) Bu kemerin üstü +7.23 kotudur. Bu pencere bugün daha çok bir boşluk durumundadır. Hiçbir doğraması yoktur ve kenarlarında bitkiler çıkmıştır. Pencerenin üstündeki kemerin tuğlaları ise sağlam durumdadır(Şekil 6.83).

Soyunmalık ana bölümü, cephede dolu-boş oranlaması açısından simetrik bir düzen göstermektedir. Kubbe aksında yer alan, sivri kemerli bir pencere vardır.(P26) Bu kemer tuğladır. Bu pencere de bugün, yine bir boşluk şeklindedir. Hiçbir doğraması mevcut değildir ve kenarları deforme olmuş durumdadır. Pencerenin üstündeki kemer tuğlalarının üst kotu +7.23 kotudur. Pencerenin alt kotu ise +4.80 dir.

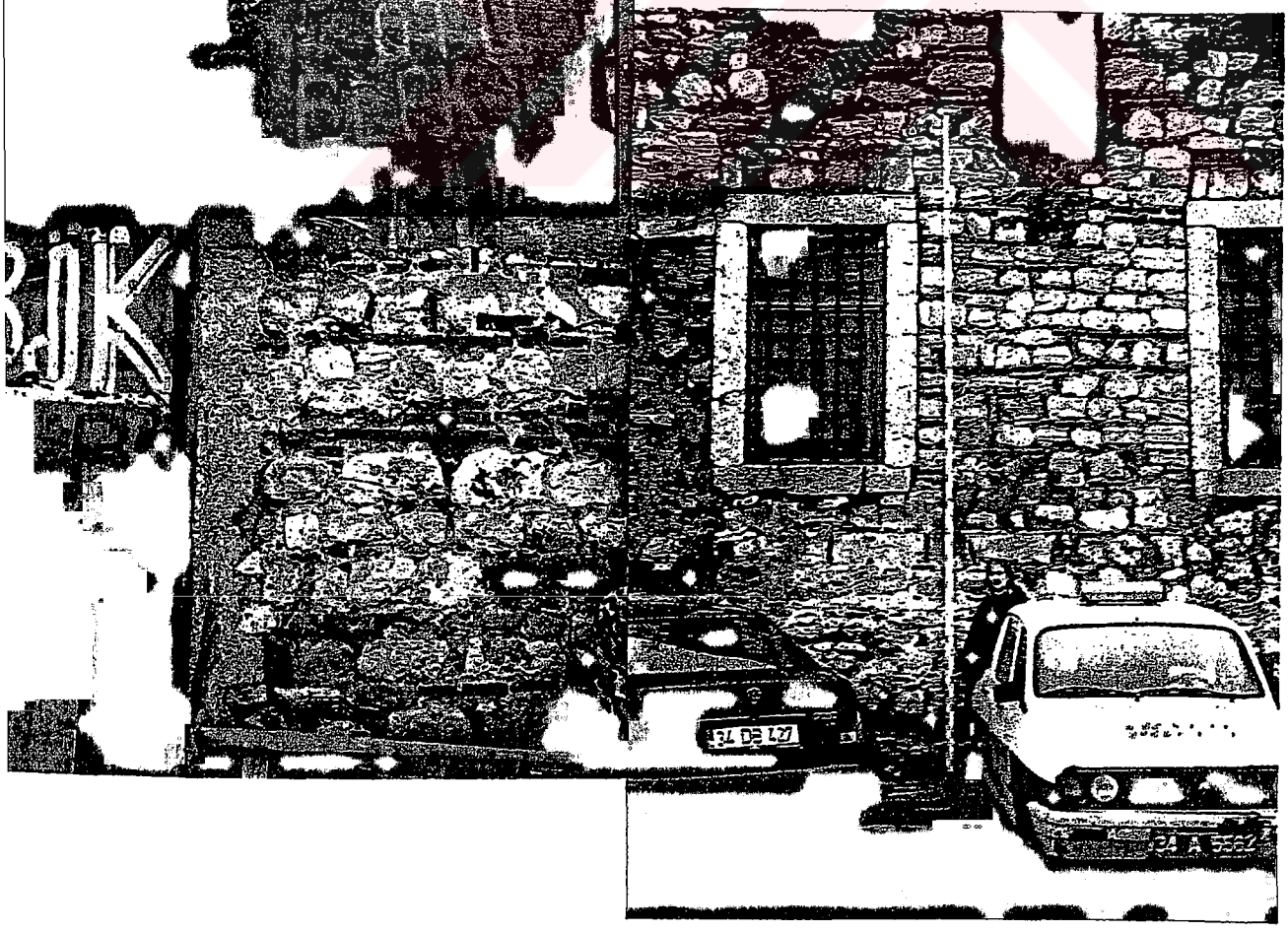
Bu pencerenin iki tarafına yerleştirilmiş iki adet dairesel formda tuğla kemerli pencere (P25, P27) vardır. Bunlar da yine özgün formlarını ve detaylarını kaybetmiş birer boşluk durumundadırlar. Kenarlarındaki tuğla örgüler oldukça zarar görmüştür. Bu pencerelerin üst kotu +6.70, alt kotu ise +5.48 dir. Pencerenin iç çapı 0.87 m. dir

Bu pencerelerin alt hizasında ve aksında yer almak üzere, dikdörtgen formunda ve alt kotu +2.45 ve üst kotu + 4.70 olan iki pencere vardır(P3, P4). Bunlar 1.06x1.85 m. boyutunda ve kenarlarında kalınlığı 0.20 m. taş söveleri olan pencerelerdir. Bu taş sövelerin malzemesi mermerdir. Taş söve yer yer çatlamış ve yatay düzlemdeki aksından şaşarak düşeyde bir bozulma yapmıştır. Pencerelerin lokma parmaklıkları

durmaktadır fakat paslanmıştır ve yer yer kopukluklar vardır. Bu parmaklıkların arkasında demir doğramalar vardır. İki adet kanat ve bunların üstünde sabit bir camdan oluşan doğramanın detayları bozulmuştur(Şekil 6.84).

Şekil 6.83 : Kuzey Cephesinde Batıdaki Kapı (K12) ve Üstündeki Pencere(P24)

Şekil 6.84 : Kuzey Cephesindeki Pencereler(P13, P14)

Doğudaki pencerenin (P14) doğu tarafındaki bitiminde, duvar dokusu oldukça fazla bozulmuştur. Yüzeyden derinlik olarak yaklaşık 0.20-0.25 m. kadar derinlikte bir parça kaybetmiştir. Bu kısmın boyutları yatayda 1.66 m., düşeyde ise 2.29 m. aralığındadır. Bu parça üzerinde ayrıca +3.95 kotunda olan bir noktada duvar içinde tuğladan düşey bir kanal izine rastlanmaktadır. Bu kanalın boyu ise yaklaşık 0.20 m. dir(Şekil 6.85).

Hamamın soyunmalığından sonra cephede soğukluk bölümüne dair çok az şey vardır. Soyunmalığın kuzeydoğu köşesindeki bitiminden başlayarak, kuzey cephesi genel görünümünde verildiği gibi doğuya doğru bütün mekanların üzerini örten iki eğimli ahşap bir çatı vardır. Bu çatı külhan mekanından sonra, bugün hamama dahil edilmiş olan komşu parselin izinde değişmekte ve tek eğimli bir çatıya dönüşmektedir. Çatı, kiremit kaplıdır ve önünde bir yağmur oluğu vardır. Bu oluğun alt kotu ise +6.70 dir.

Şekil 6.85 : Kuzey Cephesinde Doğudaki Pencerenin Kenarı(P14)

Cephede soğukluk duvarında doğuya doğru 9.23 m. mesafeye kadar taş duvar dokusu izlenmektedir. Bu duvar dokusunun üst kotu +4.58, alt kotu ise +2.52 dir. Bu kotun altında ise, yere kadar uzanan geçit olarak kullanılan bir boşluk vardır. Bu boşluk demir kepenkle kapatılmıştır. Yine aynı duvar dokusunun üstünde iki boşluk daha

vardır. Bunlardan soyunmalığa yakın olanının önü açıktır ve genişliği 3.07 m. dir. Yüksekliği ise yağmur oluğunun altına kadardır. Bunun hemen doğusunda 1.60 m. genişliğinde briket bir duvar parçası ve bunun da doğusunda genişliği 1.15 m olan ahşap ile kapatılmış bir boşluk vardır. Bu boşluktan yine doğuya doğru 1.75 m. sonra duvarda dokusal bir değişim ve yatayda da bir kırılma gözlenmektedir.

Bu noktadan sonra doğuya doğru artık hiçbir eski doku, ne yatay düzlemde ne de düşey düzlemde görülmemektedir. Yatayda 1.90 m . ye kadar olan mesafede yine briket duvar dokusu devam etmektedir. Bu duvar içinde, altta üst kotu +3.30 olan ve demir doğrama ile kapatılmış 4.20 m. genişliğinde bir boşluk vardır. Bunun üstünde ve aksında, alt kotu +3.73 ve üst kotu +5.53 olan genişliğinde bir boşluk daha vardır. Bu da yine alüminyum kepenkle kapatılmıştır. Bu briket duvarın yanında duvarda yine dokusal bir değişim ve bir kırılma vardır. Bu noktadan sonra duvar, cephe doğudaki bitiş noktasına kadar sıva kaplı olarak devam etmektedir. Briket duvardan doğuya doğru yatayda 7.08 m. sonra, binaya sonradan dahil edilmiş olan kısım başlamaktadır. Bu bölüm içinde de yine altta üst kotu +3.03 olan iki boşluk ki bunlardan batıda olanı bugün, binanın esas girişini oluşturmaktadır, üstte ise alt kotları +3.53 olan ve üst kotları da +6.03 olan iki boşluk daha vardır ve bunların da tümü yine demir doğramalar ile kapatılmıştır. Bu bölümün doğuya doğru sonunda, çatıdaki yağmur oluğunun iniş borusu vardır ki bu aynı zamanda bir sınır teşkil etmektedir. Bu sınırdan itibaren ise altta ve üstte ikişer doğramanın yer aldığı ve yine demir doğrama ile kapatılmış bulunan boşluklar vardır. Farklı olarak bu bölümün üst örtüsü tek eğimli ve ters yöndedir. Bu çatının üst kotu ise 7.62 dir.

6.5.2.2.Batı Cephesi (Pafta No 14)

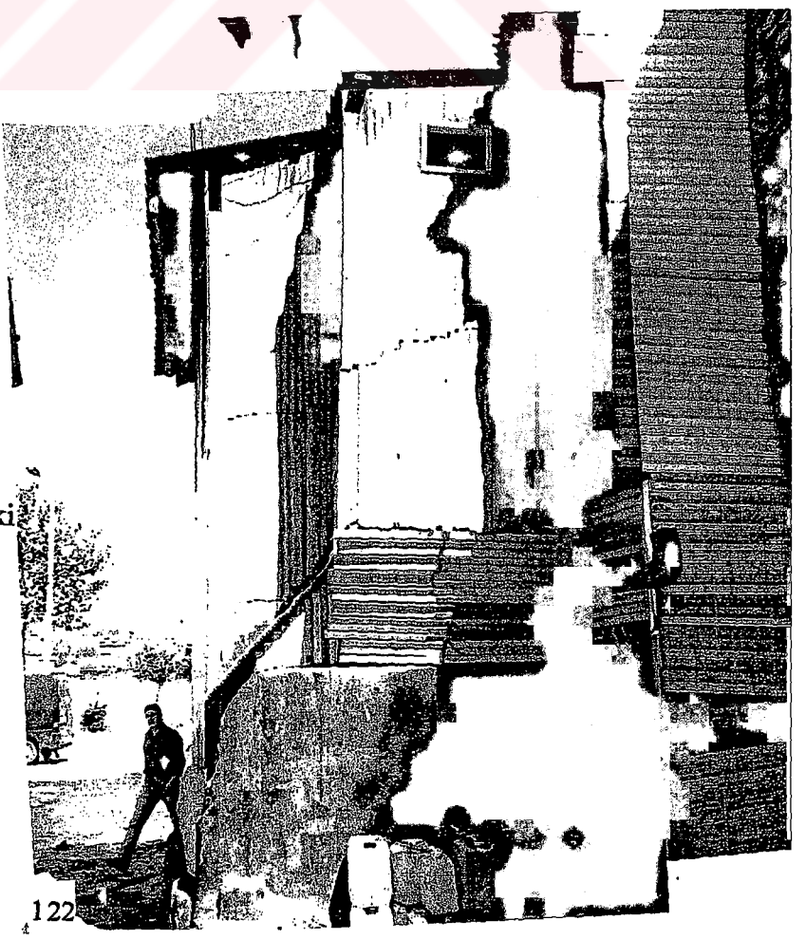
Hamamın batı cephesi, Miralay Nazım Bey Caddesi üzerinde uzanmaktadır. Cephenin kuzeyinde bugün, Abdülezel Paşa Caddesi ve Haliç yer almaktadır. Güneyinde ise 2.00 m. mesafeden sonra güneyde yer alan kargir iki katlı tarihi bir bina vardır(Şekil 6.86).

Binanın bu cephesi de yine kuzey cephesi gibi harap durumdadır. Hamama bugün dayanmış durumda olan, oto tamircisi olarak kullanılan ek yapı, hamamın batı cephesini bugün büyük oranda kapatmaktadır. Bu kapanma, hamamın özgün giriş kapısının (K11) güneydeki bitimine kadar devam etmektedir.

Binanın bu cephesi bugün 11.30 m. olarak ölçülmektedir. Bunun kuzeyden itibaren yatayda 5.40 m. si ek yapıya aittir. Bu ek yapı alüminyum malzeme ile kaplanmıştır ve bu cephede yer alan iki adet penceresi vardır. Bu pencerelerin alt kotu +4.85, üst kotu ise +6.18 dır. Yapının üzeri ise oluklu levha ile örtülmüştür. Bu örtünün üst kotu +6.80 dir. Bu yapı ile eski bina arasındaki birleşim noktasında çimento harç kullanılmıştır(Şekil 6.87).

Şekil 6.86 : Batı Cephesi ve Yanındaki Bina

Şekil 6.87 : Batı Cephesindeki Ek Yapı

Binanın bu cephesi de yine doluluk- boşluk oranı açısından simetrik bir düzen göstermektedir. Bu simetrik cephe düzeni içinde, alt kotta cümle kapısı (K11) ve iki yanında pencereler yer almaktadır(P11, P12). Cümle kapısı bugün bu cephe üzerinde ek yapının arkasında kaldığı için görülmemektedir. Ancak bu pencerelerden kuzeyde olanın (P12) bugün, ek yapının arkasında yer almaktadır. Bu pencereyi ancak binanın içinden görebilmekteyiz. Hamamın esas giriş kapısı olan cümle kapısı bugün, ek yapının arkasında kalmıştır. Bu kapının güneyinde yer alan dikdörtgen formunda, taş söveli ve üstünde teğet sivri kemerli tuğla kemeri olan bir pencerenin (P11) güneybatı köşesinden mesafesi 1.98 m. dir. Alt kotu +1.90, üst kotu ise +3.90 dır. Kemerin üst kotu ise +5.15 dir. Taş sövelerin kalınlığı, kuzey cephesinde olduğu gibi 0.20 m. dir. Pencerenin içi bugün taş ve tuğla ile doldurulmuş durumdadır ve dışarıyla bağlantısı kesilmiştir. Pencerenin üstündeki kemerin aynası da yine tuğla ile örülmüştür(Şekil 6.88).

Şekil 6.88 : Batı Cephesinde Güneydeki Pencereler(P11, P21)

Bu pencerenin (P11) üstünde alt kotu +5.45 olan ve iç boşluğu 1.50 m. olan sivri kemerli bir pencere yer almaktadır.(P21) Bu pencerenin doğramasında sadece kasaları geriye kalmıştır ve binanın diğer pencereleri gibi bir boşluk niteliğindedir. Bu pencerenin kuzeyinde, kubbe aksında yer alan ikinci bir pencere vardır(P22). Bu pencere de yine diğeri ile aynı formdadır. Fakat bu pencerenin önünde, ek yapı yer

aldığı için pencere bütün olarak görülmemektedir. Pencerenin sadece üstündeki tuğla kemer örgüsü gözlemlenmektedir. Bu pencerenin de yanındaki kuzey penceresi de yine aynı durumdadır. Diğerinden farklı olarak bu pencerenin, ek yapı ile birleştiği kotta çimento harç vardır ve kemerin tuğlalarını zedelemektedir(Şekil 6.89).

Bu pencerelerin üst kotlarının bitiminde (+7.23 kotu) saçak tuğlaları başlamaktadır. Bugün binanın kirpi saçağına dair pek bir şey mevcut değildir. Ancak bu saçaktan geriye kalan tuğla sıraları vardır. Soyunmalığın rüzgarlık bölümünü örten üst elemanlar ki ortada bir kubbe ve kenarlarda iki aynalı tonoz şeklindedir, cepheden ancak ortadaki kubbe görülmektedir. Bunun üst kotu +8.90 dır.

Şekil 6.89 : Batı Cephesinde Üst Kottaki Pencereler(P21, P22, P23)

6.5.2.3.Güney Cephesi (Pafta No 15)

Hamamın bu cephesi Cibali Yenikapısı Sokağı üzerinde yer almaktadır. Bu sokaktan binaya yaklaştığımızda binanın soyunmalığın büyük bölümü kapanmış durumdadır. Binanın güneybatı köşesine denk gelen parselde yer alan komşu bina, soyunmalığı kapatmaktadır. Hamamın soyunmalığının güneydoğu köşesinden itibaren yatayda, doğudan batıya doğru 2.30 m. lik bölümü görülmekte, geri kalan bölüm ise, komşu bina ile hamam arasına yapılmış olan gecekondu şeklindeki yapının geçiş sınırları içinde kalmaktadır(Şekil 6.90). Bu geçit, iki taraftan kapalıdır ve batı cephesinde daha net olarak görülmektedir.

Soyunmalık bölümü, hamamın iç mekanda olduğu gibi cephede de yine en sağlam kalmış bölümüdür. Bu cephede de diğer cephelerde olduğu gibi simetrik bir doluluk-boşluk oranı vardır. Soyunmalığın bu cephesi yatayda tam olarak ölçülememektedir. Çünkü bu bölüm yukarda bahsi geçen geçit sınırları içinde kalmaktadır. Düşeyde ise kaldırımdan itibaren (+1.90 kotu) saçak alt kotuna kadar 6.30 m. olarak ölçülmüştür.(+8.20 kotu)

Şekil 6.90 : Güney Cephesi ve Geçit İçinde Kalan Duvar

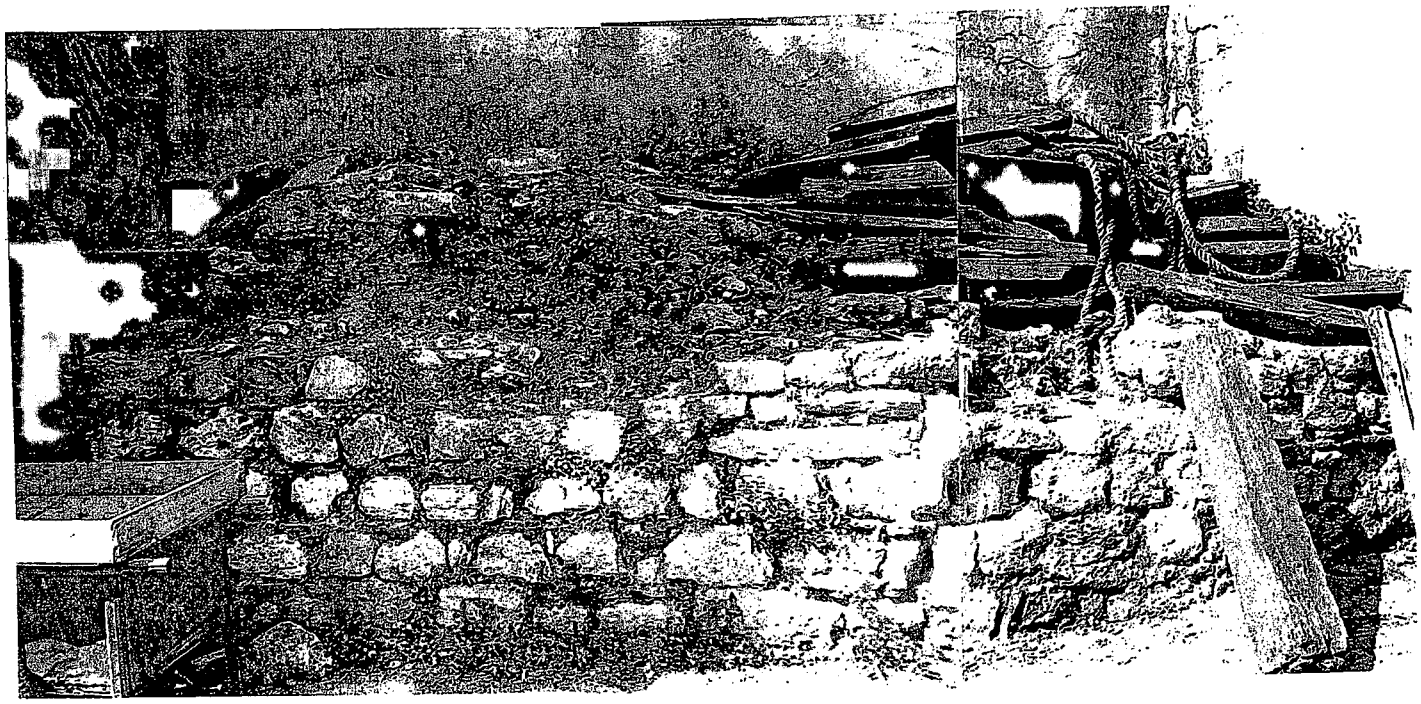
Cephede üst açıklıklardan kubbe aksında yer alan ve alt kotu +4.75 olan teğet sivri kemerli iç yüksekliği ise 2.20 m olan dikdörtgen formunda bir pencere vardır.(P212) Bu pencere bugün, tuğla ile doldurularak dışarıya kapatılmıştır ve doğramaları mevcut değildir. Bu pencerenin doğusunda ve batısında simetrik olarak yerleştirilmiş ve alt kotu, ancak doğudakinin +5.50 olarak ölçülebilen iki pencere daha vardır(P211, P213). Bu pencerelerin formları bugün net olarak belli değildir fakat

düzgün olmayan bir beşgen şeklindedirler. Bunların da içleri yine tuğla ile örülmüştür. Bu pencerelerden doğuda olanının, soyunmalık güneydoğu köşesine olan mesafesi 3.40 m.dir(Şekil 6.91).

Soyunmalık bölümünden sonra doğuya doğru ve soyunmalık güney duvarından kuzey-güney doğrultusunda 1.25 m. sonra kuzeye doğru içeri çekilmiş vaziyette ılıklık bölümü yer almaktadır. Bu bölüme ait, bu cephede pek fazla veri yoktur. Sadece üst kotu +4.00 olan mesafeye kadar beş sıra taş ve tuğla duvar dokusu görülmektedir. Fakat buradaki taş boyutları ve cinsleri, soyunmalık cephesindeki taşlardan farklıdır. Ayrıca taşlar arasındaki derzler ve dolgu malzemesi de farklıdır. Yer yer 0.10 m. kadar kalınlıkta derzler ölçülmüştür. +4.00 kotu, ılıklık bölümündeki güney hücresinin harap olmuş kubbe üst kotudur. Bu kot aynı zamanda, hamamın içinde ikinci bir kat olarak kullanılmak üzere yapılmış olan ara katın dış duvarının başladığı kottur. Kubbe, tuğla ve yer yer taş malzeme kullanılmış olarak mevcuttur(Şekil 6.92).

Şekil 6.91 : Güney Cephesindeki Pencereler(P211, P212, P213)

Şekil 6.92 : Güney Cephesindeki Ilıklık Kubbesi

Ilıklığın batıdaki başlangıcı olan soyunmalık güneydoğu köşesinden, doğuya doğru 5.80 m. sonra komşu parselin bahçe duvarı başlamaktadır. Buraya kadar ılıklığın güney hücresi ve sıcaklığın güneybatı hücresi yer almaktadır. Kubbe veya herhangi bir üst örtü elemanına rastlanmamaktadır. Kaldırım üst kotundan itibaren +4.00 kotuna kadar taş ve toprak karışımı bir dolguya rastlanmaktadır. Bu dolgunun üstünde, soyunmalık güney duvarının doğrultusundan 3.20 m. kuzeye doğru içeri çekilmiş vaziyette, bugün üst kat olarak nitelendirilen yerin güney duvarı başlamaktadır. Bu duvar soğukluk ve sıcaklık bölümlerinin üzerine oturmaktadır ve briketten yapılmıştır. Soyunmalık ve bahçe duvarı arasında kalan bu bölümde, duvarın üst kotundan itibaren iki sıra briket görülmektedir. Bu noktanın kotu +6.25 dir. Duvarın geri kalan yüzeyi ise sıva kaplıdır. Duvarın bitiminde, mekanın üzerini örten çatıyı taşıyan ahşap kirişler vardır. Bunların üzerinde ise oluklu levha çatı örtüsü vardır. Çatının mahya kotu ise +7.85 dir.

Bahçe duvarının arkasında, hamamın bugünkü üst katını oluşturan mekanın duvarı devam etmektedir. Duvarın briket dokusu bu tarafta tam olarak algılanmaktadır. Zeminden itibaren üst kotu +3.25 ile +3.65 arasında değişen yüksekliklerde, hamamın orijinal duvar dokusuna ait parçalar görülmektedir. Bu parçalar düzgün değildir ve malzeme olarak tuğla ve taştan ibarettir. Bu dokunun üzerinde +3.96

kotunda düzgün bir satıh oluşturarak, 11 sıradan oluşan briket duvar başlamaktadır. Bahçe duvarından itibaren doğuya doğru 10.41 m. sonra bu duvar kırılma göstererek sonlanmaktadır. Bu noktada briket olan duvar içinde tuğlaya da rastlanmaktadır(Şekil 6.93).

Bu köşeden sonra ise yine doğuya doğru 0.83 m. lik bir taşma yapan külhan yan duvarı yer almaktadır. Bu duvarın toplam genişliği 2.70 m. olarak ölçülmüştür. Duvarın üst kotu ise +3.94 dür. Yine aynı duvar, briket duvardan 0.08 m. güneye doğru çıkmış durumdadır. Bu külhan duvarının üzeri yuvarlak bir tonoz biçimindedir. Üst sıradaki tuğla örgü yer yer algılanmaktadır. Bu tuğla sırası ile toprak arasındaki bölüm bugün yere kadar sıvanmış durumdadır(Şekil 6.94).

Bu kırılma noktasından sonra bina kuzeye doğru 4.03 m lik bir girinti yaparak yine doğu-batı doğrultusunda 6.00 m. daha devam ederek sonlanmaktadır. Bu noktada, yan parseldeki bina ile birleşmektedir. Bu son kısım da yine briketten yapılmıştır. Diğer bölümlerden farklı olarak burada çatının eğim yönü değişmekte ve doğuya doğru tek eğimli olarak biçimlenmektedir.

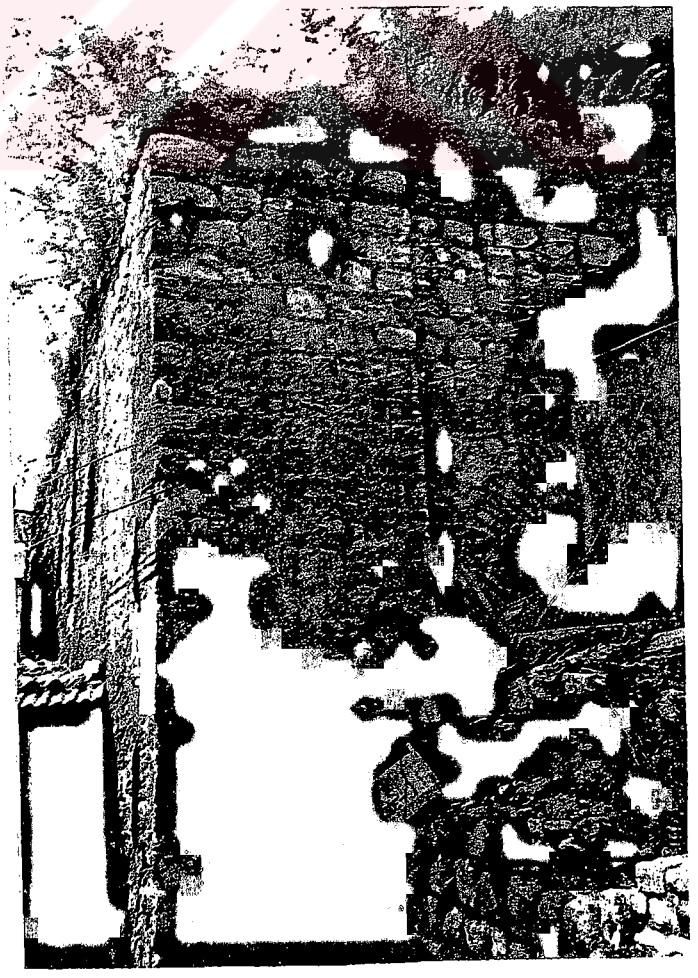
Şekil 6.93 : Güney Cephesinde Bahçe Duvarından Doğuya Doğru Hamam Ait Kalıntılar

Şekil 6.94 : Güney Cephesinde Külhan Tonozu

6.5.2.4.Doğu Cephesi

Hamamın doğu cephesi bugün, binanın doğu sınırına dayanmış olan komşu bina yüzünden kapanmış durumdadır. Ayrıca hamamın ılıklık ve sıcaklık bölümlerinin üzerine eklenmiş olan ahşap bölüm ve çatısı, bu cepheyi büyük oranda kapatmaktadır(Şekil 6.95).

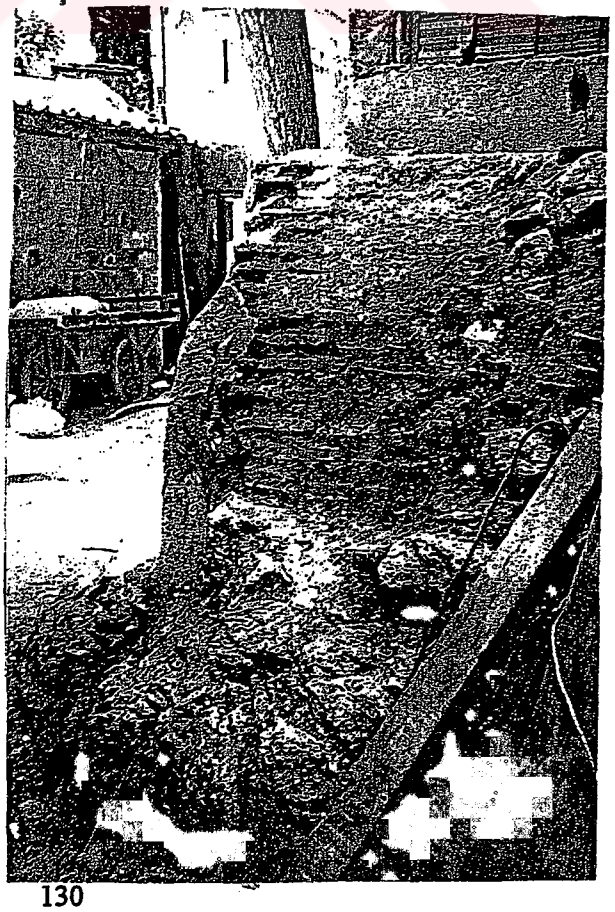
Şekil 6.95 : Yapının Doğu Köşesi

Binanın doğu cephesinde ilk önce görülen külhan tonozunun bu cephedeki devamıdır(Şekil 6.96). Güneydeki köşesinden itibaren kuzeye doğru 4.03 m. devam eden külhan kalıntısı, bu noktadan sonra, komşu parselin arkasında kaldığı için görülememektedir. Külhan tonozunun üst kotu +3.96 dır.

Bu külhanın batıya doğru gerisinde ise, hamamın üstüne eklenmiş olan ahşap bölüm ve çatısı görülmektedir(+7.85 kotu).

Bunların da yine batıya doğru gerisinde hamamın soyunmalık doğu duvarı ve kubbesi görülmektedir. Soyunmalığın güneydoğu köşesinden itibaren kuzeye doğru 1.90 m. sonra duvar yüzeyinde batıya doğru 0.08 m. lik bir girinti vardır. Buradan sonra ise kuzeye doğru olan duvar parçasında, üstte biçimsel ince bir tuğla kemer ve bunun altında da daha kalın bir tuğla kemer izi görülmektedir. İnce kemerin kalınlığı 0.18 m., kalın kemerinki ise 0.70 m. olarak ölçülmüştür(Şekil 6.97).

Bu duvarın üst sınırında, +7.62 kotunda saçak tuğlalarına ait izler görülmektedir. Bu kotta birkaç sıra tuğla bulunmaktadır. Bu cephede kasnak taşları görülmemektedir. Ancak kubbenin tuğlaları net bir biçimde görülmektedir. Ayrıca kubbenin güneyinde +9.10 kotunda biten bir tuğla tüteklik parçası yer almaktadır(Şekil 6.98). Bu kotun devamında ise kubbe, çimento sıvası ile devam etmektedir. Soyunmalık doğu duvarının kuzeydeki bitimine ise ulaşılamamıştır.

Şekil 6.96 : Doğu Cephesindeki Külhan Tonozu

Şekil 6.98 : Soyunmalık Doğu Cephesindeki Kubbe, Saçak Silmesi ve Tüteklik

Şekil 6.97 : Soyunmalık Doğu Duvarındaki Kemerler

6.5.3.Strüktürel Özellikler

6.5.3.1. Temeller

Hamamın temellerine dair bugün hiçbir ize rastlanmamaktadır. Bina içinde mal sahibinin de böyle bir çalışmaya izin vermemesinden dolayı temellere ilişkin bir şey bulunamamıştır. Ayrıca zaman içinde hamamın taban kotları giderek yükselmiştir ve bugün için hiçbir ipucu bırakmamıştır. Sadece soğukluk mekanının soyunmalığa geçişine yakın bir noktada, bugünkü mevcut betonarme döşeme bir noktada kırılmıştır. Çapı 0.25 m. olan bu kırığın içi araştırıldığında, toprak ve taş karışımına rastlanmıştır. İkinci bir sert zemin tabanı ise yüzeyden 0.25 m. derinliktedir. Ancak bu noktada yüzey dokusu anlaşılamamıştır. Dolayısıyla bu kotun ne kotu olduğu tam olarak anlaşılamamıştır.

Soyunmalığın batı kemerinin güney ayağında +0.15 kotunda, duvarın ayağından daha geniş bir yüzeye sahip bir kalıntı bulunmaktadır(Şekil 6.99).

Şekil 6.99 : Soyunmalıktaki Döşemeye Ait Parça

6.5.3.2. Duvarlar

İç Duvarlar;

Soyunmalık Duvarları;

Hamamın soyunmalık bölümündeki alt kottaki duvarlar bugün sıva ile kaplı olduğu için özgün duvar dokusu okunamamaktadır. Fakat bu soyunmalık bölümünün bugünkü üst kotu olan +3.80 kotunda, P213 kodlu pencerenin altında duvar dokusu görülmektedir. Buna göre, duvar bir sıra taş, bir sıra tuğla ve yatay taş derzlerinde de dikine tuğla dokusuna sahiptir(Şekil 6.100). Dış cephedeki duvar dokusuna da bunu sağlamaktadır.

Duvar kalınlığı kuzey cephesinde 1.12 m. olarak ölçülmüştür. Ancak güney cephe duvarında cephe ile iç mekan arasında bir geçiş bulunamadığı için doğrudan ölçüm yapılamamıştır. Batı duvarı, 0.87 m., doğu duvarı ise 0.85 m. olarak ölçülmüştür.

Şekil 6.100 : Soyunmalıktaki P213'ün Altında Görülen Duvar Dokusu

Ilıklık Duvarları;

Soyunmalık ve ılıklık arasındaki duvarın kalınlığı 0.80 m. dir. Duvar her iki mekan tarafında da yine çimento sıva kaplıdır. Ilıklığın diğer güney ve doğu duvarlarında yerden 1.32 m. ye kadar olan kotta fayans kaplama vardır. Bu kottan sonra ise duvar

dokusu, yer yer dökülmüş sıva ve boya ile devam etmekte ve duvar dokusu görülememektedir. Ancak yer yer bazı sıva dökülmelerinin olduğu yerlerde tuğla ve taş izleri düzenli olmamakla beraber görülmektedir. Ilıklığın kuzey duvarı ise bugün mevcut değildir.

Sıcaklık Duvarları ve Külhan Duvarları;

Sıcaklık mekanının duvarları bugün, büyük ölçüde kaybolmuş ve var olanlar da tahrip olmuş durumdadır. Mevcut olan verilere göre, mekanın güney duvarında tuğlalar görülmektedir ve bu noktada duvarın kalınlığı, içerden ve dışarıdan alınan ölçümlerin karşılaştırılması sonucu 0.85 m. olarak ölçülmektedir. Bu tuğla izlerine daha çok, mekanın güney duvarı üzerindeki izinden, kuzeye doğru bir taşma gösteren iki ayak parçası üzerinde rastlanmaktadır ki bu ayaklardan doğuda olanı sıcaklığın güneydoğu halveti (Mekan No 7) ile külhan arasındaki duvarın parçasıdır, diğeri de aynı halvet ile güney eyvanı arasındaki duvarın parçasıdır. Doğudaki duvar parçasında bir sıra taş ve iki sıra tuğla görülmektedir.

Külhan bölümüne ait tek veri olan güney duvarında da yine benzer veriler vardır. Deforme olmuş ve yer yer derin oyukların bulunduğu duvar dokusu üzerinde bazı tuğla ve horasan harcı izleri görülmektedir. Buna göre iki sıra tuğla ve bir sıra taş vardır. Külhanın doğu duvarında ise tonoz başlangıcı olan +3.05 kotuna kadar çimento sıva kaplıdır. Bu kottan sonra ise tonozu oluşturan eğrisel düzlemde yer alan tuğlalar görülmektedir(Şekil 6.101).

Şekil 6.101 : Külhan Duvar Detayı

Dış Duvarlar ;

Kuzey Cephesi Duvarı(Şekil 6.102);

Duvar yüzeyi düzgün bir doku göstermediği için, cephe duvarı anlatılırken basit bir ızgara sistemi kurulmuş ve bu sıraya göre anlatılmıştır.

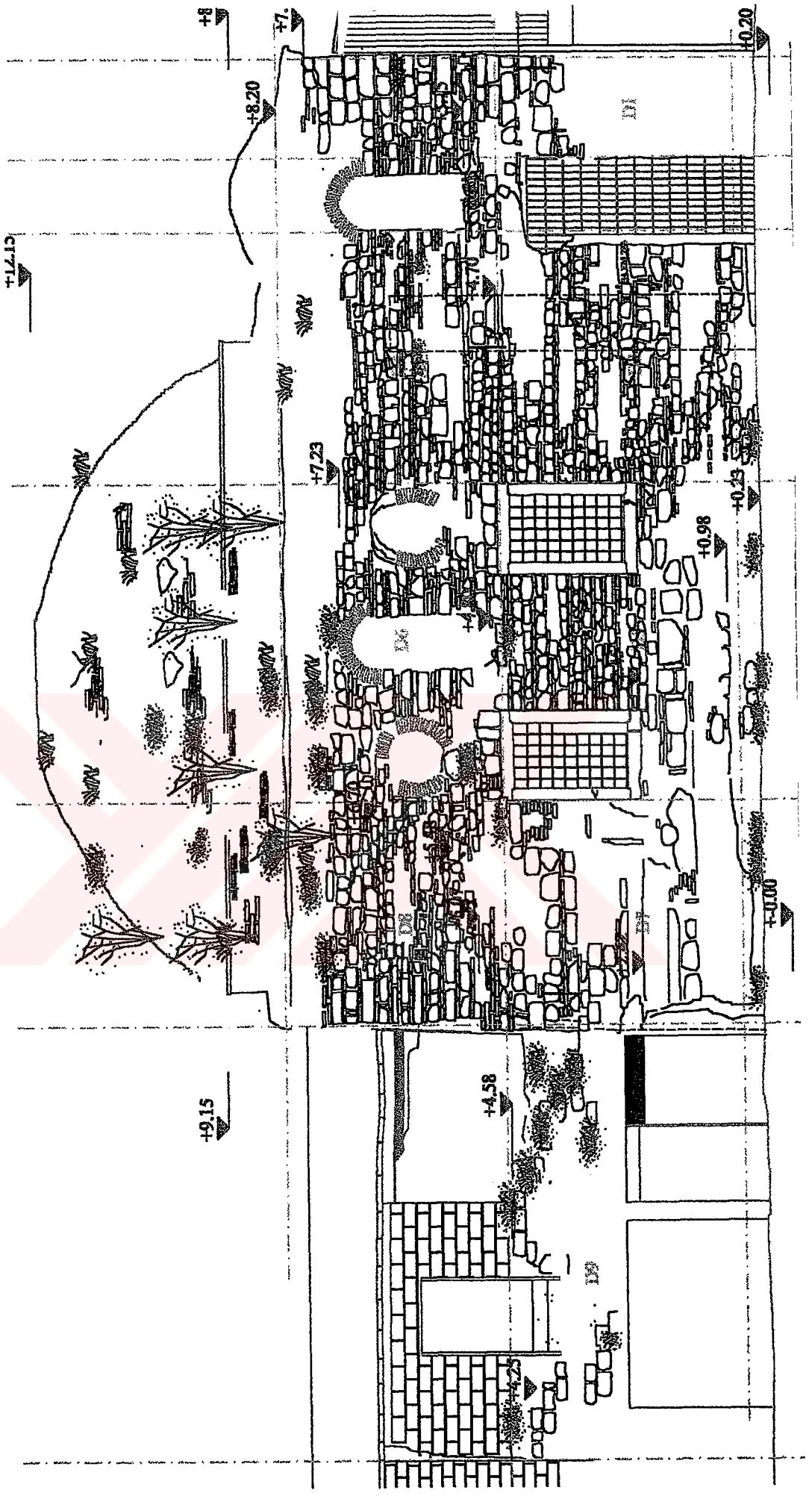
Hamamın kuzey cephe duvarının bugün, hamamın kuzeybatı köşesinden doğudaki bitimine kadar olan 16.15 m. lik bölümü özgün hali ile durmaktadır. Duvar dokusu esas itibariyle moloz taş duvar ve yer yer kaba yonu taş duvar örgüsü şeklindedir.

D1- D2 Numaralı Duvar Parçaları(Şekil 6.103)

Duvarın kuzeybatı köşesi ile soyunmalığın üst açıklık sırasında yer alan P4 ve alt sırada yer alan K2 numaralı açıklıkları arasındaki duvar dokusu bir sıra taş ve bir sıra tuğla olmak üzere bu açıklıkların batısından binanın kuzeybatı köşesine kadar ve saçak altına kadar devam etmektedir.(+8.20 kotu) Bu aralıkta yer alan taşlar düzgün kenarlı değildir. Ancak binanın köşesindeki köşe taşları daha büyük ve daha düzgündür. Hatta kesme taş biçiminde taşlar da vardır.

Üst kottaki P24 numaralı pencerenin alt kotundan başlayarak (+5.15 kotu) pencere boyunca saçak altına kadar almaşıklık değişmektedir ve bir sıra taş ve 2 veya 3 sıra tuğla şeklindeki örgü, pencere boyunca ve pencerenin kemer üzengi sınırına kadar devam etmektedir. (D2) K2 numaralı kapının batısında da durum yine değişmekte ve bazı noktalarda bir taş ve 2 veya 3 sıra tuğla almaşıklığı olmaktadır. Taş sıraları içinde yer yer kılıcına kullanılmış tuğlalar yer almaktadır.

Bu doku içinde K12' nin batısından alınan tuğla boyutlarının kalınlığı genellikle 4 cm. dir. Boyutlar ise 4x25 cm. civarındadır.

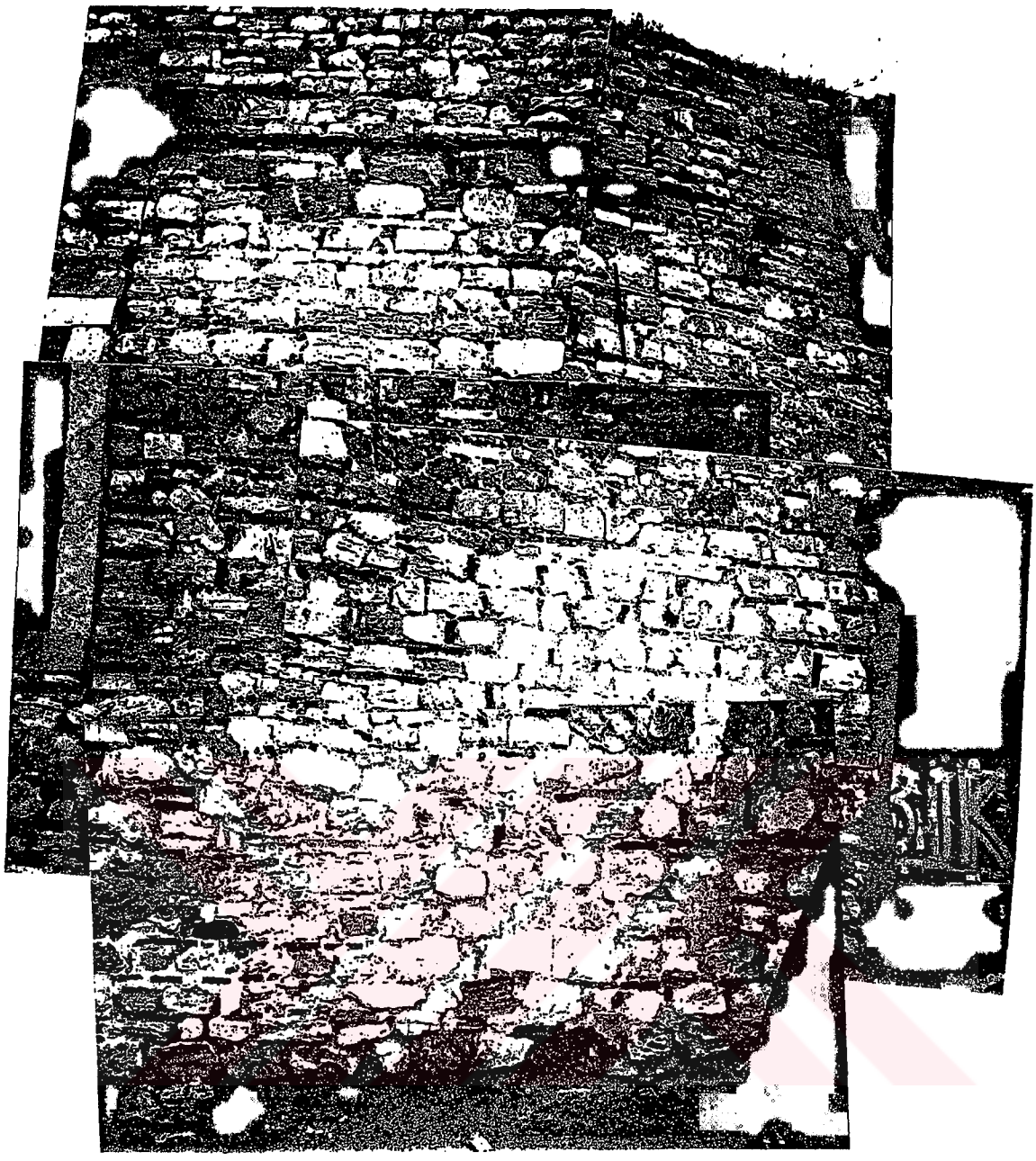
Şekil 6.102 : Kuzey Cephesi Duvarı

Şekil 6.103 : Kuzey Cephesi Duvarı D1-D2 Parçası

D3- D4 Numaralı Duvar Parçaları(Şekil 6.104)

Cephe boyunca duvarda (K12) numaralı açıklığın doğu kenarından başlayarak, yerden 0.34 m. sonra başlayan (+0.98 kotu) ve 0.20 m. yüksekliğinde olan bir yarık görülmektedir. Bu yarık derinlemesine doğru yine taş olarak devam etmektedir ve soyunmalık duvarının bitimine kadar devam etmektedir. Bu yarığın dışında duvar örgüsü, alt sırada P13 ve K12 arasında oldukça düzgün bir biçimde bir sıra taş ve bir sıra tuğla olacak Şekildedir. Tuğlalar yer yer taşların düşey derzlerinde kılıcına olarak da kullanılmıştır. Bu tip almaşıklık hemen hemen tüm aralık boyunca ve her taş derzinde görülmektedir. Taş boyutları ise bu aralıkta D1-D2 aralığında olan taşlara oranla daha ufaktır ve daha az düzgündür. Yani moloz taş karakterindedir. Bu aralıkta ölçülen tuğlalar 4x30x22 cm. boyutlarındadır.

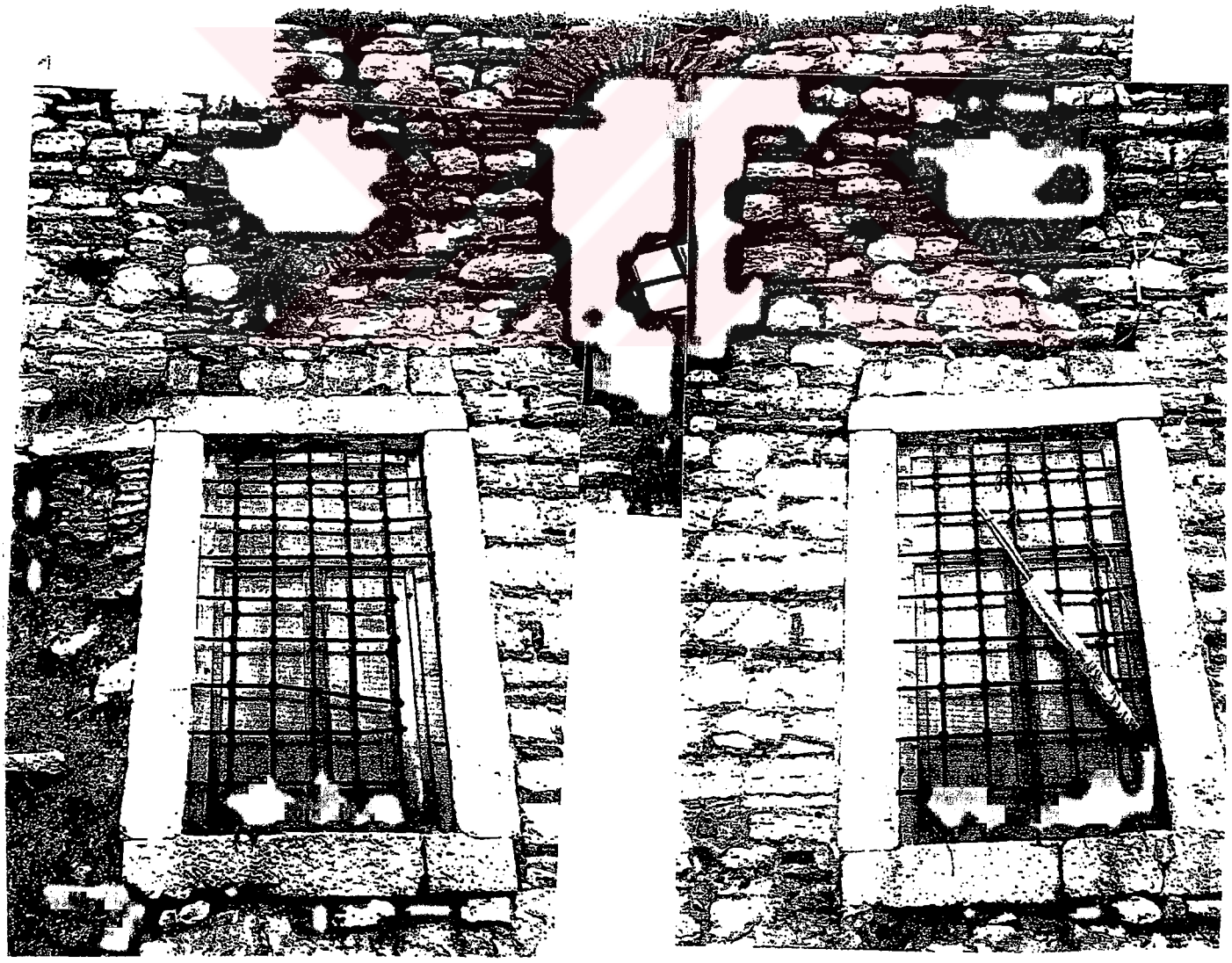

Şekil 6.104 : Kuzey Cephesi Duvarı(D3-D4)

D4 numaralı aralıkta da yine aynı örgü devam etmektedir. Ancak K12 ile P13 arasında görülen almaşıklık düzgün olmamakla beraber bir sıra taş ve 2 sıra tuğla şeklindedir. Ayrıca +6.05 kotundan saçak alt kotu olan +8.20 kotuna kadar taş boyutları iyice ufalmıştır, tuğlalar da daha çok kırık ve yarım tuğla şeklindedirler. Taşların düşey derzlerinde kullanılan tuğlalar ise kırıklar şeklindedir ve D3 parçasındaki düzenlilik burada görülmemektedir. Yani bu tip almaşıklık yer yer ve kırıklı olarak görülmektedir. Özellikle P13'ün alt kotundan(+2.52 kotu) zemine kadar olan bölgede tuğla sıralarının derzleri yer yer yataylıktan çıkmaktadır ve kırıklı olarak kullanılan tuğlalar oldukça fazlalaşmaktadır. Burada da yine tuğla kalınlığı 4 cm. civarındadır.

D5- D6 Numaralı Duvar Parçaları(Şekil 6.105)

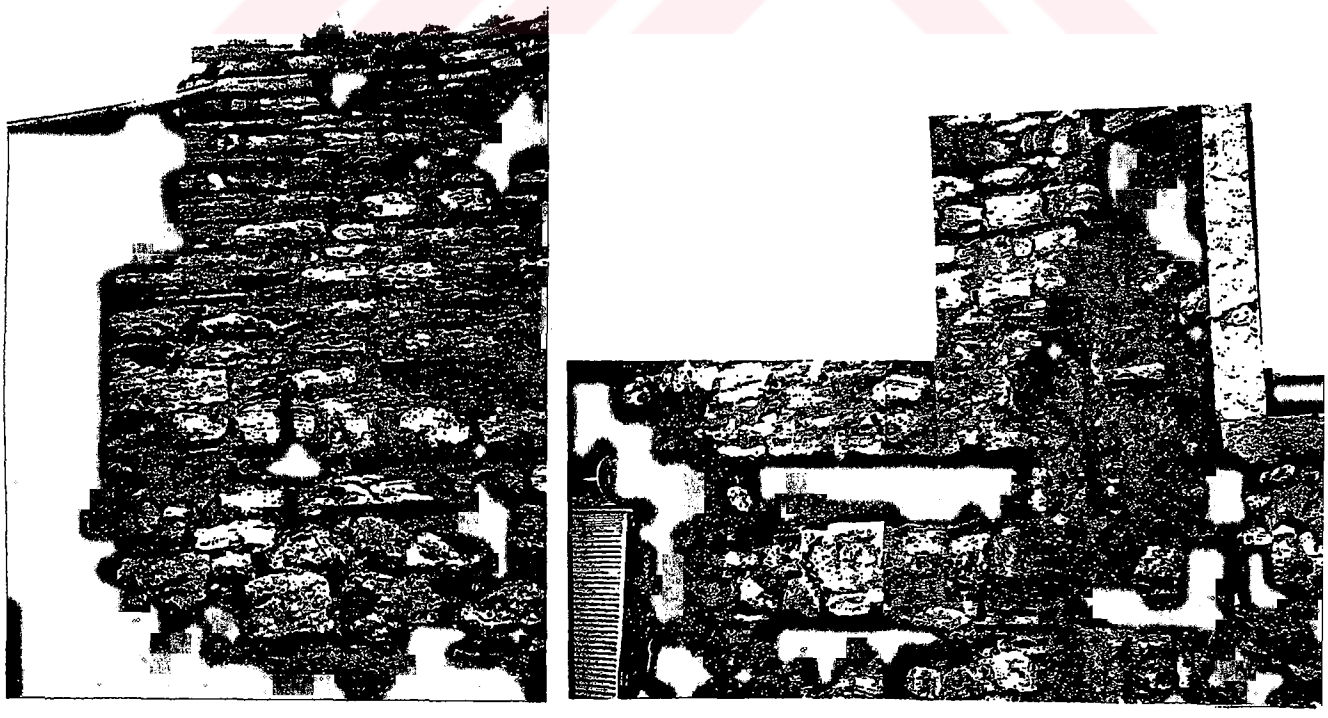
Bu aralıktaki duvar dokusu da yine bir sıra taş ve bir sıra tuğla şeklinde olmak üzere saçak alt kotu olan +8.20 kotuna kadar devam etmektedir. Buradaki duvar dokusu oldukça düzgün bir biçimde moloz taş duvar karakterindedir. Ancak zemin kattaki P13 ve P14 numaralı pencerelerin alt kotundan başlayarak (+2.52 kotu) taş ve tuğla sıralarında düzensizlikler görülmektedir.+2.52 kotu ile yol (+0.23) arasında taş boyutları daha büyüktür. Aynı zamanda yataydaki tuğla sıraları burada tam olarak görülememektedir. Hatta sadece düşey olarak taş yerine kullanılan tuğlalara rastlanmaktadır. Duvarın yere daha yakın olan bölümünde ise taşlar giderek köşelerini kaybetmekte ve sıvama derzlerle birlikte okunmaz hale gelmektedir. Alt hizada +0.98 kotundan yaklaşık 0.30 m. kadar alta kadar devam eden oyuk yer almaktadır. Bu oyuktan sonra ise daha ufak boyutta taşların yer aldığı iki sıralık duvar dokusu görülmektedir.

Şekil 6.105 : Kuzey Cephesi Duvarı(D5-D6)

D7- D8 Numaralı Duvar Parçaları(Şekil 6.106)

Zemin kattaki P14 numaralı pencerenin doğu kenarından soyunmalığın kuzeydoğu köşesine kadar olan D7 bölümünde duvar dokusu, bu cephedeki diğer bölümlerden farklılık gösterir. Özellikle pencerenin hemen doğu ucundan başlayan ve yatay düzlemde doğuya doğru 1.30 m. kadar uzanan bir oyuk vardır. Bu oyuk daha çok duvar yüzeyinde bir aşınma şeklindedir ve düzlemsel bir büyüklüktedir. Bu aşınmanın derinliği yaklaşık 0.15 m. dir. Bu aşınmış yüzeyde daha çok tuğlalara rastlanmıştır. P14 ün doğusunda ve +3.80 kotundan başlayarak yukarıya doğru yaklaşık 0.55 m. kadar devam eden, iki sıra tuğla dizisi vardır. Buradaki tuğla kalınlığı yine 4 cm.dir. Bu dizinin hemen doğusunda ise daha derin ve silindirik bir biçimde devam eden oyuk daha vardır. Bu oyuğun hemen altında +2.45 kotundan başlayarak düşeyde yaklaşık 0.60 m. devam eden bir tüteklik izi bulunmaktadır. Bu tütekliğin doğusunda ise +2.42 kotundan başlayarak P4 ile soyunmalığın kuzeydoğu köşesi arasında yatay olarak yaklaşık 2.40 m. devam eden, 0.15 m. derinliğinde ve 30 cm. yüksekliğinde bir oyuk daha vardır. Bu oyuktan sonra ise duvar dokusu yine bir sıra taş ve bir sıra tuğla olarak devam etmektedir. Ancak P14'ün hemen üst kotunda çimento sıva ile kullanılmış duvar dokusundan farklı olarak kullanılmış taşlar yer almaktadır.

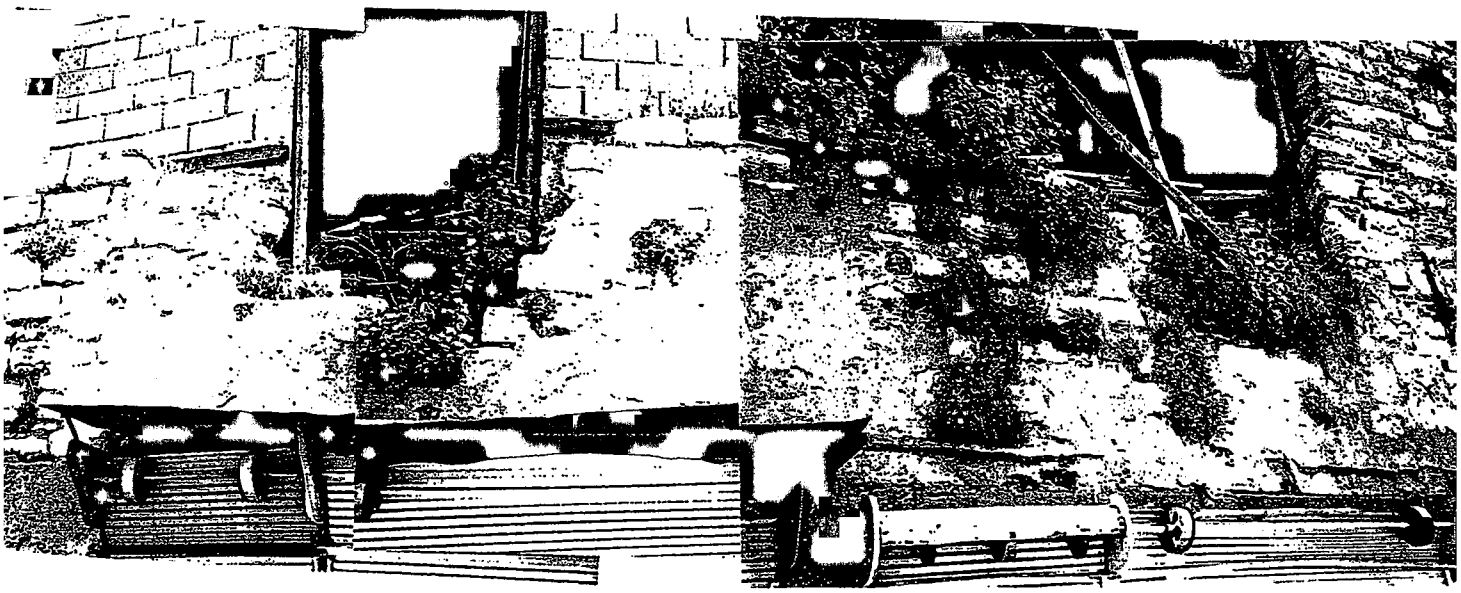
Şekil 6.106 : Kuzey Cephesi Duvarı(D7-D8)

Üst kotta yer alan D8 aralığındaki duvar parçası da D7'deki duvar parçası ile benzer karakterdedir. Ancak burada farklı olarak +5.07 kotunun altından zemine doğru olmak üzere, kuzey duvarının kuzeydoğu köşesinden itibaren doğuya doğru 0.25 m. lik bir taşma görülmektedir. Bu çıkıntının altında ise tuğlalar yer yer iki sıra olarak kullanılmıştır. Tuğla kalınlığı yine 4 cm. dir. +5.00 kotunda bu köşedeki tuğlalar 4x32x20 cm. boyutlarındadır.

Saçak altına doğru taş boyutlarının boyları artmaktadır. Üst kattaki P7 numaralı yuvarlak pencerenin hemen doğusunda, taş boyutları iyice ufalmaktadır. Ancak soyunmalığın kuzeydoğu köşesinde, düzgün biçimde ve büyük boyutta taşlar köşe taşı olarak kullanılmıştır.

D9 Numaralı Duvar Parçaları(Şekil 6.107)

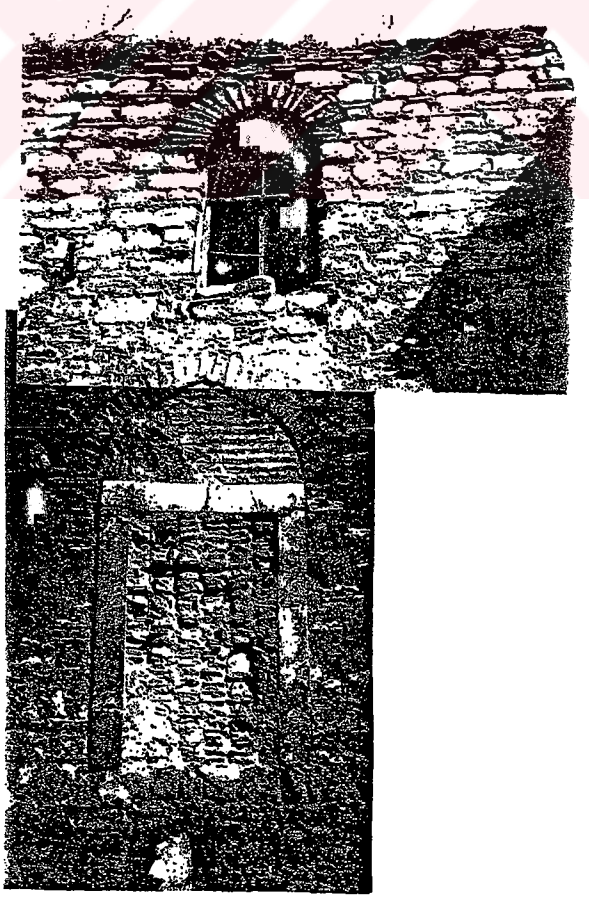
Duvarın doğuda kalmış parçası olan D9, bugün mevcut olmayan ılıklık duvarına ait bir parçadır. Buradaki duvar dokusu diğer bölümlerden farklıdır. Sadece birkaç yerde münferit olarak görülen taşların boyutları diğer bölümlerdeki taş boyutları ile yakındır. Ancak burada hiç tuğla görülmemektedir. Özellikle taşların arasında horasan harcı yerine çimento harcı vardır.

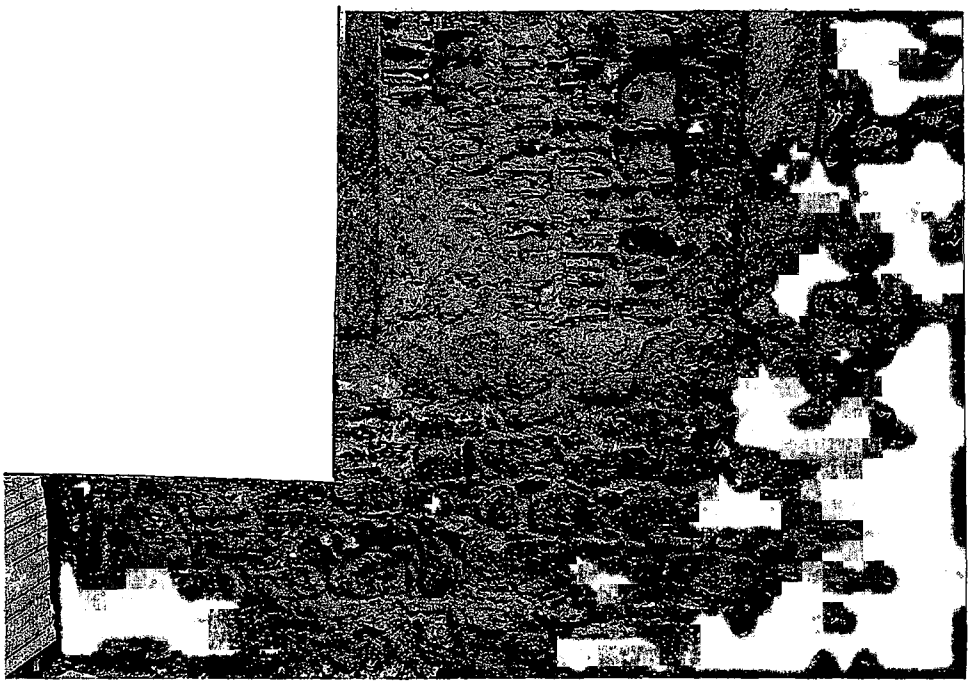
Şekil 6.107 : Kuzey Cephesi Duvarı(D9)

Batı Cephesi Duvarı;

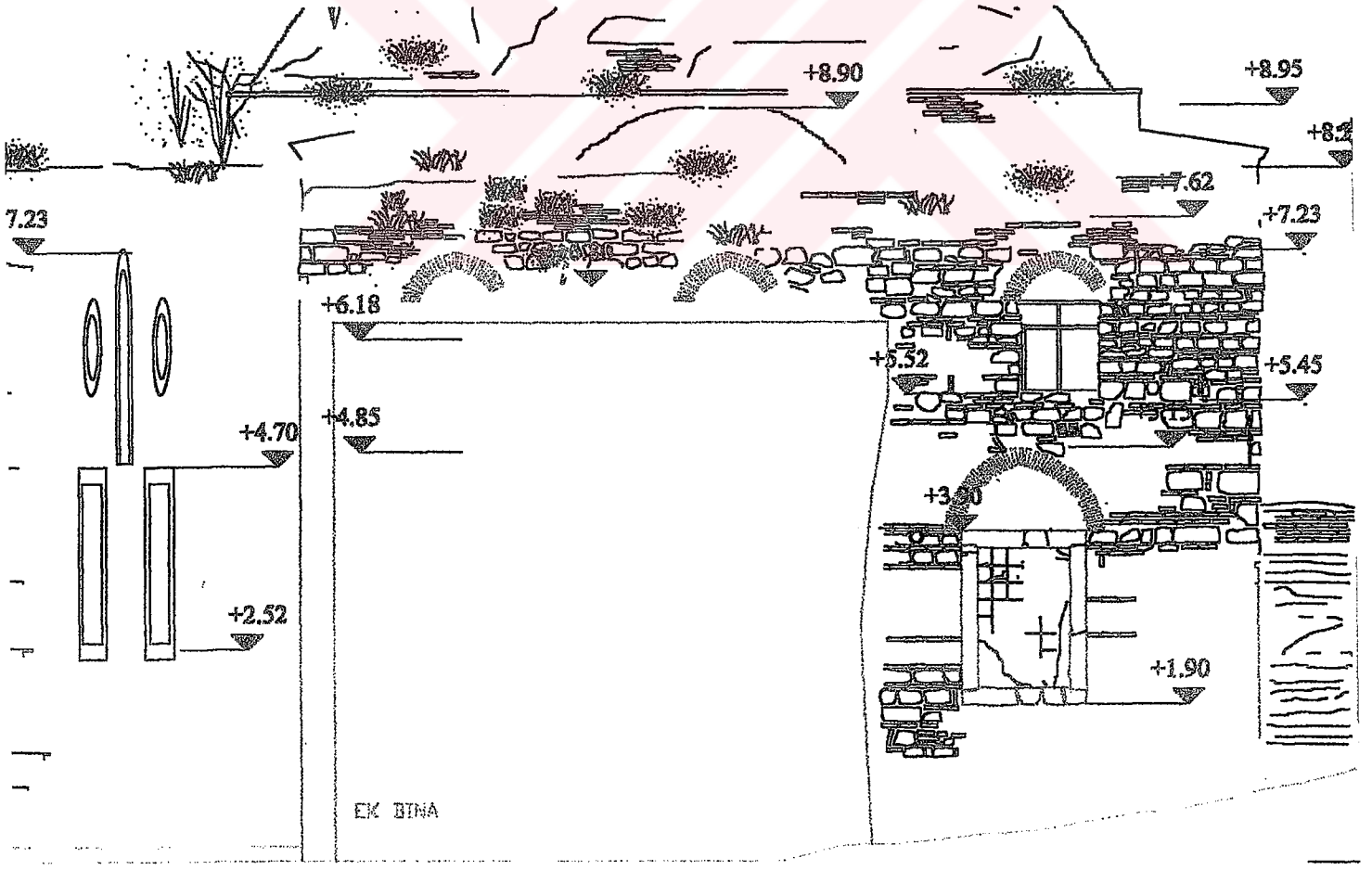
Bu cephede de yine moloz taş duvar ve yer yer kaba yonu taş duvar dokusu görülmektedir. Cephe büyük oranda, hamamın yanına yapılan ek yapı yüzünden kapanmış durumdadır. Bu ek yapıdan geriye kalan bölümlerde ise kuzey cephesindeki duvar dokusunun benzeri görülmektedir. Özellikle üst kattaki P21 ve alttaki P11 pencereleri arasında kalan duvar parçasında bu doku rahatlıkla görülmektedir(Şekil 6.108). Ancak burada farklı olarak, tuğla sıralarının çoğunlukla iki sıra halinde yapıldığını görmekteyiz. Yani duvar örgüsü, bir sıra taş ve iki sıra tuğla şeklindedir. Bu cephede tuğla sıraları daha okunaklı biçimdedir. Alt kotlara doğru ise bu tuğla dizilerinin sıra sayısı artmakta yer yer 3 veya 4 sıra tuğla kullanıldığı görülmektedir. Üst kattaki P21'in kuzeyinde, taş boyutları ufaktır. Altlara inildikçe ve hamamın güneybatı köşesine yaklaştıkça, taş boyutları büyümektedir (Şekil 6.109). Alt kattaki P11'in üst sınırı olan +5.15 kotundan alt kotlara doğru, duvar dokusu netliğini kaybetmektedir. Bu kayboluş, yüzeysel kirlenmeden ve yer yer de sıva kalıntılarından kaynaklanmaktadır. Yol kotuna yakın yerlerde ise duvar örgüsü okunamamaktadır(Şekil 6.110).

Şekil 6.108 : Batı Cephesi Duvarı

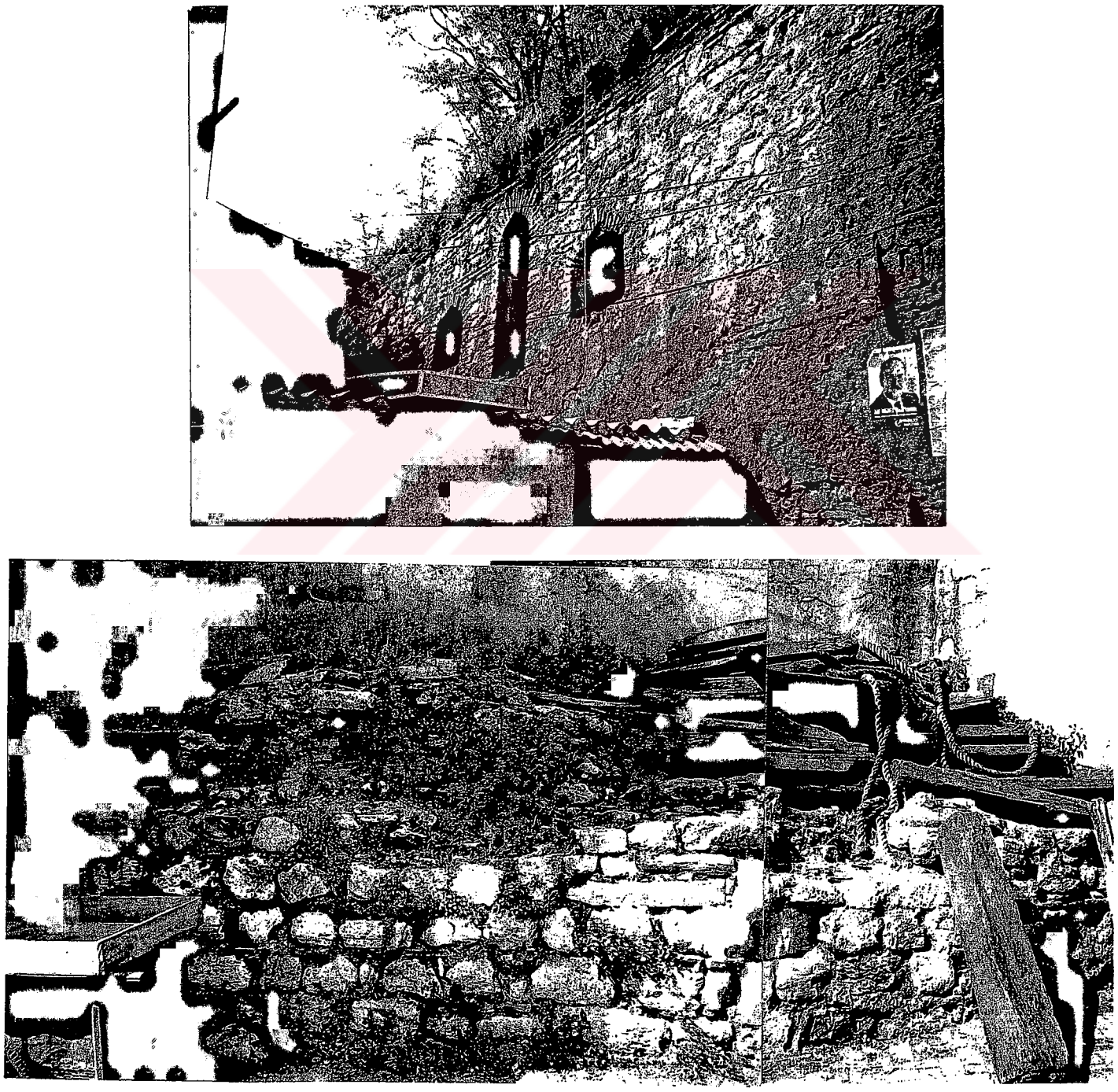
Şekil 6.109 : Batı Cephesi Duvarı (P11'in Altı)

Şekil 6.110 : Batı Cephesi Duvarı Çizimi

Güney Cephesi Duvarı (Şekil 6.111);

Bu cephede en sağlam kalmış bölüm soyunmalık bölümü olduğu için duvar dokusu olarak da bu cephede bize ışık tutan bölüm yine burasıdır. Ancak soyunmalığın önünde, komşu parselin ek yapısı bulunduğu için, bu cephe de yine kısmen kapanmış durumdadır. Soyunmalığın güneydoğu köşesinden başlayarak duvarın genelinde, diğer cephelerdeki dokunun benzerini görmekteyiz. Ancak burada daha önceden kalan çimento sıva yüzünden duvar örgüsü bazı yerlerde görülememektedir.

Şekil 6.111 : Güney Cephesi Duvarı

D1Numaralı Duvar Parçası

Üst kattaki P213 numaralı pencerenin batısından soyunmalığın güneybatı köşesine kadar duvar dokusu, batı cephesindeki ile aynı karakterdedir.

D2 Numaralı Duvar Parçası

Soyunmalığın güneydoğu köşesinde bir sıra taş ve yer yer 1, 2 veya 3 sıra tuğla dizisine rastlanmaktadır. Bu karakter, soyunmalığın P210 numaralı penceresinin doğu kenarına doğru gittikçe 1sıra taş ve bir sıra tuğla olarak değişmektedir. Yani soyunmalığın güneydoğu köşesinde tuğla sıraları artmaktadır.

D3 Numaralı Duvar Parçası

Soyunmalığın büyük bölümü cephede, komşu parsel ile kapanmış durumdadır. Hamam ile bu geçit arasındaki kalan duvar yüzeyi ise çimento sıvalıdır ve hiçbir duvar örgüsü görülmemektedir. Sadece buradaki bir pencerenin izleri algılanmaktadır.(alt kattaki N6)

D4 Numaralı Duvar Parçası

Bu parçadaki duvar dokusu diğer cephelerdeki gibi bir sıra taş ve bir sıra tuğla şeklindedir. Ancak +4.65 kotundaki demir kamanın altında iki sıra tuğla görülmektedir.

D5 Numaralı Duvar Parçası

Bu bölümdeki almaşıklı soyunmalık duvarındakinden farklıdır. Kuzey cephesinde görüldüğü gibi burada da bir sıra taş ve bir sıra tuğla dokusu nettir. Ayrıca taşların düşey derzlerinde düzenli olarak kılıcına tuğlalar vardır. Buradan alınan tuğla boyutları 4x30x 16 cm. civarındadır.

Ilıklık güney hücresinin bugünkü durumuyla kubbe üst kotu olan +3.15 kotuna kadar bu doku görülmektedir. Bu kotun üstünde +4.00 kotuna kadar ise değişik boyutlarda taşlar kubbe formunu verecek biçimde yer almaktadır.

D6 Numaralı Duvar Parçası

Bu bölüm, planda sıcaklık güney halvetlerinin ve eyvanının olduğu yere denk gelmektedir. Bu aralık içinde, arsanın sahipleri kereste ve benzeri malzemeleri depolayarak bu duvara yasladığı için tam olarak duvar izleri takip edilememiştir. Ancak arsanın sınırını veren beton duvarın hemen doğusunda yer alan duvar parçası D5 ile benzer dokuyu vermektedir. Fakat tam olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde bu duvarın külhan kalıntısına kadar olan kısmında da ancak +3.45 kotunda takip edilen bir yatay iz vardır. Bunun altını okumak ise mümkün olmamıştır.

D7 Numaralı Duvar Parçası

Bu parça, hamamın külhan kısmından kalan bir bölümdür. Üst kotu +3.95 olan bir dairesel form veren külhanın su deposu, yaklaşık 0.24 m. kalınlığında bir yarım daire biçimindedir. Bu kısım tuğla tamamen tuğladan ibarettir. Bu 0.24 m. lik tuğla kemerin altında kalan dairesel formun içi bugün çimento sıva ile sıvanmıştır. Bu külhan parçasının, hamamın bugün kapanmış durumda olan doğu cephesinde ve kuzey-güney doğrultusunda kuzeye doğru yaklaşık 2 m. devam ettiğini görmekteyiz.(Şekil 6.112)

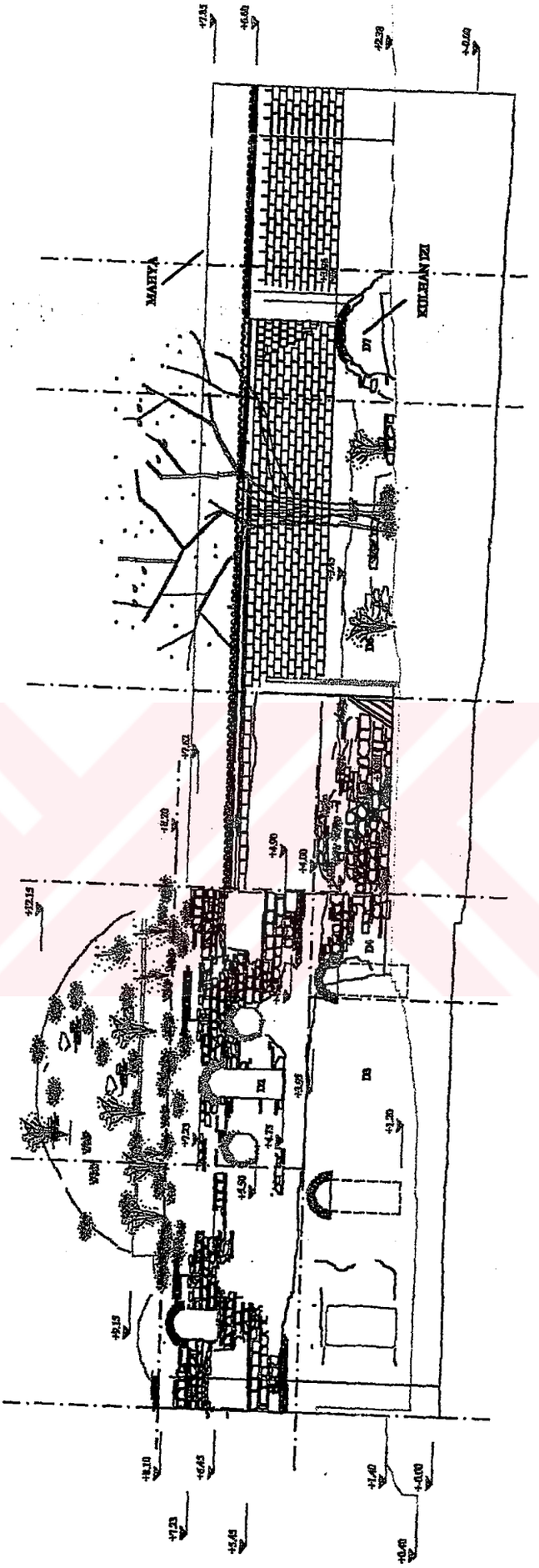
6.5.4. Yapım Tekniğine Ait Özellikler ve Malzeme

Binanın yapım tekniği yığma kargir strüktürdür. Duvarlar moloz taş ve yer yer kaba yonu şeklinde yapılmıştır. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Örtü elemanları olan kubbe ve tonoz yapımında da yine tuğla kullanılmıştır. Duvarlarda bağlayıcı olarak horasan harcı ve kireç harcı kullanılmıştır. Yakın geçmişte sıvanmış olan bölümlerde çimento sıva kullanılmıştır.

6.5.4.1.Harç-Derz-Hatıl

İç Mekanda;

Aya Kapı hamamında iç mekanda, duvarların bileşimine dair çok fazla veri yoktur. Hamamın soyunmalık ve ılıklık duvarları büyük oranda çimento sıva ile sıvanmıştır. Dolayısıyla buralardan numune almak veya incelemek mümkün olmamıştır. Ancak soyunmalık mekanının ana kubbesinden dökülen parçalar incelendiğinde horasan harcı kullanıldığı görülmüştür. Kubbe askı kemerindeki incelemede de kireç harcına rastlanmıştır.

Şekil 6.112 : Güney Cephesi Duvarı Çizimi

Hamamın sıcaklık bölümünde de bazı yerlerden alınan duvar parçalarında horasan harcı görülmüştür.

İç duvarlarda derz dokusunun görülebildiği tek yer sıcaklık güney duvarıdır. Burada tuğlaların görülebildiği yerlerde, tuğla arası derz genişliği (4,5-5 cm.), tuğlanın kendisinden (4 cm.) daha kalındır.

Hamamın iç duvarlarında, çoğu duvarın çimento sıva ile sıvanmış olmasından dolayı ve çıplak duvarlarda çalışma imkanı olmadığından elimizde hatıl sistemi ile ilgili fazla veri yoktur. Ancak soyunmalık üst kotunda (+3.80) güney duvarının doğu köşesinde, batıya doğru 1.5 m. kadar devam eden iki ince tuğla sırası bulunmuştur.

Cephelerde;

Hamamın tüm cephelerinde kabarık harç yöntemi kullanılmıştır. Soyunmalık güney cephesinde tuğla kırıklı ve ince dere kumu agregalı su kireç harcı yoğunluklu olarak bulunurken, ılıklıktan başlayarak külhana kadar bu cephe üzerindeki harçlar yüksek mukavemetli ve iri agregalı horasan harcıdır.

Hamamın cephe duvarlarında görülen genel almaşıklık sistemi, bazı yerlerde bozulmakla birlikte, bir sıra taş, bir sıra tuğla şeklindedir. Taş ve tuğla arasındaki derz genişliği (3,5-4 cm.), tuğlalar arasındaki derzlerden (4-5 cm.) daha azdır. Taş sıraları içinde, derz aralarında dikine kullanılmış tuğlalar da vardır. Duvarın almaşıklık düzeninin iki tuğla olduğu yerlerde, tuğla arası derzi, tuğlanın kendisi ile aynı kalınlıkta veya tuğladan daha kalındır.

Hamamın tüm cephelerinde yatay hatıl olarak tuğla sıraları kullanılmıştır. Yatay hatıllar hamamın genellikle bir sıra taş ve bir sıra tuğla karakterinde olan duvar almaşıklık düzeni içinde ele alınmıştır.

6.5.4.2.Taş

Cephelerde kaba yonu ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Ancak daha çok moloz taş duvar dokusu hakimdir.

Kuzey cephesinde özellikle moloz taş yoğun olarak kullanılmıştır. Cephede, binanın köşelerinde ise daha çok kaba tonu olarak küfeki taşı kullanılmıştır.

Batı cephesinde de yine aynı benzerlik vardır. Yer yer kalker taşları vardır.

Güney cephesinde ise kuzey cephesinde olduğu gibi moloz taş daha çok kullanılmıştır. Köşelerde kaba yonu teknikle küfeki taşı kullanılmıştır. Aralarda odtaşına ve kalkerli taşa da rastlanmıştır.

6.5.4.3.Tuğla

Yapıda farklı boyutlarda tuğlalar bulunmuştur. Ancak genellikle, 33x24x4 cm. boyutlarında tuğlalar bulunmuştur. Bu tuğla boyutları, rölöve çizimlerinde ait oldukları yerler üzerinde ve aşağıdaki tabloda verilmiştir(Şekil 6.113).

6.5.5.Yapı Bileşenlerine Ait Özellikler

6.5.5.1. Pencereler (Ek E)

Aya Kapı hamamında, pencere düzeni, altta dikdörtgen formunda ve taş söveli pencereler şeklinde, üst sırada ise beşgen ve yuvarlak kemerli pencereler şeklindedir.

Kuzey cephesinde alt sırada, iç boşluk ölçüleri 1.06x1.84 m. olan iki pencere vardır.(P13 ve P14) Bu pencerelerin dışında 0.20 m.lik mermer söveler mevcuttur. Pencere boşluğunda 54 kafesten oluşan lokma demir şebeke vardır.

Bu pencerelerin üstünde simetrik olmak üzere, çapı 0.86 m. olan dairesel formda fakat deforme olmuş iki pencere (P25 ve P27) ve ortada da üzeri sivri kemerli dar ve yüksek, dikdörtgen formunda bir pencere (P26) yer almaktadır. Dairesel formdaki bu pencereleri, bir sıra tuğla kemer sınırlamaktadır. Bu açıklık sırası içinde, soyunmalığın rüzgarlık kısmında bir adet sivri kemerli uzun pencere daha vardır.(P24) Bu kottaki pencerelerin doğramaları mevcut değildir. Üst sırada yer alan sivri kemerli pencerelerin kemerini oluşturan tuğla kemerin bitimi, aynı zamanda saçak alt kotunu oluşturmaktadır.(+8.20 kotu)

Batı cephesinde alt açıklık sırası içinde, cümle kapısının güneyinde, dikdörtgen formunda, taş söveli ve üstü teğet sivri kemerli olan bir pencere vardır.(P11)Bu pencerenin iç boşluğu 1.10x1.85 m.dir, dışında ise 0.20 m. lik bir taş söve yer almaktadır. Pencerenin üstünde yer alan hafifletme kemerindeki tuğla boyutları 4x18 cm. dir. Kemerin aynası tuğla ve taş kırıkları ile doldurularak dışarıya kapatılmıştır.

AYAKAPI HAMAMI TUĞLA ve HARÇ ANALİZLERİ

ALINDIĞI YER	BOYUTLAR (cm.)	
(İÇ MEKAN)	TUĞLA	HARÇ
Kubbe askı kemeri batı duvarı	4x23x32 3,5x18,5x33,5 4x20x33	Su kireci
Kubbe askı kemeri batı duvarı üzerindeki ince kemer	3,5x18	
Kubbe askı kemeri doğu duvarı(P210'un kemeri)	4x30 3x17 5x12	Su kireci
Soyunmalık güney duvarı(P211'in kemeri)	4x33	
Soyunmalık güney duvarı(P211'in altında duvardan)	2x24,5	
Soyunmalık güney duvarı(P213'in altında duvardan)	4x15(dikine tuğla) 4x20	Su kireci
Soyunmalık güney duvarı(P213'in kemeri)	3,5x32	
Soyunmalık güney duvarı(N4'ün kemeri)	3,5x25 4x20	Su kireci
Soyunmalık kuzey duvarı(P25'in kemeri)	4x30	
Soyunmalık kuzey duvarı(P26'in yanından)	4x20x35 5x18x34,5 3,5x18,5x33,5	
Soyunmalık kuzey duvarı(P27'in yanından)	3,5x18x30 3,5x18x33	
CEPHELER	TUĞLA	HARÇ
Kuzey cephesi		
Batı cephesi(P11'in içindeki dolgu tuğlaları)	3x14 2x14	
Batı cephesi(P11'in dışında duvar üzerinden)	4x26 3,5x17	
Güney cephesi(soyunmalık duvarından)	3x25,5 3,5x29	Kireç harcı(beyaz)
Güney cephesi(ılıklık duvarından)	4x39 3,5x32 4x16(dikine tuğla)	İri agregalı horasan harcı
Güney cephesi(külhan tonozundan)	3,5x25,5 3,5x25	İri agregalı horasan harcı
Güney cephesi(külhan tonozun altındaki duvardan)	5x18x34,5	İri agregalı horasan harcı
Doğu cephesi(soyunmalıkgüneydoğu köşesi)	3,5x25,5 4x29	Su kireci
Doğu cephesi(soyunmalık duvarı)	4x16x30 4x20x34+4x16x31	

Şekil 6.113 : Aya Kapı Hamamı Tuğla ve Harç Analizleri

Bu yüzden pencerenin lokma parmaklıkları yer yer görülmektedir. Üst açıklık sırasında, benzer formda olan üzeri yuvarlak kemerle biten dikdörtgen formunda üç adet pencere vardır.(P21, P22, P23) Bu pencerelerin iç boşluğu 0.92x1.56 m. dir. Pencerenin üstündeki tuğla kemerin üst kotu, saçak alt kotunu oluşturmaktadır(+8.20 kotu).

Sonuç olarak binada kullanılan pencere tipleri 5 çeşittir. Bunları özetleyecek olursak şu Şekilde bir sınıflandırma yapabiliriz. Bu pencerelerin detaylı çizimleri Ek C'de verilmiştir.

Tip 1: Dikdörtgen formunda, etrafi taş söve ile çevrili, demir lokma parmaklıklı ve alt açıklık sırası içinde kullanılan pencere tipi. (Kuzey cephesindeki P13, P14)

Tip 2: Dikdörtgen formunda, etrafi taş söve ile çevrili, demir lokma parmaklıklı, taş söveden sonra, üstte sivri teğet kemerli bir ayna taşı ile bu söveden ayrılan ve alt açıklık sırası içinde kullanılan pencere tipi. (Batı cephesindeki P11

Tip 3: Dikdörtgen formunda, üzeri sivri tuğla kemer ile biten ve üst açıklık sırası içinde kullanılan pencere tipi. (Kuzey cephesindeki P24 ve P26)

Tip 4: Dikdörtgen formunda, üzeri sivri tuğla kemer ile biten, tip 2'den daha az yükseklikte olan ve üst açıklık sırası içinde kullanılan pencere tipi. (Batı cephesindeki P21, P22, P23)

Tip 5: Deforme olmuş bir dairesel ve beşgen form izi veren, etrafi tuğla bir söve ile çevrili, üst açıklık sırası içinde kullanılan pencere tipi. (Kuzey cephesindeki P25, P27, güney cephesindeki P211, P213 ve bugün kapanmış durumda olan doğu cephesi (Pafta No 13) üzerindeki P210)

6.5.5.2.Kapılar

Hamamın bugün mevcut olan özgün tek kapısı batı cephesindeki cümle kapısıdır(K11). Bu kapının eni 1.50 m., yüksekliği ise 3.50 m. dir. Üzeri içerden algılandığı kadarıyla, taş duvar dokusu ile devam eden bir yuvarlak kemer formunda sonlanan kapı, cephe üzerinde bugün, binanın yanındaki ek yapı yüzünden görülememektedir. İçerde ise kapı, kasasız bir biçimde ve kanatları da bir takım ahşap elemanlarla bölünmüş olarak mevcuttur. Kapının üstündeki kemer üzengi

kotunda (+2.40 kotu) iki adet yaklaşık 8x15 cm. kesitindeki ahşap kirişleme, kapı derinliği boyunca yer almaktadır.

Bu kapı dışında hamamda kapı yoktur. Sadece soyunmalık ve soğukluk arasında deforme olmuş bir dikdörtgen formunda geçit yer almaktadır. Bu geçitin üzerinde ise güneye doğru eğimli bir doğrultuda uzanan yaklaşık 0.15 m. derinliğinde bir oyuk uzanmaktadır.

6.5.5.3.Kemerler

Aya Kapı hamamında diğer tarihi yapılarda olduğu gibi, kemerler hem strüktürel amaçlı hem de biçimsel kemerler olarak çeşitli yerlerde ve formlarda kullanılmıştır. Esas olarak hamamda çift merkezli ve üstten teğetli sivri kemer ve yuvarlak kemer olmak üzere iki tip kemer formu görülmektedir.

Strüktürel kemerler(Şekil 6.114);

Aya Kapı hamamındaki strüktürel kemerlerin hepsi teğetli sivri kemer formundadır.

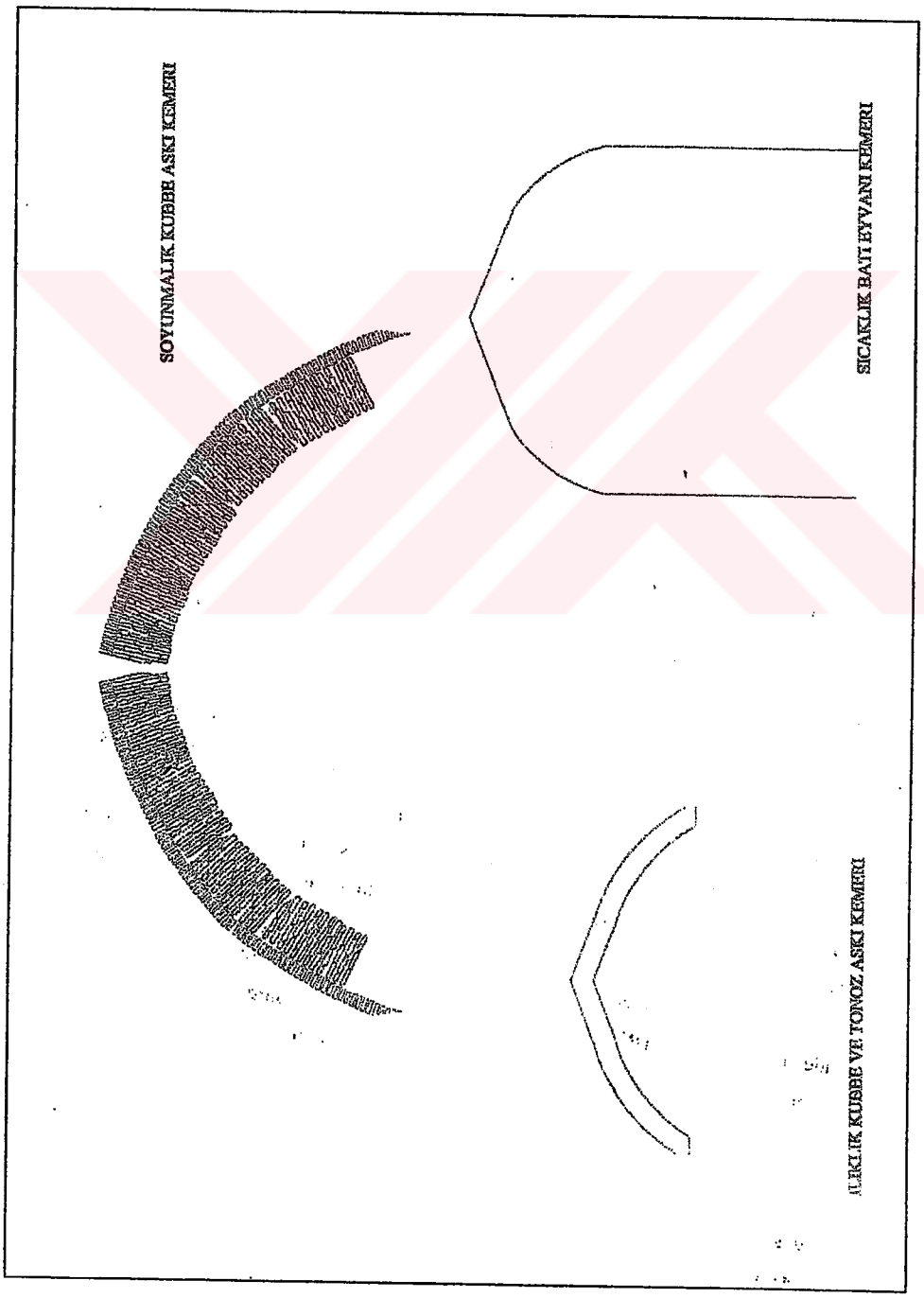
Soyunmalık bölümünde, kubbe askı kemeri olarak kullanılan kemer yapıdaki en belirgin strüktürel kemerdir. Kemer, iki sıra tuğladan inşa edilmiştir. Kemer yüksekliği 0.80 m.dir. Plandaki izdüşüm kalınlığı ise 0.87 m.dir. Tuğla boyutları 20x20x4 cm.dir. Tuğlalar kılıcına olarak kullanılmıştır. Derz genişliği tuğla ile hemen hemen aynı genişliktedir.

Soyunmalıkta rüzgarlık bölümü örtüleri olan kubbe ve tonoz kasnakları arasında yine bu tipte iki kemer vardır. Her ikisi de tuğladandır, kemer kalınlığı yaklaşık 0.24 m.dir. Bu kemerler üzerinde, mekana girilemediği için ölçüm yapılamamıştır. Aynı mekanda ortadaki pencereyi (P22) sınırlayan kemer de aynı formdadır.

Ilıklık bölümünde yine örtü elemanları arasında teğetli sivri kemer kullanılmıştır. Buradaki kemerlerin üzeri sıvalı olduğu için malzeme görülmemektedir. Kemer kalınlığı, ılıklık güney hücresinden (Mekan No4) başlayarak kuzeye doğru 0.70 m., 0.52 m. 0.55 m. dir. Kemerlerin yüksekliği ise yaklaşık 0.20 m.dir. Bu örtü aralarındaki kemerlerin kuzey ucunda yer alan geniş kemerin de teğetli sivri kemer biçimindedir.

Sıcaklık bölümünde de yine aynı tür kemer vardır. Sıcaklığın batı eyvanı (Mekan No 6)ile ılıklık arasındaki geçitte böyle bir kemer vardır. Bu kemerin kalınlığı 0.70 m.dir. Malzeme olarak taş kullanılmıştır. Kemer yüksekliği görülmemektedir. Kemerin üstünden, eyvanın tonoz kasnağı başlamaktadır.

Yine sıcaklıkta, güney duvarı ve batı duvarı üzerinde kısmen bugüne ulaşmış olan duvar parçası üstünde, sıcaklık kubbelerini taşıyan askı kemerleri görülmektedir. Bunlardan bir tanesi, sıcaklık batı eyvanı üstünde görülen kemerdir ki bu orta sofanın üzerini örten kubbeye aittir.

Şekil 6.114 : Hamamdaki Strüktürel Kemerler

Hafifletme kemerleri(Şekil 6.115);

İç mekanda biçimsel olarak kullanılmış olan üstten teğetli sivri kemer, sıcaklık güneybatı halvetindeki güney nişinde ve yine aynı mekanda, bugün kapanmış ve bir niş durumunda olan kuzeydoğu köşegeni üstünde yer alan nişin üstündeki kemerde görülmektedir.

Biçimsel kemerler daha çok cephelerde görülmektedir. Özellikle kuzey ve batı cephelerinde üst sıra açıklıklarında aynası boşaltılmış kemerler olarak görülmektedirler. Bu kemerlerin tümü tuğladandır ve tuğla boyutu kuzey cephesindeki üst sırada yer alan P26 kenarında 3,5x18 cm. olarak ölçülmüştür.

Batı cephesinde, üst sırada P21, P22, P23, dikdörtgen formunda ve üzerindeki aynası boşaltılmış sivri tuğla kemerler olarak yer almaktadır.

Kuzey cephesinde ise, yine üst sıradaki, P24 ve P26 pencerelerinde batı cephesinde olduğu gibi aynası boşaltılmış sivri tuğla kemerler vardır. P25 ve P27 pencereleri ise bugün deforme olmuş daire formunda ve tuğla bir şerit ile çerçevelenmiş biçimdedirler.

Güney cephesinde ise P211 ve P213 numaralı pencereler, deforme olmuş beşgen biçimindedir ve bu formu çevreleyen bir sıra tuğla vardır. Bu tuğlalar daha çok yarım tuğla boyutundadır(12-15 cm.). P212 ise aynası boşaltılmış sivri kemer formundadır. Kemer malzemesi tuğladır ve boyutları ölçülememiş olmakla beraber, 4x20x20 boyutundaki tuğlalara ile benzemektedir.

Bugün büyük oranda kapanmış olan doğu cephesinde ise kuzey cephesindeki kemer özelliklerine sahip açıklıklar vardır.

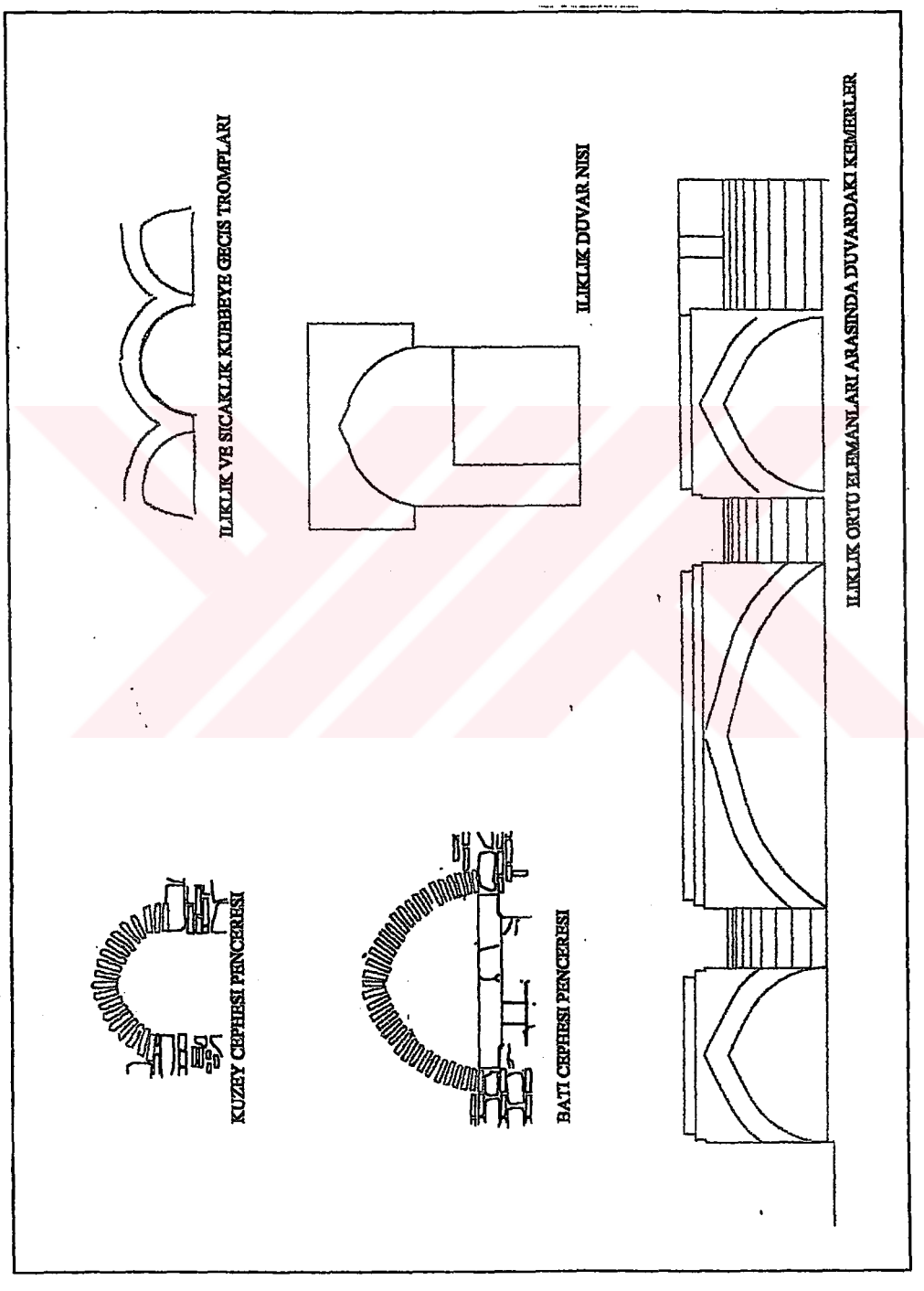
6.5.5.4.Geçiş Elemanları

Binada geçiş elemanları olarak pandantif ve tromplar kullanılmıştır. Ancak daha çok tromplar kullanılmıştır.

Tromp

Hamamın ılıklık bölümünün, sıcaklığın güneybatı köşe halveti (Mekan No7) ile ortak duvarı bulunan ve güney duvarına dayanan hücresinde üst örtü olan kubbeye geçişte

tromplar kullanılmıştır. Bu tromplar, yarıçapı 0.38 m. olan çeyrek kubbeler yardımıyla kurulmuştur. Bu tromplar, duvar yüzeyinden yaklaşık 0.05 m. kadar ötelendikten sonra +2.40 kotundan başlamakta ve +3.05 kotuna kadar devam etmektedirler.

Şekil 6.115 : Hamamdaki Biçimsel Kemerler

Hamamın sıcaklık bölümündeki güney batı halvetinde ve yine sıcaklığın bugün mevcut olmayan güneydoğu halvetinin (Mekan No 8) üst örtüsüne geçişte yine tromplar kullanılmıştır. Bu tromplar da yine ılıklıktaki tromplarla aynı sistem ve ölçüler dahilindedir.

Pandantif

Hamamın soyunmalık bölümünün üzerini örten ana kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Bu pandantiflerin başlangıç kotu, kubbe askı kemerinin başladığı nokta olan +3.65 kotudur ve kubbe kasnağının başlangıcı olan +7.40 kotuna kadar devam etmektedir.

Hamamda pandantif kullanılan bir başka yer ise, ılıklığın orta aksında yer alan, ancak bugün mekansal olarak sınırlanamayan bölümün(Mekan No 3) üst örtüsüdür. Bu bölüm aynı zamanda sıcaklığa geçiş eyvanının bağlandığı mekandır.

6.5.5.5.Örtü Elemanları

Kubbe

Hamamda örtü elemanı olarak kubbe çoğunluklu olarak kullanılmıştır. Bugün bu kubbelerden soyunmalık ana kubbesi hariç, hiçbirisi ayakta değildir. Bunların varlığını ancak kubbe kasnaklarına kadar olan strüktürlerinden anlamaktayız.

Soyunmalık ana kubbesinin 9.90 m. lik bir çapı vardır. Bu kubbe altındaki duvarlar düzgün değildir. Dolayısıyla taşıyıcı duvar boyutları farklıdır. Bu kubbeyi taşıyan, kuzey duvarının uzunluğu 10.10 m., batı duvarı ki bu kubbe askı kemeridir, 9.83 m., güney duvarı yine 9.83 m., doğu duvarı ise 11.57 m. uzunluğundadır. Bu düzgün olmayan dörtgene oturan pandantifler de doğal olarak yerine uydurulmuştur. Yani birbirlerinden farklı ölçülere ve izdüşümlere sahiptirler. Doğudaki kemerin kalınlığı 0.90 m. dir. Pandantif örgü malzemesi tuğladır ve üzerinde herhangi bir süsleme yoktur. Sadece tuğla sıraları görülmektedir.

Ilıklığı oluşturan iki kubbe ve iki tonoz vardır. Bu kubbelerin açıklıkları birbirine çok yakındır ve ortalama olarak 2.90 m. lik bir kareyi tabana oturmaktadırlar. Bunlardan kuzeyde olanı, bugün ancak, kasnak kotu olan +4.25 kotuna kadar vardır yani kubbenin kendisi yoktur. Güneyde olan hücrenin (Mekan No4) kubbesi de yine

benzer Şekilde ancak kasnak hizasına kadar vardır. Aynı kotlar bu kubbe için de geçerlidir.

Sıcaklığın bugün mevcut olan tek bölümü olan güneybatı halveti (Mekan No7) yine 2.90 m. lik bir kare tabana oturmaktadır. Kubbenin çapı ise 2.80 m. dir. Burada diğerlerinden farklı olarak, kubbenin, ilk filgözü hizasına kadar olan bölümü (+5.05 kotu) harap bir biçimde!de olsa mevcuttur. Sıcaklığın kuzeybatı halvetinin ancak kubbesinin hiçbir kalıntısı yoktur, ancak kasnak altına kadar olan ufak bir parçası vardır(Mekan No 5).

Kubbe Kasnağı

Kubbe kasnağı bugün iç mekanda soyunmalıkta oldukça net görülmektedir. Buna göre kasnak, , iki sıra taş arasında dört sıra tuğla ile oluşturulmuştur(Şekil 6.116). Bu formu dışardan en iyi anlatan doğu cephesindeki kubbe kasnağına ait verilerdir(Şekil 6.117).

Tonoz

Hamamda yer yer örtü elemanı olarak tonoz da kullanılmıştır. Soyunmalıktaki rüzgarlık bölümünün üzeri (Mekan No1), kuzeyde ve güneyde iki aynalı tonoz ve ortada da bir kubbe ile örtülüdür. Bu aynalı tonozların bulunduğu kota, üst kattaki +3.77 kotunda var olan betonarme döşemenin bu örtüler altında devam etmemesinden dolayı ulaşılamamıştır. Ancak, ortada yer alan kubbenin, hamamın genelinde uygulanmış olan 2.90 m.lik bir kare tabana oturması kuralına göre alındığında geriye kalan düzgün olmayan dörtgenlerin bu aynalı tonozlarla geçildiği görülmektedir. Bu tonozlar, +8.50 kotundan başlamaktadır. Tonozların örgü malzemesi olan tuğla sıraları oldukça net bir biçimde görülmektedir.

Hamamın ılıklık mekanında (Mekan No3, 4) da üst örtü olarak iki adet tonoz kullanıldığını görmekteyiz. Bu tonozlar, ılıklıkta da yine simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Ilıklığın orta aksında bir kubbe ve iki yanlara yani kuzeyde ve güneyde ikişer tonoz kullanılmıştır. Bugün bu tonozlar yerlerinde değildir. Ancak diğer örtü elemanlarında olduğu gibi yine ancak kasnak kotuna kadar mevcut olan kısımlarını görmekteyiz. Bu mevcut verilere göre, bu tonozlardan kuzeyde olanı 1.55x2.90 m.lik bir düzgün olmayan dörtgene, güneyde olanı ise 1.48x2.90 m.lik bir dikdörtgen tabana oturmaktadır.

Şekil 6.116 : Soyunmalık Kubbe Kasnağı

Şekil 6.117 : Doğu Cephesindeki Kubbe Kasnağı

Saçak Kornişi

Hamamın cephelerinde üst açıklıklardan, çift merkezli sivri kemer ile sonlanan pencerelerin kemerlerinin bittiği kotta, duvar dokusu sonlanmaktadır. Bu hizadan itibaren, üst örtüyü bugün tamamen örten bitki örtüsü başlamaktadır. Kuzey

cephesinin doğu köşesinde, taş duvar bitiminden sonra tuğla sıraları başlamaktadır. Bu kot aynı zamanda saçak alt kotudur.

Diğer cephelerde de yine belirgin bir saçak detayı görülememektedir. Sadece saçaktan geriye kalan tuğla parçaları vardır. Bu detay özellikle batı cephesinde güneybatı köşesinde görülmektedir(Şekil 6.118). Güney cephesinde de bazı tuğla izleri görülmektedir(Şekil 6.119).

Şekil 6.118 : Batı Cephesindeki Saçak Tuğlaları

Şekil 6.119 : Güney Cephesindeki Saçak Tuğlaları

6.5.5.6. Döşeme

Aya Kapı hamamın özgün döşeme kaplamasına dair bugün hiçbir iz olmadığı gibi döşeme kotlarını verecek sadece soyunmalıktaki cümle kapısının altında bulunan mermer eşik özgündür. Binanın +-0.00 kotu olarak burası alınmıştır ve binanın diğer tüm kotları burası esas alınarak verilmiştir.

Soyunmalık mekanının döşemesi bugün betondur. Soyunmalık ve soğukluk arasındaki kapının 1.00 m. batısında, yerde açılmış ve içi toprakla dolu bir delik vardır. Bu deliğin derinliği ise 0.20 m. olarak ölçülmüştür.

Hamamın diğer tüm mekanlarında yine hiçbir özgün kaplama malzemesine rastlanmamıştır.

Aynı Şekilde hamamın cehennemlik bölümüne dair de hiçbir iz bulunamamıştır. Sıcaklığın bugünkü zemin kotu oldukça düşük olmasına rağmen cehennemlikle ilgili herhangi bir ize rastlanmamıştır.

6.5.6.Tesisat

Hamamda bugün su ile ilgili bir kullanım ancak bugün ofis olarak kullanılan bölümde tuvalet için olan kullanımdan ibaretttir. Bunun da hamamın geneliyle ilgili bir durumu yoktur. Hamamın, sıcaklık bölümüne dair çok az veri bulunmasından dolayı tesisat ile ilgili bir ize rastlanmamaktadır. Sadece sıcaklığın, güneybatı halvetinin batı duvarı üzerinde ne olduğu tam olarak anlaşılamayan bazı oyuklara rastlanmıştır. Bunun dışında binada su tertibatına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Hamamın ısıtılması ile ilgili olarak ise kuzey cephesinde alt katta P4 numaralı pencerenin doğu alt köşesinden başlayarak doğuya doğru devam eden yarık içinde bulunan kırık tuğla parçalarından oluşan bir tüteklik izi vardır. Ayrıca doğu cephesinde de , planda ılıklığın güney hücresinin izine denk gelen yerde, kubbenin saçak üst kotundan başlayarak, kubbe kasnağına kadar devam eden yaklaşık 0.50 m. yüksekliğinde bir tüteklik görülmektedir.

6.5.7.Aydınlatma

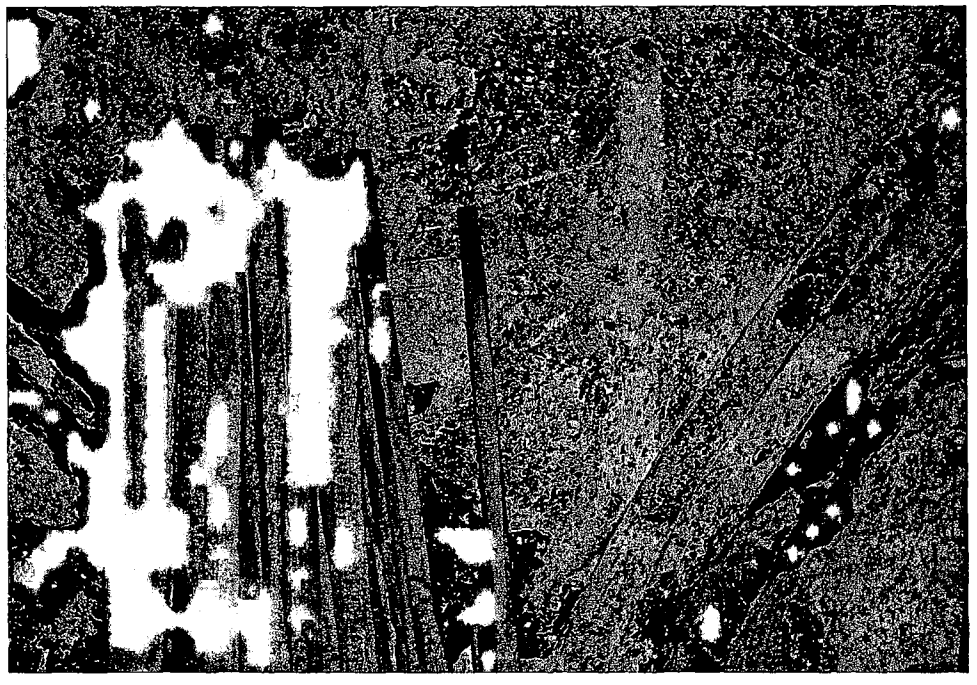
Hamamda bugün ancak doğal aydınlatma elemanları vardır. Bunlar, tepe aydınlatmaları ve düşey aydınlatma elemanlarıdır.

Tepe aydınlatması olarak bugün soyunmalık kubbesinde bulunan aydınlık fenerinin bugün ancak boşluğu vardır. Bu fener boşluğunun kotuna ulaşılamamıştır. Ancak çapının 0.90 m. olduğu bulunmuştur. Bundan başka sıcaklık bölümünün batı eyvanı yani sıcaklık giriş eyvanının üst örtüsünde 16 adet yuvarlak formda ki bazıları deforme olarak bu yuvarlak formunu kaybetmiştir, 0.18 m. çapında filgözü delikleri bulunmaktadır. Bu ışıklıkların bulunduğu aynalı tonoz, kısa kenarına paralel olmak üzere, yüksekliği 0.12 m. olan bir kiriş ile ortadan ikiye ayrılmıştır. Bu ışıklık bölümlerinden kuzeyde olanında 9 adet ışıklık simetrik olarak yerleşmiştir. Diğer güneyde olan parçada ise 7 adet delik vardır ve bu delikler hem düzgün bir dairesel formda değildir hem de simetrik olarak yerleşmemişlerdir. Sıcaklığın mevcut tek halveti olan güneybatı halvetinin kubbe başlangıcında da bir tepe ışıklığının çok az bir parçası görülmektedir.

Tepe aydınlatma elemanları dışında, cephelerde düşey aydınlatma elemanları olan pencereler kullanılmıştır. Batı cephesinde, alt sırada ve giriş kapısının iki yanında yer alan P11 ve P12 , üst sırada ise P21, P22 ve P23 pencereleri kullanılmıştır. Kuzey cephesinde de yine alt sırada P13, P14 ve üst sırada P24, P25, P26 pencereleri kullanılmıştır. Doğu cephesinde bugün kapatılmış olan P27, P28, P29, güney cephesinde de yine bugün dışarıya kapatılmış durumda olan P210, P211 ve P212 pencereleri kullanılarak soyunmalık mekanı aydınlatılmıştır.

6.5.8.Bezeme

Hamamda, herhangi bir bezeme veya süsleme izine rastlanmamaktadır. Ancak soyunmalık kubbesinin güneydoğu pandantifi üzerinde, güney ve doğu duvarlarındaki biçimsel kemerin içinden başlayarak 0.20 m. kalınlığında sıvada bir bordür izi vardır. Bu bordürün içinde kırmızı renkte bazı izler vardır. Benzer Şekilde, doğu duvarındaki P210'un üstünde sarı renkte bazı izler vardır. (Şekil 6.120)

Şekil 6.120 : Soyunmalık Güneydoğu Pandantifindeki Bezeme İzleri

7.YAPIDAKİ BOZULMA NEDENLERİ

7.1.İç nedenler

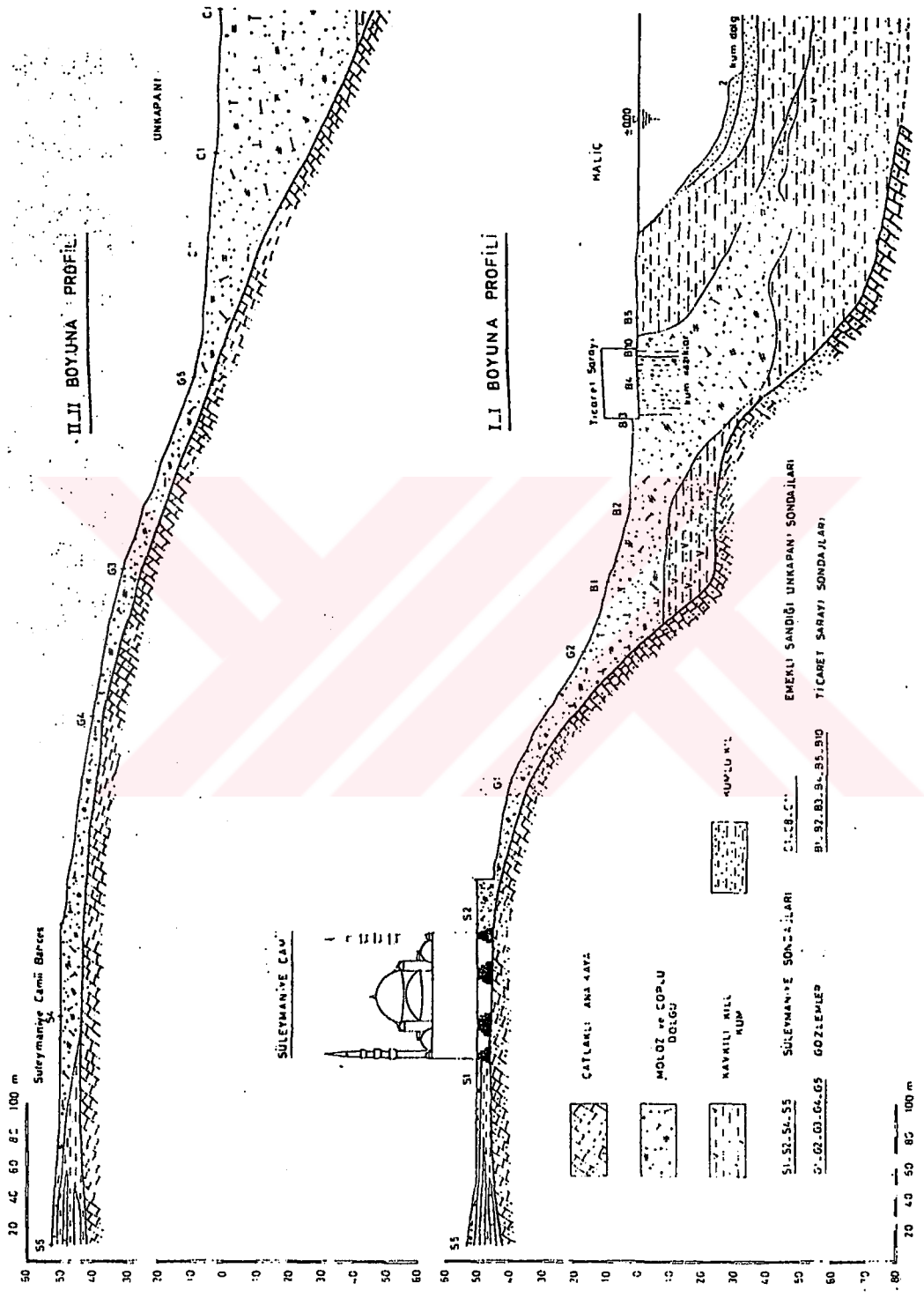
7.1.1.Zemin ve Temelden Kaynaklanan Bozulmalar

Haliç, dolgu zeminler için iyi bir örnektir ve bu dolgu zeminin jeolojisinden kaynaklanan bir takım sorunlar vardır. Geçmişten bugüne kadar Haliç kıyılarında konumlanmış yapıların pek çoğunda bu jeolojik durumdan kaynaklanan bozulmalar gözlemlenmektedir.[120]

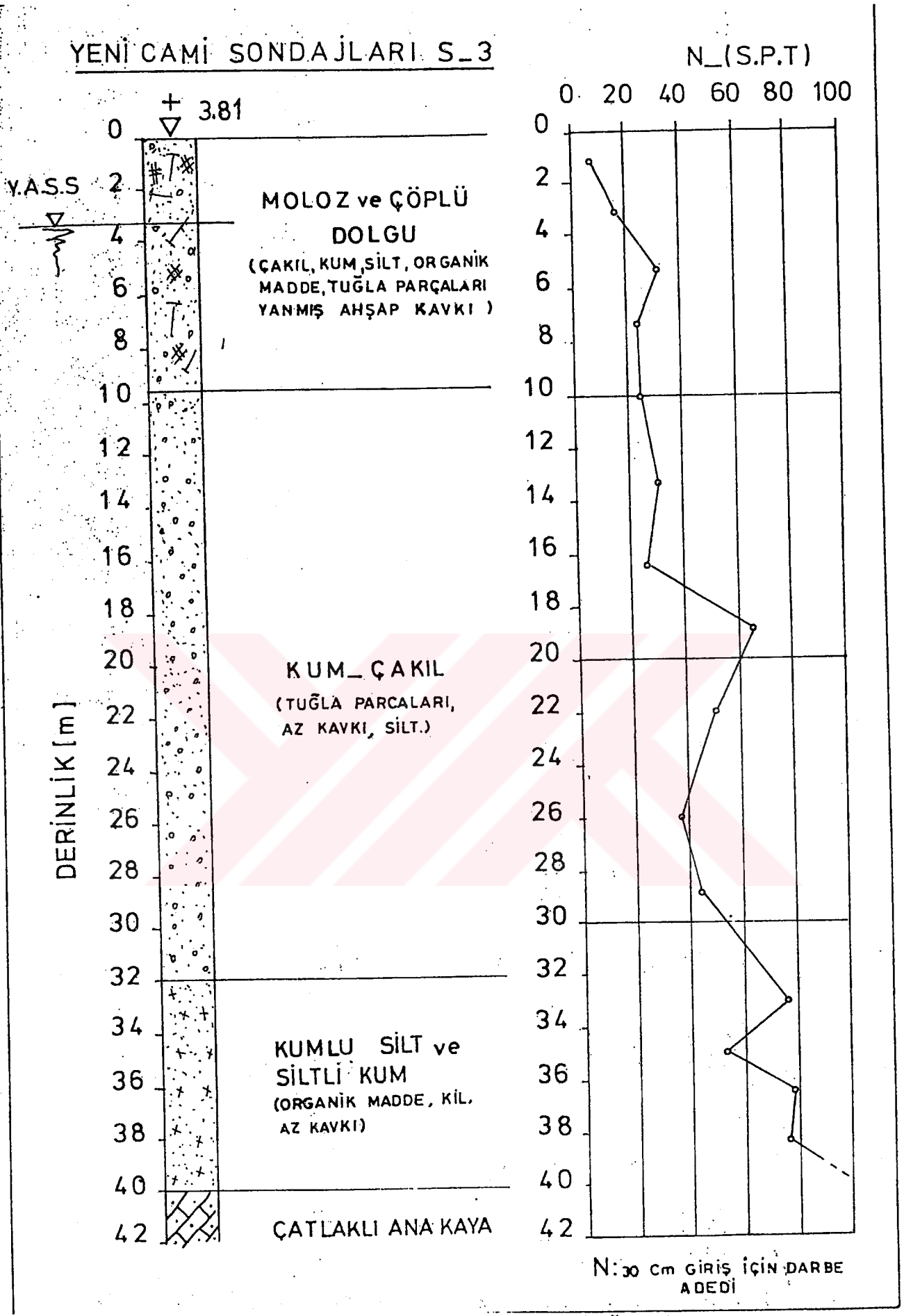
Haliç sahillerinde yapılan geoteknik deneyler sonucu zemin durumu şudur: Bir metreden kırk metreye kadar kalınlıkta olan suni dolma, bunun altında kalınlığı yine birkaç metreden 20-30 metre arasında değişen ve denize doğru eğik kaya üzerinde bulunan tortul yığınlar zemin tabakasını oluşturmaktadır. Genellikle şist ve grovaklardan oluşan üst kısımları ayrışmış ve çatlaklı kaya yüzünün eğimi ortalama 20 ila 30 derece arasında değişmektedir. Kaya tabakası üzerinde bulunan tortul tabakları silt ve killer teşkil etmektedir. Bu tabakalar içinde bolca ve değişik boyutlarda kavkılar, organik atıklar, çiçek tozları, hatta şehir atıkları bulunmakta yer yer kum bantlarına ve ceplerine rastlanmaktadır. Haliç surlarının önündeki suni dolmalarda ise, şehirdeki eski, yeni kazılardan çıkan materyaller ve yıkılan bina enkazları ile şehir çöplerinden oluşmuş olup içinde moloz, tuğla, ağaç, kemik v.s. bigi çöpler bulunmaktadır[121, Şekil 7.1, 7.2].

Haliç sahillerinde, suni dolma zeminler üzerinde takriben 125 yıl önceden beri uygulanan temeller üzerine inşa edilmiş yapılarda büyük oturmalar ve kaykılmalar görülmektedir. Bu oturma ve kaykılmaların nedeni ise, geniş kum dolgunun, bu kum dolgu altında yer alan çamurun konsolide olmasıdır. Özellikle Haliç'in başlarında bu oturmalar 2,5 m. kadar olmaktadır. Dolmanın sıkı olduğu yerlerdeki binalarda ise bu tür bir bozulma görülmemiştir[122].

Aya Kapı hamamında, bu tür zeminden kaynaklanan büyük bir bozulma görülmemiştir. Ancak, yapının sıcaklık ve ılıklık kısımlarının bugüne ulaşmadığını da göz önünde bulundurmak gereklidir. Ufak çaptaki kaykılmalar ise strüktürel bozulmalarda ele alınmıştır.

Şekil 7.1 : Haliç'in Zemin Durumu, Hamdi. PEYNİRCİOĞLU- İ. Hakkı AKSOY.- , Kemal ÖZÜDOĞRU, Mayıs 1978, Eminönü- Süleymaniye- Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi, Teknik rapor No.31, İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi

Şekil 7.2 : Haliç'in Zemin Durumu Hamdi. PEYNİRCİOĞLU- İ. Hakkı AKSOY.- , Kemal ÖZÜDOĞRU, Mayıs 1978, Eminönü- Süleymaniye- Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi, Teknik rapor No.31, İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi

7.1.2.Strüktürel Bozulmalar

Binanın soyunmalık bölümünü örten ana kubbe üzerinde bazı düşey doğrultuda çatlaklar vardır. Bunlardan en önemlisi, kubbenin güneydoğusunda kalan ve kubbe fener boşluğunun alt kenarından başlayarak, kubbe kasnağına kadar inen çatlaktır. Fakat kubbe ayaktadır. Yine soyunmalık bölümünün rüzgarlık bölümünün kubbe ve tonozlarında da bazı çatlaklar olmasına rağmen bu örtüler ayaktadır.

Hamamın ılıklık bölümü ise kısmen ayaktadır. Bu bölümün örtüsü ise yine tamamen yıkılmış durumdadır. Sadece kubbe ve tonoz örtülerinin ancak oturdukları kasnak kotuna kadar olan düşey taşıyıcıları mevcuttur

Hamamın bugün sıcaklık bölümü büyük oranda, külhan bölümü ise neredeyse tamamen yıkılmış durumdadır. Sıcaklık bölümüne ait tek kalıntı, güney duvarı üzerindeki eyvan ve köşe halvetlerine ait parçalardır. Sıcaklık bölümündeki güneybatı halvetinin bugün mevcut olmayan kubbesinin üzengi hizalarından başlayarak düşeyde zemine doğru inen derin bir çatlak vardır. Bu çatlağın, hamamın zaman içinde zemindeki oturmaları ve binanın denize doğru kayması ile ilgili bir neden olduğu düşünülmektedir.

Külhan ile ilgili olarak ise güney cephesinde görülen külhanın tonozuna ait bir parça vardır. İç mekanda ise, külhanın güneydoğu duvarına ait, pahlı ve zeminden tonoz üzengi kotuna kadar devam eden, planda ise, kuzeye doğru 4.05 cm. kadar uzanan parçadır.

7.1.3.Malzemeye Bağlı Bozulmalar

Aya Kapı Hamamı'nın yapımında kalitesiz malzeme kullanıldığı söylenemez. Bu sebeple yapıda malzemeye bağlı bir bozulma tespit edilmemiştir.

7.2.Dış Nedenler

7.2.1.Zamana Bağlı Uzun Süreli Bozulmalar (Yapının Yaşlanması)

Aya Kapı Hamamı'nın konum olarak denize çok yakın bir yerde olması sebebiyle, zeminden gelen suyun kılcal emme ve yüzeyden yüzey yoğuşması yoluyla duvar içindeki hareketi, yapı malzemelerinde bozulmalara neden olmaktadır. Özellikle,

sıcaklık güney duvarı yüzeyinde, yere yakın olan kesimlerdeki rutubet, strüktürü bozarak içindeki suda çözünür tuzların duvar yüzeyinde kuruması sonucu tuz kristallenmelerine ve duvar harcının fiziksel ve kimyasal yapısını bozan etkilere neden olmaktadır.

Örtüdeki kurşun kaplamaların zaman içinde yok olmasına ve duvar yüzeyindeki düzgün dokunun zaman içinde bozularak derzlerin açılmasıyla birlikte, rüzgarın taşıdığı kum ve bitki tohumlarının bu zeminlere tutunmasıyla bitkiler köklenmeye başlamıştır.

7.2.2.Fizikokimyasal

Dış cephedeki yüzeylerde, özellikle kuzey cephesi dış duvarında parçalanmalara ve taş kayıplarına rastlanır.

Pencere sövelerinde de parçalanmalar vardır. Söve taşlarını bağlayan metalin ve lokma demir parmaklıkların korozyonu sonucu, demirin hacminin artarak genleşmesi sonucu taş sövelerde parçalanmalar vardır.

Dış cephelerde rastlanmamakla birlikte, içerde özellikle soyunmalık duvarlarında görülen çimento sıvanın, yağmur suyu ile yıkanması sonucu oluşan tuz kristallenmeleri (Na, K karbonatları ve sülfatları) görülmektedir.

Ayrıca, yapının konumu itibariyle denize yakın olması ve deniz suyundaki SO4-2 ve Cl- iyonlarının etkisiyle tuz oluşumları vardır. Bu tuzların etkisiyle de yer yer taş yüzey erozyonları ve derz harcı, sıva dekompozisyonları görülmektedir.

7.2.3.Mikrobiyolojik ve Biyolojik (Botanik) Bozulmalar

Hamam genelinde bu tür bozulmalar pek rastlanmamaktadır. Daha çok biyolojik bozulmalar gözlenmektedir. Bunlarda daha çok botanik üremeler, yani bakteri kolonileşmeleri şeklindedir. Özellikle soyunmalık kubbe ve pandantiflerinde ve örtüsünde oldukça yoğun olarak görülen bitki örtüsü, özellikle soyunmalığın ilk bölümü olan rüzgarlık bölümünün örtüsünü dışardan okunamaz hale getirecek kadar yoğundur. Soyunmalık ana kubbesinde ise, saçak alt kotu olan +8.20 'den başlayarak özellikle bu saçak bandında yoğun olmak üzere otlar ve hatta ağaç boyutunda bitkiler

gözlenmektedir. Bu +8.20 kotu ile +9.15 kotu arasındaki saçak bandında yer alan bitkiler, saçağı görünmez hale getirmiştir(Şekil 7.3).

Cephede ise, kuzey ve güney cephelerinde yoğun olmak üzere, pencere kenarlarında ve yer yer taş duvar dokusu içinde boşalan ve harcı çözünen derzlerde bitkilenmeler görülmektedir. Kuzey cephesinde, alt katta P3'ün batı üst köşesinde ve üst katta P4'ün batı alt köşesinde, büyük boyda bitkiler vardır. Yine üst katta P6'nin batı alt köşesinde daha ufak boyda otlar vardır. Ayrıca, ılıklığın bugün mevcut olan duvarı üzerinde de +4.50 kotu hizalarında ufak otlar yoğun olarak görülmektedir.

Şekil 7.3 : Soyunmalık Kubbesindeki Botanik Bozulmalar

7.2.4.Doğal Afetler

Hamam, inşa edildiği tarihten itibaren yüzyıllar boyunca çeşitli afetlere maruz kalmıştır. Özellikle İstanbul ve Haliç bölgesi için o dönem için kaçınılmaz olan ve Haliç'in geçirdiği dönemler başlığı altında anlatılan yangınlar ve depremlerden binanın mutlaka etkilenmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.[123] Doğaldır ki bu afetlerin yapıya vermiş olduğu hasarlar ciddi hasarlar olmalıdır ve bunların sonrasında, yapının birtakım tamirler geçirmiş olması muhtemeldir. Zaten yapının cephelerindeki duvar dokusunda yer yer gözlenen değişimler de buna işaret etmektedir.

7.2.5.İnsanın Neden Olduğu Bozulmalar

Bina yapıldığı tarihten itibaren Reşat Ekrem Koçu'nun anlattığı [124] tarih olan 1944 yılına yakın bir tarihe kadar hamam olarak işlevini sürdürmüştür.Cumhuriyetten sonra hamamların işlevlerini kaybetmeye başlamasıyla birlikte bu hamam da işlevini yitirmiştir ve hamamı isleten kişiden, bir başka özel mülkiyete geçerek depolama amaçlı kullanılmıştır.1950 yılında ise hamamın bugünkü sahipleri binayı almışlar ve depo olarak kullanmışlardır. Bu kullanıma hizmet etmesi için mal sahipleri birtakım ciddi fonksiyonel ve strüktürel müdahaleler yapılmıştır. Bu müdahalelerin hepsi, hamamın depo olan fonksiyonu ile ilgili olarak yer kazanmak amacı ile yapılmış müdahalelerdir.

Hamamda bu tür bozulmalar oldukça fazladır. Yapının hamam olarak işlevini yitirdiği zamandan başlayarak insanlar tarafından kıymetli hamam elemanlarının (kurnalar, mermerler v.s.) sökülmesiyle başlayan süreç, hamamın bugünkü sahiplerinin, yer kazanmak amacıyla yapıyı büyük oranda yıkarak tahrip etmesi, yeni mekanlar eklemesi şeklinde halen devam etmektedir.

7.2.5.1.Yapının Terki

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, hamam yapıları bir vakıf sistemi içinde işletilmekte idi. Yapının sahibi durumunda olan vakıf tarafından, bir işletmeciye, sembolik ücretler karşılığında onyıllar boyunca kiraya verilirdi[125]. Aya Kapı Hamamı da diğer hamamlar gibi, hamamların işlevlerini kaybetmeye başladıkları dönem olan 20. Yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki bu vakıf sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte sahipsiz kalmıştır. Çoğu hamam binası bu geçiş döneminde kiraya verildikleri kişiler tarafından sahiplenilmiş ve vakıflardan çıkmıştır. Bu değişim dönemiyle birlikte, Aya Kapı hamamı da 20-25 yıl kadar metruk kalmıştır.[126] Bu dönem içinde yapı sahipsiz kaldığı için, kıymetli parçaları çalınarak kaybolmuştur.

7.2.5.2.Yanlış İşlevden Kaynaklanan Bozulmalar

Yukarıda anlatılan gelişmeye paralel olarak, binada ahşap depolama yapılmıştır. Depolamanın beraberinde getirdiği büyük açıklıklı mekan ihtiyacı da doğal olarak hamamın mimarisine yansıtılmıştır. Özellikle yer kazanmak amaçlı yapılan,

soyunmalık bölümüne eklenen betonarme ara kat döşemesi, hamamın mimarisine büyük zarar vermektedir. Ayrıca, yine ılıklık ve sıcaklık bölümleri üzerinde de yine aynı anlayış devam ettirilerek, bu bölümlerin normalde üst örtülerinin üst kotunu oluşturan kotta, ahşap bir döşeme yapılmıştır ve tüm mekanların üstünde bu döşeme devam etmektedir. Sıcaklık bölümü ise çok büyük oranda kaybolmuş durumdadır ve yeni betonarme strüktür mekanın tümünü kaplamaktadır. Kuzey cephesine de olduğu gibi yansıyan bu bölüm, betonarme kolonlar ve kirişlerle donatılmıştır.

7.2.5.3.Yanlış Restorasyon ve Tamirden Kaynaklanan Bozulmalar

Aya Kapı Hamamı'nın restorasyon geçirdiğine dair elimizde herhangi bir veri veya belge yoktur. Ancak hamamda açık bir biçimde görülen tamirler ve müdahaleler vardır.

Hamamın 1940'lı yıllardan başlayarak daha önce geçirmiş olduğu tamirlerle ilgili olarak Anıtlar Kurulu arşivinde, yapı ile ilgili bir dosya vardır. Ancak bu dosyadaki bilgilere, kurul bünyesinden kaynaklanan nedenlerden dolayı ulaşılamamıştır.

7.2.5.4.Trafikten Kaynaklanan Bozulmalar

Aya Kapı Hamamı bugün kuzeyde Abdülezel Pasa Caddesi ve batıda da Miralay Nazım Bey Caddesi arasında sıkışmış durumdadır. Unkapanı'ndan başlayarak Eyüp'e kadar devam eden sahil yolu, bugün bu aksı doğrudan bağlayan tek yoldur. 1980'li yıllarda yapılan sahil çalışmaları sırasında birçok tarihi eserin kaldırılması suretiyle açılan bu sahil yolu[127], günün her zamanında yoğun olarak kullanılmaktadır.

Geçmişte yaya trafiği ve konutlar ile çevrili bir fiziksel doku içinde yer alan bina, bugünkü karmaşanın içinde giderek daha çok tahrip olmaktadır. Özellikle, binanın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yol ile arasında hiçbir ara tampon bölge bulunmayan binaya, taşıtlar adeta dokunurcasına geçmektedirler.

Trafiğin, binaya bu kadar yakın olması sonucu, hava kirliliğinin de etkisiyle özellikle batı cephesinde egzos gazının zaman içinde oluşturduğu yüzeysel bir kirlilik görülmektedir. Bu kirlilik ise şu Şekilde oluşmaktadır: Havadaki kirlilik olan SO3 ve su buharı birleşerek, katalizör olarak etkileşime katılan, araç egzoslarından çıkan kurşunun da etkisiyle, H2SO4 üretmektedir. Bu H2SO4 gazı ise, küfeki taşının bünyesini oluşturan CaCO3 ile yine bir tepkimeye girmekte ve bunun sonucunda da

$CaSO_4.2H_2O$ oluşmakta ve karbondioksit açığa çıkmaktadır. Kil, alçıtaşı kabuk oluşumu yapan $Ca.SO_4$ ile birlikte, is, kurum cipsi, partikül gibi havayı kirleten etkenler, duvar yüzeyi üzerindeki kabuğun rengini karatmaktadır[128].

$SO_3 + H_2O$ (kurşun, bakır, çinko, ağır metal iyonları) H_2SO_4

$CaCO_3 + H_2SO_4$ $CaSO_4 + H_2O + CO_2$ (havaya gider) ve

$CaSO_4 + H_2O$ $Ca\ SO.2H_2O$

Özellikle bu cephenin zemine ve yola yakın olan kısımlarında kirlilik artmakta ve taş duvar dokusu bu kirlilikten ötürü kaybolmaktadır. Kuzey cephesinde ise, kuzeybatı kösesinin, yola en uzak nokta olmasından dolayı bu kirlilik daha azdır. Hamamın doğuya doğru gittikçe daha çok yola yakınlaşan cephesi, ılıklıktan sonra özgünlüğünü kaybetmiş olmasından dolayı pek önemli değildir.

8. RESTİTÜSYON

Aya Kapı Hamamı'nın restitüsyon çalışmaları, yapının bugün bize verdiği geriye dönük fiziksel verilerin azlığı sebebiyle uzun ve sorunlu olmuştur. Özellikle hamamın soğukluk, sıcaklık ve külhan bölümlerine ait bugün elimizde çok az ve formları bozulmuş veriler vardır.

Yapının restitüsyonu, bu fiziksel veriler ve analojik yöntem yardımı ile oluşturulmuştur. Bugünkü şartlar altında, yapının özel şahsa ait olmasından dolayı ancak mal sahibinin izin verdiği ölçülerde çalışma yapılabilmiştir. Dolayısıyla yapının verdiği fiziksel verilerden tam olarak faydalanılamamıştır. Özellikle analojiye dayanan mekan kuruluşlarında, bazı noktalarda restitüsyon kararları hipotetik olarak kalmıştır.

Yapıdan daha fazla fiziksel veri elde etmek ve restitüsyonu daha sağlıklı oluşturabilmek için ilk olarak yapının bütün özgün olmayan, ek mekanlar, ek yapı, sıva, döşeme ve bunun gibi, ekleri yapıdan temizlenmelidir.

İkinci olarak ise yapıda temel kazısı yapılmalıdır. Böyle bir çalışma sonucunda, yapının özgün duvar izleri ve mekan kuruluşları net olarak anlaşılacaktır.

Sonuç olarak yapının restitüsyonu, tez kapsamında iki başlık altında ele alınmıştır. Ancak bu ayrım da aynı zamanda biribiri ile ilişkilidir. Bunu sebebi ise, yapıdaki fiziksel verilerin az olmasıdır. Bir birimin restitüsyon tanımlaması, yapının verdiği veriye bağlı olarak bu anlamda analojik tespitin bu verilere uyarlanması şeklinde ele alınmıştır. Bu anlamda da bu birimin restitüsyon kararı aynı başlık altında verilmiştir.

8.1.Yapıdan Elde Edilen Veriler

Yapının kendisinden elde edilen veriler, fotoğraflar yardımıyla belgelenmiştir. Ayrıca rölöve çizimleri ile de bütün fiziksel veriler ortaya konmuştur ve restitüsyon aşamasında, yapı dışından elde edilen verilerle birlikte yorumlanmıştır. Yapının kendisinden elde edilen veriler, fotoğraflar ve rölöve çizimleri ile tespit edilmiştir.

8.2. Yapı Dışından Elde Edilen Veriler

Yapıdaki bugün mevcut fiziksel veriler, yapının restitüsyonu için oldukça yetersizdir. Fiziksel verilerin dışında belirsiz olan yerler için, tarihi belge ve bilgi araştırmaları yapılmıştır. Bunların da yetersiz kaldığı noktalarda analojik çalışma yapılmıştır.

8.2.1. Yazılı Ve Sözlü Kaynaklar

Yazılı kaynaklar araştırmalar sonucunda, haritalar, eski fotoğraflar, gravürler, eski anlatımlar ve yapının vakfiyesi ile ilgili belgeler olarak elimizde mevcuttur.

Yapı dışında sözlü kaynak olarak bugün bize herhangi bir kaynak bulunamamıştır. Hamamın bugünkü sahiplerinin yaklaşık 40 senedir binada oturmalarına rağmen hiçbir bilgi yardımı alınamamıştır.

8.2.2. Analojik Yaklaşımlar

Aya Kapı hamamı ile ilgili elimizde fiziksel olarak çok az veri vardır. Bu fiziksel verilerin dışında, tarihi belge niteliğindeki birtakım yardımcı unsurlarla (haritalar, hava fotoğrafi, eski fotoğraflar, belirli dönemlere ait yapının anlatımları ve eskizleri) yapı restüte edilmeye çalışılmıştır.Yapının restitüsyonunda bunların da yetersiz kaldığı pek çok nokta olmuştur. Bu tür problemler, analojik yaklaşımlarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu analoji çalışmalarında esas olarak Mimar Sinan'ın hamam ve diğer bazı önemli anıtsal yapıları ve 16. Yüzyıl hamamlarından yararlanılmıştır.

Analojik çalışmalar için bize kaynak teşkil eden yapıların listesi ayrıntılı olarak verilmiştir.(Ek F)

Tezin bu bölümünde restitüsyon anlatılırken, öncelikle Mimar Sinan'ın genel mimari yaklaşımları hem planimetrik hem de cephe kuruluşu açısından incelenmiştir. Daha sonra ise yapının tek tek mekan kuruluşları ve diğer mimari elemanları, bu veriler ışığında ayrıca ele alınmıştır.

8.2.2.1.Mimar Sinan'ın Hamamlarında Görülen Mimari Kompozisyon Özellikleri

Mimar Sinan'ın bu alandaki anlayışını tespit edebilmek için, Türk hamam mimarisinin gelişimini takip etmek gerekir. Bu konu ise '3.Türk Hamamı' başlığı altında kısaca anlatılmıştır. Ancak burada Sinan'ın mimari anlayışını daha iyi etüd edebilmek açısından, kısaca hamam gelişimini özetlemek gerekli görülmüştür. Devamında ve esas olarak ise Sinan'ın mekan kurgusu, bu başlık altında ele alınmıştır[129].

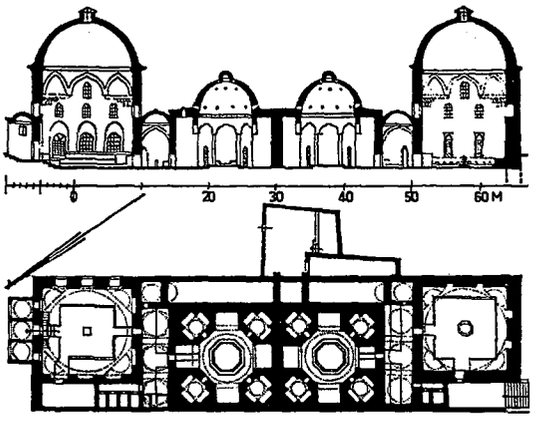
8.2.2.1.1.Plan Şemasındaki Mekansal Öğelere Göre Kompozisyon Özellikleri

A-Soyunmalık (camekan) Bölümü

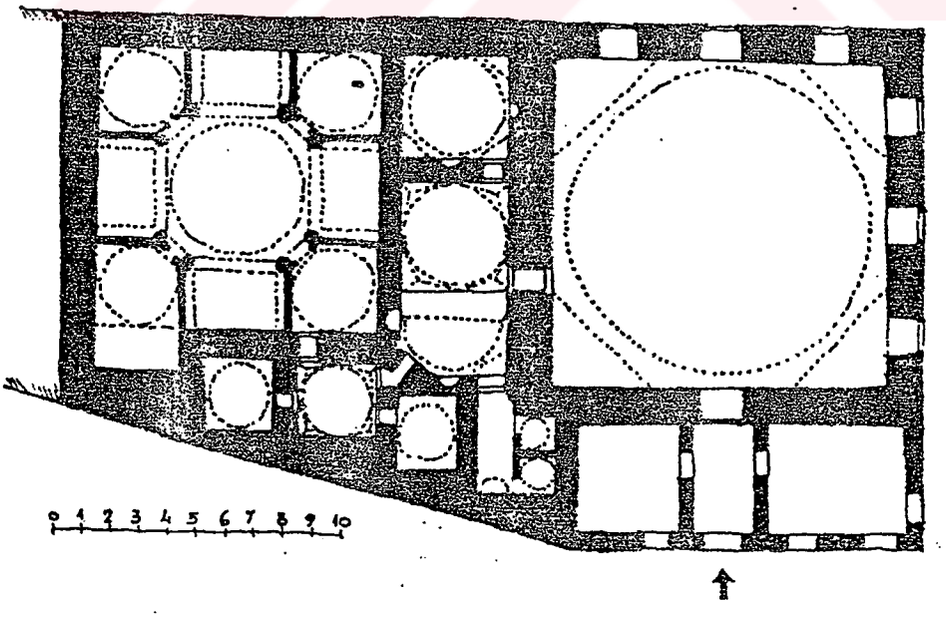
Türk hamamında, hamam bütünü içinde saha olarak en çok alan kaplayan mekan soyunmalık bölümüdür. Burası, halvetler de dahil olmak üzere, genellikle, sıcaklık mekanının alanına eşdeğer büyüklükte tutulmuştur.

Anadolu Selçuklu devri hamamlarında soyunma bölümüne doğrudan cümle kapısından girilir[130]. İklimin aşırı sıcağından veya soğuğundan korunmak için cümle kapısının önüne bir revak ve rüzgarlık yapılması muhtemelen Beylikler döneminde başlamıştır. Bazı önemli hamamların önüne zarif ayakların ve kemerlerin taşıdığı kubbeli veya tonozlu revaklar eklemek ise Sinan döneminde karşılaşılan bir uygulamadır. Ayasofya (İstanbul), Süleymaniye (İstanbul), Sokollu Hamamları (Edirne) buna örnektir(Şekil 8.1, 8.2, 8.3). Özellikle Edirne'de olduğu gibi, külliye içindeki hamamların dış cephelerine bitişik, tonozlu dükkan dizileri arasına yapılan bu revaklı sistem özel bir detaydır. [131].

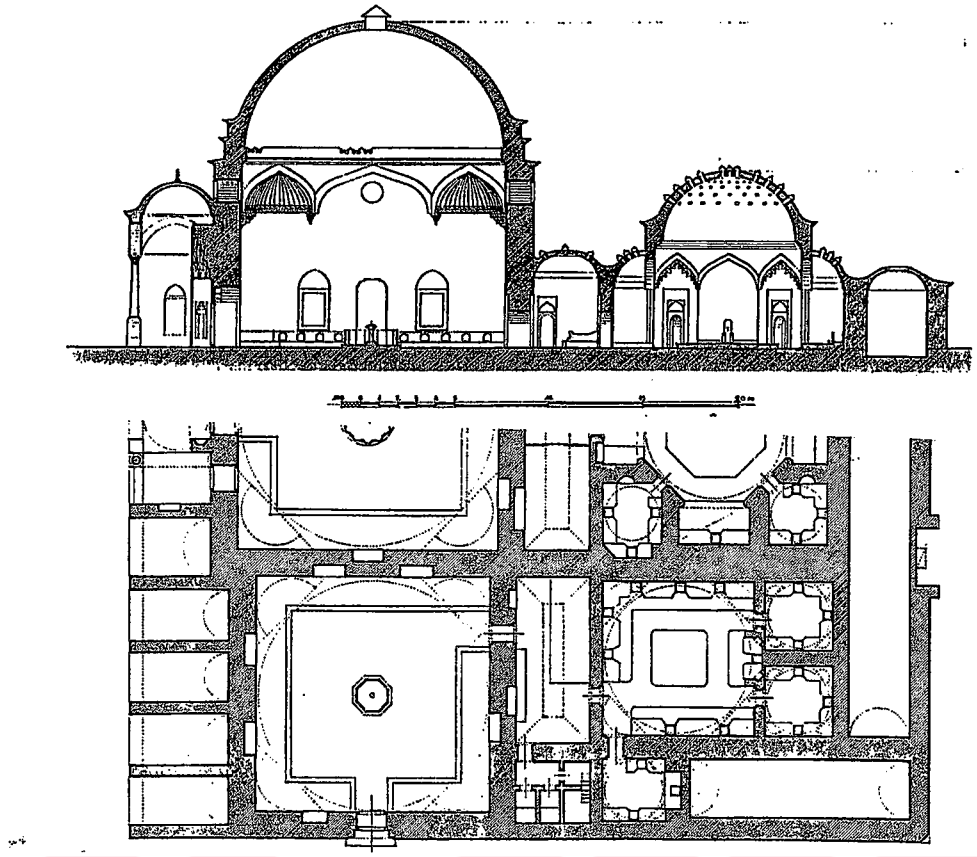
Anadolu Selçuklu hamamlarında, soyunma bölümünün duvarları sağır ve yüksek tutulmuştur[132]. Dolayısıyla aydınlatma, duvarın üst kısmındaki küçük mazgal pencereler ve tavan örtüsünün ortasında yer alan ışıklıklar veya fenerler ile sağlanmıştır. Mekanın içinde ise ahşap direklerle veya kargir kemerlerle desteklenen, ahşap kirişleme tavanlarla veya kargir tonozlarla örtülmüştür. Bu tür ahşap soyunmalıklar daha sonraki dönemlerde de yapılmıştır. İzmit'teki Hüsrev Kethuda Hamamı buna örnektir(Şekil 8.4).

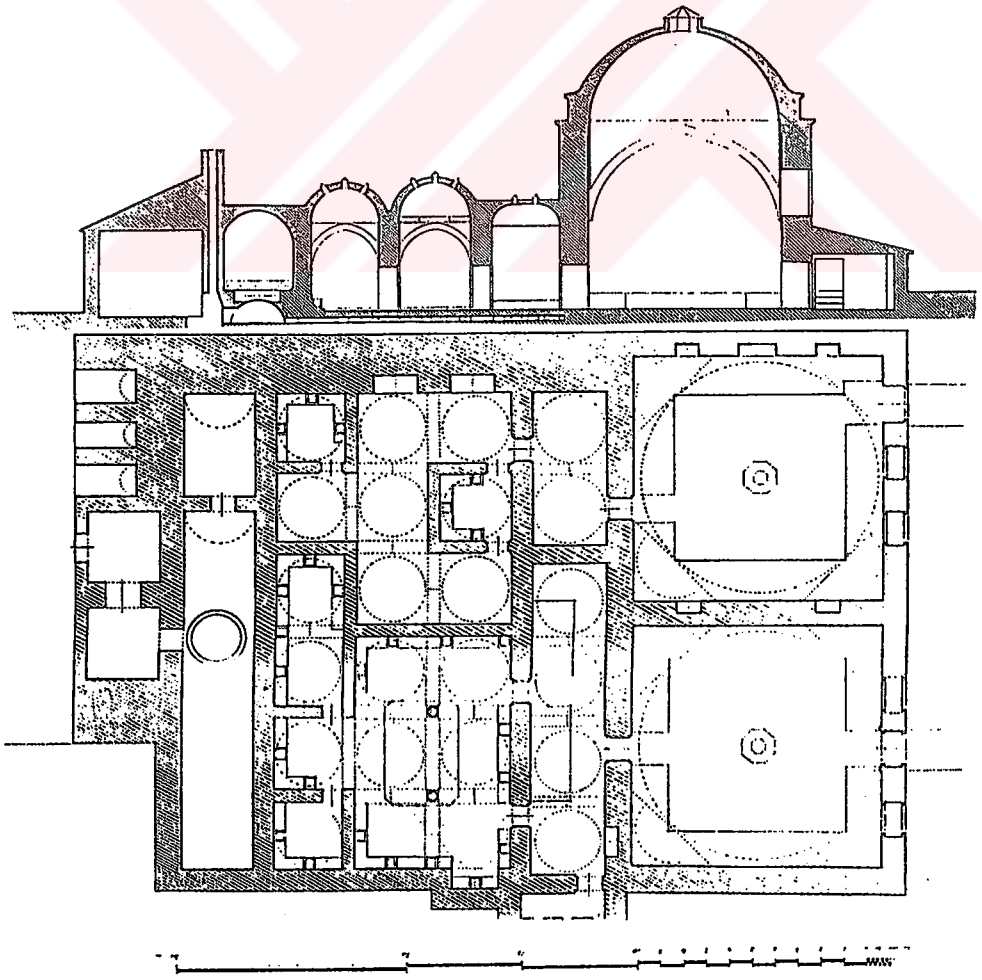
Şekil 8. 1 : Ayasofya Hamamı, İstanbul

Şekil 8.2 : Süleymaniye Hamamı, İstanbul

Şekil 8.3 : Sokollu Hamamı, Edirne

Şekil 8.4 : Hüsrev Kethüda Hamamı, İzmit

Ancak 14. yüzyıldan itibaren bu bölümün üzeri, büyük kargir bir kubbe ile örtülmeye başlamıştır ve bu 16. yüzyılda bir gelenek olarak devam etmiştir. Sinan da bunu uygulamıştır. Hamamlarının çoğunda soyunmalık, köşelerde pandantif veya tromplarla desteklenmiş, sekizgen kasnakla yükseltilmiş ve tek kubbe ile örtülmüştür. Soyunmalık duvarlarına, alt sıradakiler dikdörtgen, üsttekiler ise yuvarlak olmak üzere iki- üç sıra pencere açılması da yine 16. yüzyıl özelliklerindendir[133].

Soyunmalık bölümünün iç düzeni, duvarlar boyunca uzanan soyunma sekileri ile ortada yer alan bir şadırvan şeması ise hemen hemen hiç değişmemiştir. Yalnız 16.yüzyıldan itibaren soyunma sekilerinin altları boşaltılarak, kemerli küçük nişler yapılmaya başlamıştır. Sekilerin gerisinde ise elbise v.s. koymak için yapılan kemerli duvar nişleri veya dolaplarının yapılması da yine bu yüzyıla aittir[134].

B-Aralık

Anadolu'daki 12. ve 13. yüzyıl hamamlarının hepsinde, soyunmalıktan ılıklığa geçişte, bazen büyük bazen küçük ölçüde tutulmuş, üstü tonoz veya kubbe ile örtülü bir mekana rastlanmaktadır ki buraya 'aralık' denmektedir. Bu mekan, hem bir geçit yeri hem de tuvalet, traşlık gibi mekanların kendisine ahşap veya kargir bölmelerle bağlandığı bir yerdir. Erken devir hamamlarının en önemli özelliği olan bu mekan, zaman içinde giderek küçülmüş ve nihayet 16. yüzyılda yerini tamamen ılıklığa bırakmıştır. Bu mekanın aradan kalkmasıyla birlikte, ara kapıların açılıp kapandıkça, sıcaklıktan soğukluğa ve buradan da soyunmalığa giden su buharının önünü kesmek için, soyunmalık kapısı üzerinde yaşmaklı bir baca yapılmaya başlanmıştır[135].

C-Soğukluk

Bu bölüm, aralık mekanının olmasından dolayı, erken dönemlerde bir dinlenme hatta soğuk havalarda bir soyunma yeri olarak kullanılmıştır. Özellikle Selçuklu hamamlarında, bu bölümde bulunan seki izlerine rağmen herhangi bir tesisat izine rastlanmamış olması bunu gösterir.

Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde, bu mekan ayrı bir halvet hücresi ihtiva eder ki, burası genellikle tuvalet, traşlık v.s. olarak kullanılmıştır. Burası Sinan döneminde olduğu gibi, giderek üstü kubbe veya tonozlarla örtülü bir koridor halini almıştır[136].

D-Sıcaklık

12 Yüzyıldan başlayarak, merkezi bir plan etrafında aksiyal olarak tertip edilmiş eyvanlar ile köşe halvetleri şeklinde planlanmış sıcaklık şeması, Osmanlının son dönemine kadar uygulanmıştır. Asıl yıkanma yeri olan sıcaklık iç düzeni, ortada bir göbek taşı ile üzeri büyük bir kubbe ile örtülü orta mekan ve etrafında halvet ve eyvanlar şeklindedir. Sinan'ın burada getirdiği yeni bir detay vardır ki o da köşe halvetlerini bitişik eyvanlardan ve orta mekandan ayıran duvarları kaldırması ve yerine halvet kubbelerinin sütunların taşıdığı kemerlere oturtulması ve sıcaklığın mekan bütünlüğüne kavuşturulmasıdır[137].

8.2.2.1.2.Cephe Kuruluşu Açısından Kompozisyon Özellikleri

Osmanlı tasarımı pragmatik bir çözüme dayanır. Tasarımda öncelik İslam kültürüne uygun mekanın yaratılması için gerekli plan şeması ve bu şemayı sağlayacak olan strüktürün kurulmasıdır. Bu sebeple, genelde mimarlık biçimini tamamlayan kütle plastiği ve cephe düzeni Osmanlı mimarlığında ön planda olmuştur. Kubbeyle örtülü mekanların işleve ve kültürel etkenler dayalı içeriğiyle kütle plastiği kapı-pencere-niş düzenlemelerine dayanarak çözülmüştür. Ancak bazı durumlarda, biçimsel kaygıların da görüldüğü olur. Özellikle halka açık yapılarda, kütleler yalın bırakılırken, anıtsal yapılarda bu kaygı görülür[138].

Kubbeyle örtülü hacimler, alt yapı, geçiş bölgesi ve örtü bölümleriyle oluşur. Yapının kütle karakterini bu üç ana öğe belirler. Örtünün ana biçimi yarım küre, geçiş bölgesi çokgen prizma ve gövde küp, sekizgen ya da dikdörtgen prizmadır. Benzer geometrik ilişkiler yapının minare, ağırlık kulesi ve baca gibi detaylarında devam eder. Kütle ilişkilerinde uygulanan en geçerli yöntem, kademelenmedir. Bir simetri aksı üzerinde yer alan belirli mekan birimlerinin yükseltilerek, genişletilerek veya farklı biçimlendirilerek vurgulanması Sinan'ın da sıklıkla uyguladığı bir yöntemdir. Kemerlerin dış yapıda vurgulanması da yine Sinan döneminde sıklaşan bir uygulamadır[139].

Strüktür öğelerinin kütleleri arasında kalan duvar yüzeylerini hareketlendiren yapı bileşenleri ise pencerelerdir. Özellikle strüktürün dışa yansıdığı cephelerde, payandalar veya kemerler arasında gruplamalar şeklinde uygulanmıştır. Dikdörtgen alanların eni, pencere düzeninin de karakterini belirlemektedir. Sinan döneminde,

altta sağır kemerli dikdörtgen, üstte ise sivri kemerli pencere standarttır. Yine bu dönemde, alt yapının yükselmesiyle birlikte düşey pencere dizilerinin üç veya dörde çıkarılmasını gerektirmiştir. Dizi sağır kemerli dikdörtgen pencere, sivri kemerli pencere ya da yuvarlak pencere eklenerek çoğaltılmıştır.[140]

Biçimsel kaygıların yer aldığı yapılarda, cephe düzenlemesinde çörten, silme, sütun, mukarnas, alınlık, çift renkli taş dizisi, tuğla-taş dizisi, çini kaplama, mermer ve alçı şebeke gibi öğelerden faydalanılmıştır[141].

Sinan'ın mimari tutumu ile ilgili araştırmaların çoğu, en çok inşa ettiği yapı türü olduğu için olsa gerek, camiler üzerinedir. Özellikle hamamları ile ilgili olarak yapılmış çalışma çok azdır. Bu konudaki analoji çalışmaları yapılırken, yapım sistemi ve mimari anlayış genelde tüm yapı türleri için bir bütünlük arzettiği için [142], camiler ile ilgili çalışmalardan da faydalanılmıştır. Ancak, camilerde fonksiyonun bir sonucu olarak kıble ve revak cephesi olarak iki önemli cephe vardır. Ve bu iki cephenin, tamamen camilere özgü biçimlenişleri söz konusudur. Dolayısıyla bu noktada ise daha çok yan cephelerin, yani doğu ve batı cephelerinin mimari tarzı analojiye veri teşkil etmiştir. Bu konuda sistemli cephe analizinde kaynak alınan eser, J. Erzen'in çalışması olmuştur[143]. Ayrıca E. İşleyen'in de çalışmasından yararlanılmıştır[144]. Buna göre, camiler için genelleşmiş olan cephe kurgusunu şu Şekilde özetlemek mümkündür.(Şekil 8.5) Bu özetleme içinde de ancak doluluk-boşluk (pencere gruplamaları) oranları ele alınmıştır.

Buna göre, klasik dönemde camilerinde kuzey cepheleri;

Zemin üstünde daha çok sağır kemer alınlıklı, düz atkılı pencereler, bunların üzerinde ise kemerli pencereler kullanılmıştır. Zeminde kullanılan pencerelerin bazen alınlık kısımlarının da açık olduğu görülür. Zemin pencerelerinin dışında alınlıkları da çevreleyen silmeler dikdörtgen bir çerçeve oluşturur. Bazı durumlarda silmeler, alınlığın kemeri dışından geçerek kemer biçimini alırlar. Zemin üzerinde alınlıksız düz atkılı pencere nadirdir[145]. Tek sıra açıklık olan cephelerde, nadir olarak düz atkılı pencere ve alınlıklı penceredir.

Güney cepheleri;

Alt seviyede en çok kullanılan pencere türü, sivri kemer alınlıklı düz atkılı pencerelerdir İkinic ve üçüncü katlarda sivri kemerli veya kaş kemerli ince-uzun

oranlı pencereler çoğunluktadır. Daire pencereler ise daha çok üst katlarda kullanılmıştır. Zemin üzerinde alınlıksız düz atkılı pencere nadirdir[146].

Yan Cepheler;

Düz atkılı kemer alınlıklı, alınlıkları açık veya kapalı olan pencereler alt sıralarda çoğunlukla kullanılmıştır. İkinci katlarda daha çok kemerli pencereler kullanılmıştır. Kemer içi dolgularında ve üst katlarda yine kemerli pencereler daire pencerelerle birlikte kullanılmıştır[147].

Bunlardan başka özellikle hamam yapılarının cephe etüdü için kişisel analojik çalışma yapılmıştır.. Bu analoji çalışmalarına, Sinan'ın eserlerinin yer aldığı listeden [148] tespit çalışmalarının kolaylığı açısından, İstanbul'daki hamamları tespit edilerek başlanmıştır. Buna ek olarak İstanbul'daki çeşitli hamamların anlatıldığı Haskan'ın eseri [149] ile tespit çalışmaları başlamıştır. Buna göre İstanbul sınırları dahilinde kayıtlı bulunan Sinan'ın 41 adet hamamından ancak 32 tanesine belge olarak(plan, anlatım) ulaşılabilmiştir. Ancak, tüm diğer tarihi yapılarımızın olduğu gibi, hamamlarımızın da ilgisiz ve kontrolsüz olmasından dolayı bu belgelerde gözüken hamamlardan çok azı özgün biçimini koruyabilmiştir. Bunlardan ise ancak 10 tanesi üzerinde çalışma yapılmıştır.

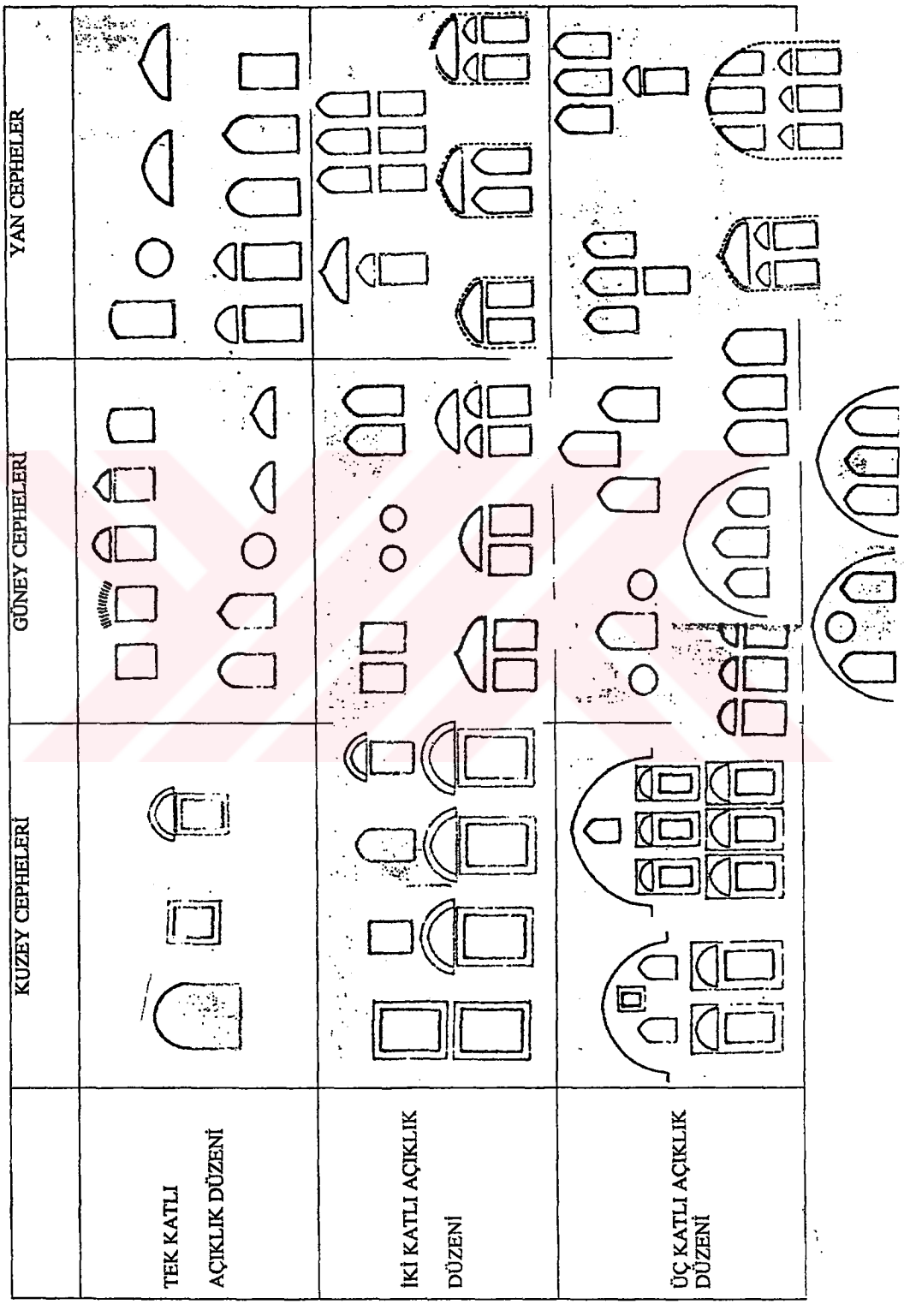
İstanbul dışındaki hamamlardan ise ancak Ali Saim Ülgen'in çizimleri yardımıyla faydalanılmıştır. Bu hamamlar, Sokollu Hamamı (Edirne) ve Hüsrev Kethüda Hamamı'dır. (İzmit)

Yerinde inceleme yapılan hamamlar ise şunlardır: Ayasofya Hamamı (1556-Sultanahmet), Atik Valide Hamamı (Üsküdar), Çinili Hamam (1546-Zeyrek), Kılıç Ali Paşa Hamamı (1583-Tophane), Küçük Ayasofya Hamamı (1503-Kadırga), Mihrimah Sultan Hamamı (1565-Edirnekapı), Süleymaniye Hamamı (1557-Süleymaniye) ve Yeşildirek Hamamı (16. yüzyıl-Azapkapı) dır(Ek F).

Bu hamam yapıları, cephe kuruluşu ve yapım teknikleri açısından özellikle ele alınmıştır. (İnceleme yapılan hamamlar içinde özgün kalmış tek hamam olan Süleymaniye Hamamı'nın ise kurna, göbek taşı gibi yapı elemanları da inceleme konusu olmuştur.) Bu noktalar Aya Kapı Hamamı'nda restitüsyon aşamasında, belge bulunamayan ve analoji ile çözümlenen noktalardır. Bu hamamlara ait analiz

çalışması, Ek F ve Şekillerde verilmiştir. Bu analiz çalışmaları sonucunda elde edilen sonuçlar şunlardır: (almaşma oranı, tuğla/taş olarak verilmiştir.)

(Giriş cepheleri, çift hamamlarda giriş cephesi olarak erkekler hamamı girişi esas alınmıştır.

Şekil 8.5 : Mimar Sinan'ın Camilerinde Cephe Kompozisyonu, Jale ERZEN, Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi 1981

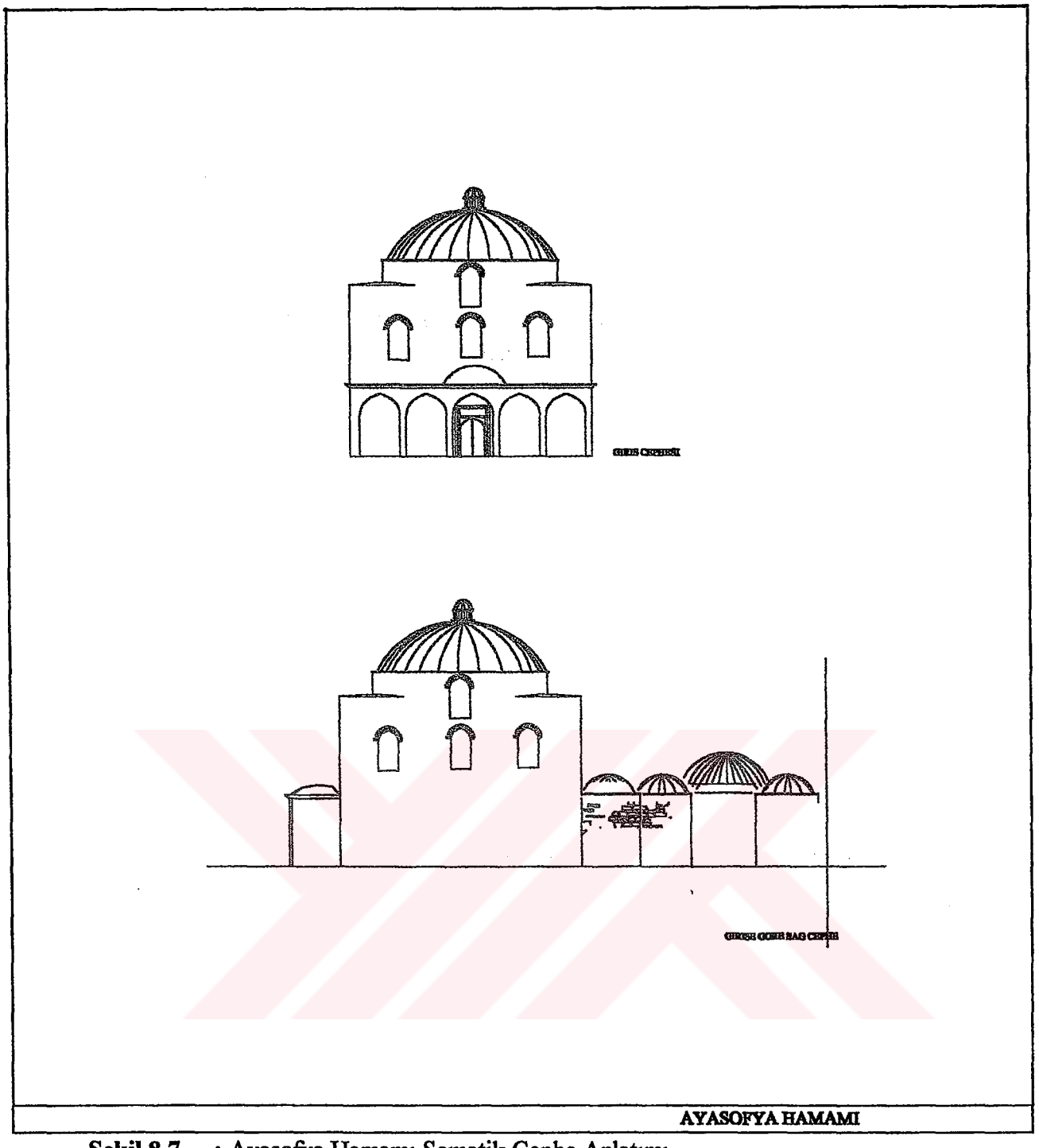
Ayasofya Hamamı, 1556-Sultanahmet (Şekil 8.6, 8.7),

Girişte revaklı bir bölüm yer alır, revak üstünde iki sıra pencere vardır. Alt sırada, teğet sivri kemer formunda tuğla kemerli aynasız üç adet pencere ve üst sırada da kubbe aksında yer alan, aynı formda bir adet pencere vardır. Yapım tekniği, 2/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır.

Yan cephesi, ön cephe ile revak dışında, benzer kuruluştadır, alt sırada teğet sivri kemer formunda tuğla kemerli aynasız üç adet pencere ve üst sırada da kubbe aksında yer alan, aynı formda bir adet pencere vardır. Yapım tekniği, 2/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır.

Şekil 8.6 : Ayasofya Hamamı, İstanbul

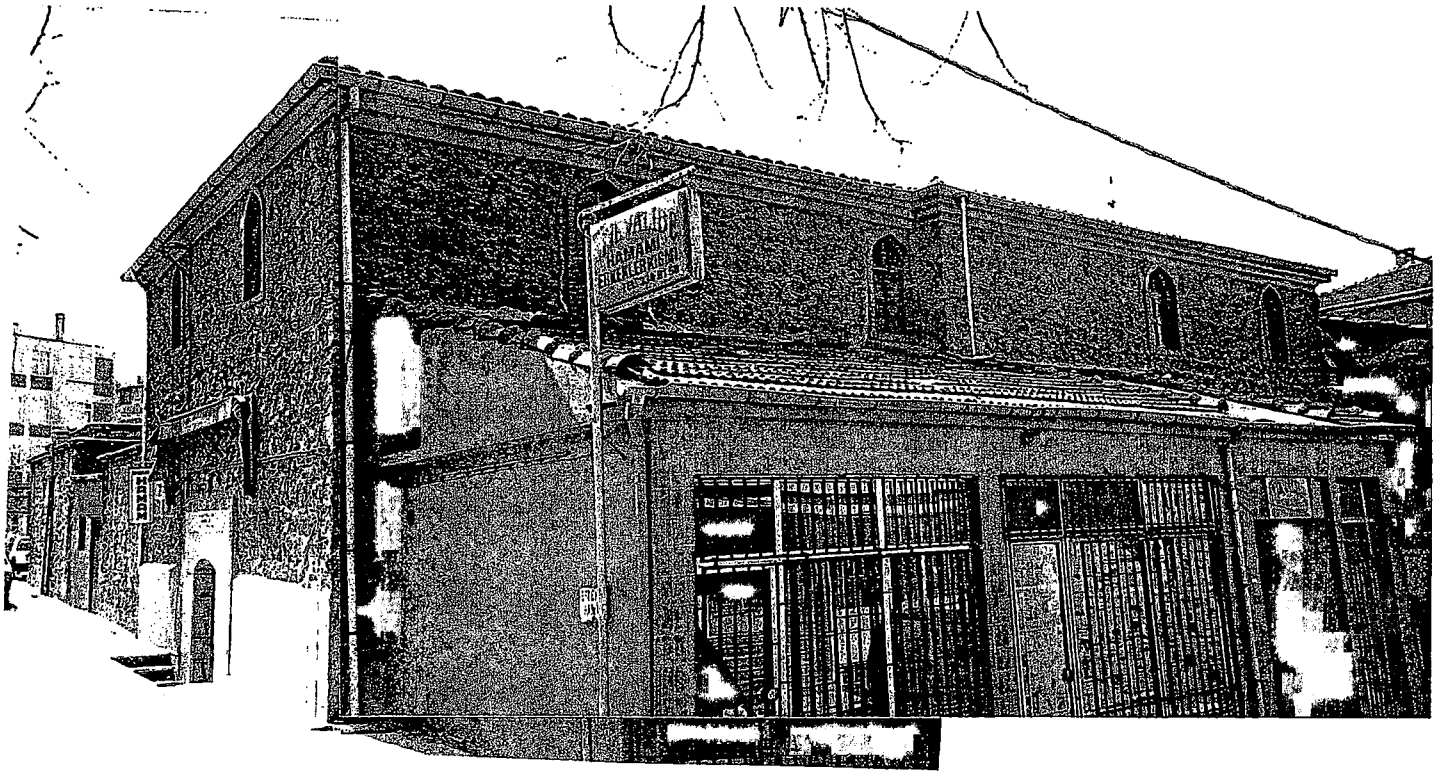

Şekil 8.7 : Ayasofya Hamamı Şematik Cephe Anlatımı

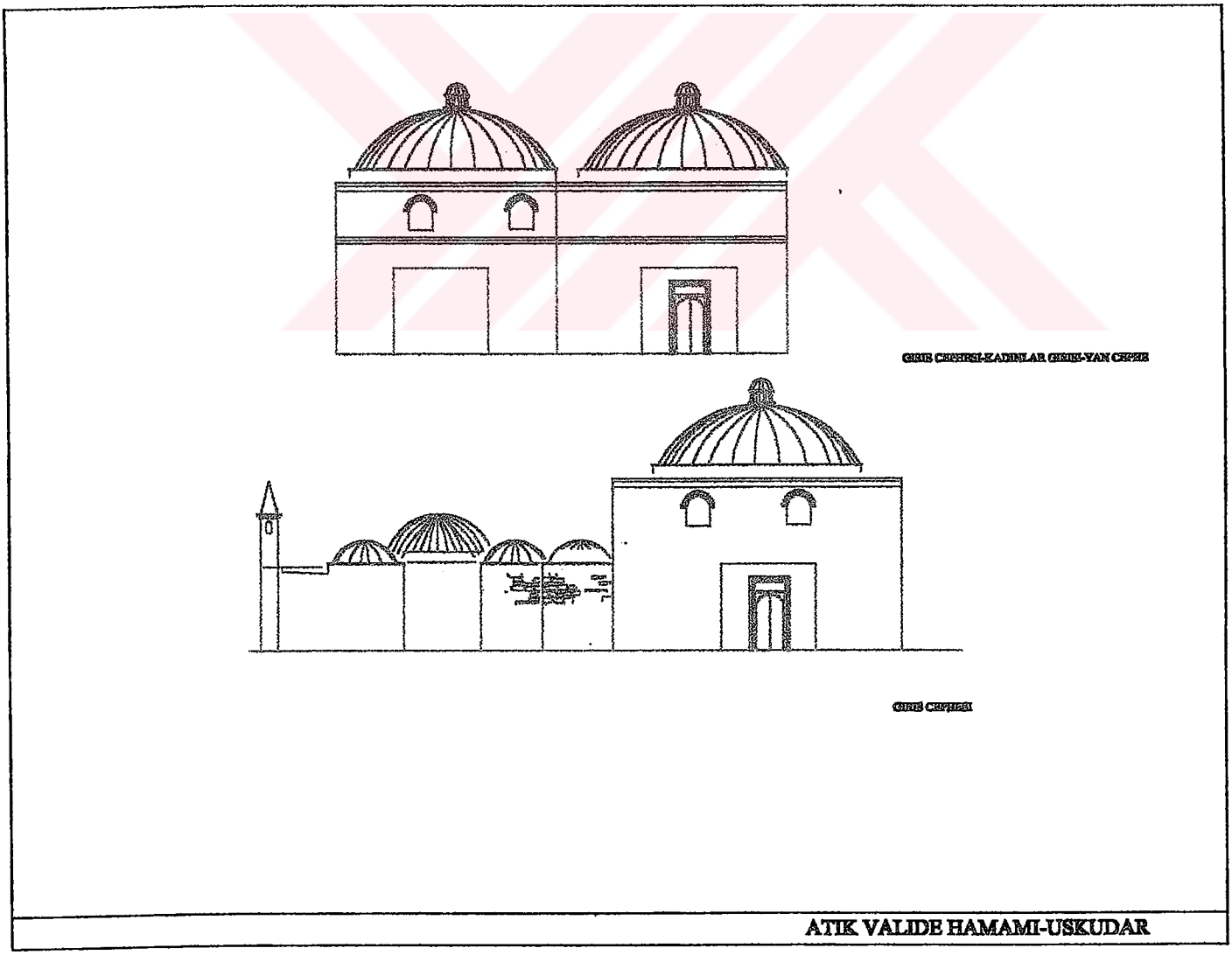
Atik Valide Hamamı, Üsküdar (Şekil 8.8, 8.9),

Giriş cephesinde alt sırada giriş kapısı, üst sırada ise iki adet sivri teğet kemerli dikdörtgen formunda ve taş söveli pencere vardır. Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında moloz taş ve tuğladır. Taş derzleri arasında dikine kullanılmış tuğlalar vardır.

Yan cephesi, kadınlar hamamı girişinin olduğu cephedir ve revaklı bir giriş vardır, revak üstünde teğetli sivri kemer formunda 4 adet taş söveli pencere vardır. Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır.

Şekil 8.8 : Atik Valide Hamamı, Üsküdar

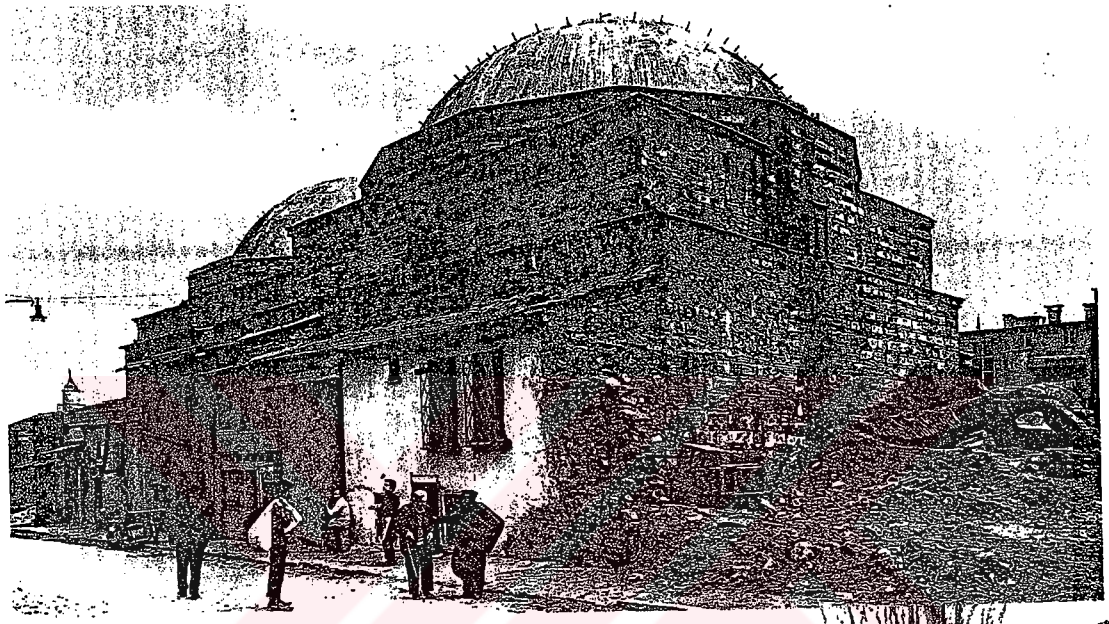

Şekil 8.9 : Atik Valide Hamamı Şematik Cephe Anlatımı

Çinili Hamam, Zeyrek (Şekil 8.10, 8.11, 8.12)

Girişte revak yer alır ve revak üstünde ve kubbe aksında 1 pencere vardır. Yapım tekniği, 2/1 almaşma oranında kesme taş ve tuğladır.

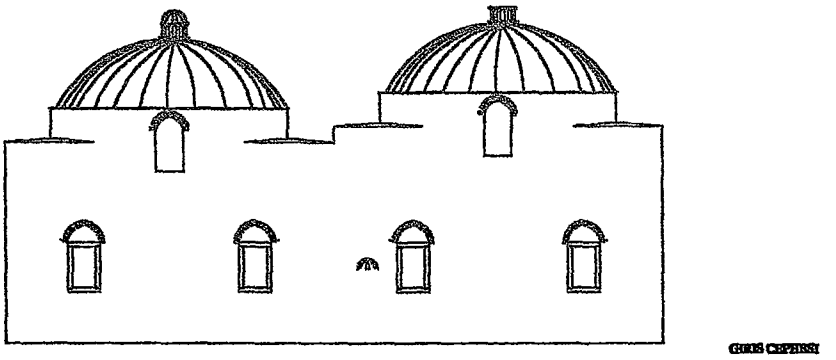
Yan cephede de yine benzer bir kuruluş vardır. Almaşma oranı, 2/1 dir. Arka cephe ile önce cephe birbirine benzemektedir. Kubbe aksında ılıklığa açılan bir pencere yer almaktadır.

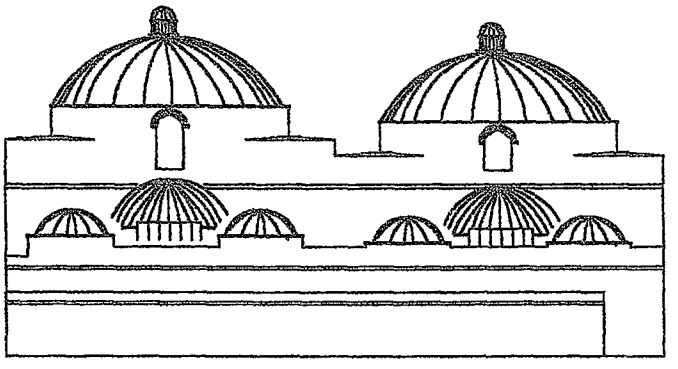

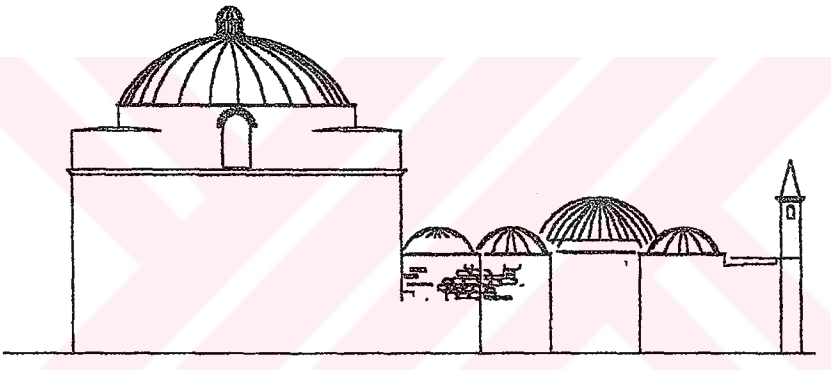
Şekil 8.10 : Çinili Hamam, Zeyrek, 1966 Yılındaki Durumu, W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977

Şekil 8.11 : Çinili Hamam, Zeyrek

ZEYREK CINILI HAMAM

Şekil 8.12 : Çinili Hamam Şematik Cephe Anlatımı

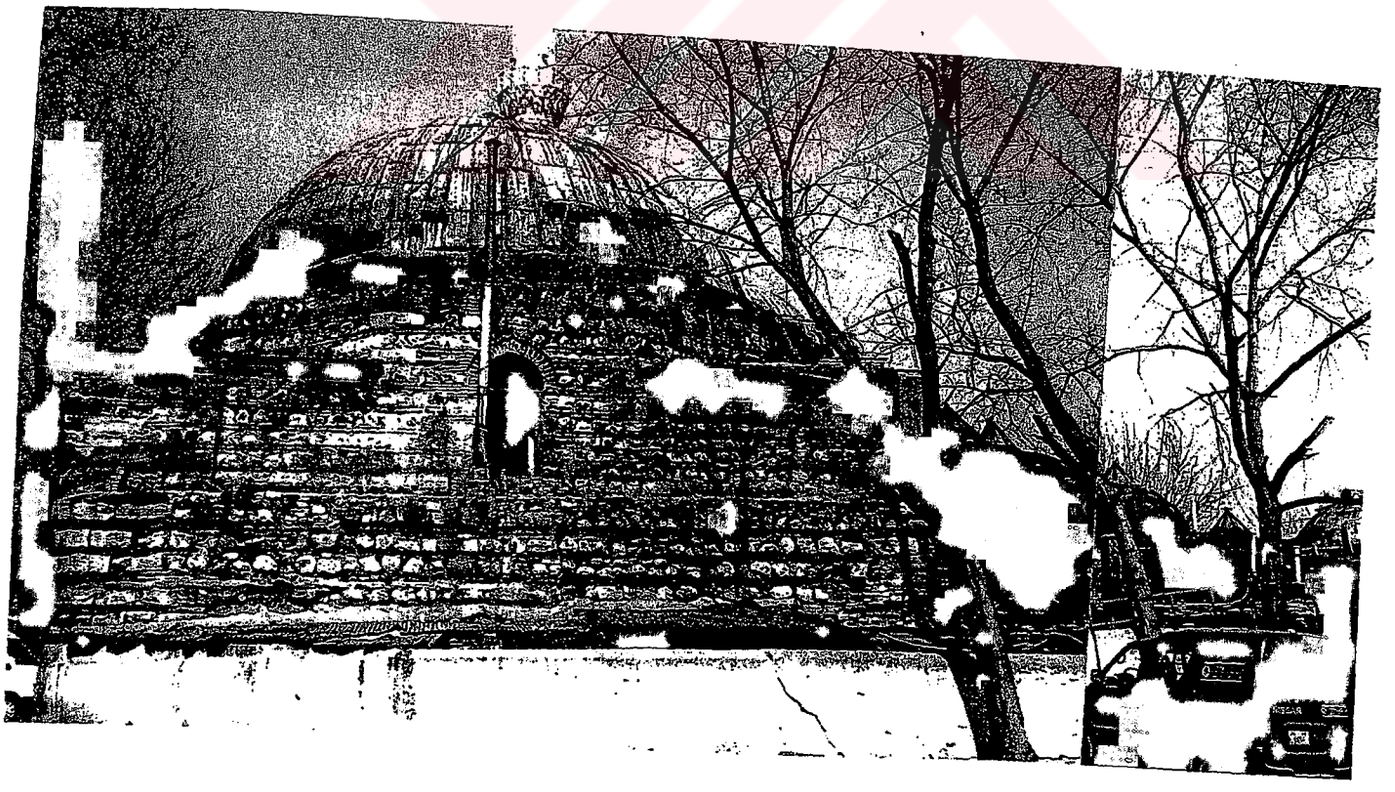
Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane(Şekil 8.13, 8.14, 8.15)

Giriş yan cephe üzerindedir. Dükkan sıraları yüzünden alttaki duvar kompozisyonu görülememektedir. Üstte ise kubbe aksında yer alan teğetli sivri kemer formunda ve tuğla kemerli bir adet pencere vardır. Yapım tekniği, 2/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır.

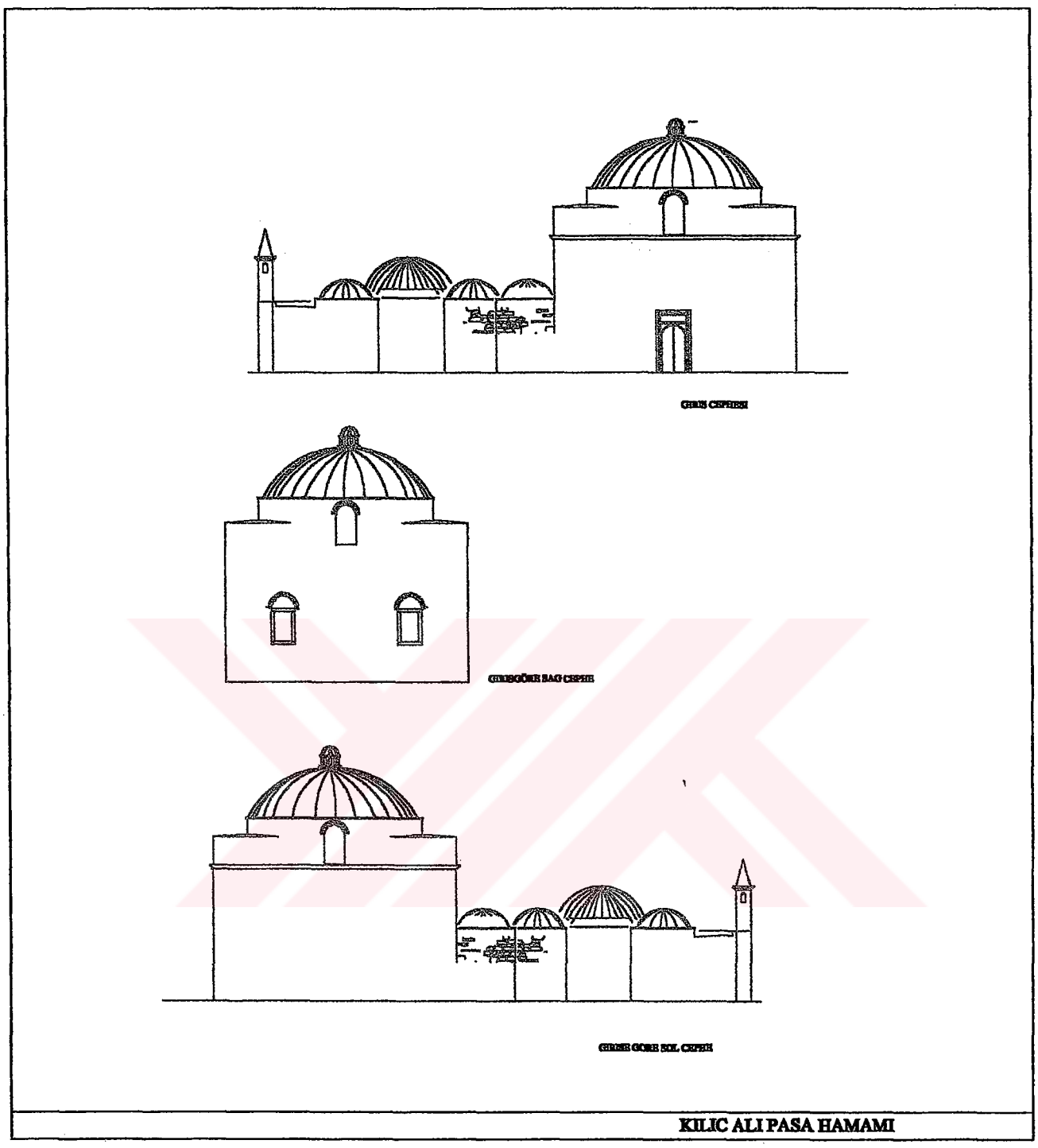
Kılıç Ali Paşa Hamamı (Tophane), yan cephesinde alt sırada üzeri yuvarlak kemer formunda biten tuğla kemerli iki adet pencere vardır, üst sırada ise kubbe aksında, sivri teğet kemerli dikdörtgen formunda tuğla kemerli bir pencere yer almaktadır. Yapım tekniği, alt kotlarda 2/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır, üstte ise taş dokusu, moloz taş olarak aynı almaşıklıkla devam etmektedir.

Şekil 8.13 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane

Şekil 8.14 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane

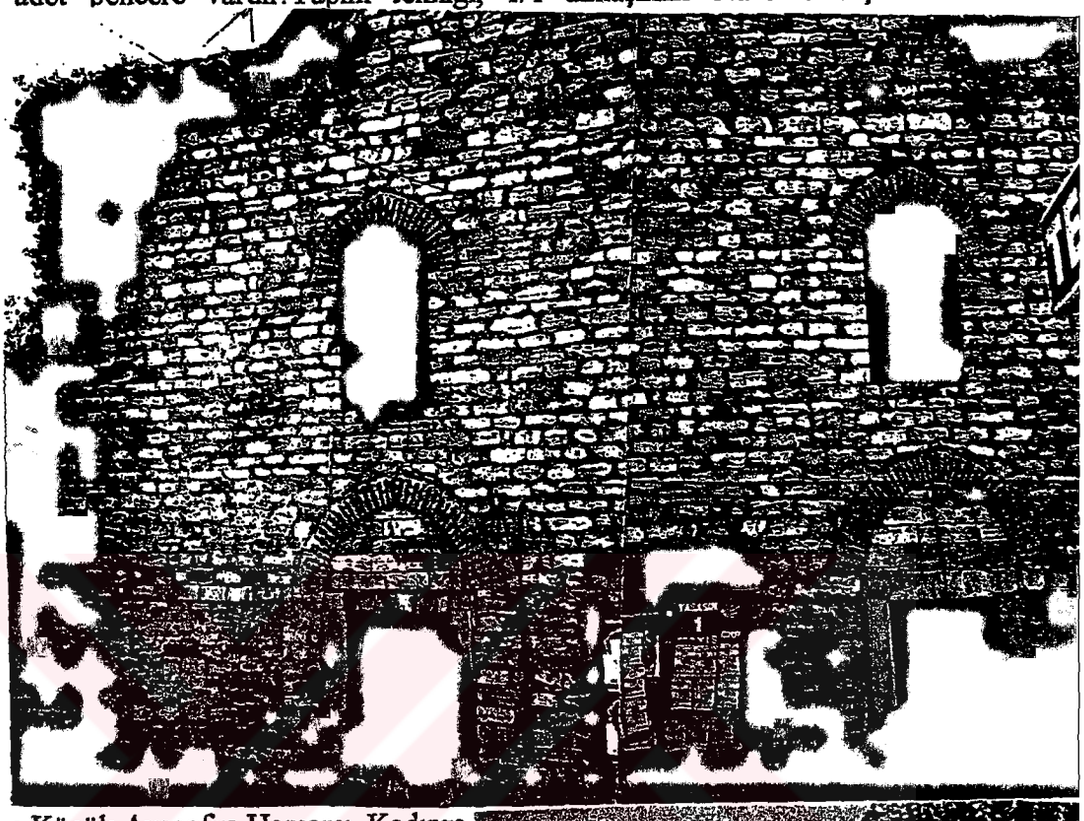

Şekil 8.15 : Kılıç Ali Paşa Hamamı Şematik Cephe Anlatımı

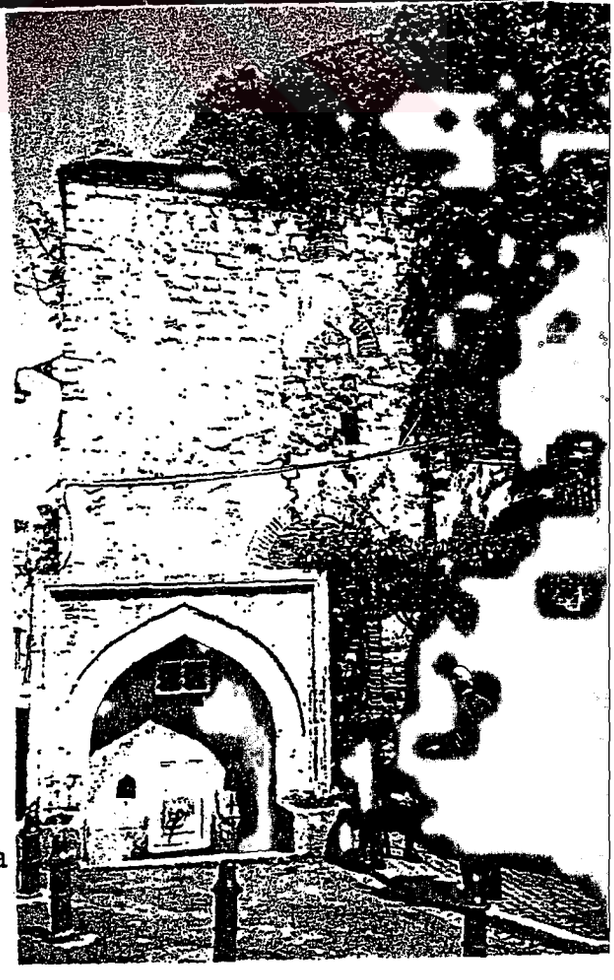
Küçük Ayasofya Hamamı, Kadırga (8.16, 8.17, 8.18)

Girişte revaksız bir cephe içinde, altta dikdörtgen formunda, taş söveli ve üstünde aynalı sivri kemer formunda tuğla kemerli bir pencere vardır. Bunun aksında olmak üzere üst sırada ise teğetli sivri kemer formunda tuğla kemerli bir pencere vardır.Yapım tekniği, 1/1almaşıklık oranında, kaba yonu taş ve tuğladır.

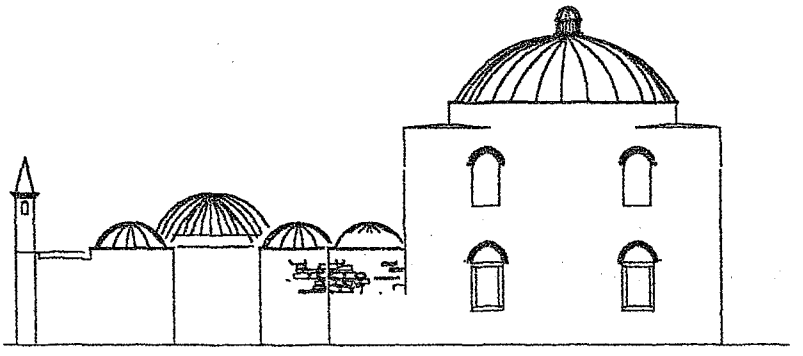
Küçük Ayasofya Hamamı (Kadırga), alt sırada dikdörtgen formunda mermer söveli, ayna taşlı ve sivri kemer formunda tuğla kemerli iki adet pencere vardır, üst sırada ise alttaki pencerelerin aksında olmak üzere teğetli sivri kemer formunda tuğla kemerli iki adet pencere vardır.Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında taş ve tuğladır.

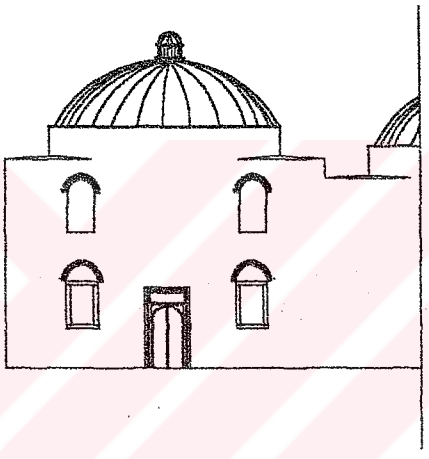
Şekil 8.16 : Küçük Ayasofya Hamamı, Kadırga

Şekil 8.17 : Küçük Ayasofya Hamamı, Kadırga

ERKEKLER GİRİŞİNE GÖRE SOL CEPHE

ERKEKLER GİRİŞİ

KUCUK AYASOFYA HAMAMI

Şekil 8.18 : Küçük Ayasofya Hamamı Şematik Cephe Anlatımı

Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı (Şekil 8.19, 8.20, 8.21)

girişinde daha önce revak olduğuna dair demir kanca izleri vardır. Alt sırada bugün kapalı olan dikdörtgen formunda, taş söveli ve üzerinde tuğla sivri kemer izi görülmektedir. Üst sırada ise 5 adet yuvarlak kemer formunda tuğla kemerli pencere vardır. Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında kaba yonu taş ve tuğladır. Taş sıralarında dikine tuğla da vardır.

Mihrimah Sultan Hamamı (Edirnekapı), yan cephesinde alt sırada üç adet dikdörtgen formunda, kenarları taş söveli ve üzerinde ayna taşsız, yuvarlak tuğla kemerli

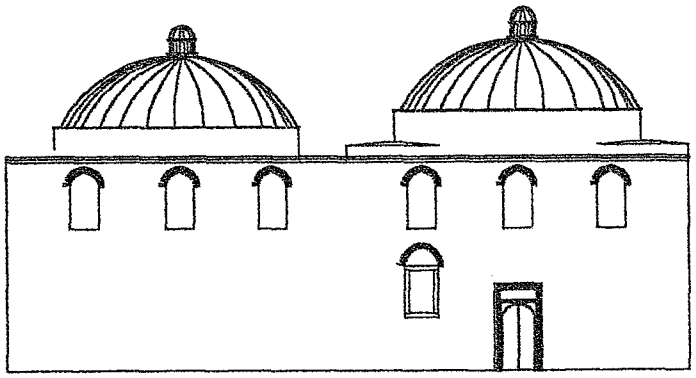
pencere yer almaktadır. Üst sırada ise, alttakilerin aksında olmak üzere, sivri teğet formunda tuğla kemerli üç pencere daha vardır.

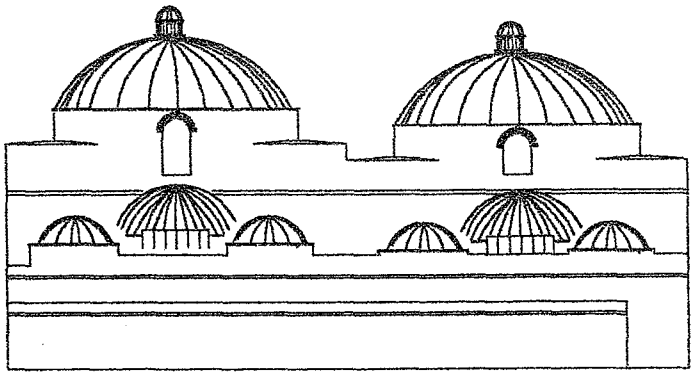
Şekil 8.19 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı

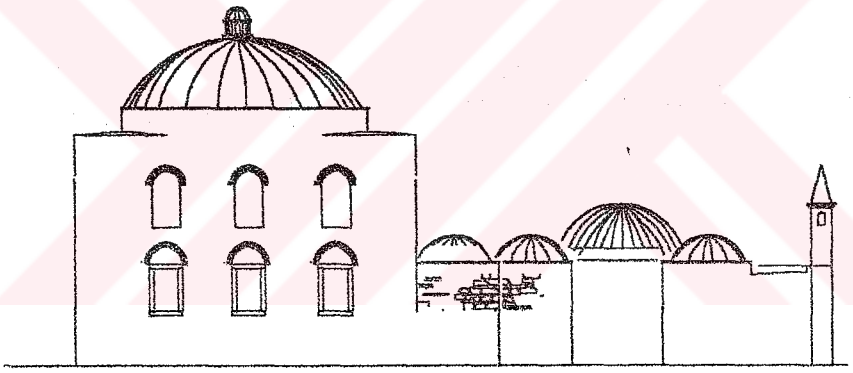
Şekil 8.20 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı

GİRİŞ CEPHESİ

ARKA CEPHE

GİRİŞE GÖRE SAĞ CEPHE

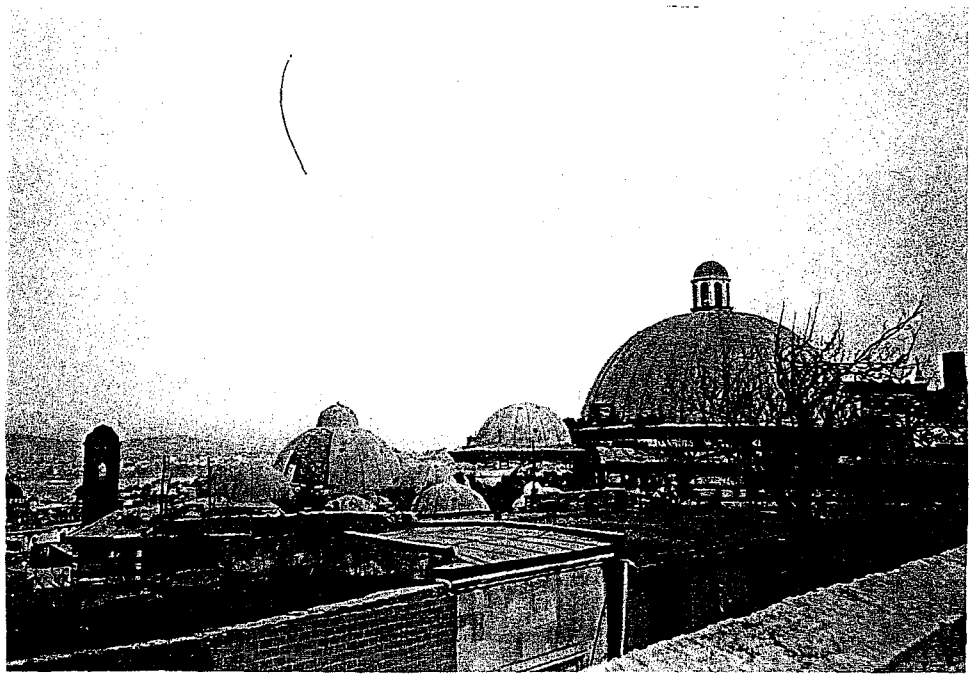
MİHRİMAH SULTAN HAMAMI

Şekil 8.21 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı

Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye (sekil 8.22, 8.23, 8.24)

Girişte revak yer alır, revak üstünde pencere görülmemektedir. Yapım tekniği, 2/1 almaşıklık oranında kesme taş ve tuğladır.

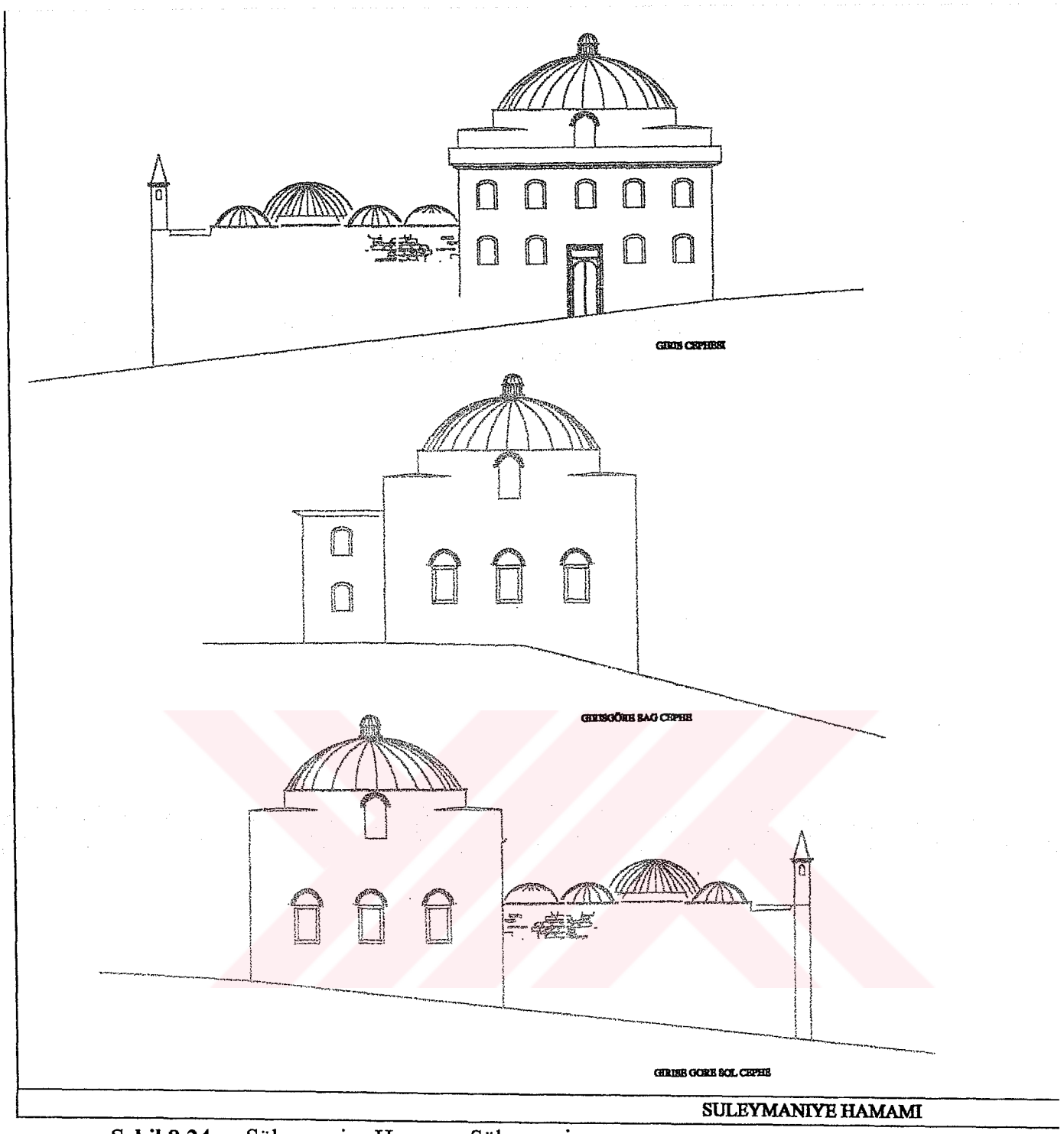
Yan cephe alt sırada dikdörtgen formunda mermer söveli, ayna taşlı ve teğetli sivri kemer formunda tuğla-taş almaşık kemerli üç adet pencere vardır, üst sırada ise kubbe aksında olmak üzere yine teğetli sivri kemer formunda tuğla-taş almaşık kemerli bir adet pencere vardır.Yapım tekniği, 2/1 almaşıklık oranında taş ve tuğladır.

Şekil 8.22 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye

Şekil 8.23 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye

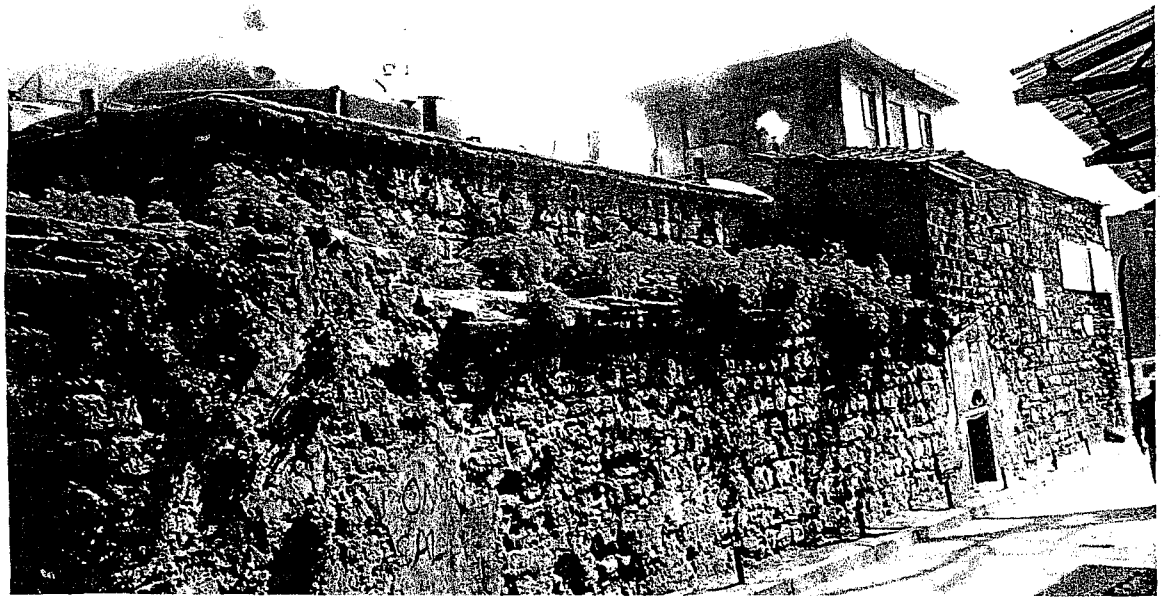

Şekil 8.24 : Süleymaniye Hamamı, Süleymaniye

Yeşildirek Hamamı, Azapkapı (8.25, 8.26, 8.27)

Giriş cephesi son derece tahrip olmuştur.

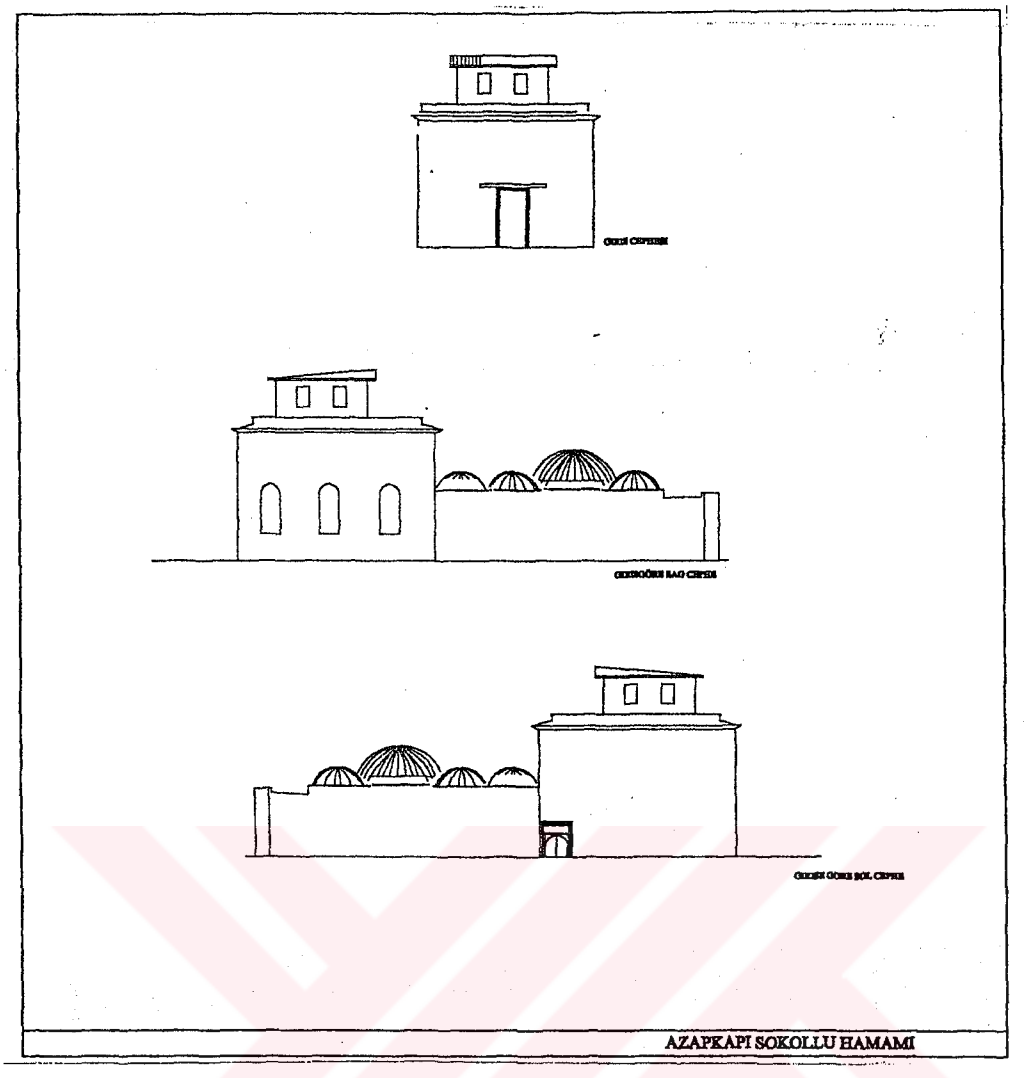
Yeşildirek Hamamı (Azapkapı), yan cephelerinden birisinde alt sırada üç adet sivri teğet kemerli pencere vardır. Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında moloz taş ve tuğladır. Diğer yan cephede ise bugün yarısına kadar yol kotu altında kalan bir kapı izi ki kadınlar hamamı girişi olmalıdır, vardır. Yapım tekniği, 1/1 almaşıklık oranında moloz taş ve tuğladır. Taş derzleri arasında dikine kullanılmış tuğlalar vardır.

Şekil 8.25 : Yeşil Direk Hamamı, Azapkapı

Şekil 8.26 : Yeşil Direk Hamamı, Azapkapı

Şekil 8.27 : Yeşil Direk Hamamı Şematik Cephe Anlatımı

8.2.2.1.3. Yapım Tekniği ve Malzeme Açısından Mimari Özellikler

Mimar Sinan yapılarında ana malzeme olarak taş, tuğla ve ahşaptan yararlanmış, bağlantılarda ise kireç ve horasan harcı, çeşitli boyutlarda çivi, kenet ve zıvanalar kullanmıştır[150]. Günümüze ulaşan yapıları ise tümüyle kargir veya karma strüktürlerdir. Taş olarak çoğunlukla odtaşı, küfeki taşı ve mermer kullanmıştır. Bunlarla birlikte bezeme amaçlı pudingler, granit, siyenit, serpantin ve breşler de kullanmıştır.

8.3.Kütle ve Arazideki Konumu, Çevre İlişkileri Açısından

Aya Kapı hamamının ilk yapıldığı dönemlere ait bir harita veya plan bulunamamıştır. Elimizdeki en eski harita 1812 tarihli su yolları haritasıdır(Şekil 8.28). Bu haritada ise Aya Kapı Hamamı plan olarak arsa sınırlarında görülmekle birlikte, yapı adı

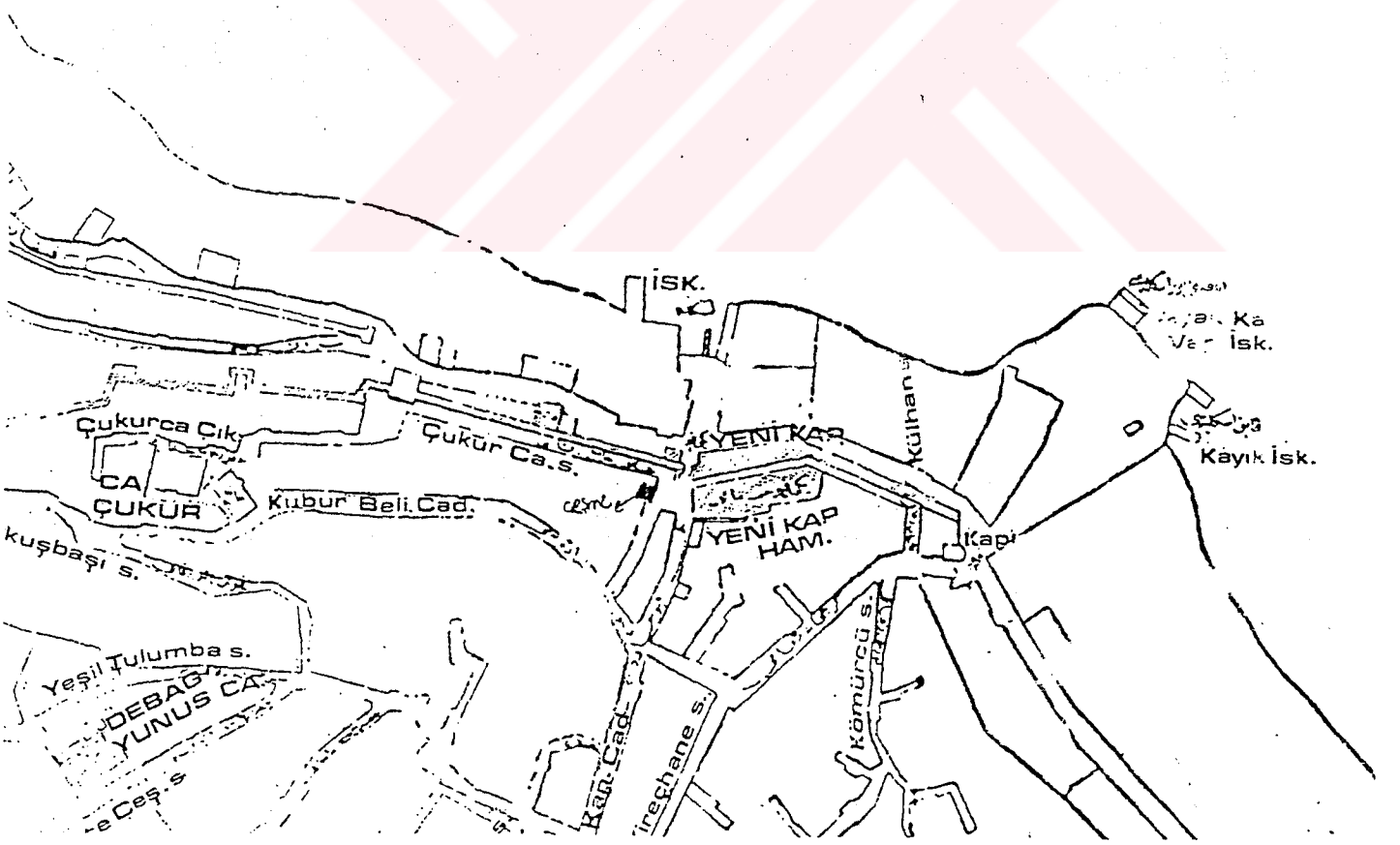
olarak yer almamaktadır. Bunun sebebi ise ancak belgedeki hassasiyetin azlığı olabilir. Çünkü hamamın o tarihte ayakta olduğunu vakfiyesinden öğrenmekteyiz.

Şekil 8.28 : 1812 Tarihli Su Yolu Haritası, Prof. Dr. Kazım ÇEÇEN, 2. Beyazıd Su Yolları Haritası, 1991, İstanbul

Yapının konumu ve çevresi ile ilgili olarak elimizdeki en sağlam belge, hamamın vakfiyesidir. (Ek B) Burada anlatıldığına göre hamam, üç taraftan cadde ile çevrili bir durumdadır. Hamamın yakınında, aynı vakfa ait bir su kuyusu ve iki hela ile dört tane altta ve üç tane de üst katta olmak üzere odalar vardır. Bu odaların yanında, yine üç taraftan cadde ile çevrilmiş olan bir kelleci dükkanı, hamam karşısında ise iki tarafı cadde olan bir berber dükkanı ve bunun da üzerinde bir dükkan bulunmaktadır. Hamamın külhanı yanında da yine dört hücre vardır(pafta no27):

16. yüzyılda Aya Kapı Hamamı 1582 tarihinde inşa edildiği zaman, deniz surları içinde kalan bir konumda idi. Yeni Aya Kapısı olarak da nitelendirilen sur kapısı, Türkler tarafından Fetihten sonra halktan gelen istek üzerine açılmıştır.[151] Su yollarını gösteren 1813 tarihli haritadan sonra ki belge, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 1875 tarihini gösteren haritasıdır(Şekil 8.29).

Şekil 8.29 : 1875 Tarihini Gösteren Ekrem Hakkı AYVERDİ Haritası.

Yüzyıllar içinde, çeşitli değişimlere uğrayan kentle beraber, her yapı da kendi yaşadığı yakın çevresiyle birlikte değişime uğramıştır. Aya Kapı Hamamı için de bu durum geçerli olmuştur. Geçmişten bugüne elimizdeki harita ve belgeleri karşılaştırdığımızda, yapının aslında bugün özgün çevresinden ne kadar kopmuş ve yalnız olduğunu görürüz. Bu yakın çevredeki değişimler doğaldır ki yapının kendisini de doğrudan etkilemiştir.

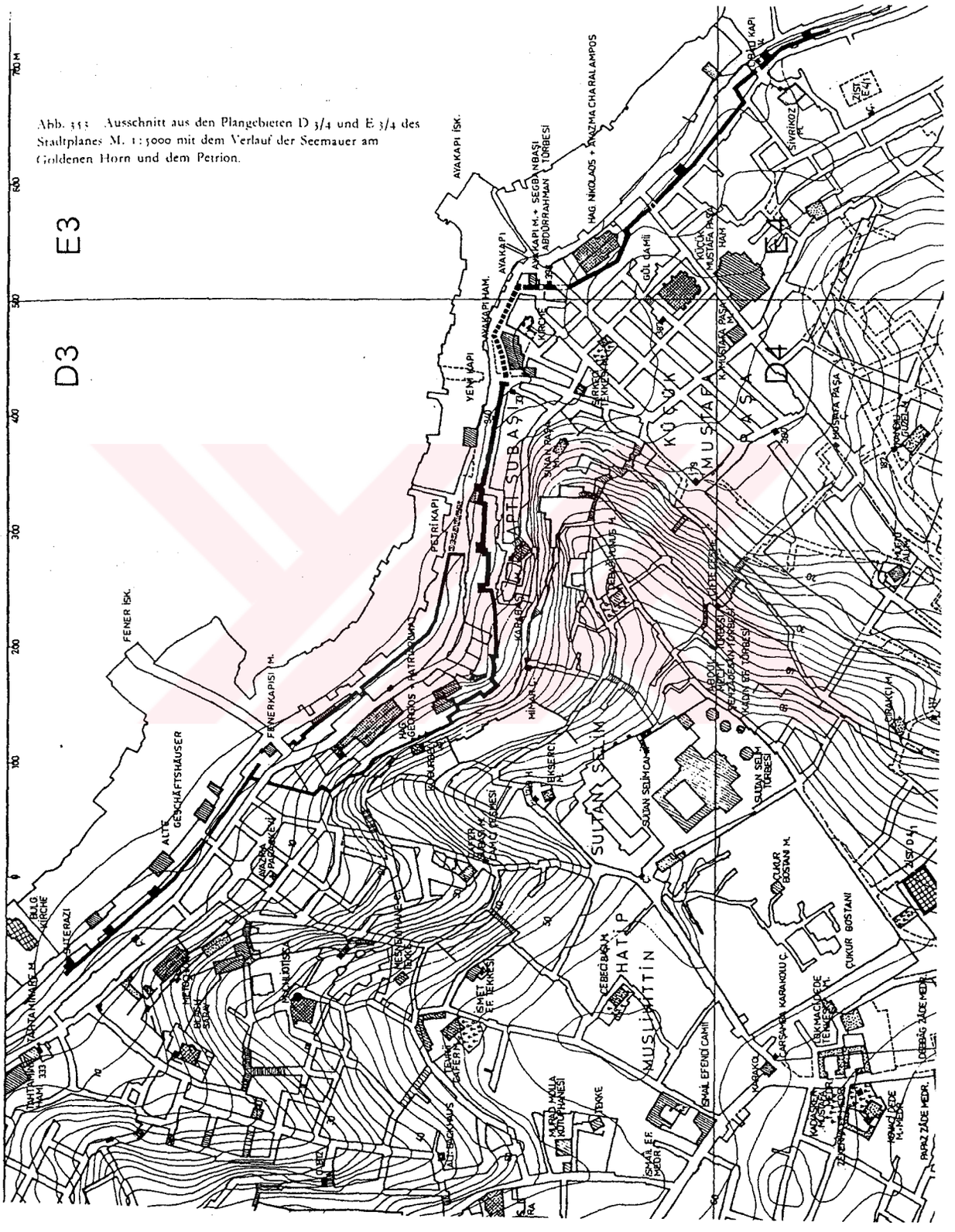
Hamamın bugün arazideki topoğrafik konumu, yapının ilk yapıldığı halini yansıtmamaktadır. Bölgenin genel topoğrafik durumunu gösteren harita M. Wiener'in 17. yüzyılı gösteren haritasıdır(Şekil 8.30). Bundan daha detaylı bir harita ise yine M. Wiener'in yapının etrafındaki diğer önemli anıtları da gösterdiği haritadır(Şekil 8.31). Burada artık yapının yakın çevre ilişkileri net olarak görülmektedir. Özellikle hamamın güney cephesinde, sıcaklık beden duvarlarının yarıdan fazlasının toprak altında olması, bir hamam mimarisine, sıcaklık bölümünün mahremiyeti dolayısıyla ki bugün bu bölüme rahatlıkla ulaşılabilmektedir(+4.00 kotu, yol ise +1.90 kotundadır), uygun değildir.

1915 tarihli haritadan da bu kot farkının bugünkü gibi olmadığını görmek mümkündür. Hamamın kuzeyinden geçen Külhan sokağın kotu, yapının batı ucunda +3.04, doğu ucunda ise +5.67 dir(Şekil 8.32). Güneyinde ise bu kotlar +5.30 dur. Yani hamamın kuzey ve güney cephelerinin yol ile ilişkisi hemen hemen aynıdır.

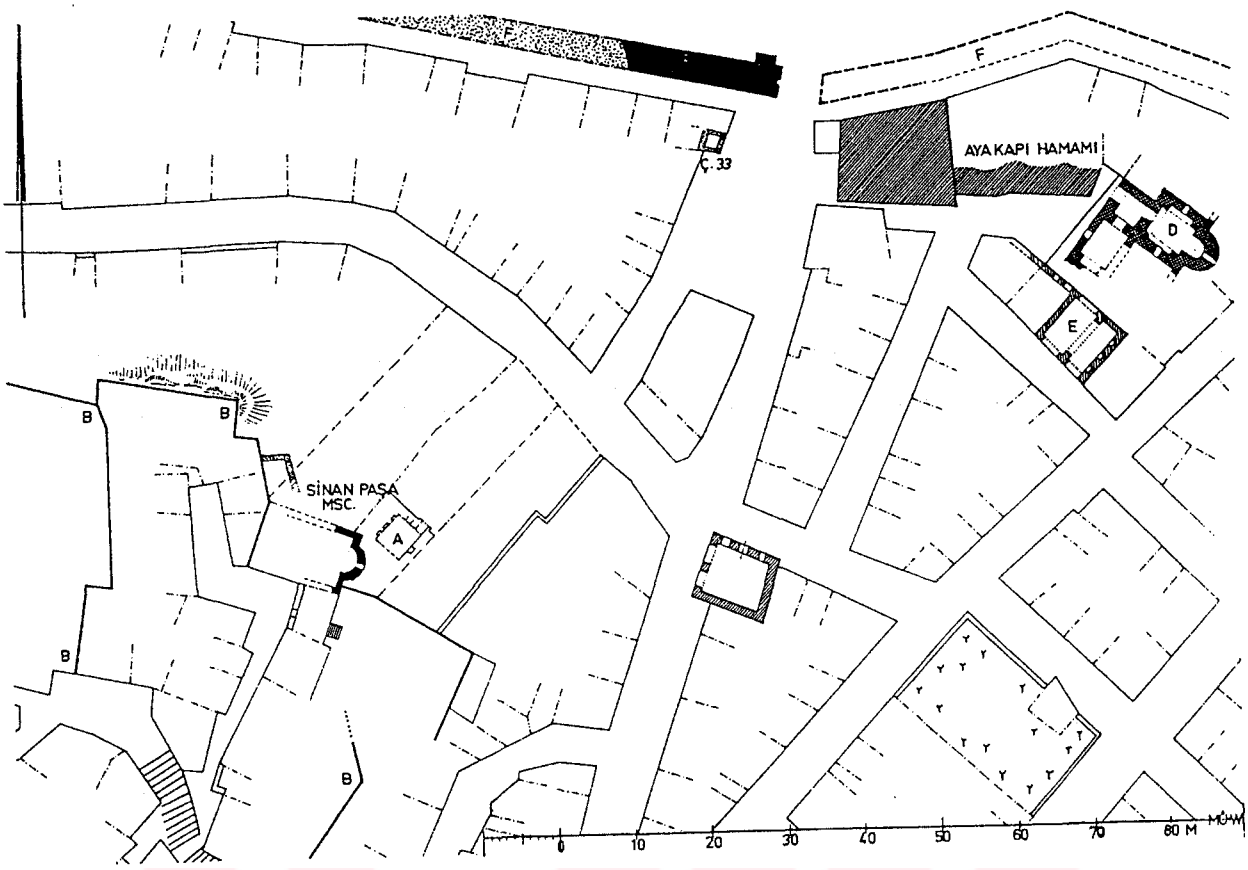
Daha sonraki dönemlerde, yapının hemen önünden geçen Haliç surlarının yıkılmaya başlamasıyla birlikte, yapının çevre ilişkileri zayıflamaya başlar. Ancak bu dönemlerde hala çevredeki diğer yapılarla birlikte ayaktadır.

19. Yüzyıl başında Haliç hala özgün kıyı şeridi ile yaşamaktadır. Kıyı boyunca devam eden konut dizileri arasında yer yer iskeleler yer almaktadır. 1802 yılında bu bölgede sahilde sırası ile şunlar yer almakta idi[152]: "Yanında Aya Kapısı ve İskelesi, yanında Ermeni karısı Hıristiyan'ın yalısı, yanında İstitaki Zimmi'nin arsası, yanında Despoti Zimmi'nin yalısı,yanında İspatar Nikolaki Zimmi'nin arsası, Filibeli Dimitraki Zimmi'nin yalısı, yanında Foti Kalfa Zimmi'nin yalısı, Kalpakçı Acı Yorgi Zimmi'nin yalısı, Nikolaki Boyar karısı Hıristiyanın yalısı, yanında Dürri Efendi Mescid-i şerifi ve Yenikapı İskelesi, yanında saray-ı hümayun saatçisi Midros Zimmi'nin yalısı, yanında sarraf İstefan zimminin yalısı, yanında Hatman Yanko Zimmi'nin yalısı, yanında Sarraf Zerinoğlu Zimmi'nin yalısı, yanında Kürkçü Ligori

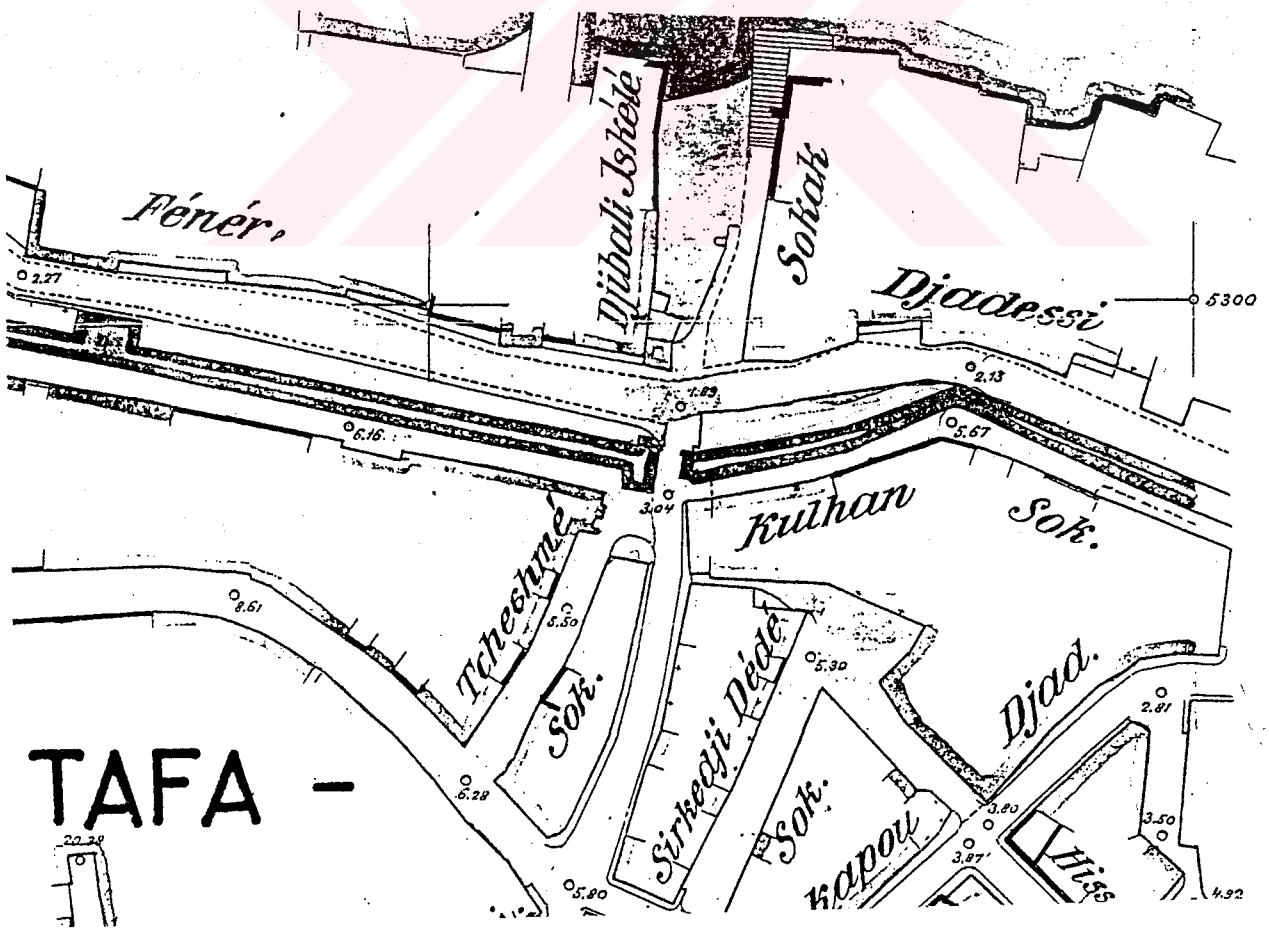
Zimmi'nin yalısı, yanında Findellili Foti Zimmi'nin yalısı, yanında Tuğlacı Zimmi'nin yalısı, yanında Kürkçübaşı Zimmi'nin yalısı, Hekim Todoraki Zimmi'nin yalısı, yanında Petrokapısı İskelesi".

Şekil 8.30 : 17. Yüzyılda Bölgenin Topoğrafik Durumu, W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977

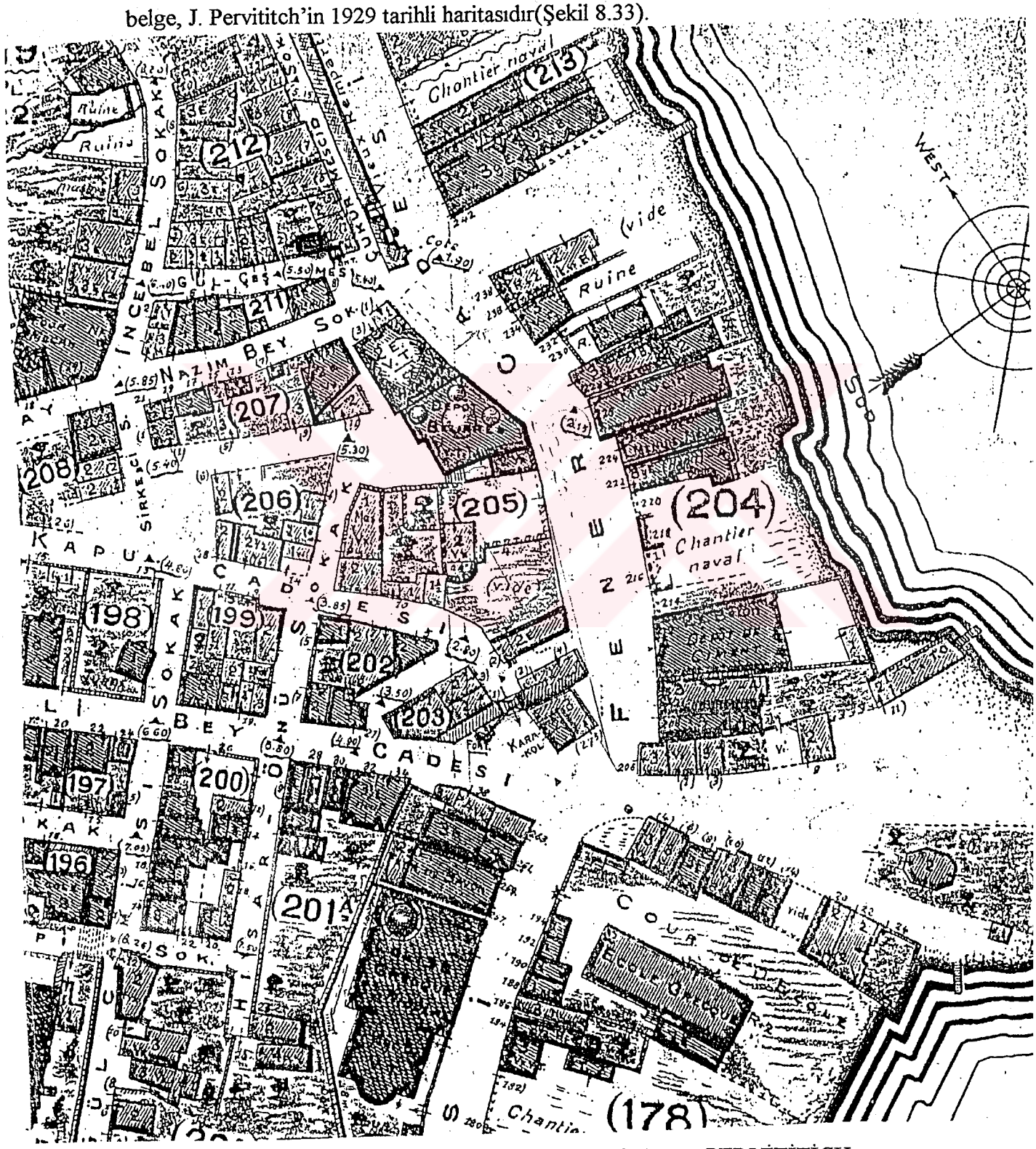

Şekil 8.31 : Yapının Yakın Çevresi, W. Müller WİENER, Bildlexikon Zur Topographie Istanbuls,1977

Şekil 8.32 : Yapının Yakın Çevresi, Deutsches Syndikat Für Stadterbauliche Arbaiten in Der Türkai- Konstantinopel

En son olarak 20. Yüzyıla gelindiğinde, yapının inşa edildiği 16. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl arasında geçirmiş olduğu tüm çevresel değişikliklerin hiçbirisi bu yüzyıldaki kadar yapıya ve yapılara zarar vermemiştir. Özellikle deniz surlarının giderek daha büyük boyutlarda kayıplar vermesiyle birlikte, 1930'lu yıllarda, bu sur ile hamamın hiçbir ilişkisi kalmamıştır ve Külhan Sokak yok olmuştur. Bunu en detaylı anlatan belge, J. Pervititch'in 1929 tarihli haritasıdır(Şekil 8.33).

Şekil 8.33 : Yapının 1929 Yılındaki Yakın Çevresi, Jaques PERVİTİTİCH

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Haliç bölgesinde yapılan kentsel çalışmalardan sonra yapı artık iyice yalnız kalmıştır. Sur içinden geçen yaya yolu(Şekil 8.34, 8.35), bu imar çalışmaları ile birlikte, araç trafiğine açılır ve yapı bugünkü tecavüzlere maruz kalır. Bugün artık araçlar binaya adeta değecek kadar yakın geçmektedir.

Bu sefer sur olmadığı için kuzey ve güney cepheleri arasındaki kot farkı daha belirgin hale gelmiştir. Bu değişimin bir kısmı, Haliç'te zaman içinde görülen toprak kayması ve zemin yükselmesi ile ilgili bir durumdur[153]. Zaman içinde, arazinin yukarılarından kayarak gelen toprak zemin, hamamın adeta bir set duvarı gibi rol alması sonucu, güneyinde aşırı bir toprak birikmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Şekil 8.34 : 20. Yüzyılın Başlarında Yapının Kubbesini ve Etrafındaki Dokuyu Gösteren Fotoğraf, Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

Şekil 8.35 : 20. Yüzyılın Başlarında Bölgedeki Çalışmalar Sonucu Yapıların Durumu, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi

8.4.Plan Şeması Açısından

Aya Kapı hamamının plan şeması Türk hamam tipolojisine göre en sıklıkla uygulanmış olan haçvari eyvanlı ve köşe halvetli plan tipindedir. Bugün büyük oranda kaybolmuş hamamın plan şemasını bize veren, Koçu'nun anlatımları[154] ve daha da kesin olarak hava fotoğrafıdır(Şekil 8.36).

Şekil 8.36 : Hava Fotoğrafi, 1960, Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi

Bu verilere göre, yaklaşık olarak dikdörtgen bir form gösteren hamamın uzun kenarı, doğu-batı doğrultusuna paralel olacak biçimde araziye yerleştirilmiş olan hamamın, batısında soyunmalık yer alır. Soyunmalık bu yapıda diğer hamamlardan farklı olarak iki bölümden oluşur. Bu bölümlerden ilki rüzgarlık ve devamında yer alan soyunmalıktır. Soyunmalıktan bir kapı ile ılıklığa geçilir. Ilıklık, üzeri iki beşik tonoz ve bir beşik kubbe ile örtülü olan dikdörtgen formunda olan ve uzun kenarı kuzey-güney doğrulusuna paralel olacak biçimde yerleştirilmiş olan bir mekandır. Bu ılıklığın güneyinde, üzeri kubbe ile örtülü olan bir temizlik odası vardır. Ilıklığın güney ucunda ise, üzeri beşik tonoz ile örtülü dar bir aralıktan geçilerek ulaşılan üçgen bir alan içine yerleştirilmiş olan tuvaletler yer alır. Ilıklığın kubbe aksında yer alan bir geçitten sıcaklığın batı eyvanına girilir. Ortada yer alan göbek taşı ve orta kubbenin haçvari bir biçimde dört köşesini tutan köşe halvetleri ve bu halvetler arasında da eyvanlar dizilmiştir. Sıcaklığın doğu kenarını tutacak biçimde külhan ve su depoları yer alır, külhanın ağzı ve odun deposu, yapının doğusundaki arsa sınırları içinde yer alır ve yapı sonlanır.

8.5.Mekansal Öğeler Açısından

8.5.1.Soyunmalık(Camekan)

Hamamın soyunmalık mekanı, bugün büyük oranda kütle olarak ayakta olmasına rağmen mekana dair pek çok detay kaybolmuştur.

8.5.1.1.Rüzgarlık

Mekanın iç tanımlamasına dair elimizdeki en eski belge Koçu'nun anlatımlarıdır[155]. Bu anlatım şöyledir: 'Ayakapu Hamamının planındaki hususiyet, sokak kapusu ile camekan arasında bir bölmenin bulunmasıdır.' Bugün bu bölmenin kendisi yoktur, ancak kubbeyi taşıyan ayaklar, yaklaşık olarak mekanın içine 1.00 m. kadar uzanmaktadır. Ayrıca, mekanın üzerindeki örtüler de bu mekan ayırımı izini vermektedir. Buna göre girişin hemen üzerinde yer alan bir kubbe ve iki aynalı tonozun altındaki bölümün bu ilk giriş yeri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tanju Çantay'ın da anlatımı [156] bu Şekildedir. Bu rüzgarlıktan, soyunmalık bölümüne geçişlerin, iki yandaki tonozların aksından olduğu düşünülmektedir.

Ancak, hamamın cümle kapısının batı cephesinde olması ve kapı üzerindeki kitabenin varlığı, rüzgarlık ile esas soyunmalık bölümleri arasındaki duvarın özgün olup olmadığını düşündürtmektedir. Hamamın içinde yer kazanmak amacı ile yapılmış olması gereken bu rüzgarlık bölümünün, aradaki duvarla soyunmalıktan kopartılması ihtimali zayıftır.

Sonuçta, hamamın 16. Yüzyılda yapıldığı zaman aradaki bu duvarın olmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bugün kubbe askı kemerinin ayaklarının düzgün bir satıh vermesi de bu fikri desteklemektedir.

Bu mekan içinde, güney duvarında bugün dikdörtgen formunda bir niş (N6) halinde olan ancak güney cephesinde bu nişin dış konturlarına rastlanmış olmasından yola çıkarak bu nişin aslında, bir pencere olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı Şekilde, bu nişin tam karşı aksında ve kuzey cephesinde yer alan, ancak bugün yol kotuna kadar inmiş olan deforme olmuş dikdörtgen formundaki açıklığın (K12) da, aynı mekan içinde iki kapı olmaması gerektiğinden yola çıkarak yine pencere olduğu sonucuna varılmıştır. Kuzey cephesindeki pencere ve doluluk- boşluk oranı ve yine bu cephede

üst pencere kotunda , bu boşluğun izinde bulunan pencere de bu kabulu desteklemiştir.

Çünkü, binadaki cephesindeki açıklıklar, altlık ve üstlük olmak üzere iki kotta ve birbirlerinin simetriği olarak düzenlenmişlerdir. Yine, bu bölümün, soyunmalıktan kısmen ayrı bir bölüm olarak ele alınmış olması ve fonksiyon olarak da burada bir mahremiyet gerekmemesinden dolayı, bu açıklıkların varlığının normal olduğu sonucuna varılmıştır.

8.5.1.2.Soyunmalık

Hamamın soyunmalık bölümünde, plan şeması olarak bir değişim yoktur. Ancak mekana dair detaylar bugün mevcut değildir.

Mekanın güney duvarında bulunan nişlerin (N4, N5) özgün biçimlerinin bir pencere mi yoksa niş mi olduğu konusunda kesin bir veri elde edilememiştir. Nişlerin üzerinde bulunan tuğla kemerler, bunların birer pencere olabileceğini düşündürtmüştür. Ancak dış cephede (güney cephesi) bu tür bir fikri destekleyen veri yoktur. Ancak buradaki yoğun sıva tabakası da unutulmamalıdır. Ayrıca, bunların birer pencere olması durumunda, güney cephesi kompozisyonu, plan olarak kuzey duvarını desteklemekle beraber, cephedeki biçimlenişleri desteklememektedir. Yani planda, doğrultu olarak bu nişler, kuzey duvarındaki P13 ve P14 ile benzerlik göstermektedir. Ancak cephede kuzey cephesinde üstteki küçük pencerelerin (P25, P27) aksında yer alan P13 ve P14, güney cephesinde akstan kaçmaktadır. Bu ise farklı bir cephe kompozisyonu vermektedir. Bu da bu nişlerin zaten kesin bir veri olmamasından dolayı, niş olduklarını düşündürtmektedir(pafta no).

Buna bağlı olarak kuzey duvarı üzerinde bulunan nişlerin (N1, N2) düz olarak biten üst sınırları, güney cephesindeki bu nişlerin (N4, N5) üzerinde bulunan kemerlere dayanarak, bu nişlerde de böyle bir kemer olması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü yapının genelinde böyle topal bir tasarım görülmemektedir. Genel olarak mimari kural bir detayda uygulanmışsa, benzeri detaylarda da bu kural tekrar edilmiştir.

Soyunmalıktan soğukluğa geçişi sağlayan kapının yerine dair iki olasılık düşünülmüştür. Bu olasılıkların ikisi de bugün soğukluk duvarı üzerinde yer alan ve birbirine yakın olan izlerden, birisi, ki güney duvarına yakın olanıdır(N3), bugün bir niş durumundadır, diğeri de bugün soğukluğa geçişi sağlayan geçite ait izlerdir(K13).

Bunlardan kuzey cephesine yakın olanının (K13) üzerinde bulunan ve üst kat betonarme döşemesinin altına kadar devam eden bir oyuntu olması, ve üst kotta da bu izin devamında bir tüteklik izinin olması, burada daha önce olması muhtemel bir hava bacasının varlığını düşündürmüştür. Ayrıca bu geçitin plandaki izi, aynı zamanda soğukluk üst örtü izlerine izdüşüm olarak uymaktadır.

Çağdaşı yapılara bakıldığında, soyunmalıktan soğukluğa geçişin, genellikle, soğukluktaki nispeten ılık olan havanın, soyunmalıktaki soğuk hava ile karışmasını ve sıcak hava kaybını önlemek için, giriş aksından şaşırtıldığı görülmüştür. Aya Kapı Hamamı'nda da, ılıklık kapısının bugünkü K13 olması, bu veriyi desteklemektedir. Bu bilgiler ışığında, soğukluğa giriş kapısının bugünkü mevcut boşluk olduğu sonucuna varılmıştır.

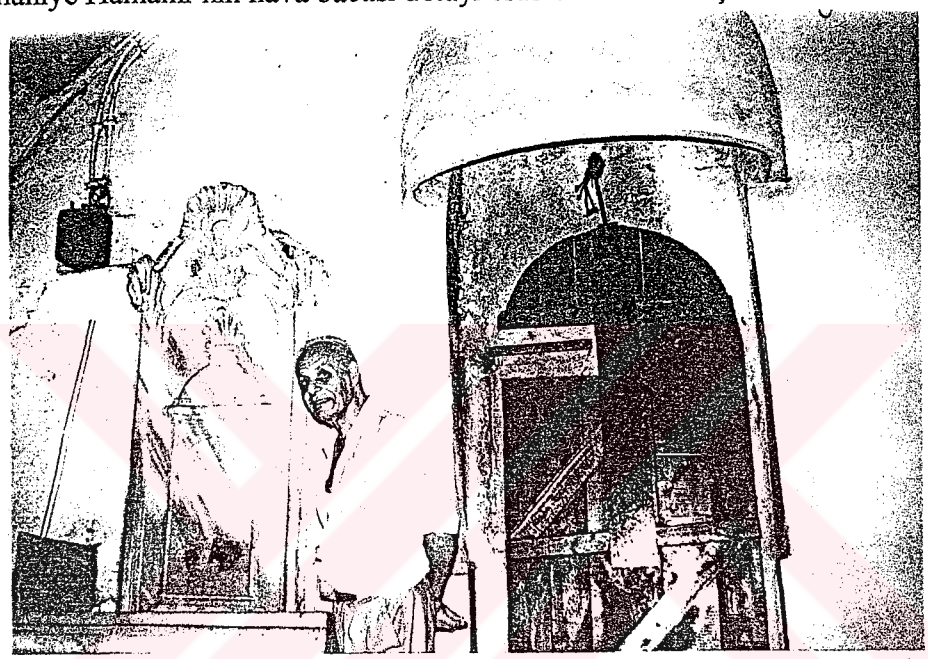
Soyunmalık bölümü ile ilgili olarak 16. Yüzyıldan sonra görülmeye başlanan bir değişim vardır[157]. Bu ise soyunmalık duvarları boyunca devam eden taş oturma sekilerinin üzerine yapılan ahşap soyunma kabinleridir(Şekil 8.37). Aya Kapı Hamamı'nda da bu dönemden itibaren böyle bir uygulamanın yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Şekil 8.37 : Süleymaniye Hamamı
Ahşap Soyunmalık Kabinleri

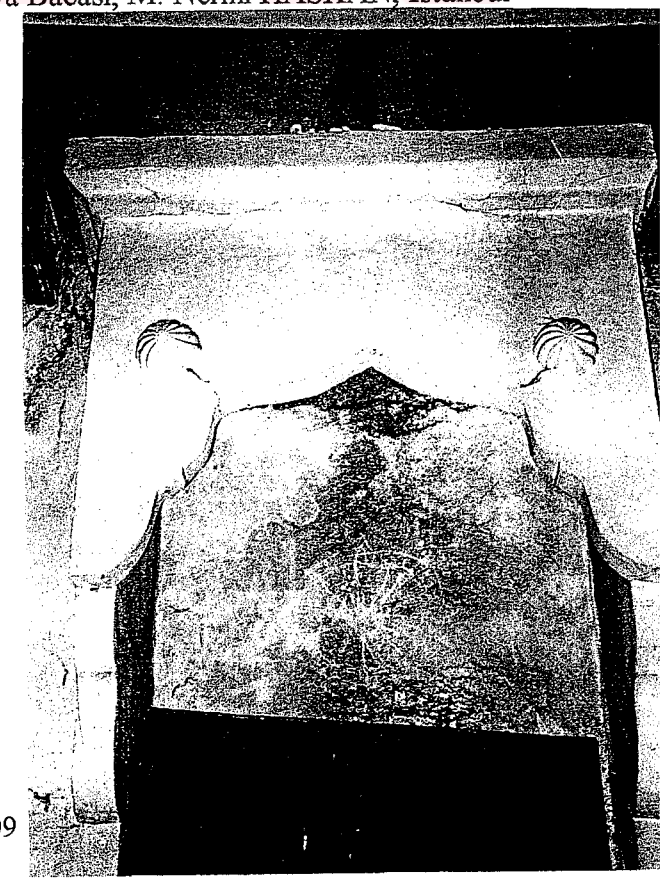

Hava Bacası;

16. Yüzyıl hamamlarında, soğukluk kapısı üzerinde bulunan yaşmaklı hava bacasının[158], yapıda yukarıda anlatılan geçit üzerindeki verilerden de yola çıkarak, bir benzerinin yapılan çalışmalar sonucu bu hamamda da olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu konu için Çinili Hamam ve Süleymaniye Hamamı bacaları incelenmiştir(Şekil 8.38, 8.39). Plan şeması ve yerinde inceleme yapılan hamamlardan ancak bu hamamın bacasının özgün olmasından yola çıkarak, Süleymaniye Hamamı'nın hava bacası detayı esas olarak alınmıştır.

Şekil 8.38 : Çinili Hamam Soyunmalık Hava Bacası, M. Nermi HASKAN, İstanbul Hamamları, 1995

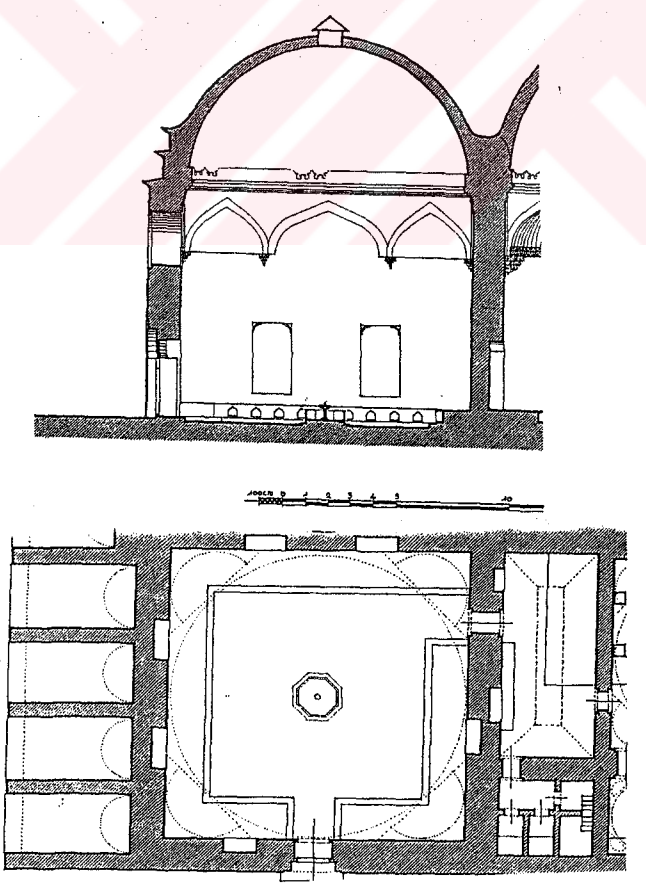
Şekil 8.39 : Süleymaniye Hamamı Soyunmalık Hava Bacası

Havuz;

Hamamın soyunmalık bölümünde bir havuz olduğunu, tarihi belgelerdeki bir diğer adının da "Havuzlu Hamam" [159] olarak geçmesinden anlıyoruz. 16. yüzyıl havuz ve şadırvan planlarının rasyonel bir formda ele alınarak sekizgen formda tasarlandıkları görülmüştür. Ve bu havuz, hamamda dinlenenlerin suyun soğukluğu ile ferahlaması amacıyla, çoğunlukla mekanın ortasında yer alacak Şekilde düzenlenmişlerdir[160].

Tez konusu hamamın restitüsyonunda da bu bilgiler esas alınmıştır. Havuz detayı, Ali Saim Ülgen'in Sokollu Hamamı (Edirne) rölöve çizimleri esas alınarak hamama uyarlanmıştır(Şekil 8.40).

Soyunmalık bölümü kubbesinde bugün bulunan boşluk, daha önce var olan aydınlık fenerinin izidir. İlerideki 'Kubbe Feneri' başlığı altında anlatılmıştır.

Şekil 8.40 : Sokollu Hamamı (Edirne) Soyunmalıktaki Havuz, Ali Saim ÜLGEN, Mimar Sinan Albümü

Soyunmalık Sekileri;

Hamamın soyunmalık bölümünde bugün kuzey ve güney duvarlarında bir hat boyunca devam eden iz vardır. Özellikle güney duvarı üzerinde +1.20 kotu hizalarında, çok düzgün olmayan ama yine de yatayda bir doğrultu veren bir iz vardır. Bu iz, duvarın yüzünden 0.10 m. daha kuzeye doğru duvar yüzeyinden bir taşma yapmaktadır. Bu izin, soyunmalık oturma sekilerinin izi olduğu düşünülmektedir. Bunu düşündürten sebeplerden birincisi, hamamın, +-0.00 kotunu verdiğimizde, hamamın döşemesi ile bu seki arasındaki kot farkının yaklaşık 0.60 m. olmasıdır(pafta no 10). Aya Kapı hamamında restitüsyon çizimlerinde, hamamın soyunmalık kotunu yerine koyduğumuzda, bu izin yüksekliği seki kotunu doğrulamaktadır. İkinci sebep ise, bu izin aynı zamanda, yine güney duvarı üzerindeki nişlerle(N4, N5), orantılı bir yükseklikte olmasıdır. Sonuç olarak, bu izlerin, hamamın soyunmalık oturma sedirlerinin duvarda kalmış izleri olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca soyunmalıktaki kubbe askı kemerinin güneydeki tabanında görülen, parça da, kotunun eşik kotundan yüksek olması sebebiyle, bu oturma sekilerine ait bir iz olduğunu düşündürtmektedir.

8.5.2.Soğukluk(Ilıklık)

Hamamın soğukluk bölümünün iç düzenlemesi ile ilgili olarak elimizdeki tek kaynak, Reşat Ekrem Koçu'nun 1947 yılında kaleme almış olduğu tanıtım yazısıdır [161]. Bu yazıda mekan şu Şekilde anlatılmaktadır: 'Bir küçük kubbe ve iki beşik kubbecik ile örtülü olan soğukluğun sağında bir temizlik yerleri bulunup, soldaki bir kapıdan da müselles bir aralık içine yerleştirilmiş ayakyollarına geçilir.' (Burada beşik kubbe olarak tarif edilen form, rölövedeki veriler doğrultusunda ancak beşik tonoz olmaktadır. (Tahminimizce burada yanlış bir tanımlama veya baskı hatası vardır.)

Planda, bugün ancak temizlik yeri olarak tarif edilen mekan bulunmaktadır(Mekan No 4). Örtüde ise ancak tuvaletlerin havalandırılması için yapılmış üzerinde hava bacası delikleri bulunan kemere kadar olan kısım mevcuttur. Bu örtünün plan izdüşümlerine göre, tarif edilen mekanlar sınırlandırılmıştır. Adı geçen anlatımda soğukluk, üzeri iki tonoz ve bir kubbe ile örtülü bir yer olarak tarif edilmektedir. Bu sınırlar dahilinde, sıcaklık kapısı, bu orta kubbenin aksında olmalıdır. Ayrıca sıcaklık

bölümünde bu kubbe aksına gelen yerde ışıklıklı bir tavan bulunması da bu kabulu doğrulamaktadır. Dolayısıyla, soğukluk sınırlanmış olmaktadır.

Ilıklık batı duvarı üzerinde, +3.15 kotunda bulunan duvar üzerindeki delikler, burada geç dönemde bir ara döşemenin kiriş izlerine benzemektedir. Bu dönem ise, yapının hamam olarak işlevini kaybettiği ve bugünkü kullanıcılarının hakimiyetine geçtiği aralığa yani 20. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmelidir.

8.5.2.1. Temizlik Yeri

Bu mekan ile ilgili olarak soğukluk bahsinde geçen tanımlamadan başka veri yoktur. Tanımlamada anlatıldığı üzere [162], 'soğukluğun sağında' (güneyi) olarak anlatılan yer, hamamın giriş kapısından başlanarak yapılan tasvire göre ve soğukluk mekanı da yukarıdaki tarife göre çıkarıldığında geriye kalan sınırlar dahilindeki yer, soğukluğun güney duvarına dayanan ve üzeri kubbe ile örtülü olan kare formundaki mekandır. Buraya bir kapı ile girildiği anlatılmaktadır. Bu kapının ise, bugün mevcut olan betonarme kiriş altında yer aldığı düşünülen duvar üzerinde olması gerekmektedir. Mekanın iç düzenlemesi ise çağdaşı o diğer hamamlara bakıldığında, yerden kazanmak amacıyla kapının, mekanın bir köşesinden yapıldığı görülmektedir. Bazı büyük hamamlarda, iç düzenlemede, keselenme veya traş olmak amacıyla bölünmüş bir takım iç bölünmeler ve odalar olduğu görülmektedir. Ancak Aya Kapı Hamamı ile benzer büyüklükteki hamamlarda (Ek F), bu bölüm, içinde kurnaların olduğu halvet benzeri bir mekan olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla, buradaki temizlik odası da bu Şekilde düzenlenmiş olmalıdır.

8.5.2.2. Tuvaletler

Bugün bu mekana dair elimizde hiçbir veri olmamakla birlikte, mekanın restitüsyonu için, Koçu'nun tasvirinden yararlanılmıştır[163]. Koçu'nun, "....soldaki bir kapıdan da müselles bir aralık içine yerleştirilmiş ayakyollarına geçilir." diye tarif ettiği yere tuvaletler yerleştirilmiştir. "Ilıklığın solu" olarak tarif edilen yerde, bugün dış mekan ile iç mekanı ayıran demir doğramalar mevcuttur. Ancak, üst örtü olarak bu mekana baktığımızda, bir kubbe ve iki simetrik tonozdan oluşan ılıklığın, kuzeydeki tonozunun hemen kuzeyinde, sivri kemerli ve içi dolu bir geçit yeri vardır. Restitüsyonda bu kemerli geçitin, tuvaletlere giden aralık olduğu sonucuna varılmıştır. Bu fikri destekleyen iki veri vardır.

Birincisi, bu kemer üzerinde yer alan, dairesel formda üç adet 0.20 m. çapında delik bulunması ki bu deliklerin, tuvaletlerin kirli ve soğuk havasını alan hava delikleri olduğu düşünülmektedir. İkinci veri ise, bu kemerli geçitin doğusunda ve sıcaklığın kuzeybatı halvetinin (Mekan No 5) hemen kuzeyinde, duvar içinde ve doğu-batı doğrultusunda uzanan bir beşik tonoz kalıntısının varlığıdır. Bu tonoz kalıntısı, bugün +2.37 kotundan başlamakta ve +2.80 kotunda bitmektedir. Planda ise izdüşüm olarak 1.17 m. derinliğindedir. Tonozun doğu bitimi 0.43 m. çapında bir dairesel kesit izi verirken, tonoz batıya doğru gittikçe daralmaktadır. Ayrıca bu tonozun devamı olduğu düşünülen ve aynı doğrultu üzerinde planda bu parçadan 3.90m. sonra doğuda bir tonoz izi veren kalıntılar vardır. Bu da aynı tonozun devamı olmalıdır. Bu tonozun, Koçu'nun anlattığı, "aralık" tabirini destekleyen bir veridir. Aynı zamanda, bu tür tuvalet gibi, ara mekanlara geçişlerin genellikle tonozlarla sağlanması da bu fikri desteklemektedir(Ek D). Ancak bu alan üçgen bir form verdiği için ve tonozun bu alanı kot farkı vermeden geçebilmesi için bu tonozun doğudaki parçasında tuğlaların daha yatık kullanıldığını görmekteyiz. Bu veriler alanın yaklaşık aynı kotta giden bir tonoz ile örtülü olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, sıcaklık plan şeması oturtulduktan ve bu verilerin birbirleri ile bağlantısı kurulduktan sonra ortaya çıkan plan şemasında, burada ortaya çıkan mekan sınırları, Koçu'nun tasvirini [164] destekleyen bir tuvalet mekanı oluşturmaktadır.

Ayrıca Çantay'ın 1987 yılında hamamda yapmış olduğu inceleme esnasında bu bölüme dair bir detay verir[165]: " Helalar, sıcaklığın kuzeyine eklenen dar bir üçgene inşa edilmiştir. Ilıklıktan helalara geçişteki enli kemer ve helaları örten tonoz, çok sayıda ışıklıkla gün ışığını içeri almıştır." Buna göre, helaların üstündeki tonozda da, ılıklıktan sıcaklığa geçişteki batı eyvanı üzerinde yer alan çok sayıdaki ışıklık benzeri bir sistemin burada da olduğu düşünülmektedir.

Tuvaletler, Aya Kapı Hamamı ile aynı büyüklükte olan diğer hamam binalarına bakıldığında, genellikle iki adet olmak üzere düşünülmüşlerdir. Dolayısıyla, burada da iki adet tuvalet var olduğu kabul edilmiştir. Zaten Koçu'nun da buradan bahsederken, ". ayakyollarına geçilir." şeklindeki tasvirinde [166], tuvaletten çoğul olarak bahsetmesi de bu fikri desteklemektedir.

8.5.3.Sıcaklık

Hamamın sıcaklık bölümüne ait bugün çok az veri vardır. Bu mevcut kısımlar rölöve tanımlaması bölümünde anlatılmıştır. Hamamın özgün planlaması ile ilgili olarak ise elimizdeki kaynaklar, Pervivitch haritası, Reşat Ekrem Koçu'nun 1947 yılına ait tanımlaması [167], Arkeoloji Müzesi'nden alınmış cephe fotoğrafları ve Alman Arkeoloji Müzesi'nden alınmış 1960 yılına ait hava fotoğrafları vardır. Bunlar bu bölümün başında verilmiştir.

Bunun dışında bize esas olarak kaynak oluşturan veri, cephe fotoğrafları ve Koçu'nun anlatımlarıdır. Bu anlatım şöyle geçmektedir[168]: "Asıl hamam kısmı, bir göbek taşı etrafında dört halvet ve üç sofadan ibarettir." Bu anlatımdan başka yazarın o döneme ait bir karakalem çalışması da vardır(Şekil 8.41). Bu eskiz, hamamın güney cephesini esas alarak yapılmıştır. Ve ana hatlarıyla 1960 yılına ait cephe fotoğrafları ile örtüşmektedir. Bütün bunların sonucunda, hamamın sıcaklık bölümünün, haçvari plan şeması tipinde olduğu kesinlik kazanmıştır.

Şekil 8.41 : R. E. Koçu'nun 1947 Yılına Ait Eskizi, İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları , 1982

Restitüsyon planının hazırlanması, bugün mevcut olan güneydoğu köşe halvetinin ve kuzeye doğru devamındaki eyvan kalıntılarının ana hatları ile halvetin batı duvarının kuzey-güney doğrultusu üzerinde simetriğinin tasarımı ile oluşturulmuştur. Burada simetri ekseni olarak, mevcut batı eyvanının, güneybatı halvetinin kuzeybatı ucu ile güneybatı halvetinin güneydoğu ucundaki kalıntısının kuzey-güney doğrultusundaki düşey parçanın aksı alınmıştır. Bu parçanın uzunluğu 3.40 m. dir.

Sıcaklık örtüsünü ise daha çok hava fotoğrafından ve haritadan öğrenmekteyiz. Tüm halvet mekanlarının üzeri kubbe ile, eyvanların ise beşik tonoz ile örtülmüştür ve orta sofanın kubbesi diğerlerinden daha yüksektir.

8.5.3.1.Halvetler

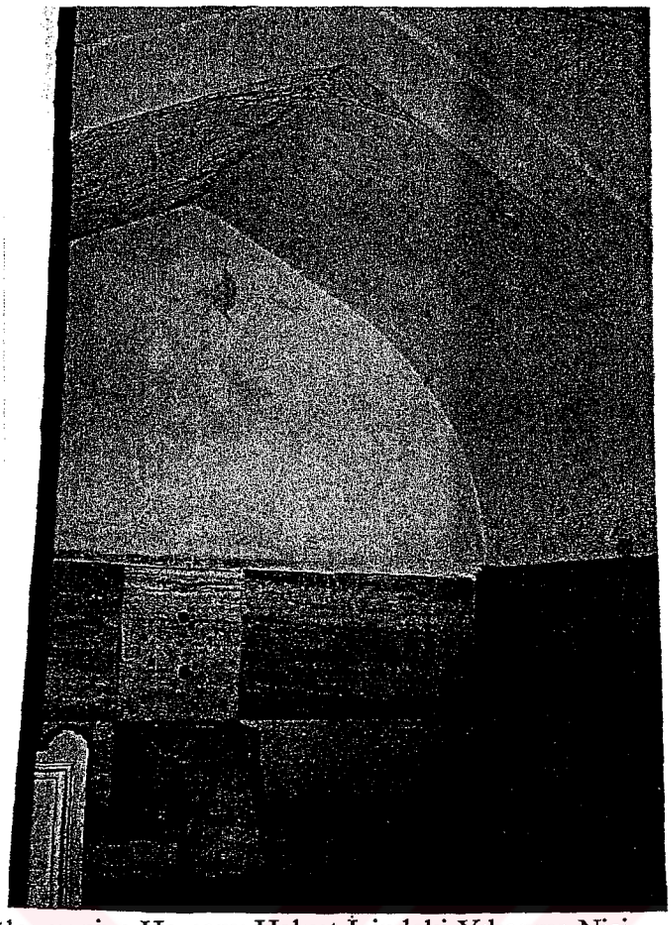
Hamamın bugün mevcut olan tek halveti vardır o da güneybatı halvetidir(Mekan No 7). Bunun dışındaki diğer köşe halvetleri restitüsyon planında, sıcaklık şemasının oluşturulduğu Şekilde oluşturulmuştur.

Bugünkü mevcut halvetin girişi batı eyvanı üzerinden güney cephesine dik bir doğrultuda aksiyal olarak vardır. Ancak çağdaşı olan diğer hamamların halvet girişlerine bakıldığında girişlerin, genelde kareye yakın bir formda olan halvetlerin köşegen doğrultusu üzerinde olmak üzere, orta sofadan yapıldığını görmekteyiz. Bugün hamamın bu bölümünde bir nişe rastlamaktayız. Bu nişin ise bahsedilen esas girişe göre daha sonradan geçitin kapatılarak yapıldığı sonucuna varılmıştır. Ve halvetler girişler bu doğrultuda olmak üzere restüte edilmiştir.

Güneybatı halveti içinde bulunan güney duvarı üzerindeki, nişin (N10) Süleymaniye Hamamı'nda da bir benzeri vardır. Buradaki örnekten anlaşılan, arsanın durumundan kaynaklanan ve planlama şeması içinde yer kazanmak amacı ile yapılan bir niş olduğudur(Şekil 8.42).

Güneybatı halveti içinde bulunan batı duvarı üzerindeki, nişin (N11) ise aydınlatmayı sağlamak üzere kullanılan şamdan, mum v.s. gibi aydınlatma elemanlarını koymak için yapılmış olduğu sonucuna varılmıştır[169].

Halvetlerin üst örtüsü için verilen karar, bugünkü mevcut kubbe kasnağının ve devamındaki kubbesel formun, eski belge ve fotoğraflarla örtüşmesi sonucu verilmiştir. Buna göre halvetler, beşik kubbe ile örtülmüştür.

Şekil 8.42 : Süleymaniye Hamamı Halvet İçindeki Yıkanma Nişi

8.5.3.2.Eyvanlar

Hamamda bugün eyvan olarak sadece batı eyvanı vardır. Bu bölümün eyvan olduğunu destekleyen en önemli veri, örtüsündeki filgözleri boşluğudur. Ancak, Koçu'nun tasvirine göre hamamda üç eyvan bulunmaktadır [170]. Tahminimizce, Koçu giriş eyvanını diğer eyvanlardan ayrı tutmuştur. Bu anlatıma göre, sıcaklığın güneybatı halvetinin kuzeyinde bulunan kalıntılar, bir eyvanı işaretlemektedir. Bu bölüme ait ancak tavan düzleminde bazı kalıntılara ve kirişlere rastlanmaktadır. Ancak sıcaklık plan şemasının restitüsyonunda izlenen yöntem sonucu eyvanların yerleri de oluşmaktadır. Buna göre aynı Şekilde, mevcut halvetin doğusunda, güney duvarı üzerinde bulunan ve mesafeleri rölövede verilen, duvardaki kalıntılar, eyvan izini doğrulamaktadır. Ayrıca, yine aynı duvar üzerinde .. kotunda bulunan ve simetrik bir biçimde düzenlenmiş tromplar da bu restitüsyon planını doğrulamakta ve güney eyvanını oluşturmaktadır.

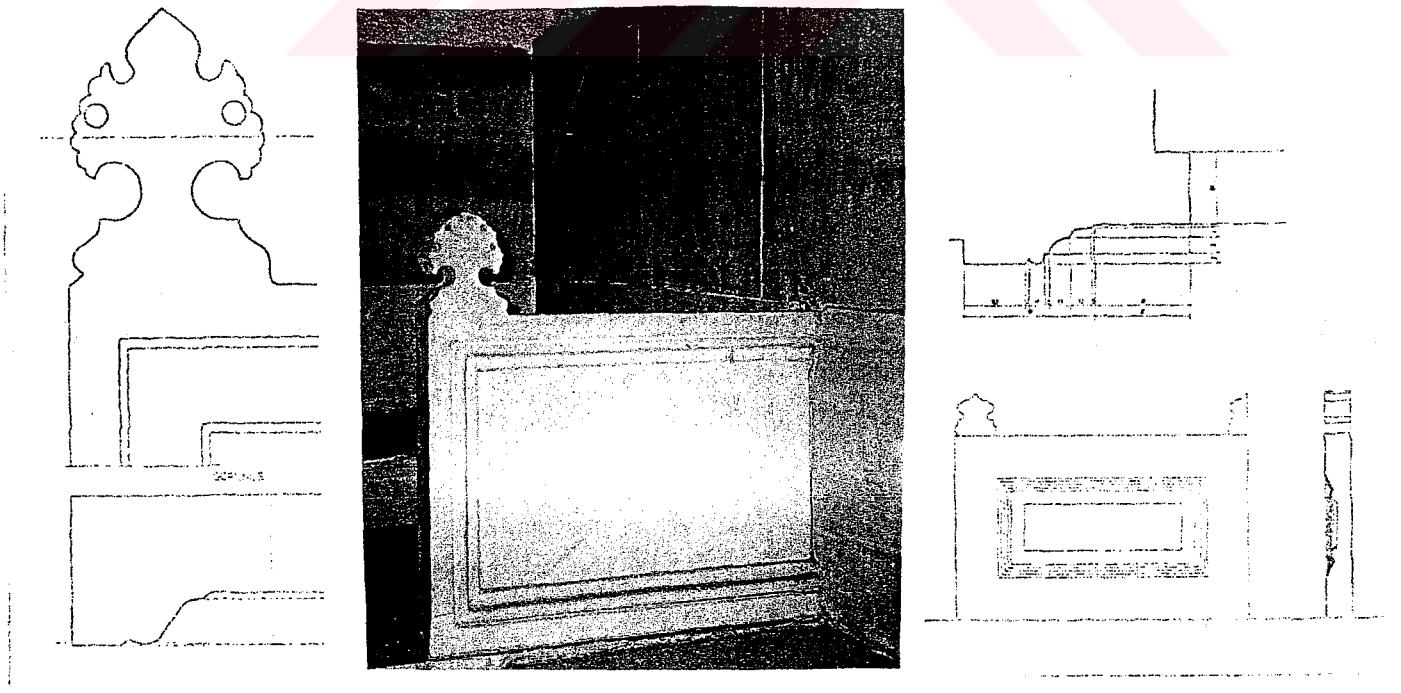
Bu eyvanın batı duvarında, güneybatı halveti ile ortak olan duvarı üzerinde bir niş bulunmaktadır. Bu nişlerin da yine hamamın aydınlatması için kullanılan şamdan, mum gibi elemanların konulması için yapıldıkları düşünülmektedir.

Eyvanların üst örtüsü için bugün bir veri yoktur. Ancak bunlar hakkında yine Koçu'nun anlatımlarından, eskizlerinden ve 1960 yılına ait cephe fotoğraflarından bilgi edinmekteyiz. Koçu'ya göre bu sofaların üzeri beşik kubbe ile örtülüdür.

Eyvan Kenarlarını Tutan Korkuluklar;

Bugün hamamda böyle bir detay yoktur. Bunun için çağdaşı hamamlardaki eyvan korkulukları incelenmiştir. İçine girilen ve bu detayı özgün olan tek hamam olan Süleymaniye Hamamı'ndaki detay esas alınmıştır(Şekil 8.43).

Ayrıca malzeme olasılıkları için Şirin Akıncı'nın tezindeki bilgilerden yaralanılmıştır[171]. Buna göre, eyvanların orta sofadan daha yüksek bir kotta olduğu bu yüzden de düşmeyi önlemek amaçlı ve mekanı sınırlaması açısından önemli olan korkuluklar, mermer veya küfeki taşından, sade ve masif olarak yapılmışlardır. Taşın işlenebilirliğine göre, kalın kıvrım dallı hendesi poligonlar şeklinde taştan oyularak yapılan şeklindedir[172]. Veya Süleymaniye Hamamı'ndaki gibi masif yüzey üzerinde geometrik bazı hatlar şeklinde olmaktadır.

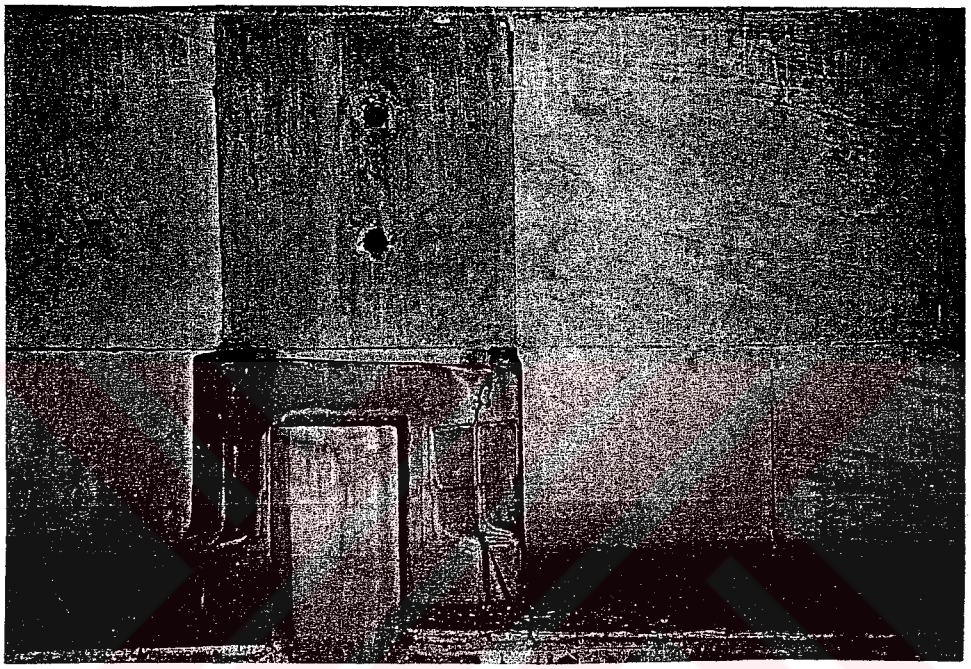

Şekil 8.43 : Süleymaniye Hamamı Eyvan Korkuluğu

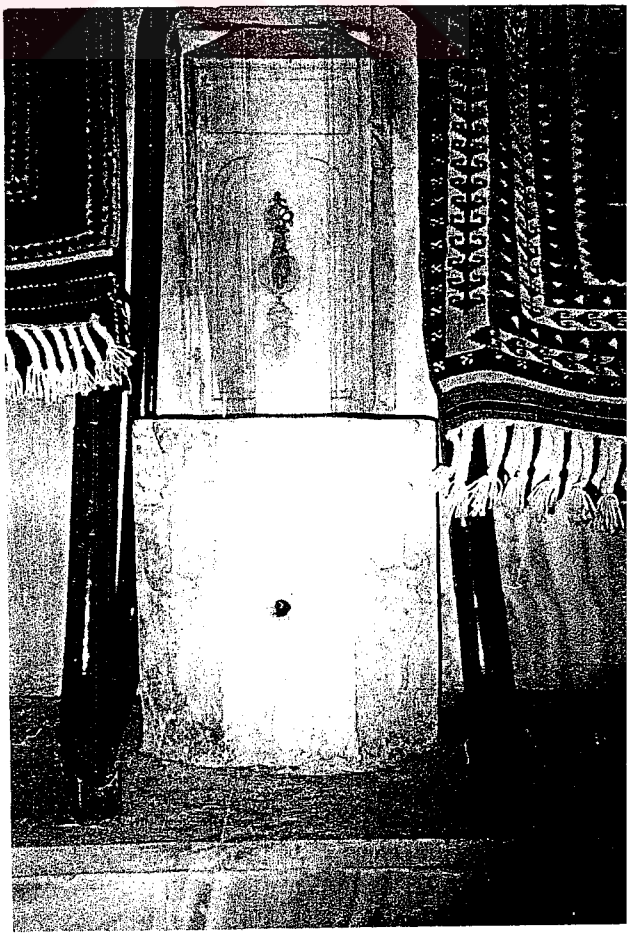
Kurnalar;

Hamamda bugün bu tür detaylara ait hiçbir veri yoktur. Ancak analojik bir yaklaşımla Süleymaniye Hamamı'nın ve Ayasofya Hamamı'nın kurnaları esas alınmıştır.

Kurna tekneleri köşeleri pahlanarak mukarnaslarla süslenmiş ve üst kenarlarına tas koymak için konsollar oluşturulmuştur.[173], (Şekil 8.44, 8.45, 8.46)

Şekil 8.44 : Süleymaniye Hamamı Kurnaları

Şekil 8.45 : Ayasofya Hamamı Kurnaları

Şekil 8.46 : Ayasofya Hamamı Kurnaları

8.5.3.3.Orta Sofa

Hamamın sıcaklık plan şeması içinde, halvetlerin ve eyvanların orta akslarının kesişme noktasında yer alan mekandır. Bu mekan dair bugün çok az veri vardır. Sıcaklığın güneybatı halvetinin doğu duvarına dayanmış olarak, + 4.00 kotunda bugün bu sofanın örtüsü olan kubbeye dair bir kasnak kalıntısı vardır. Bu kasnak izi, hamamın sıcaklık bölümleri tamamlanırken izlenen yöntemin benzeri ile oluşturulmuştur.

Ayrıca, Koçu'nun [174] 'Asıl hamam kısmı, bir göbek taşı etrafında dört halvet ve üç sofadan ibarettir.' Diye anlattığı sıcaklık bölümüne ait, yine aynı yazarın yazarın o döneme ait ve güney cephesini esas alarak yapılmış olduğu karakalem çalışmasında da sofanın yeri net olarak görülmektedir. Buna ek olarak ve daha kesin olmak üzere, 1960 yılına ait cephe fotoğrafları ile elde edilen plan örtüşmektedir(Şekil 8.47).

Bu fotoğrafta, sofanın örtüsü olan kubbe net olarak görülmektedir. Buna göre, kubbenin üst kotu +7.15 dir. Ayrıca yine kubbe üzerinde, aydınlatma elemanları olan filgözlerine ait kalıntılar da görülmektedir.

Göbek Taşı;

Hamamın göbek taşı, sofanın orta aksında, köşeleri pahlanmış ve daha çok sekizgen formunda ve mermer olmaktadır. Bu taşın altı oldukça sıcak olur. Hamamdakiler üzerine otururlar veya yatarlar. Bu yüzden yüksekliği oturma seviyesi olan 0.45-0.50 m. arasında olur[175]. Buna göre, Aya Kapı hamamının göbek taşı da bu Şekilde tasarlanmış olmalıdır.

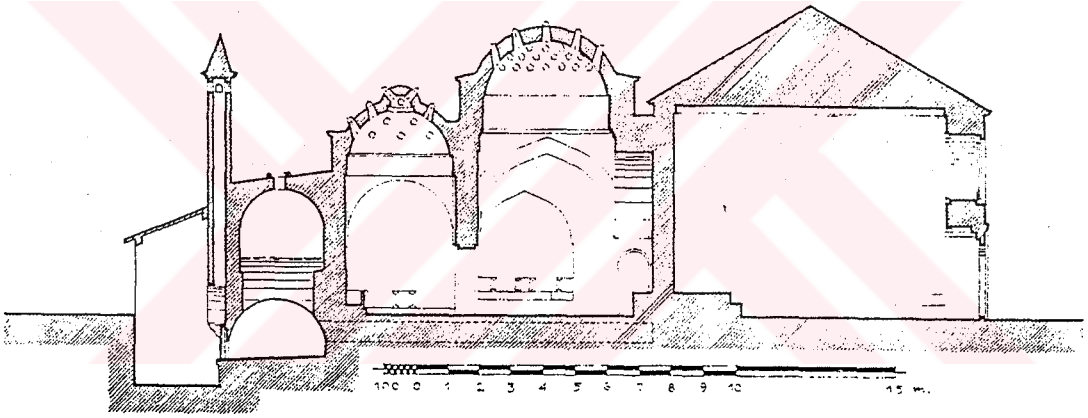

Şekil 8.47 : Yapının 1960 Yılındaki Sıcaklık Bölümü, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi

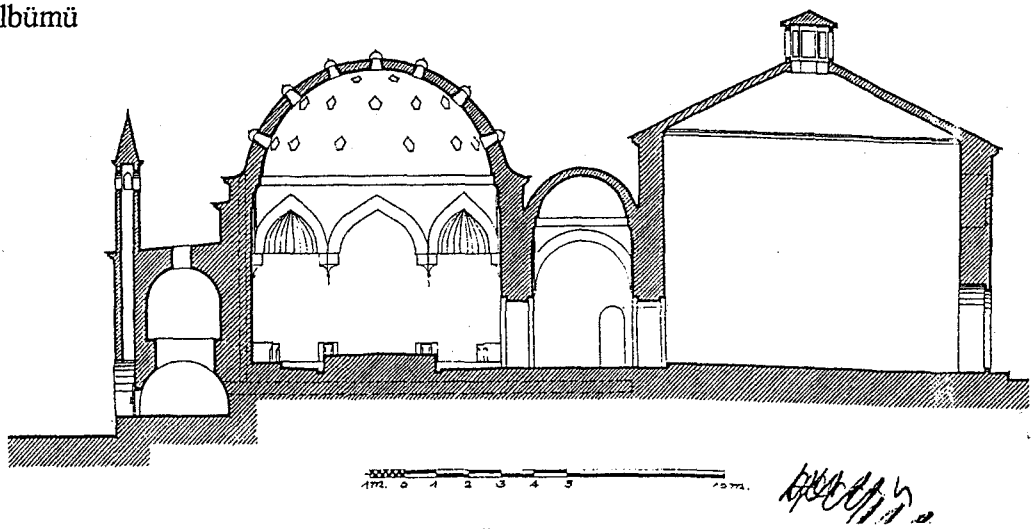
8.5.4.Külhan

Hamamın külhanına ilişkin bugün mevcut olan veriler restitüsyon için oldukça azdır. Bugün, hamamın rölövedeki özgün kalmış olan mekanlarından güneydoğu köşesi, bu külhana ait tek veridir. Güney duvarı üzerinde tespit edilen, üzeri yuvarlak kemer ile biten ve bu güneydoğu köşesinin kuzey-güney doğrultusunda kuzeye doğru devam eden 4.00 m. uzunluğundaki üzeri tonoz başlangıcı (+3.05 kotu) ile biten duvar külhanın tek veridir. Bu veriler ışığında külhan şeması çizilmiştir.

Bu verilerin yetersiz kaldığı noktalarda, Ali Saim Ülgen'in Mimar Sinan'ın eserleri ile ilgili olarak yapmış olduğu çizimlerden yararlanılmıştır. Bu külhan şeması ve sıcaklık ilişkileri için esas alınanlar çizimler, Ferruh Kethuda Hamamı ve Üsküdar Atik Valide Hamamı' na ait çizimlerdir(Şekil 8.48, 8.49). Külhana ait detaylar için ise Süleymaniye Hamamı detaylarından yararlanılmıştır(Şekil 8.50).

Şekil 8.48 : Ferruh Kethüda Hamam Külhanı, Ali Saim ÜLGEN, Mimar Sinan Albümü

Şekil 8.49 : Atik Valide Hamamı(Üsküdar) Külhanı, Ali Saim ÜLGEN, Mimar Sinan Albümü

Hamamın bugün yuvarlak kemerle biten ve güney duvarında olan bölümün, külhanın üzerinde yer alan ve ısınan suyun bulunduğu hazne kısmı olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca varmamıza, en büyük neden, güney cephesi üzerinde bulunan külhanın yan duvarı olduğunu düşündüren, tonoz parçası ve devamındaki duvar parçasıdır. Ayrıca iç mekanda, bu güney duvarı üzerinde, bugün üzeri sıvalı olan ancak +0.35 kotunda, bu külhan kısmının sınırları dahilinde var olan güneydoğu duvar parçasının güneydoğu ve güneybatı köşelerinde bulunan yuvarlatma pahlarıdır. Ayrıca, duvar üstündeki yuvarlak kemer kotunun (+3.05 kotu), diğer hamam çizimlerindeki külhan üst kotları ile (hamamın genelindeki kotlar arasındaki oran sistemine göre) hemen hemen aynı olması ve hamamın en doğusundaki 4.00 m. lik duvarın üstünde bugün ancak başlangıcını gördüğümüz tonoz izleridir. Ayrıca, sıcaklık plan şemasını tamamladığımızda, külhanın yeri burası olmalıdır. Ancak esas ateş yakılan külhan bölümü için, elimizdeki çizimlerden yola çıkılmıştır. Bu plan şemaları Aya Kapı hamamına uygulandığında ise, bugün –0.20 ile –0.95 kotları arasında bulunan duvar üzerinde, güney duvarı derinliğince giden bir oyuk vardır ki bu oyuğun kotları, külhan şeması oturtulduğunda, külhan tonozunun altında kalmakta ve yaklaşık olarak külhan zeminini vermektedir. Dolayısıyla bu oyuğun da külhandan kalma bir iz olduğu düşünülmektedir. Kot ayarlamalarında ise, esas olarak, duvardaki yuvarlak pahların olduğu +0.35 kotu, su deposunun alt kotu olarak alınmış ve buna göre diğer elemanlar oturtulmuştur. Bu depo alt kotundan 40 cm. altta ise, külhanın üst kotu aynı zamanda, hamam zeminin kotu olan +-0.00 kotudur. Bu kota ise, deponun üstündeki tonoz açıklığı uyarlanmıştır. Sonuçta, -1.37 kotunda külhan zemini bulunmuştur. Külhan kapağının yüksekliği de bu zemin üstünden itibaren ise, ancak odun, kömür atılabilecek yükseklik olan 70-80 cm. olarak alınmıştır.(+-0.00)

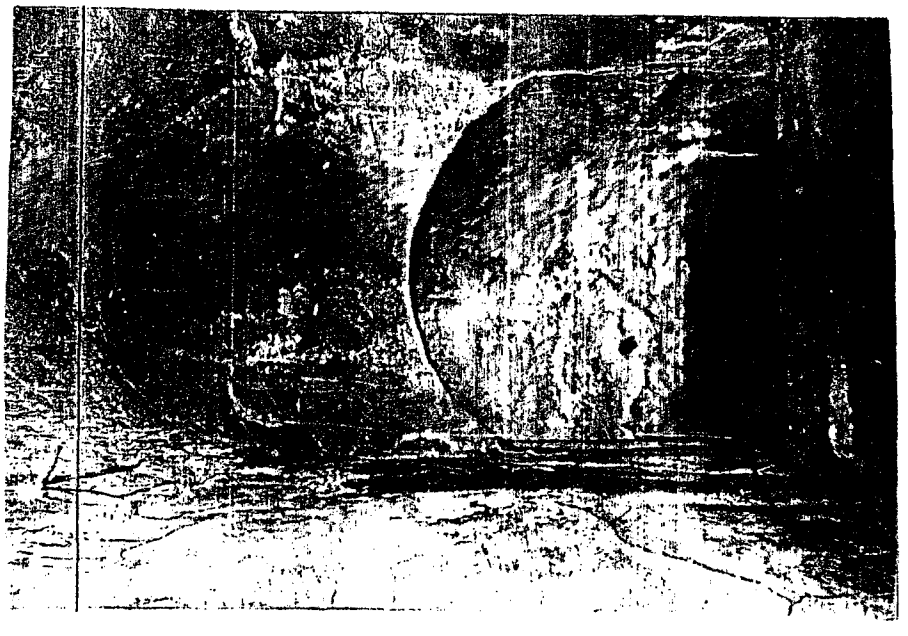
8.5.4.1. Su Deposu

Hamam plan şeması içinde, elimizdeki tarihi belgelere, anlatımlara veyahut da bugünkü mevcut verilere göre, soğuk su deposunun yerine veya varlığına dair elimizde hiçbir veri yoktur. Ancak, Koçu'nun plan tarifine göre [176], sıcaklık ve ılıklık şemalarını oturttuğumuzda, külhan ile ılıklığın tuvaletler bölümü arasında, kuzey cephesine dayanan ve sıcaklığın güneydoğu halvetinin kuzeyinde oluşan bir mekan vardır. Bu mekanın tuvaletler ait olması durumunda, tuvalet koridoru çok uzamakta ve gereksiz yer kaybına sebep olmaktadır. Bu ise Mimar Sinan'ın yapılarında rastlamadığımız bir şeydir. Bu tür, topoğrafyadan veya arsa şeklinden

kaynaklanan kullanım dışı alanların bir şekilde işlevlendirilerek mekana kazandırıldığını görmekteyiz. Ayrıca, 16. yüzyıldan itibaren soğuk su için ayrı bir depo yeri düşünüldüğünü görmekteyiz[177]. Bu deponun yeri de genellikle sıcak su deposu ile yan yanadır. Sonuç olarak bu analojik bilgiler ışığında, bu mekanın soğuk su deposu olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Bu mekanın üst örtüsü de yine mekanın dikdörtgen formundan dolayı tonoz olduğu kabul edilmiştir. Bu mekana ilişkin tek belge Süleymaniye Hamamı'nın su deposunu gösteren fotoğraftır(Şekil 8.51).

Şekil 8.50 : Süleymaniye Hamamı Külhanına İçten Giriş, İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi

Şekil 8.51 : Süleymaniye Hamamı Su Deposu, İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi

8.5.4.2.Külhan Kapağı

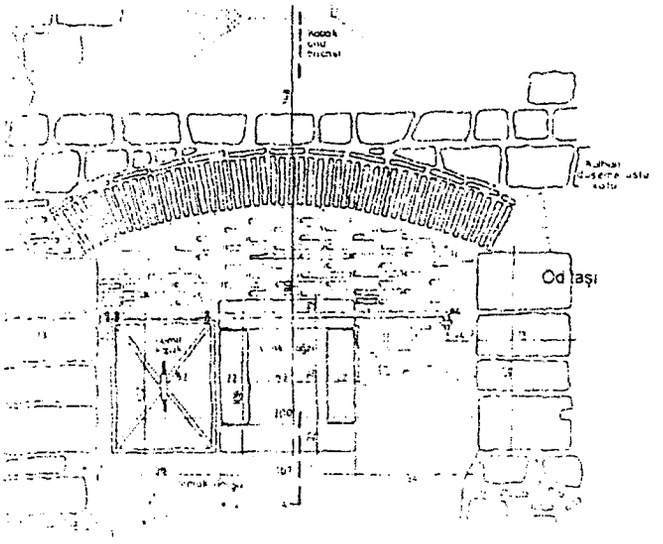
Külhan ocağının yeri konusunda elimizdeki tek veri, Pervititch haritasında hamamın hemen yanında gördüğümüz bir ek yapı izidir ki bunun odunluk olduğu, dolayısıyla külhan ocağının da bu odunlukla bağlantılı olması gerektiği bilgileridir. Yapılan analoji çalışmalarında görülmüştür ki, hamamların külhanı genellikle sıcaklığın bitiminde ve sıcaklığa dayanmıştır. Uzun kenarını sıcaklığa paralel biçimde konumlanan külhanın ağzı ise bu uzun dikdörtgen formun ortalarına gelmektedir. Yine aynı haritada bir girişe işaret eden "ok" da bu külhan ağzını gösteriyor olmalıdır.

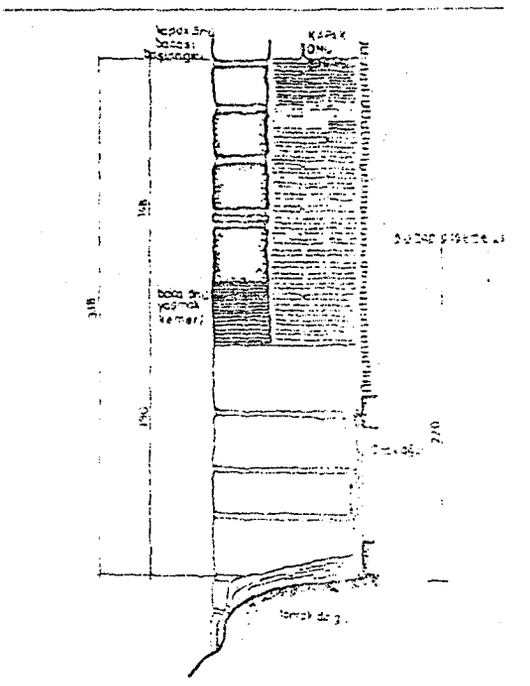
Hamamın külhan kısmı bugün olmadığı için, külhan kapağına dair de hiçbir veri yoktur. Bu konuda külhan kapağı için Süleymaniye Hamamı'nın külhanı örnek alınmıştır. Bu noktada binaya bugün ulaşılamamıştır. Ancak daha önce bu yapı ile ilgili rölöve çalışmalarından yararlanılmıştır.Buna göre külhan girişinde bir kapı ve bu kapı üzerinde basık tuğla bir kemer bulunmaktadır. Külhanın odun atılan ağzı ise, bir söve ile çerçevelenmiştir ve ancak odun atılabilecek genişliktedir, yani yaklaşık 0.50x0.50 m. dir(Şekil 8.52).

Bundan başka, 16. Yüzyıla ait olmamakla beraber Tahtakale Hamamı'nın külhanı ile ilgili detaylı bilgiler vardır. Hamam yapılarındaki külhan şeması ile ilgili, yüzyıllara göre bir değişim ile ilgili veri bulunamadığı için, bu konuda bu yapıya ilişkin verilerin, Aya Kapı Hamamı restitüsyonu için de temel teşkil etmesinde bir sakınca görülmemiştir(Şekil 8.53, 8.54).

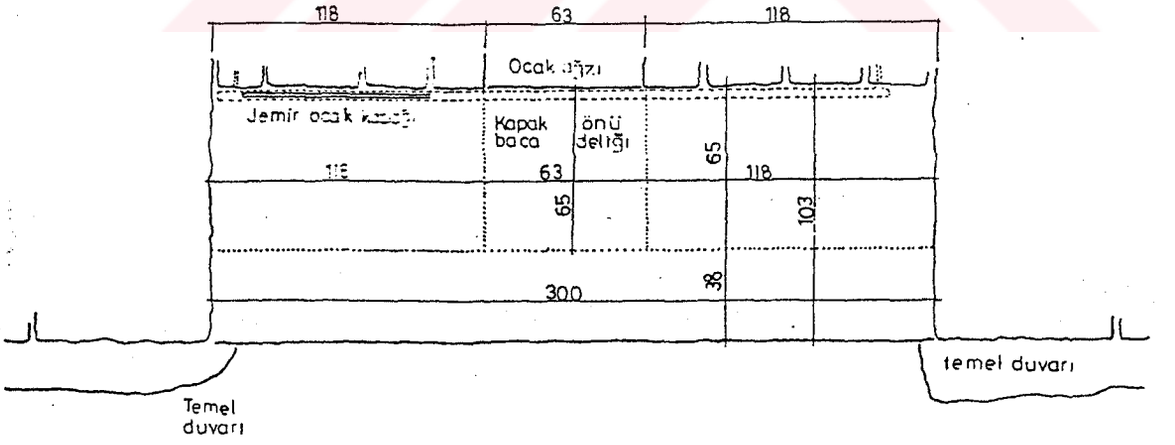
Şekil 8.52 : Sülaymaniye Hamamı Külhanı Kapağı İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi

Şekil 3.430 Isıtma
~1563
Tahtakale Hamamı
Külhan Ocağı Nişi
İ. Aktuğ- A. Ersen

Şekil 8.53 : Tahtakale Hamamı Külhanı Ocak Ağzı, Doç.Dr. İlknur AKTUĞ, Yard. Doç. Dr. Ahmet ERSEN, Bir 15. Yüzyıl Yapısı Olan Tahtakale Hamamında Uygulanan Bazı Yapım Teknikleri

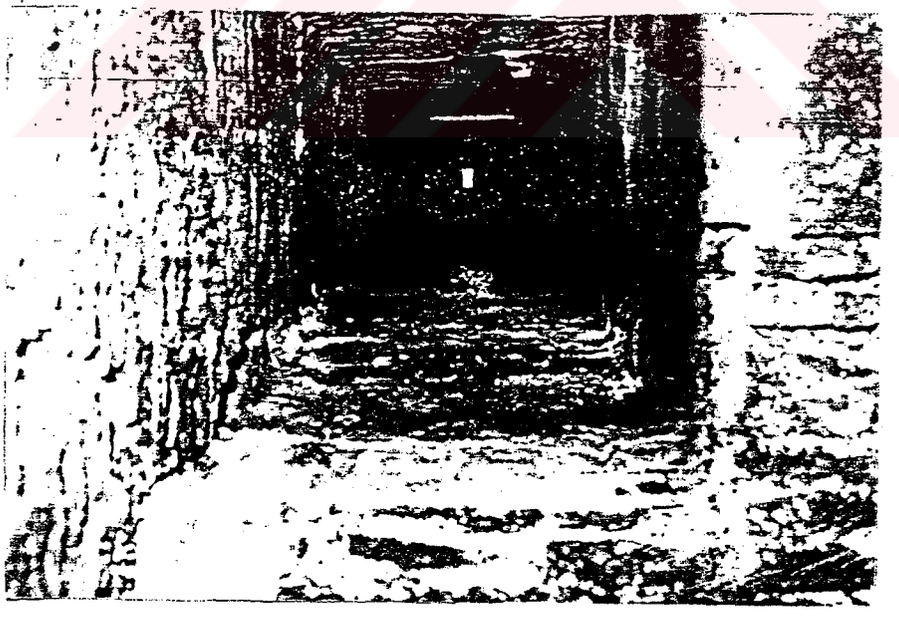

Şekil 24: Tahtakale Hamamı Külhan Ocağı nişi plan detay IV (Ölçek 1/20- Şubat 1989)

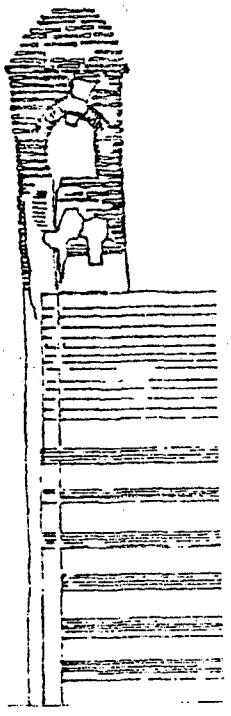
Şekil 8.54 : Tahtakale Hamamı Külhanı Planı Doç.Dr. İlknur AKTUĞ, Yard. Doç. Dr. Ahmet ERSEN, Bir 15. Yüzyıl Yapısı Olan Tahtakale Hamamında Uygulanan Bazı Yapım Teknikleri

8.5.4.3. Külhan Bacası

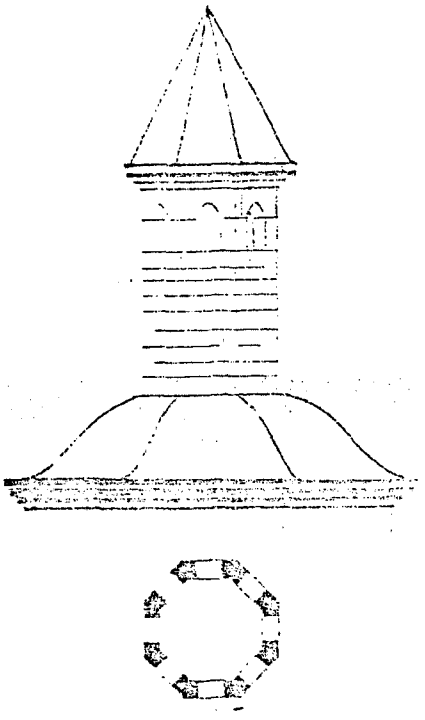
Külhan ocağının üzerinden devam eden baca, külhanda yanan kirli havayı çeker. Tuğla veya taş malzeme ile yapılabilen bacalar küçük bir kubbe veya piramidal bir külah ile biterler[178]. Yapının önemine göre kesme taş, tuğla veya kaba yonu taş kullanılarak yapılan bacalar mevcuttur. Kullanılan tuğlalar genellikle yarım tuğla boyutunda (14 cm.) olabildiği gibi baca boyutunda olanları da vardır. İç yüzeyleri horasan sıva ile sıvalı olan bacaların, baca yükselirken sıvasının da birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır(Şekil 8.55). Sıvanan baca iç yüzeyleri kaba yapılmış olmakla beraber yine de düzgün yüzeyler elde edilmiştir[179]. Bacaların formu ile ilgili farklı tasarımlar söz konusudur(Şekil 8.56). Ancak analoji çalışmaları sonucunda (Ek F) sivri külah biçimindeki baca formunun yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu detay için örnek olarak Atik Valide Hamamı'nın (Üsküdar) külhan bacasının formu esas alınmıştır. (Şekil 8.57)

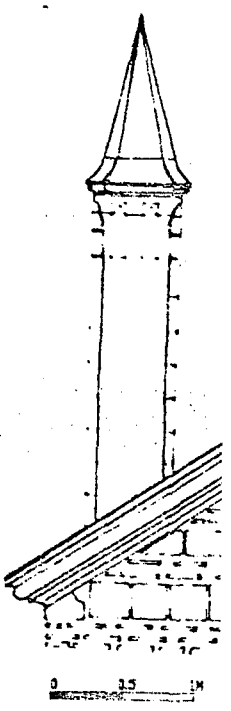
Şekil 8.55 : Süleymaniye Hamamı Külhan Bacası (İç Görünüş), İ.T.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi

Şekil 3.443 Bacalar
Baca 10
Süleymaniye Hamamı
N. Altınyıldız

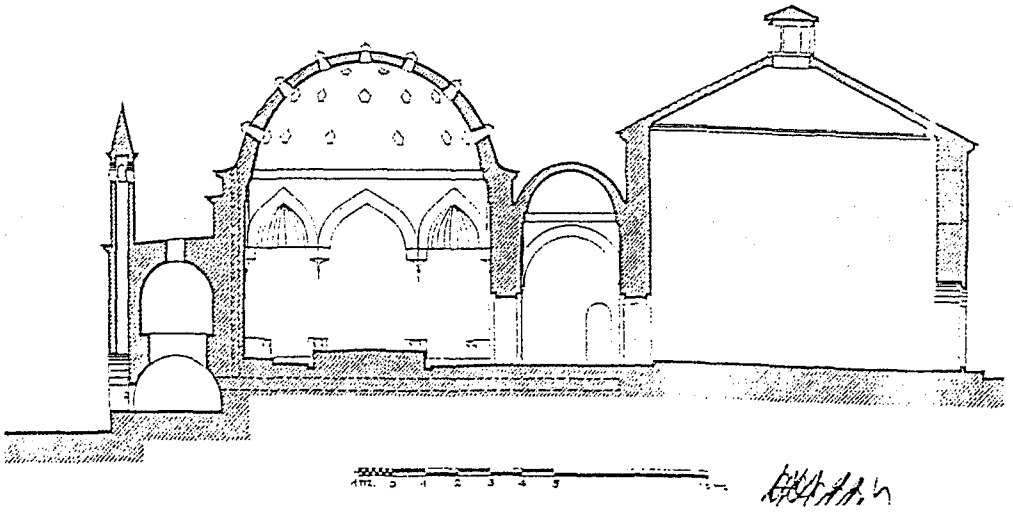

Sekil 3.437 Bacalar
baca 4
1506
Beyazıt İmareti
T. Baytın

Şekil 3.446 Bacalar
Baca 13
1566
B. Çekmece Kervansarı
Baca Restitüsyonu
Ş. Akıncı (1986)

Şekil 8.56 : Külhan Bacası Çeşitleri, Şirin AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Şekil 8.57 : Atik Valide Hamamı (Üsküdar) Külhan Bacası

8.5.5.Odunluk

Aya Kapı Hamamı'nın geç dönemlerde (19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl başları)odunluk olarak bir dönem, Aya Kapı Kilisesi'ni kullandığını kaynaklardan öğrenmekteyiz[180]. Daha önceki dönemlerde ise Pervititch haritasında, hamamın en doğusunda, külhanın bitiminde bahçe duvarları ile sınırlı bir alan görülmektedir. Külhana bu kadar yakın olan bu alanın odunluk olması gereklidir(Şekil 8.58). Ancak 16. Yüzyılda özgün odunluğun formu, boyutları veya yeri ile ilgili bir belge yoktur. Sadece hamamın vakfiyesinden külhanın yanında dört hücre olduğunu ve bunların da aynı vakıftan olduklarını öğrenmekteyiz.

Analoji çalışmalarında görülmüştür ki (Ek F) odunluk, külhanın hemen arkasında ve aynı zamanda külhancıya da barınak teşkil edecek Şekilde tasarlanmıştır[181]. Özel bir mimari yapı karakteri taşımayan bu alanın üzeri ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

8.6.Cephe Düzenlemesine Göre

Cephe sistemi ile ilgili genellemeler bu bölümün başında anlatılmıştır. Buradaki restitüsyon kararları ise aynı başlık altında anlatılan sonuçlara bağlı olarak verilmiştir.

Aya Kapı Hamamı'nın cephelerinde bazı noktalar özellikle anlaşılamamıştır. Cephelerdeki özellikle üst açıklık sırası içinde düzenlenmiş olan ufak pencereler ve ortalarındaki pencereler ile bunları sınırlayan biçimsel ve strüktürel kemerlerin ilişkileri bazı noktalarda birbirleri ile uymamaktadır. Bunlar detaylı olarak cephelerde anlatılacaktır. Bu uyumsuzluklar ve belirsizlikler yapının restitüsyonunda özellikle ortaya çıkmaktadır.

Yapının bulunduğu konum itibarı ile tarih boyunca çeşitli doğal afetlere maruz kaldığı unutulmamalıdır. Özellikle 1766 ve 1894 depremlerinin ve Cibali yangınının bölgede ne kadar büyük bir hasara yol açtığı belgelerde kayıtlıdır[182]. Bu felaketlerin, Aya Kapı Hamamı'nı doğrudan ve ne boyutta etkilediği konusunda elimizde bir veri yoktur. Ancak yapının restitüsyonunda, özellikle cephelerde ve duvar dokusunda, mevcut ulaşılabilen fiziksel verilerin az olduğu noktalarda bu hasarlar sonucu yapının tamir ve müdahaleler gördüğü unutulmamalıdır.

Ancak burada belirtilmesi gereken nokta bugünkü haliyle yapıdan elde edilen verilerin az olduğudur. Kesin bir restitüsyon kararı için yapıdan en fazla fiziksel veriyi toplamak gereklidir. Ancak bugünkü şartlar altında bu mümkün olmamıştır.

Cephelerdeki restitüsyonu sorunlu olan yerler için 16. Yüzyıl, 17. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl müdahaleleri göz önünde bulundurulmalıdır.

8.6.1.Kuzey Cephesi

Yapının özgün kuzey cephesini anlatan elimizde hiçbir belge yoktur. Ancak restitüsyon için bu cephedeki çıkış noktası, cephedeki pencerelerin birbirleri ile ilişkileri ve kendi formlarıdır. Cephedeki özellikle üst kottaki ufak pencerelerin (P25, P27) ve alt kottaki kapının (K12) formlarının tam anlaşılamaması, Ayrıca yine alt kottaki dikdörtgen alınlıksız pencerelerin (P13, P14) üst bitişlerinde duvarın genel dokusu ile uyumsuz bir bitiş görülmesi, bu cephedeki elemanların özgünlüğünü tartışılır hale getirmiştir.

Ayrıca yapının içinde yapılan incelemelerde de bu alt kottaki pencerelerin üst bitişlerinde betonarme lentolar bulunması da bu şüpheyi arttırmıştır. Batı cephesindeki P11 penceresinin alt ve üst bitiş kotları (+1.90, +3.90) ile bu P13 ve P14'ün bitiş kotlarının(+2.45, +4.70) birbirinden farklı olması sonucunda ise bu P13 ve P14'ün özgün olmadığı sonucuna varılmıştır(Şekil 8.58).

Bugün kuzey cephesinde soyunmalığın doğu köşesinde +5.07 kotunda görülen duvar yüzeyindeki farklılaşma, buradaki ılıklık örtüsünün kotları ile ilgili olmalıdır.

16. Yüzyıl Restitüsyonu;

Alt açıklıktaki pencereler;

Birinci veri ki analojik çalışmaya dayanır, 16. yüzyıl cephelerinde ve diğer hamam cephelerinde, alt sırada kullanılan dikdörtgen pencereler her zaman alınlıklı kemerlidirler. İkincisi ve daha önemlisi ise yapıdan gelen bir veridir ki o da batı cephesindeki alt sırada kullanılan dikdörtgen penceredir(P11). Bu pencere dikdörtgen düz atkılı ve üzerinde tuğla teğetli sivri kemer alınlıklıdır.

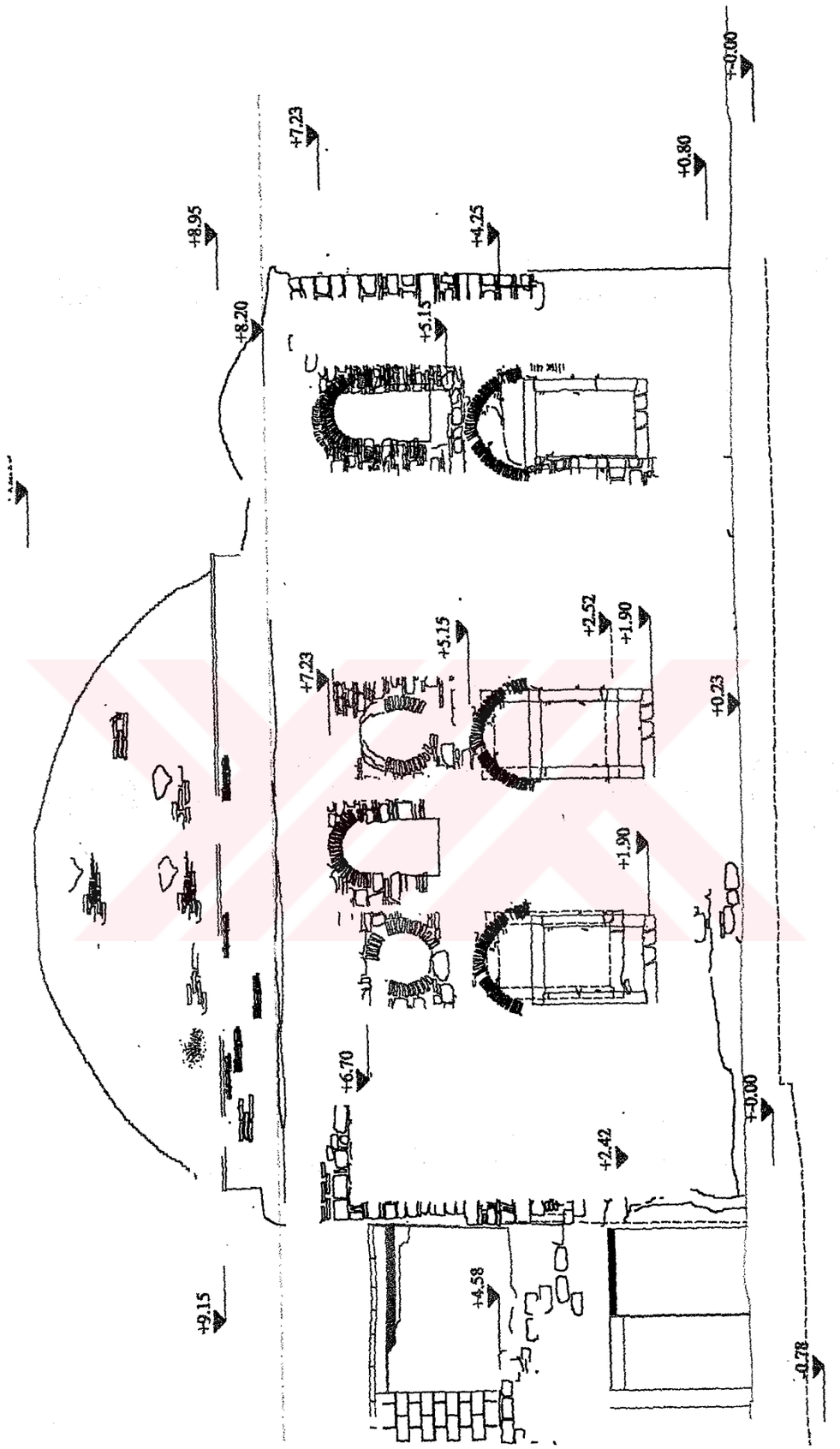
Yukarıda bahsi geçen uyumsuzluklara dayanarak alt kottaki P13 ve P14 pencerelerinin özgün formlarının ve kotlarının batı cephesindeki P11 (+1.90, +3.90) gibi olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Alt sıradaki K12 ise planda rüzgarlık bölümünde bulunan N6 nın karşılığıdır. N6'nın güney cephesinde dış duvarda bulunan izine dayanarak pencere olduğu yönündeki restitüsyon kararına dayanarak, bu K12'nin de aslında özgün biçimini kaybetmiş bir pencere olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu pencerenin biçimi de, yine batı cephesindeki P11 gibi dikdörtgen düz atkılı ve üstünde tuğla teğetli sivri kemer alınlıklı pencere tipinde olmalıdır.

Üst açıklıktaki pencereler;

Bu kottaki P24 ve P26, tuğla sivri kemerli formları ile özgün biçimlerini hemen hemen korumaktadır. Pencere içlerinden alınan tuğla boyutları da bunu doğrulamaktadır. Ancak P26'nın alt bitişi net değildir. Bu alt kotu ise, pencerenin iç mekanda vermiş olduğu duvar dokusundaki izlere göre belirlenmiştir(+5.15).

Diğer ufak pencerelerin (P25, P27) formları bugün deforme olmuş bir dairesel pencere izi vermekle beraber, iç mekanda bu dairesel form takip edilememektedir. Özellikle P25'in içerde batı kenarının düz bir satıh vermesi sonucu bu pencerelerin dairesel olmadığı kararı verilmiştir. Özgün biçimlerinin ise, dış cepheden anlaşılamamakla beraber, içerde sivri kemere yakın bir biçim vermesi, bu pencerelerin, ortadaki yüksek pencerenin bir benzeri olup, daha az yükseklikte pencereler olduğu sonucuna varılmıştır.

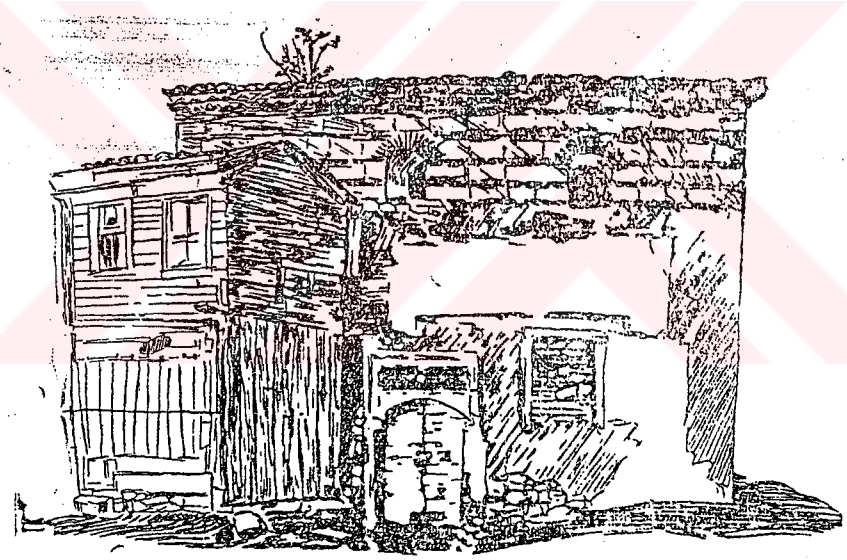

Şekil 8.58 : Kuzey ve Batı Cephelerinin Üst Üste Bindirilmiş Durumu

8.6.2.Batı Cephesi

19. yüzyıl Restitüsyonu;

Hamamın batı cephesi ile ilgili olarak yine Koçu'nun eskizi(Şekil 8.59) ve eski fotoğraflar bulunmaktadır. Koçu'nun 1944'deki eskizinde, binanın kuzey köşesine dayanan ahşap bir bina görülmektedir. Bugün de mevcut olan bu ek bina, iki katlıdır, alt katta düşey bir ızgaralama sistemi ile ahşap kaplama bir cephe görülmektedir. İkinci kat ise klasik Osmanlı sivil mimari cephelerinde görülen bir sistem olan ½ oranında, cephe içinde simetrik bir biçimde yer alan iki adet pencere ve yatay ahşap kaplama şeklinde bir cephe düzeni vardır. Üstte ise alaturka kiremitli, beşik bir çatıya sahiptir. Bu çatının mahya izi ise aynı zamanda, hamam cephesi üzerinde, üst sıradaki pencerelerin düşeyde, ortasına denk gelen bir kottadır.

Ayakapu Hamamı, Cebhe, 1944
(Resim: Nezih)

Şekil 8.59 : R. E. Koçu'nun 1947 Yılına Ait Eskizi

Bu ek binadan geriye kalan cephede ise, ek binanın hemen güneyinde, hamamın cümle kapısı yer almaktadır. Cephenin bütününde, bu kapı aksiyal bir biçimde yer almıştır. Kapının giriş kotu, biraz toprak altına gömülü durumdadır ve kapının üzeri mermer basık kemerlidir ve kemer üzerinde ise kitabesi mevcuttur. Bu kapının güneyine, dikdörtgen formunda, taş söveli bir pencere bulunmaktadır.

Alt sıradaki bu açıklık düzenlenişinin hemen bitiminde, üst açıklık sırasının alt kotuna kadar, eskizde bir boşluk vardır. Bu boşluğun, sıva kaplama olduğu düşünülmektedir.

Zaten, Arkeoloji Müzesi'nden alınan fotoğraflarda da (Şekil 8.60) bu bölge sıva olarak görülmektedir. Bu eskiz ve fotoğraflar büyük oranda örtüşmektedir. Eskizler, kaba hatları ile binanın ana konturlarını vermektedir. Fotoğraflar yardımıyla da bu konturların içleri detaylandırılarak, restitüsyon çizimleri oluşturulmuştur.

Şekil 8.60 : Yapının Batı Cephesi, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi

Cephede, üst sırada, iki adet sivri kemerli ve kemeri tuğla ile oluşturulmuş, pencere görülmektedir. Resimde, perspektivden dolayı üçüncü pencerenin çizilmediği, bugünkü verilere göre, ortadadır. Bu üst pencere sırasından sonra, duvar dokusu bir sıra daha devam etmekte ve kirpi saçak ile sonlanmaktadır. Bu cephe eskizinde, ana kubbe, yine perspektivden dolayı görülmemektedir.

Hamamın bu döneme ait duvar dokusu, bu resimden oldukça net görülmektedir. Özellikle, üst pencere sırasının, iki sıra taş doku altından başlayarak, kirpi saçağa kadar duvarın bir sıra taş ve iki sıra tuğla olarak devam ettiği görülmektedir.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bunlardan başka bu cephe üzerinde +5.52 kotunda, üst açıklık sırasının hemen altında bulunan demir askılar, daha önce bu cephe üzerinde bir saçak olduğuna işaret etmektedir. Bu konu ile ilgili olarak T. Çantay'da yazısında bu noktayı vurgulamaktadır[183]. Bu saçağın özellikleri ile ilgili tek veri, bu demir kancaların varlığıdır. Bu kancalar, duvara yaslanan ahşap kirişin taşınması için konulmaktadır. Buradan yola çıkarak daha önce burada olan saçağın ahşap olduğu sonucuna varılmıştır. Daha detaylı bir restitüsyon elde edebilmek için, diğer yapılarda kullanılmış olan ahşap saçaklar incelenmiştir. Ancak çoğu detayda olduğu gibi bu detay için de hamam yapılarından örnek göstermek mümkün olmamıştır. Sistemin aynı olmasından yola çıkarak camilerdeki ahşap saçak detayları incelenmiştir. Buna göre Kılıç Ali Paşa Cami ve Mihrimah Sultan Cami ahşap sakıfları incelenmiştir(Şekil 8.61, 8.62). Doğaldır ki Aya Kapı Hamamı'nın ahşap saçağı bu kadar geniş olmamalıdır. Çünkü camide farklı olarak bu sakıfin altında insanlar toplanmakta ve ibadet etmektedir. Yani geniş bir alana ihtiyaç vardır. Hamam da ise bu boyutta bir alana ihtiyaç yoktur. Zaten hamamın yolla olan ilişkisi de Pervititch haritasında görüldüğü giibi sakıfin boyutlarını sınırlamaktadır. Buna göre bu sakıfin en uç noktası, hamamın güneyindeki komşu binanın yol sınırını geçmemelidir. Bu da yaklaşık 1.5 m. gibi bir mesafe vermektedir.

Sonuç olarak cephe üzerinde ahşap kirişi taşımak için bugün görülen mesafe 2.90 m.dir Bu aralığın cephe boyunca devam ettirilmesi gereklidir. Aynı Şekilde saçağın ucunu konsol taşıtmak için, saçağın ucunda da bu aralıklarla payandalama olmalıdır. Bu payanda elemanları ahşap veya demir olabilir. Bakılan örneklerde demir uygulması olduğu için burada da demir payanda olduğu kabul edilmiştir.

Şekil 8.61 : Kılıç Ali Paşa Cami (Tophane) Ahşap Saçağı

Şekil 8.62 : Mihrimah Sultan Cami (Üsküdar) Ahşap Saçağı

8.6.2.Güney Cephesi

19. Yüzyıl Restitüsyonu;

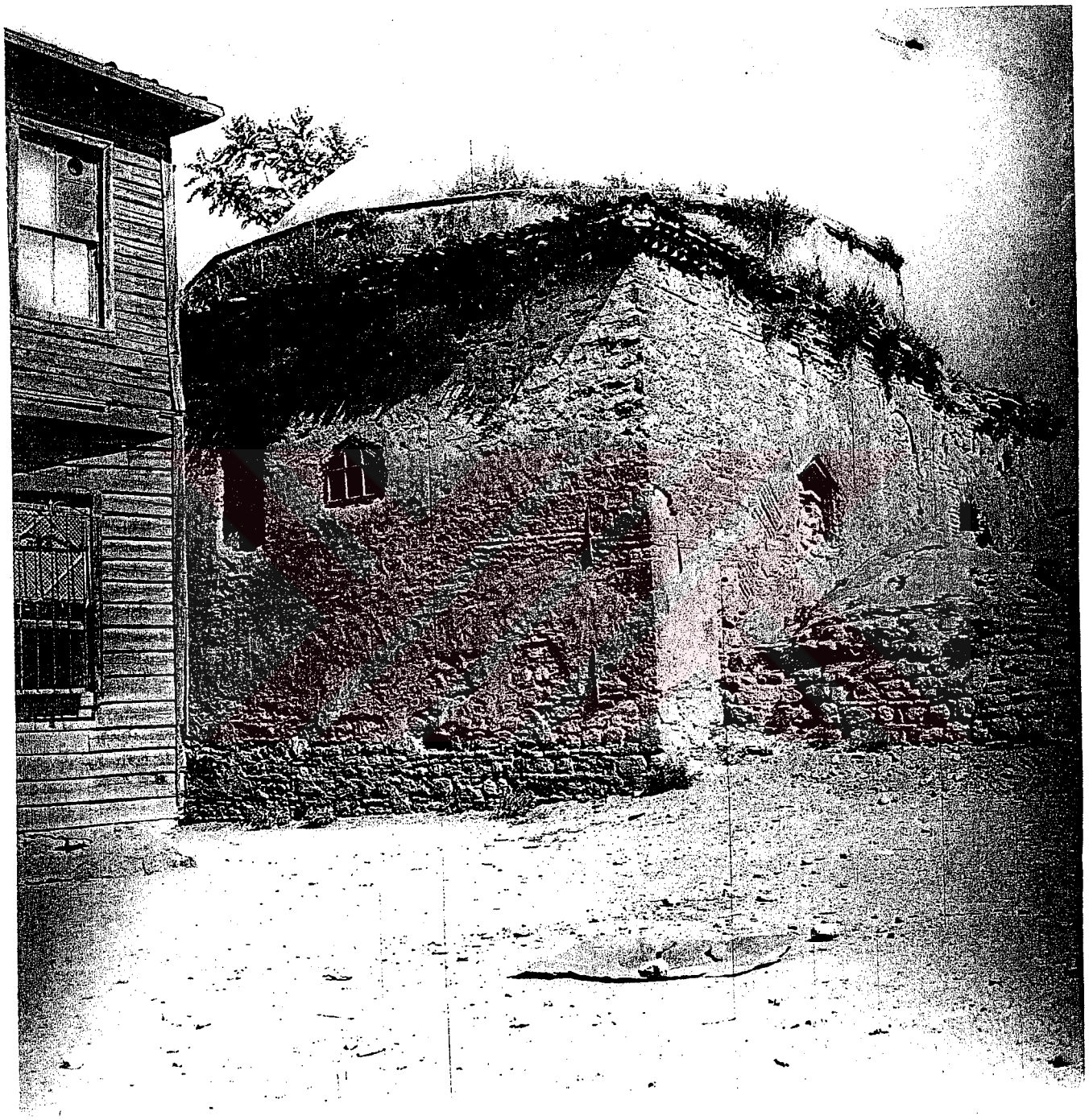
Hamamın en çok bilgi sahibi olduğumuz iki cephesinden biri olan bu cephe ile ilgili olarak elimizde tarihi belge olarak, Koçu'nun eskiz çalışması [184] ve eski fotoğraflar bulunmaktadır. Bunlar daha önce verilmiştir. Bu bilgiler ışığında, fotoğrafın ait olduğu 1960 yılına ait bir cephe restitüsyonu oluşturulmuştur. Buna göre, hamamın soyunmalık cephesi büyük oranda sıvalıdır ve tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak bu sıvalarda yer yer dökülmeler vardır. Kubbe ise tamamen sıvalı durumdadır(Şekil 8.63).

Soyunmalık cephesinde, aksiyal olarak yerleşmiş ve bugün de okunur durumda olan pencereler vardır. Bunlardan ortada ve kubbenin tam aksında olan pencerenin üzeri yuvarlak kemerlidir ve içindeki doğramanın yerinde, ahşap bir kapak bulunmaktadır. Bu pencerenin doğusunda ise deforme olmuş bir beşgen formunda başka bir pencere vardır. Bu pencerenin de yine doğramaları özgün değildir. Ahşap bir çerçeveleme ile açıklık geçilmiş ve arada da yine ahşap kayıtlar bulunmaktadır. Fotoğrafta görülmemesine karşılık, bugün orta pencerenin yanında, bu beşgen pencereden bir tane daha bulunduğu gerçeğinden yola çıkarak o zaman da yine aynı pencereden bir tane daha olduğu varsayılmıştır. Soyunmalık duvar bitiminde kirpi saçak yer yer tahrip olmuş olmasına rağmen net olarak görülmektedir. Saçak devamında ise kubbe kasnağı ve kubbenin kendisi net olarak vardır.Bugün hamamın bu bölümlerini algılamamızı zorlaştıran bitkilerin yol açtığı tahribatın, o dönemde başladığını görmekteyiz.

Soyunmalığın devamında soğukluk mekanı örtüsüyle birlikte ayaktadır. Planda temizlik bölümüne denk gelen hücre, ki soğukluğun güney hücresidir, üzerinin kubbesi mevcuttur. Ancak duvar dokusu, bu noktadan itibaren, soyunmalık duvarından farklılık göstermeye başlamaktadır.

Soğukluğun devamında sıcaklık bölümünü tam olarak görmekteyiz. Haçvari plan şeması net olarak algılanmakta ve üst örtüler de mevcut durumdadır. Ancak zeminin yaklaşık 1.00 m. kadar üstünde biten halvet sıcaklık duvarının dokusunda, soyunmalık duvarından farklı olarak bir değişme görmekteyiz. Duvardaki taşların arasındaki derzler artmıştır ve taş ebatları daha büyüktür. Duvar dokusu, bir sıra taş

ve bir sıra tuğla olarak oluşmaktadır. Ancak duvar üzerinde, doğuya doğru gittikçe, taşlardaki yüzey erozyonu ve parçalanmalar artmaktadır.

Şekil 8.63 : Yapının Güney Cephesi, 1960, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi

Mekanların örtüye geçişteki saçak detayları kaybolmuştur ve aradaki deformasyonlarla ve bitki çoğalmaları arasından örtü başlamaktadır. Yani örtüye geçiş elemanları okunamamaktadır. Kubbelerin üzeri de yine sıvalıdır ancak, bu sıvalarda da yer yer dökülmeler başlamıştır. Kubbe üzerinde, güneybatı halvetinde, 6 adet filgözü boşluğu görülmektedir. Bunların camları ise mevcut değildir. Bu halvetin yanındaki güney eyvanı ise üst örtüye kadar benzer durumdadır. Örtü ise bu mekanda kaybolmuş ve neredeyse yatay bir düzlem haline gelmiştir. Bu düzlem üzerinde ise tuğla sıraları görülmektedir. Koçu'nun anlatımına göre [185] ise buraların üzeri tonoz ile örtülüdür. Ancak bu form, bu dönemde pek algılanamamaktadır. Eyvanın doğusundaki güneydoğu halveti ise yine diğer güney halveti ile benzer durumdadır. Kubbe üzerinde 4 adet filgözü boşluğu görülmektedir.

Bu güney duvarına yaslanmış mekanların kuzeye doğru gerisinde ise, orta sofanın kubbesi görülmektedir. Bu kubbe, güney eyvanının üst örtü bitiminden başlayarak, kasnağı ve onun da üzerinde kubbenin kendisi olarak devam etmektedir. Diğer mekanlardan farklı olarak, burada kasnak bitimindeki kubbe ile kasnağın birleşim detayı izlenmektedir. Bu kubbenin üzeri de yine sıvanmış fakat yer yer dökülmeler bunda da başlamıştır. Kubbe üzerinde, 17 adet filgözü boşluğu görülmektedir.

16. Yüzyıl Restitüsyonu;

Üst açıklıklar; (Kuzey cephesindeki pencereler için verilen kararlar bu cephe için de geçerli olmak üzere)

Ufak pencerelerin (P211, P213) formları bugün deforme olmuş bir beşgen pencere izi vermektedir. Bu biçim içeride de net olarak takip edilmektedir. Bu pencerelerin özgün biçimlerinin ortadaki yüksek pencerenin (P212) bir benzeri olup, daha az yükseklikte pencereler olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu cephede farklı olarak, alt açıklıkta (rüzgarlıktaki N6 hariç) pencere olduğu yönünde, yapıdan fiziksel bir veri elde edilememiştir.

8.6.4.Doğu Cephesi

Hamamın doğu cephesi bugün, yapıya eklenen bölüm sebebiyle kapanmıştır ve algılanamamaktadır. Bu cepheyle ilgili olarak Koçu'nun eskizlerinden ve mevcut verilerden yola çıkarak bir restitüsyon cephesi oluşturulmuştur. Ancak bu veriler

sadece sıcaklığın doğu sınırına kadar bir ipucu vermektedir. Külhan ve depo ile biten kısım hakkında cephe üzerinde somut bir veri yoktur. Ancak külhanın bugün kalmış olan bir parçasından yola çıkarak cephe oranları oluşturulmuştur.

19. yüzyıl Restitüsyonu

Soyunmalık Cephesi;

Hamamın bu cephesinde etkili olan diğer bir mekan da soyunmalıktır. Eskizde bu cephe, kubbe askı kemeri altında simetrik olarak düzenlenmiş bir pencere sistemi görülmektedir. Kemerin aksında ve hemen altında sonlanan sivri kemerli bir pencere ve iki yanında, deforme olmuş beşgen formunda pencerler vardır. Ayrıca soyunmalığın kubbe kasnağı da, bugün okunamazken, güney cephesi eskizinde net olarak görülmektedir. Ayrıca Arkeoloji Müzesi'nden alınan fotoğraflarda(Şekil 8.64) bu cephe daha net görülmektedir.

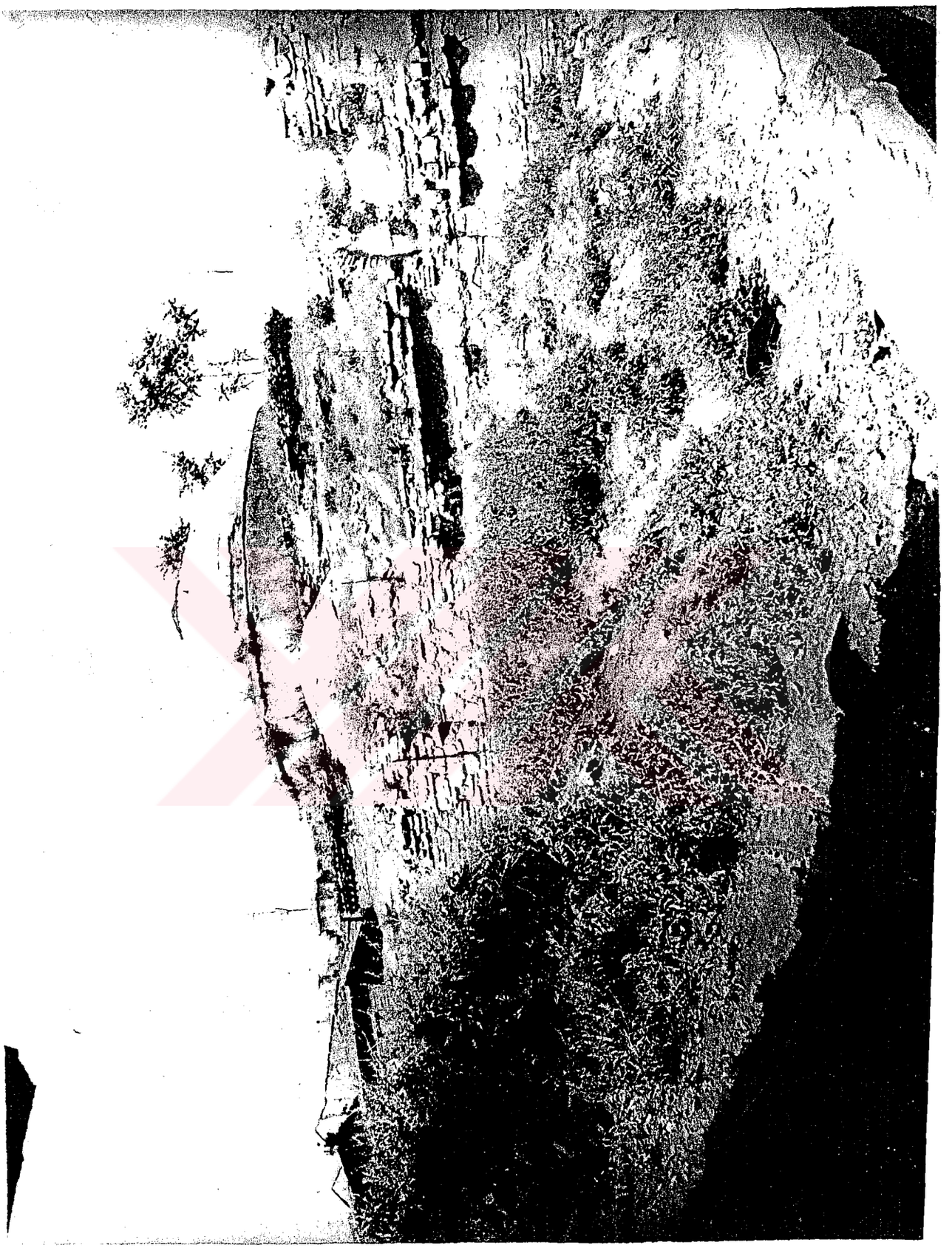
Külhan Cephesi;

Yapının bu döneme ait külhan cephesi ile ilgili en sağlam veri, Arkeoloji Müzesi'nden alınan fotoğraflardır. Buna göre bugün de izini bulduğumuz tonozlu külhan örtüsü burada da görülmektedir(.

16. yüzyıl restitüsyonu;

Soyunmalık Cephesi;

Buna göre, biçimsel kemerin hemen altından devam eden strüktürel kalın kemer, bu fotoğrafta net olarak görülmektedir. Cephenin güneyindeki pencere ve ortadaki pencerenin kemerleri, bu strüktürel kemerin içine girmiş durumdadır. Bugünkü durum da budur. Bu durum, ancak yapının geçirmiş olduğu dönemlerle açıklanabilir. Çünkü bir yandan da bu pencerelerin kemerleri iç duvarda, yani soyunmalık doğu duvarında, yine bu strüktürel kemerin içine girmiş durumdadır. Ayrıca yine içerde aynı duvar üzerinde, kuzeydeki pencerenin (P29) kuzeyinde bu strüktürel kemer, diğer taraflarda devam ederken burada etmemektedir. Strüktürel bir kemerin duvarın bir parçasında olup, başka bir yerinde olmaması gibi bir durum statik açıdan olamaz. Ayrıca, diğer cephelerden hiçbirisinde kubbe kemerleri dış cepheye yansımazken, bu cephede dışa vurulmuştur. Bu ise yapının bütününden farklı bir durumdur.

Şekil 8.64 : Yapının Doğu Cephesi ve Külhan Cephesi, 1960, Arkeoloji Müzesi Fotoğraf Arşivi

Bu kemerden alınan tuğla boyutları, diğer strüktürel kemerdeki tuğla boyutları ile uymaktadır. Yani kemer büyük oranda 16. Yüzyılda yapılmıştır. Ancak bu kemerin altındaki pencerelerin kemerlerinden alınmış olan tuğla boyutları içerde ve dışarıda farklılık göstermektedir.

Soyunmalık doğu cephesinde bugün görülen yüzey farklılaşması yani soyunmalık güneydoğu köşesinden kuzeye doğru 1.10 m. sonra duvarda batıya doğru 0.08 m. lik bir girinti olması da burada bir müdahale dönemine işaret etmektedir. Duvarın genel dokusu bu kırılma noktasında belirgin bir farklılık göstermemekle birlikte, kubbe askı kemerinin bu kırılmaya geldiği noktada bir kesinti vardır. Yani kemer kendi formu ile değil, bu kırılma hattı ile sonlanmaktadır ve devamı takip edilememektedir.

Burada yapılabilecek açıklama, verilerin kısıtlı olmasından dolayı ancak şu Şekilde olabilir: Bu kırılma, yapının geçirmiş olduğu depremlerde bu köşesinin tahrip olması sonucunda belki duvar bu noktada tekrar örülmüş olabilir. Bu tamir esnasında ise kemerin altındaki pencerelerin yerleri ile oynanmış olabilir. Bu pencerelerden güneydekinin (P10) güney üst köşesindeki kemer tuğlaları ile, kubbe askı kemeri tuğlalarının birleşimi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Yapının 16. Yüzyıldaki durumu ise muhtemelen diğer kuzey ve güney cephelerindeki gibidir. Bu durumda, orta aksta sivri tuğla kemerli bir pencere ve iki yanında simetrik olarak yerleşmiş olan bu pencereden daha az yüksek olan iki pencere şeklinde bir cephe düzeni olmalıdır.

Külhan Cephesi;

Yapının doğu cephesinde ilk etapta yer alan külhan cephesi ile ilgili olarak elimizdeki fotoğrafta yer lan verilerden daha eski bir veri bulunamadığı ve özgün mimarisine aykırı bir detay yer almadığı için özgün oranların ve formların yine bu fotoğraftaki gibi olduğu kabul edilmiştir.

8.7.Strüktürel Öğeler Açısından

8.7.1.Temeller

Binanın temellerine ilişkin bugün herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Ayrıca bina genelinde de binanın özel şahsa ait olmasından dolayı herhangi bir kazı çalışmasına da izin verilmemiştir. Dolayısıyla, hamamın temellerine ilişkin restitüsyon kararları

bir teori niteliğindedir. Bu teori oluşturulurken o dönemde Mimar Sinan'ın inşa ettiği çağdaşı yapıların temelleri ile ilgili detaylardan[186] ve Haliç kıyılarında inşa edilmiş olan diğer tarihi binalar için yapılmış olan temel ve sondaj çalışmalarından çıkan sonuçlar örnek alınmıştır[187].

Bu kaynaklardan elde edilen sonuçlara göre, Haliç kıyılarında yapılan sondaj çalışmalarından biri olan Yeni Cami'nin temeli için yapılmış çalışma sonucunda Ticaret Sarayı zemininde, moloz ve şehir atıkları ile kum, çakıl ve silt karışımı dolgu, kum kazıklar ile sıkıştırıldıktan sonra radye üzerine inşa edilmiştir. Haliç dibinde gösterilen kum dolgu, zeminin yatay hareketlerini önlemek, yumuşak ve organik katıklı kumlu kilin konsolidasyon için inşaattan önce kontrpua ve deniz dibini yükleme maksatları için yapılmıştır[188].

Bu zemin etüdünden başka binanın esas taşıyıcı temelleri için ise o döneme ait olmak üzere iki tip temel vardır:

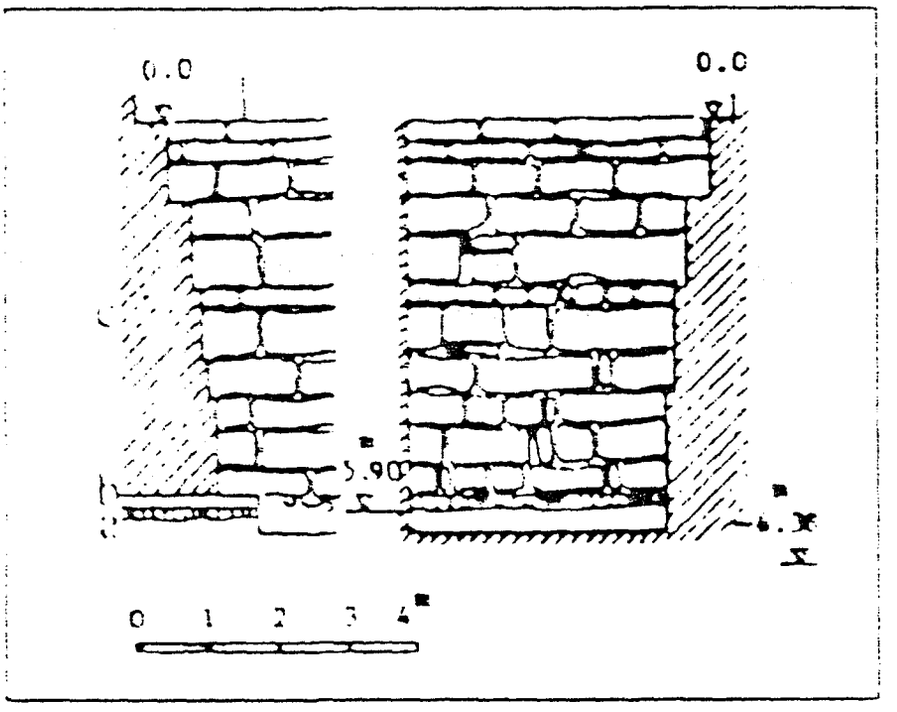
Birinci durum: Bina altında genel veya münferit açılan temel çukuru yeraltı su seviyesinin yaklaşık 2 m. altına kadar kazıldıktan ve kısa ahşap kazıklar ile zeminin 2-3 m.lik bir kısmı sıkıştırıldıktan sonra, bu kazık başlarını yatay ahşap kirişlerle birbirine dik yönde başlayarak bir ahşap ızgara teşkil ederek ve boşlukları da kireç+horasan harcına moloz taşlar da katarak, yaklaşık 1-2 m. kalınlığında bir yatak (rıhtım] oluşturulur. Bu temel tipine bugün radye jeneral denilmektedir ki binanın beden duvarları ile fil ayakları temelleri bu yatak üzerine inşa edilmektedir[189].

İkinci durum: Temel çukuru dibine yine benzer fakat daha hafif bir yatak yapıldıktan sonra, belirli yerlere ters kemerler veya tonozlar yaparak kargir bir radye jeneral yapılmasıdır[190].

Yeni Cami temellerine ilişkin yapılan sondajlarda bu temel biçimlerinden hangisinin uygulandığı belirlenememiştir. Ancak Haliç kıyı yapılarının temelleri esas olarak bu iki tipe dayanmaktadır.

Bu yapım tekniğinden başka, temelde malzeme olarak, Sülaymaniye Külliyesi İnşaat defterine göre, Karamürsel'den od taşı blokları getirtildiği bilinmektedir[191]

Sonuç olarak, Aya Kapı Hamamı'nın temellerinin de benzer bir uygulama ile inşa edilmiş olması gerekmektedir(Şekil 8.65).

Şekil 8.65 : Süleymaniye Cami Temelleri Kesiti, İ. H. AKSOY (a-kum katmanı, b-ahşap ızgara, c-ampatmanlı temel)

8.7.2.Duvarlar

8.7.2.1.İç Duvarlar

Aya Kapı Hamamı'nda iç duvarların yapısıyla ilgili olarak, ancak bugün yıkık durumda olan sıcaklık ve ılıklık duvarlarındaki izlerden faydalanılmıştır. Buna göre, yapının duvarları, düzenli yatay tuğla derzli kaba yonu taş duvar şeklindedir. Hamamın genelinde de bu uygulamanın devam etmiş olması gereklidir.

8.7.2.2.Dış Duvarlar

Yapının cephelerinin restitüsyonunda bahsedilen olası onarım dönemleri doğal olarak dış duvarların tümü için geçerlidir.

Yapının dış duvarlarında bugün belirgin bir farklılık görülmemektedir. Yapının genelinde devam eden moloz taş ve yer yer kaba yonu taş duvar dokusu, bir sıra taş ve bir sıra tuğla almaşma oranını genelde göstermektedir. Taş sıralarının yatay derzlerinde yer yer dikine tuğla kullanımı görülmektedir.

Kuzey Cephesi Duvarı;

Cephenin batı kenarındaki D1-D2 duvar parçasında görülen doku, özellikle D2 parçasında bu pencerenin (P24) formunun ve kenar bitişlerindeki tuğlalarının düzgünlüğü bu parçanın özgün duvar olduğunu düşündürtmektedir. Bu parçanın altında D1'de tuğla derzlerinde yer yer bozulmalar vardır. Kırıklı tuğlalar oldukça fazladır Özellikle zemine doğru indikçe yatay tuğla sıraları netliğini kaybetmektedir. Tuğla derz olması gereken yerlerde kırık tuğla parçalarının olması ve taş sıraları içine tuğlaların karışmış olması burada ene azından duvar cidarında bir onarım olduğunu düşündürmektedir.

D3 duvarında alttaki dikdörtgen pencerenin altından zemine kadar olan bölgede, tuğla derzleri yine bir taş bir tuğla olarak net olmasa da okunmaktadır. Ancak özellikle zemine yakın olan yerlerde bazı taş sıralarının arasına birkaç sıra tuğlanın münferit olarak konmuş olması ve tuğla derzlerinde çokça kırık tuğla olması burada da bir onarıma işaret etmektedir.

D3'nin üst bölümünde yani K12 ile P13 arasında duvar dokusu nispeten düzgündür. Taş ve tuğla derzleri nettir, taş sıralarında dikine tuğla kullanımı hemen hemen homojen bir karakter göstermektedir. Bu veriler buradaki parçanın yer yer ufak müdahaleler olsa bile 16. Yüzyıl dokusunu vermektedir. Tuğla boyutları da bunu doğrulamaktadır.

D4 parçasında ise benzer karakter devam etmekle birlikte saçak ucuna doğru taş boyutları giderek ufalmaktadır. Buradaki doku, duvarın genelindeki taş boyutlarından hayli ufak kalmaktadır. Saçak silmesine dair bir verinin burda kalmamış olması da yine bu bölgede bir geç dönem onarımına işaret etmektedir.

D5 ve D6 parçasında doku oldukça düzgündür. Özellikle dikdörtgen pencereler arasındaki yatay bandda pencere kenar bitişleri oldukça düzgündür. Ancak bu pencerelerin hemen altında duvar dokusu oldukça farklılaşmaktadır. Duvardaki yer yer boşalmalar ve taş boyutlarındaki uyumsuz farklılık burada bir müdahaleye işaret etmektedir. Bu pencerelerin zaten geç bir dönemde kotları ile oynandığı ve özgün olmadığı cephe restitüsyonunda ele alınmıştı. Buradaki duvar dokusu da bunu desteklemektedir. Özellikle zemine yakın yerlerdeki taş tuğla karmaşası buradan boşalan pencere yerinin doldurulduğunu göstermektedir.

Üstte D6'da yer alan P26'nın batı kenar bitişlerinin düzgünlüğü ve içerden alınan tuğla boyutlarının özgün olması burada bir müdahale düşündürmemektedir. Ancak yanlardaki ufak pencereler ile alttaki dikdörtgen pencerelerin arasındaki farklılık belirgindir. Ve bu pencerelerin altındaki müdahale ile aynı dönemdedir.

D7'de dikdörtgen pencerenin doğu alt kenarından başlayarak yatay bir hat boyunca zemin ile arasında kalan bölümde, oldukça derin hasarlar vardır. Burada ahşap hatıllardan kalan yatay derzler, ki bunlar ahşap hatıl yuvalardır, duvar içinde görülmektedir. Bu bölümde belirgin bir müdahale vardır. Pencerenin (P14) hemen doğu kenarında görülen ve bir tüteklik kalıntısına benzeyen derin izler vardır. Bu izlerin geç dönemde yapıya dayanmış bazı elemanların daha sonra yapıda sökülmesi esnasında oluşmuş boşalmalar olduğu düşünülmektedir.

D8 parçasında duvarın doğu kenarında görülen taşma, ılıklık örtüsü ve duvarı ile ilgili bir durumdur. Bunun dışında duvarın kenarı, batı kenarında olduğu gibi düzgündür ve kaba yonu taş ile bitirilmiştir. Taş ve tuğla derzleri yine bir sıra taş ve bir sıra tuğla olarak ve taşların yatay derzlerinde yer yer dikine tuğla olarak devam etmektedir. Ancak üstteki ufak pencerelerden doğudakinin (P27) nin doğu kenarında ve üstü ile saçak altında taş dokusu değişme göstermektedir. Buradaki taşların boyutları arasındaki ilişki yine cidarda geç dönem bir onarıma işaret etmektedir.

Duvarın doğuda kalmış parçası olan D9, bugün mevcut olmayan ılıklık duvarına ait bir parçadır. Buradaki duvar dokusu diğer bölümlerden farklıdır.Sadece birkaç yerde münferit olarak görülen taşların boyutları diğer bölümlerdeki taş boyutları ile yakındır. Ancak burada hiç tuğla görülmemektedir. Bu ise buradaki müdahaleler sonucunda oluşmuş olmalıdır. Özellikle taşların arasında horasan harcı yerine çimento harcı bulunması bunu kanıtlamaktadır. Özgün ılıklık duvar dokusu ile ilgili bir duvar değildir. Bunu destekleyen en önemli veri, aynı mekanın güney cephesi üzerindeki duvar dokusudur. Kuzey cephesindeki bu bölümdeki taş boyutlarının diğer bölümlerle uyması ise, yapının kendi içinde devşirme malzeme kullanımı sonucu olmalıdır.

Sonuç olarak bu cephe duvarının özgün dokusu bir sıra taş bir sıra tuğla ve yer yer yatay taş sıraları arasında kullanılmış dikine tuğla şeklindedir. Ancak tuğla derzleri, moloz taş duvarın yapım tekniğinden kaynaklanan bir özellik olarak bazan iki sıra da olabilmektedir.

Batı Cephesi Duvarı;

Bu cephede görülen en belirgin farklılık, alttaki dikdörtgen pencerenin (P11) alt sövesi ile zemin arasında kalan duvardaki taşların boyutudur. Duvarın genelindeki taşlara oranla buradaki taş boyutları ufaktır. Taş tuğla almaşma oranı genel olarak bir taş bir tuğla olmakla beraber tuğla derzlerinde yer yer kaymalar vardır. Bunun dışında üst kotlarda tuğla derzleri iki sıra olarak da bulunmaktadır. Alttaki dikdörtgen pencere (P11) ile üstteki sivri kemerli pencere (P21) arasında bir bozulma vardır. Tuğlalar ve taşlar burada düzensizdir Bu parçanın kuzeye doğru devamında üç sıra tuğla görülmektedir. Bu veriler, duvarın genelinde değil ama pencere bitişlerinde ve duvarın zemine yakın olan kısmında kısmi bir cidar müdahalesine işaret etmektedir.

Güney Cephesi Duvarı;

Bu cephe duvarında soyunmalık batı köşesinden itibaren üstteki ufak pencerenin (P211) doğusuna kadar, moloz taş duvar karakteri devam etmektedir. Ortadaki sivri kemerli pencerenin (P212) kenar bitişleri oldukça düzgündür. Ancak doğu köşesine doğru duvardaki genel almaşma oranı farklılaşmaktadır. Diğer cephelerde en fazla iki sıra tuğla derzine rastlanmasına rağmen burada +4.90 kotundaki taşın altında üç sıra tuğla vardır. Ve bu tuğla sıraları yatay düzlemden çok az bir açı ile sapmış olarak batıya doğru devam etmektedir. Bu duvar üzerinde düşey doğrultuda yaklaşık 1.5 m. ara ile iki demir bulunması da özgün bir durum değildir. Bu demirlerden alttaki ile zemin arasında kalan duvar parçasında görülen yatay doğrultudan kaçmış tuğla ve taş sıraları burada bir müdahale göstermektedir. Ayrıca buradan alınan harç numunelerinde tuğla kırıklı, ince dere kumu agregalı su kirecine rastlanması da geç döneme işaret etmektedir.

Ilıklık duvarından itibaren külhan kalıntısına kadar olan bölümden yer yer alınan harçlar, birbirleri ile aynı karakterdedir. Yani yüksek mukavemetli ve iri agregalı horasan harcıdır. Bu durum bu kısımda 16. Yüzyıl dokusunun özgünlüğünü göstermektedir. Duvardaki bir taş bir tuğla ve taş sıralarında dikine tuğla karakteri devam etmektedir. Tuğlalardan alınan ölçülerde 39x4,5 cm. boyutunda tuğla bulunması surlardan devşirme malzeme ile noktasal onarımların olabileceğini göstermektedir.

Külhan tonozuna ait parçadaki tuğla boyutları da özgündür.

Doğu Cephesi Duvarı;

Cephelerde en sorunlu restirüsyonun olduğu yerlerden birisi de doğu cephesi ve duvarıdır. Bu cephede, geri planda soyunmalık doğu duvarı üzerinde ve bu duvarın, güney köşesinden itibaren kuzeye doğru 1.90 m. sonra duvar yüzeyinden batıya doğru 0.08 m. girinti yapan parça, yapının genelinde olmayan bir durumdur. Ayrıca bu duvarın kuzeyinde görülen kubbe askı kemerine ait izlerin cepheye yansımış olması da olağan değildir. Yine aynı kemerin altında görülen beşgen biçimindeki pencerelerden güneydekinin (P210) kemeri ile askı kemerinin ilişkisi homojen değildir. Kemer tuğlaları arasında yüzey farklılaşması vardır. Benzer durum cephenin devamındaki P209 için de geçerlidir. Ayrıca duvarın bu kısmından alınan harç örnekleri de bağlayıcı olarak su kirecinin kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca renk numunesi de harcın krem-kirli beyaz tonlarını vermesi de bunu desteklemektedir.

Bu duvarın içinde yani soyunmalık iç mekanında doğu duvarında görülen çatlaklar ve bunların kubbede de devam etmesi yapının 1766 veya 1894 depremlerinden etkilendiğini [192] ve bu hasarlar sonucunda birtakım tamirler, dolgu ve cidar onarımları, hatta yeniden yapımlar olduğunu göstermektedir.

Bütün bunlar, soyunmalık doğu duvarının özellikle güney köşesinde bir onarıma işaret etmektedir. Duvardaki yüzey farklılaşması ve kubbe askı kemerin dışa yansıması ve de bu kemer ile altındaki duvarın ilişkisi, duvarda yapılan tamirler sırasında, bu alttaki duvarın dolgu olduğuna işaret etmektedir.

Bu konudaki restitüsyon kararları, yapı temizlendikten ve kazı çalışmaları yapıldıktan sonra daha net olacaktır. Ve çıkan yeni verilere göre restitüsyon kararları yeniden gözden geçirilecektir. Bu nokta mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü yapıdan bugünkü şartlar altında bütün fiziksel verileri toplamak mümkün değildir.

8.8.Malzeme ve Yapım Tekniği

8.8.1.Harç-Derz-Hatıl

Aya Kapı hamamında bugün görülen harç tekniği sıvama harç şeklindedir. Sinan'ın yapılarında uyguladığı sıvama ve kabarık harç tekniklerinden [193], bu yapıda

kabarık harç olduğuna dair bir iz yoktur. Yapının inşa edildiği dönemde de sıvama harç ile yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Yapının cidar taşlarının düşey derzlerinde bugün yer yer görülen dikine tuğla kullanımın, hamamın duvarlarında uygulanan genel bir derzleme tekniği olduğu sonucuna varılmıştır. Yatay derzlemelerde ise, taş ve tuğla sıraları arasında, yaklaşık tuğla kalınlığı (3-4 cm.) kadar harç kullanılmıştır.

Yapının hatılları, tuğla sıraları ile sağlanmıştır. Yapının duvarlarında görülen almaşma oranı olan 1/1 ve düşey derzlerde dikine tuğla kullanımına göre, yatay hatıllar tuğla sıraları ile yapılmıştır.

Bundan başka kuzey cephesinde bugün görülen +2.42 kotunda ve doğu-batı aksında yer alan derin oyuk, buradaki ahşap bir hatılın varlığına işaret etmektedir. Bu oyuğun boyutları tam ölçülememiş olmakla beraber bir ahşap kirişin boyutlarına yakındır. Dolayısıyla duvarın inşasında yatay hatıl olarak ahşap malzeme kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

8.8.2.Taş

Sinan döneminde görülen taş boyutları yaklaşık 20-30 cm. arasında değişen bir yükseklikte ve dikdörtgen bir biçimdedir[194]. Yapının genel taş büyüklükleri rölöve anlatımlarında verildiği gibi, bu boyutlara yakın olmakla birlikte daha ufak boyutta taşlara özellikle saçak silmesinin olduğu yerlerde rastlanmıştır. Bu ise buradaki bir müdahaleyi gösterir. Benzer Şekilde yapının köşelerini tutan noktalarda daha büyük boyutlarda taşlara da rastlanmıştır.

8.8.3.Tuğla

Aya Kapı hamamında bugün farklı boyutlarda tuğlalar vardır. Ancak yapının geçirdiği müdahaleleri, özgününden ayırmak için, Sinan döneminde kullanılan tuğla boyutları incelenmiştir. Buna göre, Sinan döneminde iki farklı boyutta tuğla kullanılmıştır[195].23x33x3,5 ve 33x33x3,5-4 cm. boyutlarında tuğlalar tespit edilmiştir. Aya Kapı hamamında 23x33x3,5 boyutunda tuğlalar bulunmuştur. Fakat daha farklı boyutlarda tuğlalar da bulunmuştur. Bunlar rölöve anlatımlarında verilmiştir. Bu değişimleri dönemlere göre ayırabilmek için, tuğla boyutlarının yüzyıllara göre değişimlerini içeren bir tablo hazırlanmıştır(Şekil 8.66).

OSMANLI MİMARLIĞI'NDA KRONOLOJİK OLARAK ALMAŞIKLIK SİSTEMİ

ALMAŞIKLIK SİSTEM İÇİ İLŞKİSİ				
BİRİMLER ARASI İLİŞKİLER				
YÜZYIL	TAŞ	TUĞLA	DERZ	HARÇ
15. yüzyıl	moloz taş+ kaba yonu taş	kalınlık 4 cm	tuğla ve taş arasındaki derz genişliği, tuğlalar arasındaki derzlerden daha azdır.	kabarık harç
16. yüzyıl (sinan dönemi)	kesme taş h=20- 30 cm.	3,5X16X33 3,5X23X33	tuğla ve taş arasındaki derz genişliği, tuğlalar arasındaki derzlerden daha azdır. taşlar daima yanaşık derzlidir ve tuğla arası derz, tuğladan daha kalındır.	sıvama harç
17. yüzyıl	kesme taş h=16- 25 cm.	kalınlık 3,5 cm	tuğla arası derz genişliği, tuğladan daha kalındır.	sıvama harç
18. yüzyıl	kaba yonu h=15- 20 cm.	kalınlık 2,5- 3 cm	tuğla arası derz genişliği, tuğladan daha kalındır. tuğla/derz = 1/2	

Şekil 8.66 : Yüzyıllara göre Taş Ve Tuğla Boyutlarının Değişimi
Dr. Afife BATUR'un "Osmanlı Camilerinde Almaşıklık Duvar Üzerine", (Anadolu Sanatı Araştırmaları Yayını) Adlı Eserinc
Faydalanılarak Hazırlanmıştır.

8.9.Yapı Bileşenlerine Ait Özellikler

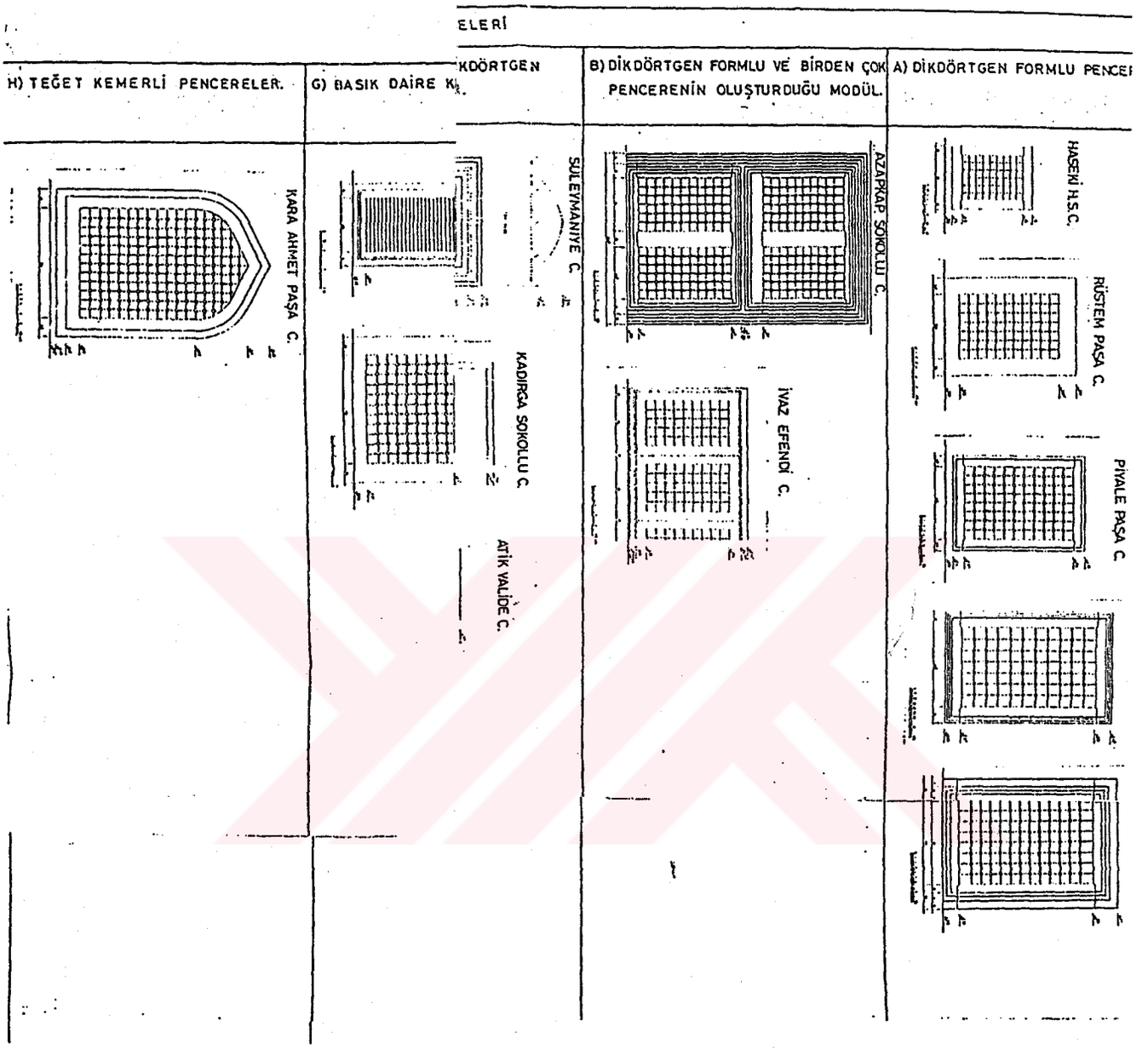
8.9.1.Pencereler

Bu pencerelerden her ikisi de bugün özgün biçimlerini kaybetmişlerdir. Yapının cephelerinde, alt açıklık sırasında kullanılmış olan dikdörtgen pencerelerden ancak batı cephesindeki P11 özgündür. Bunu destekleyen veriler, kemerdeki tuğla boyutları ve kemerin teğetli sivri kemer formudur. Buradan yola çıkarak, bu pencerelerinde P11 ile benzer karakterde olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır.

Aya Kapı hamamının restitüsyon aşamasında çözülmesi en problemli yerlerinden birisi de pencereleri olmuştur. Bugün batı cephesinde cümle kapısının yanındaki P11 numaralı pencerenin, o döneme ait pencereler ve malzeme boyutları incelendiğinde özgün olduğu sonucuna varılmıştır.

Sinan dönemine ait, pencere ve cephe oranları ile ilgili çalışmalar daha çok cami gibi anıtsal yapılar üzerine ve cephe düzenlemesi açısından ele alınarak yapılmıştır. Osmanlı mimarlığının genel prensipleri gereğince [196], camiler için uygulanan tasarımların, diğer yapılar için de benzer olmasından yola çıkarak bir sonuca varılmıştır. Sinan döneminde kullanılan pencere tipleri şunlardır(Cephe içindeki yerlerine göre anlatımı '8.6.Cephe Düzenlemesine Göre ' bölümünde anlatılmıştır. Burada sadece tipler ele alınmıştır.):

Dikdörtgen formlu, dikdörtgen formlu ve birden çok pencerenin oluşturduğu modül, dikdörtgen formlu ve dikdörtgen alınlıklı, teğet kemer alınlıklı, sivri kemer alınlıklı, sivri kemer alınlıklı ve profilli bordür ile çevrili, basık daire kemerli ve teğet kemerli pencerelerdir[197].Daire formundaki pencereler de nadir de olsa kullanılmıştır[198, Şekil 8.67).

Şekil 8.67 : Sinan Dönemi
Cephe Gelişimi, Doktora Te

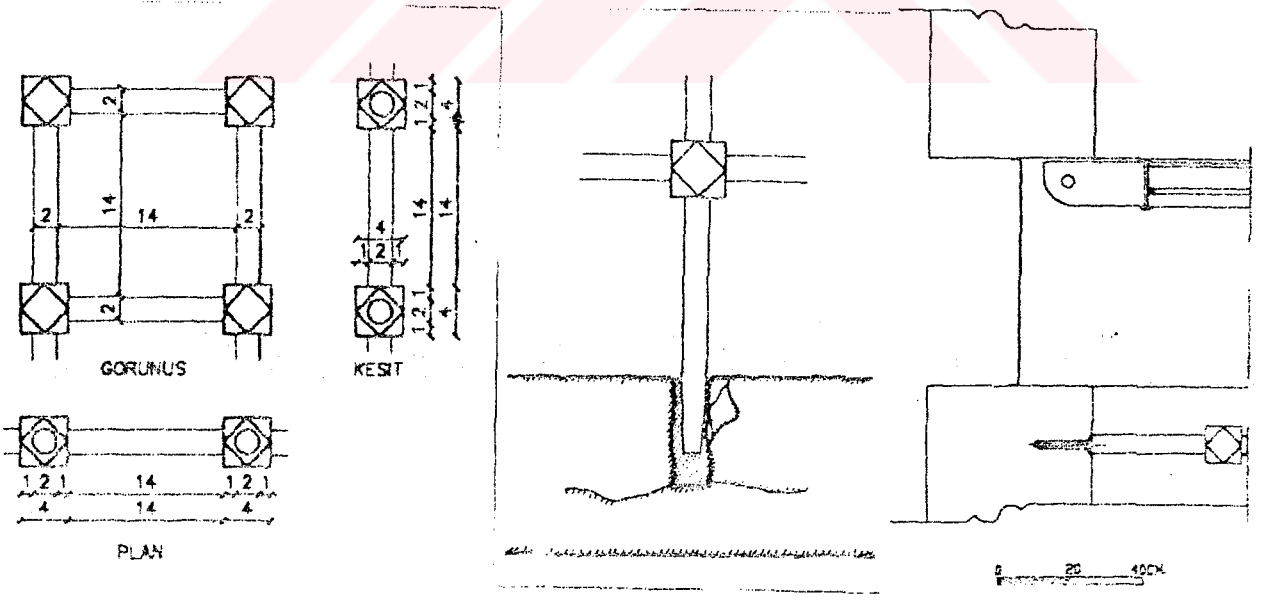
8.9.1.Pencere Kemer Alınlıkları

Bugün yapıda bulunan tek pencere kemer alınlığı batı cephesindeki P11 penceresinin alınlığıdır. Bu alınlık tuğladır. Buradaki tuğla boyutları 16. Yüzyıl tuğla boyutların uymaktadır. Dolayısıyla özgün dikdörtgen ve teğetli sivri tuğla kemer alınlıklı pencere tipinin kemer aynası dolu ve tuğladır.

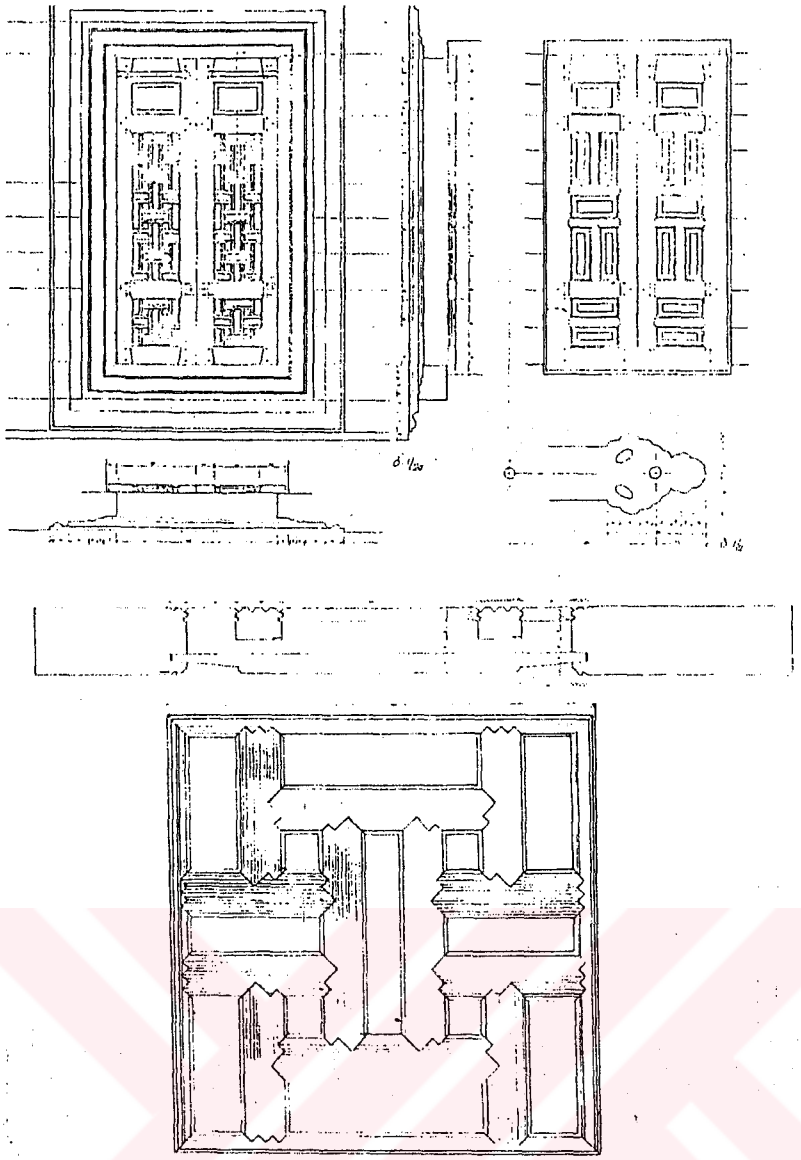
8.9.2.Pencere Parmaklık ve Şebekeleri

Duvar inşaatlarında pencere açıklıkları bırakıldıktan sonra sövelerin yerleştirilmesi için kaplamanın bitmesi gereklidir. Alt söve denizlik görevi gördüğü için bazen bu sövelerde su tahliyesi için 0.02, 0.025 m. çapında su tahliye delikleri bırakılmıştır[199,]. Alt açıklık sırasında yer alan dörtgen pencerelerin, dış sövelerine oturan demir lokma parmaklıklar olur[200], (Şekil 8.68), bunun içinde ise geçme ve oymalı tahta kepenkleri olur. [201], (Şekil 8.69)

Aya Kapı Hamamı'nda alttaki pencerelerin demir lokma parmaklıkları kısmen durmaktadır. Bu da pencerelerin özgün lokma parmaklıklarının bahsi edildiği Şekilde olduğunu göstermektedir.

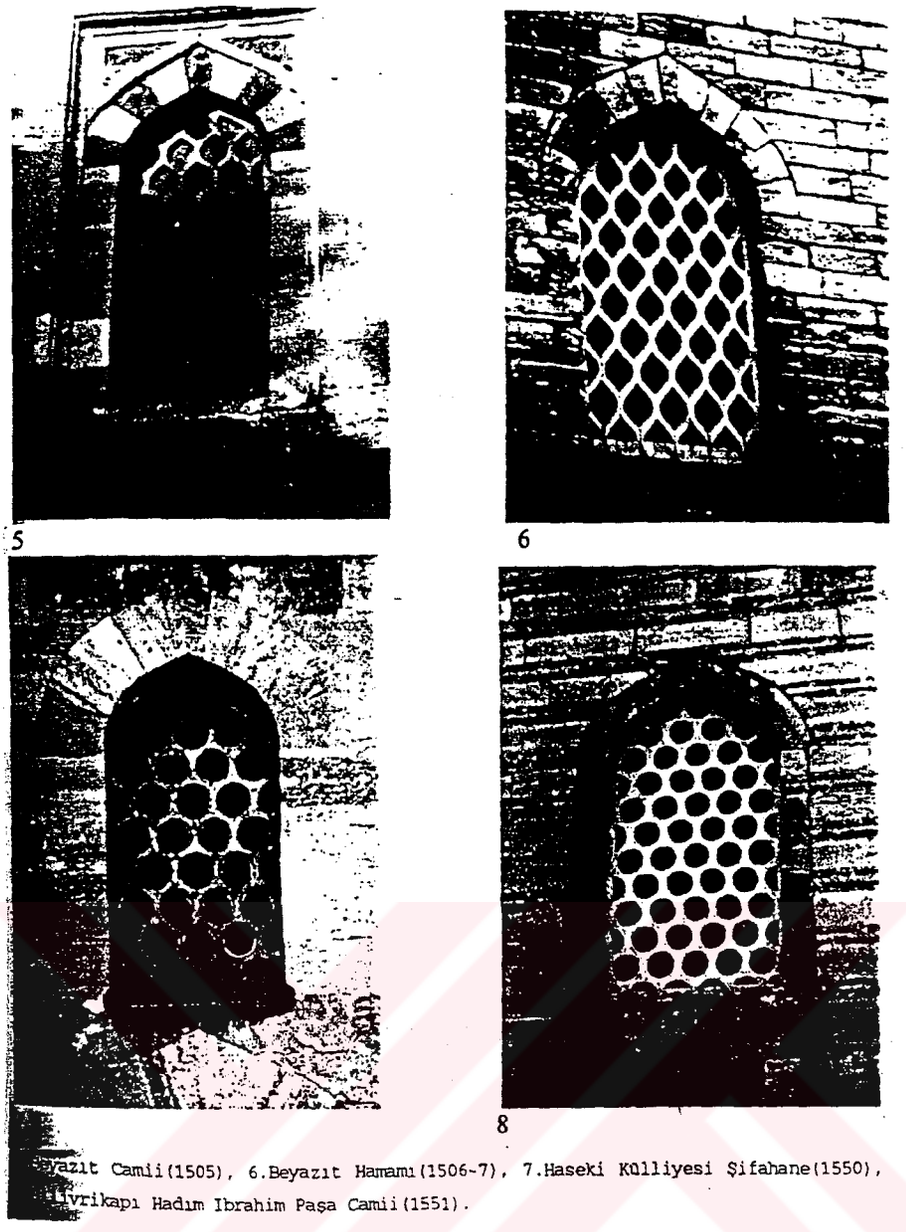

Şekil 8.68 : Sinan Dönemi Alt Pencere Parmaklık Bağlantısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Şekil 8.69 : Pencere Ahşap Kepenk Detayı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Üst kotlarda kullanılan pencerelerde ise genellikle alçı revzen vardır. Bu durum üst kotlardaki pencerelere ulaşma olanağının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Daha çok ışık almak amacıyla yapılan bu tepe pencereleri, açılıp-kapanma durumları söz konusu olmadığı için, içlik ve dışlık olarak iki sabit doğrama ile çözümlenmiştir[202, Şekil 8.70]. Bu alçı kayıtlı dışlıkların eliptik deliklerinde camlar yer almaktadır. Revzen olarak adlandırılan bu pencereler şu Şekilde oluşturulmuştur: "Oluşturulacak desen için tahta bir taban üzerine camların formunda çamur parçaları yerleştirilerek kompozisyon oluşturulur. Camlar nihai formundan biraz büyük kesilerek çamur parçaları üzerine oturtulur. Ve üzerine alttaki ile aynı biçimde bir kat daha çamur yerleştirilir.Böylece camlar iki çamur tabakası arasında kalır ve kenarları kayıt boşluklarına doğru taşar. Çamur adacıkları arasındaki kanallara alçı dökülerek kayıtlar oluşturulur."[203] Dışlık olarak kullanılan alçı revzenler üzerine yük geldiği için demir çubuklarla donatılmışlardır[204].

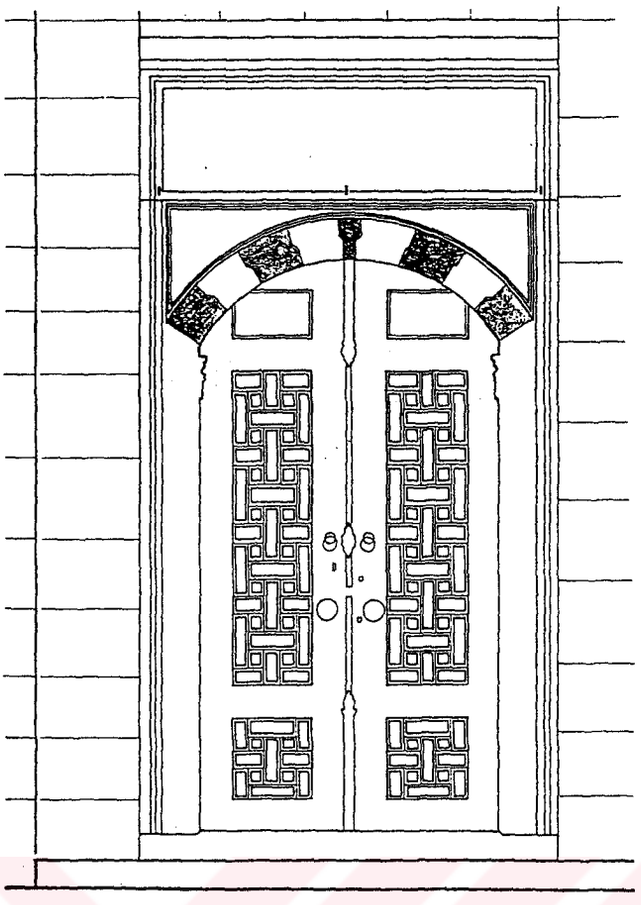

Şekil 8.70 : Sinan Dönemi Pencere Tiplerinde Kullanılan Revzenler Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

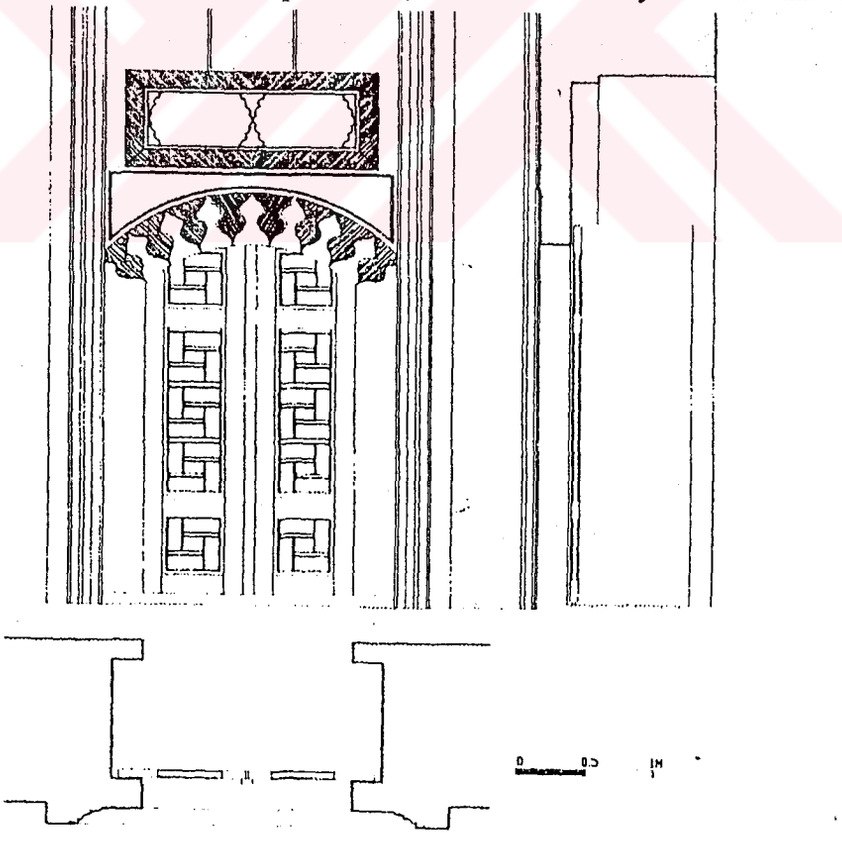
8.9.2.Kapılar

8.9.2.1.Dış Kapılar

Hamamın cümle kapısı, bugün, ek yapının arkasında kaldığı için görülememektedir. Ancak, eski fotoğrafta kitabe için anlatılırken görüldüğü üzere, kapı üstündeki kitabenin özgün olmasından dolayı kapı formu özgündür ve yay kemerli mermer söveli bir cümle kapısı vardır. Bu kapının kanatlarının dekorasyonu ile ilgili bir veri yoktur. Bunun için 16. Yüzyıl klasik yapılarından olan Molla Çelebi Camii'nin ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın (1557) kapı kanatlarındaki dekorasyon esas alınmıştır(Şekil 8.71, 8.72).

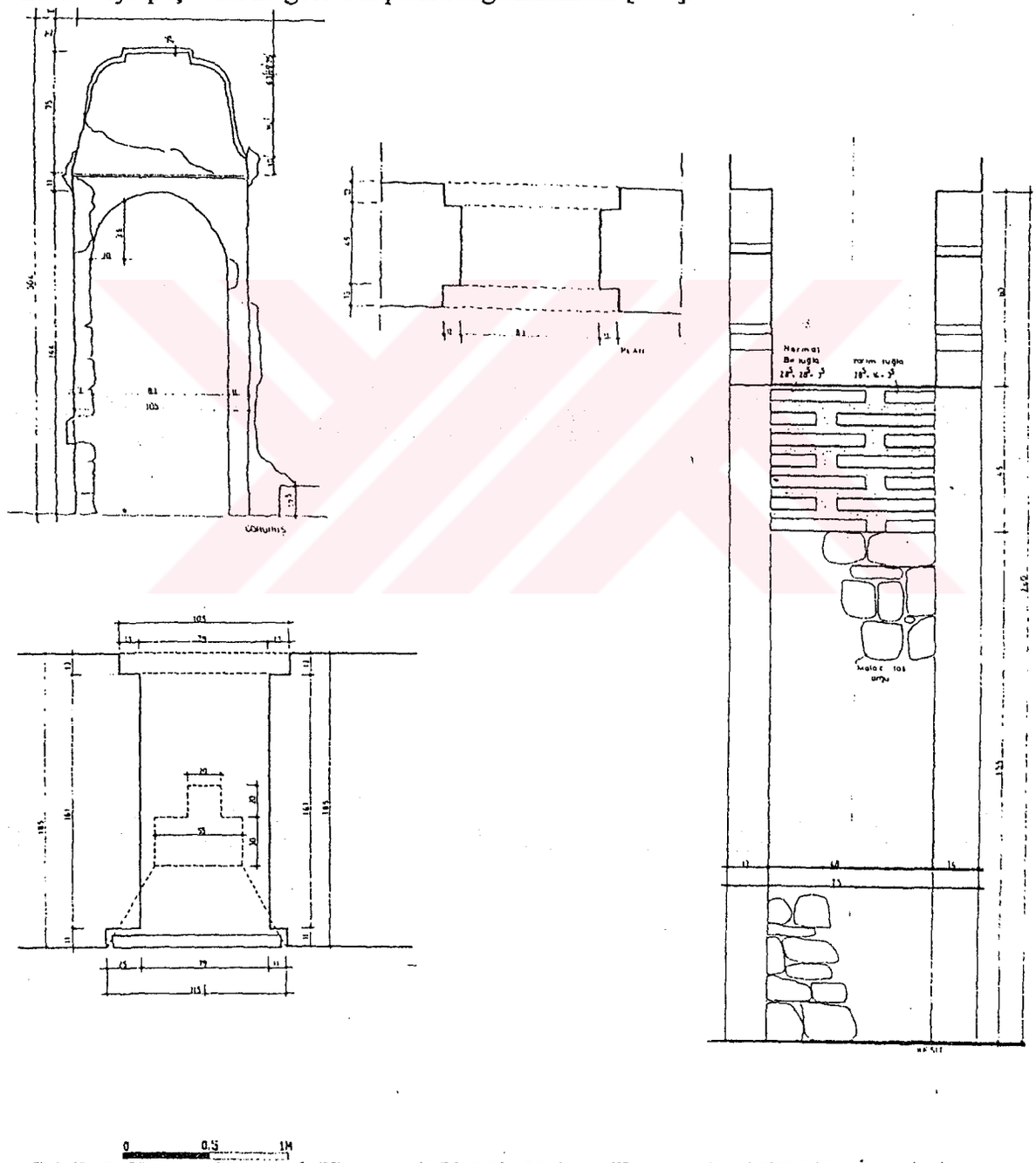
Şekil 8.71 : Molla Çelebi Camii Kapı Kanadı, M.S.Ü. Restorasyon Ana Bilim Dalı Arşivi

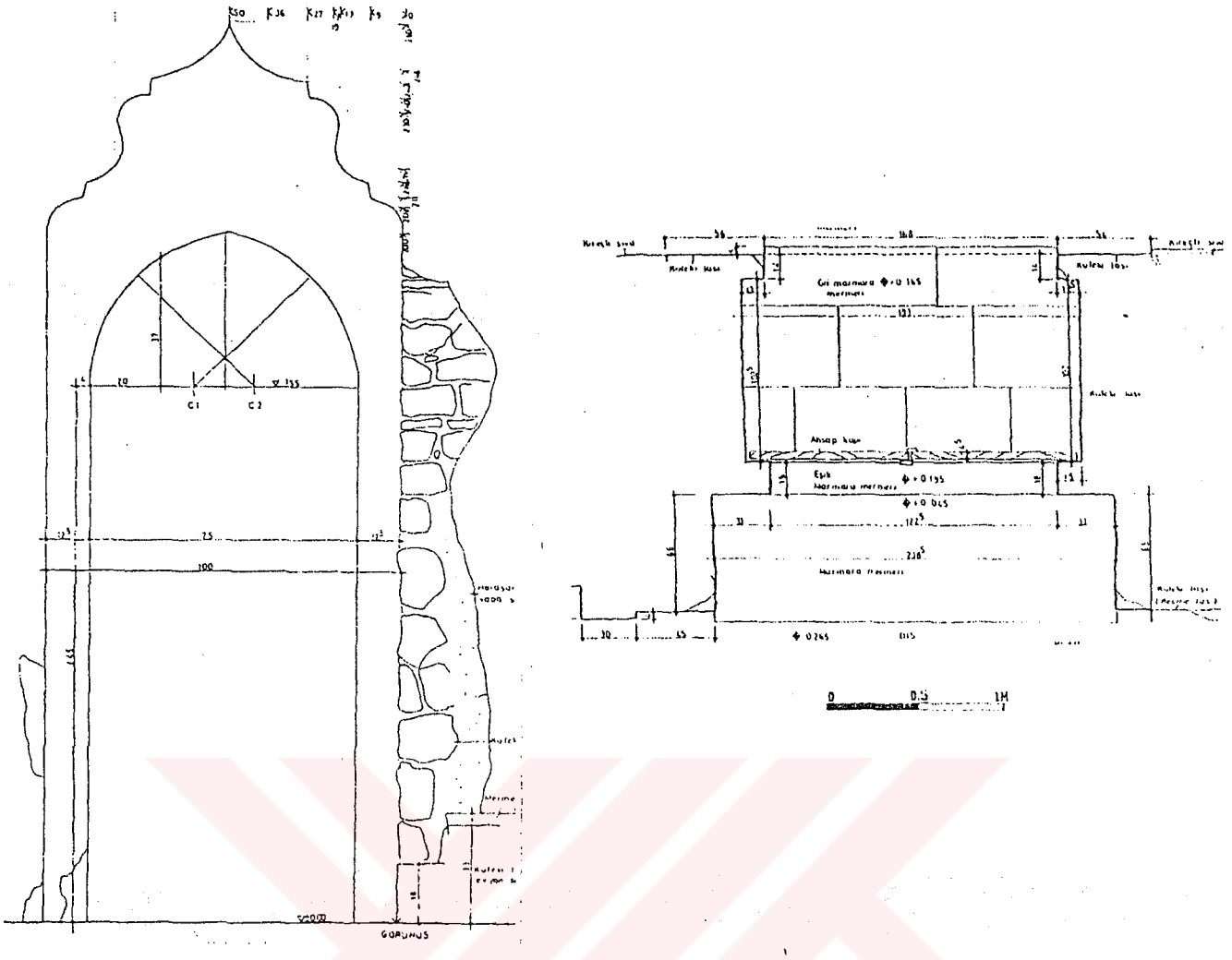
Şekil 8.72 : Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın (1557) Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.9.2.2. İç Kapılar

Hamamın iç kapılarından hiçbirisi bugün mevcut değildir. Ancak zaten hamam yapılarında, kilitli olan tek kapı cümle kapısıdır[205]. Bunun sebebi, sıcaktan etkilenebilecek insanlara ulaşılabilmesi için, yani hamamın iç işleyişi ile ilgili bir durumdur. Bunun dışında, mekanlara geçişleri sağlayan ara kapılar sadece bir menteşe ile hareketli kilitsiz ahşap kapılardır. Sıcaklıktaki halvetlerde ise kapı genellikle yoktur. Ancak kapı biçimlenişi önemlidir(Şekil 8.73, 8.74). Ancak bir havlu veya peştemal ile görsel kapalılık sağlanmaktadır[206].

Şekil 8.73 : Beyazıd Hamamı(1506-7) Halvet Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Şekil 8.74 : Beyazıd Hamamı(1506-7) Halvet Kapısı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.9.3.Örtü

Osmanlı klasik mimarisinde yoğun olarak örtü kaplama malzemesi olarak kurşun ve bazen de kiremit kullanılmıştır. Kiremit, daha çok ahşap yapılarda kullanılmıştır[207].

Kurşun kaplama yapmak için öncelikle malzemeyi levha haline getirmek gereklidir. Bunun için eritilmiş kurşunun içine kararmayı önlemek için 10-15 gr. alay katılır ve tekne biçiminde büyük bir masa olan ve üzerine kurşun toprağı serilen tezgaha dökülür. Kalınlığın homojen olması için silgi denilen bir tahtayla mastarlanır ve düzgün plakalar elde edilir. Soğuduktan sonra kancalara takılarak tezgahtan alınıp zemine konulur. Kaplama işlemi ise, kaplanacak kubbe veya tonoz yüzeyine çiviler çakılmasıyla başlar. Bu çiviler üzerine gelecek olan ıslak sıvanın akmasını önlemek içindir. Bu yüzeye saman ve kilden oluşan özel bir çamur ile sıva yapılır. Kurşun

levhalar da kubbenin üstünden etek ucuna doğru özel geçme ve kıvırma işlemleri ile tespit edilir[208].

8.9.3.1.Kubbe

Yapıda kullanılmış olan örtü elemanları kubbe ve tonozdur. Yapının bugün mevcut olmayan ılıklık, sıcaklık ve külhan ile ilgili mekanların örtüsü de yine kubbe ve tonozdur. Kullanılan kubbelerin hepsi beşik kubbe formundadır[209].

Kubbe Feneri;

Osmanlı döneminden önceki dönemlerde yapılmış olan hamamlarda, özellikle soyunmalık hacmi fenerlerinin ahşaptan yapıldığını görürüz. Osmanlı döneminde ise soyunmalık hacminin üzerinin kargir kubbe ile örtülmeye başlanmasıyla birlikte, kargir fenerler görülmeye başlanmıştır. Ancak bu fenerlerden elimizde bugün çok az örnek vardır. Sinan'ın Çemberlitaş hamamı feneri bugünkü tek özgün kargir fener örneğidir. Bu çatı fenerleri dışında, üst örtüde yaygın olarak kullanılan ışıklıklardan ise bugün geriye sadece bu deliklerin yerleri kalmıştır[210].

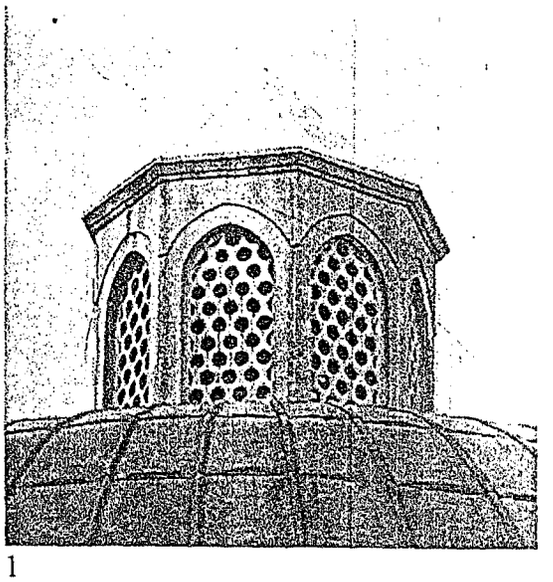
Yapının kubbe feneri boşluğu bugün durmakla beraber üstündeki fenere ait hiçbir bilgi yoktur. Bu konuda da, diğer hamam yapılarının kubbe fenerleri incelenmiştir(Şekil 8.75).

Kubbe Kasnağı;

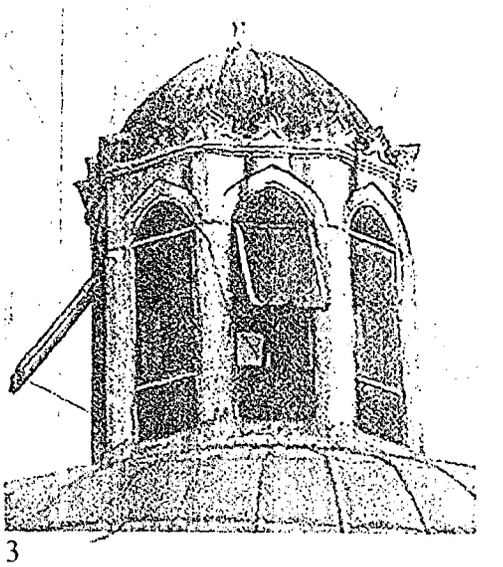
Hamamın kubbe kasnağı bugün durmaktadır. Yapının inşa edildiği dönemden itibaren bugüne kadar, kubbesi ile ilgili bir değişim söz konusu olmadığı için, bugünkü kubbe kasnak izlerinin özgün olması gereklidir. Buna göre, kubbe askı kemerinin hemen üzerinden başlayan bir sıra taş ile başlayan kasnak, üzerinde dört sıra tuğla ve bunun bitiminde de yine bir taş sırası ile kasnak sınırlanmaktadır.

Kubbe kasnak formu bugün dairesel bir form vermekle beraber, bunun zaman içinde deforme olmuş bir sekizgen kasnak formu olduğu düşünülmektedir. Bunu destekleyen en önemli veri, yapının 1960 yılındaki cephelerini gösteren Arkeoloji Müzesi'ne ait fotoğraflardır(Şekil 8.64).

Benzer Şekilde sıcaklık orta sofasının yükseltilmiş kubbe kasnağı da aynı formda olmalıdır.

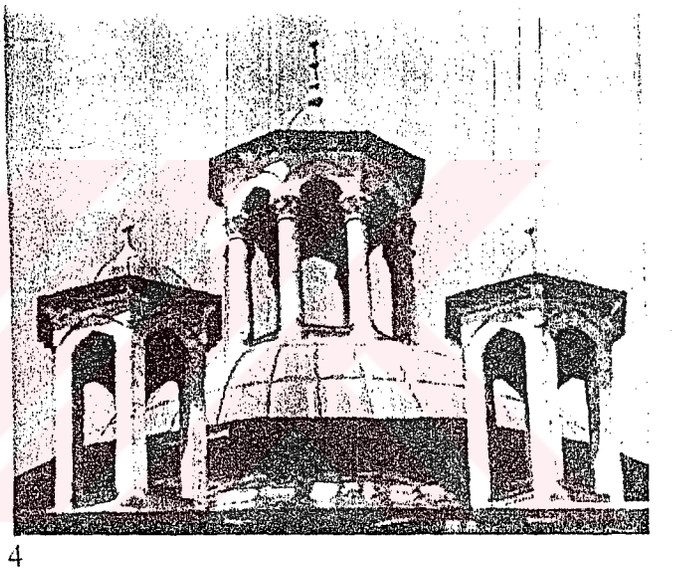
1

3

2

4

1. Tahtakale Hamamı(1463),(D.Kuban, tarafından yapılmış restitüsyona göre), 2.Haseki Hürrem Sultan Hamamı(1556-57), 3.Çemberlitaş Hamamı(1584), 4.Top[illegible](1470'den önce)

Şekil 8.75 : Sinan Dönemi Hamamlarındaki Kubbe Fenerleri Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.9.3.2.Tonoz

Yapıda kullanılmış olan örtü elemanları kubbe ve tonozdur. Yapının bugün mevcut olmayan ılıklı, sıcaklık ve külhan ile ilgili mekanların örtüsü de yine kubbe ve tonozdur. Yapının genelinde kullanılmış olan tonoz beşik tonozdur[211]. Farklı olarak rüzgarlıkta aynalı tonoz kullanılmıştır.

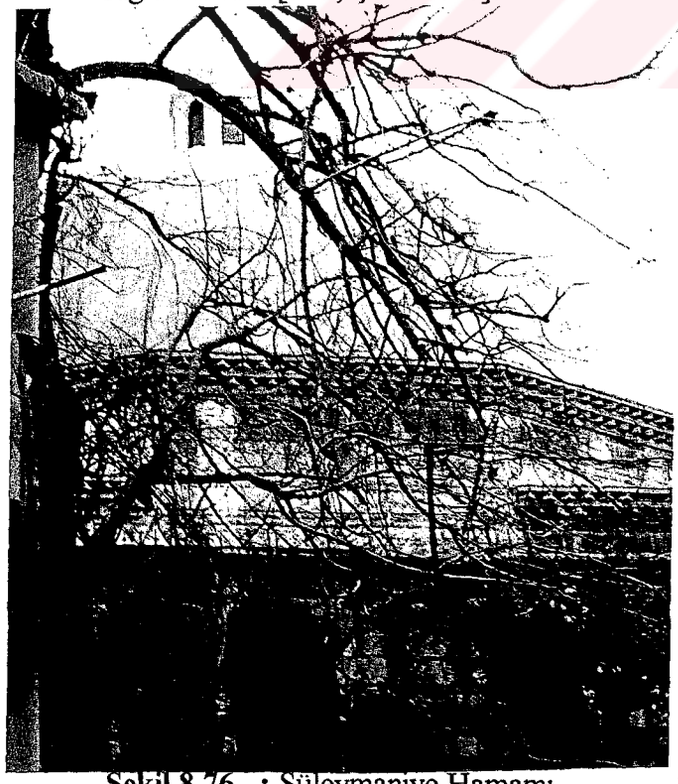
8.9.3.3.Saçak Kornişi

Hamamın saçak kornişi detayı ile ilgili olarak, elimizdeki, Arkeoloji Müzesi'nden alınmış 1950 yılına ait fotoğraflar kaynak oluşturmaktadır. Bu fotoğraflardan görülen odur ki saçak bitimlerinde kirpi saçak kullanılmıştır. Bugün ise batı cephesinde üst kotlarda görülen bu saçağa ait tuğlalar da bunu desteklemektedir.

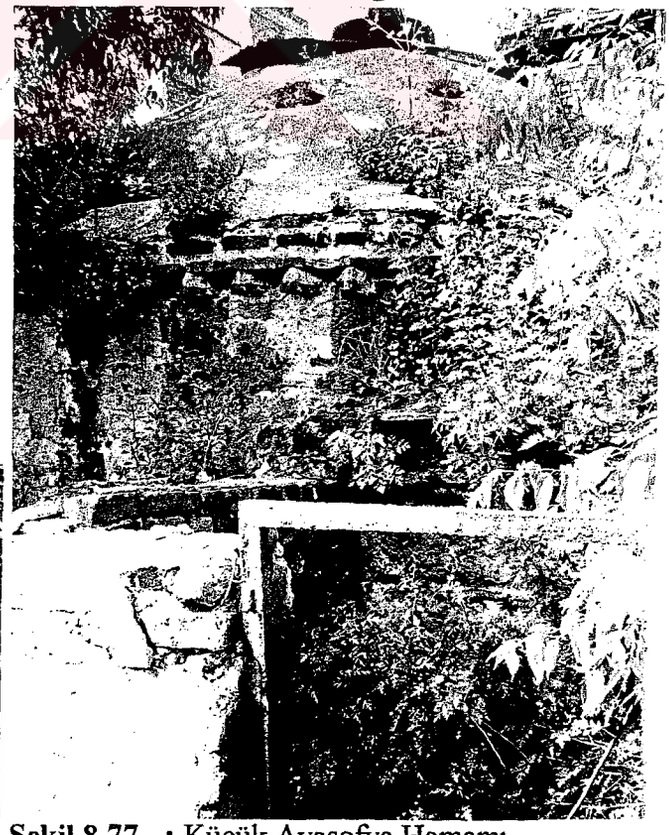
16. Yüzyıl saçak kornişleri incelendiğinde daha çok taş silme saçak kullanıldığı görülmüştür[212]. Ancak yapıdan gelen fiziksel veriler dışında böyle bir taş silme izine rastlanmamıştır. Dolayısıyla yapının saçakları, restitüsyonda tuğla kirpi saçak olarak alınmıştır. Buna göre saçak, iki sıra düz iki sıra eğik tuğladan oluşmaktadır.

Ayrıca Süleymaniye ve Küçük Ayasofya Hamam'larının da kirpi tuğla saçakları vardır(Şekil 8.76, 8.77).

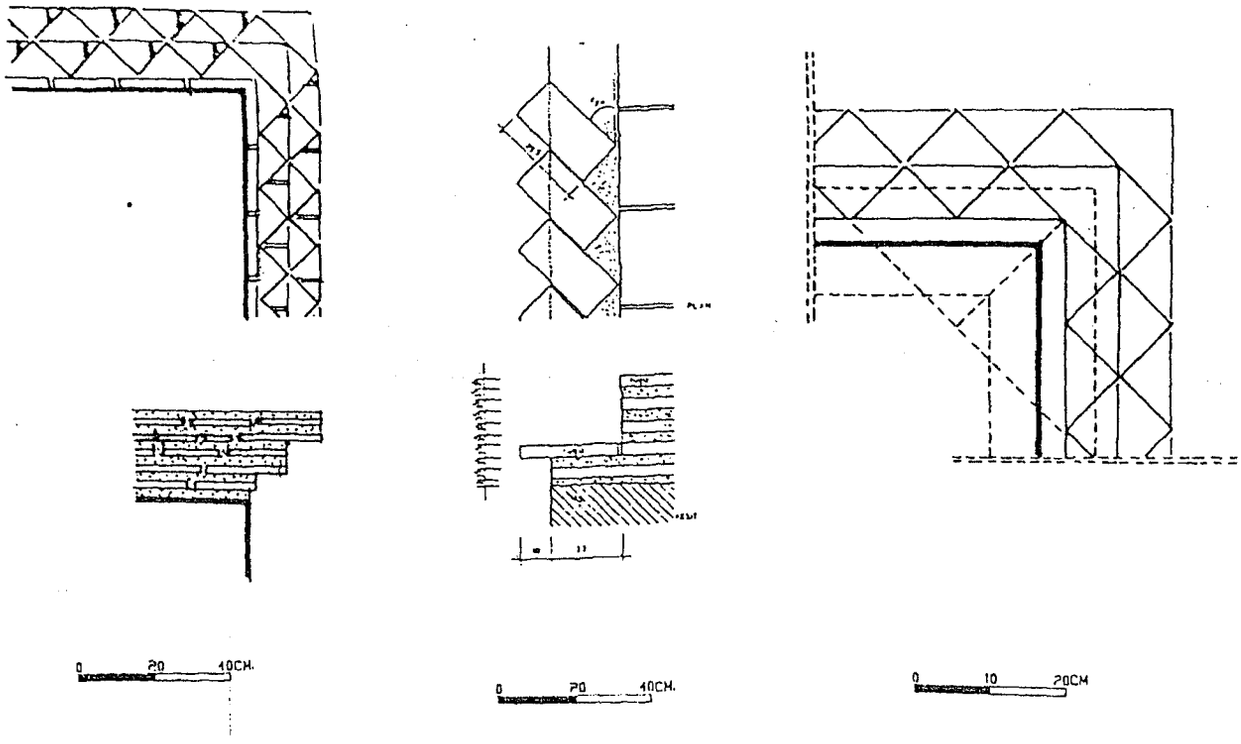
O döneme ait yapıların kirpi saçaklarında, konsol olarak yarım tuğlalar (15x30 cm.), 45 lik açı ile yerleştirilmektedir. Bu oluşturulan dişli sıraların üzerine, tam konsol uçlarına oturtulmak üzere düz olarak tam tuğlalar örülmektedir. Konsol ve düz tuğlalar arasındaki harç, üçgen konsollar üzerine konduğu için, alttan bakıldığında 3 veya 3,5 cm. tuğla ile yapılan çıkmanın kalın bir bant olarak görünmesini sağlamaktadır[213, Şekil 8.78].

Şekil 8.76 : Süleymaniye Hamamı Saçağı

Şekil 8.77 : Küçük Ayasofya Hamamı Saçağı

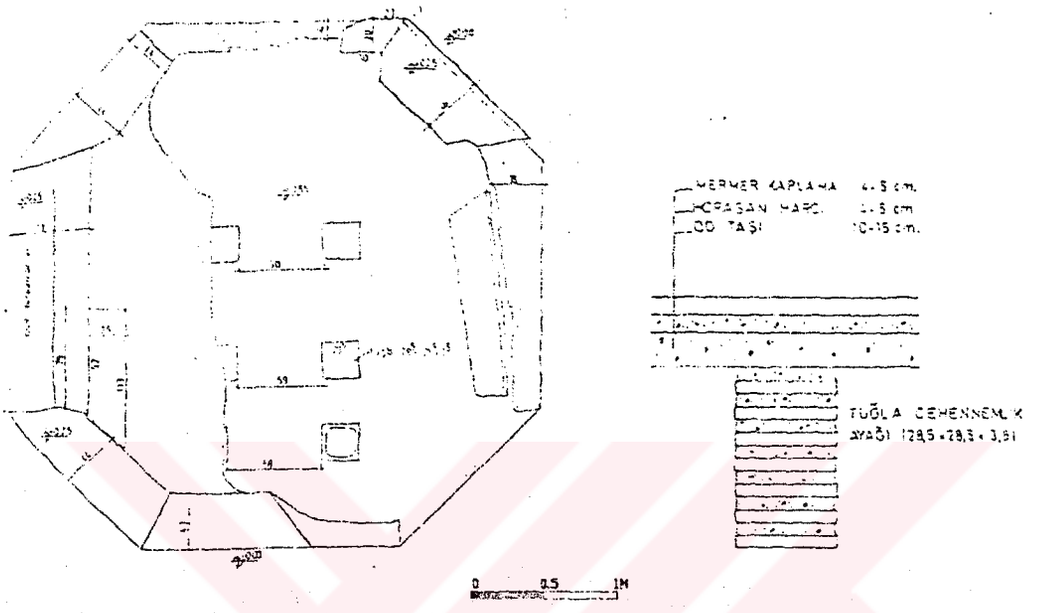

Şekil 8.78 : Tuğla Kirpi Saçak Detayı Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.9.4.Döşeme

Hamamların fonksiyonları gereği sürekli sıcak olmaları gerektiği için, sıcaklık bölümünün altında tüm mekanı dolaşarak ısıtan bir sistem vardır. Bu sisteme cehennemlik adı verilmektedir. Bu sistem, zemin döşemesi altında, hamamın en alt zemin seviyesinden 0.70-1.50 m. yükseltilmiş bir aralık içinde ısınan havanın dolaşması ve bu ısınan havanın zemin altında dolaştıktan sonra tütekliklerden dışarıya atılması esasına dayanmaktadır[214]. Bunun için, alttaki zemin üzerine, belirli aralıklarla, ki bu aralık mesafesi, üzerine gelecek olan mermer plağın boyutlarına bağlıdır ve en fazla 0.90 m. olabilir, tuğladan ayaklar yerleştirilir. Bu tuğla ayakların genişliği 0.40-0.50 m2 yüzey alanına sahiptirler [215]. Bu tuğla ayaklar üzerine oturan kemerlerin üzerine ise, kalınlığı 0.08-0.15 m. arasında değişebilen mermer plaklar döşenir. [216] Böylelikle mermer plaklar sıcak hava ile doğrudan temas etmezler(Şekil 8.79).

Hamamın ılıklık ve soyunmalık döşemelerinde ise böyle bir cehennemlik tertibatı olmamakla birlikte, hacimlerin ıslak olmasından dolayı, zemindeki mermer kaplama bütün mekanları dolaşır ve doğrudan döşemeye oturur[217].

Şekil 8.79 : Döşeme Detayı, Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.10.Tesisat

Bugün hamamın tesisatı ile ilgili herhangi bir veri mevcut değildir. Tesisat ile ilgili detaylar daha çok Osmanlı sivil mimarlığında, özellikle hamamlarda su öğesi ve donanımı ile ilgili genel kullanımlardan yola çıkarak verilmiştir.

8.10.1.Temiz Su Tesisatı

Osmanlı döneminde, bendlerde veya kaynak sularının toplandığı havuzlardaki suların, şehir içi dağıtım merkezlerine ulaşması için kullanılan şebekelerde kesme taş veya tuğla-taş ve horasan harcı kullanılmıştır[218].

Şehir içi su tesislerinde ise künk boruların yanı sıra kurşun boruların da oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bu kurşun borular birbirlerine bükerek, lehim yapmadan,

kurşun dökülerek ek yeri kapanırdı. Suyun debisinin değiştiği noktalarda ise, su basıncını ayarlamak için, şebeke üzerlerinde maslak denen kontrol ve yön değiştirme noktaları bulunurdu[219].

Yapı içindeki su dağılımında ise küçük çaplı pişmiş toprak künkler kullanılmasına rağmen, esas malzeme kolay işlenebilmesinden ve yön verilebilmesinden dolayı kurşun olmuştur. Dekoratif su kullanımın Şekillendiği kompozisyonlar ise çoğunlukla beyaz Marmara mermerinden oluşturulmuştur. Nadiren renkli veya damarlı mermer kullanılmıştır. Su kullanımın gerçekleştirildiği kompozisyonlar parçalı konstrüksiyona sahip olabildiği gibi, bazen da yekpare mermerden oyularak da yapılmıştır. Bu parçalı elemanların birleşimlerinde özel tecritli harçlar kullanılmıştır. Bunlardan lökün denileni, kireç ile zeytinyağının birlikte döğülerek yapıldığı bir nevi macundur ve çeşme musluklarının takılmasında ve su künklerinin birbirine kaynaştırılmasında kullanılmıştır. Bu lökünle tecrit edilen künklerin üzeri ayrıca yedirme denilen ayrı bir tecrit malzemesi ile de sarılarak sızdırmazlık sağlanırdı. Su tecritinde kullanılan bir diğer yöntem de lokmadır[220].

Aya Kapı Hamamı'nın su kanalizasyon bağlantısı, 2. Beyazıd suyollarına bağlanıyor olmalıdır. Bu sistemden beslenen yapıların listesi Ek E'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Burada yapının adı yer almamakla birlikte, diğer sistemlerin de bağlantı şemasına bakıldığında yine yapının adına rastlanmamıştır.[221] Bu durumda, 2. Beyazıd su yolları şebekesinde, Aya Kapı'nın çok yakınındaki bir yapıya, aynı sistemden su geliyor olduğuna göre, bu yapı da buradan beslenmiş olmalıdır.

8.10.1.1.Şadırvan

Türk hamamında tesisat ile ilgili önemli detaylardan biri soyunma mahallindeki şadırvanlardır. Hamama gelen suyun bir kısmı buraya ayrılmıştır. Türk hamamının bu detayına ait en eski bilgiye Beylikler döneminden sahip olmaktayız.

Bu döneme ait şadırvanların çokgen veya dilimli olarak planlanmış bir haznenin ortasında yine aynı biçimde planlanmış fiskiyeli bir çanaktan oluştuğunu gösterir[222]. Burada dikkati çeken nokta, hazne ve çanakçıkların alçak tutulmuş olması ve iç yüzeyleri ile kenarlarının genellikle dilimlerle veya mukarnaslarla süslenmiş olmasıdır.

14.Yüzyıldan itibaren, diğer binaların şadırvanlarında da olduğu gibi, plan sadeleşmekte, hazne kenarlarının ve fiskiyeli çanaklarının yükseklikleri artmakta ve tezyinat, genellikle dış yüzlerde ve kenarlarda toplanmaktadır. Klasik Osmanlı şadırvanlarında hazne, daire, poligon veya dilimli olarak planlanmış ve süs olarak da bunun alt ve üst kenarları birer profil şeridiyle çerçevelenmiştir. Ortadaki çanak, genellikle silindirik bir kaide üzerine bir bilezikle oturtulmuş küresel bir kadeh biçimindedir. Bütün bu şadırvanlarda prensip, zemin döşemesi altından, pöhrenklerle gelen su, ortadaki kaide içinden yükselerek, çanağın merkezindeki madeni bir lüleden fışkırmaktadır. Buradan ve çanağın içine dolarak kenarlardaki deliklerden akan su, haznenin tabanındaki bir delikten, doğrudan doğruya veya bu delik kapatıldığında belli bir yüksekliğe kadar toplandıktan sonra, haznenin iç kenarına bitişik, düşey bir borudan yine döşeme altındaki pis su kanalına bağlanır.[223]

8.10.1.2.Kurna Teknesi ve Musluklu Ayna Taşı

Selçuklulardan başlayarak Osmanlılar dönemine kadar, kurnalara, duvar örgüsü içine yerleştirilmiş yatay pöhrenklerle sadece sıcak su deposunun suyu akıtılmıştır. Soğuk su ise ayrı bir musluktan sağlanmıştır[224].

Selçuklu hamamlarında musluk kısmında duvardaki pöhrenge, içinde L veya T şeklinde bir dirsek boşluğu olan kübik bir bağlantı taşı eklenerek, ağaçtan bir takoz yardımıyla bu taşa madeni musluk takılmıştır. Bağlantı taşının etrafı bazen sıvanmış, bazen de basit bir ayna şeklinde düzenlenmiştir. Musluğun altına gelen kısma ise, sıvalı zemine gömülmek üzere oturtulmuş, eğrisel veya çokgen biçimde bir kurna teknesi yerleştirilmiştir[225].

Türk hamamlarında, duvara, çini dışında mermer kaplanması, Beylikler döneminde başlar.Yine aynı dönemden itibaren, üzerleri kemer veya değişik motiflerle, yazılarla bezenmiş mermer ayna taşları haline geldiği, bununla birlikte, bazı önemli hamamlarda kurnalara hem sıcak hem de soğuk su akıtıldığı görülür. Bu döneme ait başka bir yenilik ise, köşeleri pahlanarak mukarnaslarla süslenmiş veya kenarlarında tas koymak için, konsol mesnetleri bulunan kurna tekneleri yapılmaya başlamıştır. Bundan başka, kurna teknesi yanına, bazı eşyaları koymak için tasarlanmış tekneye bitişik prizmatik kaide ilk kez Sinan hamamlarında görülür[226].

Bu detayın restitüsyonu için Süleymaniye ve Ayasofya Hamam'larının kurnaları örnek alınmıştır.

8.10.1.3.Musluklar

Su kullanımında bir diğer önemli dekoratif unsur ise musluklardır. Osmanlı su mimarisinde musluklar genellikle tunç ve pirinç malzemeler kullanılarak oluşturulmuştur[227]. Mekanın önemine göre gümüş ve gümüş karışımı veya altın varak kaplama şeklinde uygulamalar da mevcuttur.

Ayrıca muslukların formları da mekanın önemini ifade eden unsurlar olmuşlardır. Çeşitli özgün formların yanında, hayvan ve bitki formları ile hat sanatını içeren çeşitlilikte oluşturulmuş musluklara da rastlanmaktadır[228].

8.10.2.Pis Su Tesisatı

Pis su tesisatında künk kullanılmayarak örgü tekniği ile oluşturulmuş ve özel sıva ile yalıtımı yapılmış galeriler yapıldığı belirlenmektedir. Hela taşlarının ara bağlantılara gerek kalmadan doğrudan kanala bağlantıları yapılmaktadır. Şehzade külliyesi helalarında yapılan çalışmalar sistemi anlatmaktadır. [229]

Hamamın genelinde sıcaklık ve ılıklık gibi su tesisatının olduğu mekanlarda, yıkanma sularının pis su kanalına bağlantısı, hamam içindeki eyvan ve halvetlerde ve de göbek taşı etrafında bir kanal içinden akıtılarak sağlanmıştır[230]. Bu kanallar, mermerden bir dere şeklinde tüm setlerin önünden dolaşır. Ancak bu kanallar, taşların kenarları içeriye doğru oyularak gizlendiği ve de kanalın içinde ki dip kenara doğru eğim verildiği için kirli suların bu kanallardan akışı görülmez[231].

Aya Kapı hamamındaki pis su bağlantı detayları da, bir sitemin devamı olduğu için bu Şekilde tasarlanmış olmalıdır.

8.10.3.Isıtma Tesisatı

Sıcaklık bölümünün altında tüm mekanı dolaşarak ısıtan cehennemlik sistemi, zemin döşemesi altında, hamamın en alt zemin seviyesinden 0.70-1.5 m. yükseltilmiş bir aralık içinde ısınan havanın dolaşması ve bu ısınan havanın tütekliklerden dışarıya atılması esasına dayanmaktadır. Bunun için, alttaki zemin üzerine, belirli aralıklarla, ki bu aralık mesafesi, üzerine gelecek olan mermer plağın boyutlarına bağlıdır ve en

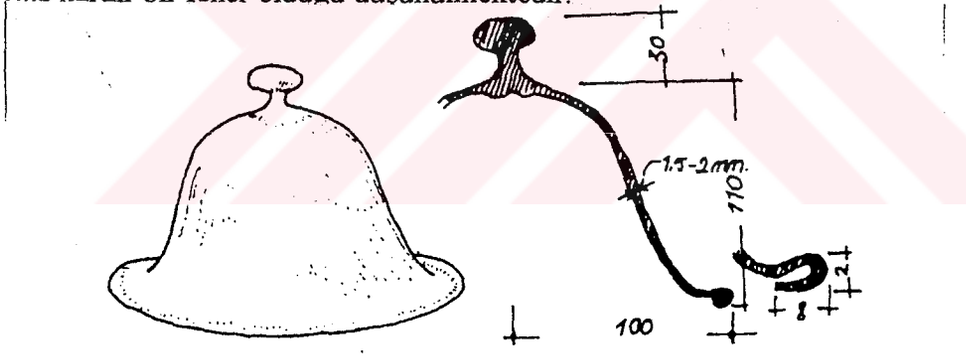
fazla 0.90 m. olabilir, tuğladan ayaklar yerleştirilir. Bu tuğla ayakların genişliği 0.40-0.50 m2 yüzey alanına sahiptirler. [232] Bu sistemin külhan ile ilgili bağlantısı külhan bölümünde anlatılmıştır.

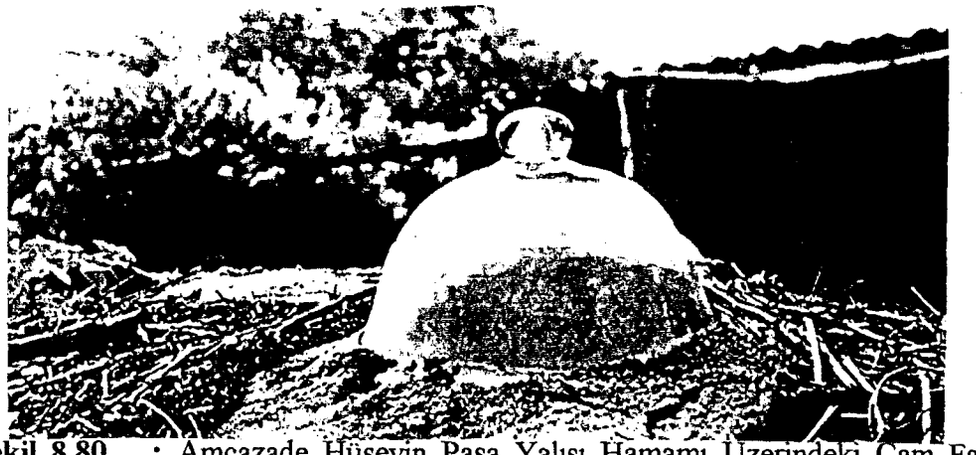
Bu bilgiler ışığında, Aya Kapı hamamının külhan ve döşeme ilişkisi de bu Şekilde tertip edilmiş olmalıdır.

8.11.Aydınlatma

Hamamlarda aydınlatma, doğal ve suni aydınlatma olarak iki Şekilde sağlanmıştır. Hamamlar, fonksiyonları gereği mahremiyet gerektiren yapılar oldukları için, gün ışığı ile yapılan aydınlatma, hacimlerin üst örtülerinde yer alan filgözleri yardımıyla ve soyunmalık bölümünde ise sınırlı pencereler ile sağlanmıştır. Tepeden yapılan aydınlatmada aydınlatma fenerleri veya filgözleri kullanılmıştır[233]. Figözlerindeki fanuslar, dökme camdan yapılmıştır[234, Şekil 8.80].

Tez konusu olan Aya Kapı Hamamı'nda da durum yine aynıdır. Soyunmalık hacmindeki çatı fenerinin bugün ancak yeri durmaktadır. Özgün halinde, bu fenerin de yine kargir bir fener olduğu düşünülmektedir.

Şekil 8.80 : Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Hamamı Üzerindeki Cam Fanus Ş. AKINCI, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702], Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

8.12.Bezeme

Hamamda, bugün herhangi bir bezeme veya süsleme izine rastlanmamış olmakla birlikte, Reşat Ekrem Koçu, 1944-48 yılları arasında binada yapmış olduğu çalışmalar sırasında, soyunmalığın ana kubbesi üzerinde çok güzel ve özenli kalem işlerine rastladığını anlatmaktadır[235]. Dolayısıyla hamama ilişkin tek bezemenin bu tür kalem işi dekorasyon olduğu kabul edilmiştir.

Bugün de bu adı geçen güneydoğu pandantifi üzerinde bulunan bazı sarı ve kırmızı renkteki izler de bunu doğrulamaktadır. Ancak bu bezemenin dekorasyonu ile ilgili bir veri yoktur. Bu konuda da yine analoji çalışmaları yapılmıştır. Ancak yine hama yapılarından ziyade, camiler için yapılmış olan araştırmalardan yararlanılmıştır. Buna göre;

Kalem işi süsleme işleri, taş duvarlarda sıva üzerine uygulandığı gibi, doğrudan doğruya duvar yüzeyinde de uygulanmıştır. Bu süslemeler, taş, ahşap, deri ve benzeri çeşitli yüzeylere uygulanmıştır[236]. Ancak, tez konusu hamamda, elimizdeki bilgilere göre sadece duvar üzerinde bu tür süslemeler yapılmıştır. Kalem işleri, bir yapıda özgünlüğü en çok tartışılabilecek süsleme türüdür. Çünkü, sıvanın dökülmesi, duvarda birtakım tamirler yapılması gibi durumlarda en çok tahribata maruz kalan yerlerde yapılmışlardır[237].

Kalem işi süslemeler, Selçuklu döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar genel olarak tromp, pandantif ve diğer geçiş elemanlarının olduğu noktalarda, köşe bilgileri ile bunlar arasında kalan duvar yüzeylerindeki plast şeklindeki dilimli kemerlerin içleri, köşelikleri renkli çizgilerle çerçevelenmiş, bitkisel veya figürlü motiflerle doldurulmuştur. Osmanlı dönemi hamamlarında da, kırmızı renkle palmet motifleri veya çizgilerle yapılmış muhtelif süslemeler görülür. Sinan'ın Ayasofya ve Edirne Sokollu Hamamları'nda soyunma mahallerinin köşe trompları ile bunlar arasındaki plastr kemerlerin köşelikleri, kubbe etek profilindeki palmet motifleri kırmızı renkte boya ile boyanmıştır[238].

Bu bezemelerin genel pandantif şeması şu Şekildedir[239]:

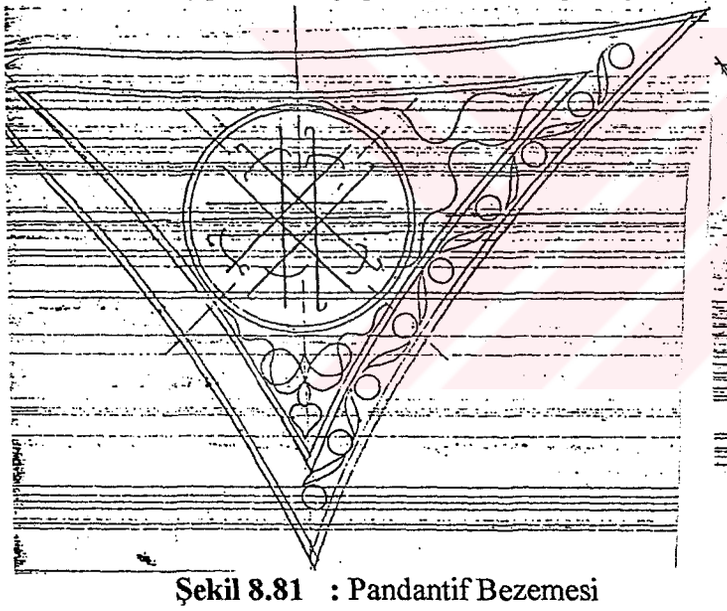
Pandantifin tam ortasında dairesel yüzeyde bir yazı, çevresinde dar flato ya da zencerek, üç köşede kalan ve rumilerle bezenen üçgen alanlar ve tüm çevrede bir bordür yer alır[240, Şekil 8.81].

Küçük kubbe pandantiflerinde ise yazı yoktur. Bunun yerine rumi palmetli bir süsleme, çevresinde bahar dallarından yapılan üçgenler vardır. Çevresel bir bordür ise bir ters bir düz işlenen lale motifleri ile yapılmıştır[241, Şekil 8.82].

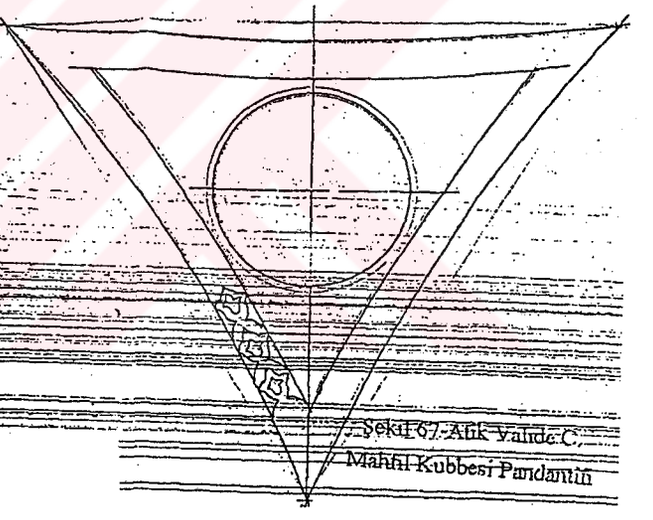
Başka bir pandantif süslemesi ise bir göbek motifi ve çevresinde dar tuğla bezemeleri şeklindedir[242, Şekil 8.83].

Revaklarda ve son cemaat yeri kubbe pandantiflerinde sadece dairesel göbek motifi vardır. Bazı yerlerde rozet etrafında hançer yaprakları ile yapılmış çarkıfelek vardır(Şekil 8.84). Bazı yerlerde ise ortasında rozet bulunan göbeğin etrafında geçmeli çemberlerin oluşturduğu rumilerle yapılmıştır[243, Şekil 8.85].

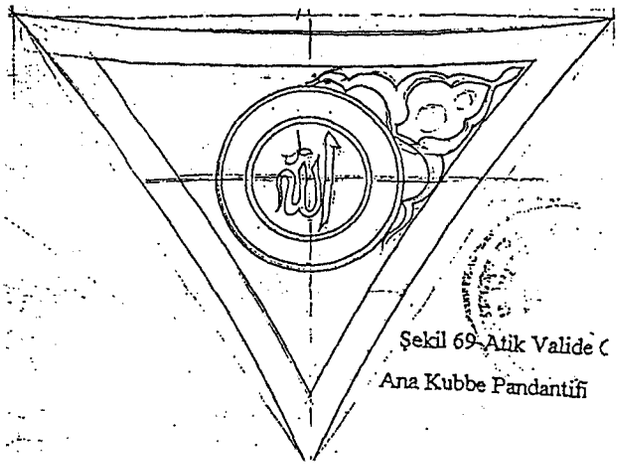
Bu bilgiler ışığında, Koçu'nun bahsettiği soyunmalık pandantiflerindeki bezemelerin de bu anlayış ile yapıldığı ve diğer iç hacimlerin geçiş noktalarında da bu tür uygulamalar yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

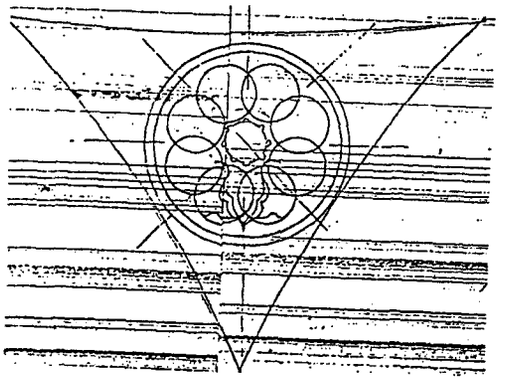
Şekil 8.81 : Pandantif Bezemesi

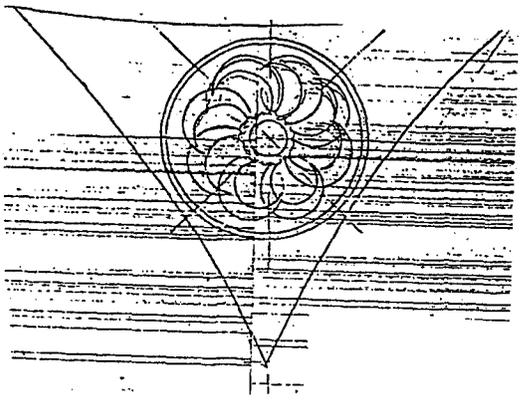
Şekil 8.82 : Pandantif Bezemesi

Şekil 8.83 : Pandantif Bezemesi

Şekil 8.84 : Pandantif Bezemesi

Şekil 8.85 : Pandantif Bezemesi, Refik YÜKSEK, Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri ve Geçirdiği Onarımlar, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996, İstanbul

8.13.Restitüsyon Kararları

8.13.1. Mekan Kararları

8.13.1.1.Soyunmalık

18-20. Yüzyıl Restitüsyonu;

Hamamın Abdülezel Paşa Caddesi üzerinde yer alan kitabeli cümle kapısından mekan girilir. Bu cephe üzerinde kapının iki kenarında alt sırada dikdörtgen düz atkılı üzeri teğetli sivri tuğla kemerli iki adet pencere vardır. Üstte ise rüzgarlık örtüsünün akslarına yerleştirilmiş üç adet sivri tuğla kemerli pencere vardır.

Mekanın içinde ilk etapta rüzgarlık bölümüne girilir. Mekanın güney duvarında alttaki yine dikdörtgen üzeri teğetli sivri tuğla kemerli olmak üzere bir pencere ve bunun aksında üst kotta sivri kemerli bir pencere mekana açılmaktadır. Mekanın kuzey duvarı da benzer Şekildedir. Rüzgarlığın doğu duvarında bulunan iki kapı ile soyunmalığa girilir. Bu kapılar, duvarın kuzey ve güneyinde olmak üzrer iki uçta yer alır.

Mekanın üzeri, iki yanda aynalı tonoz ve ortada bir beşik kubbe şeklindedir. Bu beşik kubbenin ortasında aydınlatma boşluğu vardır.

Rüzgarlığın iki yanındaki kapıdan girilen esas soyunmalık bölümünün güney duvarında taş sekiler üzerinde soyunma kabinleri yer almaktadır. Bu sekilerin üzerinde iki adet sivri tuğla kemerli niş yer almaktadır. Bu nişlerin üzerinde akstan kaçmış olarak iki adet beşgen biçiminde tuğla kemerli pencere ve bunların ortasında, yani kubbe aksında yer alan sivri kemerli yüksek bir pencere vardır. Mekanın kuzey duvarında ise üst açıklıklar güney duvarındaki gibidir. Ancak alt kotta, üstteki beşgen pencerelerin aksında yer alan iki adet dikdörtgen formunda pencere vardır. Bu pencerelerin iki yanında da iki adet dikdörtgen formunda niş vardır.

Bu nişlerin önünde oturma sekileri üzerine yapılmış olan ahşap soyunma kabinleri vardır. Mekanın doğu duvarında ise kubbe aksında yer alan bir havlu kurutma ocağı, bunun güneyinde devam eden oturma sekileri üzerinde devam eden soyunma kabinleri ve ocağın kuzeyinde ise ılıklığa açılan yaşmaklı hava bacası olan ahşap kapı yer alır.

Mekanın üzerinde özgün olmayan, piramidal bir koni biçiminde özgün olmayan bir aydınlatma feneri vardır.

16. Yüzyıl Restitüsyonu;

Yapının 19. Yüzyıl restitüsyonundan farklı olarak, rüzgarlık ile soyunmalık arasındaki bölücü duvar yoktur. Mekan rüzgarlık ve soyunmalık ile bir bütün teşkil etmektedir.

Ayrıca oturma sekileri üzerindeki ahşap kabinler yoktur. Mekan bir bütün halinde alçak kotta devam eden taş oturma sekileri ile çerçevelenmektedir.

Soyunmalık kuzey duvarındaki nişlerin üzerinde, güney duvarındaki nişlerde olduğu gibi tuğla sivri kemer vardır.

Rüzgarlık ve soyunmalık kubbelerindeki aydınlatma feneri boşluklarında özgün fenerler yer almaktadır.

8.13.1.2.Ilıklık

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Soyunmalığın kuzeyindeki kapıdan girilen ılıklık mekanının güneyinde bir temizlik hücresi vardır. Bu mekanın batı duvarında teğetli sivri kemerle biten bir niş vardır. Güney duvarında orta aksta yer alan yine teğetli sivri kemerli ufak bir niş vardır. Mekanın doğu ve güney duvarları boyunca, zeminden yükseltilmiş olan kurna sekileri vardır. Bunların üzerinde ise yine duvarların orta aksında yer almak üzere kurnaları vardır.

Mekanın üzeri tromplu geçişlere oturtulmuş beşik kubbe ile örtülüdür.

Bu hücrenin kuzeyinde, ılıklığın kendi mekanı vardır. Burası yanlarda iki beşik tonoz ve ortada bir beşik kubbe ile örtülüdür. Ilıklığın kapısı kuzeydeki tonozun altındadır. Ilıklığın kuzeyinde yer alan enli bir tonozun altındaki geçitten, tuvaletlere geçilir. Burası, üzeri tonozla örtülü üçgen biçiminde bir alandır. Bu üçgenin doğu bitimindeki kapılar iki tane olan helalara açılır.

Ilıklığın ortasındaki beşik kubbenin aksında ve doğu duvarında yer alan geçitten sıcaklığa geçilir.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu mekan için 19. Yüzyıl restitüsyonundan farklı bir tasarım yoktur.

8.13.1.3.Sıcaklık

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Sıcaklığın batı eyvanına açılan ılıklık kapısından mekana girilir. Ortada bir göbek taşı ve etrafında birbirine dik olarak yerleştirilmiş köşe halvetleri yer alır. Bu halvetlerin arasında, güney, doğu ve kuzey cephelerine paralel eyvanlar yer almaktadır.

Eyvanların sınırında, teğetli sivri kemerli geçişler vardır. Bu mekanların içinde ise zeminden yükseltilmiş kurna sekileri ve bunların üstünde de mekanın orta akslarında

yer alan kurnalar vardır. Buna göre her eyvanda duvar boyunca devam eden seki ve ortada bir kurna vardır.

Bu eyvanların dışında, halvetlere giriş mekanların köşegen aksındandır. Yani güneybatı eyvanının girişi, güneybatı-kuzeydoğu aksı üzerindedir. Bu girişler bir insanın geçebileceği en az ölçüde ve sivri kemerli ve kenarlarında dişler olan geçitler şeklindedir.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu mekan için bu yüzyılda farklı olan en önemli nokta, dış cephedeki kot farklılaşmasıdır. Bu yüzyılda bina tüm mekanları ve mekanların kendi özgün duvar yükseklikleri ile cepheye yansımış Şekildedir.

8.13.1.4.Külhan, Su Deposu ve Odunluk İlişkisi

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönemde külhanın doğu cephesinde, cephenin hemen bitiminde yer alan bir bahçe vardır. Bu alan odunluk olarak kullanılmaktadır. Ayrıca hamamın külhanının hemen doğusunda yer alan Aya Kapı Kilisesi de bu amaçla depo olarak kullanılmaktadır. Külhanın girişi binanın doğu-batı aksı üzerindedir. Ancak güneye doğru odunluk sınırı dışındadır.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönemde yapının külhan girişi yine aynı yerdedir. Ancak farklı olarak binanın kotları sıcaklıkta olduğu gibidir Yani duvar ve mekan yükseklikleri toprak altında değil, iç mekanda olduğu gibi dışa yansımaktadır. Hamamın odunluğu, yapının doğu cephesinde yer alan vakfiyede belirtilen dört hücrenin yanındadır.

8.13.2.Cephe Kararları

Cephe restitüsyonları, cephedeki genel mimari kompozisyon, duvar bitimi saçak ve örtü ve örtü kaplaması şeklindeki bir sıra ile anlatılmıştır. Cephelerdeki 16. Yüzyıl duvar dokusu, binanın tümünde geçerli olmak üzere, kaba yonu ve moloz taş duvar dokusu şeklindedir. Bir sıra taş ve bir sıra tuğla almaşma oranında olan dokuda yer yer taş sıralarının yatay derzlerinde dikine kullanılmış tuğlalar vardır. Ayrıca genel

olarak bir taş bir tuğla olan almaşma oranı, yer yer bir taş iki tuğla olabilmektedir. Bu almaşma, duvar genelinde bir kural olarak değil, ancak duvarın karakterinden kaynaklanan doğal bir oluşumdur.

Buna bağlı olarak, 16. yüzyıl restitüsyonlarında duvar dokusu ayrıca elen alınmamıştır.

8.13.2.1.Kuzey Cephesi

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu yüzyıllar arasında yapının cephesinde bugünkünden farklı bir kompozisyon olduğu düşünülmemektedir. Çünkü yapının cephelerindeki tamirler veya değişimlerin, bu yüzyıllarda meydana gelen deprem ve yangınlar sonucu yapıldığı düşünülmektedir.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönemde yapının Külhan Sokağı üzerinde kalan bu cephesi şu Şekildedir: Rüzgarlık örtüsü altında kalan bölümde atlta dikdörtgen formunda ve üstten teğetli tuğla kemer alınlıklı bir pencere ve bunun aksında olarak üstte sivri tuğla kemerli bir pencere vardır.

Soyunmalık kubbesi altında altta iki adet dikdörtgen formunda ve üstten teğetli tuğla kemer alınlıklı bir pencere vardır. Üstte kubbe aksında yer alan sivri tuğla kemerli bir pencere ve bunun iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş yine sivri tuğla kemerli fakat ortadakinden daha alçak iki pencere vardır.

Örtüye geçişte testere dişli tuğla saçak soyunmalık ve rüzgarlık bölümünde aynı kotta devam etmektedir ve soyunmalık bölümü üzerinde tuğla kasnak ile kurşun kaplı kubbe yer almaktadır.

Ilıklık ve devamındaki sıcaklık ile külhan bölümü duvarları sağır ve almaşık duvar dokusu ile saçak parapetine kadar devam etmektedir. Bu parapetin gerisinde mekanların örtü formları kurşun kaplamaları ile devam etmektedir.

8.13.2.2.Batı Cephesi

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönemde yapının önünde kuzey köşesine dayanmış olarak, yaklaşık olarak bugünkü ek yapının yerinde ahşap bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı cephede cümle kapısının kuzey kenarına kadar gelmektedir. Tahta kaplamalı ve kiremit çatılı bu yapı, cephede üstteki pencerelerin ortasına kadar gelmektedir. Bu yapının dışında kalan cephe üzerinde cümle kapısının güney tarafında altta, dikdörtgen formunda üzeri teğetli tuğla kemer alınlıklı bir pencere vardır. Bu pencerenin üstünde aksında olmamak üzere sivri tuğla kemerli bir pencere vardır. Üstteki bu sivri tuğla kemerli pencereler, rüzgarlık örtülerinin akslarındadır.

Duvarın bitiminde testere dişli tuğla saçak ve arkasında rüzgarlığın kuzey ve güneydeki aynalı tonozları ile ortadaki fenerli kubbesi yer almaktadır. Bu örtülerin geri planında ise soyunmalık kubbesi yer almaktadır.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönemde geç dönem restitüsyonundan farklı olarak, yapının önündeki ek yapı yoktur. Bunu yerine cephe boyunca devam eden tek eğimli ahşap saçak yer almaktadır. Saçak altında cümle kapısı cephenin ortasında olmak üzere iki yanında dikdörtgen formunda üzeri teğetli tuğla kemer alınlıklı pencereler vardır Ahşap saçağın üstünde ise bir bölümleri saçağın altında kaldığı için kısmen görülen üstteki sivri tuğla kemerli pencereler vardır.

8.13.2.3.Güney Cephesi

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Yapının rüzgarlık örtüsü altında kalan bölümde altta dikdörtgen formunda üzeri teğetli sivri tuğla kemer alınlıklı pencere ve bunun aksında olarak üstte tuğla kemerli, ancak kemer formu özgün olmayan ve örtünün üzengi sınırlarına kadar yükselmiş bir pencere vardır.

Soyunmalık cephesinde altta sağır duvar üzerinde üstte, kubbe aksında yer alan sivri tuğla kemerli bir pencere ile bunun iki yanında simetrik olarak iki adet beşgen

formunda pencere vardır. Örtüye geçiş testere dişli tuğla saçak ile yapılmıştır. Üstte kasnak ve devamında kurşun kaplı örtü olan kubbe yer almaktadır.

Soyunmalığın doğusunda ılıklık, sıcaklık ve külhan, kuzey cephesinde olduğu gibi saçağa kadar aynı duvar dokusu içinde devam etmektedir. Ancak düzlemsel olarak ılıklık güney hücresinden sonra, geri kalan sıcaklık duvarları, plandaki izine göre kuzeye doğru girinti yaparak devam etmektedir. Sıcaklığın ortasında orta sofanın diğer halvet ve eyvan örtülerinden daha yüksek olan kubbesi, feneri ile yer almaktadır. Binanın doğu sınırında aynı duvar yüzeyi içinde külhan tonozu yer almaktadır.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Bu dönem ile daha geç dönemler arasındaki en önemli fark, binanın bu cephesindeki yol kotundaki farklılaşmadır. Yapı inşa edildiği dönemde, beden duvarları açık bir biçimde zemin üzerinde yer alırken, zaman içinde Haliç'teki toprak kayması ile ilgili olarak, zemin yavaş yavaş dolmaya başlamıştır ve en son bugünkü kotlarını almıştır.Yani cephe sıcaklık duvarlarının yaklaşık yarısına kadar toprak altında kalmıştır.

Bu dönemde farklı olarak, rüzgarlık örtüsü altında kalan üstteki pencere, kuzey cephesinde karşılığı olan diğer pencere gibi özgün biçimi ve yüksekliğindedir. Yani sivri tuğla kemerlidir ve kemer bitimi, saçak kotunun altındadır.

Soyunmalık üst kotunda yer alan beşgen biçimindeki pencereler ise üst kotları aynı kalmak üzere, sivri tuğla kemerli alçak pencereler şeklinde, ortadaki daha yüksek olan pencerenin iki yanında bugünkü yerlerinde yer almaktadır.

Ilıklık, sıcaklık ile ilgili belirgin bir geğişim yoktur. Külhanın doğusunda külhancıyı koruyan ahşap saçaklı bölüm yer almaktadır.

8.13.2.4.Doğu Cephesi

18-20. yüzyıl Restitüsyonu;

Cephede ön planda külhan tonozu ve geride sıcaklık mekanı örtüleri kurşun kaplamaları ile yer almaktadır. En arka planda soyunmalık doğu cephesi üzerinde kubbe askı kemerinin altında ve kubbe aksında olmak üzere tuğla sivri kemerli bir

pencere ve bunun iki yanında beşgen formunda tuğla kemerli iki pencere simetrik olarak yer almaktadır. Testere dişli tuğla saçak gerisinde kubbe kasnağı ve kurşun kaplamalı kubbe, özgün olmayan kubbe feneri ile yer almaktadır.

16. yüzyıl Restitüsyonu;

Ön planda külhancı için olan ahşap saçak ve arkasında külhan duvarının ortasında yer alan külhan girişi vardır.

Arkadaki sıcaklık kompozisyonu geç dönemdeki ile büyük farklılık göstermemektedir.

Soyunmalık doğu cephesi ise farklıdır. 18. veya 19. yüzyılda geçirdiği onarımlardan önce, bugün cephede görülen kubbe askı kemeri o dönemde görülmemektedir. Cephede sadece kubbe aksındaki sivri tuğla kemerli pencere ve bunun iki yanında yine aynı formda fakat daha alçak olan iki pencere sıcaklığa açılmaktadır.

9.RESTORASYON ÖNERİSİ

Restorasyon önerisine geçmeden önce yapıyı sadece kendi ölçeğinde değil, ait olduğu bölgenin bütünü içinde bir eleman olarak ele almak gereklidir. Bunun için yapıyı yeniden ele alırken, Haliç ve Fener- Fatih- Unkapanı üçgeni içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Bu bölge tarih boyunca sahildeki liman ve ticaret noktaları dışında, özellikle sur içinde ve sahilde yer alan konut dizileri arasındaki ilişkilerle yaşamıştır. Yani bölge her dönemde bir sit alanı olarak yaşamıştır. Bugün bu özgün ilişki ve çevresinden kopmuş olan bölge, ki bu genelde tüm Haliç için geçerlidir, yeniden bir rehabilitasyona ihtiyaç duymaktadır. Şimdiye kadar kontrol dışı gelişen bölgede gün geçtikçe artan ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda bu kaçınılmazdır.

Bölge için yakın zamanda, Fatih Belediyesi ve UNESCO Dünya Mirası Merkezi Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü işbirliği ile yapılmış olan "Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu" çalışması bölge için umut vericidir.

Cibali Tütün Fabrikası'nın da yakın zamanda bir eğitim amaçlı yapı olarak kullanılacak olması da çevredeki sosyal yapının olumlu yönde gelişeceğinin işaretleridir.

Yapının rehabilitasyonu, sadece bugün ile ilgili değildir. Gelecekteki olası çevre ilişkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.

9.1.Mevcut Durum Analizi (Ek H)

Yeni Aya Kapı Hamamı ve çevresinde duyulan ihtiyaçları belirlemek ve mevcut durumu belgelemek amacıyla hazırlanan 1/1000 ölçekli vaziyet planı üzerinde yapılan analizlerden çıkan sonuçlar şunlardır:

Mülkiyet Analizi Paftasında görüldüğü gibi çoğu bina özel şahsa aittir. Bu ise yakın gelecekte bölge için önerilen rehabilitasyon çalışmalarının hayata geçmesinde olumlu olduğu kadar olumsuz da bir taraf taşımaktadır. Bölgedeki gelecekteki rehabilitasyon çalışmaları için, mülkiyetlerin ve toplumsal alt yapının değişmemesi

daha doğru bir yaklaşım olduğu için halkın refahı eğitimi kaçınılmaz olmaktadır. Aya Kapı hamamı ile benzer durumda olup yine özel şahsa ait olan yapılar için, restorasyon ve rehabilitasyon çalışmalarından önce bu mülklerin sahiplerinin onayı gerekmektedir.

Fonksiyon Analizi Paftasında görüldüğü gibi bölümde konut ağırlıklı bir sit alanıdır. Ancak sahil bandında yer alan yapılara yayılmış olan ticaret ve küçük sanayi faaliyetleri, aslında bu konut alanından kopuktur. Daha çok sahil aksı boyunca, bu birimlere bağlı olarak yaşayan ticaret, konut alınan ilerlememiştir. Bu ise önemlidir. Özellikle bölgede yakın gelecekte yakın çevre ile ilgili gelişmeler açısından bu önemlidir. Ayrıca çevrede yer alan tarihi yapıların bu tür ağır işlevlerden arındırılması açısından da önemlidir.

Ulaşım Analizi paftasında görüldüğü gibi, yapının yakın çevresindeki tüm ulaşım aksları araç trafiğine ayrılmış durumdadır. Özellikle yapının hemen kuzeyinden geçen Abdülezel Paşa Caddesi yapıya kuzeydoğu köşesinde adeta değecek kadar yakın geçmektedir. Yine aynı Şekilde yapının batısındaki Miralay Nazım Bey Caddesi de yapının hemen önünden geçmektedir. Yapının güneyindeki Cibali Yeni kapı Sokağı ise araç trafiğinin yapılamayacağı kadar dar olmasına rağmen, araçlara açıktır ve bu yoldan ancak tek araç geçebilmektedir.

9.2. Yapının Rehabilitasyonu İle İlgili Öneriler

Binaya ait restorasyon işlevi düşünülürken iki temel unsur altında mevcut veriler incelenmiş ve bu verilere göre bir sonuca ulaşılmıştır. Bunlar ise, çevresel faktörler (fiziksel ve toplumsal) ve mekansal verilerdir.

Tabi bu yeni işlevin, çevredeki toplumsal ve doğal verilerle de uyumlu olmasi gözetilmiştir. Bina, bugünkü fiziksel ve de toplumsal çevresi içinde yalnız kalmış durumdadır. Yapının hemen kuzeyinden geçen Abdülezel Paşa Caddesi ve batısından geçen Miralay Nazım Bey Caddesi arasındaki yogun trafikte sıkışan bina, her geçen gün biraz daha harap olmaktadır ve ancak geçiş alanı olarak kullanılan bu yollar üzerinde yer almasından dolayı yaşamamaktadır.

Sonuç olarak hamamın bugünkü haraplığından kurtulması için, fiziksel çevresi ve işlevi ile ilgili restorasyon karaları gereklidir.

9.2.1.Yapının Çevre İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi

Hamamın bugün öncelikle çevresindeki trafik yoğunluğunun azaltılması gerekmektedir. Kuzeyindeki Abdülezel Paşa Caddesi'nin güneydeki sınırının, daha önce burada var olan deniz surlarının izine çekilmesi önerilmektedir. Buna göre, hamamın kuzeyinde, en dar yeri 1,5 m. olan ve yapının kuzey cephesi boyunca uzanan bir alan kalacaktır. Bu ise yapının algılanması ve yaşayabilmesi için gerekli bir alandır.

Hamamın batısındaki Miralay Nazım Bey Caddesi'nin bugünkü sınırlarını değiştirmek şehir ölçeğinde bir karar olduğu için bu öneri şimdilik mümkün görülmemektedir. Ancak belki bu yolun tek yönlü bir trafik haline getirilmesiyle, yolun yoğunluğu biraz olsun hafifletilebilir.

Ayrıca yapının batı cephesine dayanmış olan ve oto tamircisi olarak kullanılan ek yapı, binadan temizlenip kaldırıldığında, Miralay Nazım Bey Caddesi siluetinde, güneydeki komşu binanın batı sınırı ile hamamın kuzeybatı köşesi arasında kazanılacak olan alan, hamamın bu cephesini ve girişini ortaya çıkaracaktır.

9.2.2.Yeni Kullanıma İlişkin Öneri

Aya Kapı Hamamı'nın bugünkü fonksiyonu hamamın tarihi ve mekansal özellikleri ile tamamen zıt bir ilişki içindedir. Depolama işlevi hamama oldukça fazla zarar vermekte ve sahiplerinin de bilinçsiz davranmalarından dolayı binayı daha da kötü duruma sürüklemektedir.

Yapının tekrar işlevlendirilmesi kararına gelince olasılıklar değerlendirilirken önce çevredeki benzer binaların durumları incelenmiştir. Bu inceleme sonucu, binanın bulunduğu bölgede, sahil boyunca Unkapanı- Fener hattında benzer durumdaki tarihi yapılar için verilen yeni işlevlere baktığımızda, birahane, lokanta, taverna gibi bir takım fonksiyonların verildiğini görmekteyiz. Ancak bu tür fonksiyonların da bina dahilinde yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu da binaları yine yıpratmaktadır.

Sonuçta, hamamın restorasyon işlevi olarak bu bölgenin toplumsal yapısı da göz önünde bulundurularak, balık lokantası veya özel bir sergi binası olarak kullanılabileceği seçenekleri kalmıştır. Bunlardan ise lokanta önerisinin, bir takım

yan mekanlar (mutfak, depo) gerektirmesi ve daha da önemlisi, binanın bugün kuzey yanı manzaraya bakan cephesinin , restorasyon gereği sağır olmasından ve fonksiyonun iç-dış mekan ilişkisinin ters olmasından dolayı çok doğru olmayacağı sonucuna varılmıştır.

Yapının tekrar haham olarak kullanılması ise, yapının restorasyon kararları başlığında anlatılacağı üzere, yapısal onarımı ve bütünlemesi kararlarına göre mümkün değildir.

Sonuçta, bu tarihi yapı için en uygun işlevin, bölge halkına da hizmet edecek olan bir sergileme ve buna bağlı hafif bir yeme-içme fonksiyonu olduğuna karar verilmiştir.

Restorasyon önerisini getirirken, binaya en az tahribatı verecek ve hamamın tarihi ve fonksiyonel ilişkileri ile ve de çevresi ile uyumlu olacak bir fonksiyon düşünülmüştür.

9.2.1.Yeni İşlev Programı

Bu yeni işlevin ana fonksiyonu, Türk el sanatlarından biri olan kilim, küçük boyda halı ve ipekli dokuma kumaşlarının sergilenmesidir. Bu esas sergileme fonksiyonunun yanı sıra, yapının belirli bir bölgesinde de halka hizmet verecek olan, bu sergileme ile ilgili el işi kurslarının verilmesi düşünülmüştür. Buradan kastedilen bir nevi meslek edindirme kursu ve bununla birlikte üretilen ürünlerin sergilenmesidir. Ancak normal bir meslek edindirme kursu olarak değil, ufak ölçekte sembolik bir üretimdir. Üretimin bu işlev içine dahil edilmesinde esas maksat, öncelikle bölge halkının da bu tarihi binayı kullanması, sahiplenmesi ve yaşatmasıdır.

Bu iki birbirine bağlı işlevin dışında, yapının yine ufak bir yarinde, ki bunun soyunmalık olması, hamamın özgün işlevi ile de bağlantılıdır, bir kahve köşesi olması planlanmıştır. Böylelikle, bu yeme-içme noktası, yaz aylarında hamamın, kuzeyinde bırakılan alana da taşarak, yapının dışardan da yaşamasına ve ilgi çekerek algılanmasına imkan verecektir.

Bunların dışında ise, hamamın güneyinde yer alan komşu bina da restorasyona ihtiyaç duyan bir başka tarihi eserimiz olduğu ve de hamamla yakın ilişki içinde

olduğu için, hamamla birlikte ele alınmış ve bu binanın da hamama yardımcı bir bina olarak, kafeterya olarak işlevlendirilmesi uygun görülmüştür.

9.2.2.Yeni İşlev Programının Yapının Fiziksel, Hacimsel ve Teknik Kapasitesine Uygunluğu

Aya Kapı hamamının yeni işlevi esas olarak sergileme ve buna bağlı olarak küçük boyutta sergilenen ürünlerin dokunduğu bir atelye bölümü ve bunların dışında da ufak bir yeme-içme köşesini içermektedir.

Aya Kapı hamamının mekansal büyüklükleri şu Şekildedir: Soyunmalık 105 m2, rüzgarlık 26.75 m2, ılıklık 51.45 m2 (tuvaletler 16.75 m2), sıcaklık 105 m2 (halvet-8.05 m2, orta sofa-25.70 m2), soğuk su deposu 12.05 m2, külhan kısmı 38.70 m2. Buna göre hamam toplam brüt 472 m2, net 338.95 m2 taban alanına sahiptir.

Bu fonksiyonların hiçbirisi fiziksel olarak yapıya yük getiren faaliyetler değildir. Sergileme halı, kilim, el işi dokuma kumaş gibi küçük boyutlarda elemanların teşhirinden ibarettir. Bu sergilenecek elemanlar, küçük ve yapıdan bağımsız olan tezgahlar üzerinde yani hareketli bir biçimde teşhir edilecektir. Ayrıca bu teşhir edilen eşyalar, yapının iç mekandaki algılanışı kapatmayacak Şekilde ve boyutta olacaklardır.

Sergilemeye destek veren atelye bölümü ise sadece birkaç ufak dokuma tezgahından ibaret olacaktır. Bu da yine yapıya fiziksel olarak yük getirmeyen bir faaliyettir.

Yeme-içme bölümü ise yine sembolik olarak bir Osmanlı geleneğini yansıtacak boyutta olacaktır. Ufak bir çay-kahve tezgahından ibaret olacaktır ki bu işlev zaten hamamın özgün fonksiyonu içinde de olan hafif bir işlevdir.

Bu fonksiyonların hacimsel olarak dağılımları ise şu Şekilde olacaktır:

Sergileme, soyunmalık, ılıklıkta ve sıcaklığın bir kısmında duvarlar üzerinde ve hareketli teşhir sehpalarında yapılacaktır.

Atelye ise binanın belirli bir kısmını buna ayırmak yerine, bazı halvetlerde veya soyunmalığın bir köşesinde iki veya üç tezgahtan ibaret olacak Şekilde işleve dahil olacaktır.

Kahve köşesi ise daha önce bahsedildiği gibi bir servis tezgahından ibaret olacaktır. Ve bunun hizmet ettiği, masalar ve oturma grupları da soyunmalıkta yer alacaktır.

Teknik açıdan bu fonksiyonlar fazla ek veya geri destek isteyen faaliyetler değildir. Ancak sergilemenin, doğal olarak ufak da olsa bir depolamaya ihtiyacı vardır. Zaman zaman değiştirilecek olan sergileme elemanlarının depolanacağı bir mekan gereklidir. Bu depolama mekanı olarak, soğuk su deposu ile sıcaklık duvarı arasında bir geçiş sağlayan geçit açılarak, soğuk su deposu bu amaçla kullanılabilir. Veya külhan yine aynı Şekilde sıcaklığa bağlanarak, bugünkü işleve dahil edilebilir. Sergileme ile birlikte, sergilenen ve yıpranan malların tamiri ise, atelye işleri dahilinde olan açık tezgahlarda yapılacaktır.

Dokuma işlevinin ise ek bir mekana ihtiyacı yoktur.

Kahve köşesi ise soyunmalıkta bir köşede yer alacaktır.(pafta no 37)

9.2.3.Yapının Donanımı ile İlgili Değerlendirme

Aya Kapı Hamamı'nın restorasyon kararları verilirken yapı çok farklı yönlerden düşünülerek karar verilmiştir. Yapının yeniden ayağa kaldırılıp bir mekanlar bütünü olarak hayat döndürülmesi noktası üzerinde ise özellikle durulmuştur. Bu konuda çok farklı yapım ilkeleri geliştirilebilir. Ancak yapının bugün özgün durumuna göre yarısından fazlasının ayakta olmaması, bu kararı verirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan birisidir. Ve bu karar verilirken yapının bugün ait olduğu çevre unutulmamalıdır.

Bu iki ana unsurun devamında, yapının restorasyonundaki amaç, bu tarihi yapının gerekli müdahaleler yardımıyla hayata döndürülmesi ve özgün biçimleriyle yaşamını devam ettirmesini sağlamaktır. Bu ise yapının, genelde tüm tarihi yapılar için olduğu gibi, ait olduğu çevre içinde ve toplumsal yapısı ile birlikte olmalıdır.Yani bu amacın devamında yapı kente kazandırılmalıdır.

Yapının restorasyonu bittikten ve kullanıma açıldıktan sonra, girişte mekanının bir bölümünde, bu yapıya ait tüm proje ve belgeler sergilenecektir. Yapının genelinde uygulanmış olan eski-yeni ayrımı ve diğer tüm detayların neden ve nasıl olduğu ve hamamın özgün biçimin nasıl olduğu, yapıyı aynen restitüsyon kararlarındaki gibi

inşa etmektense insanlara bu şekilde anlatmak daha uygun bulunmuştur. Çünkü unutulmamalıdır ki yapının restitüsyonu, bugün itibariyle pek çok noktada hipotetik olarak kalmıştır. Böyle bir yapıda kesin olmayan verilere göre yeniden bir yapıyı ele almak doğru değildir.

Yapı ile ilgili tüm temel kazıları ve fiziksel temizleme çalışmaları yapıldıktan sonra, restitüsyonun tekrarlarının yeniden gözden geçirileceği gibi, tüm proje ve restorasyon kararları da bu anlayışla tekrar değerlendirilecektir.

9.2.3.1.Kütle Kararları

Bu karar bünyesinde yapıya çeşitli restorasyon kararları uygulanarak yapı ayağa kaldırılabilir. Ancak, bu yapı için uygun bulunan karar şudur:

İlke olarak, yapının kent silueti içinde kütle olarak özgün halini yansıtması, ancak yapılan restorasyon uygulamalarının, yapının yakın temasında görülebilir Şekilde tasarlanması kararı benimsenmiştir. Binayı kütle olarak ayağa kaldırmadaki en önemli dayanak noktası, yapının özgün kütlesini gösteren hava fotoğrafıdır.

Bu karar, bugün yarısından fazlası olmayan bu türden bir tarihi yapı için tartışılabilir olmakla beraber bu yapı için uygun bulunmuştur. Çünkü, yapının ait olduğu çevre içinde insanları bu noktaya çeken özel bir oluşum yoktur. Yani yapı, Haliç sahili boyunca devam eden siluet içinde, geçmişte olduğu gibi ancak kendi kimliği ile yer almaktadır. Yapının yakın çevresinde düşünülen yeni rehabilitasyon kararları bu durumu fazla değiştirmemektedir. Yani bu bölge içinde yapının öncelikle korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Bunu sağlamak için ise yapıya ait olan verilerin çok sağlam bir biçimde korunması gereklidir. Bugün daha çok bir harabe niteliğinde olan bu verilerin sağlam bir biçimde ayakta kalmasını sağlamak şarttır. Yani bu verilerin kendi haline bırakılıp zaman içinde yok olmalarını engelleyici bir yöntem uygulanmalıdır.

Bu kararlar doğrultusunda ve yapının ayağa kaldırılması konusundaki restorasyon kararı şu şekilde verilmiştir:

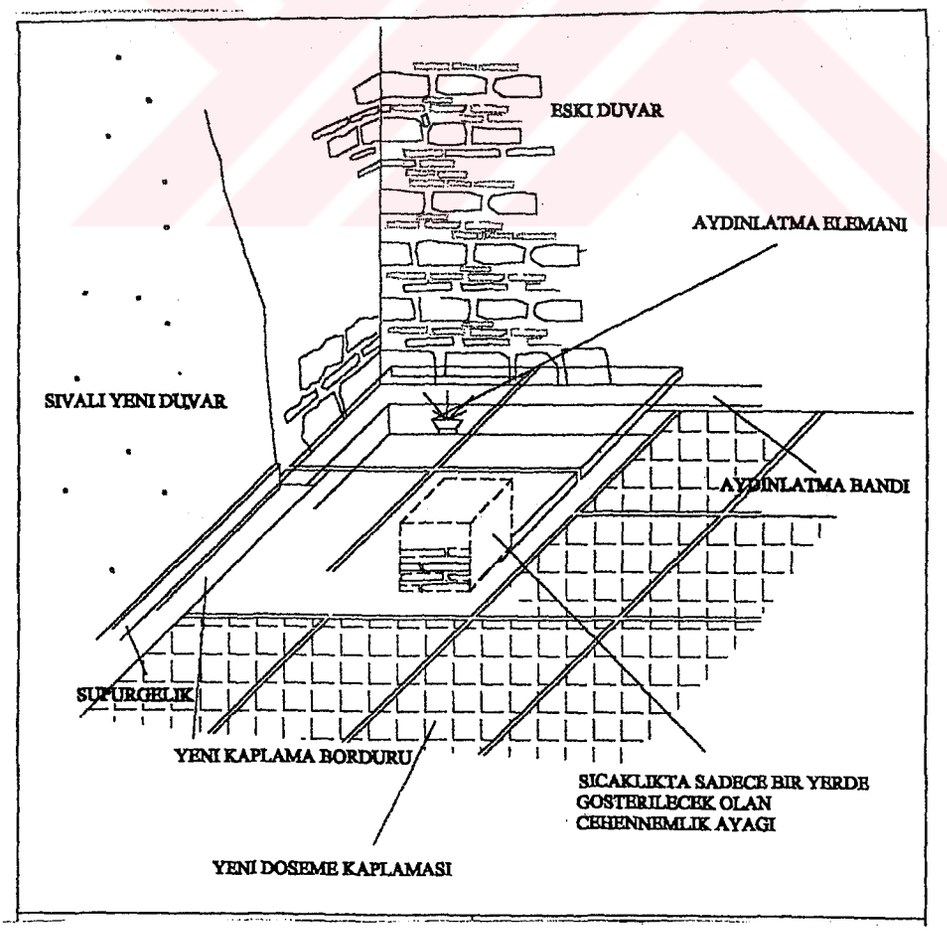
İç Mekanda;

Yapının kütle olarak özgün biçimini yansıtması esastır. Yapının içinde ise bu kütle ifadesi, eski kısımlar ile yeni yapılan kısımların birbirinden görsel olarak ayrılması

esasına dayanmaktadır. Bunu sağlamak için, yapının bugünkü fiziksel dokusu gerekli onarımlar ve yüzey temizlemeleri yapıldıktan sonra çıplak sergileme yapılacaktır. Yeni kısımlarda ise, kargir yapım teknikleri uygulanarak mekanlar örtüleri ile birlikte oluşturulacaktır. Ancak bu yeni doku ile eski dokuyu birbirinden ayırmak için yeni yapılan kısımlar horasan sıvalı olacaktır.

Ayrıca yeni yapılan kısımların döşemesi de farklı ele alınacaktır. Modern bir döşeme kaplaması düşünülen zeminde, eski duvar ile yeni döşemenin birleştiği noktada, bu özgün doku ile birlikte devam eden ve yeni duvarda kesilen bir ışıklı band düşünülmektedir. Bu band, yaklaşık 25 cm. genişliğinde döşeme altında kalan ve içindeki aydınlatma elemanları yardımıyla özgün duvarı görsel olarak ikinci bir kez yeni duvardan ayırarak vurgulayan bir sistem olarak düşünülmüştür.(Şekil 9.1)

Sonuç olarak yapının bugün mevcut olmayan ve restitüsyona dayanan kararları için bir reprodüksiyon sistemi geliştirmek yerine yeni ile eskiyi ayırmak esas alınmıştır. Bu kararın kütle için olan bölümündeki istisnanın (duvarlar ve örtü) gereği ise yapının kütle olarak özgün biçimini yansıtması kararıdır.

Şekil 9.1 : Restorasyon Döşeme Detayı

Dış Cephede;

Dış cephede ise özgün doku ile yeni duvar arasında horasan sıvalı bir çökertme derz yapılarak bu ayırım belirtilecektir. Yeni yapılan duvar dokusu moloz taş ve kaba yonu duvar karakterinde olacaktır. Bu yeni duvarın özgün doku yanında, uzaktan bakıldığında uyumsuz kalmaması için, taş ve tuğla işlenmesi özel olarak yapılacaktır. Yani bu yeni kısımlar da bir harabe estetiği içinde ele alınacaktır. Bu kısımların bir taklitten ziyade bir uyum arayışı ve yapıyı yaşatma kararı gereği bir yeniden yapım olduğunu belirtmek için ise, eski ile yeni arasındaki horasan harçlı çökertme derz çok önemlidir.

9.2.3.2.İç Donanım Kararları

Başta belirlenen ilke kararının bir devamı olarak hamamın iç donanımına ilişkin, bugün mevcut olmayan detaylar yapılmayacaktır. Bu karar da yapıda bir taklit restorasyondan kaçınılmasının sonucudur.

Buna göre,

Soyunmalık bölümünde ortadaki havuz, klasik dönemdeki şadırvan tipini hatırlatan sekizgen formunda ancak yeni bir yorumla ele alınarak yapılmış bir eser olacaktır.

Soyunmalık oturma sekileri ve sıcaklıktaki eyvanlardaki sekiler de bugün var oldukları kadarı ile duvar için uygulanacak olan tasarımla görsel olarak vurgulanacaktır.

Soyunmalık kubbe feneri, rüzgarlık kubbesindeki fener, külhan bacası ve sıcaklıktaki filgözleri dış cepheyi etkileyen kütlesel birer anlam taşıdıkları için yeniden ele alınacaklardır.

Hamamın kurna, ayna taşı ve musluk gibi tamamen analojiye dayanan detayları yapılmayacaktır.

Ancak, sıcaklık ve diğer bölümlerde, yapılmayacak olan bu tür detaylar için, bu detayların ait oldukları yerleri en azından hatırlatmak adına sadece ikinci boyutta döşemede özel farklılaşmalar yapılacaktır. Örneğin, göbek taşı üçüncü boyutta ayağa kaldırılmayacaktır. Ancak bu göbek taşının olması gerektiği sınırlar dahilinde, döşeme kaplaması üzerinde bir renk farklılaşması veya yine ışıklı bir bordür

olacaktır. Böylelikle yapıyı dolaşan insanlar orada bir farklılaşma olduğunu göreceklerdir. Detaylar için ise, yapının belli bir köşesinde sergilenecek olan yapıya ait projelere bakacaklardır.

9.3.Restorasyon Önerileri

Bu bölümde restorasyon uygulamaları, mekan mekan ele alınarak anlatılmıştır. Mekan anlatımları içinde ise restorasyon yöntemleri, temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme ve yeniden yapım (rekonstrüksiyon) sırasına göre ele alınmıştır.

Yeni ekler, yapının rehabilitasyonu başlığında ele alınmıştır.

9.3.1.Strüktürel Onarımlar

9.3.1.1.Temeller

Hamamın restorasyonunda başlangıç olarak yapının temelleri ile ilgili bir kazı çalışması yapılması gereklidir. Bununla birlikte, yapının temel durumu incelenip, gerekli yerlerde, temel sağlamlaştırma ve zemin takviyesi işlemleri uygulanmalıdır.

Zemin takviyesi için, binanın oturduğu alandan biraz daha geniş olmak üzere bir saha altındaki gevşemiş olma ihtimali fazla olan zemin üzerinde, 15- 20 m. derinliğe kadar kanallar açılır. Bu kanalların içleri kum- çakıl sütunları ile doldurularak, zemin içindeki boşluklar doldurularak sıkılaştırılır. Böylelikle boşluk oranı küçülür. Bundan sonra bu saha üzerine 50- 75 cm. kalınlığına kadar sıkıştırılmış bir kum- çakıl yatak serilir[244].

Bu yöntem benzer Şekilde rijit sütunlar (betonarme kolonlar) ile de yapılabilir. Yani, kum-çakıl sütunları yerine, betonarme kolonlar inşa etmek şeklinde de olabilir. Ancak, Haliç'in durumundan kaynaklanan 20 m. Derinliğe kadar yumuşak zemin olması durumunda, bu yöntem sağlıklı olmayabilir. Çünkü, zeminin yumuşak karakteri içinde, bu ayaklar münferit olarak kalacağı için homojen bir alt yapı vermeyebilir. Ancak, bu yöntem 60 m. Derinliğe kadar, yani sert zemine kadar inilirse daha iyi sonuç verebilir. Ancak bu durumda da yapının yatay yüklere karşı hareketi esnasında problemler çıkabilir[245].

Sonuç olarak, Haliç kıyılarında uygulanmış bir yöntem olarak, kum- çakıl sütunları takviyesi yapmak zemin için sağlıklı bir takviye işlemi olabilir.

9.3.1.2.Döşeme ve Tesisat

Döşeme Kaplaması;

Daha önce bahsedildiği üzere yapının döşemesi de bugün hiçbir fiziksel veri olmadığı için farklı olarak yeniden ele alınacaktır. Hamamların özgün döşemesi mermer kaplamadır. Burada bir reprodüksiyon olmaması için bu eski dokuyu hatırlatan ama aynısı olmayan bir taş zemin düşünülmektedir. Bunun için ise terra – cota cinsi pişmiş toprak esaslı sert tuğla karakterinde bir kaplama malzemesi veya mat greseramik önerilmektedir. Bu malzemenin en azından rengi mermer kaplamayı hatırlatan bir tonda, yani kirli beyaz veya krem rengi olmalıdır.

Bu döşeme kaplaması içinde özgün duvar ile birleşim noktalarında ise önerilen aydınlatma bandı uygulanacaktır. Yeni sıvalı duvar ile bu döşemenin kaplamasının birleşiminde ise döşeme kaplamasının devamı olan süpürgelik detayı uygulanacaktır.

Isıtma Tesisatı;

Döşeme, bugün yapıda tamamen yeniden ele alınacaktır. Hamamın genelinde, temel kazısından sonra, yapının duvarlarından ve temel duvarlarından bağımsız olarak yeni bir radye temel önerilmektedir. Bunun sebebi, yapının yeni işlevi içinde ısıtma tesisatı için döşemeden bir sistem düşünülmektedir. Böyle bir sistem için, yapının temel duvarlarını zedelememek uygundur. Ayrıca daha da önemli olanı restorasyon ilkesi olarak, yapıya en az müdahale ile yapının yaşamını devam ettirmesini sağlamak amaç olduğu için böyle bir sistem önerilmiştir.

Buna bağlı olarak yapının temel kazısından sonra, bu yeni radye temel sistem oturtulacaktır. Daha sonra yapının kaba döşemesine kadar olan tüm yalıtım ve düzeltme işlemleri yapılacaktır. En son düzeltme betonu üzerine ise, yapı içindeki gerekli ısı hesaplamaları yapıldıktan sonra, bu döşeme tesisatı kurulacaktır. Bunun üzerine ise, mermer döşeme kaplaması uygulanacaktır.

Bu sistem yapının genelinde uygulanacaktır. Ancak farklı olarak, sıcaklıkta yapının özgün işlevinin bir gereği olarak olması gereken cehennemlik tertibatı, burada sadece bir noktada görsel olarak ifade edilecektir.

Temiz ve Pis Su Tesisatı;

Yapının yeni işlevinde, hamamın özgün işlevindeki gibi bir su tesisatına gerek yoktur. Ancak soyunmalık mekanında, ortadaki havuz için bir temiz ve pis su tesisatı bağlantısı yapılacaktır. Ayrıca, yine aynı mekan içindeki kahve ocağının gerek duyduğu ölçüde bir temiz ve pis su tesisatı yapılacaktır. Bu iki tesisatın pis su bağlantıları, ılıklıktaki tuvaletlere bağlanacaktır. Bu bölüm temiz ve pis su tesisatının rögar bağlantı merkezi olacaktır.

Sıcaklıkta ise, belirli bir kaç noktadan, mekanın temizliği esnasında gerekli olacak olan ufak pis su giderlerinin yerleri bırakılacaktır. Bunlar da yine tuvaletlere bağlanacaktır.

9.3.1.3.Duvarlar ve Duvar Bileşenleri (taş, tuğla, harç)

Bu başlık altında, yapıda bütünleme, sağlamlaştırma ve yeniden yapım restorasyon kararları doğrultusunda, yapıda yapılacak olan müdahaleler için genel yaklaşım ele alınmıştır.

Yapının bugünkü duvar dokusunu oluşturan elemanlar, moloz taş- kaba yonu taş-bulma taş ve birkaç tane denebilecek azlıkta kesme taş karakterindeki taşlar, tuğla ve harçtır. Ancak yapının özgün duvar dokusu restitüsyon çalışmalarında belirtildiği üzere, bir sıra taş, bir sıra tuğla ve taş sıralarının yatay derzlerinde ise dikine tuğla şeklindedir. Fakat, restorasyon etiğindeki dönem eklerinin korunması ilkesine göre, yapıdaki mevcut ama özgün olmayan bazı dönem ekleri de korunmalıdır. Buna göre, duvar yapısında da bu ilkeyi uygulamak gereklidir. Sonuçta, yapının genel duvar karakteri değiştirilmeyecektir. Ancak sağlamlaştırma, bütünleme ve yeniden yapım gerektiren duvarlarda izlenecek yol şudur.

Taş;

Bütünleme ve yeniden yapım gerektiren yerlerde, yapının inşa edildiği dönemdeki özgün malzemesi olan taş küfeki taşıdır. Bugün bu taşı, dayanım ve mimari kalite

olarak arana niteliklerde bulmak zordur. Bunun için Çorlu'nun (Kırklareli) Pınarhisar Erenler Köyü Ocağı'ndan çıkartılan küfeki taşı yapıda kullanılacaktır.

Özgün dokuda olduğu gibi moloz taş ve kaba yonu karakterini kazanması için özel işlenerek taş yüzeyi aşındırılacaktır. Harabe estetiği amacıyla işleme verilen taş ancak bundan sonra yapıda kullanılacaktır.

Kullanılacak taş boyutları ise, yapıdan alınacak yeterli miktarda taş numunesi arasında yapılacak boyut yelpazesinden sonra bulunacaktır. Buna göre, en ufak, orta ve büyük boyuttaki taşların ölçüleri belirlenecek ve yeni kullanılacak taşların da boyutları bu sınırlar içinde olacaktır.

Tuğla;

Bugün yapıda farklı boyutlarda tuğlalar bulunmakla birlikte, yapının o döneme ait olan özgün tuğla boyutları, 33x24x4 cm. dir. Yapıda da bu boyutta da oldukça fazla tuğla bulunmuştur.

Bugün, dolu tuğlayı inşaat sektöründe bu boyutlarda bulmak mümkün değildir. Ancak, bu tür yapı elemanları üreten tuğla firmaları ile görüşülüp, bu boyutta özel tuğla imal ettirilecektir. Tuğlanın dayanım ve mimari kalitesi için de, yapıdan alınarak analiz edilecek olan bu 16. yüzyıl tuğlalarının benzer özellikleri de yine imal ettirilecek tuğlalara uygulanacaktır.

Harç;

16. Yüzyıl yapılarının genel duvar bağlayıcısı kireç harçları grubundan horasan harcıdır. Yapıdaki çeşitli noktalardan alınarak analiz edilen harç numuneleri de bu sonucu vermiştir. Horasan harcı bugün yine tuğlada olduğu gibi, inşaat sektöründe yoktur. Ancak onarımlar için kısıtlı olarak imal edilebilmektedir. Dolayısıyla bu harç da özel olarak imal edilecektir.

Duvar örgüsünde ve derz onarımlarında veya sıvalarda üretilen harçların genel ilke olarak geleneksel harç ile uyumlu olması gerekmektedir. Bunun için eski harç reçetelerinde kullanılan yöntemlerden ziyade, su kireci kullanarak veya hava kirecine kısmen beyaz çimento ve sentetik katkı maddeleri katarak, veya kireç-horasan harcının fiziksel özelliklerini yine katkı maddeleriyle kontrol ederek belirli bir optimizasyona ulaştırılabilir[246]. Bu konuda fiziksel özellikleri denemiş olan

kireç:beyaz çimento:horasan harcının bir reçeteye bağlanarak yapıda kullanılması yararlı olacaktır. Puzolanik katkı veya su kireci kullanılırsa, ideal çözüm horasan harcının kireç:horasan terkipleri ile yapılmasıdır[247].

Yeni duvar dokusunda da horasan bağlayıcı kullanmak, geleneksel bir tutumdan ziyade, kargir duvarların mekanik ve fiziksel dayanımları ile ilgili bir karardır. Ayrıca nefes alan bir malzeme olması da ikici nedendir.

Çatlak ve Sıva Onarımları;

Yapıda görülen çatlaklar agraflama yani çatlak dikişi yöntemi ile onarılacaktır. Bunun için öncelikli olarak enjeksiyon şerbetinin hazırlanması gereklidir. Bu şerbetin hazırlanması için, bir kısım beyaz çimento, 2-3 kısım sönmüş kireç, 5 kısım 125 mikron elek gözü altında tuğla tozu gerekmektedir. Eğer su bazlı bir epoksi reçinesi emülsiyonu veya akrilik reçine emülsiyonu isteniyorsa, %10 su katılır[248].

Bunun için duvar yüzeyinde yer yer delikler açılır. Açılan bu delikler, epoksi anchor reçinesi ile doldurulur. Daha sonra paslanmaz çelik donatılar duvardaki çatlağın iki yanına tespit edilerek çatlak duvar birbirine kaynaştırılır[249].

Benzer uygulama sıva onarımları için de geçerlidir. Bunun için sıvayı katılaştırıp, PVA esaslı veya akrilik reçine emilsiyonu sıva içine tatbik edilerek yerinde sağlamlaştırma yapılır. Daha sonra ise "pinning" denilen yöntem ile ince paslanmaz çelik iğneler veya ahşap kavelyalar sıvaya uygulanarak sağlamlaştırılır[250].

9.3.1.4.Örtü ve Örtü Bileşenleri

Kubbe ve Tonozlar;

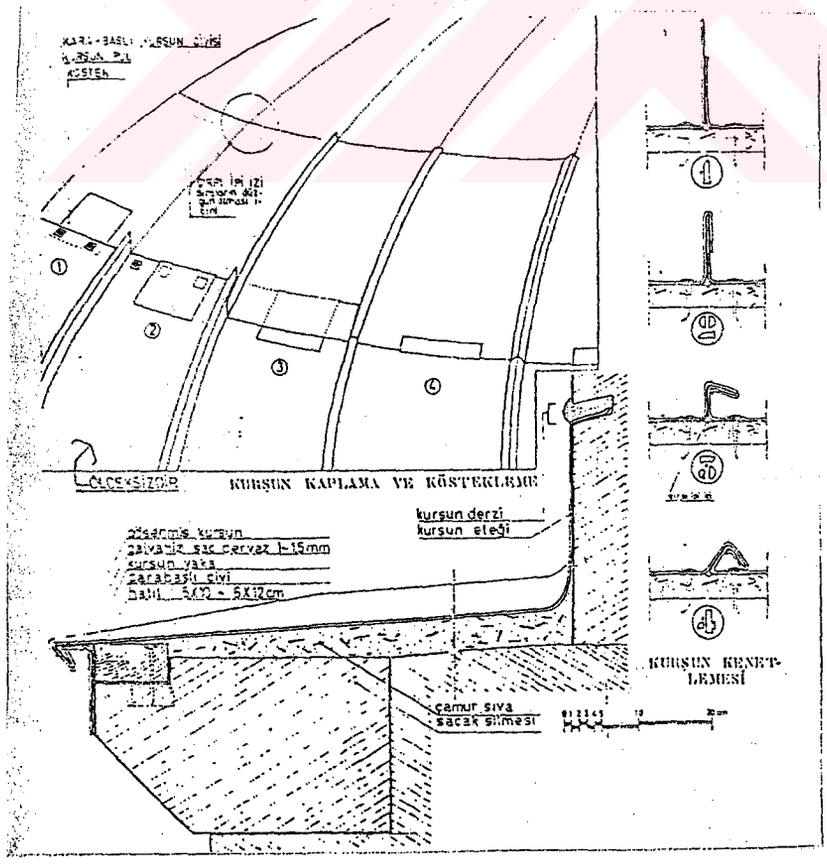
Yapıda bugün sadece, soyunmalık bölümü örtüleri durmaktadır. Bunun dışındaki mekanlardaki tüm tonoz ve kubbeler, ya kasnak altına kadar vardır yada hiç yoktur. Dolayısıyla yapının örtüleri büyük oranda yeniden inşa edilecektir. Örtüler, bugün soyunmalık mekanında tuğladır. Yapının diğer örtüleri de, restitüsyon ve restorasyon kararlarına göre inşa edilecektir.

Kubbe ve tonoz inşaatı, çoğu bugün var olmayan duvarları yine restitüsyona göre yeniden yapıldıktan sonra, bu duvarlar üzerine yapılacaktır. Buradaki tuğla boyutları duvar tuğlalarından farklı boyutlarda olmalıdır. Bu kubbe tuğla boyutları için de bir

analiz yapılmalıdır. Ayrıca bu tuğlaların teknik özellikleri, duvardakinden farklı olarak imal ettirilecektir. Daha çok çekme ve basınç gerilmelerine dayanımlı tuğlalar olmalıdır. Bunun için de yine, yapıdaki soyunmalık kubbesinden alınarak analiz edilecek olan bir birime (tuğla) göre bu özellikler tespit edilecektir.

Örtü Malzemesi;

Yapıda bugün örtü malzemesine dair hiçbir veri yoktur. Restitüsyon karalarına göre, kurşun kaplama olarak tespit edilen örtü malzemesi için öncelikle kurşun malzemeyi levha haline getirmek gereklidir. Bunun için eritilmiş kurşunun içine kararmayı önlemek için 10-15 gr. kalay katılır ve tekne biçiminde büyük bir masa olan ve üzerine kurşun toprağı serilen tezgaha dökülür. Kalınlığın homojen olması için silgi denilen bir tahtayla mastarlanır ve düzgün plakalar elde edilir. Soğuduktan sonra kancalara takılarak tezgahtan alınıp zemine konulur. Kaplama işlemi ise, kaplanacak kubbe veya tonoz yüzeyine çiviler çakılmasıyla başlar. Bu çiviler üzerine gelecek olan ıslak sıvanın akmasını önlemek içindir. Bu yüzeye saman ve kilden oluşan özel bir çamur ile sıva yapılır. Kurşun levhalar da kubbenin üstünden etek ucuna doğru öel geçme ve kıvırma işlemleri ile tespit edilir. [251], (Şekil 9.2)

Şekil 9.2 : Kurşun Kaplama Detayı, Ş. Akıncı

9.3.2.Mekan Onarımları (Pafta No 35)

Bu bölümde, mekanların onarımları, cümle kapısından külhana doğru bir sıralama izlenerek anlatılmıştır. Mekan içlerinde ise, sırasıyla temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme ve yeniden yapım yöntemleri ele alınmıştır. Bu yöntem başlıkları altında ise, mekanın düşeyde inşaat sırasına göre, yatayda ise saat yönündeki dolaşımına göre mekan içlerinde dolaşılarak kararlar anlatılmıştır.

9.3.2.1.Soyunmalık (Mekan No1, 2)

Temizleme;

Zemindeki beton ve toprak karışımı bir kaplama olan döşeme sökülecektir.

Rüzgarlık bölümünde (Mekan No 1) bugün +3.80 kotunda bulunan ahşap döşeme yapıdan temizlenecektir. Mekanın batı duvarında ve alt sıradaki P11 ve P12 pencerelerinin bugün tuğla ve taş ile örülerek kapatılmış olan pencere boşlukları açılacak ve özgün pencere biçimlerini, bugünkü dönem eklerini de koruyarak alacaklardır. Güney duvarındaki N6 da yine restitüsyon kararına göre, içindeki duvar kaldırılarak pencere formunu alacaktır.

Soyunmalık ana mekanında (Mekan No 2) ise mekanı bugün düşeyde iki ayrı kota bölen ve +3.77 kotundaki betonarme döşeme ve bunun taşıyıcı elemanları olan kolon ve kirişler, yani betonarme strüktür yapıdan sökülerek temizlenecektir.

Soyunmalık güney duvarındaki üst kottaki P211, P212 ve P213 pencerelerinin içleri boşaltılarak temizlenecektir.

Sağlamlaştırma;

Soyunmalık kuzey cephesindeki pencerelerin(P13, P14) taş sövelerindeki çatlaklar onarılacaktır. Aynı Şekilde soyunmalığın batı cephesindeki P11'in de taş sövesindeki çatlaklar onarılarak söveler sağlamlaştırılacaktır.

Soyunmalık ana kubbesinde, kubbenin güneydoğu köşesinden başlayarak kubbe kasnağına kadar inen çatlak onarılacaktır.

Bütünleme;

Soyunmalığın alt kottaki pencerelerinin (P11, P13, P14) kopmuş veya eksik olan lokma demir parmaklıkları tamamlanarak özgün biçimine kavuşturulacaktır. Aynı Şekilde, yine alt kottaki P12, binadaki temizleme işlemlerinden sonra, cephedeki durumuna göre, eğer bunda da eksiklikler varsa tamamlanacaktır.

Soyunmalık mekanındaki diğer üst kottaki pencerelerin de, kemerlerindeki eksiklikler restitüsyon kararları doğrultusunda onarılarak tamamlanacaktır.

Yeniden Yapım;

Soyunmalık mekanının ortasında olması gereken şadırvan döşeme yapılırken, tesisat bağlantıları kurulacak ve restorasyon kararına göre yeniden yapılacaktır.

Soyunmalık ile ılıklık arasındaki kapı üzerinde olması gereken hava bacası yeniden yapılmayacak fakat tüteklik izi vurgulanacaktır.

Soyunmalık üst kotunda yer alan pencerelerin (P21, P22, P23, P24, P25, P26, P27, P28, P29, P210, P211, P212, P213) bugün mevcut olmayan alçı şebekeleri, restitüsyon ve restorasyon kararlarına göre yeniden imal edilerek yapıdaki yerlerine takılacaklardır. Bu revzenlerin tekrar yapılmasının gerekçesi, bugün bu revzenlere ait pencere içlerindeki tuğla kemerde görülen izlerin varlığıdır. İkinci olarak ise bu detayların da yine kütlesel bir anlam taşımalarıdır.

Soyunmalık kubbe feneri ve rüzgarlık kubbesindeki fener aynı nedenlerle yeniden yapılacaktır.

Hamamın döşemesi ile ilgili olarak ancak, cümle kapısı altındaki mermer eşik vardır. Bu eşikten dışında zemin toprak ve betondur. Bugünkü döşeme söküldükten sonra, zeminde gerekli düzeltmeler yapılacaktır. Düzeltme betonu ile düzeltilen zemin üzerine su yalıtımı, bunun üzerine ise koruyucu bir beton yapılacaktır. Bu koruyucu beton üzerine ise belirtilen kaplama yapılacaktır.

9.3.2.2.Ilıklık (Mekan No 3, 4)

Temizleme;

Ilıklık bölümünde binanın genelinde yapılmış olan betonarme strüktür devam etmektedir. Hamamın özgün duvar dokusu içine yerleştirilmiş olan bu betonarme kolonlar ve kirişler, yapıdan temizlenmeden önce, bugün strüktürel bir vazife gördükleri için, yapının bu bölümleri öncelikle, bir çelik askı sistemi ile desteklenmelidir. Bu destekleme işinden sonra, yapıya adapte edilmiş olan bu yeni strüktür elemanları sökülecektir.

Ayrıca, ılıklığın güney hücresinde (Mekan No 4) güney, doğu ve batı duvarları üzerinde döşenmiş olan fayans kaplama da temizlenecektir.

Benzer Şekilde, mekanların üzerinde bugün, örtü üzengi kotunun üstünde olan ve ikinci kat olarak kullanılan +3.80 kotundaki ahşap döşemeler ve kirişler de sökülerek kaldırılacaktır.

Ilıklığın bugün ofis olarak kullanılan ancak tuvaletlerin olması gereken yerinde bulunan ofis bölümü (Mekan No 10) ve bunun tüm birimleri de yapıdan temizlenmelidir.

Sağlamlaştırma;

Ilıklık bölümündeki temizleme işlemleriyle birlikte, yapının duvarlarında yük değişimleri olacaktır. Bu değişimlerden başka, yapının strüktürel olan duvarlarının hepsinde, ki bunlar ılıklığın doğu duvarı ve kuzey duvarıdır, bir boşaltma olduğu için yapının strüktürel şeması bozulmuştur. Bugün yapının bu bölümleri yeni bir çelik askı sistemi ile desteklenmektedir. Bu destekleme işleminden sonra betonarme elemanlar yapıdan sökülünce, duvarların sağlamlaştırılarak eski dengesine kavuşturulması gereklidir. Ayrıca, bugün olmayan mekanların örtüleri de yeniden inşa edildiğinde, duvarların bu yükleri eskiden olduğu gibi taşıyabilmesi gereklidir.

Yapının temizleme işlemlerinden sonra duvarlarda ve diğer örtü elemanlarında çıkabilecek olan çatlaklar restorasyon karaları doğrultusunda onarılacaktır.

Bütünleme;

Ilıklığın doğu duvarının bugün ancak, kubbe üzengi kotu ile betonarme kirişlerinin alt kotu olan +2.37 kotu arasındaki bölümü kısmen durmaktadır. Bu duvar, restitüsyon kararlarına göre, bütünlenecektir.

Benzer Şekilde, ılıklığın güney hücresinin (Mekan No 4) kuzey duvarı da, kapı boşluğu bırakılarak tamamlanacaktır.

Ilıklığın kuzeyinde, tuvaletlere geçişin olduğu yerdeki enli tonozun altında, kapı boşluğu bırakılarak, duvar tamamlanacaktır. Tuvaletlerin, aynı zamanda ılıklığın kuzey duvarı olan, binanın da kuzey cephesini oluşturan duvar bütünlenecektir.

Ilıklığın örtüsüne ait veriler üzengi kotuna kadar mevcuttur. Buna göre, mekanların üstündeki, beşik tonoz ve kubbeler bütünlenecektir.

Mekanın döşemesi ise, soyunmalıkta uygulanan sistemin devamı olarak burada da devam edecektir. Ancak burada farklı olarak temiz ve pis su tesisatı bağlantıları ayarlanmalıdır. Mekan içlerinde, bu bağlantıların yerleri, restitüsyonda projelendirilmiştir. Buna göre, yapının zemin tasviye işlemleri sırasında bu bağlantılar için gerekli yerler ayrılacak ve zemindeki kaplamalar bu detaylardan sonra yapılacaktır.

Yeniden Yapım;

Bugün hiçbir izi olmayan tuvaletler bölümü, yeniden inşa edilecektir. Yapının kuzey duvarı, restitüsyon sınırlarına göre bütünlendikten sonra, ara bölünmeler restitüsyon çizimlerine göre fakat restorasyon kararları doğrultusunda modern bir anlayışla yeniden yapılacaktır.

Buna göre, tuvaletler iki adet olduğu için, sıcaklık kuzeybatı halvetinin (Mekan No 5) ve kuzey eyvanının (Mekan No 8) kuzey duvarı ile binanın kuzey cephe duvarı arasındaki alan retsitüsyon planına göre taksim edilerek tuvaletlerin yeri belirlenecektir. Zemindeki düzeltme ve tesviye işlemleri ile birlikte pis su bağlantısı kurulan mekanın zemin kaplamalarından önce, ara duvarlar yapılacaktır. Daha sonra mekanların iç düzenlemeleri, pis su gideri ve tuvalet içi detayları döşeme kaplaması ile birlikte yapılacaktır.

Tuvaletlerin üçgen aralığına ait örtü, restitüsyon karalarına göre, tonozdur. Bu tonozun başlangıcı, ılıklık kuzeyindeki enli kemerin kuzeyinde görülmektedir. Buna

göre, başlayan tonoz, projede gösterildiği üzere inşa edilecektir. Bu beşik tonozun doğu bitiminde ise, başka formda bir tonoz daha vardır. Bu tonoz yerindeki ölçülere göre yeniden yapılacaktır.

9.3.2.3.Sıcaklık (Mekan No 5, 6, 7, 8)

Temizleme;

Sıcaklık bölümü hamamın en az veriye sahip bölümlerinden biridir. Aynı Şekilde en çok müdahaleye uğramış bölümüdür. Bu mekan sınırlarında bulunan ve bugün ofis olarak kullanılan ayrı bir ek yapı vardır. Bu ek, yıkılarak binadan kaldırılacaktır. Bundan başka yapının bu bölümünde, kuzey cephesinde, bugün duvar olmayan yerde, duvar vazifesi gören, alüminyum doğramalar vardır. Bunlar da sökülecektir.

Mekanın tüm güney dış duvarı boyunca devam eden tüm dış ekler, ki beton duvar parçaları, ekler, bitki üremeleri v.s. yapının cephesinden uzaklaştırılacaktır.

Bundan başka, tüm mekanın üzerinde dolaşan ve bugün ikinci kat olarak kullanılan +3.80 kotundaki ahşap döşeme, kirişler ve bu ikinci katın üzerini örten tüm çatı strüktürü yapıdan temizlenecektir. Böylelikle, yapının örtü kotu ve bu örtülere ait olan çok az da olsa veriler ortaya çıkacaktır. Ve yapı, cephede özgün oranlarına kavuşacaktır.

Sıcaklığın güneybatı halvetinin (Mekan No 7), orijinal giriş aksı olan kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, bugün dolu olarak görülen duvar üzerinde zaten var olan izlere göre ve restitüsyon kararlarına göre kapı boşluğu açılacaktır.

Sağlamlaştırma;

Sıcaklığın güneybatı halvetinin (Mekan No 7) kubbesinden, ki bugün ancak üzengi kotuna kadar olan kısmı vardır, düşeyde zemine doğru inen bir çatlak vardır. Bu çatlak tamir edilecektir.

Benzer Şekilde, sıcaklığın güney duvarı boyunca, zeminden itibaren kubbe üzengi kotuna kadar duvar üzerinde görülen yer yer çatlak ve boşalmalar da, çatlak dikişi ve enjeksiyonu yöntemi ile onarılacaktır.

Bütünleme;

Sıcaklığın giriş eyvanı olan batı eyvanının (Mekan No 6) üzerinde bulunan tonoz ve üzerinde bulunan 17 adet filgözü tamir edilecektir. Oranları bozulmuş olan bu filgözleri, olması gerektiği gibi tonozun akslarında yer alacaktır.

Sıcaklığın batı eyvanının (Mekan No 6) batı duvarı ve bu mekan ile ortak duvarları olan güneybatı halveti (Mekan No 7) kuzey duvarı ve kuzeybatı halveti (Mekan No 5) güney duvarı bütünlenecektir. Bu duvarlara ait bugün pek çok veri ve iz vardır. Bu izlere göre duvarlar tamamlanacaktır.

Sıcaklığın güneybatı halvetinin (Mekan No 7) kubbesi, üzengi kotuna kadar kısmen ayaktadır. Bu kubbe tamamlanacaktır.

Kuzeybatı halvetinin (Mekan No 5) ancak kubbe üzengi kotunda kısmen var olan bazı izlere göre bu mekan tamamlanacaktır. Bu mekan ait, kuzey duvar, doğu duvarı, batı duvarı ve kubbesi bütünlenecektir.

Yeniden Yapım;

Sıcaklığın kuzey eyvanına dair bugün hiçbir iz yoktur. Bu mekan restitüsyon planına göre yeniden inşa edilecektir.

Benzer Şekilde sıcaklığın kuzeydoğu halveti de yeniden yapılacaktır.

Yine sıcaklığın doğu eyvanı da yeniden yapılacaktır.

9.3.2.4.Su Deposu

Yeniden Yapım;

Hamamın soğuk su deposunun olduğu yerde bugün ofis bölümü vardır ve bu mekana dair hiçbir iz yoktur. Dolayısıyla bu bölüm, tamamen yeniden inşa edilecektir. Sıcaklığın kuzeydoğu halvetinin kuzey duvarı ile, binanın kuzey cephe duvarı arasında kalan bölümde yer alan depo, bu sınırlar içinde inşa edilecektir.

Mekanın örtüsü, restitüsyona göre tonozdur. Mekanı sınırlayan duvarlarla birlikte bu tonoz da inşa edilecektir. Restitüsyondan farklı olarak bu bölüm ile sıcaklık arasında yine restorasyon karalarına uygun bir biçimde bir geçit açılarak, bu mekan da

kullanıma katılacaktır. Bu geçitin formu ise yeni bir tasarım kararı olduğunu anlatacak biçimde, yapının özgün detaylarından farklı olacaktır.

9.3.2.5.Külhan

Restorasyon karalarına göre, külhanın bugün tekrar eski biçimiyle işletilmesi söz konusu değildir. Ancak, yapının bir müze gibi de düşünülmesi gerektiği için, bu mekana ait tüm özgün araştırmaların restorasyonda gösterilmesi gereklidir. Dolayısıyla bu bölüme ait birimler yeniden yapılacaktır. Külhan şeması (sadece görsel olarak) yapıda tekrar sembolik olarak inşa edilmelidir.

Benzer şeklide bu bölümle bağlantılı olan cehennemlik de yapının bugünkü işlevi için gerekli değildir. Ancak benzer sebeplerle, en azından kısmi bir mimari ifade ile bu şema kişilere anlatılmalıdır. Bu ise sıcaklığın uygun bir bölümünde, döşemede yapılacak bir detay ile anlatılacaktır.

Temizleme;

Külhanın iç mekanda güney duvarı üzerinde bulunan çimento harcı ile yapılmış olan sıva, duvardan temizlenecektir. Yine benzer Şekilde, külhan tonozunun üzengi sınırından başlayarak tonoz üst kotuna kadar devam eden dairesel formun içinde yer alan demir doğramalar ve bu tür yabancı ekler yapıdan sökülecektir. Külhanın doğu duvarında yine iç mekanda, bugün hamamla iç içe olacak Şekilde yapılmış olan betonarme bölüm, ki bu bölüm restitüsyon kararlarına göre hamamın özgün sınırlarının dışındadır, tüm strüktürü ile yapıdan temizlenecektir.

Güney cephesinde ise, bu mekan dayanmış olan komşu parselin duvarı, hamamın çevresel restorasyon kararları gereğince kaldırılacaktır. Dolayısıyla, külhanın doğu duvarı bugüne ulaştığı kadarı ile ortaya çıkacaktır. Aynı Şekilde, binanın bugün tüm sıcaklık güney cephesi boyunca devam eden yeni ekler, tuğlalar, bitkiler, beton duvar parçaları v.s. şeklindeki tüm müdahaleler ve zarar verici faktörler duvar yüzeyinden sökülerek temizlenecektir.

Sağlamlaştırma;

Külhanın doğu iç duvarında, betonarme duvar ve ekleri yapıdan temizlendikten sonra, külhanın beşik tonozunda görülen çatlaklar onarılacaktır. Aynı Şekilde,

mekanın güney dış duvarındaki temizlemeler yapıldıktan sonra, boşalmalardan kaynaklanabilecek olan ve duvar strüktüründe ortaya çıkabilecek hasarlar onarılacaktır.

Bütünleme;

Külhanın ancak bugün 4.05 m. olan doğu duvarı özgün boyutlarına göre bütünlenecektir.

Külhanın doğu duvarında bugün ancak üzengi kotundan itibaren yaklaşık 0.40m. kadar devam eden tonozu tamamlanacaktır.

Yeniden Yapım;

Külhanın batı duvarı ve kuzey duvarı, restitüsyon planına göre yeniden inşa edilecektir.

Benzer Şekilde, külhanın doğu duvarındaki külhan bacası yerinde temel kazıları yapılıp kesin yeri belirlendikten sonra restorasyon kararına göre yeniden inşa edilecektir. Külhan kapağı da yeni bir malzeme ile yeniden imal ettirilerek, restitüsyondaki yerine göre takılacaktır.

Külhan ile sıcaklık arasında, su deposunda olduğu gibi, mekanları bağlamak için bir geçit açılacaktır.

9.3.3.Cephe Onarımları

Restorasyon ilkelerinden, dönem eklerini korumak önemli bir prensiptir. Bu yapıda, dönem eki olarak daha çok 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan müdahaleler sonucu gelen ekler ağırlıklıdır. Bunun dışında ise restitüsyon bölümünde verildiği gibi, 18. Ve 20. Yüzyıllar arasını kapsayan bir dönemden söz edilebilmektedir. Bunlara göre, cephelerde, bugünkü mevcut karakter, daha çok cidar ve çekirdek onarımları şeklinde olan dönem ekleri olduğu yerde, gerekli onarımlar yapılarak korunacaktır.

9.3.3.1.Kuzey Cephesi

Cephenin mevcut duvar dokusu gerekli onarımlar, yani derz onarımı ve cidar bütünlemeleri yapılarak korunacaktır. Ancak cephe üzerindeki P13 ve P14 pencerelerinin korunup korunmamaları tartışmalı bir noktadır. Çünkü, cephede bu pencere sınır ilişkilerine bakıldığında, buradaki duvar dokusunun özgün olmadığı çok net görülmektedir. Özellikle üst ve alt bitişlerde kullanılmış olan taşlar, duvarın genel karakterinden oldukça farklıdır. Ayrıca, batı cephesindeki pencere ile buradaki pencerelerin kotlarının uymaması da özgün olmayan bir oluşumdur. Bu pencerelerin iç mekanda üstlerindeki betonarme lentoların varlığı da bu pencerelerin özgünlüğü konusunda kesin fiziksel veriler olmaktadır. Sonuçta bu iki pencere için, özgün biçimlerinin verilmesi düşünülmektedir. Burada, pencere üstlerine, içerdeki lentolar sökülerek yerine tuğla kemerleri örülecektir. Ayrıca, pencerelerin boyutları ile birlikte kotları da olması gerektiği biçimde düzeltilecektir.

Üstteki pencereler ise, oldukları biçimleri ile, ancak gerekli sınır düzeltmeleri ve onarımları yapılarak kullanılacaktır.

Cephenin devamında, yeniden yapılacak olan ılıklık ve sıcaklık duvarları, restorasyon kararlarına göre ve yanındaki soyunmalık duvar dokusu ile uyumlu bir biçimde, aradaki çökertme derzinden sonra yapılacaktır.

9.3.3.2.Batı Cephesi

Bu cephede özgün olmayan detay pek yoktur. Gerekli temizlemelerden sonra, pencereler, onarım ve sağlamlaştırmaları yapılarak kullanılacaktır.

Cephede, daha önce varlığı kesin olan ahşap saçak yeniden yapılacak ve yapının yol ile olan ilişkileri ayarlanacaktır. Burada saçak sınırları dahilinde yapıya ayrılacak olan yaya kaldırımı payı, parke taşı döşenecek ve giriş, cümle kapısı ile birlikte, özgün biçimine getirilecektir. Yapının yol ile olan ilişkisini azaltmak için birtakım bitkiler yardımıyla tampon bir band oluşturulacaktır.

9.3.3.3.Güney Cephesi

Yapının bu cephesinde bugünkü şartlar altında yol kotlarını özgün biçimine getirmek imkansızdır. Böyle bir sistem ancak, uzun vadede, ada genelinde yapılacak olan bir rehabilitasyon çalışması ile birlikte ele alındığında olabilir. Bu ise, yine tamamen

eski yol kotlarına kavuşması şeklinde değil, ancak, yapının etrafında geniş bir band açarak, beden duvarlarını kısmen açığa çıkarmak şeklinde olabilir.

Bugünkü öneri olarak, yapının yakın çevresinde ve yapıya dayanmış olan eklerin, bitki üremelerinin temizlenmesi önceliklidir. Ayrıca, bugün Aya Kapı Kilisesi'nin duvarları üzerine inşa edilmiş olan yapı, aynı zamanda, hamamın güney cephesini de kendi parsel sınırları içine almış durumdadır.

Bu şartlar altında, ancak yapının kendisi üzerindeki müdahaleler söz konusu olabilmektedir.

Buna göre, yapının soyunmalık cephesindeki üst kottaki pencereler, içleri temizlenerek ve gerekli onarımlar yapılarak, bugünkü biçimleri ile korunacaklardır. Ilıklık ve sıcaklık, cephe ve örtü bütünlemeleri, burada da yine diğer cephelerde olduğu gibi, özgün biçimine ve restorasyon kararlarına uygun olarak yapılacaktır.

9.3.3.4.Doğu Cephesi

Bugün böyle bir cephesi olmayan yapının, külhan ve odunluk kısımlarının meydana çıkabilmesi için, yapının bugün doğu sınırına dayanmış olan ek yapı mutlaka alınarak, buradan kaldırılacaktır. Böylelikle, yapının doğu cephesi açığa çıkacaktır.

Burada, ilk etapta külhan ve arkasından sıcaklık mekan onarım ve bütünlemeleri yapılacaktır. Külhanın girişi, restorasyon kararlarına göre düzenlenerek, binanın servis ya da arka girişi olarak kullanılacaktır.

Arka planda, soyunmalık doğu duvarı üzerindeki pencereler de onarılacak ve kuzey cephesindeki pencereler şeklinde, bir dönem eki olarak kabul edilecek ve korunacaklardır.

10.SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ve gelişmelere sahne olmuş bir bölgede ve her zaman diliminde merkez olma özelliğini hep taşımış olan Haliç, bugün maalesef hala önemli olmakla birlikte hak ettiği değeri bulamamaktadır.

Böyle bir tablo içinde adeta acınacak durumda olan ve Mimar Sinan'ın eseri olan Aya Kapı Hamamı, çevresi ile birlikte bu harap durumundan kurtarılmalıdır. Bu tezde bunun nasıl olması gerektiğine dair yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler ışığında ve yapıda yapılacak çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak olan verilerle birlikte, yapı tekrar değerlendirilmelidir.

Bütün bunlar, tarihi bir eserin, geçmişle geleceği birbirine bağlayan adeta bir köprü vazifesi görmesi gerektiği içindir.

Bugünkü çevresiyle bir terkedilmişlik havası veren bölge için yapılan çeşitli, teorik de olsa çalışmalar (tezler, sosyal içerikli anketler ve koruma çalışmaları) umut vericidir. Özellikle Fener bölgesi için yapılmış olan çalışmaların bir an önce hayata geçirilmesi şarttır. Bu çalışmalara bağlı olarak, Aya Kapı Hamamı'nın konumlandığı ada da üzerindeki önemli tarihi eserlerle birlikte ele alınmalıdır.

Yapının yakın çevresinde görülemeye başlayan bir uygulama olarak, birtakım eski binaların özel şahıslar tarafından alınarak restorasyonlarının finanse edilmesi de önemlidir. Ancak bu çalışmalar mutlaka uzman kişilerce kontrol edilmeli ve yapılan uygulamaların çevre ve kendileri ile uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Gelecekte bir gün, R. E. Koçu'nun Aya Kapı Hamamı için yazdığı gibi[252] "şehrin yüzü suyu olan Ayakapu Hamamı'nı tahrip edenleri, tarihin tel'inine terket"me çaresizliğinin yaşanmaması için bu tür çalışmalara bugünden başlamak gereklidir.

KAYNAKLAR

[1] **MEYDAN LAROUSSE ANSİKLOPEDİSİ,** 1992. Hamam Maddesi, s:4987-4989

[2] **EYİCE, Semavi,** 1993. Hamam, *İslam Ansiklopedisi*, cilt 15, s:402-430.

[3] **EYİCE, Semavi,** a.g.e.

[4] **EYİCE, Semavi,** a.g.e.

[5] **EYİCE, Semavi,** 1994. Hamamlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, s:538.

[6] **IŞIN, Ekrem,** 1990.Türk Hamamları Tarihçesi, *Arredemento Dekorasyon Dergisi*, 4, s:110.

[7] **EYİCE, Semavi,** 1995. Vakıf Sanat Eserlerinin Korunmasının Önemi, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını*,sayfa: 29-35.

[8] **YEŞİLKAYNAK, Meltem,** 1991. Samatya Kapıağası Yakupağa Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, s:3, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[9] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** 1998. *Türk Hamamı*, s: 51, İstanbul.

[10] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.

[11] **IŞIN, Ekrem,** 1995. *İstanbul'da Gündelik Hayat-* İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri-İletişim Yayınları, İstanbul.

[12] **ARU, Kemal Ahmet Prof.,** 1949. *Türk Hamamları Etüdü*, s: 31, İ.T.Ü. Yayınları.

[13] TAŞÇIOĞLU, Tülay, a.g.e.

[14] **ŞAHİN, Kamil,** 1990. Deniz Hamamları, *Vakıflar Dergisi*, s:241-245.

[15] **USTAOĞLU, Çiğdem,** 1989. Havsa Sokollu [Kasımpaşa] Külliyesi Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, s:33, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

[16] **ATLI, Süheyl,** 1990. Mimar Sinan Dönemi Hamamları Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, s: 13, M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

[17] **ATLI, Süheyl,** a.g.e., s:14

[18] **ATLI, Süheyl,** a.g.e.

[19] **ÖNGE, Yılmaz,** 1991. *Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 404-410.

[20] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:420.

[21] **EYİCE, Semavi,** 1994. Hamamlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, s:538.

[22] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:404.

[23] **SÖZEN, Metin,** 1993. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, s: 115, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını.

[24] **KUBAN, Doğan,** 1973. *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, s:198.

[25] **SÖZEN, Metin,** a.g.e., s:225.

[26] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:408.

[27] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:412.

[28] **EYİCE, Semavi,** 1993, Hamam, *İslam Ansiklopedisi*, cilt 5, s:178.

[29] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:35.

[30] **TÜRK ANSİKLOPEDİSİ,** 1985. Hamam Maddesi, 18. cilt s: 424-425.

[31] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:412.

[32] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:35.

[33] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:412.

[34] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:35.

[35] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:35.

[36] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:36.

[37] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:37.

[38] **ATAMAN, Sadi Yaver,** 1997. *Türk İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

[39] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:38.

[40] **EYİCE, Semavi,** 1993. Hamam, *İslam Ansiklopedisi*, cilt1 5, s:417.

[41] **EYİCE, Semavi,** a. g. e.

[42] **EYİCE, Semavi,** a. g. e.

[43] **EYİCE, Semavi,** a. g. e.

[44] **EYİCE, Semavi,** a. g. e.

[45] **EYİCE, Semavi,** a. g. e.

[46] **EYİCE, Semavi,** a.g.e., s:418.

[47] **IŞIN, Ekrem,** 1995. *İstanbul'da Gündelik Hayat-* İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri, s:262, İletişim Yayınları, İstanbul.

[48] **GÜVENÇ, Şeyda,** 1997. Antalya Kaleiçi'nde (Yenikapı) Gavur Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[49] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.

[50] **GÜVENÇ, Şeyda,** a.g.e.

[51] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.

[52] **IŞIN, Ekrem,** 1990. Türk Hamamları Tarihçesi, *Arredemento Dekorasyon Dergisi*, 4, s:110

[53] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e., s:234.

[54] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** 1994. Haliç Maddesi, s:501-508.

[55] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:503.

[56] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:504.

[57] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:505.

[58] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:505.

[59] **AHUNBAY, Metin,** 1994 , Surlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 8, s:75-80

[60] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:505

[61] **AHUNBAY, Metin,** a.g.e., s:76

[62] **AHUNBAY, Metin,** a.g.e., s:77

[63] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:505

[64] **ARSEVEN, Celal Esat,** 1989. *Eski İstanbul*, Çelik Gülersoy Vakfi Yayınları, s:

[65] **AHUNBAY, Metin,** a.g.e.

[66]**ÇEÇEN, Kazım,** 1991. *2. Beyazıd Su Yolları*, İstanbul.

[67] **HÜR, Ayşe,** 1994. Yangınlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:426-427.

[68] **ARSEVEN, Celal Esat**, a.g.e.

[69] **ARSEVEN, Celal Esat,** a.g.e.

[70] **İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** a.g.e., s:505.

[71] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** 1994. Haliç Maddesi, s:501.

[72] **MANTRAN, Robert,** *16. ve 17. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s:36-44.

[73] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** 1993. İstanbul'da 1980-1992 Arası Düzenlenen Kıyı Mekanlarının Kullanıcı Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi, 'Haliç-Bakırköy Örneği', *Yüksek Lisans Tezi*, s:55, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[74] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[75] **AHUNBAY, Metin,** a.g.e.

[76] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** 1994. Haliç Maddesi, s:501-508.

[77] **DİRİMTEKİN, Feridun,** 1956. *Fetihten önce Haliç Surları*, İstanbul .

[78] **DİRİMTEKİN, Feridun,** a. g. e.

[79] **ÜNVER, Süheyl,** 1949, İstanbul'un 31 Kapısı, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları*, sayı 88, s:12.

[80] **CEZAR, Mustafa,** 1963, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, s:4, DGSA Yayınları.

[81] **SAKAOĞLU, Necdet,** 1994. Yangınlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:430.

[82] **KOÇU, Reşat Ekrem,** 1981. *İstanbul Tulumbacıları.*

[83] **SAKAOĞLU, Necdet,** a.g.e., s:429-435.

[84] **CEZAR, Mustafa,** a.g.e.

[85] **CEZAR, Mustafa,** a.g.e..

[86] **ÜREKLİ, Fatma,** 1998. *1894 İstanbul Depremi*, İstanbul Araştırmaları,İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, sayı 5, s:47-52.

[87] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[88] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[89] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[90] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[91] **SAKAOĞLU, Necdet,** a.g.e.

[92] **HASKAN, Mehmet Mermi,** 1995. İstanbul Hamamları, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları*, s:177-178, İstanbul.

[93] **BELGE, Murat,** 1994. *İstanbul Gezi Rehberi*, s:109-110, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul.

[94] **ÇANTAY, Tanju,** 1987. Mimar Sinan'ın Az Bilinen Bir Eseri: Aya Kapı Hamamı, *Taç Dergisi*, İstanbul, sayı 7, s: 18-20.

[95] **KURAN, Abtullah,** 1986. *Mimar Sinan*, s:17, Hürriyet Vakfi Yayınları, İstanbul.

[96]**KUBAN, Doğan,** 1994. Sinan Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:563-567.

[97] **SÖNMEZ, Zeki,** 1988. *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar ve Belgeler*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

[98] **MERİÇ, Rıfkı Melül,** 1965. *Mimar Sinan Hayatı, Eseri, Mimar Sinan'ın Eserlerine Dair Metinler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[99] **HASKAN, Mehmet Mermi,** a.g.e.

[100] **ÇANTAY, Tanju**, a.g.e.

[101] **Dünden Bugüne İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ,** 1994, Cibali Tütün Fabrikası, s:429.

[102] **TİBET, Aksel,** 1994. Aya Kapı Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:436.

[103] **TANMAN, Baha,** 1994. Aya Kapı Çeşmesi Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:437.

[104] **EYİCE, Semavi,** 1994. Gül Cami Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:434.

[105] **EYİCE, Semavi,** 1994. Gül Cami Maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s:434.

[106] **HASKAN, Mehmet Mermi,** a.g.e.

[107] **HASKAN, Mehmet Mermi,** a.g.e.

[108] **KARACA, Zafer,** 1994. Nikolaos (Ayios) Kilisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, s:76.

[109] **BELGE, Murat,** 1994, *İstanbul Gezi Rehberi*, s:109-110, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul.

[110] **KARACA, Zafer,** a. g. e.

[111] **KARACA, Zafer,** a. g. e.

[112] **KARACA, Zafer,** a. g. e., s:77.

[113] **EYİCE, Semavi,** 1994. Aya Kapı Kilisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, s:438.

[114] **EYİCE, Semavi,** 1994. Aya Kapı Kilisesi, a.g.e.

[115] **EYİCE, Semavi,** 1994. Aya Kapı Kilisesi, a.g.e.

[116] **EYİCE, Semavi,** 1994. Aya Kapı Kilisesi, a.g.e.

[117] **KOÇU, Reşat Ekrem,** 1982. Aya Kapı Çeşmesi, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları.

[118] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a. g. e.

[119] **EYİCE, Semavi,** 1983. *Son Devir Bizans Mimarisi*.

[120] **ÇETİN, Hakan,** 1996. Haliç Bölgesindeki Yapılarda Zemin Koşulları Nedeniyle Oluşan Oturmaların Önlenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Y.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

[121] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** 1976, Haliç Sahillerinde Temel ve Stabilite Sorunları, Boğziçi Üniversitesi, *Haliç Sorunları Ve Çözüm Yolları Sempozyumu* 11-13 Şubat, s:391-400.

[122] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** a. g. e.

[123] **CEZAR, Mustafa,** a.g.e.

[124] **KOÇU, Reşat Ekrem,** 1982. Aya Kapı Hamamı, *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları.

[125] **ÖNGE, Yılmaz,** 1993. Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 404-410.

[126] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[127] **PAŞALIOĞLU, Ayşe,** a.g.e.

[128] **ERSEN, Ahmet**, 2000. Kişisel Görüşme.

[129] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[130] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[131] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[132] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[133] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[134] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[135] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[136] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[137] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[138]**ÖDEKAN, Ayla,** 1993. Sinan'da Kütle Biçimlenişi ve Cephe Düzenlemesi, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,s: 513-519.

[139] **ÖDEKAN, Ayla,** a.g.e.

[140] **ÖDEKAN, Ayla,** a.g.e.

[141] **ÖDEKAN, Ayla,** a.g.e.

[142] **ÖDEKAN, Ayla,** a.g.e.

[143] **ERZEN, Jale,** 1981. Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri, *Doktora Tezi*, s:7, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basın İşbirliği, Ankara.

[144] **İŞLEYEN, Emel,** 1995. İstanbul Camilerinde Cephe Gelişimi, *Doktora Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

[145] **ERZEN, Jale,** 1981. Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri, *Doktora Tezi*, s:7, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basın İşbirliği, Ankara.

[146] **ERZEN, Jale**, a.g.e., s:22.

[147] **ERZEN, Jale,** a.g.e., s:30.

[148] **BATUR, Afife,** 1967. Sinan'a Ait Yapıların Listesi, *Mimarlık Dergisi*, İstanbul, 49, s: 3544.

[149] **HASKAN, Mehmet Mermi,** a.g.e., s: 177.

[150] **AHUNBAY, Zeynep,** 1993. Sinan'ın Yapılarında Kullanılan Teknikler ve Malzeme, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 531-538.

[151] **BELGE, Murat,** a.g.e., s:110.

[152] **BOSTANCIBAŞI DEFTERİ,** 1980. *1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Oturdu?*, s:27, yayınlayan Şevket Rado.

[153] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** 1976. Haliç Sahillerinde Temel ve Stabilite Sorunları, *Boğaziçi Üniversitesi Haliç Sorunları Ve Çözüm Yolları Sempozyumu*, İstanbul, s:391-400.

[154] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[155] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[156] **ÇANTAY, Tanju,** a.g.e.

[157] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[158] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[159] **ÇANTAY, Tanju,** a.g.e.

[160] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[161] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[162] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[163] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[164] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[165] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[166] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[167] **ÇANTAY, Tanju,** a.g.e.

[168] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[169] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[170] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[171] **AKINCI, Şirin,** 1997. İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar olan Dönemde Osmanlı Kargir Yapım Teknikleri[1453-1702*]*, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[172] **ARSEVEN, Celal Esat,** 1975. *Türk Sanatı Tarihi*, cilt 2, s:521.

[173] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:352.

[174] **KOÇU, Reşat Ekrem**, a.g.e.

[175] **ARSEVEN, Celal Esat,** 1975, *Türk Sanatı Tarihi*, cilt 2, s:521.

[176] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[177] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[178] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:342.

[179] **AKINCI, Şirin,** a.g.e.

[180] **EYİCE, Semavi,** 1994. Aya Kapı Kilisesi, a.g.e.

[181] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.

[182] **CEZAR, Mustafa,** a. g. e.

[183] **ÇANTAY, Tanju,** a.g.e.

[184] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[185] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[186] **AHUNBAY, Zeynep,** a.g.e., s:532

[187] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi.- AKSOY, İ. Hakkı -ÖZÜDOĞRU, Kemal,** Mayıs 1978. *Eminönü- Süleymaniye- Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi*, Teknik rapor No.31, İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi.

[188] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** a.g.e.

[189] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** a.g.e.

[190] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi.,** a.g.e.

[191] **AHUNBAY, Zeynep,** a.g.e., s:532

[192] **CEZAR, Mustafa,** a.g.e.

[193] **BATUR, Afife,** *Osmanlı Camilerinde Almaşıklık Duvar Üzerine*, Anadolu Sanatı Araştırmaları Yayını, s:192.

[194] **BATUR, Afife,** a.g.e., s:188.

[195] **BATUR, Afife,** a.g.e., s:189.

[196] **ÖDEKAN, Ayla,**a.g.e., s:513.

[197] **İŞLEYEN, Emel,** 1995. İstanbul Camilerinde Cephe Gelişimi, *Doktora Tezi*, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[198] **ERZEN, Jale,** a.g.e.

[199] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:118.

[200] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:119.

[201]**ARSEVEN, Celal Esat,** 1985, Türk Sanatı Tarihi, cilt 2.

[202] **AKINCI, Şirin, a.g.e.,** s:118

[203] **AKINCI, Şirin, a.g.e.,** s:119

[204] **AKINCI, Şirin, a.g.e.,** s:119

[205] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.,

[206] **TAŞÇIOĞLU, Tülay,** a.g.e.,

[207] **AKINCI, Şirin, a.g.e.,** s:280

[208] **AKINCI, Şirin, a.g.e.,** s:280

[209] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[210] **ÖNGE, Yılmaz,** 1978. Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma, *Vakıflar Dergisi*, İstanbul, Cilt 12, s: 121.

[211] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e.

[212] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[213] **BİNAN, Muhittin,** Türk Mimarisinde Saçaklar ve Gelişimi.

[214] **ARU, Kemal Ahmet,** a. g. e.

[215] **ARU, Kemal Ahmet,** a.g.e., s:39

[216] **AKINCI, Şirin,** a.g.e.

[217] **AKINCI, Şirin,** a.g.e.

[218] **AYKUT, Muhittin,** 1990. Türk Sivil Mimarlığında İç Mekanda Su Öğesi ve Değerlendirilmesi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[219] **AYKUT, Muhittin,** a.g.e.

[220] **AYKUT, Muhittin,** a.g.e.

[221] **ÇEÇEN, Kazım,** 1991. *2. Beyazıd Su Yolları,* İstanbul.

[222] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:413-414

[223] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e., s:413-414

[224] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[225] **AKINCI, Şirin,** a.g.e.

[226] **ÖNGE, Yılmaz,** a.g.e.

[227] **AYKUT, Muhittin,** a.g.e.

[228] **AYKUT, Muhittin,** a.g.e.

[229] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:353

[230] **ARSEVEN, Celal Esat,** 1975. *Türk Sanatı Tarihi*, cilt 2, s:518.

[231] **ARSEVEN, Celal Esat,** 1975. *Türk Sanatı Tarihi*, cilt 2, s:519.

[232] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e., s:40

[233] **ÖNGE, Yılmaz,** 1978. Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma, *Vakıflar Dergisi*, İstanbul, Cilt 12, s: 121.

[234] **AKINCI, Şirin,** a.g.e., s:170

[235] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e., s:40

[236] **ÖNGE, Yılmaz,** 1993. Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 404-410.

[237] **ÖNGE, Yılmaz,** 1993. Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 404.

[238] **ÖNGE, Yılmaz,** 1993. Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını,sayfa: 404-410.

[239] **YÜKSEK, Refik,** 1996. Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri ve Geçirdiği Onarımlar, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[240] **YÜKSEK, Refik,** a. g. e.

[241] **YÜKSEK, Refik,** a. g. e.

[242] **YÜKSEK, Refik,** a. g. e.

[243] **YÜKSEK, Refik,** a. g. e.

[244] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** 1976. Haliç Sahillerinde Temel ve Stabilite Sorunları, *Boğaziçi Üniversitesi Haliç Sorunları Ve Çözüm Yolları Sempozyumu*, İstanbul, s:391-400.

[245] **PEYNİRCİOĞLU, Hamdi,** a.g.e., s:399

[246] **ERSEN Ahmet ve GÜLEÇ Ahmet,** 1997. *Geleneksel Harçlar Konusunda Bir Araştırma"Tahtakale Hamamı"*, s:56-59.

[247] **ERSEN Ahmet ve GÜLEÇ Ahmet,** a. g. e.

[248] **ERSEN Ahmet,** *1997-1998 Öğretim Yılı Mimarlık Ana Bilim Dalı Restorasyon Programı Yüksek Lisans Ders Notları.*

[249] **ERSEN Ahmet,** a. g. e.

[250] **ERSEN Ahmet,** a. g. e.

[251] **AKINCI, Şirin,** a.g.e.

[252] **KOÇU, Reşat Ekrem,** a.g.e., s:1380.

EK A HAMAM FOLKLORU

HAMAMLA İLİGİLİ LÜGAT [1]

HAMAM ANASI, Kadınlar hamamında iş görenlere bakan kadın.

HAMAM BOHÇASI, Kadınların hamama gittikleri zaman hamam takımlarını sardıkları bohça.

HAMAM BORNOZU, Evlerde yıkanılacağı zaman giyilen bornoz havlu.

HAMAM FANUSU, Filgözü.

HAMAM KESESİ, Hamamda kiri çıkarmak için vücuda sürülen kıldan ya da kenevirden küçük kese.

HAMAM MÜHRÜ, Mevlevi tarikatında üzerinde "hamam" sözcüğü yazılı kağıt. Bazı tarikat müritleri hamama gittiklerinde hamamcılara bu kağıtları verir, hamamcılar da bu kağıtları tekkeye göstererek paralarını tahsil ederdi.

HAMAM NALINI, Hamamlarda kullanılan yüksek topuklu nalın. Bunların sedef kakmalı, gümüşlü ve işlemeli olarak bir sanat eseri sayılacak kadar özenli yapılmış olanları vardır.

HAMAM NATIRI, Kadınlar hamamında çalışan kadın tellak.

HAMAM ODASI, Eski büyük konakların özel hamamlarındaki soyunma odası, camekan odası.

HAMAM OTU, Vücuttaki kılları düşürmek için hamamda sürülüp yıkanınca dökülen ilaç.

HAMAM TAKIMI, Yıkanma işinde kullanılan havlu ve öteki gerekli eşyalar.[2]

HAMAM TASI, Hamamda yıkanırken su almak ve dökünmek için kullanılan tas.[3]

HAMAM YAPMAK, Yıkanmak.

HAMAM BÖCEĞİ, Temiz tutulmayan yerlerde üreyen, geceleri ortaya çıkan, koşucu ve zararlı, ekmek, un, kösele, kağıt, kumaş ve hatta kereste kemirebilen, değdiği eşyaya kötü koku bulaştıran bir böcek.

HAMAMCI, 1)Hamam işleten kimse. 2)Gusül abdesti alması gereken kimse. 3)Eskiden hamam, sarnıç, su yolu, lağım gibi su yapılarında çalışan duvarcı ustalarına verilen ad.

HAMAMCILIK, Hamam işletme işi.

HAMAMCI DERZİ, Taş duvarlarda taş aralıklarına keten lifleriyle karıştırılmış sıva doldurma işlemi sonucu elde edilen derz. Su geçirimini azaltmak için yapılırdı. Bir Osmanlı yapım tekniği olan hamamcı derzi artık kullanılmamaktadır.

HAMAMCI USTASI, Hamam, sarnıç, su yolu, lağım gibi yapı işlerinde uzman kişi.

HAMAMÇE, Küçük hamam.

HAMAM-I HARR, Sıcak hamam.

HAMAM-I MUTEDİL, Orta derecede sıcaklığı olan hamam.

HAMAM-I TENNUR-İ RATİB, 40-45 derece sıcaklığı olan hamam.

HAMAM-I YABİS, 37-55 derece sıcaklığı olan hamam.

HAMAMİ, Hamamcı.

HAMAMLIK, Eski evlerde, yıkanmak için ayrılmış çoğunlukla içi çinko kaplı dolaba benzer yer, gusülhane.

HAMAMNAME, Hammamname veya hammamiye olarak da bilinir. Divan edebiyatında hamamları, hamam eğlence ve sohbetlerini, hamam güzellerini betimleme amacıyla yazılmış eserlere verilen ad.

HAMAMDA ÇALIŞANLAR İLE İLGİLİ LUGAT[4]

TELLAK, Müşteriyi yıkamak ve masaj yapmakla görevli kişi.

PEŞTEMALCİ, sıcaklıktan çıkan müşteriye peştemal tutan kişi idi.

MEYDANCI, kadın hamamlarında, natır veya kahya olarak da adlandırılırdı ki, müşteriyi yıkayan, keseleyen kişi idi.

ÇIKMACI, sıcaklıktan çıkan müşteriye peştemal tutan kişi idi.

KAHVECİ, Kahve yapan kişi.

KÜLHANCI, Hamamın tesisatı ve külhan bölümü ile ilgili çalışan kimse.

YANAŞMA, soyunmalıkta giyinen müşterinin ayakkabılarını silen, düzelten kişiye denirdi.

HAMAMLA İLGİLİ DEYİŞLER(5)

HAMAM GİBİ SICAK, Çok sıcak yerler için kullanılır.

HAMAM KAÇKINI, Çırılçıplak kimse.

HAMAM NALINI SURATLI, Çok çirkin kadın.

HAMAM SOYGUNU, Çırılçıplak.

HAMAM SUYUYLA MİSAFİR AĞIRLAMAK, Herkesin rahatça yararlandığı bir şeyden ikram edilerek birini memnun etmeye çalışmak.

HAMAMA GİDER KURNAYA, Düğüne gider zurnaya aşık olur, çabuk gönül kaptıran kişi.

HAMAMA GİREN TERLER, Bir kimsenin içinde bulunduğu durum, giriştiği iş, çeşitli sıkıntılara katlanmayı gerektiriyorsa bunları göze alması gerekir anlamında söylenen söz.

HAMAMA GİRMEK, Yıkanmak için hamama girmek.

HAMAMCI OLMAK, Gusül abdesti almak zorunda kalmak.

HAMAMDA DELİ VAR, 1)Aklı başında bir insan için beklenmedik durum. 2)Bulunan ortamda sakınılması gereken kişiler için kullanılır.

HAMAMIN NAMUSUNU KURTARMAK, Kötü tanınmış bir şeyin ya da yerin sözümona onurunu kurtarmak için göz boyama çeşidinden üstünkörü, yetersiz bir çaba göstermek.

İKİ ÇIPLAK BİR HAMAM, İki fakir insanın evliliği için kullanılır.

KADINLAR HAMAMINA BENZEMEK, Çok gürültülü yerler için kullanılır.

KUDRET HAMAMI, Kendiliğinden kaynayan sıcak su.

HAMAM TÜRLERİ(6)

ADAK HAMAMI, Adakta bulunan kişinin isteğinin olması halinde hamam kiralayarak düzenlediği eğlence

ASKER HAMAMI ise askere gidecek kişinin bir şölenle uğurlanması amacı taşırdı.

BAYRAM HAMAMI da bayram arefesinde temizlik ve ibadet amacıyla yapılan bir törendi.

DAMAT HAMAMI da, gelin hamamı gibi düğünden bir gün evvel, damat için yapılan bir törendi.

GELİN HAMAMI, Evlenmeden birkaç gün önce yapılan hamam safası.

LOHUSA VEYA KIRK HAMAMI ise yeni doğan bebeğin kırkı tamamlanınca düzenlenen bir adet idi. Önce lohusa olan kadın, bir takım adetler eşliğinde yıkanır ve daha sonra da ebe çocuğu yıkardı.

SÜNNET HAMAMI da yine sünnet olacak çocuğun, sünnetten evvel temizlenmesi, bilgilenmesi ve eğlenmesi amacıyla yapılırdı.

TULUMBACILAR HAMAMI ise yangından dönen tulumbacıların temizlenmesi amacıyla yaptıkları toplu törendi.

KAYNAKLAR

[1] **GÜVENÇ, Şeyda**, 1997 Antalya Kaleiçi'nde [Yenikapı] Gavur Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

[2] **TÜRK ANSİKLOPEDİSİ**, Hamam maddesi, s:426

[4] **TAŞÇIOĞLU, Tülay**, 1998, *Türk Hamamı*, s: 51, İstanbul, s:233-235

[5] **GÜVENÇ, Şeyda**, a. g. e., s

[6] **TAŞÇIOĞLU, Tülay**, 1998, *Türk Hamamı*, s: 51, İstanbul, s:233-235

EK B

YAPININ VAKFİYESİ

Nur Banu Valide Sultan Vakfiyesi-Vakıflar Genel Müdürlüğü Tespit ve Tescil Dairesi Bölümü Arşivi

- Osmanlıca Metin;

Sultan Murat Validesi Nur Banu Valide Sultan

Üsküdar ve Lapseki'de Tanzim Tarihi 990

Mahfuz(kasa) 1/61(11?) Sayfa 2(212)

- Tercüme Defteri;

1766 Nolu defterin, 136.sahifesi, 27 sırası(mikrofilm)-Düzenlenme Tarihi 1992

...139

15-Aya kapusu kurbunda gül cami mahallesinde vakı vakıfaya nispetle ma'ruf olduğuna binaen tahditden müstağni tek hamam

16-Üç taraftan cadde ile ve vakifai müşarünileyaanih mezkur hamam kurbundaki vakfi ile mahdut bir su kuyusu ve iki helayı müştemil dört tahtani ve üç fevkani odalar

...

...140

17-Mezkur hücreler yanında vakı üç taraftan cadde ile mahdut şerhane(kelleci) tahir olunan dükkan

18-Mezkur hamam karşısında iki taraftan cedde ve berber Rüstem mülkü ile mahdut ve üzerinde bir oda bulunan dükkan

19-Mezkur hamamın külhanı yanında dört hücre

20-İstanbul kale kapularından yeni kapuda hamam kurbunda vakı komşularınca hudutları malum bulunan biribirine muttasıl iki hücre

21-Yenikapu haricinde vakı üç taraftan cadde ve bir tarafi kale duvarı ile mahdut ve üzerinde iki hücre bulunan dükkan

22-Mezkur dükkan karşısında vakı üç taraftan cadde ve bir tarafi kale duvarı ile mahdut ve üzerlerinde iki hücreyi muhtevi olup Ayasofya vakfina senevi yirmibeş dirhem mukataalı iki dükkanaın arsaları

...

...161

Vakıfai müşarünileyha, suyun ve su yollarının umur ve ahvalına vukufi olan kimselerden yedi zat tayin edilup bunlar su yollarından bozulan yerleri bilup oraları tamir etmelerini şart ve her birinin mesai sahalarını şu suretle tayin etti:bunlardan biri vakıfa hazretlerinin Üsküdar kasabasındaki camiişerif havlusuna ve medreseye, imarete, hastaneye, hamam getirttiği suların ve bu kasaba kurbunda da sarı kadı mahalline getirttiği suyun yollarına bakacak.Bunlardan ikisi, Hazreti vakıfanın İstanbul'da dikilitaş kurbundaki hamama ve ayakapusu kurbundaki hamama akan suların yollarına bakmayı deruhde edecekler ki bunların biri İstanbul haricinde Akyar ve kum lağımı ve Ali paşa çayırı ve güzelcehisar ve Ayvalık ve şehid merhum Sultan Bayazıd hanın camine akan suyun yollarına mülhak diğer su yolları gibi muhtelif ve müteaddid yerlerdeki su yollarına bakacak, diğer biri de İstanbul dahilinde vakı mezkur suyun yollarına bakacak ve bu su yolcularının her birinin birer çırağı bulunup bu su işlerinde kendilerine kusursuz yardım edeceklerdir.

...

Ek C

ANITLAR KURULU İSTANBUL 1. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ'NDEN ALINAN AYA KAPI HAMAMI İLE İLGİLİ BELGELER EKTEDİR.

Kayıtka 6.8.
S. Aybay 11.8.98

T C
İSTANBUL İLİ
FATİH İLÇESİ
BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İMAR VE PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ
PLANLAMA BÜROSU

Sayı:98/5767

05/ 8./1998

KÜLTÜR BAKANLIĞI
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İST 1 NOLU KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
MÜDÜRLÜĞÜ

[redacted]

[redacted] 7.1998 tarih ve 5217 sayılı Eml İst Md yazısı

(b) 8.10.1996 tarih ve 8098 sayılı kurul kararı

İlgi (a) yazıda adı geçen Fatih,Küçük Mustafapaşa Mh Miralay Nazım ey Cd 259 pafta 2182 ada 3 parsel sayılı yer 1/1000 ölçekli 23 02 1994 asdik tarihli 5363 sayılı kararla tasdikli planda yolda kaldığından stimlak edilmesi hususu başkanlığımızca uygun görülmüştür

Söz konusu parselin belediye encümeninin 21 10 1993 tarih ve 2244/2123 ayılı kararı ile istimlakine karar verilmiştir

Ancak parselin 16.9.1997 tarih ve 3168 sayılı kurul kararı ile scilli eski eser olması nedeniyle 2 nolu idare mahkemesinin 8.11 1995 rih ve esas 1994/876 kararı 1995/1560 sayılı kararı ile yapı eski eser duğundan 2863 sayılı yasa uyarınca tescilinin kaldırılmasına ilişkin ruma kurulunun kararı olmadan kamulaştırmaya gidildiğinden encümen kararı tal edilmiştir

İlgi (b) kurul kararının 2 maddesinde be'irtildiği üzere istimlak rarlarının koruma kurulu tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir

Konunun tarafınızca eski eser açısından incelenerek yapılacak işleme as olacak kararınızın başkanlığımıza bildirilmesini arzederim

1 /1/1000 ölç plan ftk si)
2 (1/500 ölç fotoğraf yönlerini gös pafta)
3 (5 adet fotoğraf)

Hasibe SELAHTAR
Başkan Yardımcısı

[redacted]

925

27.5.1997

Fatih,2182 ada,1 parsel.

İSTANBUL VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜNE

İLGİ:16.10.1996 gün ve 8937 sayılı yazısı.

İstanbul-Fatih, KüçükMustafapaşa Mah, 259 pafta, 2182 ada, 1 parselde bulunan Havuzlu Hamam'a (Ayakapı Hamamı) ilişkin ilgi

[redacted]

mış olup, bu konu hakkındaki bilginin Müdürlüğümüze iletilmesi gerektiği hususunu bilgilerinize rica ederim.

Muazzez COŞKUN
MÜDÜR V.

14.4.1997 Dak.İA
14.4.1997 Ark.GA

[redacted]

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Kültür Müdürlüğü

SAYI B.I6.0.PER.4.34.00.00.MÜZE-720/96-1191 08937 16 Ekim 1996

KONU Fatih, 259 pafta,
2182 ada, 1 parsel;

İSTANBUL I NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜNE

İlçesi [illegible] pafta, 259 pafta, 2182 ada, 1 parselde bulunan tescilli (Havuzlu Hamam) kitabeli Ayakapı Hamamı hakkında 12.12.1977 gün ve 9719 sayılı kararla açılması istenen soruşturma sonucu ile ilgili olarak Fatih Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan alınan 7.8.1996 gün ve 6826 sayılı yazı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Fikret ÇUHADAROĞLU
Vali a.
Vali Yardımcısı

EK:1-Yazı Örn. (2 adet)

İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Kültür Müdürlüğü

Sayı : B.16.0.PER.4.34.00.00.MÜZE-720/96-1032 06280 18 Temmuz 1996

Konu : Fatih, 259 pafta,
2182 ada, 1 parsel;

FATİH CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İstanbul, Fatih ilçesi, Küçük Mustafa Pasa Mah., 259 pafta, 2182 ada, 1 parselde kurulu Korunması gerekli Kültür Varlığı olarak tescilli Kitabeli Ayakapı Hamamı ile ilgili olarak İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.5.1996 gün ve 7766 sayılı kararında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 12.12.1977 gün ve 9719 sayılı kararı ile bahse konu hamamı tahrip edenler hakkında açılmış bulunan Yasal Soruşturmanın akibeti hakkında bilgi verilmesi istenmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Osman DEMİR
Vali a.
Vali Yardımcısı

2-karar Örn. (1 adet)

DAĞITIM:
-Fatih Cumhuriyet Başsavcılığına
-Fatih Kaymakamlığına

Sayın Başkanlığa

Fatih,Fener Abdülezelpaşa caddesi 2182 ada, 1 parselde H-990 tarihli kitabesi olan ve bugün kullanılmayan harap durumdaki Ayakapı Ham mının, hamam duvarlarını tahrip ederek kaçak dükkânlar yapıldığından örn az sayılı bulunan orijinal kitabeli hamamın tahribinin önüne geçilebil için,hamamın korunması gerekli eski eserlerden olup olmadığı kararınız

[redacted]

eski eser vasfını kaybetmiş olduğundan,hamam sahibi tarafından kereste deposu olarak kiraladığı ve yazıda konu mevzuu olan (hamam duvarlarını tahrip ederek içerisine yapılan dükkânların) yine hamam sahibi tarafında kiraya verilen kereste deposunun cadde yüzündeki yazıhaneleri olup hamamın bu kısmındaki kemer ve kubbeleri yıkılarak bakiyeleri kalan kısmı içerisinde olduğundan hamamın duvarlarını tahrip ederek kaçak olarak yapılmadığından durum saygı ile arzolunur. 21.9.1965

[redacted]

Kurul M[redacted]

Mazhar Güz[redacted]

ANITLAR YÜ[redacted]

587 | 21.9.965

Dosyasına
21.9.1965

[redacted]

M.T.S. 7252

T. C.
BELEDİYE REİSLİĞİ
İSTANBUL

İmar Planlama Müd.

Sayı: 1334
Konu :
Eki : 1) 3 poz foto
2) Rapor

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 145 - 24.XII.1965
Karar No. ve Tarihi : 3021 - 26.XII.1965

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

İstanbul'da Fatih Fener Abdülezelpaşa caddesi 2182 ada [redacted]
Ayakapı Hamamı [redacted] Belediye Başkanlığı
[redacted] 1834/7252 sayı [redacted] tedkik edi
[redacted] okundu ve [redacted]

Ayakapı Hamamı'nın (Havuzlu hamam) klâsik üslûpta inşa edilmiş muhafazası gerekli eski eser olduğunun, tahribinin önüne geçilmesi icabettiğinin ve tahrip edenler hakkında kanuni kovuşturma yapılması gerekli görüldüğünün Belediyeye bildirilmesine karar verildi.

[redacted]

[redacted] (Mahmut) Aktepe (Münir) Akozan (Feridun) Akurgal (Ekrem)

Bulunmadı

Üye Alsaç (Orhan)	Üye Eldem (Sedat H.)	Üye Eyice (Semavi)	Üye Gökbilgin (Tayyip)
Üye Kuran (Aptullah) Bulunmadı	Üye Öz (Tahsin)	Üye Söylemezoğlu (H. Kemali)	Üye Tunalı (İsmail)
Üye Turan (Osman) Bulunmadı	Üye Yenen (Mithat)	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü y. Hikmet Gürçay	Üye Vakıflar Genel Müdürü Nihat Danışman Bulunmadı

EK D

KRONOLOJİK ANALİZ PAFTALARI

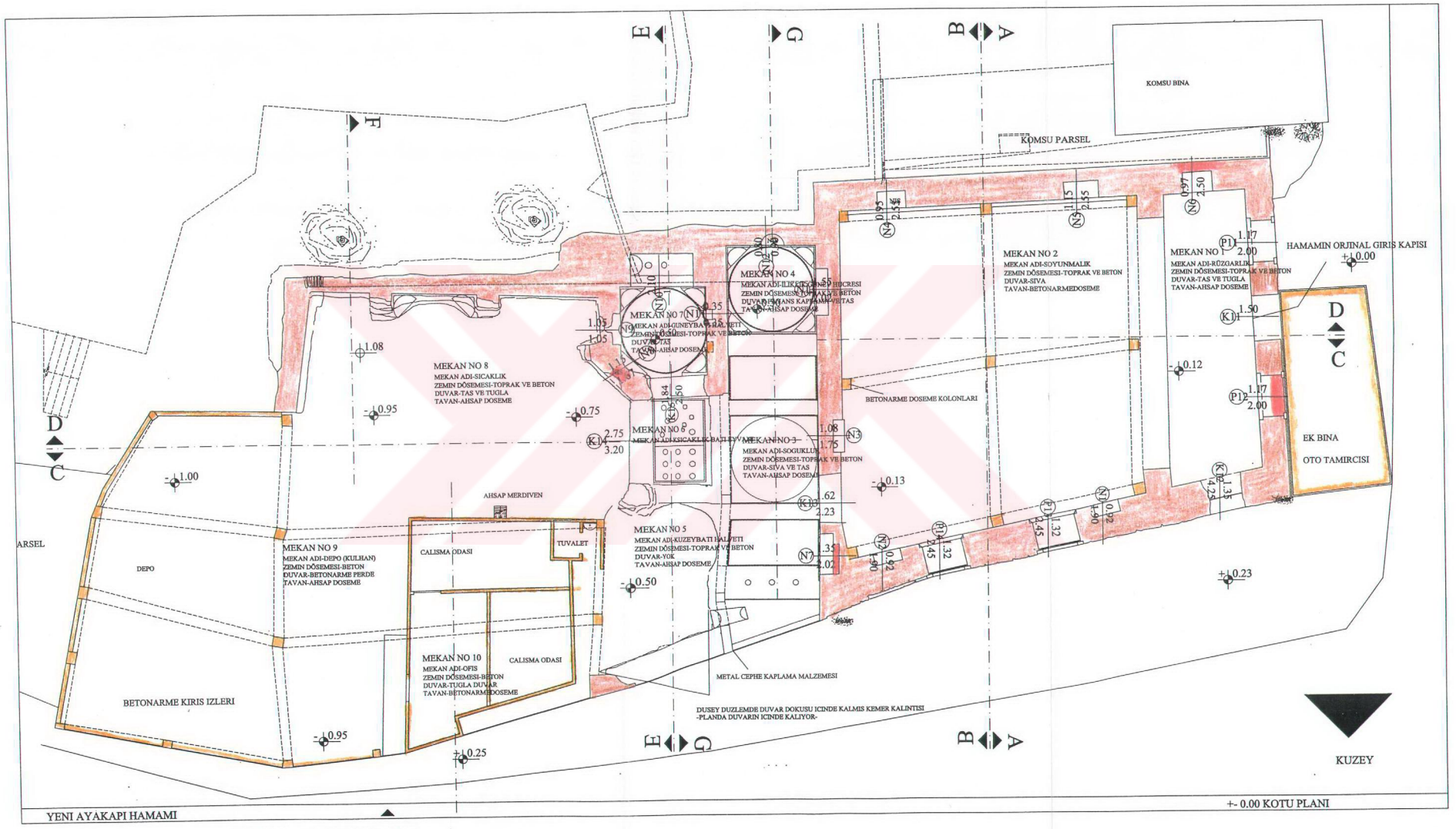
16. YÜZYIL

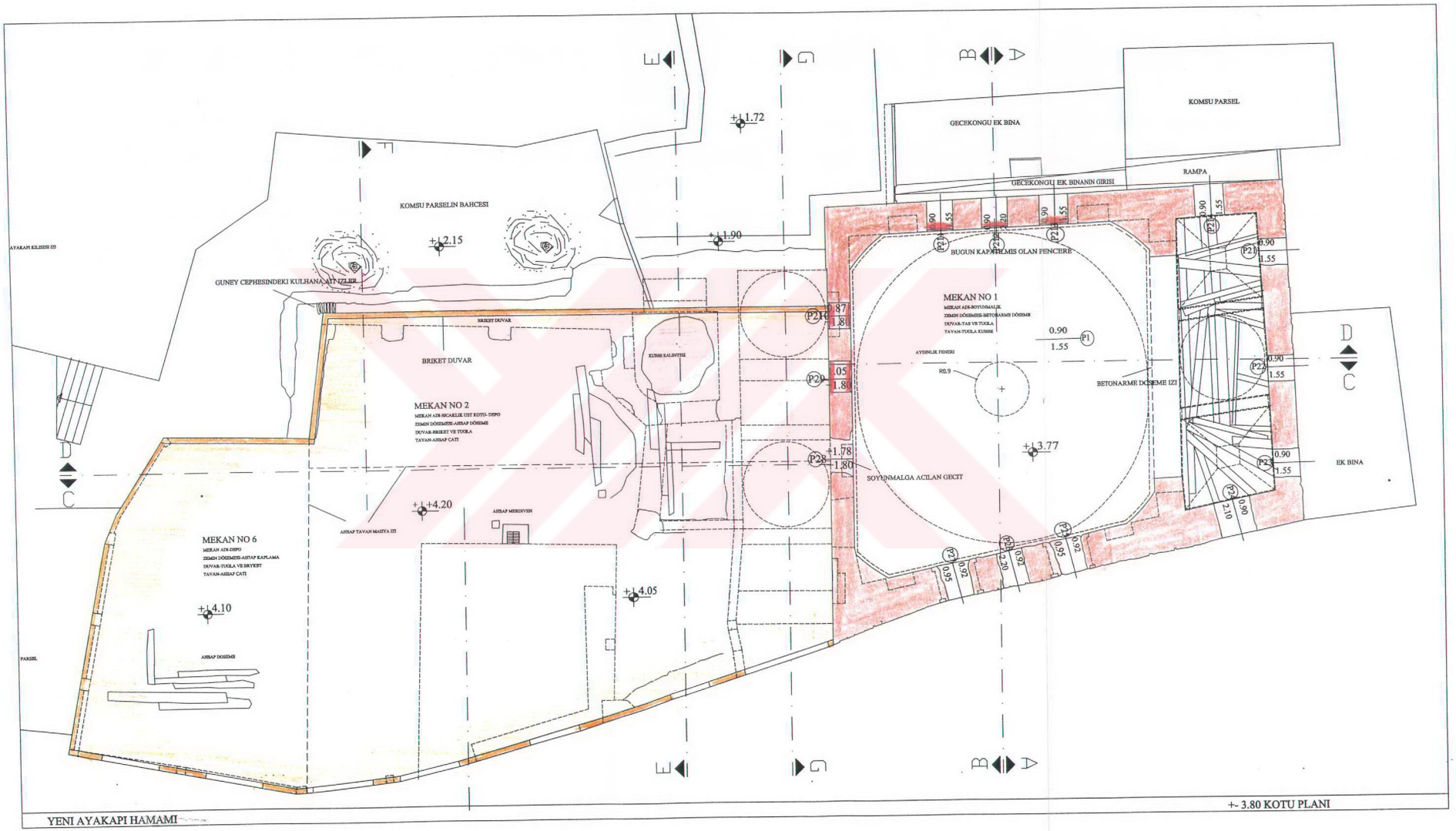
18. VE 20. YÜZYILLAR ARASI MUDAHALELER

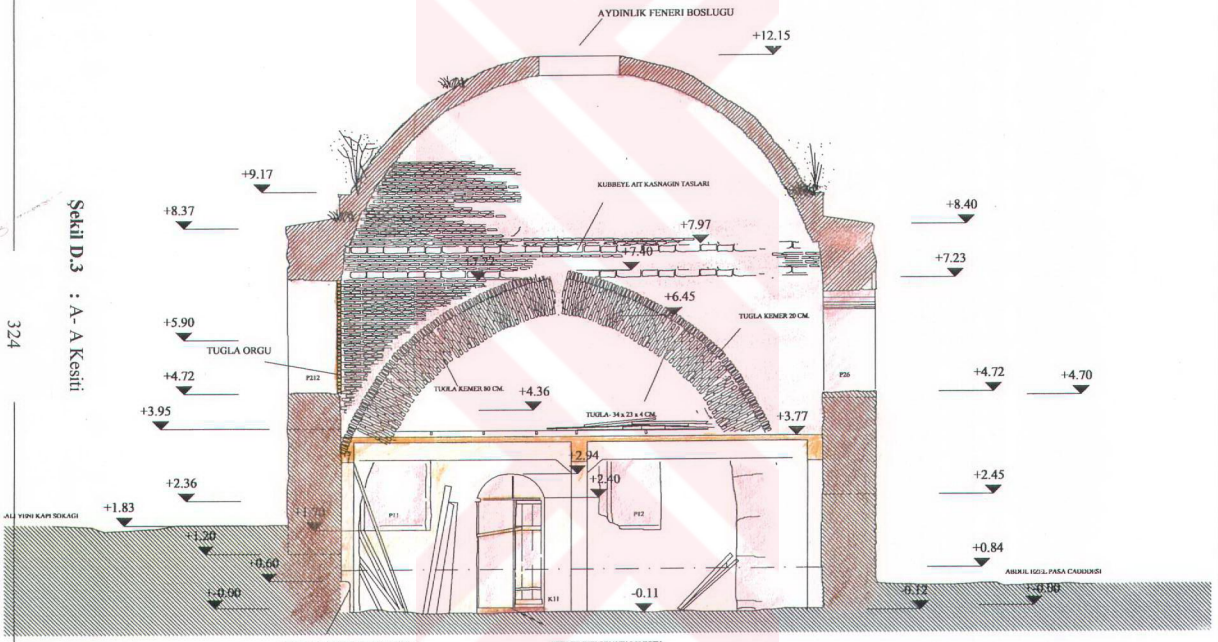
20. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN İTİBAREN YAPILAN MUDAHALELER

Şekil D.1 : +- 0.00 Kotu Planı

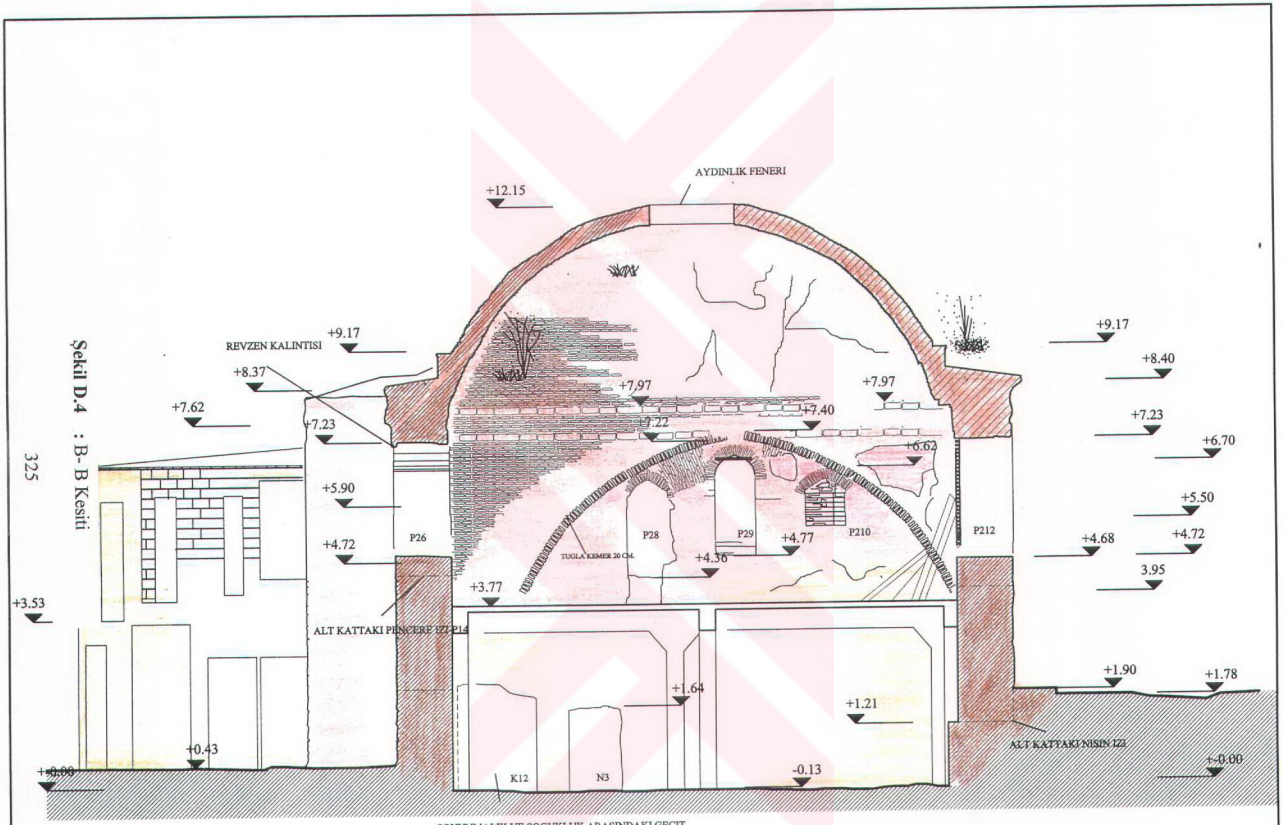

Şekil D.2 : + 3.00 Kotu Planı

Şekil D.3 : A- A Kesiti

A - A KESITI

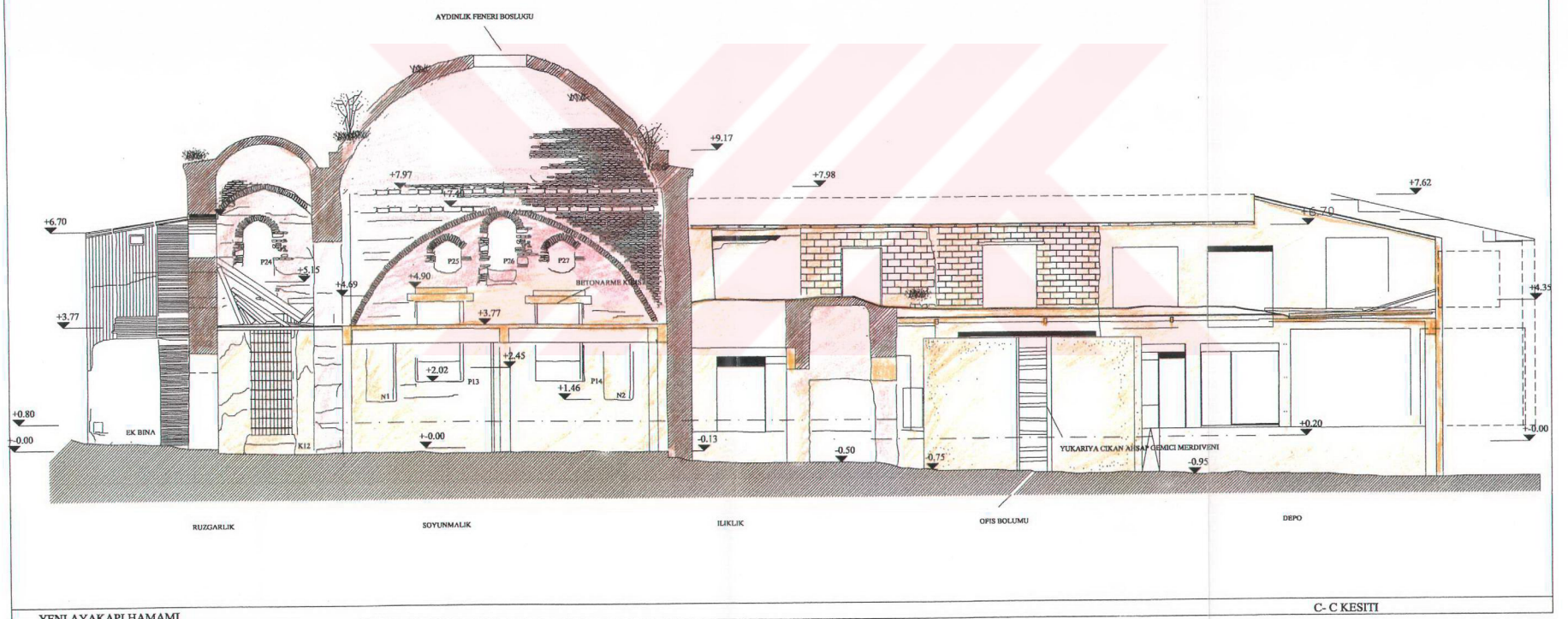

Şekil D.4 : B- B Kesiti

325

YENI AYAKAPI HAMAMI

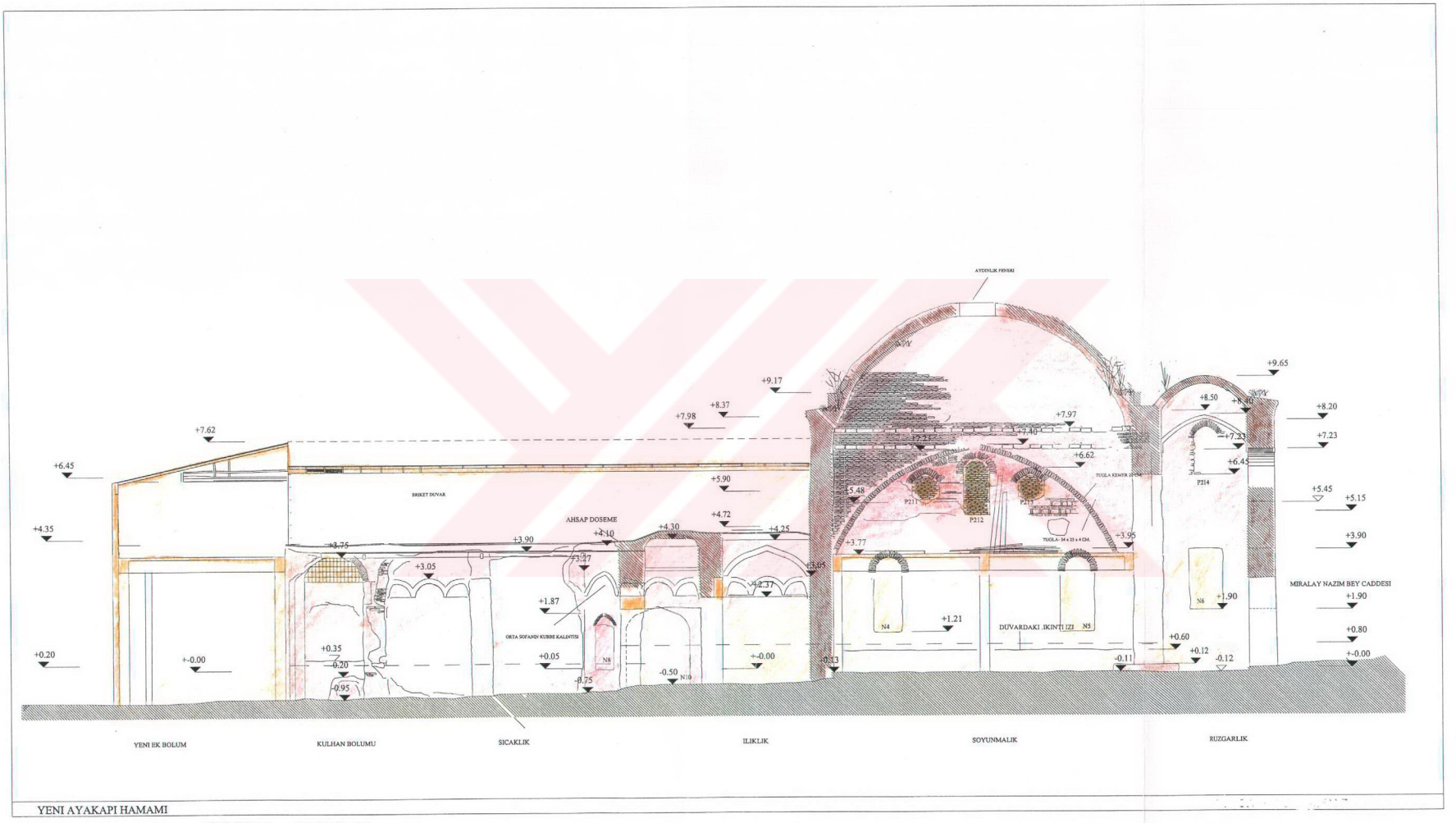
B-B KESITI

YENI AYAKAPI HAMAMI

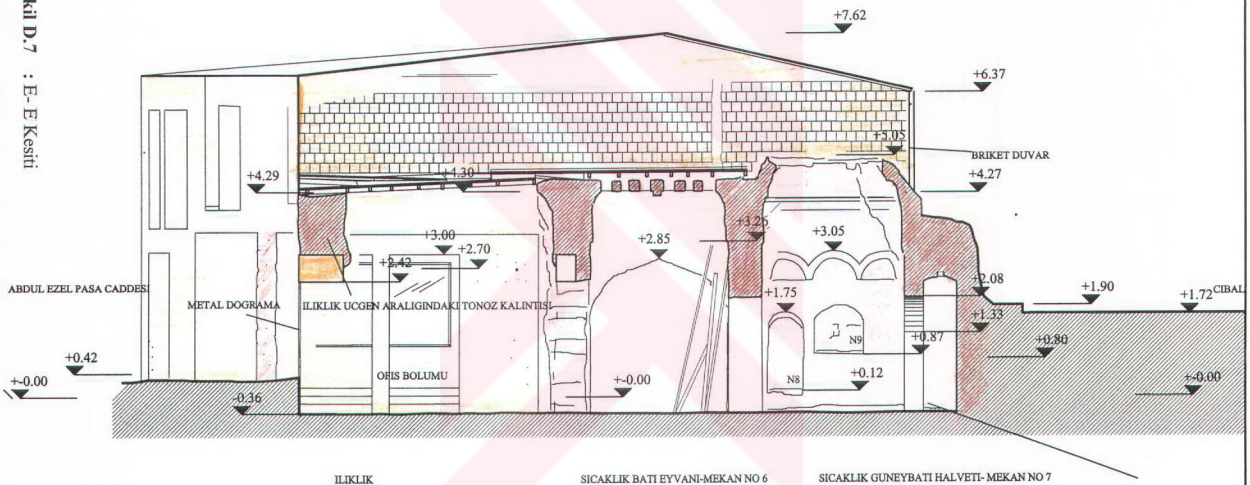
C- C KESITI

Şekil D.5 : C- C Kesiti

Şekil D.6 : D- D Kesiti

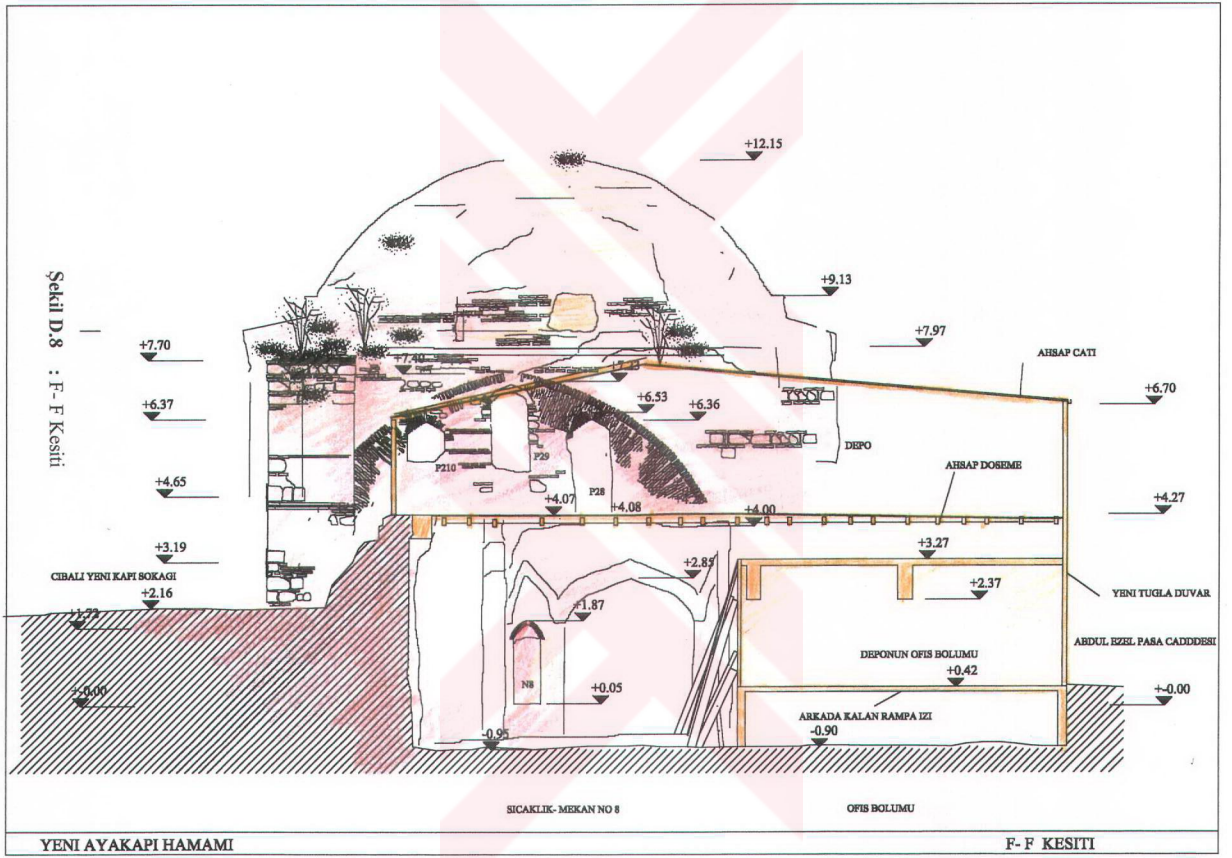
Şekil D.7 : E- E Kesiti

YENI AYAKAPI HAMAMI

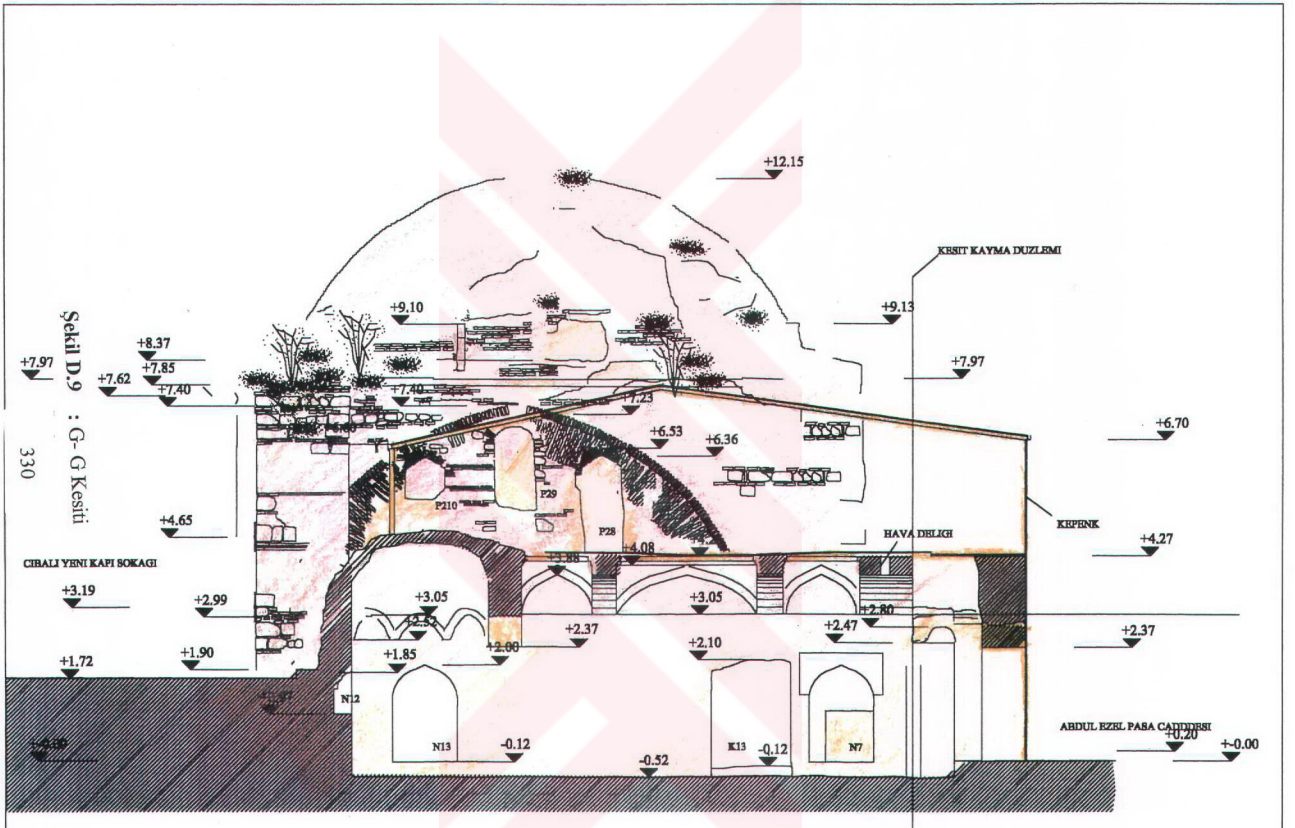
E- E KESITI

Şekil D.8 : F- F Kesiti

YENI AYAKAPI HAMAMI

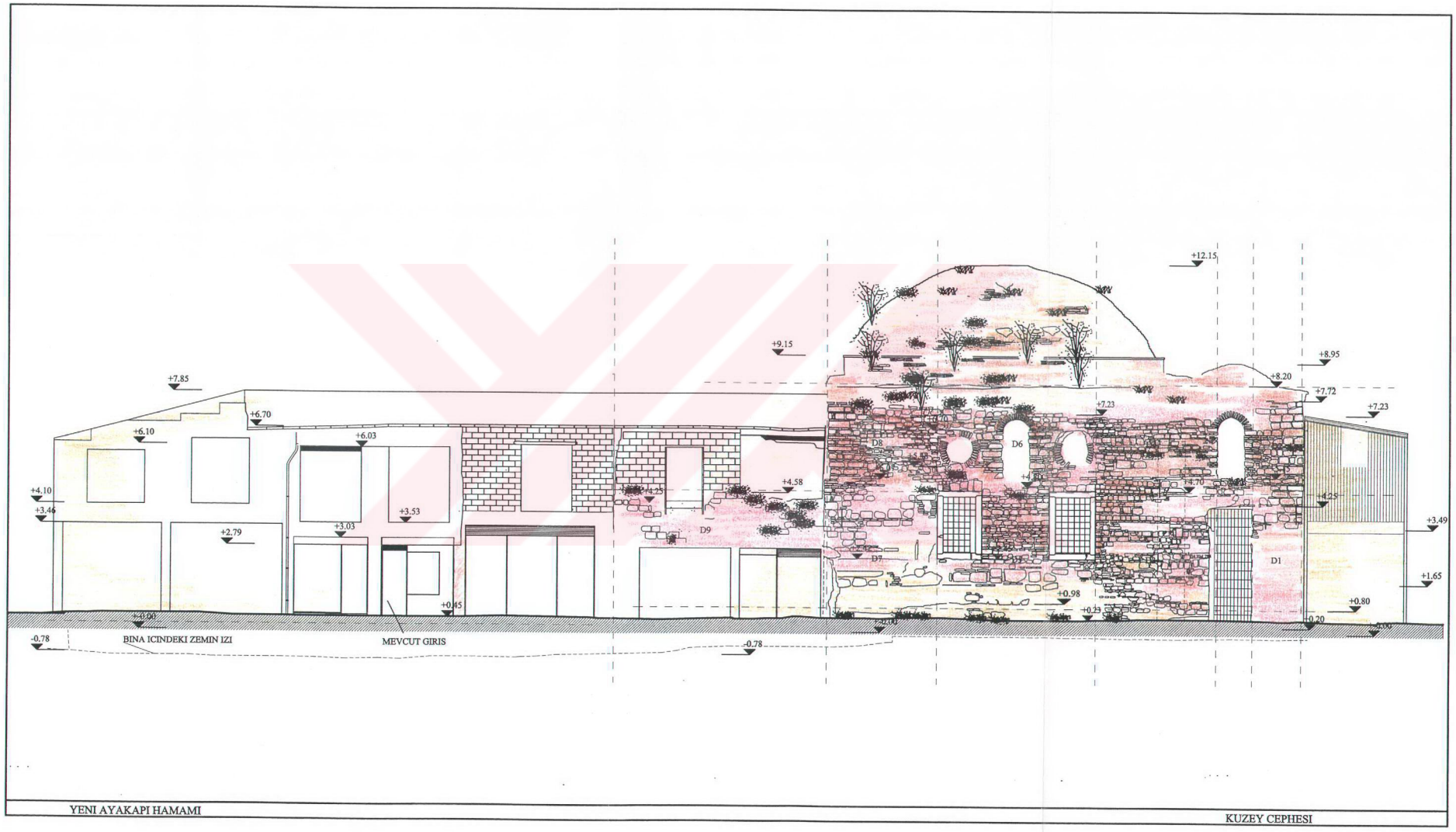
F- F KESITI

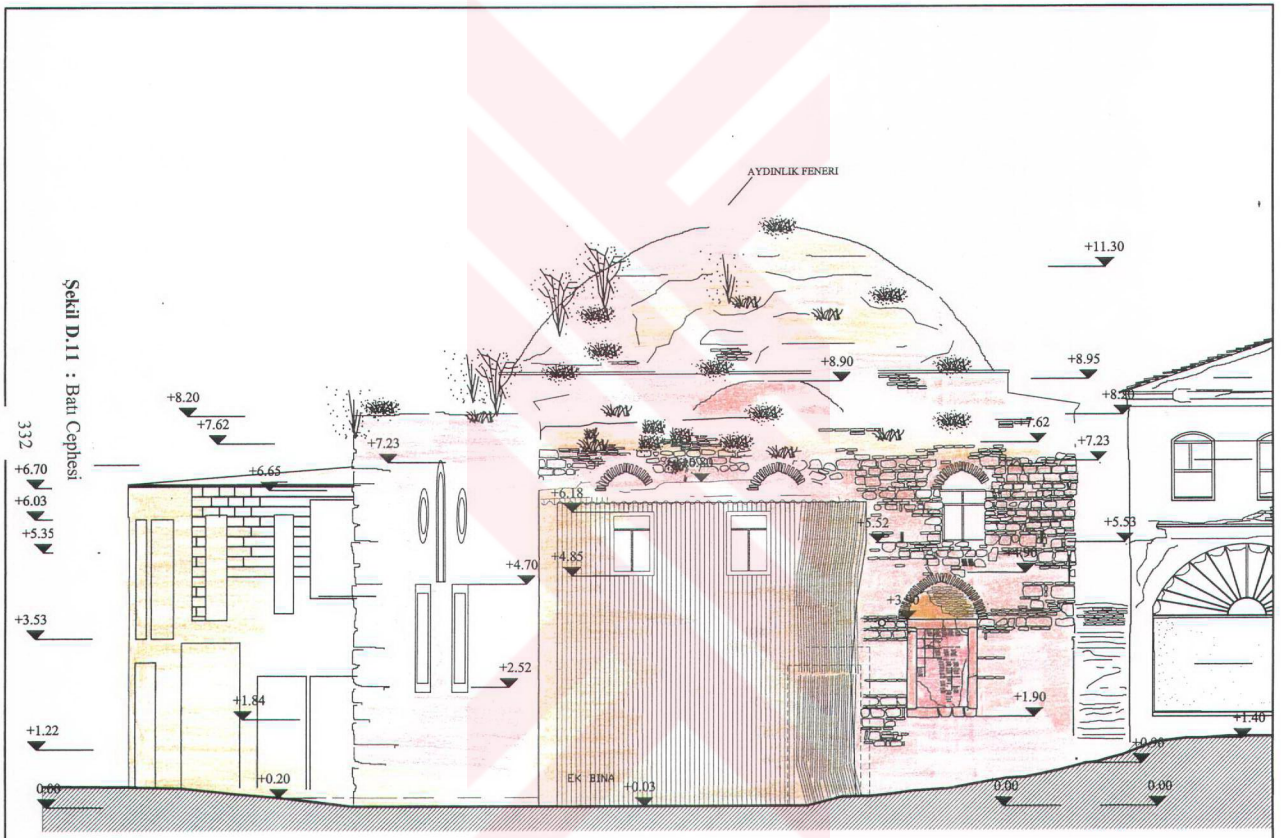
Şekil D.9 : G- G Kesiti

YENI AYAKAPI HAMAMI

G- G KESITI

Şekil D.10 : Kuzey Cephesi

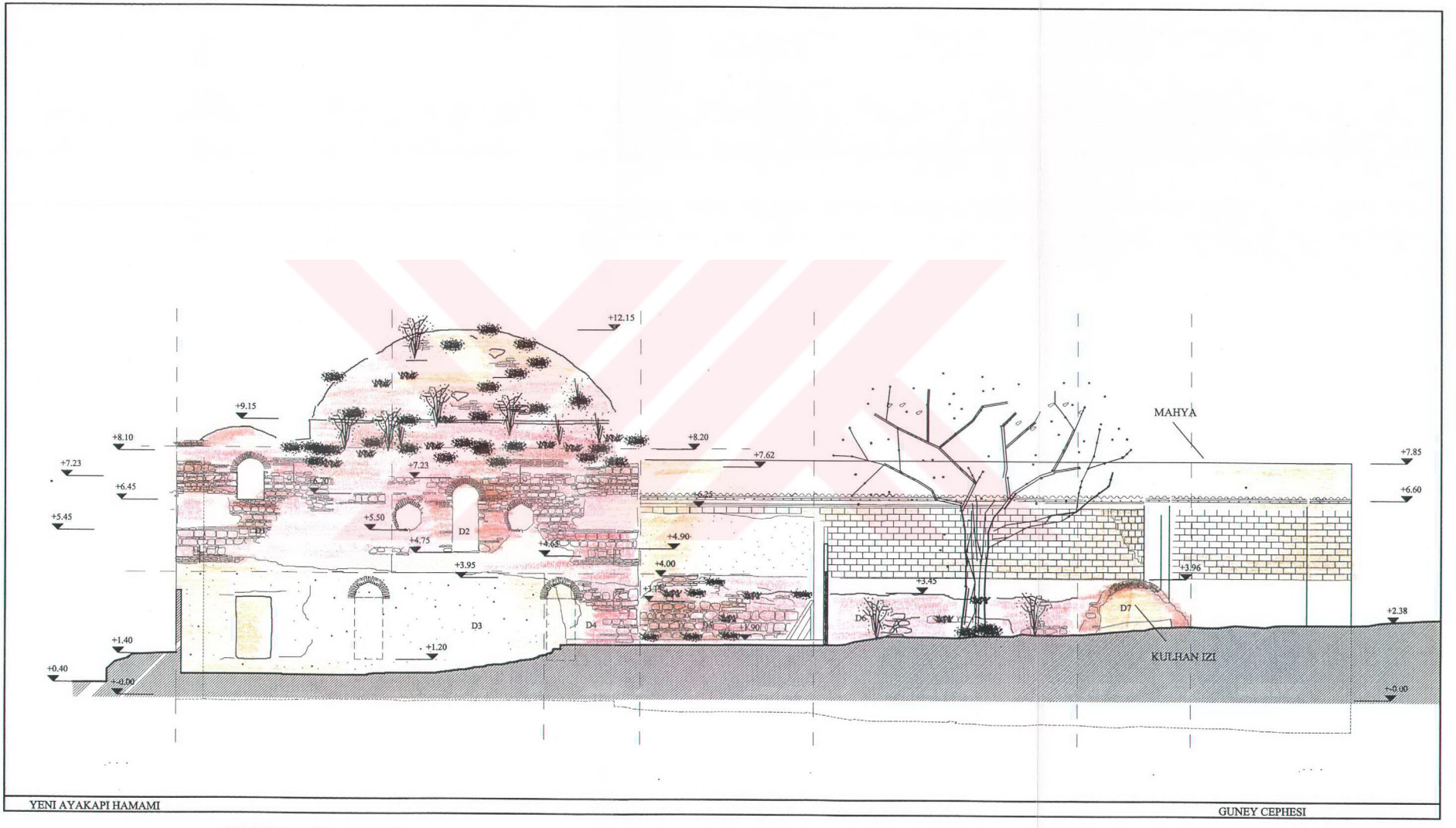

Şekil D.11 : Batı Cephesi

332

YENI AYAKAPI HAMAMI

BATI CEPHESI

Şekil D.12 : Güney Cephesi

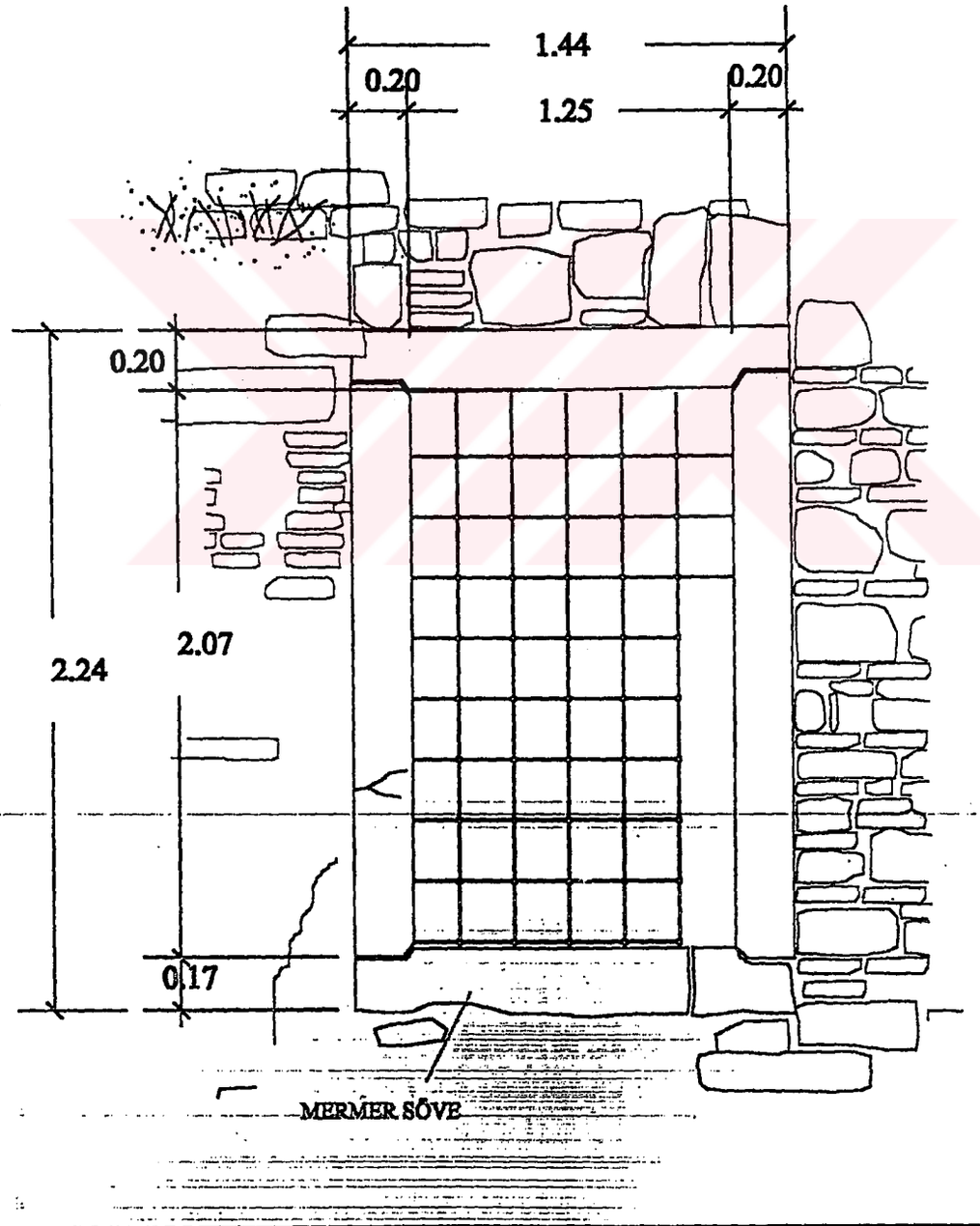
Ek E

YAPIDAKİ PENCERE TİPLERİ

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

RESTORASYON ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şekil E.1 : Pencere Tipleri, Tip 1

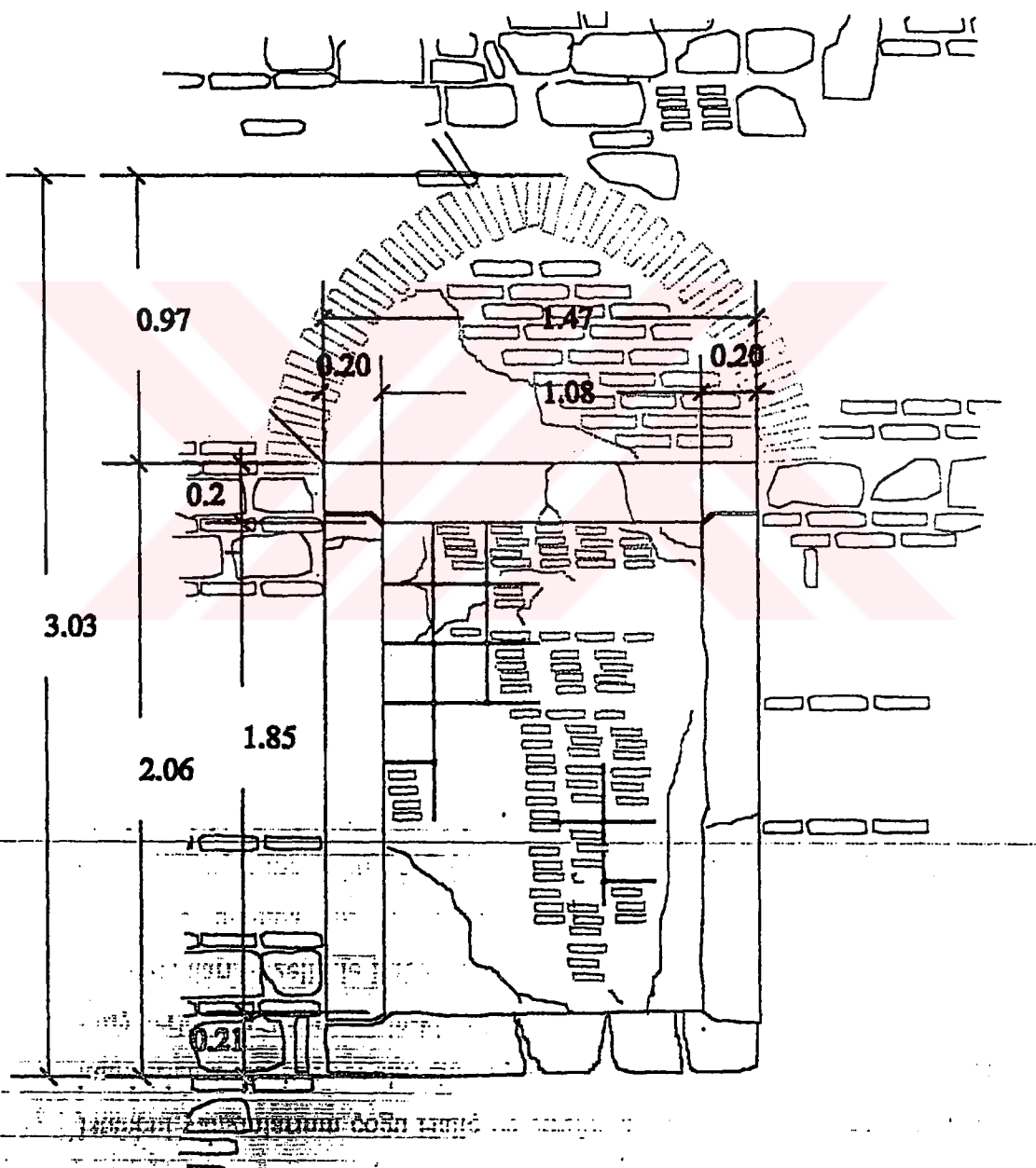
Hazırlayan

İnan ÖZBEK EREN

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

RESTORASYON ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şekil E.2 : Pencere Tipleri, Tip 2

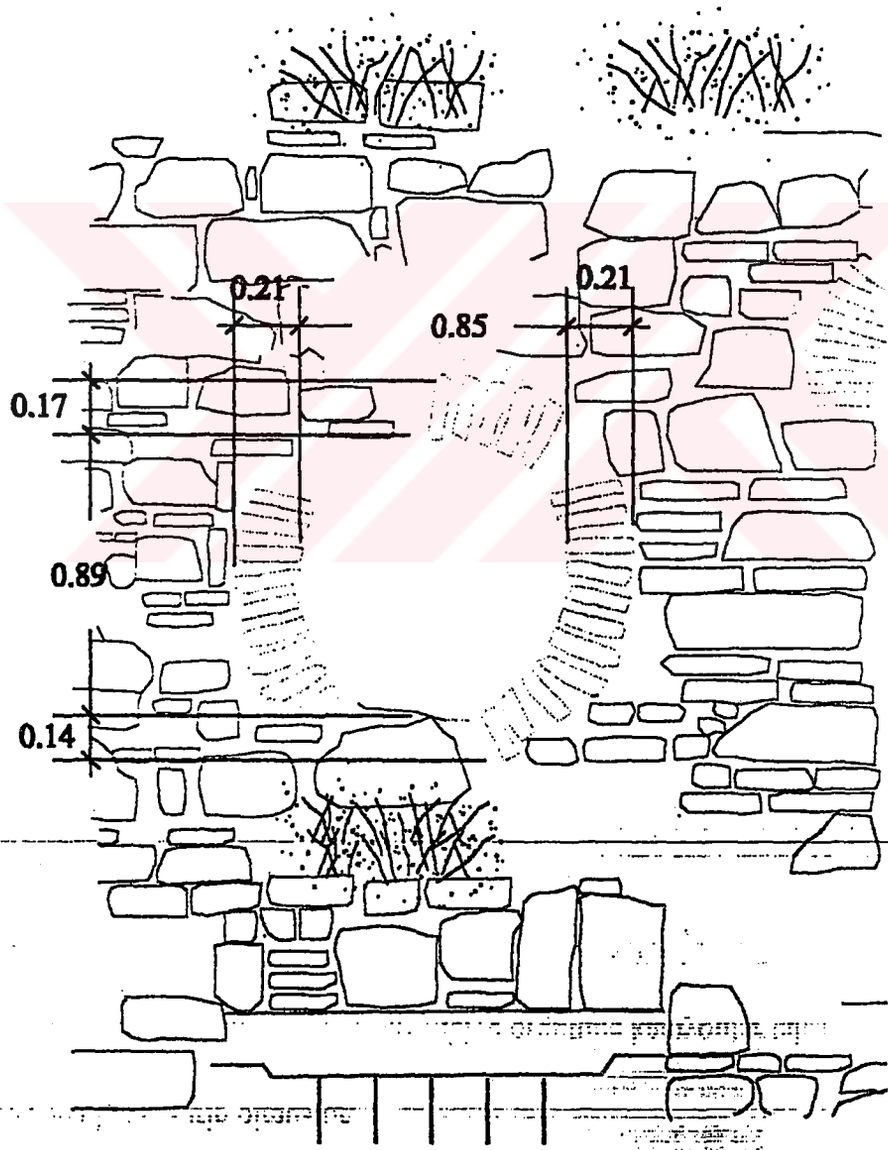
Hazırlayan

İmre ÖZBEK KERN

I.T.U. MIMARLIK FAKULTESI

RESTORASYON ANABILIM DALI

YUKSEK LISANS TEZI

Şekil E.3 : Pencere Tipleri, Tip 3

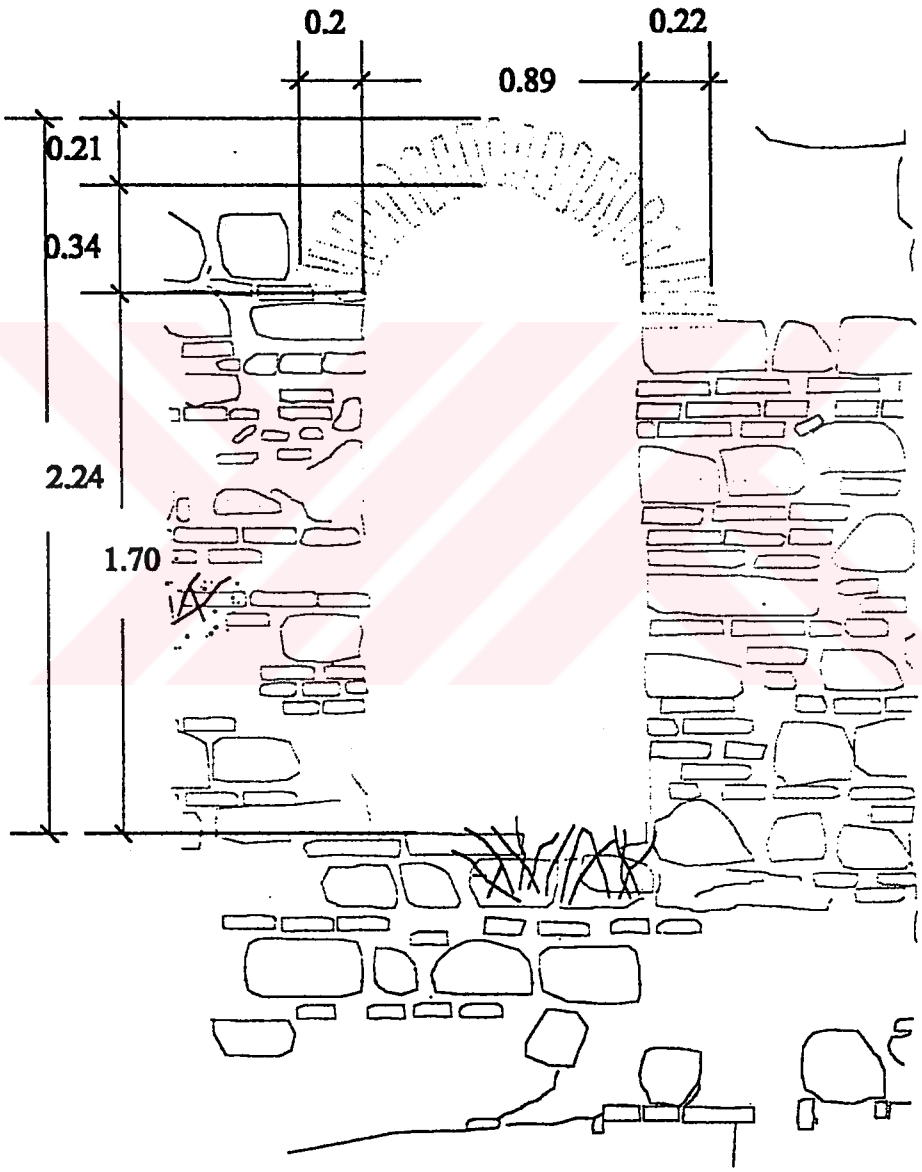
Hazırlayan

Ismo OZBEK KREN

I.T.U. MIMARLIK FAKULTESI

RESTORASYON ANABILIM DALI

YUKSEK LISANS TEZI

Şekil E.4 : Pencere Tipleri, Tip 4

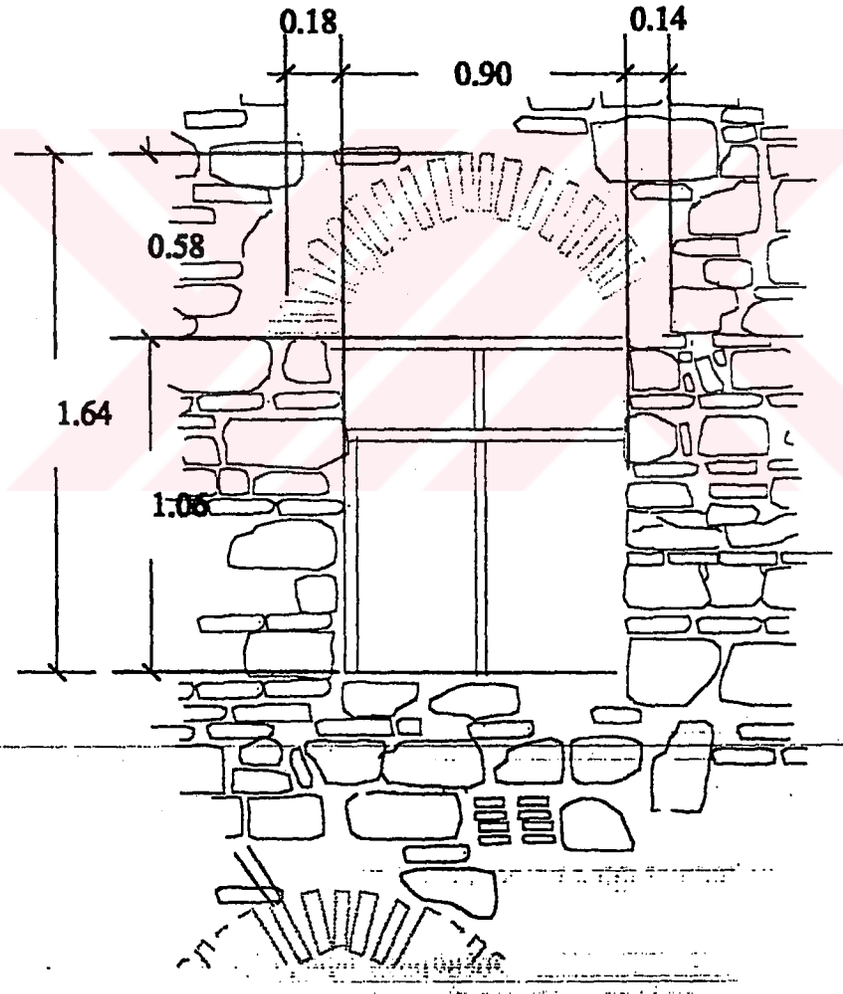
Hazırlayan

İnce ÖZBEK, EREN

I.T.U. MIMARLIK FAKULTESI

RESTORASYON ANABILIM DALI

YUKSEK LISANS TEZI

Şekil E.5 : Pencere Tipleri, Tip 5

Hazırlayan

Inan OZBEK KEEN

Ek F

ANALOJİ ÇALIŞMALARI İÇİN YARALANILMIŞ ESERLER VE LİSTESİ

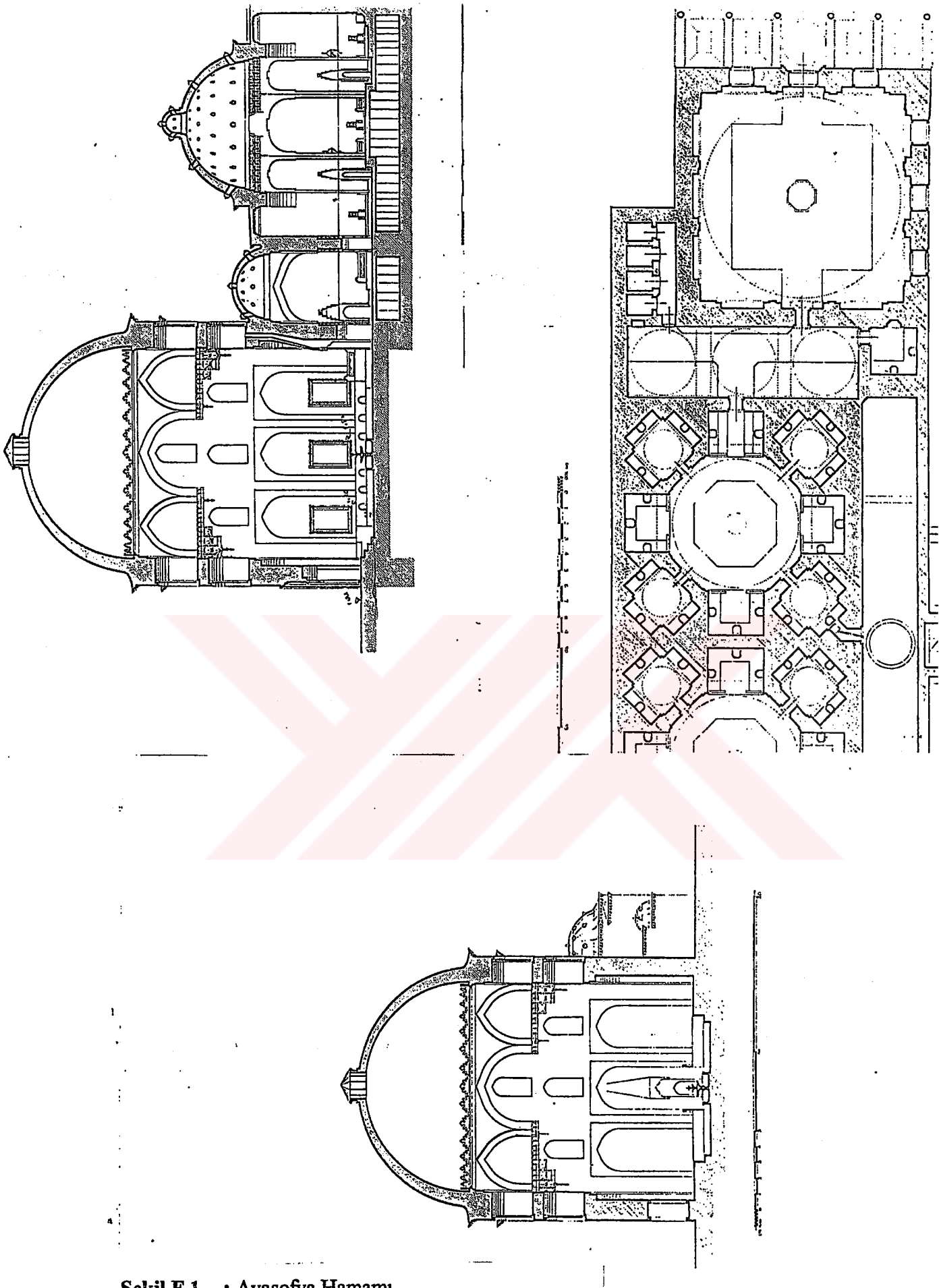
16. YÜZYIL İSTANBUL HAMAMLARI

HAMAM ADI	YERİ	İNŞA TARİHİ	MİMARI	BULUNDUĞU BELGE	MEVCUT DURUM	ANALOJİK İNCELEME	ÇİZİMLERİ
Alaca Hamam	Eminönü	1546			Yok		Var
Ali Paşa Hamamı	Hırka-i Şerif	1509 ?					
Anadolu Hisarı Hamamı	Anadolu Hisarı	1559 ?			Girilemez		Yok
Arpa Emini Hamamı	Topkapı	1542 ?			Yok		Yok
Ahırkapı Hamamı	Ahırkapı	16. Yüzyıl					
Ayazma Hamamı	Üsküdar	16. Yüzyıl	Mimar Sinan		Yok		Var
Ayasofya Hamamı	Sultanahmet	1556	Mimar Sinan				
Ağa Hamamı	Beyoğlu	1562				plan	
Ağa Hamamı	Üsküdar		Mimar Sinan			plan	
Kapı ağası Yakup Ağa Hamamı	Samatya	1545	Mimar Sinan				
Barbaros Hayrettin Paşa Hamamı	Karagümrük		Mimar Sinan				
Beykoz Hamamı	Beykoz	1562	Mimar Sinan	te		plan	Var
Cerrahpaşa Hamamı	Cerrahpaşa	1593			Yok		Var
Çatma Mescit Hamamı	Kasımpaşa	1533 ?					Var
Çemberlitaş Hamamı	Çemberlitaş	1584	Mimar Sinan		Kısmen var, Kullanım dışı	plan	Var
Çinili Hamam	Zeyrek	1534-46	Mimar Sinan	te, ar	Ayakta, Kullanılıyor	plan+ tespit	Var
Çömlekçiler Hamamı	Eyüp	1548			Ayakta, Kullanılıyor		
Çukur Hamam	Fatih	16. Yüzyıl	Mimar Sinan		Kısmen var, Kullanım dışı	plan	Yok
Dere Hamamı			Mimar Sinan	te			
Emir Buhari Hamamı	Edirnekapı		Mimar Sinan	te	Yok		
Eski-Yeni Hamam	Eyüp	1582					
Fener İskelesi Hamamı	Fener						

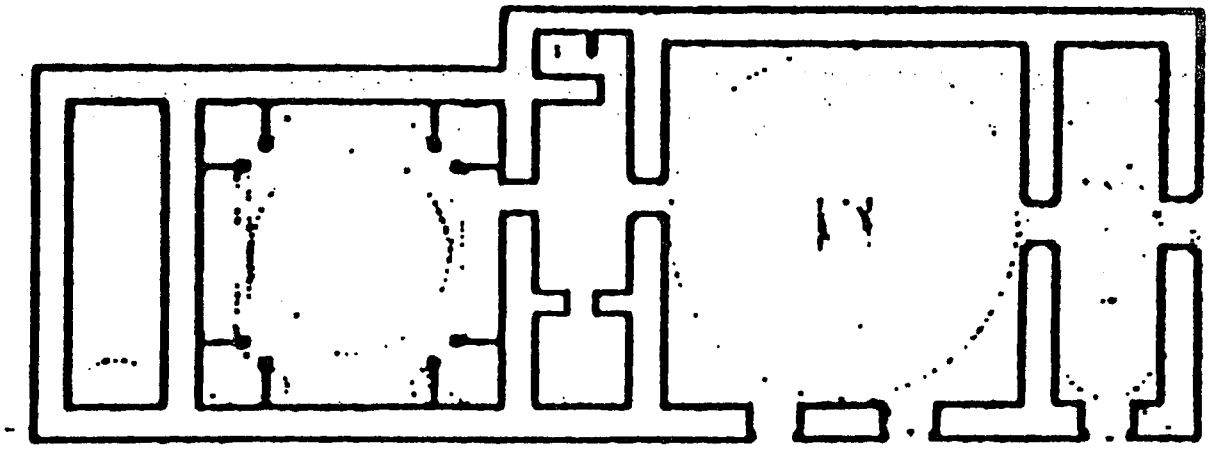
Fındıklı Hamamı	Fındıklı	1581	Mimar Sinan	te, tm,	Yok	plan	Var
Gazi İskender Paşa Hamamı	Kanlıca	1564	Mimar Sinan				
Hacı Evhad Hamamı	Yedikule	1585	Mimar Sinan				Var
Hacı Paşa Hamamı	Üsküdar	1573			Yok		Yok
Haseki Bostan Hamamı	Haseki	16. Yüzyıl				plan	
Havuzlu Hamam	Kumkapı	1557					
Hayrettin Paşa Hamamı	Kemeraltı		Mimar Sinan	te			
Hayrettin Paşa Hamamı	Kırkçeşme		Mimar Sinan	tm			
Hayrettin Paşa Hamamı	Gümrükhane		Mimar Sinan	te, tm, ar			
Hüseyin Paşa Hamamı			Mimar Sinan	tm			
Hüsrev Kethüda Hamamı			Mimar Sinan	te, tm, ar		plan	
Horhor Hamamı	Aksaray	1562			Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Hünkar Hamamı	Topkapı Sarayı		Mimar Sinan				
İbrahim Paşa Hamamı	Silivrikapı	1551	Mimar Sinan		Yok	plan	Yok
İshak Paşa Hamamı	Sultanahmet	16. Yüzyıl			Kısmen var, Kullanım dışı		Var
İskender Paşa Hamamı			Mimar Sinan	te, ar			
Kadırga Hamamı	Kadırga	1506			Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Kapıağası Mahmut Ağa Hamamı			Mimar Sinan	tm			
Kapı ağası Yakup Ağa Hamamı	Samatya	1545	Mimar Sinan	te, ar		plan	
Kaptan Ali Paşa Hamamı			Mimar Sinan	te, tb, tm, ar			
Kethüda Kadın Hamamı			Mimar Sinan	te			
Kılıç Ali Paşa Hamamı	Tophane	1583	Mimar Sinan	te, tm, ar		plan+ tespit	
Koca Mustafa Paşa Hamamı	Yenibahçe	1585	Mimar Sinan	te, tb, tm, ar			

Kulaksız Hamamı	Kasımpaşa	1579			Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Kurubalık(Üçler) Hamamı	Sultanahmet	1578			Kısmen var, Kullanım dışı		Yok
Küçük Ayasofya Hamamı	KüçükAyasofya	1503	Mimar Sinan		Kısmen var, Kullanım dışı	plan+ tespit	Var
Küçük Hamam	Altımermer	1543			Ayakta, Kullanılıyor		Var
Küçük (Kullak) Hamamı	Üsküdar	1547	Mimar Sinan		Yok		Yok
Kasımpaşa Hamamı	Kasımpaşa	1544	Mimar Sinan				
Lütfi Paşa Hamamı	Aksaray-Vatan Caddesi	16. Yüzyıl	Mimar Sinan	te, tm, ar	Yok		Yok
Macuncu Hamamı	Çapa	1566	Mimar Sinan		Yok	plan	Var
Mehmet Paşa Hamamı	Fatih- Çarşamba	1586	Mimar Sinan	te, tm, ar			
Merkez Efendi Hamamı	Mevlanakapı	16. Yüzyıl		te, tm, ar	Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Mihrimah Sultan Hamamı	Edirnekapı	1565	Mimar Sinan	te, tm, ar	Ayakta, Kullanılıyor	plan+ tespit	Var
Mimar Hamamı	Mevlanakapı	1525			Yok		Yok
Müfti (Molla) Ebussud Efendi Hamamı	Fatih-Ayakapı	16. Yüzyıl	Mimar Sinan	te, tm, ar	Yok		Yok
Nişancı Mustafa Paşa Hamamı	Eyüp	16. Yüzyıl	Mimar Sinan	te, tb, tm, ar	Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Büyük Kovacılar Hamamı	Vefa	16. Yüzyıl			Yok		Yok
Odabaşı Hamamı	Altımermer	1562	Mimar Sinan	te, tm, ar			
Ortaköy Hamamı	Ortaköy	1565	Mimar Sinan		Ayakta, Kullanılıyor	plan+ tespit	Var
Otakçılar Hamamı	Eyüp	16. Yüzyıl			Yok		Yok
Piri Paşa Hamamı	Hasköy	16. Yüzyıl			Kısmen var,		Yok

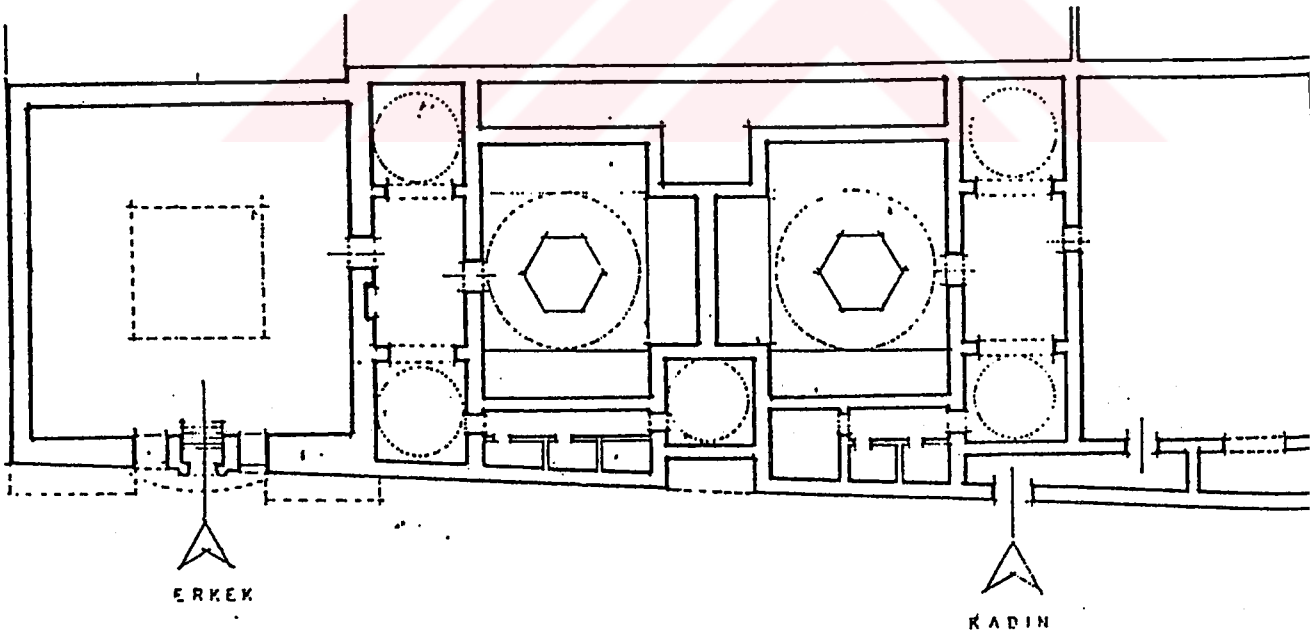
					Kullanım dışı		
Piyale Paşa Hamamı	Kasımpaşa	1573	Mimar Sinan?		Yok		Yok
Rumeli Hisarı Hamamı	Rumeli Hisarı	1509			Yok		Yok
Rüstem Paşa Hamamı	Cibali	1561	Mimar Sinan	te	Yok		Yok
Sarıgüzel Hamamı			Mimar Sinan	te, tb, tm, ar			
Sinan Paşa Hamamı	Üsküdar?beşik	1582-1593	Mimar Sinan	te, tm, ar	Yok		Yok
Sultan Selim Han Hamamı			Mimar Sinan	tm			
Süleymaniye Hamamı	Süleymaniye	1557	Mimar Sinan	te, tb, tm	Kısmen var, Kullanım dışı	plan+ tespit	Var
Sütlüce Hamamı	Sütlüce	1526 ?			Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Valide Sultan Hamamı	**Cibali**		**Mimar Sinan**	**te, tb, ar**	**Ayakta, Kullanılıyor**		
Valide Sultan Hamamı	Yenikapı		Mimar Sinan	tm			
Valide Sultan Hamamı	Üsküdar		Mimar Sinan	te, t	Ayakta, Kullanılıyor		
(Atik) Valide Sultan Hamamı	Üsküdar		Mimar Sinan	tm		plan+ tespit	
Yakup Ağa Hamamı			Mimar Sinan	te, tm, ar			
Vezneciler Hamamı	Vezneciler	1582			Ayakta, Kullanılıyor		Yok
Yahya Efendi Hamamı	Beşiktaş	16. Yüzyıl			Yok		Yok
Yazıcı Mehmet Efendi Hamamı	Galata	16. Yüzyıl			Yok		Yok
Yeniköy Hamamı	Yeniköy-Boğaziçi	1571 ?			Yok		Yok
Yeşildirek Hamamı	Azapkapı	16. Yüzyıl	Mimar Sinan		Ayakta, Kullanılıyor	plan+ tespit	Var
Zincirlikuyu Hamamı	Fatih-Karagümrük	1562			Kısmen var, Kullanım dışı		Yok

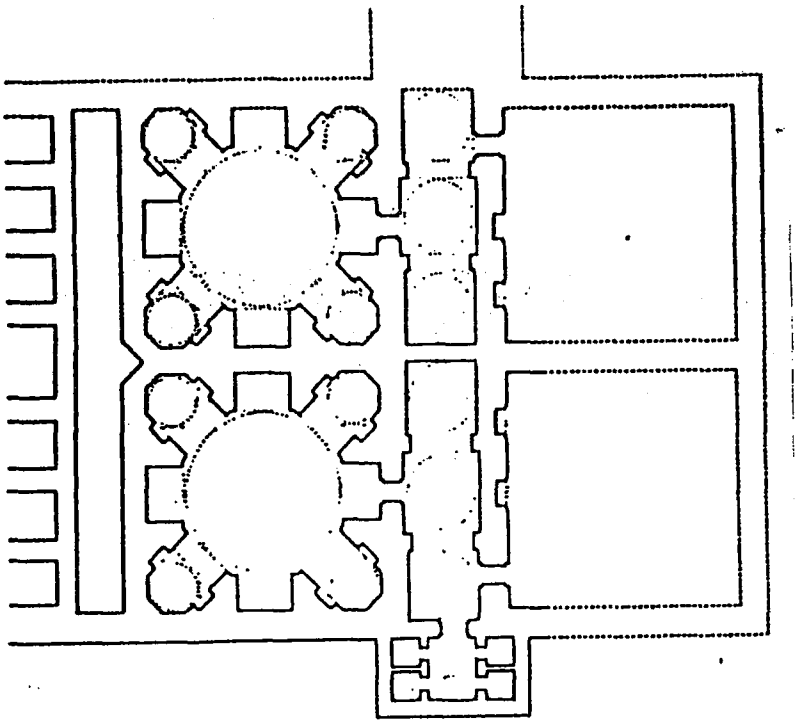
Şekil F.1 : Ayasofya Hamamı

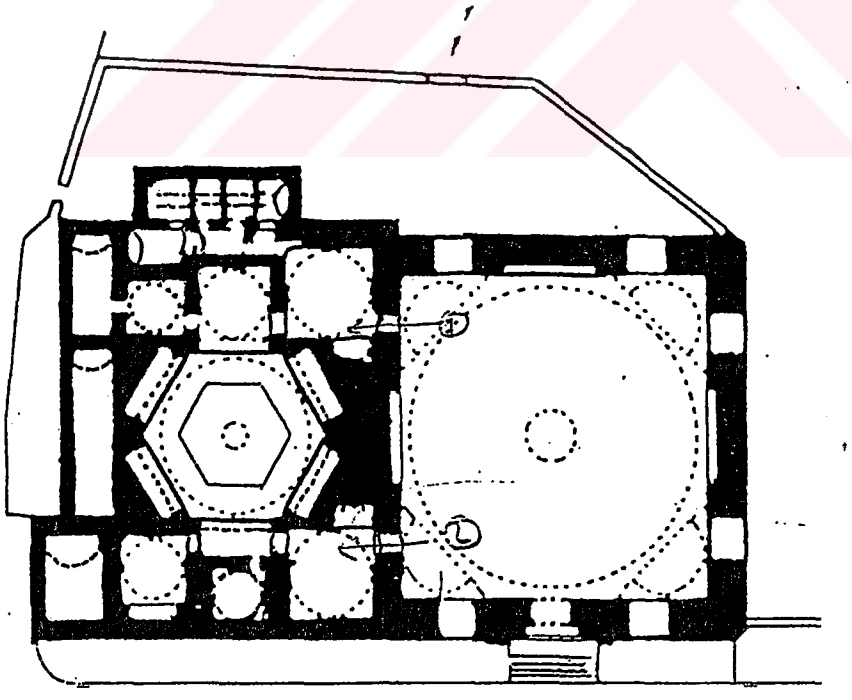
Şekil F.2 : Valide Sultan Hamamı, Topkapı

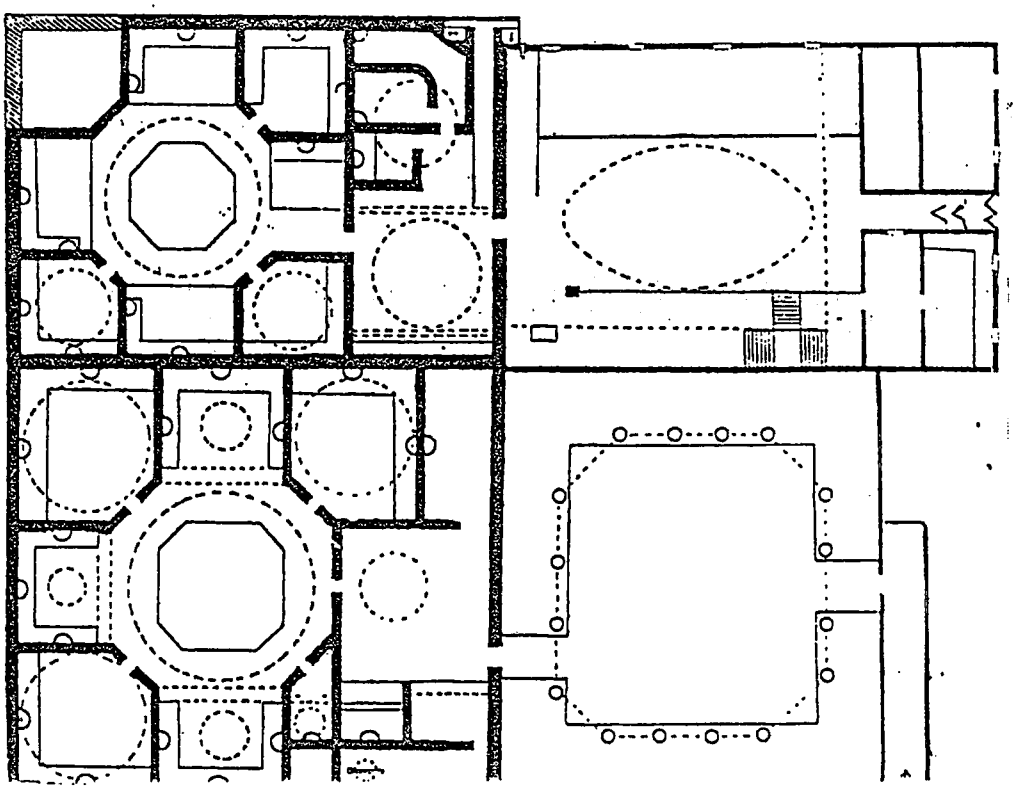
Şekil F.3 : Fındıklı Hamamı

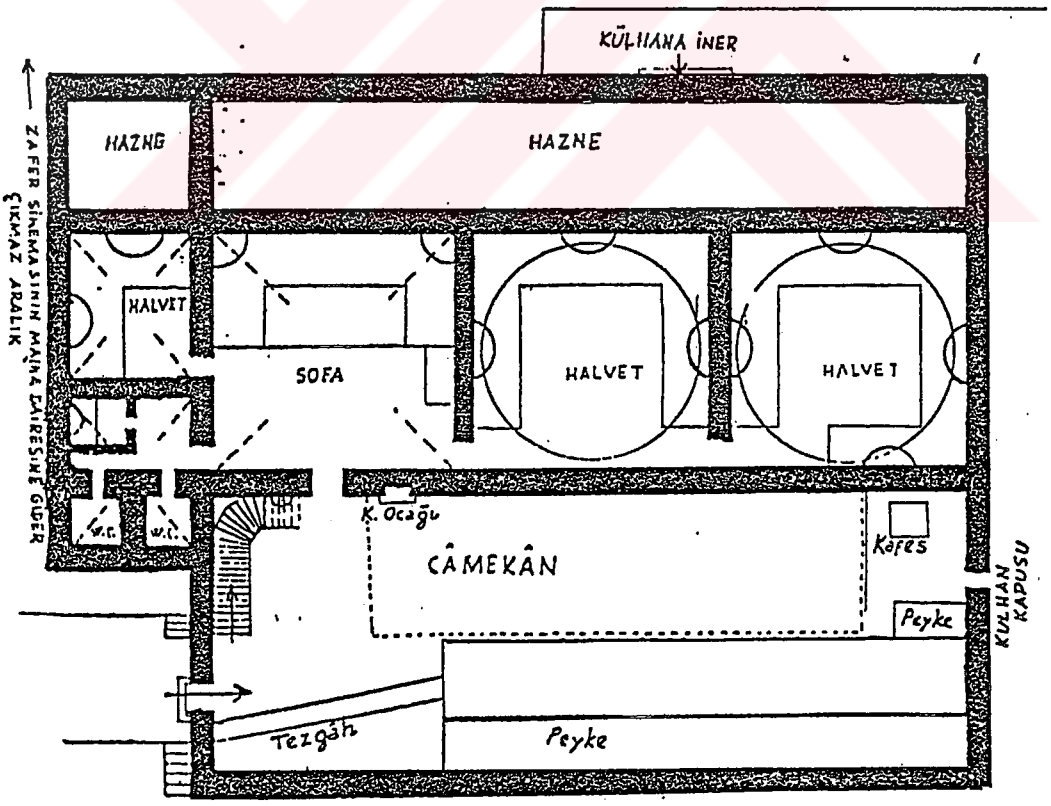
Şekil F.4 : Valide Sultan Hamamı, Üsküdar

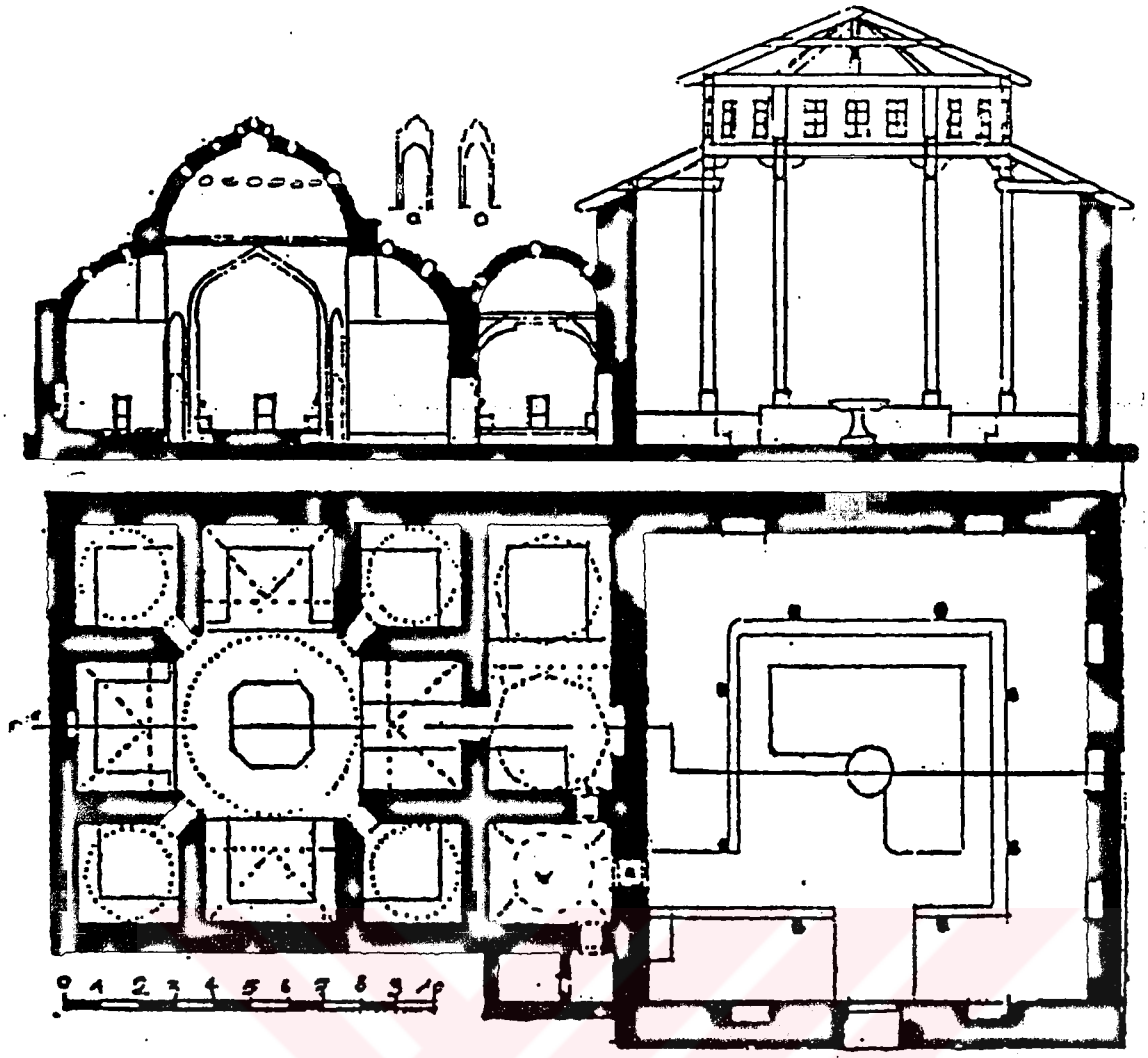
Şekil F.5 : Kılıç Ali Paşa Hamamı, Tophane

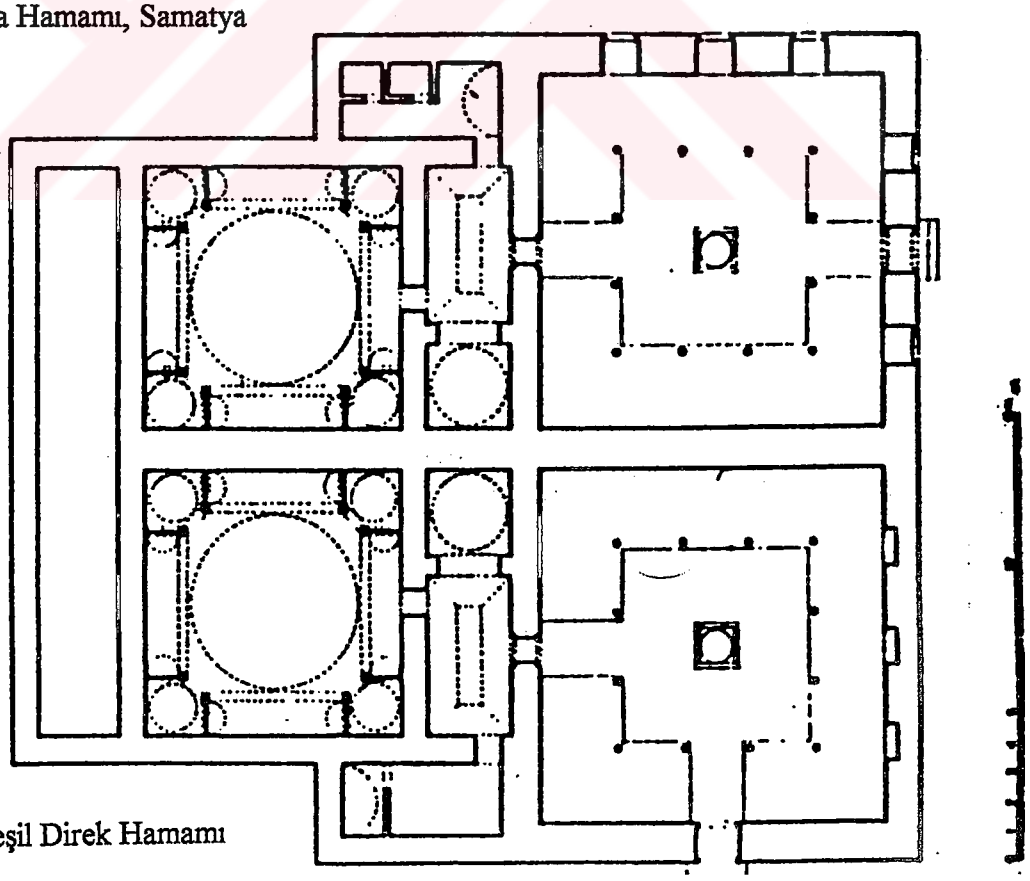
Şekil F.6 : Haseki Bostan Hamamı

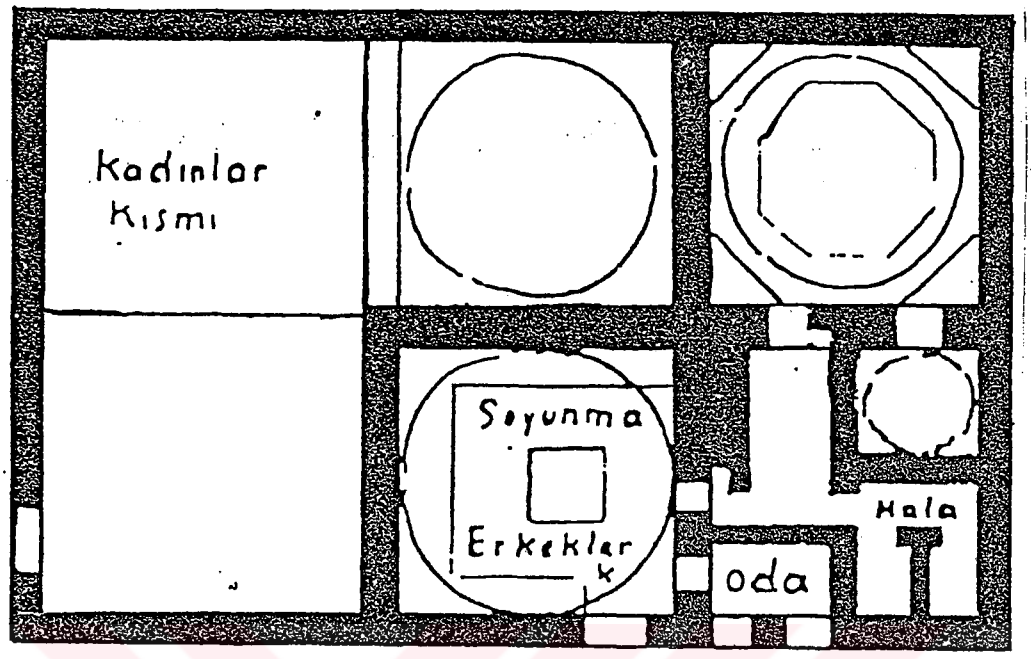
Şekil F.7 : Beykoz Hamamı

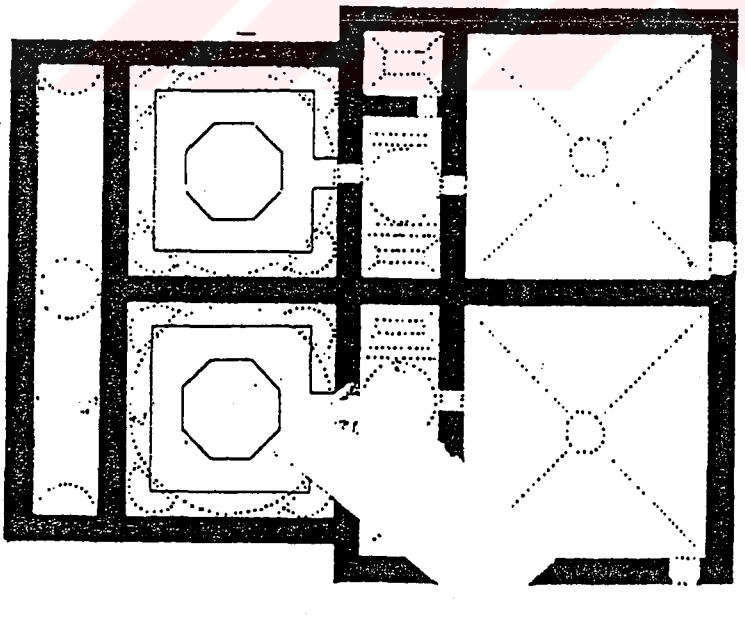
Şekil F.8 : Ağa Hamamı, Samatya

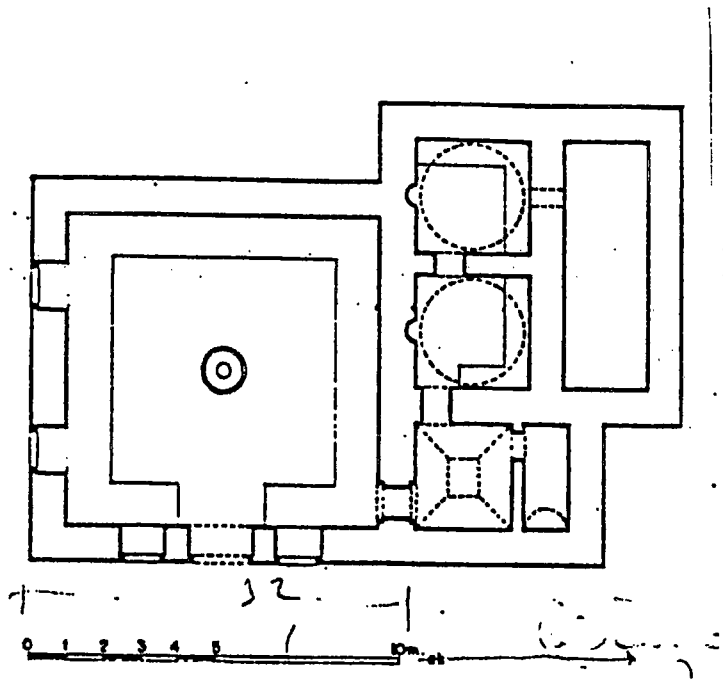
Şekil F.9 : Yeşil Direk Hamamı

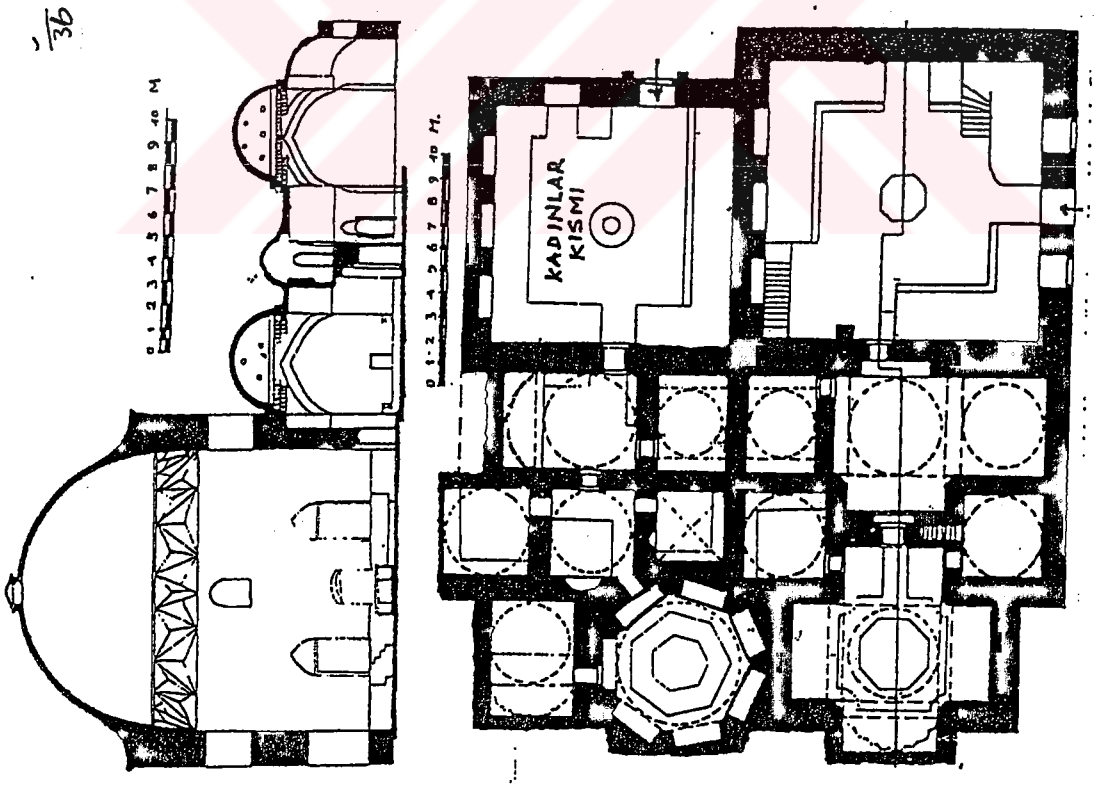
Şekil F.10 : Küçük Hamam, Altımermer

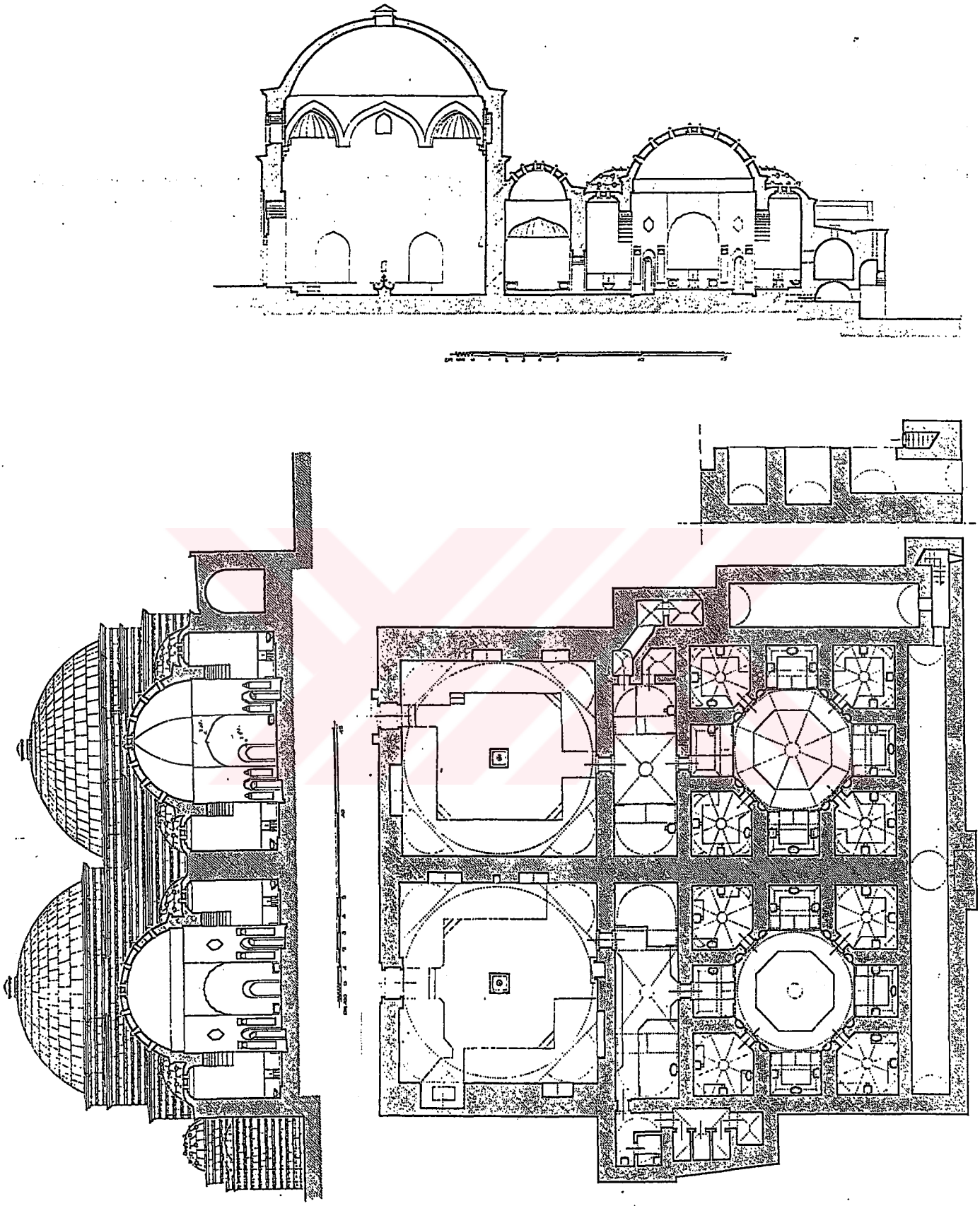
Şekil F.11 : Atik Valide Hamamı, Toptaşı

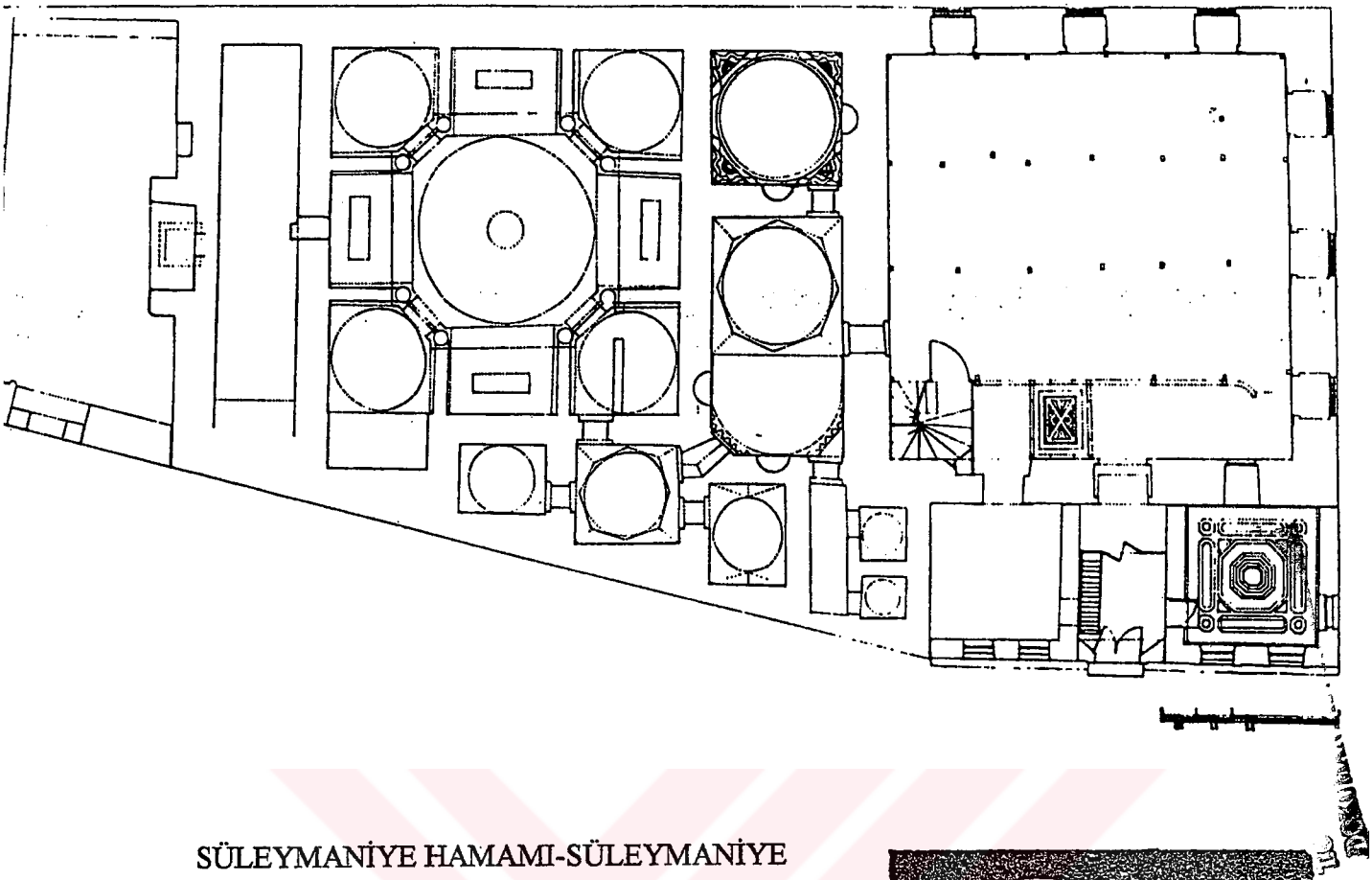
Şekil F.12 : Rüstem Paşa Hamamı, Sapanca

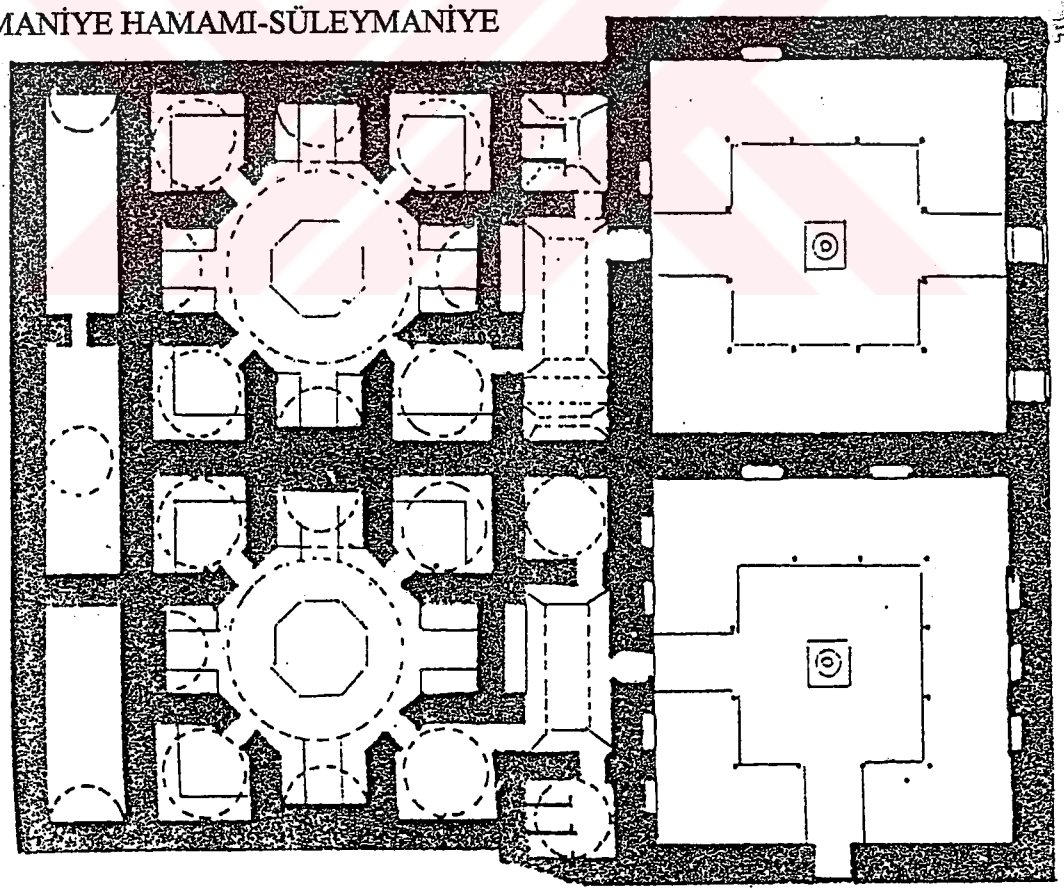
Şekil F.13 : Küçük Ayasofya Hamamı

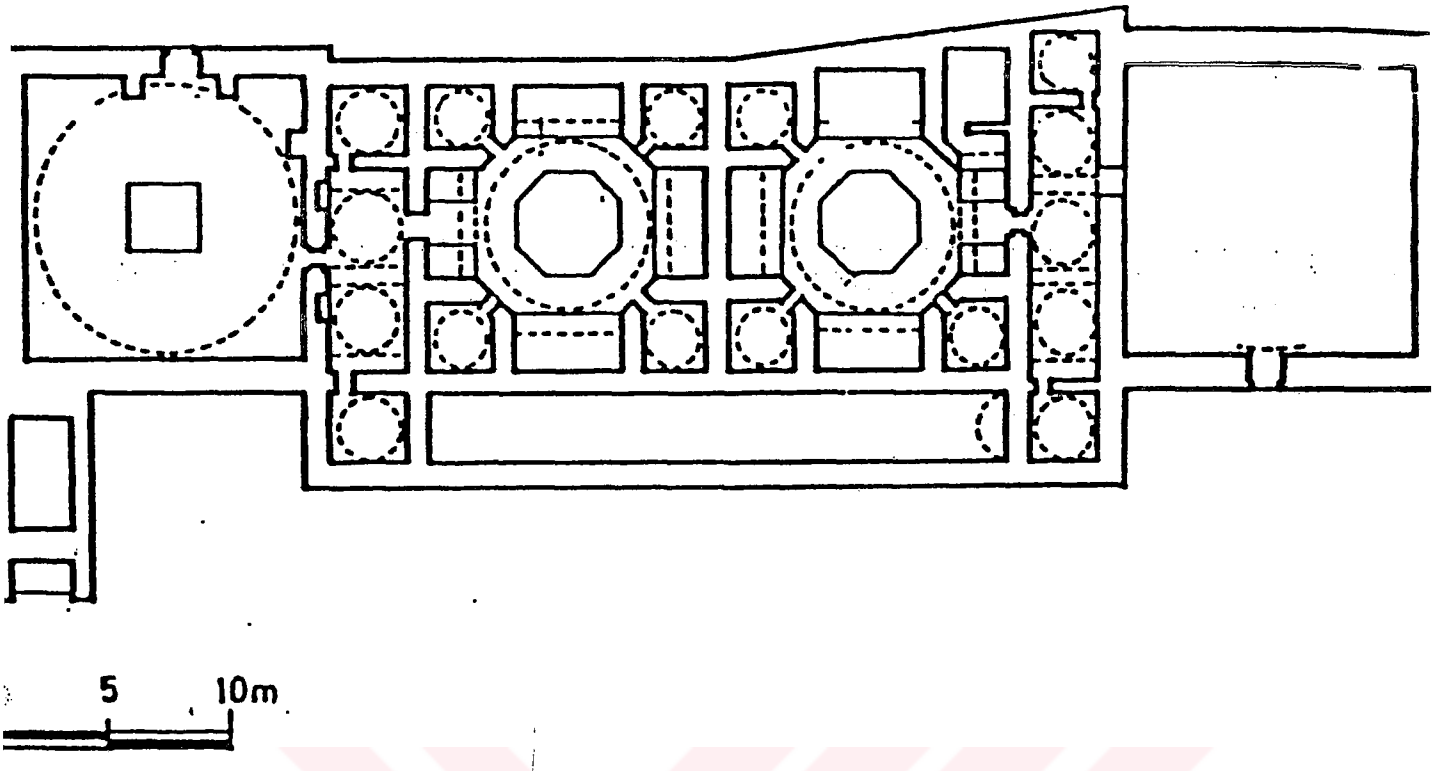
Şekil F.14 : Çinili Hamam

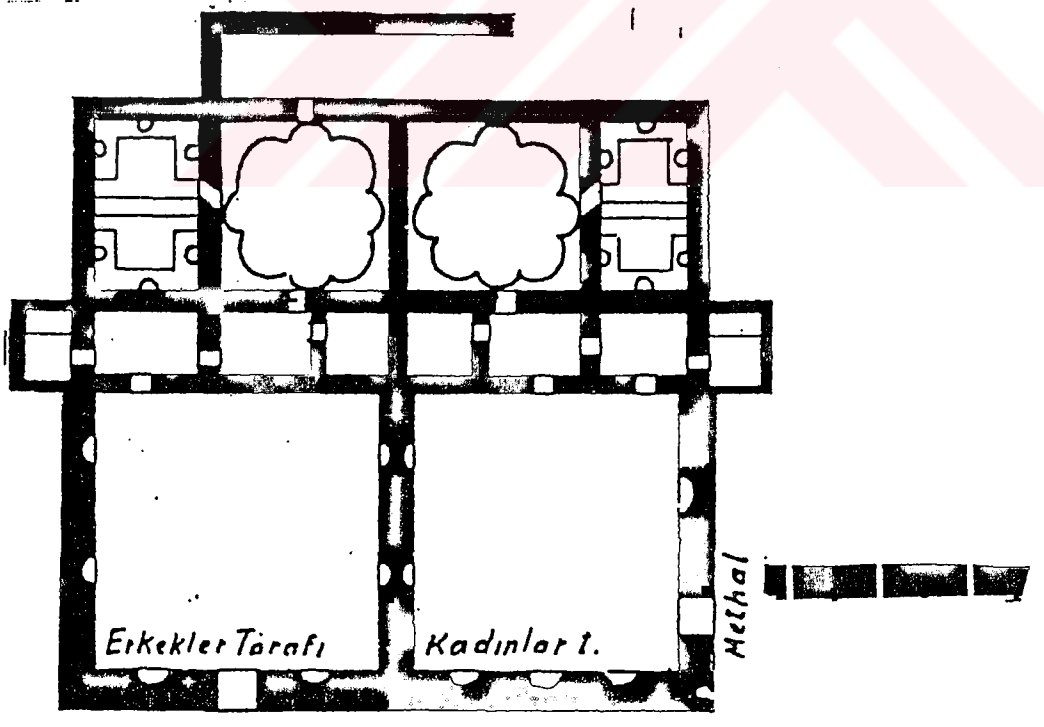
SÜLEYMANİYE HAMAMI-SÜLEYMANİYE

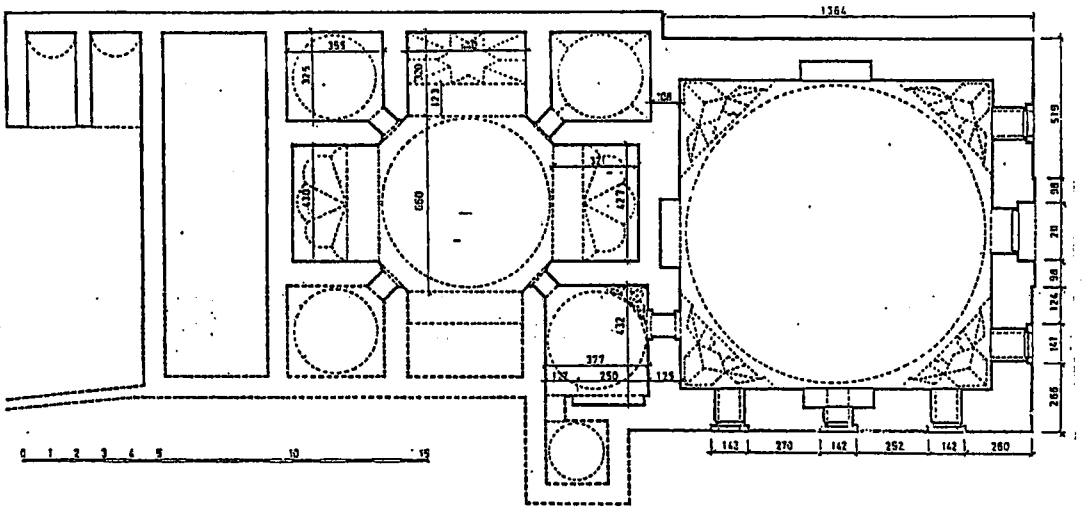
Şekil F.16 : Mihrimah Sultan Hamamı, Edirnekapı

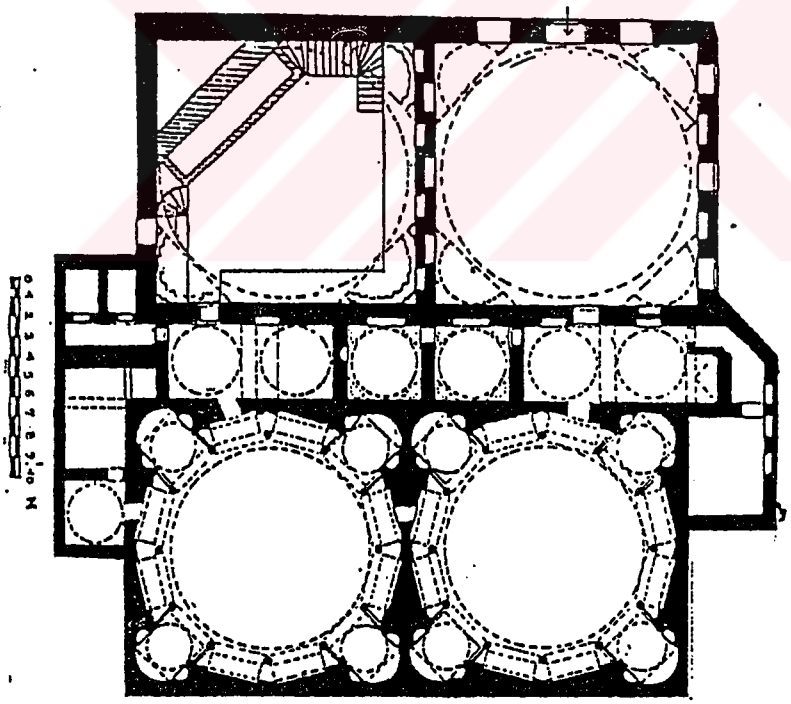
Şekil F.17 : Kızlarağası Hamamı, Aksaray

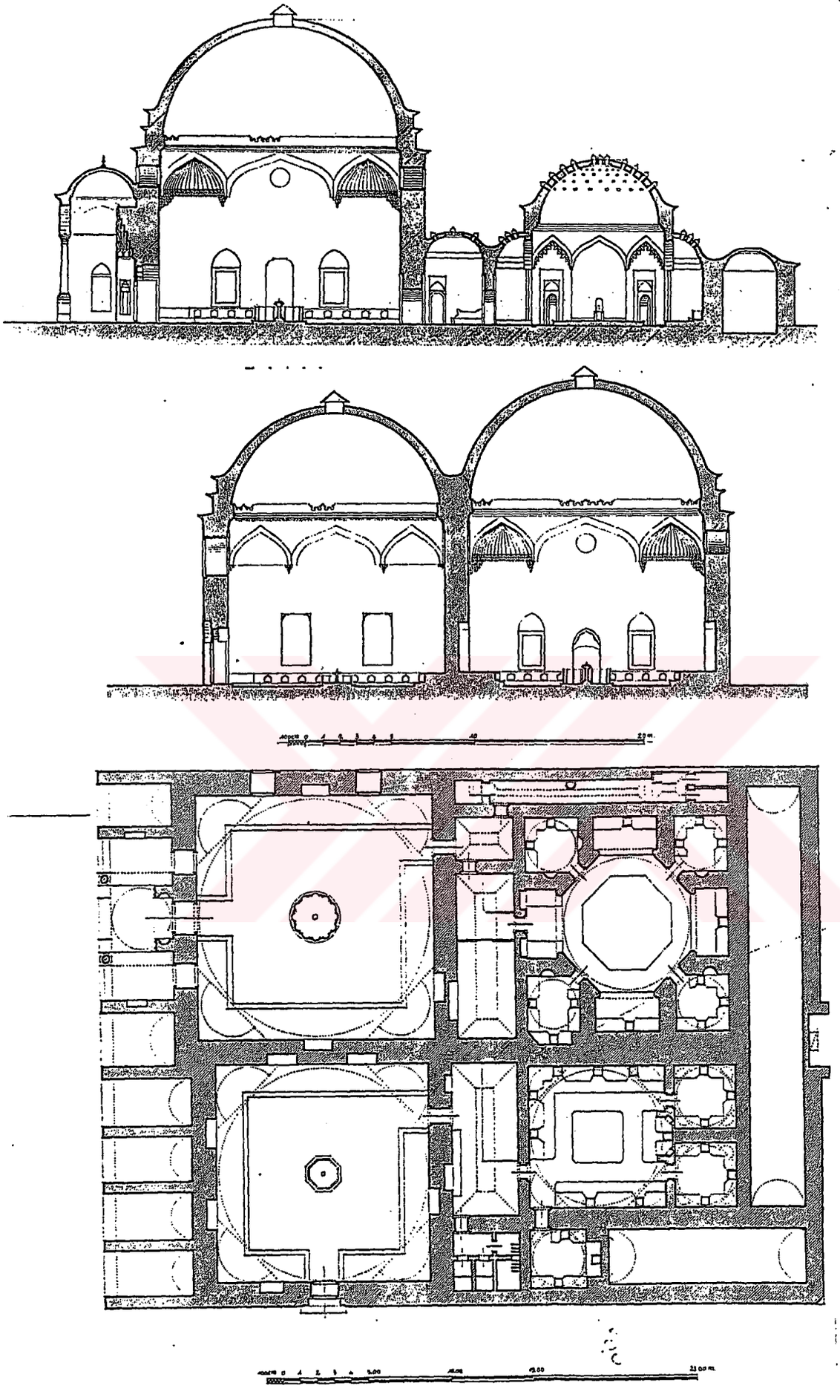
Şekil F.18 : Macuncu Hamamı, Çapa

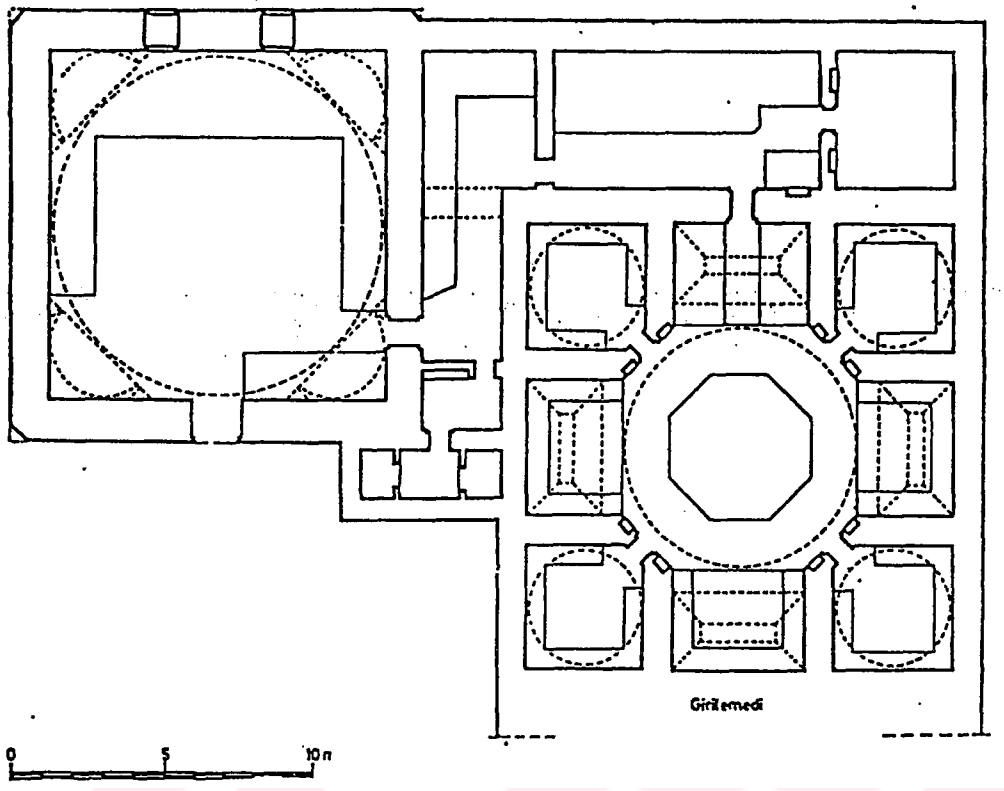
Şekil F.19 : İbrahim Paşa Hamamı, Topkapı Sarayı

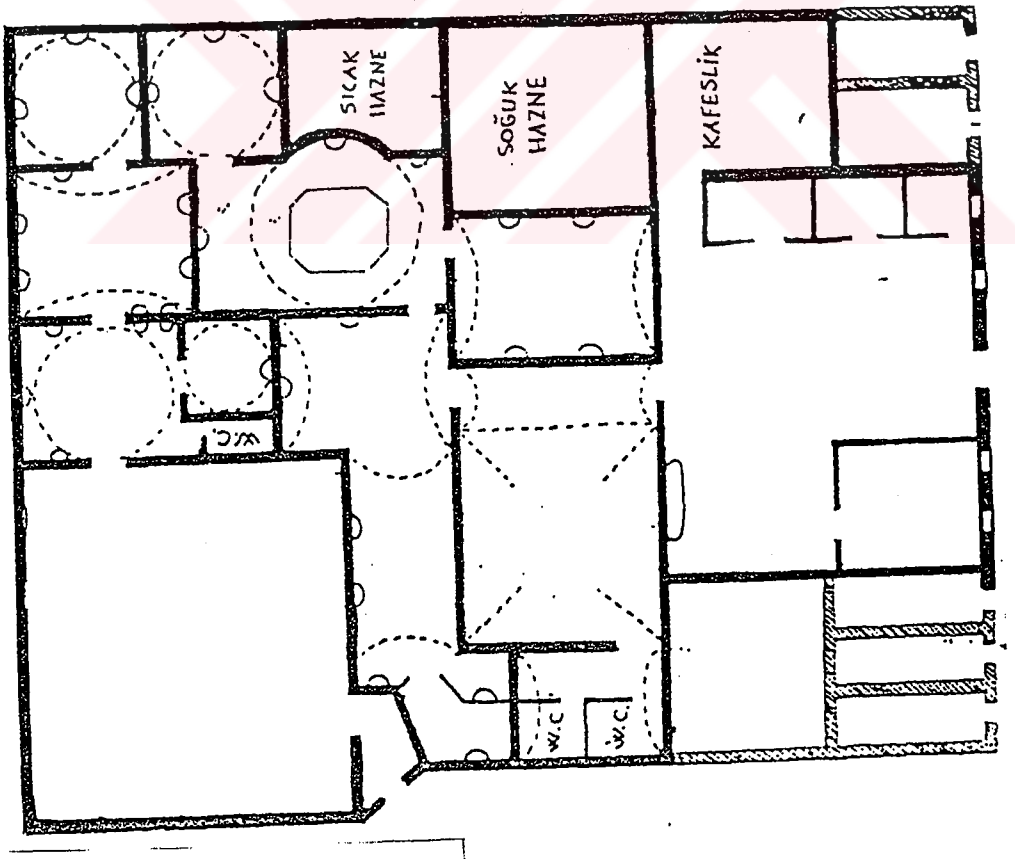
Şekil F.20 : Çemberlitaş Hamamı

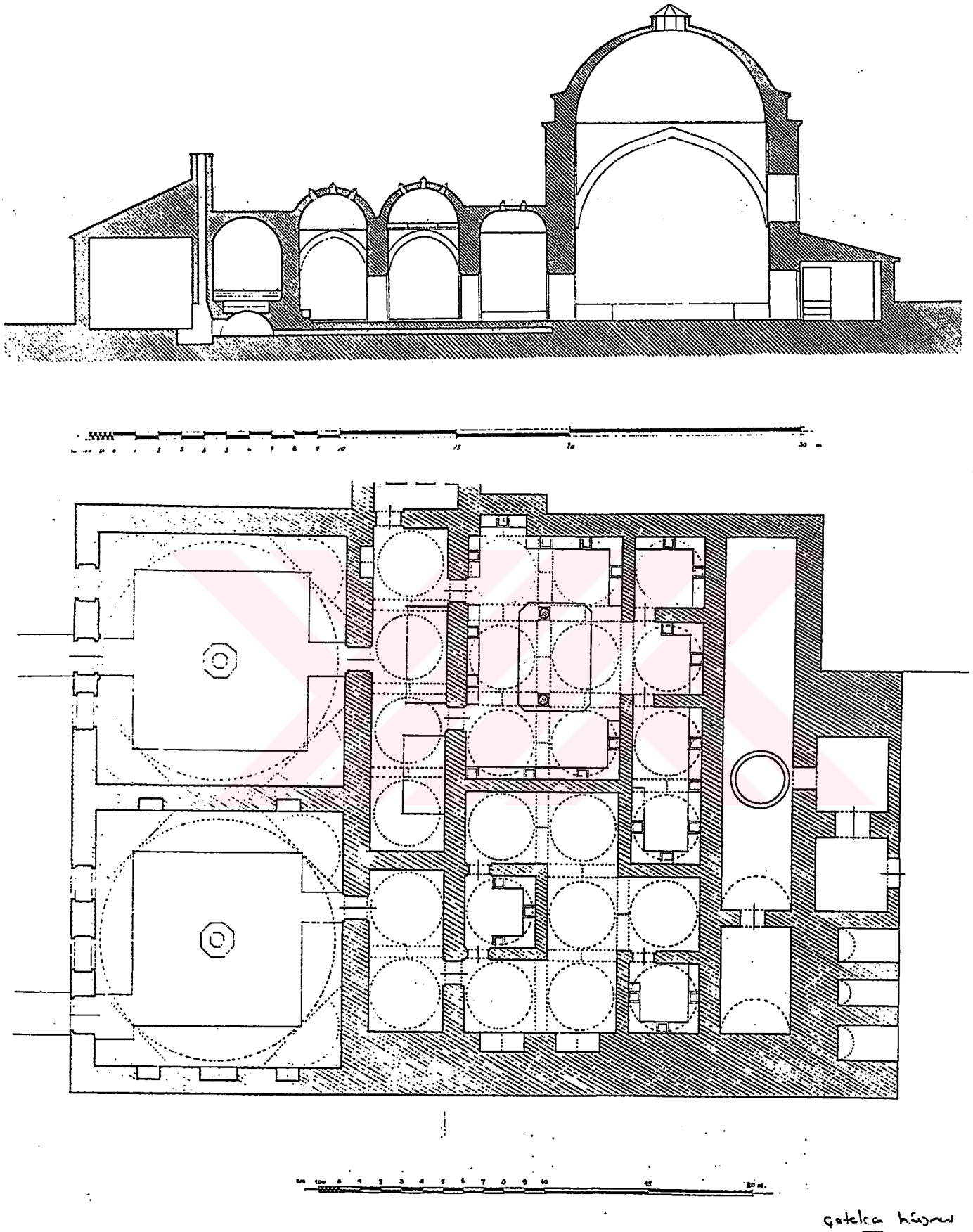
Şekil F.21 : Sokollu Hamamı, Edirne

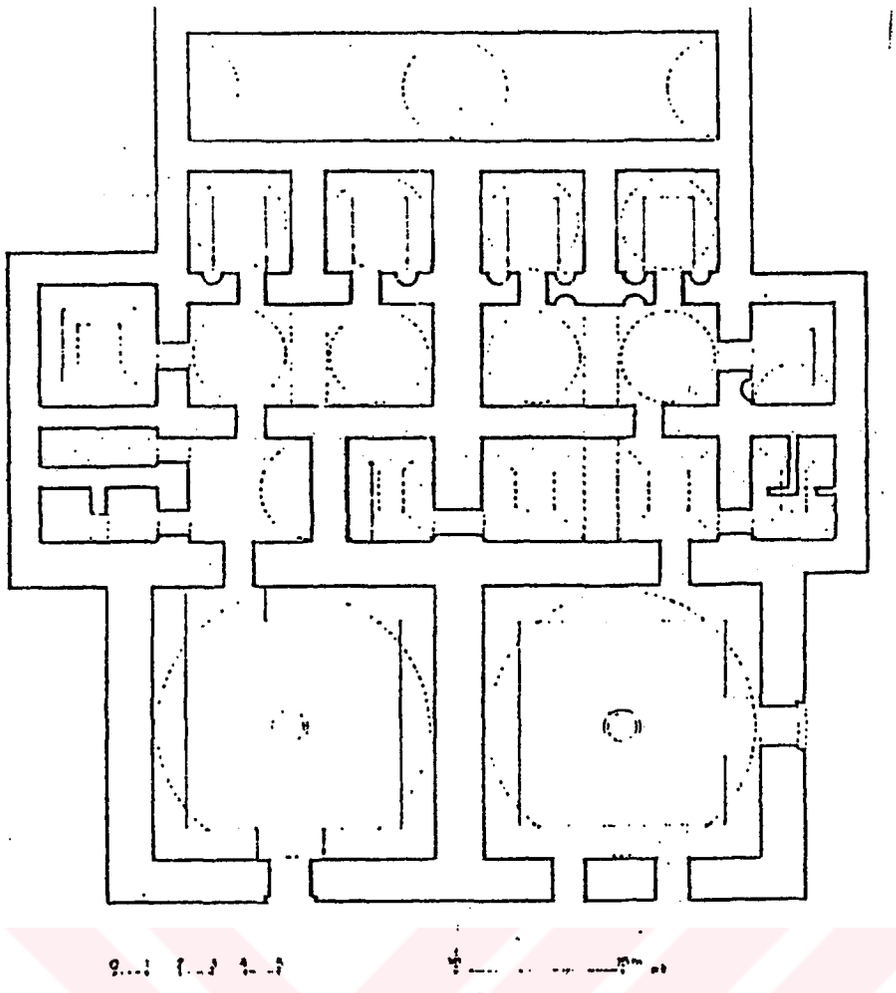
Şekil F.22 : Paşa Hamamı, Merzifon

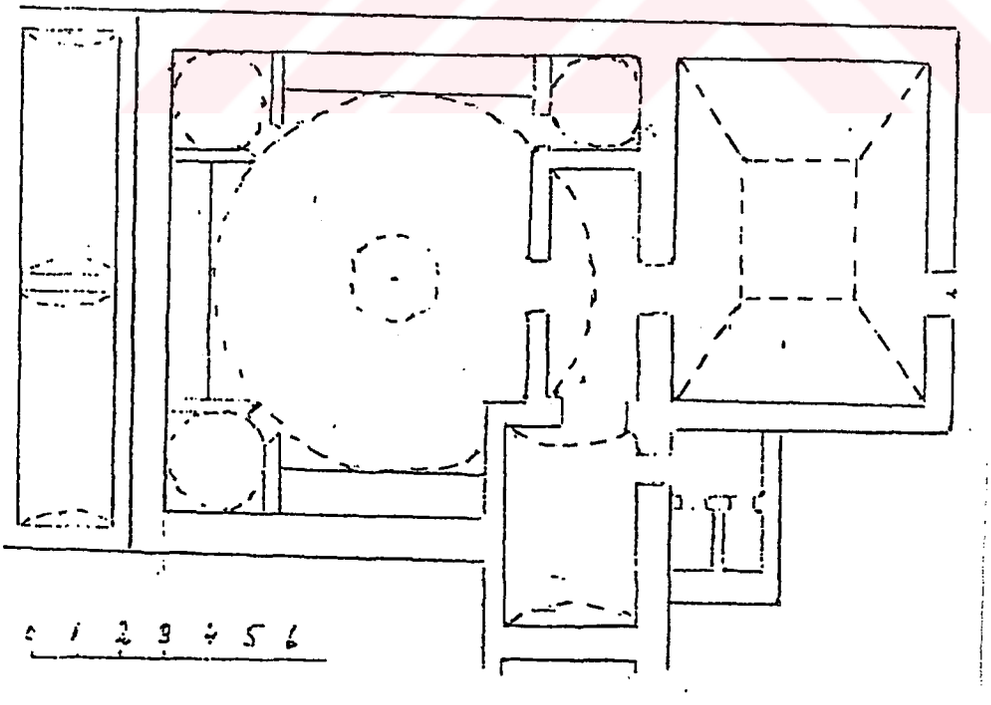
Şekil F.23 : Çatma Mescid Hamamı

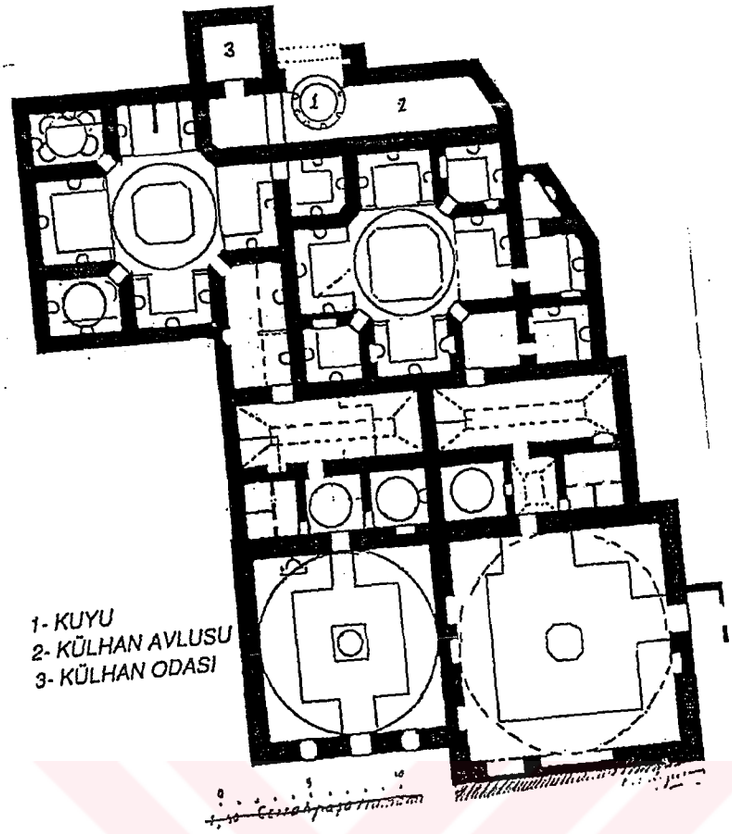
Şekil F.24 : Hüsrev Kethüda Hamamı, Çatalca

Şekil F.25 : Hüsrev Kethüda Hamamı, Ortaköy

Şekil F.26 : Ayazma Hamamı, Üsküdar

Şekil F.27 : Cerrahpaşa Hamamı

EK G

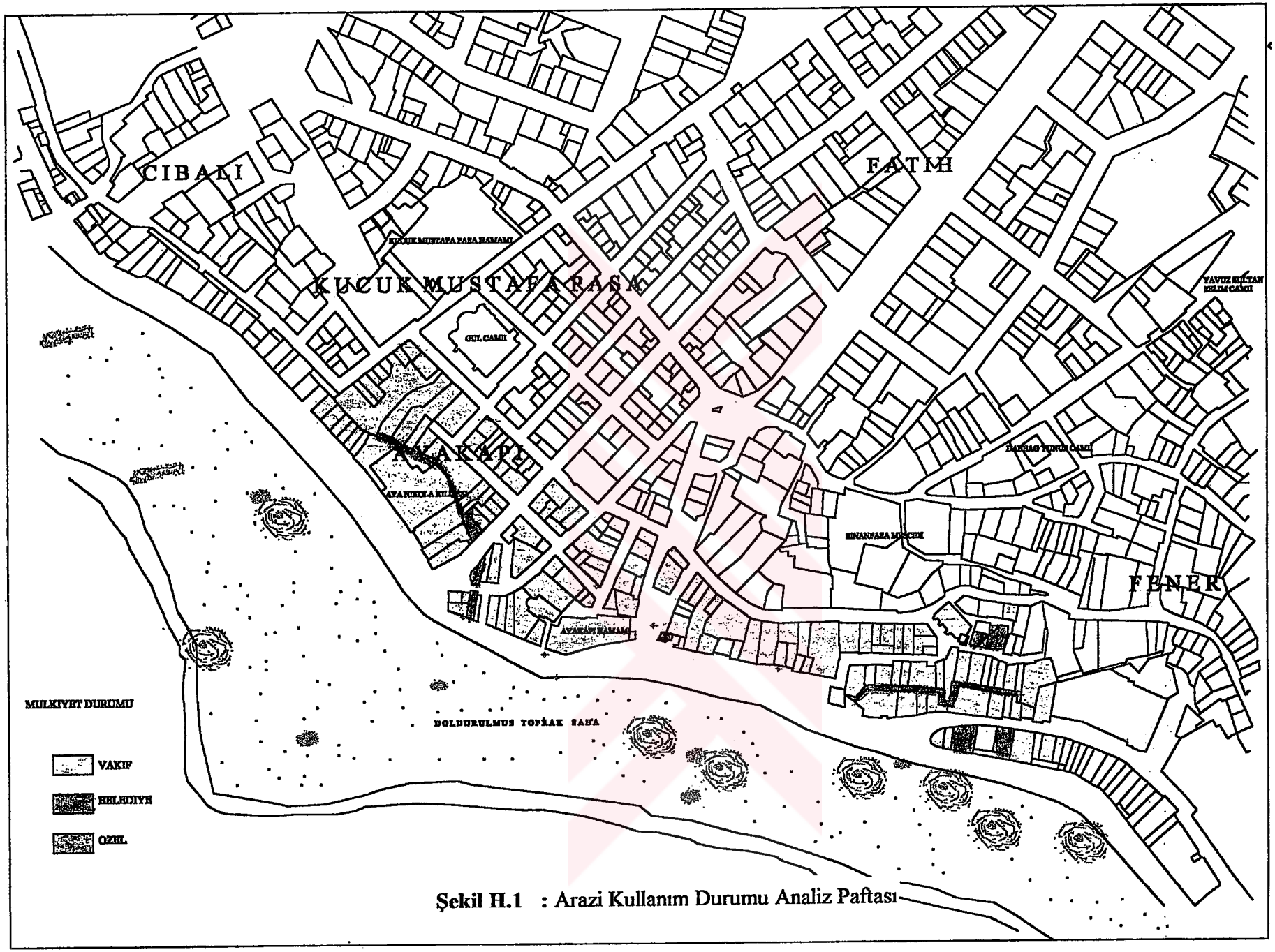
SU YOLLARI HARİTASINDA ŞEBEKE DAĞILIMI, Prof. Dr. Kazım ÇEÇEN, 2. Beyazıd Su Yolları, 1991, İstanbul

[illegible] Vakıf Defterindeki Listesi

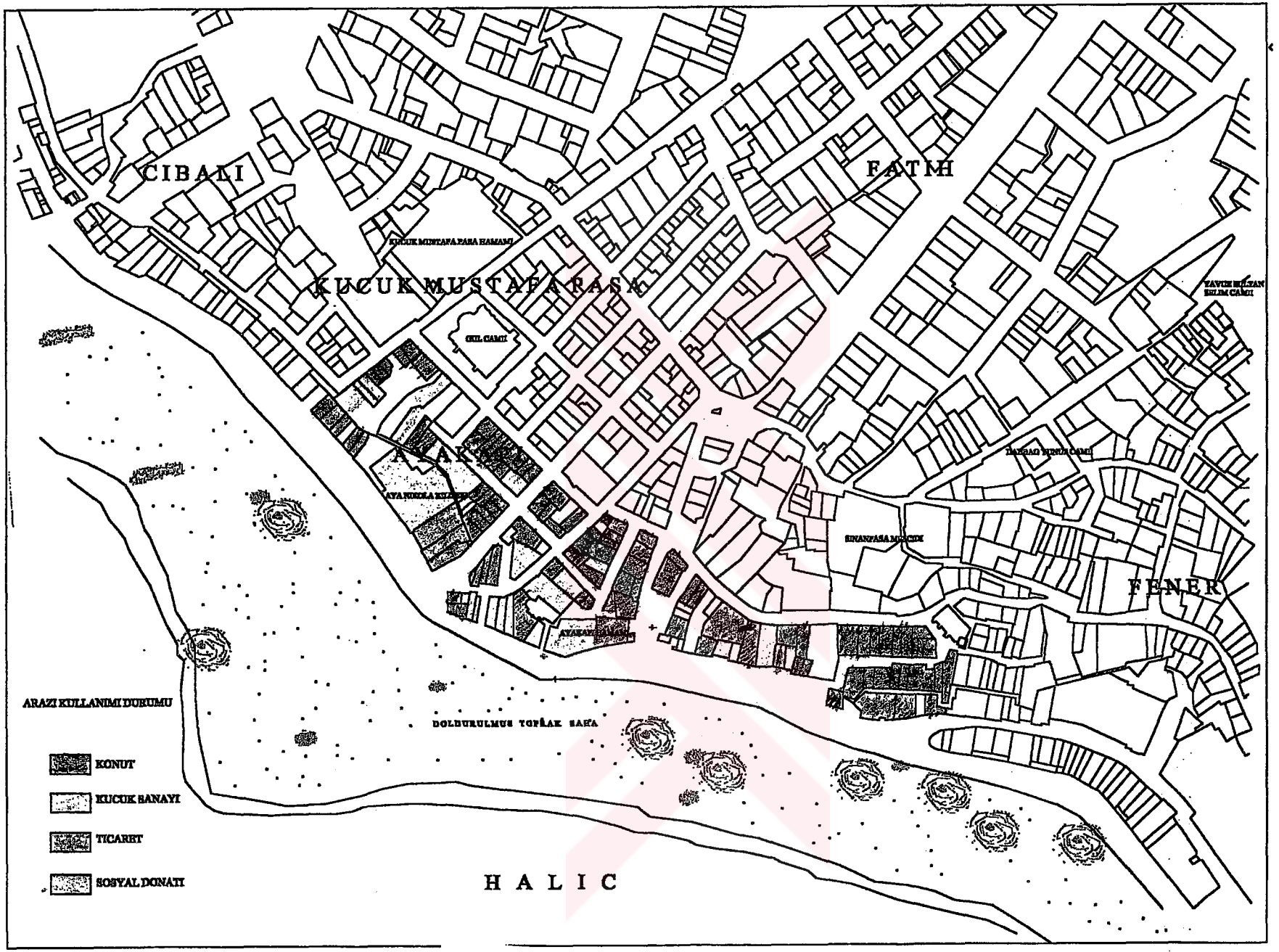
[illegible]	Mahalle	Sokak	Nevi	Vakıf	Durumu	Gayrı Cins	Mesire	Ulu
667	Edirnekapı	Çakmağa	Şişhane	Çeşme	Ali Ağa	•	Halkalı	2
668	Edirnekapı	Kasım Ağa	Cami	Çeşme	Kasım Ağa	•	Halkalı	2
669	Edirnekapı	Sultan	Topkapı	Çeşme	Galip Paşa	m	Halkalı	2
670	Karagümrük	Karabaş	Karabaş	Çeşme, cami	Öksüz Mehmet Paşa	m	Halkalı	1
671	Karagümrük	Hatice Sultan	Lökmücüler	Cami, sebil	Mesih Ali Paşa	m	Halkalı	1
672	Karagümrük	Atik Ali Paşa	Karagümrük	Çeşme	Sultan Bayezid	•	Halkalı	1
673	Karagümrük	Atik Ali Paşa	Kilise	Çeşme, kilise	Valide Sultan	m	Halkalı	1
674	Çukurbostan	Atik Ali Paşa	Arabacı	Çeşme	Seymen Ali Ağa	•	Halkalı	1
675	Karagümrük	Atik Ali Paşa	Tekke	Dergâh	Sultan Bayezid	•	Halkalı	2
676	Karagümrük	Derviş Ali Paşa	Kurt Ağa	Çeşme		m	Halkalı	2
677	Çarşamba	Beyceğiz		Cami	Ali Çelebi	•	Halkalı	4
678	Çarşamba	Beyceğiz		Çeşme	Ali Çelebi	•	Halkalı	2
679	Çarşamba	Beyceğiz	Çulhalar	Medrese	Ali Çelebi	•	Halkalı	2
680	Çarşamba	Beyceğiz	Hamam	Çeşme	Ali Çelebi	•	Halkalı	2
681	Çarşamba	Beyceğiz	Zincirlikuyu	Sebil, Çeşme	Mustafa ve Murat Efendi	•	Halkalı	1
682	Çarşamba	Cebeci	Kireçhane	Cami	İsmail Efendi	•	Halkalı	2
683	Karagümrük	Tabakzade	Yeniçeşme	Çeşme		•	Halkalı	2
684	Fatih	Pirinçi Sinan	Yeniçeşme	Medrese	Yahya Tevfik Efendi	m	Halkalı	1
685	Fatih		Yedieminler	Çeşme	Ahmet Paşa	•	Halkalı	2
686	Fatih	Haracı Muhittin	Yenihamam	çeşme	Mustafa Ağa	•	Halkalı	1
687	Fatih	Haracı Muhittin	Yenihamam	Çeşme	Mustafa Ağa	•	Halkalı	2
688	Fatih	Haracı Muhittin	Yenihamam	Çeşme	Sultan Bayezid	•	Halkalı	1
689	Fatih	İmaret	Yenihamam	Çeşme	Piri Mustafa Paşa	•	Halkalı	2
690	Fatih	Sinan Ağa	Yenihamam	Çeşme	Esat Efendi	•	Halkalı	1
691	Alpazarı	Mehmet Paşa	Çırçır	Cami	Manisalı Mehmet Paşa	•	Halkalı	2
692	Alpazarı	Mehmet Paşa	İbrahim Ağa	Çeşme	Sultan Mecit'in 6. Kadını	•	Halkalı	1
693	Alpazarı	Mehmet Paşa	Muttallar	Çeşme	Serdengeçti Ağası	m	Halkalı	2
694	Alpazarı	Elfalzade Cad.		Çeşme, sebil	Hasan Efendi	m	Halkalı	1
695	Bayezid	Okçular	Emin Bey	Çeşme	Hesna Rukiye Hatun	•	Halkalı	2
696	Dırağman	Tercüman Yunus	Mehmet Ağa	Çeşme, mekt.	Yahyazade	•	Halkalı	1
697	Saraçhanebaşı	Dülgerzade	Develhan	Çeşme, dergâh	Mehmet Sait Efendi	•	Halkalı	1
698	Şehzadebaşı	Hoşkadem	Medrese	Çeşme, sebil	İbrahim Paşa	m	Halkalı	2
699	Şehzadebaşı	Hoşkadem	Medrese	Medrese	İsmail Ağa	m	Halkalı	2
700	Zeyrek	Şeyh Hüban	Odalar	Çeşme	Derviş Paşa (Sadrazam)	•	Halkalı	2
701	Şehzadebaşı	Molla Hüsrev	Çeşme	Çeşme	Derviş Paşa (Sadrazam)	•	Halkalı	2
702	Bayezid			Abdest muslukları, Maliye	Miri	•	Halkalı	2
703	Bayezid			Cami	Sultan Bayezid	m	Halkalı	8
704	Bayezid			Türbe	Sultan Bayezid	•	Halkalı	2
705	Bayezid			İmaret	Sultan Bayezid	•	Halkalı	2
706	Bayezid			Kütüphane	Sultan Bayezid	•	Halkalı	2
707	Bayezid	Bayezid	Çömlekçiler	Medrese	Sultan Bayezid	m	Halkalı	1
708	Bayezid	Bayezid	Çömlekçiler	Havuz	Sultan Bayezid	m	Halkalı	1
709	Bayezid	Bayezid	Buğdaycılar	Çeşme	Sinan Mehmet Ağa	m	Halkalı	1
710	Bayezid	Bayezid	Kağıtçılar	Daire		•	Halkalı	1
711	Bayezid	Emin Bey	Okçular	Emin Bey	Halit Hamdi Paşa	•	Halkalı	2
712	Bayezid	Emin Bey	Yahni Kapan	Emin Bey	Hatice Usta	m	Halkalı	2
713	Bayezid	Bayezid	Sabuncu	Emin Bey		•	Halkalı	2
714	Bayezid	Bayezid	Arabacılar	Medrese, sebil, çeşme	Hüseyin Paşa	•	Halkalı	1
715	Uzunçarşı	İbrahim Paşa	Mercan	Çeşme, cami	Atik İbrahim Paşa	m	Halkalı	1
716	Beyazıd	Mercan	Bakırcılar	Sebil, cami	Ali Paşa	m	Halkalı	1
717	Bakırcılar	Mercan	Muradiye	Çeşme	Mehmet Mercan Ağa	•	Halkalı	2
718	Çarşıkapı	Bitpazarı	Çarşıkapı	Çeşme	Sultan Bayezid	•	Halkalı	2
719	Şehzadebaşı	Emin Bey	Burmalımescit	Çeşme	Mercan Ağa	•	Halkalı	2
720	Büyükçarşı	Kalpakçılar		Çeşme	Mehlap Kadın	m	Halkalı	3
721	Büyükçarşı	Yorgancılar	Örücüler	Musluklar	Hasan Ağa	•	Halkalı	3
722	Büyükçarşı	Yeşildirek	Duranceyları	Musluk	Hacı Salih	•	Halkalı	2
723	Ilgatpazarı	Kaliceci Hasan	Parmakkapı	Medrese	Kara Mustafa Paşa	•	Halkalı	1
724	Divanyolu	Hacı Fethal	Acıhanaın	Medrese	Mehmet Ağa	•	Halkalı	2
725	Makasçılar	Parmakkapı	Kavallar	Sebil, çeşme	Kadın(?)	•	Halkalı	2
726	Mahmutpaşa	Mahmutpaşa	Mahkeme	Sebil, çeşme	Kadın(?)	•	Halkalı	2
727	Koska	Koska		Kütüphane	Koca Ragıp Paşa	•	Halkalı	2
728	Eskiali	Akseki	Uzunyol	Çeşme	Perver Sultan	m	Halkalı	2

EK H

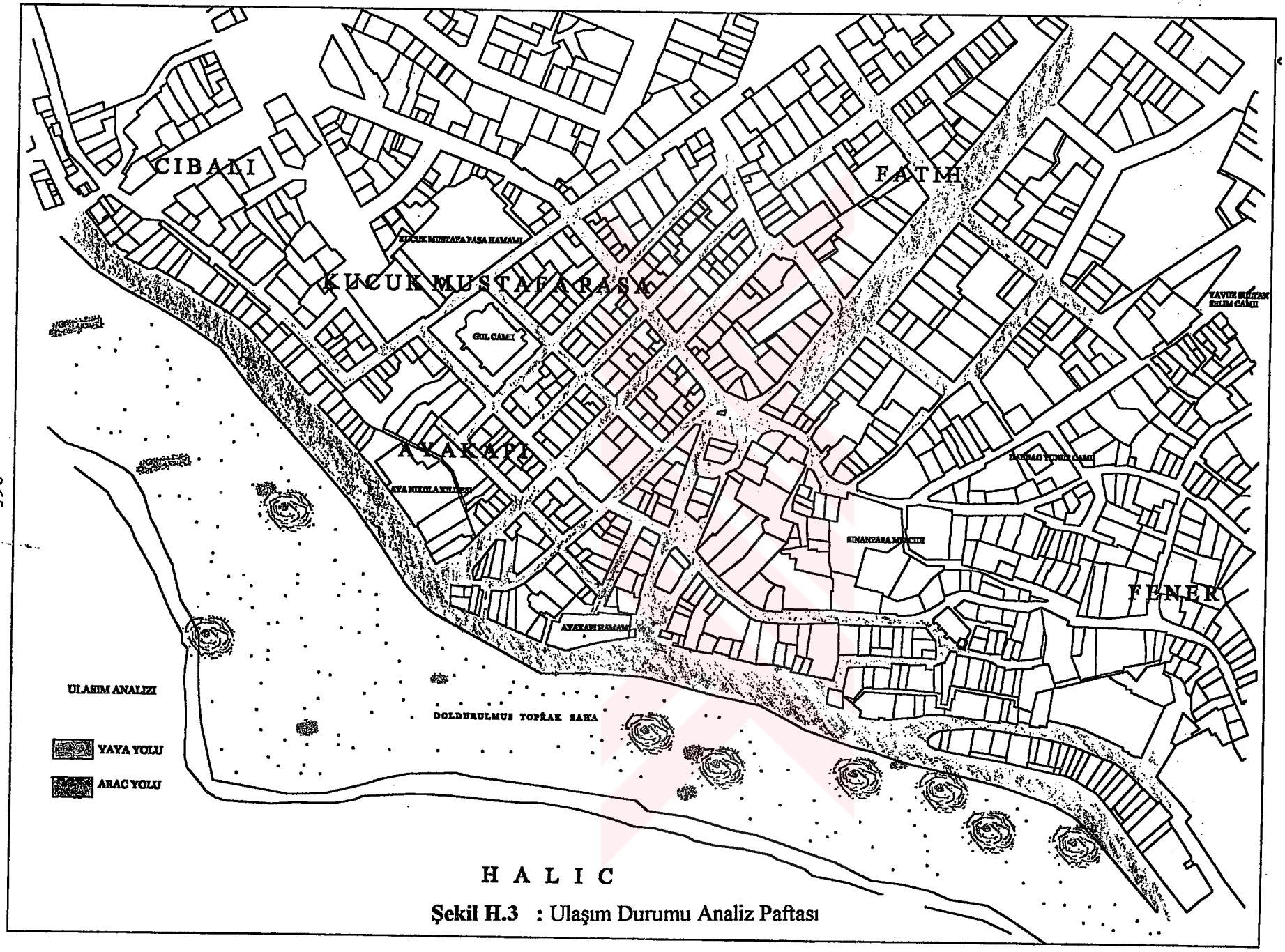
RESTORASYON ANALİZ PAFTALARI

Şekil H.1 : Arazi Kullanım Durumu Analiz Paftası

Şekil H.2 : Mülkiyet Durumu Analiz Paftası

Şekil H.3 : Ulaşım Durumu Analiz Paftası

ÖZGEÇMİŞ

İmre Özbek Eren, 1973 yılında Manisa'da doğdu. İlkokulu, 1980-1985 yılları arasında İcadiye İlkokulu'nda okudu. Ortaokulu 1985-1988 yılları arasında Halide Edip Adıvar Lisesi'nde bitirdi. Aynı yıl Özel Anabilim Lisesi'nde bir sene ingilizce lise hazırlık okudu. 1989 yılında girdiği Hüseyin Avni Sözen Anadolu Lisesi'nden 1991 yılında mezun olarak orta öğrenimini tamamladı.

1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne girdi. Şubat 1997 tarihinde mimar olarak bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Ekim ayında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalı Restorasyon Programı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.

1998 Yılının Aralık ayında Doç. Dr. Ahmet ERSEN danışmanlığında tez çalışmalarına başladı.

Halen Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı bünyesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.